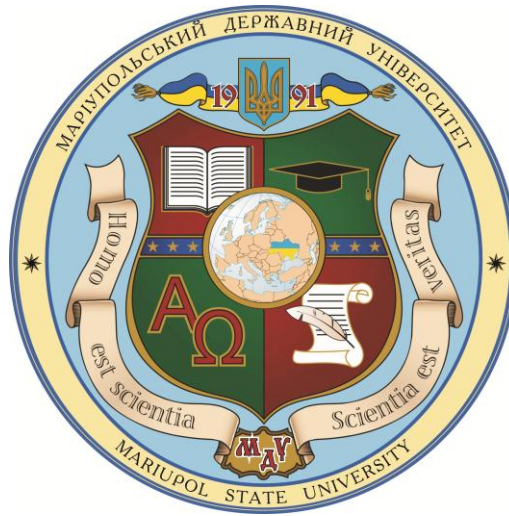

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів
XVII підсумкової науково-практичної конференції
викладачів**

30 січня 2015 року

*За загальною редакцією
члена-кореспондента НАПН України, доктора політичних наук, професора,
К.В. Балабанова*

МАРІУПОЛЬ – 2015

УДК 061.3 (063)
ББК 94.3я 431

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2015. – 430 арк.

Друкується за ухвалою вченої ради Маріупольського державного університету (протокол № 4 від 24.12.2014)

Редакційна колегія:

Голова – Балабанов К.В., доктор політичних наук, професор

Члени редколегії: Баймуратов М.О., д.ю.н., проф.; Безчотнікова С.В., д.філол.н., проф.; Брітченко Г.І., д.е.н., проф.; Булатова О.В., к.е.н., проф.; Бушаков В.А., д.філол.н., проф.; Качинська Н.О., к.політ.н., доц.; Кіндюк Б.В., д.геогр.н., проф.; Косенко Ю.М., к.пед.н., проф.; Ніколенко Л.М., к.ю.н., проф.; Пономарьова І.С., д.і.н., проф.; Почепцов Г.Г., д.філол.н., проф.; Романцов В.М., д.і.н., проф.; Сабадаш Ю.С., д. культурології, проф.; Слющинський Б.В., д.соц.н., проф.; Соколова І.В., д.пед.н., проф.; Шепітько С.В., к.філол.н., проф.

Збірник містить матеріали XVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 30 січня 2015 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, літературознавства і культурології, філології, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

***Редакція не несе відповідальності за авторський стиль праць,
опублікованих у збірнику***

© Маріупольський державний університет

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ Балабанов К.В. ЗАПОЧАТКУВАННЯ КОНСУЛЬСЬКОГО ПУНКТУ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ КОНСУЛЬСЬКИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	12
--	-----------

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Бойко Ю.В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ УКРАЇНИ.....	17
Василькова Є.А. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗМУ.....	19
Годованик Є.В. ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН.....	22
Кислова Л.А. ЗДІЙСНЕННЯ ДІАГНОСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	24
Надежденко А.О. ОСНОВНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ЄС.....	26
Пересада О.М. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ РЕФОРМ ЯК ЗАСОБУ ІНТЕГРАЦІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ЄС.....	28
Семкова Л.В. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	31
Сиволап Л.А. КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	34
Тихомирова Г.Є. ЩОДО ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВА ГРЕЦІЇ З ПРАВОМ ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ.....	36
Хоббі Ю.С. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧОГО ПРАВА В УКРАЇНІ.....	39
Циклаурі О.Б. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	42
Черных Е.Н. НАРРАТИВНАЯ ЮРИСПРУДЕНЦИЯ КАК НОВОЕ ТЕЧЕНИЕ В ПРАВОВЕДЕНИИ.....	44

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ Бритченко Г.И. МАКСИМАРКЕТИНГ КАК КОМПОНЕНТ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ.....	47
Герашенко О.О. РОЛЬ ТНК У ФОРМУВАННІ СВІТОВОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ.....	48
Мацука В.Н. ІННОВАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИЗМУ.....	50
Осипенко К.В. ВПРОВАДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КЛАСТРЕНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ.....	53
Перепада Ф.Л. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	54

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО, ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

Василенко С.І. ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН ЗБУТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	56
Гусейнова Г.М. СУДОВИЙ ЗАХИСТ, ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	57

Загородня Н.В. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	59
Іванюта Н.В. МОНІТОРИНГ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ	60
Колосов Р.В. ЗАГАЛЬНА-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	62
Мамедова А.І. ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	64
Мокрозуб О.С. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАМОВНИК» ЗА НОВИМ ЗАКОНОМ «ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ».....	66
Ніколенко Л.М. ТЕХНОЛОГІЯ ВИБОРУ ТА АНАЛІЗУ НОРМИ ПРАВА, ЩО ПІДЛЯГАЄ ЗАСТОСУВАННЮ СУДДЯМИ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ.....	68
Шебаніц Ф.Ф. ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....	70

СЕКЦІЯ

МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ

Войтович М.В. L^∞ -ОЦІНКА УЗАГАЛЬНЕНИХ РОЗВ'ЯЗКІВ НЕЛІНІЙНИХ ЕЛІПТИЧНИХ РІВНЯНЬ ВИСОКОГО ПОРЯДКУ З ПРАВИМИ ЧАСТИНАМИ З ПЕВНОГО ПРОСТОРУ ОРЛИЧА.....	73
Коляда Ю.Є., Кириленко А.В. ЗАСТОСУВАННЯ БАГАТОВИМІРНОГО СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ КРУПНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	74
Назаренко Н.В. ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ В РАМКАХ ДИСЦИПЛІНИ «ІНФОРМАТИКА» СТУДЕНТАМ-ЕКОЛОГАМ.....	75
Сирмаїїх І.В. ТЕОРІЯ ЙМОВІРНОСТЕЙ І МАТЕМАТИЧНА СТАТИСТИКА В ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ.....	78
Ротаньова Н.Ю. МЕТОДИ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ ЩО СПРИЯЮТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОПЕДЕВТИЧНОЇ ЕВРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ.....	80

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Касянчук М.Г. СУЧАСНА НАУКОВА ПЕРІОДИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО КОМПОНЕНТУ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ..	83
Кіндюк Б.В. ПРОБЛЕМИ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В ЗАКОНОДАВСТВІ З ОХОРОНИ РОСЛИННОГО СВІТУ УКРАЇНИ, МОЛДОВИ ТА БІЛОРУСІЇ.....	84
Носік С.В. ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА СУЧАСНИХ МІСТ.....	86
Терещенко С.І. ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я І ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ.....	89
Трофімова О.О. КАТЕГОРІАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ ПРИРОДИ.....	92

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Балабанова Н.В. АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ СВІТУ.....	94
Беззубченко О.А. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСНОВНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ УГРУПОВАНЬ.....	96
Булатова О.В. GLOBAL REGIONALIZATION OF THE WORLD ECONOMY.....	98
Дубенюк-Панайотопулу Я.А. ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ.....	101

Захарова О.В. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТРАНСПОРТНИМИ ПОСЛУГАМИ.....	103
Марена Т.В. СУЧАСНИЙ СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ ВИМОГ БАЗЕЛЬСЬКОГО КОМІТЕТУ У НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	105
Мітюшкіна Х.С. ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГЛОБАЛІЗАЦІЯ».....	108
Ніколенко Т.І. РОЛЬ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ У СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	109
Омельченко В.Я., Омельченко А.П. РОЛЬ ЛОГІСТИЧЕСКОГО ФАКТОРА В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ КОМПАНИЙ.....	112
Чентуков Ю.І. СУЧАСНИЙ ХАРАКТЕР РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ.....	114

СЕКЦІЯ

ЕЛІНІСТИЧНІ СТУДІЇ І ПЕРЕКЛАД

Алипа Р.А. ДИАЛЕКТ КАК ФОРМА СУЩЕСТВОВАНИЯ ЯЗЫКА.....	116
Бондаренко О.В. ПЕРЕКЛАД РЕАЛІЙ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ПОБУТУ В АКРИТСЬКИХ ПІСНЯХ.....	117
Восвутко Н.Ю. ДИСЦИПЛІНА «ПРАКТИЧНИЙ КУРС НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ» ЗА НАПРЯМОМ ПІДГОТОВКИ 6.030301 – ЖУРНАЛІСТИКА.....	119
Назаренко М.О. Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΟΥΤΖΑΝ- ΜΑΡΤΙΝΕΓΚΟΥ ΩΣ ΠΡΩΤΟ ΓΝΗΣΙΟ ΔΕΙΓΜΑ ΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΕΙΔΟΥΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ.....	121
Новицька О.А. АДАПТАЦІЯ ЯК ПОНЯТТЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА Й КУЛЬТУРОЛОГІЇ.....	123
Токіна А.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ МЕТАФОРИ З НОВОГРЕЦЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.....	126

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Гаргаєва О.В., Рожкова І.Г. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ФОНОВОЇ ТА КОНОТАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ.....	128
Жабко К.О. ДО ПИТАННЯ ПРО СИНТАКСИС НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ (ГОЛОВНІ ТА ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ).....	130
Кіор Р.В., Кіор В.І. ОНИМИЗАЦИЯ ПЕРСОНАЛИЙ ПО НАЦИОНАЛЬНЫМ ИЛИ СОЦИАЛЬНЫМ ПРИЗНАКАМ (ОПЫТ АНАЛИЗА СТИХОТВОРЕНИЯ А.С. ПУШКИНА «ЧЕРНАЯ ШАЛЬ»).....	131
Потіпак Ю.А. Ο ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ.....	133

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ, ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРИ

Грачова А.В. КОЛЬОРОНАЗВИ В ІТАЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	135
Гавенко О.С. L'ITALIA ANTICA. LE SPLENDEDE OREFICERIE ETRUSCHE....	137
Дабло Л.Г. О.О. ПОТЕБНЯ – ГЕНІЙ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ.....	139
Монгірдас Ю.А. НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНІЙ ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТІВ).....	140
Рудницька Г.В. МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ В ЩОДЕННІЙ ІТАЛІЙСЬКІЙ ПРЕСІ.....	142
Сабадаш Ю.С., Ципоренко Л.Д., Гавенко О.С. ІСТОРІЯ ПОСЕЛЕННЯ ТА ПРОЖИВАННЯ ІТАЛІЙЦІВ В МАРІУПОЛІ.....	144

Сабадаш Ю.С. РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ У.ЕКО «ПРО ДЕЯКІ ФУНКЦІЇ ЛІТЕРАТУРИ»)	146
Ципоренко Л.Д. CULTURA DELL'EDUCAZIONE DEI BAMBINI NELLA ROMA ANTICA	147

СЕКЦІЯ

МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ:

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Васильєва Е.В. МЕТОДИКА РОБОТИ НАД ЗВ'ЯЗНИМ ТЕКСТОМ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ	150
Дацер К.С. ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ РЕАЛІЙ В ІНШОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ	152
Панова Я.Є. АНГЛИЙСКИЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ В КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТКЕ, РАЗЛИЧАЕМЫЕ ПО ПРИЗНАКУ «СЧИСЛЯЕМОСТЬ/НЕСЧИСЛЯЕМОСТЬ»	154
Петрашина Л.А. КЛАССИФИКАЦИЯ СПОСОБОВ НОМИНАЦИИ КОНЦЕПТА	155
Романюк С.Г. ПРОЦЕСС ПЕРЕВОДА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТМ	157
Святна О.О. ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ КОМПОЗИТИВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	159
Смирнова М.С. ДИСКУРСИВНА СТРАТЕГІЯ НАРАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ГРЕЦЬКІЙ ПРАВОСЛАВНІЙ ПРОПОВІДІ...	160
Тарапатов М.М. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ МОДАЛЬНИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	162
Хоровец В.Є. ПРОБЛЕМЫ СТАТУСА СЛУЖЕБНЫХ СЛОВ	164

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ, ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Бережна Л.Г. МЕТОД КЕЙСОВ В ФОРМИРОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ	167
Задорожна-Княгницька Л.В. АКсіОЛОГічний підхід у системі професійної підготовки менеджерів освіти	169
Кажан Ю.М. ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРОННОЇ ПЛАТФОРМИ MOODLE	171
Медведєва О.Р. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	174
Петренко О.В. ÜBUNGEN UND AUFGABEN ZUR FERTIGKEIT SCHREIBEN	178
Підько Л.В. МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ЯК СУЧАСНИЙ ЗАСІБ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ МОВНІЙ ШКОЛІ	180
Проценко О.Б. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ В МАГІСТРАТУРІ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН	183
Ромашенко В.Є. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ	185
Соколова І. В. СТАНДАРТИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	188

СЕКЦІЯ

МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Бумбур Ю.М. ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	191
--	-----

Васильєва Н.Б. ПРОБЛЕМИ ОБУЧЕННЯ ОРФОГРАФІЇ АНГЛІЙСЬКОГО ЯЗЫКА.....	193
Левченко А.В. ВИДИ АНАЛІЗУ ТА ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	195
Mikhajlichenko L. THE ESSENTIALS OF PUBLICISM.....	198
Назаренко Н.І. КОНЦЕПТ «СЕМЬЯ» В ТВОРЧЕСТВЕ ДЖЕЙН ОСТЕН (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА «МЭНСФИЛД-ПАРК»).....	200
Олійник С. В. ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «ЧАС» У СУЧАСНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	202
Peftieva O. EVOLUTION OF LANGUAGE.....	204
Рибалка І. С. КОММЕМОРАЦІЯ У СТРУКТУРІ РОМАНУ У ЕКО «МАЯТНИК ФУКО».....	205
Стьопін М. Г. НЕОРИТОРИКА: ЦІЛІ, МЕТОДИ, ЗМІСТ.....	207
Федорова Ю.Г. КОНЦЕПТ «MEDIA AND JOURNALISM» В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	209

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ У СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

Восводіна Н.М. ПСИХОЛОГІЧЕСКИЕ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ КАК ВТОРОМУ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ.....	211
Ганжело С.М. ФРАЗЕОЛОГІЧНА КОНТАМІНАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ПОСИЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОСТІ МОВЛЕННЯ.....	212
Гутнікова А.В. ПОХОДЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ.....	215
Даниленко О.С. КЛЮЧЕВЫЕ ПОНЯТИЯ НЕМЕЦКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА.....	217
Дорменєв В.С. ЭМОТИВНАЯ КОНЦЕПТОСФЕРА В РОМАНЕ Г. БЕЛЛЯ «НЕ СКАЗАВ НИ ЕДИНОГО СЛОВА».....	219
Каріда О.І. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБСТАНТИВАЦІЇ СЕРЕДНЬОГО РОДУ.....	222
Кожухова Г.О. О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ЖАНРА РОМАНА В ТВОРЧЕСТВЕ Л. ФЕЙХТВАНГЕРА.....	224
Лоскутова Н.М. ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ У СУЧАСНОМУ ТЕРМІНОЗНАВСТВІ.....	226
Марченко М.О. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ НА ЗАСАДАХ АНТИЧНОЇ ПОЕТИКИ.....	227
Морєва Г.Г. К ВОПРОСУ ОБ ИМПЛИЦИТНОМ ОТРИЦАНИИ.....	229
Морозова Л.І. ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ХРЕСТОМАТІЇ «ОПОВІДАННЯ У НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ-ХХІ СТОЛІТТЯ».....	230
Ніколаєнко В.В. ГРАММАТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ РОДА В АСПЕКТЕ ГЕНДЕРНОЙ ЛИНГВИСТИКА.....	232

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

Брадов В.В. ТИПОЛОГІЧНА РІЗНОФОРМАТНІСТЬ РЕКЛАМНОГО КОНТЕНТУ ЗМК.....	235
Вялкова І.О. МІСЦЕ ГАЗЕТ В СТРУКТУРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (1991-2011 РР.).....	237
Мельникова О.С. ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ДИСИДЕНТСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО САМВИДАВУ 1960–1980-Х РР.).....	239

Нетребя М.М. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ.....	241
Орехов В.В. ВПЛИВ ЗМІ НА СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ....	244
Попова В.В. СТРУКТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИМИДЖА КАК ФЕНОМЕНА МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ.....	246
Ятчук О.М. ТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ З ГЛЯДАЧЕМ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ.....	249

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Березіна О.О. ДОШКІЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НОВОГО ТИПУ: БАТЬКІВСЬКІ ОЧІКУВАННЯ.....	252
Бухало О.Л. ФОРМУВАННЯ МІЦНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗНАНЬ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ.....	254
Демидова Ю.О. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ.....	256
Косенко Ю.М. ДІАЛОГОВЕ НАВЧАННЯ ЯК СПЕЦИФІЧНА ФОРМА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТА.....	257
Мякенька О.П. ОРГАНІЗАЦІЙНО – ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	260
Щербакова К.Й. ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	262

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Грачова Т.М. ПОЗИЦІЯ М.ЗЕРОВА ЩОДО ВЕКТОРА РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ПИСЬМЕНСТВА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	265
Дворянкін В.О. З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК.....	267
Євмененко О.В. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОЗАЦТВА У РОМАНАХ Ю.СОРОКИ.....	270
Коновалова М.М. ДЕРЖАВОТВОРЧІ МОТИВИ В ПОЕЗІЇ ТА ЕСЕЇСТИЦІ Є.МАЛАНЮКА.....	273
Мельничук І.В. ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ПУБЛІЦИСТИЦІ Ю.ЛИПИ.....	275
Мороз О.А. ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ХУДОЖНЬОМУ ОСМИСЛЕННІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	277
Романенко Л.В. КАРМАЛЮКІАНА В УКРАЇНСЬКІЙ СЛОВЕСНОСТІ (ДО ПИТАННЯ ПРО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ).....	280
Сардарян К.Г. ПРОВІДНІ МОТИВИ ЛІРИКИ У ТВОРЧОСТІ І. В. ЖИЛЕНКО..	282
Хорошков М.М. ЕТИЧНІ ТА ЕСТЕТИЧНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ І ПУБЛІЦИСТИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	285
Хохрякова Л.Ф. АКЦЕНТУАЦІЙНА НОРМА – ОДНА З ГОЛОВНИХ КАТЕГОРІЙ ОРФОЕПІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ ЮРИСТА	287

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

Варава Л.А. КАТЕГОРІЯ «ПЕРЕЖИВАННЯ»: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	291
Вілюжаніна Т.А. ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК РЕСУРС КОНСТРУЮВАННЯ ВЛАСНОГО ЖИТТЯ.....	293
Генералова О.М. ЕМОЦІЙНИЙ СУПРОВІД ПРОЦЕСУ ВІДТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ СТУДЕНТАМИ В СИТУАЦІЇ СТРЕСУ.....	296

Кашкарьова Л.Р. МОЖЛИВОСТІ РІВНЕВОГО НАВЧАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	299
Кулікова А.О. СПЕЦИФІКА СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ Я-КОНЦЕПЦІЇ	302
Лисецька О.Я. СТРЕСС И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА.....	304
Малихіна Т.П. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА: ФАКТОРИ РИЗИКУ.....	306
Мойсєєнко Р.М. ІМІДЖ МОЛОДОГО ВЧЕНОГО В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	309
Осіпцов А.В. ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК БАЗОВА ОЗНАКА ФЕНОМЕНУ КУЛЬТУРИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС.....	311
Павленко О.В. ІГРОВІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ПОБУДОВИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕРСПЕКТИВИ ВЛАСНОГО ЖИТТЯ.....	314
Павленко Є.А. РУХОВІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮНИХ БАСКЕТБОЛІСТІВ.....	316
Тищенко Л.В. МАЙБУТНЄ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ: КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	318
Фролова О.О. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СПОСІБ ВПЛИВУ НА ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ СТУДЕНТА.....	320
Хандога Я.В. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДІ.....	321
Цюлковська А.І. ФОРМИРОВАНИЕ МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ В ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ.....	323

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Волик Н.А., Белла М.В. ЖАНР ЭЛЕГИИ В ЛИТЕРАТУРЕ ВОСЕМНАДЦАТОГО ВЕКА (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭЛЕГИЧЕСКОГО ЖАНРА В РУССКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРАХ)...	325
Гайдук Н.А. ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ КОНЦЕПТ КАК ЯВЛЕНИЕ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ.....	327
Гончарова З.В. СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ КОНЦЕПТА «ДЕРЕВНЯ» В РУССКОМ ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ.....	329
Маслова А.Н. ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕКТИВНЫХ ТАКТИК В «ОТКРЫТОМ ПИСЬМЕ».....	332
Просцевичус В.Э. ОРФОГРАФИЯ БЕЗ ПРАВИЛ: КАК ЭТО БЫЛО.....	334
Ситникова Е.В. КОНЦЕПТ «ВОДКА» В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ ПО ДАННЫМ СВОБОДНОГО АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА.....	335

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Басенко Г.М. ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ ВНЕУАДИТОРНОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ	340
Гапєєва І.В. КЛАССИФИКАЦИЯ МЕТОДОВ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗАХ.....	342
Мараховська Н.В. НАБУТТЯ ПРОФЕСІЙНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНІМ ВЧИТЕЛЕМ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ.....	343
Павленко О.Г. ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЕТИКИ.....	345
Попова О.М. МЕТОД КЕЙС-СТАДИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ	347
Стуліка О.Б. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	348

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Арабаджи С.С. ДЖЕРЕЛЬНА ЦІННІСТЬ СТАТИСТИЧНИХ ВИДАНЬ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я.....	351
Волониць В.С. ЮРИДИЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГІВЛІ НІЖИНСЬКИХ КУПЦІВ У XVII СТ.....	353
Коробка В.М. ПЕРЕВЕЗЕННЯ 127-ої ТА 123-ої ПІХОТНИХ ДИВІЗІЙ З МАРІУПОЛЯ В ТРАПЕЗУНД (ТРАВЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 1916 р.).....	356
Коробка Ю.В. РОЗВИТОК НАУКОВОГО ЗНАННЯ ПРО ТЕРИТОРІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ІНДУСТРІЄЮ (1957 – 1965 рр.) В УКРАЇНІ.....	358
Новікова С.В. ІТАЛІЙСЬКА ГРОМАДА МАРІУПОЛЯ У XIX СТ.....	360
Папазова А.В. ЄЗУЇТСЬКІ АПТЕКИ ТА ЛІКАРНІ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.....	363
Подгайко М.К. ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ САМОВРЯДУВАННЯ МАРІУПОЛЬСЬКОЇ ГРЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ (КІНЕЦЬ XVIII-XIX ст.) В РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ.....	367
Романцов В.М. ВІЙСЬКОВІ ДІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ МАХНОВЦІВ У ПРИАЗОВ'І НАВЕСНІ – ВЛІТКУ 1920.....	370
Романцова Н.І. КИЇВСЬКА НАУКОВА ІСТОРИЧНА ШКОЛА М.ГРУШЕВСЬКОГО: ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ В РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ.....	372
Сальнікова Н.В. СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	374
Тарасов С.В. ГЕТМАН И. МАЗЕПА КАК ДЕЯТЕЛЬ ЭПОХИ РУИНЫ В РУССКОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.....	375

СЕКЦІЯ

РОЗВИТОК ПОЛІТОЛОГІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Слющинський Б.В. КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ЧИ ПОШУК ЛЕГІТИМАЦІЇ ІСНУЮЧИХ КУЛЬТУРНИХ ФОРМ.....	379
Цибулько О.С. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГРЕЦЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПРИАЗОВ'Я.....	383
Парлюк В.І. СТАН ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ....	386
Іванов П.М. ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ Н. ЛУМАНА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ.....	389
Трима К.А. РІВНІ ДЕМОКРАТІЇ ЗА А. ХАДЕНІУСОМ.....	391

СЕКЦІЯ

ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Кригіна О.В. ОБОВ'ЯЗКИ СВЯЩЕНИКА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ РЕЄСТРАЦІЇ АКТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МЕТРИЧНИХ КНИГ).....	394
Кудлай В.О. КНИЖКОВА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	396
Манякіна О.С. ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕТНІЧНИХ ГРОМАД ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я НАПРИКІНЦІ XVIII-І ЧВЕРТІ XX СТ.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД.....	397
Петрова І.О. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЛОВОДСТВА В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ.....	401

Рябуха Ю.В. РАЗВИТИЕ ТРАДИЦИИ СЭППУКУ В ЯПОНИИ В ПЕРИОД ВОЙНЫ ГЭМПЭЙ (1180-1185 ГГ.).....	404
Сивак О.А. СТАН УПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ.....	407
Янковський С.В. МАРКЕРЫ СОЦИАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РУМЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	408

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Агєєва О.Л. РОЛЬ «ГЕНТСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ» У ПОГЛИБЛЕННІ ВНУТРІШНЬОЇ ОБОРОННОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЄС.....	410
Гаврилова Н.В. АРКТИЧЕСКИЙ ВЕКТОР ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ США..	412
Зіміна М.В. СПІВРОБІТНИЦТВО ГРЕЦІЇ ТА США НА БАЛКАНАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	415
Іванець Т.М. НОВА КОМЕЙТО НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2012 ТА 2013 РОКІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ ПРОГРАМИ.....	417
Константинова Ю.В. СПІВДРУЖНІСТЬ ПАРТУГАЛОМОВНИХ КРАЇН: ЦІЛІ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ.....	419
Пахоменко С.П. ПАРТІЯ «СПРАВЖНІ ФІНІ» (PERUSSUOMALAISTEN): В ТРЕНДІ ПІВНІЧНОСВРОПЕЙСЬКОГО ПОПУЛІЗМУ.....	421
Рябінін Є.В. ОСНОВНІ ПРИЧИНИ МІЖЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ.....	423
Трофименко М.В. ІНСТИТУТ ЗАСТУПНИКА ДЕРЖСЕКРЕТАРЯ З ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ США.....	426

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

УДК 327.82:061.1(043)

Балабанов Костянтин Васильович, доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, ректор МДУ

ЗАПОЧАТКУВАННЯ КОНСУЛЬСЬКОГО ПУНКТУ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ КОНСУЛЬСЬКИХ СЛУЖБОВЦІВ

Встановлення дипломатичних відносин між державами передбачає згоду на встановлення консульських відносин, якщо спеціально не встановлено протилежне. Однак розрив дипломатичних відносин не означає автоматичного розриву консульських відносин.

Для організації консульства потрібен дозвіл приймаючої країни, яка може просити надати інформацію про місце розташування та статус глави консульської установи (генеральний консул, консул, віце-консул або почесний консул) і про регіон юрисдикції консульства. Крім того, потрібен дозвіл приймаючої країни на будь-які подальші зміни в цих положеннях, а також на заснування будь-яких додаткових консульських служб, будь-де на консульській території.

Консульські функції викладені у Віденській конвенції про консульські відносини від 1963 року:

(а) захист в приймаючій країні інтересів делегуючої країни, а також її громадян, як окремих, так і об'єднаних в організації, відповідно до міжнародних законів;

(б) сприяння розвитку торговельних, економічних, культурних та наукових зв'язків між делегуючою державою і державою, що приймає; будь-яка інша форма підтримки дружніх відносин між ними можлива відповідно до положень конвенції;

(в) отримання усіма законними способами інформації про розвиток і досягнення у торговельному, економічному, культурному та науковому житті приймаючої країни і слідом за тим надання її уряду делегуючої країни та зацікавленим особам;

(г) видача паспортів і проїзних документів громадянам делегуючої країни і віз або відповідних документів персонам, які бажають здійснити поїздку до делегуючої країни;

(д) допомога і сприяння громадянам, як індивідуально, так і об'єднаним у групи, делегуючої країни;

(є) діяльність у якості нотаріуса, цивільного реєстратора, а також у подібних випадках виконання деяких адміністративних функцій за умови, що вони не суперечать законам і правилам приймаючої країни;

(ж) гарантія дотримання інтересів громадян делегуючої країни, як окремих, так і об'єднаних у групи, в разі настання смерті (mortiscausa) на території приймаючої країни, відповідно до законів і правил приймаючої країни;

(з) охорона, в межах законів і правил приймаючої країни, інтересів неповнолітніх та інших недієздатних, які є громадянами делегуючої країни, особливо коли відносно таких людей потрібно опікунство чи піклування;

(і) представлення інтересів або підготовка відповідного представлення у справах і процедурах, здійснюваних в приймаючій країні, громадян делегуючої країни перед трибуналом або іншою владою приймаючої країни з метою здійснення, відповідно до законів і постанов приймаючої країни, передбачених заходів із захисту прав та інтересів таких громадян, коли через відсутність чи з іншої причини такі громадяни не здатні своєчасно отримати захист своїх прав та інтересів;

(к) передача судових та позасудових документів, обвинувальних листів або доручень для засвідчення в судових інстанціях делегуючої країни, відповідно до чинних міжнародних угод або при відсутності таких угод, будь-яким способом, що відповідає законам і правилам приймаючої країни;

(л) здійснення прав на нагляд і інспекцію, передбачених законами і правилами делегуючої країни, стосовно кораблів, що належать делегуючій країні, літаків, зареєстрованих в цій державі, а також щодо їхніх екіпажів;

(м) необмежене сприяння кораблям і літакам, а також їх екіпажам, прийняття заяв, що стосуються пересування судна, перевірка і опечатування судових документів, ведення розслідування будь-яких пригод під час шляху, вирішення будь-яких суперечок між командиром (господарем), офіцерами (службовцями) і моряками в тій мірі, в якій дозволяють закони і правила делегуючої країни;

(н) виконання будь-яких інших функцій, ввірених консульству делегуючою державою, які не заборонені законами і постановами приймаючої країни, або проти яких не заперечує приймаюча країна, або які належать до діючих міжнародних угод між делегуючою та приймаючою сторонами.

Ці функції за згодою всіх зацікавлених урядів можуть бути виконані консульським службовцем і в інтересах третьої країни.

Треба зазначити, що в переважній кількості випадків право діяти не є абсолютним, воно підпорядковується закону приймаючої країни. Також, незважаючи на квазіюридичну природу більшості його функцій, консул не може замінити адвоката або іншого фахівця.

Більш детальні положення включені в чисельні двосторонні конвенції; вичерпну схему консульських функцій можна знайти в Раді Європи, Європейській конвенції про консульські функції.

Консульський службовець, чий уряд не має дипломатичного представника в країні, в якій він служить, через третю країну може, з дозволу приймаючої країни і без використання свого консульського статусу, виконувати деякі дипломатичні дії, включаючи представництво його країни в міжурядових організаціях.

В Україні питання, пов'язані з організацією консульської діяльності, регулюються **Консульським статутом України**, затвердженим Указом Президента України від 2 квітня 1994 року.

У Консульському статуті України визначено:

- «консульські установи» – генеральні консульства, консульства, віце-консульства та консульські агентства;
- «консул» – генеральний консул, консул, віце-консул або консульський агент, який є главою консульської установи;
- «консульська посадова особа» – будь-яка особа, враховуючи главу консульської установи, якій доручено виконання консульських функцій (генеральний консул, консул, віце-консул, консульський агент і секретар консульської установи), а також особа, яка прикомандирована до консульської установи для підготовки до служби в консульських установах (стажер);
- «консульський службовець» – будь-яка особа, зайнята в консульській установі виконанням адміністративних або технічних функцій чи обов'язків по обслуговуванню консульської установи;
- «консульський округ» – район, відведений консульській установі для виконання консульських функцій.

Керівництво консульськими установами здійснюється Міністерством закордонних справ України. Загальне керівництво діяльністю консульської установи в державі перебування здійснюється відповідним дипломатичним представництвом України.

Місцезнаходження консульської установи, її клас і консульський округ визначаються Міністерством закордонних справ України за узгодженням з державою перебування.

Консул при призначенні на посаду отримує від Міністерства закордонних справ України письмове повноваження – **консульський патент**, і розпочинає виконання своїх обов'язків після отримання дозволу держави перебування (**екзекватури**).

Консул зобов'язаний вживати заходів для того, щоб юридичні особи та громадяни України користувалися в повному обсязі всіма правами, наданими їм законодавством країни

перебування та міжнародними договорами, учасниками яких є Україна і держава перебування, а також міжнародними звичаями.

Консул зобов'язаний вживати заходів для відновлення порушених прав юридичних осіб і громадян України. У разі, якщо після звернення консула до властей держави перебування не будуть відновлені порушені права юридичних осіб і громадян України, консул зобов'язаний повідомити про це Міністерство закордонних справ України та главу дипломатичного представництва України в державі перебування.

Консул веде облік громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебувають у його консульському окрузі.

Консул в межах свого округу і повноважень, згідно з Консульським статутом України, виконує:

- функції щодо військового обліку громадян України;
- функції з виконання доручень слідчих або судових органів України;
- функції щодо укладення та розірвання шлюбу, усиновлення (удочеріння), встановлення батьківства, опіки та піклування, реєстрації актів цивільного стану;
- функції щодо майна громадян України;
- функції щодо громадян України, які перебувають під арештом, затриманих або позбавлених волі, в іншій формі відбувають покарання або пропали без вісті;
- функції з питань паспортів і віз;
- функції з питань громадянства;
- нотаріальні дії, консульську легалізацію, стягують консульський збір;
- функції щодо військових кораблів і військово-допоміжних суден Військово-морських сил України;
- функції щодо суден України (при приході і стоянці суден, при відплитті суден, у разі корабельної аварії, при аварії судна, у разі хвороби або смерті членів екіпажу судна);
- функції щодо цивільних повітряних суден України;
- функції щодо засобів автомобільного, залізничного транспорту і суден річкового флоту;
- функції з санітарної, фітосанітарної та ветеринарної охорони.

Консульські службовці, призначені як такі, що відповідають за виконання консульських функцій. Вони можуть мати статус генерального консула, консула або віце-консула і поділяються на дві категорії:

(а) **штатні консульські службовці**, які перебувають повністю на службі у свого уряду і призначаються главою держави і міністром закордонних справ;

(б) **почесні консульські службовці** – службовці, для яких виконання консульських функцій зазвичай є лише частиною їхнього основного заняття.

Штатні службовці не можуть займатися професійною або комерційною діяльністю з метою отримання особистої вигоди на території приймаючої держави і повинні бути обов'язково громадянами країни, якій вони служать; призначення громадянина приймаючої країни може бути здійснено тільки урядовим дозволом, який може бути відкликаний у будь-який час. Почесний консульський службовець, навпаки, часто є громадянином країни, в якій служить.

Консульські наймані службовці є членами консульського персоналу, який не відповідає за виконання консульських функцій; вони наймаються для виконання адміністративної або технічної роботи.

Члени обслуговуючого персоналу – це службовці, найняті в якості шоферів, прибиральниць, слуг тощо. Особи, які відносяться до цієї категорії, зазвичай є місцевими жителями.

Деякими державами призначаються консульські агенти і проконсули, але стандартне визначення цих термінів відсутнє. Зазвичай їх відносять до найманих консульських службовців з обмеженою відповідальністю, за рангом вони знаходяться нижче звання віце-консула, але їхній конкретний статус і функції значно відрізняються у різних країнах.

Традиційною практикою для урядів усіх країн при призначенні глави консульства є забезпечення його письмовими уповноважувальними документами, в яких вказуються його повне ім'я, консульський ранг, місце розташування консульства і посада. Цей документ (**a Commission, патент**) надсилається дипломатичними каналами уряду приймаючої країни, яка, якщо немає заперечень, видає відповідний документ (**an Exequatur, екзекватуру**), визнає це призначення. У рідкісних випадках відмови у видачі екзекватури уряд не зобов'язаний надавати цьому пояснення. Аналогічна процедура застосовується і по відношенню до службовців консульського персоналу; в цьому випадку достатньо простого своєчасного повідомлення, що містить необхідні відомості, і, якщо його затверджено, формальна видача екзекватури не обов'язкова.

Сполучене Королівство дотримується Віденської конвенції про консульські відносини, де в статті 12 (1) сказано: «Глава Консульства допускається до виконання своїх функцій при наявності дозволу від приймаючої країни, який називається екзекватурою, якої б форми воно не було». Всі службовці, які виконують консульські функції, затверджуються простим листом Протокольного департаменту, а екзекватура від глави держави видається тільки главі консульства.

Після прибуття на свій пост глава консульства відповідно до встановленого протоколом порядку доводить до відома дуайена консульського корпусу, місцевої влади і глав інших консульств.

Як тільки главу консульства допущено до виконання функцій, навіть якщо формальності з його призначення не завершені, приймаючий уряд повідомляє про цей факт офіційну владу на місці знаходження консульства і гарантує усі необхідні умови для виконання главою консульства його функцій.

Митна та імміграційна влада також сповіщаються про прибуття або відбуття службовця консульства і членів його сім'ї таким чином, щоб були вжиті всі необхідні заходи.

У відсутність глави консульства (через хворобу або у випадку вакансії) тимчасово замінити його може дипломат, службовець консульства або, якщо приймаюча країна не має заперечень, будь-хто інший. У будь-якому випадку ім'я чинного глави консульства має бути попередньо представленим уряду приймаючої країни.

Службовець консульства може бути в будь-який час і без роз'яснень оголошений персоною нон грата. В такому випадку він відкликається своїм урядом; повідомлення про його призначення або екзекватуру скасовується, і він вже не вважається службовцем консульства.

У випадку розриву консульських відносин територія і приміщення консульства, власність і архіви повинні бути прийняті під захист і охорону приймаючою державою; справи консула разом з власністю і архівами можуть бути довірені призначаючою країною третій країні, акредитованій приймаючою країною.

Література

1. Балабанов К. В. Дипломатична та консульська служба : підручник для студентів ВНЗ / К. В. Балабанов, М. В Трофименко. — Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. — 432 с.

2. Віденська конвенція про консульські зносини, 1963 рік. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_047.

3. Кунцевич К. Н. Основы консульской службы. / К. Н. Кунцевич. — Минск: Издат-во МИУ, 2008. — С. 65

4. Лапин Г. Э. Консульская служба : учебное пособие / Г. Э. Лапин. — М. : Международные отношения, 2005. — С. 174.

5. Положение о почетном консуле Российской Федерации. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.businesspravo.ru/Docum/Docum-Show_DocumID_62938.html.

6. Положення про нештатних (почесних) консулів України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?-nreg=150%2F97>.
7. Положення про нештатних (почесних) консулів України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?-nreg=150%2F97>.
8. Почесні консули України за кордоном. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/412.htm>.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 342.533(477)(043)

Бойко Ю.В., асистент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ УКРАЇНИ

З проблемою пошуку дієвої моделі місцевого самоврядування зіткнулися усі без виключення держави-члени ЄС. Зближення правових систем різних країн у рамках європейського співтовариства та виникнення стандартних юридичних механізмів та правил обумовлюють формування «європейської системи місцевого самоврядування» у якій діють відповідні муніципальні стандарти. Загальновизнаним є той факт, що саме європейська модель місцевого самоврядування є такою, що якнайкраще підходить до українського суспільства та немає аналогів у світі. Саме тому, на сучасному етапі розвитку України значно актуалізується питання про те, які саме міжнародні правові стандарти, що регламентують спільно вироблені європейськими державами принципові підходи і міжнародно-легальні принципи становлення, формування і функціонування інституту місцевого самоврядування на території конкретних держав, необхідно сприйняти національною правовою системою для її демократизації та покращення системи муніципального права. Зокрема, аналіз практики реалізації муніципальної реформи у країнах-членах ЄС безумовно буде корисним в контексті модернізації національної системи місцевого самоврядування.

Варто погодитися із тим фактом, що при дослідженні проблем реалізації Україною міжнародних стандартів місцевого самоврядування неможливо не торкнутися проблеми становлення і формування самих міжнародних стандартів такої діяльності, юридичної природи таких стандартів [1, с.422], та питань зближення правових систем у рамках європейського співтовариства, яке свідчить про формування європейської системи місцевого самоврядування, у якій діють відповідні міжнародні стандарти місцевого самоврядування [1, с.378].

З точки зору права, під «міжнародними стандартами місцевого самоврядування» розуміють міжнародні норми, що регламентують муніципальну діяльність і прийняті державами в рамках міжнародних міждержавних організацій [2, с. 256]. Вони регламентують спільно вироблені державами підходи і принципи становлення і функціонування інституту місцевого самоврядування.

Конституція України запровадила механізм включення міжнародних договорів до національного правового поля. Серед ратифікованих Україною конвенцій спеціального порядку, що встановлюють правила, визнані більшістю держав, визначальною є Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р.[3], прийнята в рамках РЄ, яка містить важливі принципи конституційного та інституційного характеру, що визначають процес становлення, функціонування і розвитку інституту локальної демократії на теренах держави-члена РЄ. Хартія спрямована насамперед на втілення принципу ефективного місцевого самоврядування як основної складової демократії.

Ще одним документом, приєднання до якого стало важливим кроком на шляху України до впровадження стандартів європейського співтовариства є Європейська конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980р.[4] Ця конвенція визнає за місцевими і регіональними органами влади та місцевого самоврядування право співпрацювати поза національними кордонами в межах їх повноважень, що встановлені внутрішньодержавним законодавством, з питань створення спільних громадських служб, будівництва спільних об'єктів або охорони довкілля з однойменними суб'єктами зарубіжних країн, що є суміжними.

Наведеним двом основним документам, що є базовими «носіями» європейських стандартів місцевого самоврядування присвячені роботи багатьох сучасних національних дослідників, проте, на наше глибоке переконання, більш важливим в аспекті здійснення муніципальної реформи є виявлення саме тих сучасних міжнародних документів, які не сприйняті ще національним законодавством України, та ратифікація яких дозволить вирішити багато питань, що гальмують розвиток місцевого самоврядування:

1. Європейська хартія про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні прийнята РЄ у лютому 1992 р.[5] Головна мета Хартії - заохотити держави надавати можливість іноземним резидентам отримувати реальні громадські та політичні права у місцевих громадах.

2. Європейська хартія регіонального самоврядування, прийнята РЄ в 1999 р. [6] в якій основну увагу приділено становленню і функціонуванню місцевого самоврядування на регіональному рівні. Прийняття цього документа є істотним внеском у подальше зміцнення інституту місцевого самоврядування, адже він містить міжнародні стандарти, що регулюють якісно новий рівень взаємовідносин центральної державної влади і найзначніших адміністративних одиниць держави.

3. Європейська хартія участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні, прийнята Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи 21 травня 2003 р.[7] Ця Хартія має єдину природу з Європейською хартією про місцеве самоврядування 1985 р., оскільки прийнята безпосередньо державами-членами РЄ і, отже, носить для них обов'язковий характер, внаслідок чого національне законодавство цих держав має відповідати положенням Хартії.

4. Європейська хартія міст, що була прийнята Конгресом місцевих і регіональних влад РЄ 1992 р., визначає права громадян в європейських містах. Цей документ має велике значення для здійснення регіональної політики та регіонального самоврядування, адже спрямований на забезпечення системного розвитку територій.

Сьогодні, в умовах конституційної та муніципальної реформ, особливої уваги потребують саме ті міжнародні стандарти, які за різних причин ще не сприйняті Україною. На наше глибоке переконання, приєднання до таких документів дасть можливість прискорити проведення муніципальної реформи, провести її на високому якісному рівні та здійснити розробку механізмів формування й ефективної реалізації регіональної політики, перебудови системи адміністративно-територіального устрою України.

Література

1. Муніципальне право України.: навч. посібник / За редакцією В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. К. Юрінком Інтер. 2006. - 590с.

2. Муніципальне право України: Підручник/ В.Ф.Погорілко, О.Ф.Фрицький, М.О.Баймуратов та ін.; За ред. В.Ф.Погорілка, О.Ф.Фрицького. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.

3. Европейская Хартия о местном самоуправлении 1985 г. Преамбула - Страсбург, 1986. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

4. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980р. Преамбула - Мадрид, 1980.- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

5. Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level, Strasbourg, 5.II.1992. – Режим доступу: <http://www.slg-coe.org.ua>

6. European Charter of Local Self-Government, 1999. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org>

7. Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life. – 21 May 2003. – Режим доступу: <https://www.salto-youth.net>

8. Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability , Denmark on 27 May 1994. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗМУ

Сучасна міжнародна політика, яка спрямована на інтеграційні процеси, що виникають у світовому суспільстві, призводить до виходу на перший план регіони держав (регіоналізм). Аналіз даної теми показує, що це явище безпосередньо пов'язане з такою важливою світовою тенденцією як регіоналізація. Цей процес відображає сучасну тенденцію світового розвитку та в силу притаманним їй можливостям та ризикам знаходиться в центрі наукової дискусії і суспільної уваги.

Наприкінці ХХ століття спроби універсалізації глобального співтовариства в неоднорідному соціальному часі стали супроводжуватися посиленням тенденцій регіоналізації. Це викликало підвищений інтерес до геополітичних (геоекономічних) концепцій «великих просторів». Для багатьох стало очевидним, що успішний поетапний перехід країни до ринкових відносин і відкритої економіки можливий на основі державного контролю реформ, створення регіональних митних та інших спілок. Все більше приходиться усвідомлення того, що тільки створення наддержавних «великих просторів» є оптимальною моделлю, здатною ефективно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики. У минулому такими утвореннями були імперії, тепер їх називають «держави - цивілізації» [1]. Регіоналізація є загальносвітовим політичним процесом - це процес пов'язаний з міжнародною політикою держави (об'єднання близько розташованих країн в одну групу).

Суттю регіоналізації в міжнародному аспекті є тенденція до економічної єдності різних територій і держав. Тенденція ця об'єктивна, історично, соціально і економічно обгрунтована. Для регіоналізації мотором, визначальним чинником зближення є торгівля, економіка. Торговельна експансія - непорушний життєвий історичний фактор [2].

З розвитком світових засад, політичних, економічних, соціальних поглядів на сучасний світ, еволюціонують і різні поняття перетворюються і вдосконалюються, утворюються нові. До таких поняття відноситься і регіоналізм. Регіоналізм як сутність виник з регіоналізації. Як і більшість понять регіоналізм має безліч аспектів і кожен учений висуває своє розуміння даного питання, роблячи акцент на тій чи іншій галузі. Як стверджують автори словника-довідника з політології, регіоналізм - політичний та соціокультурний рух, що виник в Європі і виступає проти уніфікації та необгрунтованих централістичних тенденцій в регламентації суспільного життя народів і держав. Прихильники регіоналізму вказують на необхідність посилення ролі периферії в політичному та соціальному житті суспільства, на органічний зв'язок структур місцевої влади з наявними культурними та історичними традиціями тих чи інших регіонів [4].

Дещо по-іншому це поняття формулюється в тлумачному словнику «Політика»: воно позначає практику регіонального управління або віру в його необхідність. Також там зазначається, що регіоналізм слід відрізняти від федералізму, при якому у нижнього рівня управління є захищена сфера діяльності, куди не може втручатися верхній рівень влади, а також від передачі повноважень, при якій верхній рівень влади передає нижньому рівню частину своїх повноважень; їх потім важко повернути назад. Тому термін "регіоналізм" краще застосовувати щодо таких систем, де є або можуть бути регіони, але це мають бути регіони, які створені центральним урядом і можуть бути ліквідовані так же легко, як були створені. Як приклад можна навести Францію, де існує регіональний рівень управління, і Сполучене Королівство, де регіональні уряди (з незначною передачею повноважень) існують в Шотландії, Уельсі та Північній Ірландії, але не в самій Англії або в її районах [5]. А. Дугін у своєму геополітичному глосарії розглядає регіоналізм як орієнтацію на автономність периферійних просторів, що має кілька форм економічну, культурну, політичну і стратегічну [6]. Професор В.А. Дергачов у своєму геоекономічному словнику - довіднику виділяє три типи регіоналізму:

європейський – політика західноєвропейських держав, заснована на принципах «атлантичного» федералізму, що передбачає звільнення громадянського суспільства під опіки держави. Сутність європейського регіоналізму полягає в поетапному переході від наднаціональних об'єднань до Європи регіонів. У цьому процесі Рада Європи йде як би попереду Європейського Союзу, закладаючи фундамент майбутнього громадянського суспільства. Таким чином, сутність регіоналізму полягає в інтеграції за формулою Європа регіонів;

популістський – поширений в Російській Федерації на початку 90-х років гасло Кремля «Беріть суверенітету стільки, скільки можете», призвело до перерозподілу загальнонародної власності в інтересах місцевих кримінально корумпованих угруповань, до утворення хансько-байських республік і «офшорних» дірок у державному бюджеті;

світовий – один з етапів глобалізації або її протилежна тенденція. Різняться військово-політичний, економічний і культурний регіоналізм [7].

Беручи до уваги наведені приклади визначення терміну «регіоналізм» можна зробити висновок, що зміст даного поняття – це децентралізація публічної влади з посиленням ролі в державі регіонів.

Бурхливий розвиток в регіональній політиці став спостерігатися в середині ХХ ст. Після значної регіональної активності кінця 1960х і 1970х років, в 1980х в Західній Європі з'явилися ознаки стабілізації територіальної політики. Французькі регіони, утворені в 1972 році, були слабо інституалізовані і незважаючи на регіоналістську складову в програмі Соціалістичної партії, так і не стали повністю самостійними урядами, що обираються безпосередньо, до самого кінця терміну правління соціалістів в 1986 році.

Інституційний розвиток італійських регіонів після прийняття закону 1977р., який розширив їхні функції, бул невтішним. Пропозиції про передачу влади Шотландії та Уельсу в 1979 році зазнали провалу, а регіональне правління в Англії скоротилося з ліквідацією Регіональних рад з економічного планування і створенням регіональних відділень центрального уряду. Лише в Бельгії та Іспанії у відповідь на тиск з боку мовних і націоналістичних рухів продовжилася еволюція у напрямку до регіоналізованої держави. І тим не менш, навіть в Іспанії Основний закон про узгодження процесу отримання автономії 1981 став відображенням спроби з боку держави та центральних партій повернути втрачені повноваження.

Проте з кінця 1980х років почалася нова хвиля регіоналізму. І знову її стимулював функціональний тиск у поєднанні з новими формами політичної мобілізації і перегляду соціального та економічного значення території, але на цей раз контекст переймався не тільки, як раніше, державою, а й мінялися міжнародним ринком і виникав континентальним режимом. Регіоналізм більше не контролювався старими механізмами територіального розміщення та обміну, але при цьому він чудово вписувався в проект просторового планування. Держава сама трансформувалася і в ході цього втратила свою колишню здатність справлятися з просторовими змінами і розвитком. Його влада і авторитет розмивалися з трьох напрямків: зверху - інтернаціоналізацією; знизу - регіональними та місцевими домаганнями; і з боку - розвитком ринкового та громадянського суспільства, послаблюючи його роль в господарському керівництві, соціальної солідарності, культурі і формуванні ідентичності, а також інституційній структурі. Так виник новий регіоналізм, відзначений двома пов'язаними між собою особливостями: він не обмежується рамками національної держави; і він підбурює між собою регіони в конкурентній боротьбі, а не надає нові ролі в національному поділі праці [3].

У сучасній Європі діють додаткові стимули, що трансформують традиційні уявлення про пріоритет суверенних держав у міжнародних відносинах. Дві основних лінії розвитку зараз розхитують цю систему. По-перше, це посилення наддержавної федералізації в Європейському союзі, коли держави, його складові, фактично "діляться" частинами свого суверенітету з наднаціональними органами Євросоюзу. Паралельно цьому процесу розмивання державного суверенітету "зверху", а почасти і внаслідок його, в рамках

Європейського Союзу можна спостерігати і точно таку ж тенденцію, яка відбувається вже "знизу", з боку адміністративних і історично сформованих регіонів всередині національних держав в ЄС. В останні роки все більш очевидно посилення їх ролі в процесі прийняття рішень в Європейському Союзі, а в ряді питань (сільське господарство, рибальство, проблеми острівних і прибережних територій, діяльність структурних фондів ЄС і пр.) думка регіонів вже фактично починає конкурувати з думкою центральних урядів національних держав. Крім цього, єдиний ринок дозволяє внутрішньодержавним регіонах ЄС грати більш активну і самостійну роль у зовнішньоекономічних зв'язках.

Одночасно відбувається і процес звільнення політичних сил регіонів від постійного і жорсткого контролю з боку національних урядів. Реальністю, з якою треба рахуватися, стало загальноєвропейське міжрегіональне співробітництво. Зміцнюється і ідея про необхідність впровадження принципів податкового федералізму в усіх європейських державах, в т. ч. і в унітарних. Транскордонне економічне співробітництво регіонів поступово розмиває і національні протекціоністські бар'єри. Єдиний ринок поступово формує і нову економічну географію Європи, яка визначається вже не одними тільки національними границями. Регіональна компонента починає грати в ній все більшу роль [8].

Процеси регіоналізації та регіоналізму у світі – це центральний напрямок розвитку держав на сучасному міжнародному просторі. Регіоналізм виступає досить новою тенденцією, яка спонукає країни на виправдані зміни у своєму державному устрої, які сприяють моментальному реагуванню на міжнародні та місцеві процеси без шкоди для свого економічного та соціального життя. З даною тенденцією необхідно рахуватися, тому що внутрішньодержавні регіони надають світовій політиці новий вимір.

Література

1. Енциклопедія Кругосвет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/GLOBALIZATSIYA.html?page=0,1>
2. Вельямінов Г.М. Міжнародне економічне право і процес / Г.М.Вельямінов. – М. : Волтерс Клувер. – 2004. – 496с.
3. MICHAEL KEATING The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change : Edward Elgar. – 1998. – р. 242
4. Политология: Словарь-справочник / М.А. Василик, М.С. Вершинин и др.. - М. : Гардарики. - 2001. - 328 с.
5. Академик. Словари и энциклопедии. (Политика. Толковый словарь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/searchall.php?SWord=%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BC&from=ru&to=xx&submitFormSearch=%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B8&stype=0>
6. Національна політична енциклопедія [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.politike.ru/dictionary/278/word/regionalizm>
7. Дергачов В.А. Геоэкономический словарь – справочник / В.А.Дергачев. - Одеса : ІПРЕЕД НАНУ. - 2004.- 177с.
8. О.Н.Барабанов Тенденции регионализма в Европе и интересы России [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/tendentsii-regionalizatsii.html>

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН

Безпосередній зміст діяльності Ради Безпеки ООН (далі: РБ) щодо підтримання міжнародного миру та безпеки визначається її компетенцією як сукупністю визначених Статутом ООН (далі: Статут) [1] функцій і повноважень.

Слід відзначити, що зазначена проблематика у різні часи досить ретельно розглядалася як у вітчизняній, так й у західній міжнародно-правовій літературі. Так, серед представників радянської доктрини міжнародного права найбільш вагомий внесок у дослідження міжнародно-правового статусу РБ в частині його функцій і повноважень внесли М.О. Ушаков, В.М. Федоров, О.Г. Зайцева, Д.Б. Левін, Ю.Я. Міхєєв, Е.С. Кривчикова. На сучасному етапі щодо вказаних питань висловлювалися такі українські і російські науковці, як М.О. Баймуратов, В.Н. Денисов, К.О. Савчук, В.О. Карташкін, М. Тахер, М.В. Андрєєв. Крім того, можна назвати західних вчених, зокрема, Л. Гудріч, Г. Кельзена, П. Кеннеді, С. Доуса, Я. Воутерса, Б. Сімму та інших.

Аналізуючи джерельно-монографічну базу, можна зробити загальний висновок про досить високий рівень наукової розробки міжнародно-правового статусу РБ. В той же час, жодне з наявних профільних досліджень не вирішує питання однозначного дефінітивного визначення та класифікації функцій і повноважень цього органу за науково обґрунтованим критерієм, а тому така постановка проблеми є новою для науки міжнародного права, що характеризує важливе методологічне та загальнонаукове значення такого дослідження, а також його безпосередній зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

В першу чергу, важливо проаналізувати специфічний термін «повноваження», адже у переважній більшості зазначених визначень компетенції вказана категорія фігурує як основна. Найбільш вдало розкриває поняття повноважень Ю.С. Шемшученко, на погляд якого під вказаним правовим явищем слід розуміти «сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій» [2]. До наведеного визначення слід додати, що певним його недоліком є неврахування об'єктивно існуючої правової категорії компетенції органу міжнародної організації, до яких відноситься РБ. Той же Ю.С. Шемшученко відзначає, що «термін «повноваження» є близьким за своїм значенням до терміна «компетенція»» [3]. Водночас, потребує уточнення термін «функція» (лат. function – виконання), загальним визначенням якого є «обов'язок, коло діяльності; призначення, роль» [4]. Таким чином, функція відображає загальне призначення того чи іншого органу та розкривається через конкретні повноваження, нормативно надані такому органу, а тому означені правові категорії є взаємозалежними та не можуть мати об'єктивного змісту поза одна одною.

Отже, за об'єктним складом компетенцію РБ потрібно розглядати як сукупність встановлених статутними положеннями повноважень (прав і обов'язків), наданих вказаному головному органу ООН для здійснення покладеної на нього функції підтримання міжнародного миру та безпеки, з чого можна зробити висновок про його спеціальну (функціональну) компетенцію. В свою чергу, Статут в рамках глави V «Рада Безпеки» містить підрозділ «Функції і Повноваження» (статті 24-26), що встановлює загальні норми імперативного характеру про обсяг компетенції РБ. Нормативний аналіз зазначених статей дає змогу визначити юридичну специфіку об'єктного складу компетенції досліджуваного органу з декількох сторін: а) загальною функцією РБ є підтримання міжнародного миру та безпеки, що впливає з головної відповідальності цього органу у відповідній сфері (п. 1 ст. 24); б) всі обов'язки РБ впливають та спрямовані на реалізацію такої відповідальності, а тому знаходяться у межах спеціальної (функціональної) компетенції щодо підтримання

міжнародного миру та безпеки (п. 1 ст. 24); в) визначений у статутному порядку обсяг повноважень наданий РБ з виключною метою виконання вказаних обов'язків щодо підтримання міжнародного миру та безпеки і міститься у главах VI, VII, VIII і XII Статуту (п. 2 ст. 24).

Важливим міжнародно-правовим питанням у площині конкретного юридичного змісту діяльності РБ щодо підтримання міжнародного миру та безпеки є класифікація її повноважень, адже від правильного вибору критерію такої класифікації залежить коректне розуміння мети, порядку і умов здійснення окремих повноважень вказаним головним органом ООН. Як вбачається, найбільш правильно було б класифікувати повноваження РБ за критерієм їх правової природи та характеру впливу на стан міжнародної безпеки, адже, як було показано, всі повноваження РБ прямо чи опосередковано знаходяться у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки, що є загальною функцією досліджуваного органу. Відповідно до такого підходу, повноваження РБ поділяються на наступні групи: 1. Повноваження щодо мирного розв'язання спорів і ситуацій. 2. Повноваження щодо дій у відношенні загрози миру, порушень миру та актів агресії. 3. Інші повноваження щодо підтримання міжнародного миру та безпеки.

Першою із названих груп повноважень РБ, через які цей орган реалізує свою загальну функцію підтримання міжнародного миру та безпеки, є повноваження щодо мирного розв'язання спорів, що нормативно базується на принципі вирішення міжнародних спорів мирними засобами, закріпленому у п. 3 ст. 2 Статуту та за своєю правовою сутністю є принципом загального міжнародного права, за яким держави вирішують спори між собою мирними засобами так, щоб не піддавати загрози міжнародний мир та безпеку і справедливість [5].

Другу групу повноважень РБ щодо підтримання міжнародного миру та безпеки складають дії у відношенні загрози миру, порушень миру та актів агресії, визначені відповідною главою VII Статуту (ст. ст. 39-51). Стаття 39 Статуту надає РБ виключне право визначати наявність будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру та акту агресії та давати рекомендації або вирішувати про те, які заходи слід прийняти у відповідності до ст.ст. 41 та 42 для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки. Зазначене положення потребує особливо ретельного юридичного аналізу, адже у ньому, за великим рахунком, закладені конституційно-правова сутність та конституційно-інституційне значення РБ. Структурний аналіз цієї базової норми дає змогу відзначити суттєве положення про те, що всі рішення РБ поділяються на рекомендаційні та обов'язкові для виконання державами-членами ООН, при цьому слід зазначити, що за логікою ст. 39 обов'язкову силу мають всі без винятку рішення, що прийняті на підставі ст.ст. 41 та 42, тобто мова у цьому випадку йде про заходи впливу, не пов'язані з використанням збройних сил та пов'язані з використанням збройних сил. Іншими словами, положення вказаних двох статей становлять зміст міжнародно-правових заходів, що має право застосовувати РБ у разі виявлення будь-якої загрози миру, порушення миру або акту агресії.

Третю групу повноважень РБ щодо підтримання міжнародного миру та безпеки складають інші повноваження щодо підтримання міжнародного миру та безпеки, що впливають на стан міжнародного миру та безпеки опосередковано, а не прямо; їх особливістю є попереджувальне регулювання питань, що відносяться до вказаної сфери.

Таким чином, вперше проведена системна комплексна класифікація функцій і повноважень РБ дає змогу зробити висновок про те, що всі її повноваження надані цьому органу для виконання своєї основної функції з підтримання міжнародного миру та безпеки, яка становить концептуальну сутність спеціальної (функціональної) компетенції РБ у системі головних органів ООН та висловити сподівання, що результати дослідження вказаної проблематики можуть бути використані як у подальших наукових пошуках, так і посприяти реформуванню РБ у частині модернізації її компетенції, що становить базову основу міжнародно-правового статусу вказаного органу.

Література

1. Устав ООН 1945 г. // [http: www.un.org/russian/documen/basicdoc/charter.htm](http://www.un.org/russian/documen/basicdoc/charter.htm)
2. Шемшученко Ю.С. Повноваження // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 639.
3. Там само.
4. Функция // Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М.: Русский язык, 1989. – С. 556.
5. Див.: Денисов В.Н. Принцип вирішення міжнародних спорів мирними засобами // Великий енциклопедичний юридичний словник. – С. 717.

УДК 354 (477): 351.863 (043)

Кислова Л.А., к.е.н., доцент

ЗДІЙСНЕННЯ ДІАГНОСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Економічна безпека є однією з передумов національної безпеки, що передбачає спроможність протистояти внутрішнім і зовнішнім негативним чинникам, здатності забезпечити економічне зростання та сталий розвиток економіки України. Найважливіша функція держави – організація системи діагностики та моніторингу економічної безпеки.

Термін "діагностика" запозичений з медицини. Слово "діагноз" (від грецького "diagnosis") означає розпізнавання, визначення, тобто процес дослідження об'єкта діагнозу з метою одержання результату — діагнозу — висновку про стан об'єкта.

Об'єктом діагностики можуть бути: підприємство в цілому як виробничо-економічна система, її елементи; функціонування окремих підрозділів, виробничі функції, види діяльності, та ін.

Під діагностикою ми будемо розуміти певний набір методичних розробок, який дозволяє на ранніх стадіях визначити кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози та фактори, що їх викликали.

Діагностика економічної безпеки - це оцінка соціально-економічної ситуації в країні з позиції економічної безпеки та рівня загроз національним інтересам України в економіці. Діагностика економічної безпеки повинна дати відповіді на питання: які сфери економіки знаходяться в небезпечній зоні? яка глибина входження в цю небезпечну зону? де і за якими індикаторами найбільш сильно діють загрози національним інтересам країни в економіці?

Діагностика економічної безпеки здійснюється в ході моніторингу загроз національним інтересам країни в сфері економіки, тобто в ході аналізу динаміки соціально-економічного розвитку України з позиції економічної безпеки.

Методичне забезпечення діагностики і моніторингу факторів полягає в тому, що він здійснюється шляхом оперування індикаторами, які використовуються при звичайному аналізі соціально-економічного розвитку країни. Оцінити стан соціально-економічної ситуації можливо, використовуючи сучасні методи організації моніторингу соціально-економічних процесів. Разом з тим існують деякі методичні правила оперування при моніторингу економічної безпеки індикаторами соціально-економічного розвитку країни. Розрізняють: економічні, соціальні, фінансові індикатори. Серед них: темпи інфляції; рівень, якість і тривалість життя; рівень безробіття; рівень депопуляції; обсяг грошової маси; розмір золотовалютних резервів; обсяг тіньової економіки; валовий енергетична залежність; валовий внутрішній продукт; економічне зростання; дефіцит бюджету; державний борг; інтегрованість у світову економіку; сальдо експорту-імпорту.

Для економічної безпеки важливе значення мають не стільки самі показники, скільки їхні граничні значення. Граничні значення — це граничні величини, недотримання яких перешкоджає нормальному розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у сфері економічної безпеки. Важливо

підкреслити, що найвищий рівень безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в певних допустимих межах і має свої граничні значення.

Ознакою порогового значення індикатора є момент втрати відповідним економічним процесом функцій, що відводяться йому у відтворювальній системі. Динамічність конкретних порогових величин індикаторів економічної безпеки породжує значні труднощі для їхнього визначення, тому вони навряд чи можуть бути визначеними на певний тривалий термін, тим більше — запозичені з досвіду інших країн світу. Перш за все повинна бути дотримана порівнянність даних при порівнянні показників на початок і кінець звітної та прогнозованого періодів, а також при зіставленні фактичних або прогнозних даних з кількісними параметрами порогових значень економічної безпеки.

Важливим є визначення збитку від дії загроз економічній безпеці. Збиток від кожної загрози економічній безпеці може проявлятися в самих різних явищах, які часто не можуть бути виражені в чітких кількісних параметрах. Тому не слід жорстко регламентувати методи кількісного визначення цієї шкоди. Збиток від дії загроз економічній безпеці може:

- мати кількісну оцінку за деякими формами прояву, і тоді необхідно його розрахувати;
- не мати кількісної оцінки, і тоді необхідно його якісний опис.

Соціально-економічна ситуація в Україні на сучасному етапі визначає дію багатьох загроз економічній безпеці країни, що викликають серйозні негативні наслідки. Фінансових ресурсів, на які буде розраховувати держава в найближчій перспективі, буде явно недостатньо для того, щоб подолати всі загрози або компенсувати викликані ними негативні наслідки.

Таким чином, виникає задача визначення першочерговості та пріоритетності подолання найбільш гострих ймовірних загроз економічній безпеці. Головними критеріями для визначення пріоритетності і черговості повинні бути масштаби негативних наслідків від тих чи інших загроз економічній безпеці та терміни їх настання. Тому необхідно розподілити всі загрози економічній безпеці за масштабами негативних наслідків і термінами їх настання. Досить часто негативні наслідки від загроз економічній безпеці піддаються тільки якісній оцінці. Тому для їх визначення слід використовувати експертні оцінки.

Це основна загроза економічній безпеці в соціальній сфері, яка практично об'єднує всі інші загрози в ній і негативні наслідки від їх настання. Разом з тим необхідно в рамках механізму захисту національних інтересів країни у сфері економіки забезпечити захист і від інших загроз економічній безпеці в соціальній сфері. Це насамперед загроза зростання безробіття, слідство якої підвищення частки бідного населення і посилення соціальної напруженості в суспільстві. Іншими словами, зростання безробіття збільшує наслідки головної загрози економічній безпеці в соціальній сфері - підвищення частки бідного населення та диференціації населення за доходами. Тому масштаби негативних наслідків від зростання безробіття, безумовно, менші, ніж від розглянутої вище головної загрози економічній безпеці в соціальній сфері.

Важливо, щоб результати моніторингу факторів, що викликають загрози економічній безпеці, знайшли відображення в документі, що став об'єктом розгляду органами виконавчої влади та Урядом України та визначення заходів щодо подолання та зниження рівня загроз національним інтересам України в галузі економіки. Необхідно викласти принципові положення, що стосуються важливості проблем економічної безпеки та моніторингу факторів. Причини цього - прискорення глобалізації світогосподарських зв'язків, посилення конкуренції на світових ринках, нестійкість економічного зростання, висока частка бідного населення та інші негативні процеси та явища у соціально-економічному розвитку країни. На основі аналізу соціально-економічного розвитку за звітний період необхідно дати оцінку ймовірної дії факторів, що визначили загрози економічній безпеці країни в майбутньому. Слід також визначити сфери застосування результатів моніторингу цих факторів, серед яких:

- розробка довгострокової державної соціально-економічної політики;

- вироблення стратегічних напрямів державної політики, що забезпечує безпеку України в галузі економіки, на передпрогнозній стадії і при підготовці коротко- і середньострокових прогнозів соціально-економічного розвитку країни;
- розробка коротко- і довгострокових прогнозів соціально-економічного розвитку країни;
- розробка державного бюджету країни;
- підготовка найважливіших рішень з економічних, фінансових і господарських питань.

Таким чином, діагностиці і моніторингу факторів, що визначають загрози економічній безпеці, повинні піддаватися не тільки звітні, а й прогнозні показники. Іншими словами, в процесі прогнозування повинен здійснюватися моніторинг цих факторів. Важливо, що моніторинг факторів застосовується при підготовці найважливіших рішень з економічних, фінансових і господарських питань. При підготовці цих рішень необхідний аналіз рівня загроз економічній безпеці і факторів, що їх визначили, до прийняття цих рішень і очікуваної зміни цих загроз і факторів після прийняття рішень. Такий моніторинг має бути важливим обґрунтуванням необхідності прийняття економічних рішень. Це означає, що першочерговими завданнями держави повинні стати розвиток людини, підвищення якості і рівня життя населення, які повинні бути покладені в основу формування стратегії України в умовах соціально-орієнтованої економіки.

Література

1. Андросук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: монография / Г. А. Андросук, П. П. Драйнев. – К.: Инюре, 2000. – 400 с.
 2. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія / О.І. Барановський – К.: Фенікс, 1999 – 338 с.
 3. Дмитриева О. Г. Региональная экономическая диагностика / О. Г. Дмитриева - СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 1999. – 90 с.
 4. Макара О. В. Організація моніторингу соціально-економічного розвитку країни / О. В. Макара // Вісник Хмельницького національного університету – Хмельницьк, 2009 – № 5 – С.26 – 30
 5. Користін О.Є. Економічна безпека: навч. посіб. / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В.Герасименко. К.: КНУВС, 2010. – 368 с.
 6. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
- Экономическая безопасность России. Общий курс: Учебник / Под ред. В.К. Сенчагова. – М.: Дело, 2005. – 896 с.

УДК 351:504 ЄС (043)

Надежденко А.О., к.н.держ.упр., старший викладач

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ЄС

Починаючи з 1980-х років невідпинно зростає важливість політики Європейського Союзу в сфері охорони навколишнього середовища. На сьогодні захист навколишнього середовища є ключовим питанням політичного порядку денного і важливою проблемою, яка існує на національному, регіональному, європейському та світовому рівнях. Охорона довкілля, разом з економічною інтеграцією, відноситься до одного з пріоритетів ЄС. Більш того, екологічна політика розглядається як невід'ємна частина європейського інтеграційного процесу. За останніх 20 років європейськими країнами ухвалено більше 200 законів і постанов, що мають відношення до охорони довкілля. У основі екологічних заходів ЄС закладена Концепція стійкого розвитку.

Проблеми довкілля зачіпають діяльність практично кожного з інститутів ЄС (Ради, Комісії, Європейського парламенту, Суду, Рахункової палати). Провідником екологічної

політики в Європі є Комітет з екологічної політики Європейської економічної комісії (ЄЕК) ООН.

Для вирішення екологічних завдань в рамках єдиного Європейського екологічного простору діє регіональна екологічна організація - Європейське агентство по довкіллю (ЄАД), покликане здійснювати достовірну експертизу за оцінкою міри екологічної небезпеки, сприяти розробці екологічного законодавства і створенню умов для реалізації програм у сфері охорони довкілля.

Європейське співтовариство володіє широкою компетенцією в області екології. При цьому компетенція ЄС в області охорони довкілля є спільною з державами – членами. Екологічне право ЄС ґрунтується, з одного боку, на різних нормах Договору про Співтовариство, з іншого боку, існує величезна кількість постанов, директив, що стосуються екологічної тематики.

Серед договорів, які укладаються ЄС у сфері екології, можна виділити:

- договори, повністю орієнтовані на регулювання охорони довкілля;
- договори, що містять окремі положення про охорону довкілля;
- договори, побічно пов'язані з охороною довкілля.

У розвитку політики Європейського співтовариства в області охорони довкілля прийнято виділяти п'ять основних етапів: 1957 - 1972 роки, 1972 - 1986 роки, 1986 - 1992 роки, 1992 рік – 2002 рік, 2002 рік – теперішній час.

Основні цілі європейської політики у сфері захисту навколишнього середовища базуються на ст. 174 Договору про заснування ЄС. Ними є:

- збереження, захист та покращення стану навколишнього середовища;
- захист здоров'я людей;
- розумне та раціональне використання природних ресурсів;
- підтримка на міжнародному рівні заходів, здійснених з метою вирішення регіональних та загальних проблем навколишнього середовища.

Основними завданнями у сфері охорони довкілля, що вимагають координації зусиль всіх європейських країн, признавалося вирішення наступних проблем: кліматичні зміни, руйнування озонового шару Землі, втрата біорізноманітності, збільшення числа технічних аварій, управління джерелами прісної води, деградація лісових ресурсів управління прибережними територіями, виробництво і утилізація відходів, міська екологія.

Велике значення для визначення сучасної компетенції ЄС в області охорони довкілля зіграв Амстердамський договір 1997 р., коли принцип захисту довкілля був позначений як принцип діяльності Європейського співтовариства. Ніццький договір 2001 року не передбачав будь - яких значних змін в області охорони довкілля.

Процедура співробітництва (ст. 252 Договору про заснування ЄС) в основному впроваджує в законодавчий процес друге читання, яке здійснюється Європейським Парламентом та Радою ЄС. Проте, першочерговим інструментом прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища, є Процедура спільного прийняття рішень (ст. 251 Договору про заснування ЄС). Концепція Процедури спільного прийняття рішень є більш прогресивною, аніж Процедура співробітництва. В той час як Рада ЄС може одноголосно накласти вето на пропозицію Європейського Парламенту відповідно до Процедури співробітництва, Амстердамський договір впровадив Процедуру спільного прийняття рішень для того, щоб зрівняти в правах Раду ЄС та Європейський Парламент. Процедура спільного прийняття рішень забороняє Раді ЄС прийняти спільну позицію, якщо не досягнуто угоди з Європейським Парламентом. Це збільшило стимули досягнути компромісу в третьому читанні за допомогою Комітету з примирення, оскільки в іншому випадку весь законодавчий процес повинен бути припинений. В сфері захисту навколишнього середовища Процедура застосовується до заходів, здійснених з метою захисту навколишнього середовища відповідно до ст. 174 Договору про заснування ЄС та імплементації програм захисту навколишнього середовища.

На сучасному етапі особливості діяльності Європейського співтовариства у сфері захисту довкілля полягають у:

- спільній екологічній компетенції ЄС з державами-членами;
- нерозривному зв'язку екологічної діяльності ЄС з іншими напрямками інтеграції;
- «дуалізмі компетенції», що виражається в тому, що організації надаються засновницьким договором повноваження у сфері охорони довкілля для досягнення безпосередньо цілей екологічної політики ЄС, а також для досягнення цілей підтримки функціонування внутрішнього ринку.

До основних напрямів правового регулювання ЄС захисту довкілля відноситься екологічна стандартизація, оцінка дії на довкілля; збір і обробка екологічної інформації, моніторинг довкілля; екологічна сертифікація; екологічний менеджмент і екологічний аудит; розвиток механізму фінансування; захист екологічних прав.

Останнє є найбільш значимою сучасною тенденцією в розвитку екологічного законодавства ЄС.

У державах – членах Європейського союзу в екологічній сфері гарантуються наступні права:

- фундаментальне екологічне право - право на сприятливе довкілля;
- інші екологічні права, реалізації, що одночасно є гарантіями, і захисту фундаментального екологічного права;
- конституційні і інші права, суміжні з екологічними.

Найбільш поширеною формою суспільної участі в екологічній нормотворчості в Європейському союзі стало об'єднання в природоохоронні організації або групи. Ефективність їх дій в різних державах – членах різна. Найбільша активність громадськості характерна для Великобританії, Німеччини, Нідерландів і Данії, найменша - для Ірландії, Греції.

У державах – членах ЄС існують різні можливості звернення до суду за захистом екологічних прав:

- можливість звернення до суду за захистом екологічних прав будь-якої особи (Голландія, Ірландія);
- можливість звернення до суду за захистом екологічних прав будь-якої зацікавленої особи (Франція, Великобританія, Іспанія, Швеція, Фінляндія);
- можливість звернення до суду за захистом екологічних прав лише при порушеннях індивідуальних прав позивача (Німеччина);
- можливість звернення до суду за захистом екологічних прав, надана відповідним асоціаціям (Італія, Греція).

На сучасному етапі ЄС удосконалює правову базу охорони довкілля. Так, оновленню піддалися акти відносно моніторингу довкілля, екологічної сертифікації, проведення оцінки дії на довкілля, механізму фінансування екологічних заходів та ін. Одночасно робляться спроби кодифікування багаточисельних норм в області охорони навколишнього середовища.

УДК 001.8:342.001.73(043)

Пересада О.М., к.ю.н., старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ РЕФОРМ ЯК ЗАСОБУ ІНТЕГРАЦІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ЄС

Бурхливий розвиток соціуму та держави в усіх їх проявах протягом останніх ста років призвів до виникнення явища невідомого до цього в людські історії – глобалізації. В сфері дії права глобалізація знаходить свій вияв насамперед в системних процесах типу інтернаціоналізації, інтеграції правових систем, конвергенція правових сімей тощо. Особливо яскраво цей процес інтенсифікувався останні два десятиліття років. Приклад Європейського союзу де переплітаються всі ці тенденції одночасно – найкраще та

найнаочніше тому підтвердження. Розвиток європейської інтеграції це одночасно і розвиток конституцій причому як на національному рівні так і на наднаціональному, особливо після прийняття Лісабонської угоди. Окремий аспект конституційного розвитку останнього часу в контексті його інтенсифікації - запровадження демократичних конституцій та їх удосконалення в низці держав, в результаті краху соціалістичних ідей та розпаду СРСР [2]. Цей аспект чи не найбільш актуальний для сучасного українського конституційного розвитку.

Будь-який науковий пошук починається з визначення його інструментарію, оскільки саме від нього залежить істинність дослідження предмету наукового пошуку, та істинність загальних висновків. Зважаючи на складність категорії конституції її природи та сутності, підходи до її розвитку шляхом реформування також відзначаються складністю.

На сьогодні очевидним є той факт, що в проблемі конституційних реформ найбільш слабкою ланкою є методологія їх досліджень. Не склалася також система загальноприйнятих поглядів з питань найбільш принципового характеру.

Конституційні реформи в сучасних державах поки що не стали об'єктом комплексного теоретичного дослідження. В силу цього сукупність методів їх пізнання, ще не сформувався остаточно, але певні орієнтири вже проглядаються з достатньою очевидністю. При цьому необхідно пам'ятати, що «спочатку методи пізнання, не виділялися з процесу сприйняття світу і суспільства філософією як цілісним уявленням про всесвіт і його основні частини. Вони виступали швидше у вигляді своєрідних моделей постановки проблем і зразків їх рішень, що впливають із філософської системи. У них можна побачити прообраз того, що згодом отримало в наукознавстві назву парадигми» [6, с. 7].

З початком конституційних реформ в Україні в дослідженнях превалював класовий підхід до оцінки конституційно-правових подій, які відбувалися, що пояснюється старою марксистсько-ленінською методологією, яка довгий час панувала в суспільній та науковій свідомості. Основними методами пізнання визнавалися історичний і логічний, які використовувалися у певній взаємодії. Їх різні варіації досить докладно висвітлені в науковій літературі. Для дослідження конституційних реформ, така комбінація є найбільш оптимальною, за умови раціонального їх поєднання. Багата фактологічна база конституційних реформ не дозволяє віддати перевагу одному з названих методів. Для забезпечення об'єктивності результатів дослідження необхідно їх комплексне застосування.

Загальна лінія в методології пізнання конституційної реформи має бути перш за все підпорядкована головній меті дослідження. А такою метою є найбільш повне роз'яснення сутнісних якостей і особливостей її предмета, тобто відносин, що виникають в ході реформування і в результаті реформування, а також відносин, що передували пореформеним подіям, і відносин, що виникають або можуть виникнути згодом. Вважаючи, що в основу досягнення цієї мети, слід покласти не тільки історичний, але і компаративний метод, необхідно на початку викладу і оцінки кожної фактологічної ситуації позначити її основну ідею, принцип, рушійний мотив. Потім корисно і необхідно пояснити зміст подій, відшукуючи їх аналоги в різних інших ситуаціях, відзначаючи виявлені при цьому особливості одно- та різнопорядкового плану. Після цього стає можливим формування повної завершеної моделі досліджуваного явища з описом історії її походження і подальшого розвитку, встановлення її параметрів і типізації.

Важливо, також щоб виявлені подібності мали місце в явищах минулих і нинішніх, а також прогнозувалися на майбутнє. Причини подібностей можуть бути основні та другорядні, необхідні або випадкові. Для нас, безумовно, важливі головні, і в їх числі перш за все потрібно назвати: спільність обумовленості і походження від одного джерела; типовість умов розвитку; спадковість інституту; ідентичність результатів порівнюваних явищ. Тільки при їх наявності компаративний метод відкриває можливості для роз'яснення подій в конституційних реформах і обґрунтування їх закономірностей. Однак він не повинен бути засобом доповнення відсутніх деталей, фрагментів, якостей в характеристиці окремих історичних епізодів, не забезпечених достатньо повною пізнавальною інформацією.

Застосування методу порівняльного аналізу в дослідженні конституційної реформи має свої особливості. Особливою є насамперед технологія застосування цього методу. По-перше, порівнюватись може лише фактологічний матеріал одного історичного циклу. По-друге, порівняння може проводитися в різних історичних площинах. Крім того, особливостями відрізняється і інформаційне забезпечення даного методу в дослідженні конституційних реформ в сучасних державах. З одного боку, це можуть бути архівні матеріали. З іншого, - це можуть бути події реальної дійсності. В таких випадках порівняння повинно проводитися відповідно до заздалегідь встановлених методичними правилами відбору, об'єктів дослідження; організації порівняння; поетапності зіставлень; визначення оціночних критеріїв та підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів [7, С. 407-415].

Застосування названих вище методів закладає основи пізнання логіки конституційних процесів і допомагає дослідженню не тільки статички, але й насамперед динаміки конституційних перетворень. А це в свою чергу дозволяє визначити основні завдання дослідження конституційної реформи: виявлення багатоваріантності останньої, її рушійних сил, встановлення основних і проміжних етапів, шляхів, форм, структури конституційного процесу модернізації.

Панівне становище в науці конституційного права, з усією впевненістю, займає метод логічного (догматичного) аналізу. Його застосування також необхідно в дослідженні конституційної реформи, яка розкриває широкі можливості для дефініцій, узагальнень, систематизації, логічного упорядкування матеріалу, коментарів, тлумачення сенсу досліджуваних явищ, тощо.

Цей метод дозволяє почати дослідження конституційних реформ з найпростіших способів визначення заходів, що відбуваються в рамках функціонування держави та правової системи та прийнятих у зв'язку з цим правових норм.

Огляд сучасних праць, присвячених проблемам методології дослідження історичних державно-правових явищ, у тому числі і тих, які в сукупності складають конституційну реформу, дає підставу зробити висновок, що багато авторів звертають увагу на це питання. В результаті, поряд з методами, які мають солідний історичний багаж, обґрунтовуються різноманітні сучасні методи, необхідність застосування яких зумовлена особливостями сучасного законодавства, подій, узагальнених для дослідження емпіричної бази. До їх числа відносяться: метод класифікації, системно-структурного аналізу, аналітичної обробки матеріалу, коментування, тощо.

На наше переконання, такого роду методи можуть виконати лише додаткову, другорядну роль у дослідженні конституційних реформ в сучасних державах. Проте за певних обставин той чи інший приватно-науковий метод може виявитися затребуваним в першу чергу, але переважаючою є схема формування саме комплексної методології.

Крім цього, можливі й інші варіанти, які широко поєднують емпіричні дані з теоретичними конструкціями і забезпечують тісні методологічні контакти конституційного права з філософією і соціологією.

Однак досягнення істини в теоретичному обґрунтуванні конституційних реформ в сучасний період в більшій мірі, ніж інші методи, допоможе філософська методологія. Авторитет філософського методологічного інструментарію особливо зростає в останні роки. Зокрема, це виражається у все більшому застосуванні в освітньому процесі на філософських і юридичних факультетах самостійної академічної дисципліни - філософії права. Історію філософії права з часів Г. Гуго і до наших днів описав В. Нерсисянц, оцінивши критично зміст філософських методів пізнання об'єктивної реальності, до якої ми зараховуємо і конституційні реформи [4]. Необхідність застосування філософських методів пізнання в дослідженні конституційних реформ підтверджується тим, що в їх оцінках активно використовуються філософські категорії, всі конституційні перетворення здійснюються за законами суспільного розвитку, який як відомо пояснює філософія. Отже, і методологія дослідження повинна базуватися на філософських знаннях.

Таким чином, методологічний інструментарій дослідження конституційних реформ уявляється складним і полі-факторним, що обумовлюється самим характером конституційних процесів. Маючи достатньо самостійний і об'єктивний характер, методологія дослідження проте несе на собі відбиток стабільності або деструктивності суспільних відносин. У зв'язку з цим головна умова, яка має бути дотримана дослідником конституційних реформ, полягає в тому, що він повинен спиратися на об'єктивні способи і прийоми дослідження, об'єктивну і достовірну інформацію і на такій основі пропонувати аргументовані висновки. «Дослідити - значить бачити те, що бачать всі, але думати інакше, ніж інші. Дослідити - значить порівнювати уяву, логіку, об'єктивну оцінку подій, але разом з тим привносити свої нетерпіння, неповторність, спрагу нових підходів, нових співвідношень» [5, с. 221].

Література

1. Волошин Ю.О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти. – К.: Логос, 2010. – 427 с.139.
2. Досвід конституційних реформ: порівняльний аналіз європейського досвіду // Режим доступу: http://www.spa.ukma.kiev.ua/konst/article.php/20070712140159384_1
3. Енгибарян, Р.В. Сравнительное конституционное право. Ростов на Д. : Феникс , 2007. – 543 с.
4. Нерсисянц В.С. Философия права. М.: НОРМА, 1997. – 652 с.
5. Сарагоса Ф.М. Завтра всегда поздно. М.: Прогресс, 1989. – 320 с.
6. Спиридонов Л. И. Теория государства и права. М.: ПБОЮЛ Захаров М.А., 2001. – 305 с.
7. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. М.: НОРМА, 1996. – 432 с.

УДК 330.341:351.863(477)(043)

Семкова Л.В., к.е.н., доцент

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Проблема забезпечення належного рівня національної безпеки України впродовж довгого часу залишається надзвичайно важливою, передусім, з точки зору стійкого та збалансованого розвитку її регіонів у довгостроковій перспективі. Динамічна зміна умов функціонування сучасної регіональної економіки, здатність регіонів до забезпечення безпеки від дії внутрішніх і зовнішніх загроз визначає рівень конкурентоспроможності країни та динаміку соціально-економічного розвитку.

В свою чергу, забезпечення інтересів України базується на стійкому розвитку регіонів, коли реалізація цілей і завдань у сфері регіональної політики відображає формування можливостей системи цілеспрямованих дій на загрози регіонального рівня. Але при цьому слід враховувати регіональні відмінності рівня економічної безпеки, що визначаються нерівномірністю соціального розвитку, особливостями розвитку економіки та розміщення продуктивних сил, ступенем динамізму інноваційних перетворень, якістю людського потенціалу, інвестиційним кліматом і багатьма іншими чинниками [1].

З метою розробки ефективної стратегії забезпечення економічної безпеки України та об'єктивної оцінки її реалізації, щорічно організовується проведення всебічних моніторингів економіки та суспільства для визначення системи внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на стан економічної безпеки та мають можливість трансформуватись у загрозу безпеці. Функції, завдання моніторингів та інформаційної підтримки органів влади покладено на інформаційно-аналітичні центри при регіональних адміністраціях. Саме завдяки постійному моніторингу стану економічної безпеки регіону система управління здатна гнучко реагувати на економічні, соціальні та політичні умови як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, які постійно змінюються.

Прикладом таких моніторингів є результати рейтингування регіонів України Фондом «Ефективне управління» за індексом конкурентоспроможності, рейтинг інвестиційної привабливості регіонів, що готується Київським міжнародним інститутом соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України і оперативний щомісячний моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України, який проводиться Вченими науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України.

Аналіз даних досліджень за основними фінансово-економічними показниками дозволяє зробити наступні висновки.

В цілому по Україні оцінки стану поточного та майбутнього ділового середовища є помірно позитивними. Оцінки статистики та прогнозів є досить однорідними. Львівська область належить до тих регіонів, де і поточні оцінки, і прогнози на майбутнє досить позитивні. Натомість, Донецька й Луганська області займають останні місця за оцінками як на 2013, так і на 2014 рік. У 2014 році кількість областей, підприємці яких оцінюють діловий клімат вище середнього по Україні, збільшиться – навіть при умові, що сам середній показник зросте на 0,3. Тобто за очікуваннями бізнесу можна зробити висновок, що ділове середовище у 2014 році буде помірно сприятливим і практично не зміниться у порівнянні із 2013.

Поточну ринкову кон'юнктуру, як і в минулому році, можна охарактеризувати як помірно сприятливу, хоча максимально можливі оцінки є дещо вищими в оцінці як поточної, так і майбутньої кон'юнктури. Між поточними оцінками ситуації на ринку та прогнозами на наступний рік існує позитивний зв'язок: чим краще підприємства оцінюють поточну кон'юнктуру, тим більш оптимістичні прогнози на майбутнє вони мають. Це досить чітко видно на прикладі як лідерів (Львівської, Івано-Франківської, Волинської та Чернігівської областей), так і аутсайдерів (Полтавської та Луганської областей) [2]. Таким чином, можна відзначити, що загальна оцінка майбутніх змін є доволі обережною та характеризується меншим рівнем полярності, ніж оцінка поточної ситуації, хоча загальний рівень прогнозованих змін ринкової кон'юнктури у 2014 році дещо підвищиться порівняно із теперішніми оцінками.

Показник привабливості регіонів для започаткування та розвитку бізнесу є вище розрахункового середнього (6,1 до 5), що свідчить скоріше про оптимістичні, ніж песимістичні очікування інвесторів на майбутнє. Однак слід зазначити, що порівняно з минулим роком, суттєвих зрушень в оцінці не відбулося. Така тенденція спостерігається, зокрема, у Львівській, Івано-Франківській, Чернігівській, Закарпатській областях, які, маючи високий поточний показник привабливості власного регіону, у період через 5 років очікують на його покращення, а також в областях із середніми показниками (Волинська, Вінницька, Житомирська, Сумська області, м. Київ, м. Севастополь).

Структура джерел інвестиційної діяльності підприємств є ідентичною структурі фінансового забезпечення розширення бізнесу, яке більшість підприємств планує здійснювати за рахунок власних коштів. Рівень залучення кредитних ресурсів (близько 20%) є порівняно низьким, що може пояснюватися, з одного боку несприятливими умовами надання банківських позичок, а з іншого – власною невпевненістю підприємств у стабільності розвитку бізнесу, яка дозволяє своєчасно сплачувати кредити та відсотки за ними. Зв'язок поточного стану ділового середовища, ринкової кон'юнктури та перспектив інвестування однозначно простежується лише для деяких областей. Так, підприємці Донецької області, які негативно оцінюють умови для ведення бізнесу в своєму регіоні, не планують у 2014 році здійснювати інвестування, тоді як позитивна оцінка ділового середовища Івано-Франківської та Львівської областей дають більші підстави для планування інвестиційної діяльності.

Різниця між регіонами в оцінці впливу ризиків на інвестиційні рішення є достатньо значною. Як і у випадку оцінки перешкод для інвестиційної діяльності, найбільш суттєвими ризиками є ті ризики, які напряду пов'язані із ситуацією на ринку (зміна ринкової

кон'юнктури) та загальними умовами ведення бізнесу (стосунки із контрагентами). Чернігівська область вирізнялась поміж інших стабільно більш низькими оцінками ступнею впливу більшості ризиків, що аналізувалися.

В цілому по Україні найважливішими джерелами конкурентних переваг для підприємств є географічне розташування регіону (49,1%), високий кваліфікаційний ринок співробітників (35,2%) та високий рівень розвитку сфери торгівлі та послуг (31,7%). Крім цього, важливе значення серед сильних сторін регіонів мають розвинений споживчий ринок (26,1%) та сприятливі кліматичні умови (25,3%). Менш важливе значення мають наявність корисних копалин (19,7%) та рівень розвитку інфраструктури (19,0%) [3]. Більшість оцінок є достатньо диверсифікованими у регіональному розрізі та залежать передусім від внутрішніх особливостей області.

Загалом по Україні найважливішими чинниками, що обмежують збільшення обсягів виробництва, виявилися фактори, пов'язані з ринковою кон'юнктурою: недостатній попит на продукцію, високий рівень конкуренції, значний податковий тиск. Серед решти негативних факторів найбільш значущими виявилися брак обігових коштів та високі ставки кредитування, нестабільність економічного законодавства, корупція, нестабільна політична ситуація, високий регуляторний тиск. Негативний вплив інших факторів (брак кваліфікованої робочої сили, недостатня кількість виробничих потужностей, брак сировини та матеріалів, застарілі технології та проблеми з енергопостачанням) є незначним.

Незважаючи на достатньо широкий асортимент банківських послуг, доступність банківського кредитування для більшості регіонів залишається на низькому рівні. Особливе занепокоєння викликає низький рівень доступності кредитів у Донецькій області, адже саме вона є одним з промислово розвинених регіонів і очевидно саме тут підприємства потребують адекватного фінансування. Ситуація із можливістю отримати фінансування з-за кордону для вітчизняних підприємств є доволі складною, однак практично не залежить від їх регіональної приналежності.

Ділова активність в регіонах України знаходиться на середньому рівні. У 20 регіонах України оцінки ділової активності перевищують 5 балів за 9-ти бальною шкалою. Найгіршою була ситуація у Луганській та Херсонській областях, де оцінки ледь перевищили 4 бали. На ділову активність в регіонах практично не впливає наявність природних ресурсів, однак, спостерігається зв'язок з силою виробничих зв'язків між підприємствами. З цієї позиції найбільш доцільно розбудовувати регіональні кластери у Львівській, Запорізькій та Дніпропетровській областях. Це також підтверджується даними щодо впливу досвіду реалізації інвестиційних проектів інших підприємств на діяльність підприємств-респондентів.

На стан економічної безпеки регіону впливають багато факторів із різнополярним вектором дії, тобто вони перешкоджають або сприяють забезпеченню безпеки. Проте неправильне або несвоєчасне регулювання дії чинників безпеки може викликати зміну їх станів, внаслідок чого вони набувають дестабілізуючу властивість із високим ступенем невизначеності, що розглядається як загроза економічної безпеки. Отже, необхідність управління економічною безпекою обумовлена потребою недопущення переростання чинників у загрозу безпеки, запобігання кризовим ситуаціям, гарантія стабільного рівня об'єкту безпеки, мінімізації можливих економічних збитків. Забезпечення економічної безпеки повинно передбачати: класифікацію дестабілізуючих чинників безпеки і контроль над ними; ідентифікацію загрози внаслідок втрати контролю над чинником; розробка та виконання заходів щодо подолання загроз.

Література

1. Криленко В. І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки / В. І. Криленко. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1779>.

2. Щомісячний моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ndc-ipr.com.ua/files/ekspertno-analitychni/monitoringi/regiony/rating_31102014.pdf

3. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://competitiveukraine.org.ua/uploadfiles/ckfinder/files/reports>

УДК 351.863 (043)

Сиволап Л. А., к.э.н., доцент

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Состояние экономической безопасности на уровне государства, региона или субъекта хозяйствования характеризуется с помощью специальных средств: показателей, индикаторов, критериев оценки, которые разрабатываются и используются в государственной статистике и в различных областях науки. Социально-экономические интересы, угрозы и пороговые значения показателей должны учитывать специфику развития экономики, финансов и социальной сферы.

Однако индикаторы экономической безопасности страны, регионов и предприятий не могут быть одинаковыми. В настоящее время более-менее проработанным является вопрос по определению показателей уровня экономической безопасности страны, хотя единой системы показателей пока нет. Различные ученые предлагают разные критерии.

Критерии экономической безопасности характеризуют качественную плоскость, на основе которой формируется противодействие опасности. Например, способность экономической системы противостоять опасности определяется такими критериями, как обеспеченность ресурсами, технологиями, организацией и уровнем развития производства, финансов, менеджмента, маркетинга, юридической и охранной служб и др.

Таким образом, критерий экономической безопасности – это оценка состояния экономики с точки зрения важнейших процессов, отражающих сущность экономической безопасности. Критерий – признак, на основании которого производится оценка, определение или классификация чего-нибудь, мерило оценки.

Учитывая это, исходная оценка безопасности на уровне государства или региона включает в себя оценки:

- ресурсного потенциала и возможностей его развития;
- уровня эффективности использования ресурсов, капитала, труда и его соответствия уровню в развитых странах, а также уровню, при котором угрозы внутреннего и внешнего характера сводятся к минимуму;
- конкурентоспособности экономики;
- целостности территории и экономического пространства;
- суверенитета, независимости и возможности противостояния внешним угрозам;
- социальной стабильности и условий предотвращения и разрешения социальных конфликтов и др.

В связи с отдельными критериями формируются конкретные показатели экономической безопасности. Если критерий определяет качественную основу экономической безопасности в отдельном направлении, то показатель определяет количественную характеристику этого явления.

Показатель экономической безопасности является количественной характеристикой способности субъекта сохранять состояние и противостоять опасности недостижимости целей развития согласно с определенным критерием.

Поэтому сущность экономической безопасности реализуется в системе показателей – индикаторов экономической безопасности. Различают: экономические, социальные,

финансовые индикаторы. Среди них: уровень, качество и продолжительность жизни; темпы инфляции; объем денежной массы; уровень безработицы; уровень депопуляции; валовой внутренний продукт (ВВП); экономический рост; дефицит бюджета; государственный долг; интегрированность в мировую экономику; сальдо экспорта-импорта; энергетическая зависимость; размер золотовалютных резервов; объем теневой экономики и др [1].

В работе под ред. Е. Олейникова показатели экономической безопасности структурируются в соответствии с такими признаками классификации [2]:

1. По уровню объекта экономической безопасности:

- Макроэкономический уровень – экономика страны в целом;
- Мезоуровень – экономика регионов и отраслей;
- Микроэкономический уровень (экономика фирм, предприятий, банков и т.п.);
- Уровень семьи и личности – экономическая безопасность каждого гражданина страны.

2. По мере значимости показателей: общие макроэкономические показатели; базовые макроэкономические показатели; частные экономические показатели.

3. По содержанию вся совокупность показателей разделяется на: количественные; качественные.

Для экономической безопасности важное значение имеют не столько сами показатели, сколько их пороговые значения. Пороговые значения – это предельные величины, несоблюдение которых препятствует нормальному ходу решения развития различных элементов воспроизводства, приводит к формированию негативных, разрушительных тенденций в сфере экономической безопасности [3]. Важно подчеркнуть, что высокий уровень безопасности достигается при условии, что весь комплекс показателей находится в определенных допустимых пределах и имеет свои предельные значения.

Признаком порогового значения индикатора является момент потери соответствующим экономическим процессом функций, которые отводятся ему в воспроизводственной системе [4]. Например, диапазон изменения валютного курса должен обеспечивать выполнение им функций регулирования внешнеторгового сальдо; величина ссудного процента должна быть достаточной для насыщения транзакционного спроса на деньги и перехода на участок спроса на «длинные деньги», а размер денежной массы должен быть достаточным для обслуживания хозяйственных оборотов; величина и структура налоговой нагрузки должны обеспечивать выполнение налогами стимулирующей и регулирующей функций и т.д.

Динамичность конкретных пороговых величин индикаторов экономической безопасности порождает значительные трудности для их априорного определения, поэтому они вряд ли могут быть определены на длительный период, тем более – заимствованы из опыта других стран мира.

Показатели экономической безопасности и опасности являются противоположными по содержанию величинами. Они характеризуют состояние одного и того же критерия развития экономической системы, но с противоположных полюсов. Для каждой экономической системы и подсистемы существуют собственные критерии и показатели безопасности. Как отмечалось ранее, развитие опасности проходит два этапа. Между ними лежит предельный показатель экономической опасности.

Предельное значение показателя экономической опасности характеризует вероятность потери субъектом экономической деятельности статуса, структуры, действенности (при этом под действенностью понимается способность субъекта экономической деятельности достигать поставленных целей развития). Предельный показатель экономической опасности имеет и противоположный показатель – предельный показатель экономической безопасности. Если в целом вероятность опасности для субъекта ведения хозяйства развивается между 0 и 1, то математическая величина предельного показателя экономической безопасности равняется единице за исключением предельного показателя экономической опасности (при этом целесообразно показатели экономической опасности определять знаком «-», а безопасности «+»).

Предельный показатель экономической опасности характеризует вероятность реальной потери субъектом ведения хозяйства собственного статуса, структуры и действенности. Предельные показатели экономической опасности согласно с критериями формируются отдельно для конкретных субъектов экономической деятельности.

Поскольку показатель экономической безопасности определяет количественную характеристику качественной стороны развития явления, последнее делает невозможным определение универсального показателя экономической безопасности. Безопасность экономической системы характеризуется большим количеством показателей и критериев. Как невозможно определить разные потребительские стоимости одной математической величиной, так и показатели экономической безопасности согласно с различными критериями невозможно свести к одной цифре. Дело в том, что безопасность системы зависит от большого количества составляющих. Любой менеджер может подтвердить, что цели развития системы в целом и ее подсистем, в частности, часто не совпадают.

Таким образом, расхождение критериев и показателей безопасности разных составляющих и уровней экономической системы несет в себе невозможность определения обобщающего показателя безопасности. Попытки определить подобные общие показатели безопасности еще не получили практического подтверждения.

Література

1. Гомба Л.А. До питання сутності категорії економічної безпеки / Л.А. Гомба, В.О. Федорова // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту / Чернівецький, торговельно-економічний інститут. (Економічні науки ; вип. 4 (52)). – Чернівці, 2013. – С. 10-13.
2. Олейников Е.А. Экономическая и национальная безопасность / Е.А. Олейников [др.], под. ред. Е.А. Олейникова. – М.: Экзамен, 2004. – 768 с.
3. Користін О.Є. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / Користін О.Є. [та ін.]; за ред. О.М. Джужі. – К.: Центр учбової літератури. – 2010. – 368 с.
4. Александрова О. Ю. Система індикаторів оцінки економічної безпеки / О. Ю. Александрова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 30. – С. 34-37.

УДК 341.018:34(495)(043)

Тихомирова Г.Є., к.ю.н., доцент

ЩОДО ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВА ГРЕЦІЇ З ПРАВОМ ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ

У 2003 році Греція була головою Європейського Союзу. Цей рік став роком кардинальних змін у внутрішній та міжнародній політиці держави, у взаємодії із іншими суб'єктами міжнародно-правової діяльності. Майбутнє Греції в Європі було визнано як цінність, що поєднує державу із іншими державами Союзу: «Нас об'єднує майбутнє як спільність цінностей». Основна мета у досягненні спільного майбутнього була визначена як захист права громадянина на безпеку, демократію, кращу якість життя. Це є можливим завдяки створенню інститутів, здатних гарантувати участь та рівність, які нададуть європейському громадянину можливість відчувати, що його голос почутий, його права – непорушні. Саме починаючи з 2003 року, Греція активно прагне досягти цілей ЄС, водночас беручи участь у дебатах з політики ЄС. Однією із задач удосконалення практики взаємодії норм права Греції із правом ЄС є взаємне визнання державами-членами судових рішень.

Необхідність для України вивчення взаємодії права Греції та права ЄС особливо очевидна у контексті тих складних та нових завдань, які стоять перед суспільством та Україною, вирішенню яких повинне сприяти запозичення того позитивного досвіду, який має Республіка Греція.

Не дивно, що як українські автори, серед яких слід відзначити М. О. Баймуратова, М. В. Буроменського, В. Г. Буткевича, А. С. Гавердовського, В. Н. Денисова,

О. В. Задорожнього, В. І. Муравйова, Ю. С. Шемшученка та ін., так і іноземні автори (Е. Браун, Я. Броунлі, Г. В. Ігнатенко, І. І. Лукашук, Л. Х. Мінгазова, В. Я. Суворова, Г. Шварценбергер, М. Шоу та ін.) звертаються до досвіду Греції та інших держав з цього питання. Серед грецьких дослідників міжнародного публічного права до цієї проблеми зверталися Н. Алівізатос, А. Йокаріс, Й. Пападімітріу, Е. Рукунас, В. Скурис, А. Фатурос та ін.

Взаємодія національного права Греції з правом ЄС прагне створити основу для встановлення нової епохи співробітництва не тільки громадян та їх об'єднань в межах Греції, але і в масштабах ЄС. Саме тому в літературі зазначається, що гармонізація правових систем різних держав є задачею сучасного розвитку [1].

Основний Закон Греції визначає положення норм міжнародного права у національному праві держави. На конституційному рівні визначено засади дії окремих положень міжнародних договорів та норм [5]. А тому це «де-факто» та «де-юре» означає повне поширення норм Конституції Греції на право ЄС, норми якого прирівняні до норм міжнародного права в цілому. Подібне закріплення свідчить про наявність в подальшому важливої проблеми, яка потребує свого постійного розв'язання в рамках міжнародного та європейського права водночас. Йдеться саме про забезпечення державою своїх зобов'язань перед ЄС.

В правовій сфері Греції, як держави-члена ЄС, та ЄС як міждержавного об'єднання, часто, особливо в останні роки, виникає потреба в спільному вирішенні задач різного характеру, а також здійсненні узгодженого алгоритму дій. Свого часу намір Греції стати повноправним членом ЄС викликав необхідність врахування понад трьох тисяч поправок, внесених у грецьке законодавство. Саме тому звертають увагу на себе деякі аспекти в контексті проблеми вдосконалення механізму права Греції та ЄС. Так, багато зауважень пояснюються специфікою національного грецького законодавства, зокрема, важливо було досягти узгодження у термінології та понятійному апараті [7]. Але при гармонізації законодавства не обов'язково всі його позиції уніфікувати, приводити у повне дублювання норм права ЄС [3]. Важливо повно виявити розходження та особливості регулювання в конкретних системах права та враховувати їх у процесі застосування, у взаємодії з нормами законодавства ЄС. Тому виникає необхідність тільки зближення грецького законодавства з законодавством ЄС, а не їх підміни. Сам механізм взаємодії права Греції з правом ЄС означає вироблення загального курсу розвитку, подолання колізій, правових розбіжностей, вироблення та впровадження загальних юридичних вимог та правил. Очевидно, що український законодавець отримає значний обсяг роботи, задачу реформування власного законодавства, внесення чисельних змін у випадку наближення України до фактичного членства в ЄС.

Членство Греції в ЄС вплинуло не тільки на функціонування, але і на систему органів влади. На багатьох рівнях державної влади були створені спеціалізовані органи із забезпечення реалізації права ЄС. Механізми контролю з боку фахівців у галузі європейського та міжнародного права за діями уряду у відносинах з ЄС могли б стати корисними для України.

З урахуванням традицій європейського права була перебудована і робота судів.

Суд ЄС має значну автономію та незалежність відносно держав-членів, його рішення не потребують ухвалення з боку уряду. Але взаємодія яскраво проявляється у порядку виконання його рішень. Суд під загрозою штрафних санкцій може примусити виконати його рішення державу-члена. Договір про ЄС зазначає, що Суд ЄС має компетенцію приймати рішення в преюдиціальному порядку з питань, що стосуються тлумачення даного Договору. Тобто, положення має на меті забезпечити взаємодію між національними судами та Судом ЄС [4].

Маючи широкі організаційні повноваження Суд ЄС ставить судові органи Греції на службу меті інтеграції Греції до ЄС. Саме тому право ЄС сьогодні беззаперечно вважається частиною національного права держави. Наша держава на шляху до інтеграції в ЄС повинна

усвідомлювати всі способи реалізації рішень даного судового органу. Найбільш поширеним є застосування рішень Суду ЄС національними судами в якості судових прецедентів, які слід безпосередньо виконувати на підставі положень Договору про ЄС.

Суд ЄС виносить важливі рішення, обов'язкові для окремих держав та юридичних осіб ЄС, контролює законність дій органів ЄС, регулює спори в рамках ЄС з державами-членами, тлумачить умови практичного застосування норм права ЄС. Разом з тим значна роль в процесі взаємодії відводиться Суду ЄС, який з метою одноманітного застосування права ЄС наділений повноваженням виносити рішення, що стосуються тлумачення, як самого Римського договору, так і всіх інших актів, прийнятих після 1957 року. Крім того, Греція, як і інші держави має право звернення до даного органу з проханням розтлумачити конкретні норми права ЄС [6].

У процесі взаємодії права України з правом ЄС кожна із сторін окрім виконання чисельних процедур (переговори, моніторинг правової та політичної ситуації, адаптація «acquis», тощо) здійснює складну роботу з реформування та модернізації всіх сторін життя держави та суспільства. Для України це важливо в аспекті удосконалення демократичних інститутів та законодавства, забезпечення соціальної безпеки, економічної стабільності, заходів в галузі конкурентоспроможності, боротьби із корупцією та ін.

Україна, як і Греція, з урахуванням географічних та історичних критеріїв, є державою європейської релігії, культури та традицій. Відповідно, інтеграція в європейський простір – цілком природна ціль. Крім того, проголосивши себе незалежною державою, Україна в якості стратегічного завдання визнала побудову правової держави, що ґрунтується на демократичних цінностях світу та Європи. В цьому сенсі ЄС слугує яскравим взірцем демократії, економічного добробуту громадян та політичної стабільності. Тому прагнення України до приєднання саме до цього Союзу цілком логічне та виправдане. Діалектичний розвиток цивілізацій свідчить про те, що все більше держав глибше розуміють необхідність участі у інтеграційних процесах. Україна не може залишатися в ізоляції, тим більше, що приєднання держави до ЄС укріпить її державність, національну безпеку, традиції, мови, культуру. З іншого боку, прагматична цінність такого приєднання може виражатися і в збільшенні іноземних інвестицій, як складової економічного розвитку держави.

Для зближення, гармонізації, уніфікації українського та європейського права можуть також використовуватися різні юридичні засоби, поширені в міжнародному праві та які активно використовувалися в Греції: закріплення правосуб'єктності окремих осіб, введення єдиних загальнообов'язкових стандартів, наприклад, в галузі прав людини, охорони довкілля; визнання певних юридичних офіційних документів; укладення договорів про співробітництво у різних галузях та сферах відносин; проведення спільних правових заходів; застосування санкцій до суб'єктів, до яких санкції зобов'язалися застосувати інші держави-члени ЄС; загальне визнання міжнародних нормативно-правових актів.

Зближення між Україною та ЄС, що намітилося останнім часом, передбачає активізацію роботи з надання правовому порядку більшої сумісності. Модернізація українського законодавства відбувалася та повинна і надалі відбуватися на домовленостях між нашою державою та ЄС, які, в першу чергу, передбачають гармонізацію національного законодавства з правом ЄС, використання новітнього досвіду ЄС в галузі регулювання правовідносин. У зв'язку з цим особливий інтерес представляє розгляд питання, який позитивний досвід може продемонструвати кожна держава, що є членом ЄС. Не виключенням є і грецький досвід. Світова економічна криза 2008 року наочно показала економічну, політичну та правову слабкість світової спільноти. Греція виступила яскравим прикладом наслідків кризи у Європі. Стабільність функціонування як самої держави, так і ЄС, були під загрозою. Криза вказала на гостру необхідність значного укріплення національно-правових позицій держави, підвищення якості національного законодавства, здатного вистояти подібні удари економіки. Очевидно, що для України такі завдання набувають особливої актуальності.

Безумовно, створення єдиного правового простору з ЄС, в якому громадяни України отримають однаковий правовий статус із громадянами держав-членів ЄС – це довгострокова та плідна робота. Проте пошук таких методів уніфікації вже розпочався. Ними, на наш погляд, сьогодні можуть стати детальне дослідження європейського законодавства, аналіз прецедентів та судової практики, підготовка та адаптація свого національного законодавства до європейського, принаймні часткова імплементація окремих положень та правових моделей ЄС.

Література

1. Бачило И. Л. Проблемы гармонизации в законодательстве / И. Л. Бачило // Журнал российского права. – 2000. – № 8. – С. 90–95.
2. Баймуратов М. О. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: політико-правовий аналіз / М. О. Баймуратов, С. В. Максименко // Право України. – 2001. – № 10. – С. 101–104.
3. Витвицкая О. Право Европейского Союза / О. Витвицкая, Г. Горинг. – СПб. : Питер, 2005. – 256 с.
4. Шемшученко Ю. С. Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України з європейським правом / Ю. С. Шемшученко // Правова інформатика. – 2007. – № 3 (15). – С. 2–5.
5. Fatouros A. International Law in the New Greek Constitution / A. Fatouros // American Journal of International Law. – 1976. – Vol. 70. – P. 494–518.
6. Γιόκ[ι]ρης Α. Πρακτική των δικαιοδοτικών οργάνων στην εφαρμογή του διεθνούς δικαίου (Ελληνική πρακτική και συγκριτικό πλαίσιο) / Α. Γιόκ[ι]ρης. – Εκδόσεις Αντ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Κομοτήνη, 1986. – 381 Σελ.
7. Σκανδάμης Ν. Ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο και Ελληνικό δίκαιο προσαρμογής. Αυτονομία της κοινοτικής έννομης τάξης λειτουργία, λειτουργία της κοινοτικής έννομης τάξης (Α). – Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1992. – 182 Σελ.

УДК 342.733(477)(043)

Хоббі Ю.С., к.ю.н., доцент

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Серед усіх форм безпосередньої демократії найбільшого розвитку набув інститут виборів як найбільш часто вживана, пріоритетна форма прямого народовладдя. Право вибору (свобода думки, слова) є одним із основних прав людини, без якого не можливо уявити демократичне правове суспільство. Дане право закріплено і у ст.ст. 34 і 38 Конституції України, а ст. 69 Основного закону зазначає, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії [1].

Але дуже часто це право важко ефективно реалізувати, що пов'язано з низкою проблем правового, організаційного, методологічного та фінансового характеру.

Майже усі вибори, незалежно від їх виду та країни, не обходяться без порушень та конфліктів, що дуже часто пов'язано із суб'єктивним фактором (правова необізнаність, помилки, порушення регламенту виборчої комісії, тощо).

Перш за все, визначимось, що таке вибори та виборче право. З цим пов'язана наявність проблем методологічного характеру – жодний закон про вибори в Україні не містить визначення виборів, вони лише визначають основні засади, організацію і порядок проведення виборів. Тому звернемося до теорії конституційного права, в якій вибори розглядаються як передбачена конституцією та законами форма прямого народовладдя, за якою шляхом голосування формуються представницькі органи державної влади та місцевого управління (самоврядування) [2].

Деякі автори трактують це поняття більш широко і під виборами розуміють форму безпосереднього народовладдя, зміст якої полягає у волевиявленні народу з метою

формування представницьких органів держави чи місцевого самоврядування *та обрання посадових осіб цих органів шляхом голосування* (Авт. – Ю.С.).

За суб'єктами вибори передбачають обрання президента України, формування Верховної ради України, формування Верховної ради автономної республіки Крим, місцевих (сільських, селищних, міських, районних, обласних) рад та обрання сільських, селищних, міських голів.

Крім того, поняття виборів тісно пов'язане з поняттям виборчого права, що розглядається в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. В об'єктивному сенсі виборче право - це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку з формуванням виборних органів публічної влади, а також взаємовідносини між виборцями та відповідними виборчими органами, які забезпечують організацію і проведення виборів.

Суб'єктивне виборче право - це гарантоване державою і закріплене в Конституції право громадянина держави обирати та бути обраним до її органів, а також до органів місцевого самоврядування. Це право також слід розуміти як встановлене Конституцією та законами України право громадянина України брати участь у всіх видах виборів на всіх стадіях їх організації, підготовки і проведення.

Суб'єктивне право розглядають у активному та пасивному аспектах. Так, активне виборче право передбачає право громадянина обирати своїх представників до органів публічної влади, пасивне ж виборче право є правом громадянина бути обраним до цих органів [3].

Правовою основою для реалізації виборчих прав громадян є виборче законодавство, що створює нормативну базу демократичних виборів. В Україні такою базою є Конституція, Закони України: «Про вибори Президента України» від 05.03.1999 № 474-XIV, «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 № 4061-VI, «Про вибори депутатів Верховної ради автономної республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 10.07.2010 № 2487-VI, «Про Центральну виборчу комісію» від 30.06.2004 № 1932-IV, «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 № 5475-VI та ін.

Крім того, на вимогу ст. 19 «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 №1906-IV Україна при організації та проведенні виборів також повинна керуватись і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема, Загальною декларацією прав людини, від 10 грудня 1948 р., у якій відзначено, що «кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо чи за допомогою вільно обраних представників. Воля народу повинна бути основою влади уряду. Ця воля повинна знаходити своє відображення в періодичних і легітимних виборах, які повинні проводитися при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування чи за допомогою інших рівнозначних форм, які забезпечують свободу голосування» (ст. 21).

Також Міжнародним пактом про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., який проголошує право кожного громадянина «голосувати і бути обраним на дійсних періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні, що забезпечує вільне волевиявлення виборців» та інші договори.

Але не дивлячись на достатню кількість нормативно-правових актів, відсутній єдиний понятійний апарат, що не дає змоги ефективно застосовувати норми законів, зокрема, про правову відповідальність за порушення виборчого законодавства, про оскарження порушень тощо.

Дуже часто, громадяни не можуть реалізувати своє пасивне виборче право, на сам перед через необізнаність про те, яким чином захистити свої конституційні права, до кого звертатись зі скаргами на ті чи інші порушення. Тому тут необхідно проводити додаткову суспільну роботу, можливо на рівні з передвиборчою агітацією, розповсюджувати так би мовлячи «абетку виборця», яка б містила не лише інформацію про вибори, дату їх проведення, адресу виборчої дільниці, а й витяги із законів щодо захисту виборчих прав та їх

поновлення, оскільки більшість громадян не знають до кого звертатись зі скаргою, вимог до її форми та змісту, терміни подання такої скарги, тощо.

Крім того, як свідчить практика політичного процесу в Україні, мають місце непоодинокі випадки порушення принципу рівності прав і можливостей кандидатів у депутати та партій (блоків) брати участь у виборчому процесі, що виражається не тільки у неоднозначному ставленні службових і посадових осіб, які неприховано позиціонують себе прибічниками тієї чи іншої політичної сили, а й навіть деяких органів державної влади, органів місцевого самоврядування до своїх політичних опонентів, а й у відсутності рівного та неупередженого ставлення засобів масової інформації до кандидатів у депутати, партій (блоків), що об'єктивно зумовлено великою вартістю оренди ефірного часу та надання поліграфічних послуг, а також залежністю від політичних уподобань власників більшості «незалежних» ЗМІ [4].

А це є порушенням вимог ст. 3 Закону України «Про вибори народних депутатів України», ч.3 якої зазначає, що «усі кандидати у народні депутати України мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі», а ч. 5 зазначає, що рівність прав і можливостей кандидатів у депутати, партій - суб'єктів виборчого процесу брати участь у виборчому процесі забезпечується:

1) заборонаю привілеїв чи обмежень кандидатів у депутати за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

2) заборонаю втручання органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у виборчий процес, за винятком випадків, передбачених цим Законом;

3) рівним та неупередженим ставленням органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, їх службових та посадових осіб до кандидатів у депутати, партій - суб'єктів виборчого процесу;

4) заборонаю використання кандидатами у депутати, партіями - суб'єктами виборчого процесу під час фінансування передвиборної агітації інших коштів, крім коштів виборчих фондів;

5) рівним та неупередженим ставленням засобів масової інформації до кандидатів у депутати, партій - суб'єктів виборчого процесу [5].

Тому проблема використання «адміністративного ресурсу», як політичної практики, коли відповідальні працівники органів державної влади, використовують важелі адміністрування та посадову підпорядкованість підлеглих йому співробітників для впливу на перебіг політичних подій, досі залишається актуальною.

З цим також пов'язана проблема порядку фінансування виборчих кампаній та контролю за дотриманням норм законодавства в цій частині, а також порушення норм щодо термінів проведення передвиборної агітації.

Таким чином, ми бачимо, що в Україні поки що існує безліч проблем реалізації виборчого права методологічного, організаційного, фінансового та правового характеру.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996.- № 30.- Ст. 141.

2. Вибори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Вибори>.

3. Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Е. Теліпко — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 568 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/konst-protsec/466-konst-prostes/7978-s-2-----.html>

4. Проблеми реалізації положень статті 21 Загальної декларації прав людини в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://h.ua/story/176909>

5. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 № 4061-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17/conv>

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Важливу роль у процесі європейської інтеграції України відіграє транскордонне співробітництво, воно є одним з найпотужніших чинників процесу європейської інтеграції та інструментів розвитку прикордонних територій країн Європи. Зокрема, транскордонне співробітництво є важливою складовою міжнародної правоздатності територіальних громад та органів місцевого самоврядування. На цей час прийнята низка нормативних актів, що стимулюють розвиток цієї форми міждержавного співробітництва. Важливість сфери міжнародного співробітництва органів місцевого самоврядування для української держави та суспільства, як порівняно нового явища, полягає у тому, що воно утворює, умовно кажучи, ґрунт для локальної демократії.

Серед науковців які займаються проблемами дослідження міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні можна виокремити Баймуратова М., Бугай С., Брусака Р., Вербовську Л., Дацишина М., Ілько І., Кірюхіна О., Мамонова В., Мікулу Н., Монастирного В., Ткачука А. та інших. Але нажаль, серед них більшість активними дослідників зазначених проблем є фахівці у сфері економіки та політології. Сьогодні потребують подальших досліджень проблеми активізації транскордонного співробітництва, удосконалення теоретичних засад та розробки методичних рекомендацій щодо його розвитку на локальному рівні та підвищення впливу на життєдіяльність прикордонних територій.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності вдосконалення вітчизняного правового та організаційного забезпечення транскордонного співробітництва щодо регламентації статусу територіальних громад та органів місцевого самоврядування у транскордонному співробітництві на підставі аналізу проблем розвитку міжрегіональної співпраці в сучасній Україні з урахуванням провідного досвіду країн Європи.

Вбачається, що міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування є тією формою співпраці, що дозволить запозичити Україні позитивний досвід зарубіжних країн у покращенні якості комунальних послуг та в інших напрямках:

- у напрямку денаціоналізації управлінської діяльності щодо формування локальної економіки: прибирання й охорони адміністративних будинків, господарсько-правові консультації муніципальних і регіональних управлінців, підготовка й навчання персоналу методами управління тощо;

- денаціоналізації управлінської діяльності в галузі адміністративного втручання з покладанням на жителів певних зобов'язань, що мають виконуватися в суспільних інтересах.

В Україні проводиться цілеспрямована робота щодо створення нових євро регіонів, правової та теоретичної бази для їх подальшого розвитку. Правовою базою, що регламентує транскордонні відносини, є національні нормативно-правові акти, низка двосторонніх та багатосторонніх угод, що регламентують співробітництво між Україною та державами в питаннях режиму кордону, пересування людей, транспортних засобів і товарів через кордони, співробітництва між прикордонними службами. До регламентації транскордонного співробітництва мають пряме відношення також документи, що визначають стратегічні напрями євроінтеграційного курсу України.

На цей час до основних національних нормативно-правових актів у зазначеній сфері належать: Конституція України, Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 №1861-IV, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 №280/87-ВР, Закон України «Про внесення змін до постанови Верховної Ради України «Про приєднання України до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980

року» та про ратифікацію додаткових протоколів до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» від 24.04.2004 № 1879-IV, постанова Верховної Ради України «Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» від 14.07.1993 № 3384-XII, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки» від 01.12.2010 № 1088.

Слід звернути увагу, що значну частину правовідносин у сфері транскордонного співробітництва регулюється міжнародними правовими актами, до яких належать, наприклад: «Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» (Мадрид, травень 1980 р.) з додатками; «Європейська Хартія прикордонних і транскордонних регіонів» (Гронау, 1981р., 2-га редакція 1995 р.), «Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі віддалі», «Конвенція про оцінку впливу на оточуюче середовище в транскордонному контексті», «Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій», «Конвенція з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер» «Європейська хартія місцевого самоврядування» (Страсбург, жовтень 1985 р.), «Хартія Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи» (ухвалена Комітетом міністрів 14 січня 1994 р.), проект «Європейської хартії регіонального самоврядування», ухвалений Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи 5 червня 1997 р., «Декларація Асамблеї Європейських регіонів щодо регіоналізму в Європі» (від 1996 р.) та «Європейська хартія регіонального просторового планування (Торремолінос, Іспанія, 1983 р.) та багато інших.

Відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво» транскордонне співробітництво – це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Нещодавно держава Законом України «Про ратифікацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС)» від 16 травня 2012 року № 4704-VI приєдналася до зазначеного Протоколу № 3, учиненому у м. Утрехті 16 листопада 2009 року, що спричиняє необхідність внесення низки змін у національне законодавство України.

Так, сьогодні до суб'єктного складу транскордонного співробітництва в Україні відповідно до законодавства належать: територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво.

Загальну координацію транскордонного співробітництва та контроль за додержанням законодавства з питань транскордонного співробітництва здійснює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики за участю Міністерства закордонних прав України та центрального органу виконавчої влади з питань регіонального розвитку відповідно до повноважень, визначених законодавством та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у сприянні розвитку транскордонного співробітництва в межах компетенції, встановленої законодавством України, а також, у разі необхідності, вносять пропозиції щодо змін до законодавчих актів України з питань транскордонного співробітництва. Державне управління у сфері транскордонного співробітництва здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції.

Відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004р., в якому визначені організаційні форми транскордонного співробітництва, транскордонне співробітництво може здійснюватися: в межах створеного єврорегіону; шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва.

Протокол № 3 передбачає нову форму транскордонного співробітництва між державами членами Ради Європи як «Об'єднання єврорегіонального співробітництва» (ОЕС), яке створюється у формі юридичної особи з метою заохочення, підтримки та розвитку в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва між його членами у сферах спільної компетенції. Членами ОЕС можуть бути як органи місцевого самоврядування, так і місцеві державні адміністрації Сторін, а також юридичні особи у випадках, якщо їх діяльність фінансується і контролюється державою, або якщо вони не займаються виробничою чи комерційною діяльністю.

Основними характерними рисами місцевого самоврядування у сфері міжнародного співробітництва є те що по-перше: джерелом влади місцевого самоврядування є сама територіальна громада. Як організаційна форма реалізації інтересів місцевого населення місцеве самоврядування узаконюється державою. По-друге: місцеве самоврядування у принципі є розумним, історично випробуваним засобом задоволення різноманітних потреб, інтересів місцевого населення, ефективність якого особливо виявляється в умовах розвитку громадянського суспільства та демократичного режиму.

Нажаль, попри створення та функціонування восьми єврорегіонів в Україні, відсутні ефективні механізми впровадження транскордонної співпраці саме на місцевому рівні, на це впливає як відсутність повноважень та фінансування зазначеного напрямку діяльності місцевого самоврядування, так і відсутність обізнаних фахівців в зазначеній сфері на локальних рівнях. Адже сфера міжнародного співробітництва органів місцевого самоврядування для української держави та суспільства є новим явищем, важливість якого полягає у тому, що воно утворює, умовно кажучи, ґрунт для локальної демократії, та є засобом вивчення та запозичення зарубіжного позитивного досвіду самоврядної управлінської практики з метою ефективного надання послуг населенню.

З урахуванням вищезазначеного можна дійти наступних висновків: правове регулювання регламентації транскордонного співробітництва потребує подальшого вдосконалення, а також більш активних та своєчасних дій потребує з боку органів державної влади, щодо забезпечення реальних, дієвих і ефективних механізмів реалізації транскордонного співробітництва, суттєвого посилення фінансування зазначеної сфери; підтримка та розвиток культурних та історичних традицій, цінностей; підтримка ініціатив з боку місцевого населення, розвиток реальної, а не «паперової» взаємодії з місцевими громадськими асоціаціями, населенням. Щодо удосконалення координації державної політики у галузі транскордонного співробітництва, на нашу думку, з метою реалізації цих завдань доцільно внести зміни до окремих законів, зокрема, в Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про місцеві державні адміністрації», Закон України «Про транскордонне співробітництво» з урахуванням європейського сучасного досвіду, адже саме європейський досвід є перспективним для України, відповідає гаслу здійснення регіональної політики.

УДК 340.111(043)

Черных Е.Н., к.ю.н., доцент

НАРРАТИВНАЯ ЮРИСПРУДЕНЦИЯ КАК НОВОЕ ТЕЧЕНИЕ В ПРАВОВЕДЕНИИ

Появление концептуально нового взгляда на явление права, когда, казалось бы, имеющиеся дискурсы почти не оставляют для этого места, вызывает объяснимый интерес не лишённый лёгкого удивления. В полной мере это относится к теоретическому направлению,

получившему название нарративной юриспруденции; направлению относительно новому для западной правовой мысли и бесспорно новому для отечественной научной школы. Удивление вызывает, прежде всего, кажущаяся чужеродность понятия нарратива по отношению к феномену права, практической юриспруденции. Поэтому первые вопросы возникают относительно уместности нарратива в терминологии правопонимания, поскольку сфера использования понятия нарратива обычно очерчена границами лингвистической или исторической наук.

Между тем, понятие нарратива сложилось уже в античности на почве риторики, и долгое время оставалось техническим термином, обозначавшим следующую за основным аргументом часть речи оратора. Однако постепенно, к Новому времени, его значение расширилось и стало обозначать повествование, изобретательное рассказывание историй, но по-прежнему в контексте искусства риторики [1]. Но в 60-70 годах XX века нарратология сложилась в самостоятельную науку в рамках структурной лингвистики, и вскоре нарратив стал предметом интереса не только лингвистики, но и других гуманитарных наук: социологии, педагогики, психологии, в том числе юриспруденции.

Хернстейн Смит даёт одно из самых простых определений нарратива: «Кто-то рассказывает кому-то, что что-то произошло» [2, с. 188], которое, однако ничего не сообщает о характеристиках рассказа. В отличие от описания событий нарратив представляет не простое повествование, а является также *интерпретацией, суждением рассказчика*. Именно в этом смысле говорят о нарративной истории. Как известно, за каждой гуманитарной концепцией стоит идейно-методологическая основа. Методологически концепция нарратива вытекает из глубокой мировоззренческой, философской идеи обусловленности знаний или даже объективных сущностей языком (понятиями) и интерпретацией, и является продолжением постмодернистской научной парадигмы, которая исходит из признания относительности знаний вследствие отказа от принципа их истинности.

Нарративная юриспруденция появляется в 70-е годы XX века в США, будучи тесно связанной с другим теоретическим направлением – «правом и литературой». Впервые была задекларирована в книге Джеймса Бойда Уайта «Правовое воображение» [3]. Уайт объясняет право как язык, но не в смысле совокупности терминов и речевых оборотов, а в значении образа мыслей и предположений, что в широком смысле, можно понимать как особенную культуру. Он видит в праве многоликое явление, сложную систему мысли, выражения социальных ролей и практик, искусство чтения и понимания текстов, а также риторику, основная мощь которого заключена не в отдельных правилах и решениях, а в его языке как в принудительном аспекте его риторики, в его способности создавать чувства и образы [2, с.191]. Такое понимание права особенно близко англо-американской правовой традиции, сильно обусловленной юридической практикой, где решающее значение имеет тот правовой эффект в воображении аудитории, слушателей, который вызывает юрист, умело применяющий разные техники, например, воздействуя на присяжных. В работах другого автора, Дж. Элкинса, нарративы рассматриваются как средства, при помощи которых индивид воспринимает, мыслит и понимает право [4, с.194-195].

Нарративную юриспруденцию следует рассматривать как с онтологической, так и с методологической сторон. В методологическом, прикладном аспекте этот подход предполагает способ убеждения, направленного на добровольное принятие довода. Но в отличие от чисто рациональных, аналитических средств, нарративы апеллируют к чувствам, эмоциям, воображению, оперируют близкими аудитории понятиями и суждениями. Очевидно, что нарративная юриспруденция актуализирует не столько объективные свойства права, сколько его субъективное восприятие. Становятся не так важны объективные характеристики какого-либо явления – важно как это явление воспринимается отдельным индивидом, который имеет собственные суждения, ценностные представления, воздействуя на которые можно добиться согласия с доводом, что и происходит, когда юристы предлагают присяжным «представить себе» событие с позиции обвиняемого или потерпевшего.

В плане онтологическом нарративная юриспруденция предполагает понимание права (его специфический образ) как явления, которое постоянно создаётся множеством рассказов, историй участников правовой жизни, интерпретирующих правовую действительность исходя из личных ценностных суждений, во всём её многообразии. Отметим, что такое понимание перекликается с известным у нас семиотическим подходом к праву (право как текст), развиваемым Тартуским университетом (Лотман Ю.М., Грязин И.Н. и др.), который получил развитие во взглядах И.Н. Грязина на право как на миф. Только миф здесь понимается не в значении выдуманного, нереального, мистического, а как культурное, семиотическое явление, которое создаётся постоянными пересказами и живёт в них [5].

Как явление, в целом относящееся к концепции постмодерна, основной темой которой является подрыв классических доктрин, нарративная юриспруденция находится на периферии современного образования. Даже в США это течение не вышло из статуса «еретического», маргинального учения, которое стоит в оппозиции к признанной доктрине. Однако, это течение развивается, на основе нарративной методологии читаются такие специальные курсы, как «Искусство адвокатуры», «Юристы и литература», «Юристы как повествователи», «Правовое воображение». Нам представляется, что именно с методологической точки зрения нарративный подход может быть перспективным и в отечественном образовании, в аспекте обучения юристов разным техникам убеждения.

Литература

1. Трубина, Е.Г. Нарратология: основы, проблемы, перспективы: материалы к спец. курсу / Е.Г. Трубина. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2002. – 103 с. – (Ка-федра социальной философии Урал. гос. ун-та им. А.М. Горького).
2. Цит. по: Самохина Е.Г. Право и нарратив. Предисловие к лекции Дж. Элкинса «В чём суть нарративной юриспруденции» /Е.Г. Самохина // Правоведение. - № 6. – 2011. – С.186-191.
3. White J.B. The Legal Ivagination. Chicago, 1973.
4. Элкинс Дж. Р. В чём суть нарративной юриспруденции? / Дж. Р. Элкинс //Правоведение. - № 6. – 2011. – С. 194 – 207.
5. Грязин И.Н. Право есть миф / И.Н. Грязин // Правоведение. - № 5. – 2011. – С.72-95.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

УДК 658.84 (043)

Бритченко Г. И., д.э.н., профессор

МАКСИМАРКЕТИНГ КАК КОМПОНЕНТ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Максимаркетинг представляет собой направление, изучающее радикально новый взгляд на маркетинг. Концепции максимаркетинга раскрывают суть новых направлений рекламы, стимулирования сбыта и маркетинга, наличие которых требуют новая телекомпьютерная эра и рассматриваются как метод повышения до максимума торгового оборота и прибылей путем распределения и вовлечения в процесс четко определенных потенциальных потребителей и клиентов.

Компьютерная революция, глубоко изменившая производство и коммуникацию, неизбежно вносит изменения в маркетинг. Обычно затратность массовой рекламы прошлого уступает место новой возможности адресного ее размещения: в непосредственной связи с оптимальными потенциальными потребителями и клиентами компании. Эта обретенная возможность может стать одинаково прибыльной и для производителя, и для розничного торговца, для обслуживающей компании или фирмы, осуществляющей торговлю по каталогам. Причем продажа товаров в магазинах теперь может опираться на точную отчетность, которая была доступна ранее лишь при торговле по почтовым заказам.

В дополнение к компьютерам волной накатываются на рынок и другие изменения – технологические, социальные, политические и экономические, требующие пересмотра каждого компонента традиционной рекламы, стимулирования сбыта и всего маркетингового процесса. Переход от концепции «продать сейчас же за любую цену» к формированию и обновлению баз данных потребителей – это путь к созданию долговременных взаимоотношений с каждым потребителем, значение которых трудно переоценить. Это переход от приблизительно оцениваемой выгоды расходов на рекламу к ее точной оценке.

Самым революционным открытием стала возможность хранить в компьютере информацию о наилучших потенциальных потребителях и клиентах и создавать базу данных, которая становится в перспективе личным рынком. Переход от массового маркетинга к сегментированному, к маркетингу ниш, а затем к миру маркетинга «тет-а-тет» позволяет отчетливо проследить тенденцию развития и совершенствования нового направления в стратегическом мышлении – максимаркетинга.

Рынок изменился и вместе с тем, возникла необходимость переосмысления всех аспектов маркетинга. Произошла «демассификация» рынка – раскол массового рынка на множество постоянно изменяющихся мини-рынков, требующих соответствия запросам потребителя.

Продолжает усиливаться тенденция микромаркетинга, индивидуального подхода к потребителю: чем больше видов продукции представляется на рынке, тем большее количество клиентов привлекается.

Произошло снижение престижа торговых марок известных фирм. В конце семидесятых – начале восьмидесятых годов на прилавках магазинов появилась недорогая продукция малоизвестных производителей в скромной упаковке. Поначалу она не рассматривалась как серьезная угроза известным торговым маркам, поэтому считалось, что вскоре она исчезнет с прилавков. Но этого не произошло. Аспект новизны проявился в том, что магазины представили эту продукцию как высококачественную, а не просто как дешевый альтернативный товар.

Бесплатная телефонная связь, факсовые аппараты, кредитные карточки, а теперь и обслуживание по телефону, быстро осуществляемое через компьютерную сеть с помощью модема, – все это кардинально изменило методы торговли и оплаты товара во всем мире.

Применение кредитных карточек сегодня достигло высокого уровня: ежедневно с их помощью происходит более 25 миллионов торговых операций, что ежегодно составляет сумму свыше 441 миллиарда долларов.

Системное изучение максимаркетинга позволяет разработать универсальную модель ведения бизнеса, основанную на трех условиях:

1. Вся система маркетинга должна быть направлена на удовлетворение потребностей и желаний потенциальных потребителей;
2. Вся система маркетинга должна вести к совершению продажи, преобразуя заинтересованность потребителя в намерение купить и в сам факт покупки;
3. Практически вся система маркетинга после первой продажи должна быть направлена на развитие длительных взаимоотношений с потребителем с целью совершения дополнительных покупок или продолжения лояльности фирме.

Сочетание компьютерных и телекоммуникационных сетей стало стратегическим арсеналом обслуживания компаний, стремящихся к укреплению своего положения на рынке и наоборот, отсутствие такой возможности может понизить эффективность прилагаемых усилий в сфере маркетинга.

Литература

1. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент/ Ф. Котлер. – СПб: ПитерКом, 1989. – 896 с.
2. Портер Майкл. Конкуренция. [учебное пособие]/М. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 485 с.

УДК 334.726:338.48 (043)

Геращенко О.О., асистент

РОЛЬ ТНК У ФОРМУВАННІ СВІТОВОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ

Глобалізація все більше стає невід'ємною частиною функціонування усієї системи міжнародних відносин, має загальний характер і охоплює не тільки сферу економіки, але й всі інші сфери суспільного життя. Єдиний світовий ринок туризму, який виникає на певній стадії розвитку в результаті взаємодії національних туристичних ринків, породжує власні інституційні утворення. Традиційними учасниками міжнародних відносин та зв'язків в туризмі є держави. Поряд з ними за рівнем інтеграції та концентрації капіталу, формам, характером та обсягам діяльності серед суб'єктів туристичної індустрії слід виокремити транснаціональні корпорації. Сьогодні вони виступають найбільш активними провідниками процесів глобалізації в туризмі.

Транснаціональні корпорації відіграють важливу роль у формуванні та розвитку світового ринку туризму. Відкриваючи філії за кордоном, вони впроваджуються в економіку приймаючих країн, а самі країни вписуються в інтернаціонально організовані цими корпораціями виробництва туристських продуктів. Діяльність туристських ТНК підсилює взаємозв'язок і взаємозалежність внутрішніх і зовнішніх туристських ринків окремих країн, які розглядаються як сегменти єдиного глобального ринку туризму.

ТНК в сфері туризму об'єктивно відносяться до найбільших підприємств з високою ліквідною вартістю своїх активів, які можуть вирішувати великі інноваційно-інвестиційні завдання з розвитку туристичної інфраструктури. Виникнення транснаціональних корпорацій стало не тільки закономірним кроком у розвитку системи організаційно-правових форм суспільного виробництва, але і необхідним етапом реорганізації його економічної структури. Аналіз показує, що ТНК володіють кількома конкурентними перевагами в порівнянні з фірмами приймаючих країн. Основні особливості, які виділяють ТНК із загальної маси підприємств, що оперують на зовнішніх ринках:

- відрив від національного ґрунту, глобальний характер внутрішньофірмового планування, а також операцій з постачання і збуту, під централізованим приватним контролем;

- глобальна структура зайнятості й міждержавна мобільність менеджерів; розробка, передача й використання передової технології в межах замкнутої корпоративної структури;

- розділ ринків між філіями та їх централізоване технологічне забезпечення, висока інтенсивність внутрішньокорпоративної торгівлі між розташованими в різних країнах підрозділами;

- ТНК мають у своєму розпорядженні широку промислову базу за рубежом;

- формування широкої мережі філій, дочірніх та асоційованих компаній в різних державах, які підкоряються головній компанії і мають єдину стратегію розвитку;

- управління зовнішніми та внутрішніми інвестиційними потоками в умовах ефективного прогнозування планування економічної діяльності;

- ТНК, як правило, займаються всіма доступними видами міжнародного бізнесу. Навчившись вести багатогалузеву справу в своїй країні, вони потім використовують цей досвід для впровадження в декілька галузей зарубіжних країн, що дозволяє їм проводити успішніше конкурентну боротьбу з іншими фірмами на території приймаючих країн.

В останні роки все більшого значення надається не природним ресурсам тієї чи іншої країни, а так званим «придбаним здібностям до виробництва» - освіченої та кваліфікованої робочої сили, передової технології і передового досвіду організації та управління. Зважаючи на це подвійно привабливими для прямих інвестицій стають розвинені країни, оскільки одночасно вирішується проблема знаходження ринків збуту та використання цінних ресурсів для підвищення ефективності та розширення масштабів виробництва. Наступною основою конкурентоспроможності ТНК поряд з передовою технологією і використанням кращих світових ресурсів є наявність і контроль над усім технологічним ланцюжком від сировини до готової продукції, а також суміжних виробництв.

Транснаціональних корпорацій в сфері туристичного бізнесу характеризуються певними гіпер - характеристиками, які ретельно переплітаються в причинно-наслідкового зв'язку один з одним, створюючи додаткову синергію і збільшуючи економічну ефективність готельного господарства.

Гіпер-позиціонування транснаціональної корпорації визначається можливостями компанії за рахунок трансформації міжнародних економічних зв'язків у внутрішньокорпоративні, згладжувати коливання світового туристичного ринку, нівелювати його «провали» і загрози. Нерівномірність міжнародного туристичного ринку, його здатність до циклічних коливань, а також багатфакторність самого туризму як соціально-економічного явища, виступають основною причиною для переходу корпорацій на транснаціональний рівень свого господарювання.

Другим джерелом гіпер-позиціонування ТНК можна виділити стрибкоподібне зростання могутності і впливу корпорації, яка перейшла на транснаціональний рівень господарювання за рахунок можливості внутрішньокорпоративного розподілу ресурсів, необхідних для досягнення максимального значення впливу компанії в різних напрямках її життєвого простору.

Основними джерелами гіпер-мобільності туристичних ТНК є: мережева організаційна структура, яка дозволяє оперативно, без істотної і дорогої реструктуризації, трансформувати процес туристичного виробництва, що формує гнучкість і оптимальність корпоративних бізнес-процесів; диверсифікація виробництва і пропозиції на туристичному ринку, яка дозволяє компенсувати коливання регіональних туристичних ринків, а також надалі експлуатувати ефект відкладеного попиту на туристичний продукт; більш висока ефективність внутрішньокорпоративних комунікацій, що дозволяє оптимально й адекватно ринковій кон'юктурі розподіляти фінансові та людські потоки; переваги гіпер-позиції транснаціональних корпорацій, що забезпечують їм можливість чинення тиску на фактори зовнішнього середовища туристичного ринку, а також бути більш незалежними у процесі здійснення виробничої діяльності.

Завдяки світовій економічній системі, у якій функціонують ТНК, з'являються додаткові можливості гнучкіше реагувати на зміну ситуації як в окремих країнах, куди спрямовуються

інвестиції, так і в глобальному масштабі завдяки швидкому і оптимальному перерозподілу ресурсів. Організаційно-методологічна гнучкість ТНК обумовлена завданням постійно вдосконалювати свою структуру, пристосовувати її до динамізуючого середовища у власній та приймаючих країнах, координувати та управляти діяльністю підрозділів так, щоб консолідувати їх функціонування при досягненні загальнокорпоративних цілей.

Останнім з 6Н - характеристик транснаціональної туристичної корпорації можна назвати гіпер-перспективи їх діяльності. Туристичні ТНК володіють безмежним горизонтом для зростання економічної потужності та ринкової частки у зв'язку з тим, що їх діяльність практично повністю відсікає можливість появи нових конкурентів, а отже, подальшої реструктуризації світового туристичного ринку.

Отже, головною причиною настільки стрімкого розвитку ТНК у другій половині ХХ століття безсумнівно, є висока ефективність їх діяльності в порівнянні з компаніями, що діють лише в одній країні. Конкурентні переваги, які є основою цієї ефективності ТНК: переваги володіння і доступу до природних ресурсів, капіталу та результатами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) по всьому світу; горизонтальна диверсифікація в різні галузі або вертикальна інтеграція з технологічного принципом в рамках однієї галузі, що забезпечують в тому й іншому випадках економічну стабільність і фінансову стійкість ТНК; можливість вибору при розміщенні підприємств компанії в різних країнах з урахуванням розмірів їх національних ринків, темпів економічного зростання, цін, доступності економічних ресурсів, а також політичної стабільності; низька вартість фінансових ресурсів завдяки більш широким можливостям їх залучення; економія на масштабах підприємства; надання можливості використовувати в інтересах ТНК державну зовнішньоекономічну політику в різних країнах; можливість за рахунок прямих інвестицій долати різні бар'єри на впровадження своїх товарів на ринок тієї чи іншої країни за рахунок експорту; безперервна інформованість про кон'юнктуру товарних, валютних і фінансових ринків у різних країнах, що дозволяє оперативно направляти потоки капіталів у ті країни, де складаються сприятливі умови для отримання максимального прибутку; доступ до кваліфікованих кадрів.

Література

1. Александрова А. Ю. Международный туризм: учебник / А. Ю. Александрова. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2010. – 464 с.
2. Бандурин В.В. Туристические транснациональные корпорации: модели, структура, экономическая эффективность/ В.В. Бандурин, Д.С. Ушаков. - М.: Граница, 2007 - 368 с.
3. Особливості діяльності транснаціональних корпорацій [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.franko-terminal.com/content/view/431/66/lang,ua/>
4. Руденко-Сударєва Л.В. Переваги і ризики транснаціоналізації економічного розвитку України[Електронний ресурс]/ Л.В. Руденко-Сударєва. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nac_bez/texts/2008-01/rudenko.pdf
5. ТНК и МНК как важнейшие субъекты и механизмы МЭО: причины их возникновения, механизмы и важнейшие принципы деятельности [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.sakharov.ru/meo/meo2/36.htm>

УДК 338.486(043)

Мацука В.М., к.е.н., доцент

ІННОВАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИЗМУ

В умовах конкурентного середовища інформаційні системи забезпечують успіх діяльності підприємств соціально-культурного сервісу і туризму. Ефективність цих систем і технологій визначає продуктивність діяльності підприємства сфери туризму, для якої інформаційна структура та комунікації стають все більш актуальними.

Сучасна індустрія туризму є глобальним комп'ютеризованим бізнесом, у якому перетинаються інтереси транспортних компаній, готельних мереж та туристичних корпорацій всього світу. Інформаційні технології дозволяють перетворити ці інтереси у злагоджену взаємодію всіх учасників сфери соціально-культурного сервісу і туризму, що робить туризм та сферу послуг більш гнучкими та адресними, більш цікавими та доступними для споживача.

Інформаційні технології значно спрощують процедуру формування туристичного продукту з використанням комп'ютерних мереж, міжнародних систем бронювання, електронних баз даних з нормативно-правових актів у туризмі, автоматизованих систем взаєморозрахунків тощо. Інформаційні технології – це набір окремих технічних засобів та прийомів роботи з інформацією. Вони надають клієнту інформацію та можливості, за допомогою яких він може зі свого персонального комп'ютера сформулювати тур, забронювати його, обрати зручний рейс, придбати квитки, оформити прокат автомобіля у місцях відпочинку, замовити квитки на розважальні або спортивні заходи. Ці технології призводять до зросту продуктивності у сфері послуг, забезпечують підприємству конкурентну перевагу. Тому розвиток інформаційних технологій є однією з першочергових завдань перспективної та інноваційної індустрії туризму.

Враховуючи зростаюче значення інформаційно-комунікаційних технологій для сучасної туристичної індустрії, у т.ч. для планування туристичних маршрутів, купівлі проїзних квитків і бронювання проживання, експерти оцінюють їх за такими факторами: використання мережі Інтернет на підприємствах; кількість користувачів Інтернету; кількість стаціонарних телефонів; широкосмуговий доступ до Інтернету; кількість абонентів мобільного зв'язку.

Дослідження сучасних тенденцій розвитку та впровадження інноваційних технологій необхідно починати з визначення цього поняття. Інноваційні інформаційні технології – методи та способи передачі та обробки інформації, засновані на використанні новітніх технічних засобів, що суттєво поліпшує умови управління туристичним продуктом.

Багато компаній і підприємств туристичної галузі впроваджують нові перспективні технології, програмні продукти і апаратне забезпечення. Вплив інформаційних технологій на туризм здійснюється за такими напрямками: підвищення ефективності управління підприємством, підвищення якості обслуговування клієнтів, створення та реалізація нових послуг.

Концепцію інноваційно-інформаційного розвитку туристичного підприємства можна представити як систему положень щодо раціоналізації управлінської діяльності шляхом впровадження новітніх інформаційних технологій, інформаційної підтримки розробки управлінських рішень.

Комплексне вивчення та визначення напрямків інноваційно-інформаційного розвитку туристичного підприємства передбачає визначення об'єкту, мети, принципів та завдань, які, у свою чергу, визначають методи, інструменти управління та систему показників оцінки стану інноваційно-інформаційного розвитку туристичного підприємства.

Розв'язання поставлених завдань можливо при виконанні певних умов: відповідність інформаційного забезпечення загальним закономірностям розвитку системи управління; компетентність власників інформаційних ресурсів в питаннях підтримки бізнес-процесів підприємства; удосконалення інформаційного забезпечення відповідно до змін економічного механізму господарювання; ефективне використання можливостей нових інформаційних технологій.

Оцінку стану інформаційного забезпечення управління туристичним підприємством запропоновано здійснювати на основі таких показників: наявність систематизованих методів отримання інформації; забезпеченість інформаційними каналами передачі даних; ступінь стандартизованості оформлення та передачі інформації; ступінь забезпечення конфіденційності при передачі інформації; рівень захисту Інтернет-сервісів; ступінь автоматизації бізнес-процесів; ступінь інтеграції систем автоматизації різних бізнес-

процесів.

У багатьох турфірмах використовуються інтернет-технології (e-mail, IP-телефонія, форуми, блоги тощо), сучасні глобальні комп'ютерні мережі Amadeus, Galileo, Worldspan, Sabre, що використовуються для бронювати авіаквитків, місць в готелях, орендування автомобілів.

У сучасних умовах туристичні фірми можуть використовувати Інтернет такими способами: створити веб-сторінку, на якій розмістити інформацію про фірму і її послуги; розмістити на сайтах рекламу; брати участь в групах з обміну новинами; спілкуватися за допомогою електронної пошти, ICQ, IP-телефонії; створити віртуальний тур.

Прикладом туроператорів, що активно впроваджують інформаційні технології, є TURTESS. Компанія відкрила власний сервер в Інтернет (www2.turtess-online.com.ua), який щоденно оновлюється та через який клієнт отримує можливість не тільки передивитися цікаву для нього інформацію, але і одразу відправити замовлення на бронювання туристичного продукту. Замовлення одразу потрапляє відповідальному менеджеру з продажів.

Туристам доступні такі сервіси Інтернет: пошук інформації про компанію, тури тощо; пошук і онлайн бронювання турів, готелів, авіа, з/д і автобусних квитків; оплата послуг з використання електронних платіжних систем; онлайн страхування туристів; участь у тематичних групах в соціальних мережах; створення віртуальних туристичних агентств.

Визначено основні напрями розвитку та впровадження інноваційних інформаційних технологій в області туризму: бездротові технології (мобільні пристрої, бездротовий протокол передачі даних WAP, GPRS-технологія, IP-телефонія, мультисервісні мережі зв'язку); інтернет-сервіси (туристичні портали, сайти туристичних агентств, віртуальний туризм); інтернет-маркетинг (банерна, контекстна, пошукова реклама, просунення в соціальних мережах); системи електронної комерції (онлайн страхування, електронні платіжні системи); системи резервування і бронювання, що представлені внутрішньоофісними комп'ютерними системами та системами глобальної мережі Інтернет; автоматизація діяльності туристичного підприємства (внутрішнього документообігу, взаємостосунків з туроператорами, бухгалтерії у внутрішньоофісних програмах, взаємостосунків з клієнтом); системи онлайн консалтингу щодо освітніх, фінансових та юридичних питань.

Туристичні портали (наприклад, www.otpusk.com) відкривають ряд сервісів, призначених як для менеджерів турагентств, так і для окремих туристів: контекстна реклама, пошук і бронювання екскурсійних турів, наскрізне бронювання у операторів із списку результатів пошуку турів.

Туристичні підприємства з великими обсягами та системним управлінням вже обрали для себе технології автоматизації бізнес-процесів. 90% автоматизованих туроператорів використовують готові спеціалізовані розробки, індивідуально налаштовані під вимоги підприємства.

На ринку програмного забезпечення спостерігається велика конкуренція, з'являються нові розробники, що прагнуть зробити продукти легкими, доступними та гнучкими. Зосереджуючись на задоволенні потреб середніх туристичних операторів та агентських компаній, розробники виводять на ринок продукти різного рівня, які можна нарощувати по мірі росту компанії. Однак, діапазон програмного забезпечення, доступний багатьом компаніям, обмежений недостатньою підготовкою та слабкою ініціативністю менеджерів.

Інформаційні технології дозволяють значно підвищити якість взаємодії туристичної компанії з клієнтом, впливають на функції управління і налагодження взаємостосунків між ними. Сучасні технології дозволяють реалізувати підтримку взаємодії з клієнтом на іншому рівні функціональності, за допомогою інтегрованих CRM-систем. У даний час на вітчизняному ринку програмного забезпечення існує ряд крупних CRM-систем як українських, так і російських розробників: Мегатек, Парус, Само-Софт та Оверія.

Сучасні CRM-системи повинні мати можливість підключення до систем онлайн

бронювання турів, де пошук турів може бути проведений відразу за декількома туроператорами. Результати пошуку можна оперативно порівняти і вибрати актуальні пропозиції відповідно до вимог клієнта. Також однією з вимог до CRM-систем є обмін даними з бухгалтерською програмою 1С: Бухгалтерія 8, системою Клієнт-Банк, а також іншими програмними комплексами та системами бронювання.

Надані технології інформаційного забезпечення у туристичній галузі та запропоновані положення щодо їх використання сприяють ефективному просуванню національного та зарубіжного туристичного продукту.

Література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
2. Мельниченко С.В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика: монографія / С.В. Мельниченко. – К.: КНТЕУ, 2008. – 492 с.
3. Новиков В.С. Инновации в туризме / В.С. Новиков - М.: ИЦ «Академия», 2007. - 208 с.

УДК 338.48 (043)

Осипенко К.В., асистент

ВПРОВАДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КЛАСТРЕНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

В сучасних умовах глобалізації неможливо впровадити регіон в міжнародні економічні процеси без можливостей усього регіону, що взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги. Як наслідок, необхідно створювати туристичні регіональні кластери, які будуть орієнтовані на зовнішню конкурентоспроможність, але з урахуванням економічних інтересів всіх взаємопов'язаних учасників кластера.

Застосування концепції кластерної теорії у регулюванні сферою туризму на регіональному рівні створює переваги для всіх учасників регіонального туристичного кластерного утворення, регіонального бізнесу та органів регіонального управління.

При здійсненні регулювання регіональним розвитком туристичної сфери завдяки розробці кластерних туристичних моделей створюються умови для трансформаційних процесів економіки регіону; підвищення рівня взаємозв'язку місцевих органів самоврядування з бізнес – структурами; зростає соціальна, економічна, політична, інноваційна важливість регіону, як наслідок підвищується рівень конкурентоспроможності туристичних підприємств, послуг та регіону, в цілому; поліпшується інвестиційний клімат регіону та зростає його інвестиційна привабливість; покращується стан зовнішнього довкілля. Крім того, на території формування регіонального туристичного кластера створюються умови для появи нових підприємств, які характеризуються потребою в певній кваліфікації трудових ресурсів, режимах інвестування, обслуговуючих та узгоджених структур.

Важливою умовою, що забезпечує ефективне формування кластерів у регіоні є сприяння влади у розвитку туристичної діяльності регіону. Впровадження кластерного підходу стимулює та зміцнює економічне зростання та соціальну стабільність регіону, що, у свою чергу, підкреслює їх політичну важливість для всіх ланок влади.

Подальшому створенню, регулюванню та розвитку регіональних туристичних кластерів повинна передувати активна кластерна політика у туристичній галузі, яка свою чергу сприятиме розповсюдженню та зміцненню нових кластерних ініціатив. Держава повинна брати безпосередню участь при виборі галузевих пріоритетів, як наслідок цього виникає необхідність у наявності інструментів впливу, які б не обмежували можливість формування ринкових умов рівноваги, тобто вільної конкуренції. Таким чином, одним з ефективних інструментів організації регіональних кластерів прийнято вважати кластерну політику.

Кластерна політика це - система ефективних заходів управління регіональним розвитком, які застосовуються державою і місцевими органами влади, з метою стимулювання і підтримки кластерних ініціатив, що сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності держав, регіонів і представників кластерів, які входять до його складу. Розробка та реалізація концепції кластерної політики держави в цілому та окремого регіону, повинна базуватися на детальній ідентифікації кластерного потенціалу, а також рівня розвитку вже існуючого кластерного утворення.

При проведенні кластерної політики розрізняють чотири її види, в залежності від практичної реалізації. В даному випадку розглянемо вплив держави при здійсненні кластерної політики в регіоні.

Розглянемо деякі з ключових напрямків кластерної політики регіону:

- аналіз діяльності та розвитку територіально - економічних кластерів;
- повна або часткова фінансова підтримка реалізації аналітичних досліджень, з метою створення передумов розвитку кластеру для зовнішнього ринку;
- визначення впливу кластерних утворень на соціальну сферу;
- розробка механізму виходу учасників кластеру на зовнішні ринки;
- сприяння у консультативно – інформаційному обміні досвідом між регіонами з механізму реалізації кластерної політики;
- розробка заходів, щодо реалізації освітньої політики;
- формування інститутів для розвитку територіальних кластерів та забезпечення їх конкурентоспроможності.

Значення регіональної влади в кластерній політиці останнім часом підвищується, що є об'єктивним відображенням загальносвітової тенденції: багато джерел глобальної конкурентоспроможності (наприклад, бренд, імідж, дизайн продукції) набувають локальний характер, народжуються із властивостей регіонального середовища, традицій, культурних особливостей місцевості. Саме регіональна влада в змозі сконцентрувати для посилення конкурентоспроможності кластеру значно ширшу гаму місцевих активів як осяжних, так і неосяжних, ніж це під силу будь-якій бізнес-спільноті [2, с.13]. За останні роки кластерна політика стала одним з ключових інструментів регіонального розвитку та напрямків державної політики стимулювання та досягнення національної та регіональної конкурентоспроможності країн з розвинутою та перехідною економікою.

Література

1. Гонтаржевська Л.Г. Ринок туристичних послуг в Україні: Навчальний посібник /Гонтаржевська Л.Г. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.
2. Методические рекомендации по реализации кластерной политики в северных субъектах Российской Федерации // Совет Федерации Федерального собрания РФ, Комитет Совета Федерации по делам севера и малочисленных народов. – М. – 2008. – 36 с.
3. Enright M.J. Regional Clusters: What we know and what we should know // Paper prepared for the Kiel Institute International Workshop on Innovation Clusters and Interregional Competition, 2002. P. 18.

УДК 331.108.2 (043)

Перепада Ф.Л., старший викладач

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Кадрова політика промислових підприємств займає одне із найважливіших місць серед питань розвитку сучасних організацій за умов глобалізації світових ринків та посилення міжнародної конкуренції. Світовий досвід показує що ефективне управління персоналом, спрямоване на підвищення його конкурентоспроможності дає вагомі переваги

для підприємств та дозволяє реалізовувати гнучку операційну та маркетингову політику. Прикладом сучасного підходу до управління кадрами в Україні виступає гірно-металургійна група «Метінвест», яка є одним із лідерів світового промислового ринку та має видатні економічні та соціальні показники діяльності.

Кадрова політика провідних промислових підприємств України базується на системі принципів, що забезпечують ефективне зростання виробництва та підвищення якості продукції, а також створюють умови для соціального добробуту регіону. Ключовими напрямками за якими реалізується кадрова політика промислових підприємств є:

- формування корпоративної культури організації, створення сприятливого соціально-психологічного мікроклімату, що дозволяє реалізувати кадровий потенціал;
- розробка та впровадження новітніх систем управління персоналом, вдосконалення механізмів формування та реалізації кадрової політики;
- забезпечення підприємства високоякісним кадровим складом, формування ефективного кадрового резерву, виконання основних кадрових робіт таких як пошук, набір, розташування та адаптація персоналу;
- впровадження високоефективних моделей розвитку кадрового складу;
- вдосконалення системи соціального захисту співробітників;
- розвиток систем мотивації персоналу, впровадження нових підходів до формування ефективного управління персоналом;
- впровадження єдиної системи оцінки ефективності персоналу. (3, 26)

Створення у 2011 році єдиної стратегії управління людськими ресурсами для підприємств групи «Метінвест» стало визначним кроком до формування нової ідеології мислення та управління персоналом. В межах нової корпоративної стратегії були визначені п'ять пріоритетних напрямків формування стратегії управління людськими ресурсами: професійна підготовка, робота із клієнтами, здоровий спосіб життя, лідерство та командний дух.

Однією із найважливіших задач формування ефективної кадрової політики є проблема поєднання багатовимірних стилів керівництва, ментальних та культурних особливостей в єдину корпоративну стратегію розвитку. Значне місце в цьому процесі займає формування єдиної корпоративної культури, що має в основі єдині цінності та пріоритети, та забезпечує синергію зусиль працівників всіх рівнів управління.

Література

1. Офіційний сайт групи «Метінвест» [Електронний ресурс]/ - Режим доступу: <http://www.metinvestholding.com>
2. Ковальов А.І. Аналіз фінансового стану підприємства / Ковальов А. І., Привалів В.П. - М.: Центр економіки й маркетингу, 2001. - 256с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО, ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО
ПРАВА

УДК 349. 422 (477) (043)

Василенко С.І., старший викладач

ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН ЗБУТУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Аналіз різних джерел свідчить, що на території сучасної України землеробством займалися з давніх часів, а сільське господарство утримувало лідируючі позиції в економічному житті держав, що існували тут в різний час.

Збут надлишків сільськогосподарській продукції займалися скіфські племена. Так, в VII - V повіках до нашої ери на території сучасної південної і південно-східної України, частково Криму панували скіфські племена. У господарському житті скіфів-землеробів і скіфів-хліборобів центральне місце займало орне землеробство, вони сіяли хліб не лише для задоволення власних потреб, але і на продаж. Скіфи-кочівники розвивали скотарство, вони володіли великими стадами худоби і табунами коней. У скіфів був налагоджений товарообіг з грецькими містами, куди скіфи збували хліб, худобу, хутро, рабів і інші товари, отримуючи натомість вино, кераміку, ювелірні вироби [1, с.90]. Товарообіг оформлявся відповідними угодами. Скіфському праву були відомі договір міни, купівлі-продажу, дарування і деякі інші, укладення яких скріплювалося, як правило, клятвою. Основним джерелом права у скіфів виступали звичаї, які з часом були перетворені правлячою верхівкою в звичайне право. Особливістю скіфського права є його неписаний характер, оскільки скіфська культура упродовж усього свого існування не знала писемності [2, с. 20].

Важливу роль в історії України зіграли міста-держави Північного Причорномор'я : Херсонес, Ольвія, Тира, Боспор. Центральне місце в їх економічному розвитку також займало землеробство і скотарство. Історики вказують, що Ольвія мала власну сільськогосподарську територію - «хору», де займалися вирощуванням хліба, городництвом, випасом худоби. Херсонес з початку освіти став сільськогосподарським центром, його жителі вирощували зерно, активно займалися садівництвом і скотарством. Заняття сільським господарством в Причорноморських містах мало яскраво виражений товарний характер і орієнтацію на зовнішню торгівлю: в Грецію, а потім і в Рим продавався хліб, худобу, шкури, сіль, рибу і інші товари [3, с.].

Сучасні стосунки збуту сільськогосподарської продукції, їх учасники і структура аграрного ринку в цілому, використовувані договірні форми, роль держави в регулюванні цих стосунків багато в чому обумовлені соціально-економічними і історичними передумовами розвитку збуту сільськогосподарської продукції, які умовно можна розділити на три періоди. Перший період починається від появи на території сучасної України скіфів і закінчується інкорпорацією Галичини Польщею. Він характеризується поступовим відтисненням безпосередніх виробників від збуту сільськогосподарської продукції; зародженням феодальних стосунків; виникненням спеціальних місць збуту цієї продукції - базарів, торгів і торжищ; договорів, опосередуючих збут, - міни і купівлі-продажу; виділенням купців - громадян, що займаються торгівлею.

У другому періоді, який охоплює час знаходження українських земель під владою інших держав до революції 1917 р., продовжилося відтиснення селян від збуту сільськогосподарській продукції, це право було повернене ним лише в кінці XVIII – XIX столітті, розвиток базарів, торгів і торжищ, які стали грати роль центрів економічних зв'язків між містами і селами; у XIV столітті виникла ярмаркова торгівля, що зв'язала українські землі в єдиний ринок і втратила лідерство в кінці XIX століття, – з появою постійної і біржової торгівлі; удосконалювалися форма, вміст, порядок укладення договорів купівлі-

продажу і міни, які використовувалися для оформлення збуту сільськогосподарській продукції; оформився стан купців, виникли і розвивалися стосунки комісії; виникли і отримали правове оформлення організаційно-правові форми для ведення сільського господарства і збуту продукції його виробництва.

Для третього, радянського періоду, характерна кардинальна зміна стосунків власності, організаційних форм і способів ведення сільського господарства і збуту його продукції. Так, основними виробниками сільськогосподарської продукції стали колгоспи і радгоспи, особисті підсобні господарства впродовж всього періоду заборонялися або вирішувалися в жорстко регламентованих рамках; основним закупником виступала держава через систему змінних державних закупівель (спочатку – заготовок), що оформляються договором контракції. Іншими формами збуту сільськогосподарської продукції були колгоспна і комісійна торгівля.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що сучасні стосунки збуту сільськогосподарської продукції, їх учасники і структура аграрного ринку в цілому, використовувані договірні форми, роль держави в регулюванні цих стосунків багато в чому обумовлені соціально-економічними і історичними передумовами розвитку збуту сільськогосподарської продукції.

Література

1. Царенко О.М. Економічна історія України і світу. Навчальний посібник. / О.М. Царенко, А.С. Захарчук. – Суми, «Університетська книга», 2000. – 310 с.
2. Гавриленко О. А. Основні риси права скіфських ранньодержавних утворень // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 1. – С. 17-22.
3. Гавриленко О.А. Договори міни та купівлі-продажу в античних державах Північного Причорномор'я // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. Вип. 39. – 2007. – С. 79-85.
4. Гавриленко О.А. Становлення інституту зобов'язального права в античних державах Північного Причорномор'я // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право. – 2009. - № 841. – С. 182-187.

УДК 347.92: 346 (477) (043)

Гусейнова Г.М., асистент

СУДОВИЙ ЗАХИСТ, ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Закріплення в Конституції України соціального і правового принципів держави передбачає всю повноту політичних, соціально-економічних, культурних та інших прав і свобод людини і громадянина. Відтак метою сучасного розвитку українського суспільства є утвердження прав людини і громадянина, забезпечення умов для їх повної реалізації.

Основний Закон проголошує: "Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними". Це означає, що більшість прав і свобод, які ми маємо за Конституцією, як загальновизнані у світі стандарти можливої поведінки, належать кожній людині від народження, і суспільство і держава це визнають як факт [3].

Згідно зі статтею 55 Конституції України встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Це визначення є однією із найважливіших конституційних гарантій забезпечення та захисту прав та свобод особи, яке виражено у закріпленні права на судовий захист.

Реалізація судової влади завжди здійснюється в певній формі — передбаченій законом процедурі судочинства. Ця процедура чітко встановлює, що має здійснюватися в суді при підготовці до розгляду та судовому розгляді справ. Головне її завдання — забезпечити

законне, мотивоване і справедливе рішення. Зазначені процедури засновані на гласності, забезпеченні права на захист та оскарження судового рішення, можливості участі представників народу у прийнятті рішення по справі, рівності сторін та на інших принципах, про які докладніше йтиметься далі.

Установлені для органів законодавчої й виконавчої гілок влади процедури (регламенти) не містять тієї точності та всебічності, що характерні для порядку розгляду й вирішення справ у судах.

Господарське судочинство є формою реалізації судової влади, у процесі якої вирішуються правові конфлікти, що виникають у сфері господарських правовідносин. Зміст господарського судочинства полягає в розгляді й вирішенні правового конфлікту, що виник між суб'єктами, які здійснюють господарську або іншу економічну діяльність. Судова влада повинна сприяти поновленню порушених правових норм і тим самим вирішувати соціальні й економічні завдання. Відокремлення господарської юрисдикції зумовлено як історичними чинниками (існування системи державних арбітрів у СРСР), так і особливостями правовідносин, що виникають у царині господарювання (розвиток ринкової економіки, складність законодавства, яке діє в цій сфері) [5].

Господарське судочинство вершиться спеціалізованими господарськими судами, що входять до системи судів загальної юрисдикції. Його процедура регламентована Господарським процесуальним кодексом.

Господарський суд за заявою сторони, прокурора чи його заступника, який подав позов, або зі своєї ініціативи має право вжити заходів до забезпечення позову. Заходи, які вживаються судом для забезпечення позову, здійснюються з метою забезпечення виконання рішення господарського суду, але тільки в разі необхідності, оскільки безпідставне вжиття таких заходів може призвести до порушення прав і інтересів відповідача і заподіяти йому матеріальну шкоду.

Забезпечення позову допускається в будь-якій стадії провадження в справі, якщо невжиття таких заходів може ускладнити чи зробити неможливим виконання рішення господарського суду.

Законодавство не встановлює переліку господарських спорів або обставин, за яких вживаються заходи до забезпечення позову. Тому господарський суд у кожному конкретному випадку приймає відповідне рішення з цього приводу на основі всебічного аналізу всіх обставин справи.

Відповідно до ч.1 ст. 67 ГПК України позов забезпечується: накладенням арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачеві; заборорою відповідачеві вчиняти певні дії; заборорою іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору; зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку [2].

Про забезпечення позову виноситься ухвала, яка може бути оскаржена.

Умовою застосування заходів щодо забезпечення позову є достатньо обґрунтоване припущення, що майно (у тому числі грошові суми, цінні папери тощо), яке є у відповідача на момент пред'явлення позову до нього, може зникнути, зменшитися за кількістю або погіршитися за якістю на момент виконання рішення. Тому найдоцільніше вирішувати питання забезпечення позову на стадії попередньої підготовки справи до розгляду відповідно до п. 10 ст. 65 ГПК України.

У разі, коли на майно або грошові суми, що належать відповідачеві, накладається арешт, на підставі винесеної ухвали має бути виданий наказ, який надсилається для виконання державному виконавцю за місцем знаходження майна або установі банку, який здійснює касово-розрахункове обслуговування відповідача.

У випадках застосування таких заходів, як заборона вчиняти певні дії або зупинення стягнення на підставі виконавчого або іншого документа, за яким стягнення здійснюється в безспірному порядку, наказ не видається, а відповідна ухвала господарського суду

надсилається сторонам, особам, яким заборонено вчиняти певні дії, або установі банку, у якій знаходиться виконавчий документ.

Питання про скасування забезпечення позову вирішується господарським судом, що розглядає справу, із зазначенням про це в рішенні чи ухвалі.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України від 28.06.1996
3. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України 2003.- № 436-IV
4. Міністерство юстиції України офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.minjust.gov.ua/8158>
5. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін. За ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2012. — 528 с.

УДК 347.92: 346 (477) (043)

Загородня Н.В., асистент

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Проблема зловживання правом, в тому числі, в господарському процесі є однією із актуальніших на сьогодні. Причому зловживання трапляються з обох сторін процесу, як то з боку суддівського корпусу, так і з боку сторін. Господарський процесуальний Кодекс України не встановлює чітких критеріїв кваліфікації зловживання учасниками процесу своїх процесуальних прав, визначається лише примірний перелік діянь, що можуть бути віднесені до зловживання правом. Інформаційним листом Вищого господарського суду України від 15.03.2010 року № 01-08/140 «Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві» визначено примірний невичерпний перелік діянь, що можуть бути розцінені в якості зловживання процесуальними правами. До таких зокрема відносяться: заявлення численних необґрунтованих відводів суддям; нез'явлення представників учасників судового процесу в судові засідання без поважних причин та без повідомлення причин; подання необґрунтованих клопотань про вчинення господарським судом процесуальних дій; подання зустрічних позовів без дотримання ГПК України; одночасне оскарження судових рішень в апеляційній та касаційній інстанції; подання апеляцій та касаційних скарг на судові акти, які не можуть бути оскаржені, тощо.

Цікавою для аналізу видається п.6 ст.22 ГПК України, який нам вказує: «Господарський суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси». Законодавець визначив дані процесуальні дії в якості належних стороні прав, але в даному випадку він же їх і забороняє, і не просто забороняє, а зобов'язує господарський суд не приймати реалізацію перелічених прав за наявності однієї із наступних обставин: по-перше, якщо ці дії суперечать законодавству; і по-друге, якщо такі дії порушують права або охоронювані законом інтереси третіх осіб. Вважаємо, ось вона межа здійснення права, і спосіб здійснити своє право всупереч його основному призначенню. Не вистачає в даній нормі для більш чіткої кваліфікації лише вказівки на форму вини таких дій (умисно або необережно).

Але чи завжди процесуальні зловживання вичерпуються передбаченими у вказаних актах діяннях? Чи завжди вони існують в межах одного процесу? Вважаємо, що ні. Наголошуємо, що можливим є існування зловживання правом, яке можна виокремити лише по результатам проходження однієї справи по всім інстанціям, коли сторона все ж таки досягає бажаного результату. Прикладом даної тези може бути наступне: позивач програє справу у першій і другій інстанції, його вимоги суди не задовольняють, а в рішеннях вказують

не повний виклад обставин, або не описують всі представлені стороною докази. Як в такому випадку сторона може «зламати» рішення? І відповідь є. Подати відповідну скаргу до суду вищої інстанції,- Вищого господарського суду, в прохальній частині сторона вказує, що скаргу її суд має задовольнити, внаслідок чого справу направити на новий розгляд. Звісно, в мотивувальній частині сторона посилається на всі «огріхи» судів, що назбирала із попередніх рішень. Вища інстанція, вбачаючи порушення з боку попередніх інстанцій у встановленні фактичних обставин справи,- скаргу задовольняє, а справу направляє на новий розгляд. Причому, в Постанові своїй виносить рекомендації суду першої інстанції, які звісно, є обов'язковими до виконання, по встановленню фактичних обставин справи. Чи вирішить суд першої інстанції справу так само, як і в перший раз? Як показує практика ні, оскільки, окрім писаного права є ще й звичаєва практика. Звісно даний приклад,- не аксіома, і бувають випадки, коли судом першої інстанції приймається таке саме рішення. В даному випадку, справа в обґрунтуванні такого судового рішення. Даний приклад ілюструє, що побачити зловживання правом та весь арсенал правових засобів, що застосовують сторони, в подібних випадках, можливо лише по закінченню процесу, коли сторона досягла або не досягла поставленої мети.

УДК 34 (477)

Іванюта Н.В., к.ю.н., доцент

МОНІТОРИНГ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Рівень вирішеності завдань господарського процесуального права (далі - ГПП), якості здійснюваного господарського судочинства (як порядку реалізації основних функцій права) можна віднести до одного з найбільш гострих і дискусійних питань сьогодення. Динамізм наукових досліджень, круглих столів, форумів, свідчить про те, що велика вага питань вирішення господарських спорів на теоретичному, законодавчому, практичному рівнях залишаються не належно вирішеними або не вирішеними взагалі.

Термін «моніторинг» в науці та практиці почали використовувати недавно. Офіційно даний термін з'явився в 1972 році на Стокгольмській конференції ООН з навколишнього середовища на противагу (або на додаток) до терміну «контроль», який окрім спостереження та отримання інформації містить і елементи активних дій, тобто управління.

В юридичній літературі існують різні тлумачення поняття «моніторинг». Так, в юридичній енциклопедії Шемшуненко Ю.С. моніторинг визначено як регулярне спостереження за станом природних, технічних і соціальних процесів з метою їх оцінки, контролю та прогнозування; інформація, отримана за допомогою моніторингу кладеться в основу рішень, що приймаються державними органами, політичними партіями, громадськими організаціями тощо [1].

В українсько-англійсько-російському тлумачному словнику «моніторинг» (monitoring) розглянуто як нагляд (спостереження, стеження) за виробничою і фінансовою діяльністю підприємства [2, с. 125].

Під моніторингом законодавства розуміють систематичну комплексну діяльність органів влади, наукової спільноти, інститутів громадянського суспільства й громадських організацій щодо оцінювання, аналізу, узагальнення й прогнозування стану законодавства й практики його застосування з метою підвищення якості законотворчості, удосконалення системи реалізації законодавства в інтересах дотримання й захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина [3, с. 39]. У науковій літературі можна знайти положення, згідно з якими моніторинг включає в себе розробку рекомендацій до подальшої раціональної організації досліджуваного об'єкта [4, с.26], для прийняття корекційно - попереджувальних управлінських рішень.

Моніторинг в ГПП не може існувати сам по собі, а тільки у складі особливого комплексу моніторингу правового простору України.

Але на сучасному етапі моніторинг законодавства та правозастосовної практики не визначено самостійним та комплексним напрямом державної діяльності. Як наслідок – поняття моніторингу правового простору, правозастосування, процесуальних норм не отримали свого нормативного закріплення та одноманітне наукове обґрунтування.

Таке становище є однією з причин, згідно якої стратегічні завдання щодо впровадження європейських стандартів в сфері здійснення судочинства сьогодні не виконані в достатньому обсязі.

Така ситуація може свідчити про недостатність створення лише нових нормативно-правових актів національного законодавства, які враховують досвід правового регулювання сфери судового захисту Європейським Союзом, а й про необхідність в упорядкуванні та гармонізації правотворчості і правозастосування. Разом з тим для цього важливо впроваджувати цільові напрями та конкретні засоби, які б надавали можливість вирішувати особливі завдання з якісними характеристиками без сталого алгоритму вирішення.

Крім того, така можливість передбачена Рекомендаціями Rec (2004) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 12.05.2004 «Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту», де рекомендовано з урахуванням позитивної практики постійно відстежувати практику ЄСПЛ, здійснювати контроль за ефективністю існуючих національних засобів правового захисту тощо.

Думається, саме правовий моніторинг як структурно - інформаційний комплекс для спостереження, аналізу та коригування механізму правового регулювання є найбільш оптимальним варіантом визначення якості законодавства та рівня ефективності його застосування.

В аспекті ГПП пріоритетними сферами функції моніторингу можуть виступати:

- міжнародні положення в сфері судового захисту;
- виконання рішень ЄСПЛ;
- форми взаємовідносин національної системи судового захисту із іноземними системами;
- якість процесуальних норм, їх межі та обсяги дії;
- рекомендації щодо нівелювання колізій та прогалин в законодавстві;
- обсяг повноважень господарських судів, їх реалізація;
- обсяг прав та обов'язків учасників господарського судочинства, їх реалізація;
- дія правових процесуальних інститутів, рекомендації щодо їх трансформації
- обсяг відповідальності за порушення процесуальних норм тощо.

Крім того, в основу функції моніторингу в ГПП важливо запровадити принцип справедливого судового розгляду, орієнтиром якого в цій сфері будуть виступати рішення ЄСПЛ. При цьому буде вирішуватися багаторівневе завдання - виявлення дефектів в сфері судового захисту та трансформація відповідно до європейського алгоритму.

Література

1. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія / Ю. С. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія, 2001. - Т.3. - 792с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/12110725/legal/monitoring>
2. Алексеенко Л. М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник) / Алексеенко Л. М., Олексієнко В. М., Юркевич А. І. – К. : Максимум; Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 592 с.
3. Дамаскин О.В. Мониторинг законодательства и правоприменительной практики: стратегия правового развития / О. В. Дамаскин // Современное право : инф.-практ. журнал. – 2006. – № 6. – С. 39–42.

ЗАГАЛЬНА-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Дії суб'єктів господарювання, органів влади та місцевого самоврядування за своїм змістом можуть бути правомірними або неправомірними. Правомірними діями є вчинення концентрації або узгоджених дій за наявності згоди антимонопольних органів. До неправомірних дій належать вчинення антиконкурентних дій, зловживання монопольним становищем суб'єктами господарювання або вчинення органами влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю антиконкурентних дій.

Здійснення суб'єктом господарювання неправомірної діяльності на товарному ринку чи здійснення її протиправним шляхом тягне за собою настання юридичної відповідальності. Як правило, юридична відповідальність застосовується за скоєння правопорушення і пов'язана з тим, що винна особа зобов'язана перетерпіти несприятливі наслідки за вчинення ним правопорушення у вигляді застосування заходів державного примусу. Юридична відповідальність — це застосування до особи, яка здійснила правопорушення, передбачених законом заходів примусу. Ці заходи завжди накладаються від імені держави, застосовуються різними юрисдикційними органами в певному процесуальному порядку.

В науковій літературі питання юридичної відповідальності досліджувалося неодноразово. Так, Братусь С.Н. пропонує наступне визначення: «Юридична відповідальність – це виконання обов'язку на основі державного або прирівняного до нього суспільного примусу» [1, с.85], на думку Ліпінського Д.А. юридична відповідальність – це юридичний обов'язок дотримання і виконання вимог, передбачених нормою права, який реалізовується в правомірній поведінці суб'єктів, яка схвалюється або заохочується державою, а в разі її порушення – обов'язок правопорушника зазнати засудження, обмеження прав матеріального або особистого характеру і їх реалізації».[2, с. 29]. На думку інших, юридична відповідальність – це встановлена державою міра примусу за скоєне правопорушення або санкціоноване застосування державою встановлених законом несприятливих заходів, які реалізують негативну правову оцінку суспільства і держави правопорушника [3, с.123]. В свою чергу, Малєїн Н.С. характеризує юридичну відповідальність трьома ознаками: державний примус, засудження правопорушення і його суб'єкта, наявність несприятливих наслідків для правопорушника [4, с.30].

В узагальненому вигляді можна виділити два основні підходи до розуміння юридичної відповідальності. Перший з них полягає у тлумаченні юридичної відповідальності як реакції держави на правопорушення (вживання заходів покарання, реалізацію санкцій і тому подібне). Тобто, юридична відповідальність розглядається як одна з форм державного примусу. Другий підхід складається у розумінні юридичної відповідальності як особливого правовідношення, відповідно до якого, правопорушник зобов'язаний зазнати негативні наслідки свого діяння [5, с.468].

Розглядаючи юридичну відповідальність за порушення конкурентного законодавства, слід зазначити, що вона настає за порушення антимонопольного законодавства чи законодавства про захист економічної конкуренції. При цьому, юридична відповідальність за порушення конкурентного законодавства застосовується різними державними юрисдикційними органами. У цьому сенсі розрізняють:

1) відповідальність, покладену антимонопольними органами чи його територіальними відділеннями;

2) відповідальність, покладена судом (господарська, кримінальна чи інша відповідальність).

В юридичній літературі виділяють наступні ознаки відповідальності за порушення конкурентного законодавства:

- застосовується за рішенням уповноважених державних органів;
- настає за вчинення дій, спрямованих на обмеження, спотворення або усунення конкуренції чи за інше порушення норм конкурентного законодавства;
- для порушника настають негативні наслідки, зокрема штраф, примусовий поділ монопольного утворення, зобов'язання відшкодувати заподіяні збитки тощо;
- здійснюється у певній процесуальній формі, яка регулює порядок і умови застосування відповідальності за порушення норм конкурентного законодавства.

Розглянемо деякі особливості настання юридичної відповідальності за порушення окремих норм конкурентного законодавства. Так, за порушення конкурентного законодавства настає господарська відповідальність, сутність якої полягає в несенні суб'єктом господарювання несприятливих наслідків економічної та / або правового характеру. Така відповідальність застосовується до юридичних осіб чи фізичних осіб, які є суб'єктами підприємницької діяльності. Господарська відповідальність може наставати у вигляді штрафу, примусового поділу монопольного утворення, блокування цінних паперів, відшкодування збитків. Найпоширенішим серед них є штраф, який дає можливість застосувати до порушника санкції залежно від ступеня його вини та розміру шкоди, завданої іншому суб'єкту господарювання.

Що стосується примусового розділу, то на відміну від інших господарсько-правових санкцій він застосовується не за всі порушення конкурентного законодавства, а лише за одне з них - зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку. Рішення про примусовий поділ приймають органи Антимонопольного комітету України, проте виконує та реалізує рішення сам правопорушник. Таке рішення підлягає виконанню в зазначений термін, який не може бути менше шести місяців.

В свою чергу, цивільно-правова відповідальність не містить чіткого визначення видів та розмірів цивільної відповідальності за правопорушення, що спричиняють шкоду ринковій конкуренції. Разом з тим на законодавчому рівні закріплено, що будь-яка особа, право якої порушено або якій заподіяно шкоду внаслідок порушення законодавства про захист економічної конкуренції, може звернутися до суду із заявою про відновлення порушеного права та відшкодування завданої шкоди і таким чином притягнути винну особу до цивільної відповідальності. Як правило, цивільно-правова відповідальність настає у формі відшкодування збитків і є мірою компенсаційного характеру.

Найбільш поширеним видом цивільно-правової відповідальності в сфері антимонопольного регулювання є стягнення збитків. Відшкодуванню підлягають збитки, заподіяні господарюючому суб'єкту чи іншій особі: 1) прийнятим в порушення антимонопольного законодавства актом органу виконавчої влади та місцевого самоврядування; 2) невиконанням або неналежним виконанням зазначеними органами своїх обов'язків; 3) діями (бездіяльністю) господарюючого суб'єкта, що порушують антимонопольне законодавство. Задоволення таких вимог проводиться в добровільному порядку або за рішенням суду. До складу збитків включаються: 1) витрати, яке особа, чие право порушене, зробило для відновлення порушеного права; 2) витрати, які дана особа повинна буде зробити; 3) втрата або пошкодження його майна; 4) неодержані доходи, які потерпілий отримав би за звичайних умов цивільного обороту, якби його право не було порушене.

Адміністративна відповідальність може наставати за недобросовісну конкуренцію (ст. 164-3 КоАП України), за порушення порядку формування та застосування цін і тарифів (ст. 164-3 КоАП України), за зловживання монопольним становищем на ринку (ст. 166-1 КоАП України), за неправомірні угоди між підприємцями (ст. 166-3 КоАП України), за порушення порядку надання інформації та виконання рішень Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень (ст. 166-4 КоАП України). Як правило, така відповідальність застосовується до фізичних осіб, які займають певні посади в органах влади та управління.

До кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, що становлять особливу небезпеку для конкуренції на ринку, можуть бути притягнуті виключно фізичні особи. До них належать підприємці, посадові особи та інші працівники суб'єктів господарювання, органів влади, місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю. Кримінальна відповідальність настає, коли порушення законодавства про захист економічної конкуренції переростає у злочин, який становить підвищену небезпеку конкуренції на ринку. Відповідно до статей 228-232 КК України кримінальна відповідальність при вчиненні порушення, спрямованого на обмеження, спотворення або усунення конкуренції з ринку, настає за:

- примушування до антиконкурентних узгоджених дій;
- незаконне використання товарного знака;
- незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю;
- розголошення комерційної таємниці.

Таким чином, юридична відповідальність за порушення конкурентного законодавства буває наступних видів: а) цивільно-правова; б) господарська-правова; в) адміністративна; г) кримінальна; д) інша відповідальність (наприклад, дисциплінарна).

Література

1. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность: (Очерк теории) / С.Н.Братусь // М.: Юрид. Лит., 1976 - 215 с.
2. Липинский Д.А. О системе права и видах юридической ответственности /Д.А. Липинский //Правоведение.- 2003.- № 2.- с.27-37
3. Агеева Е.А. Юридическая ответственность в государственном управлении: (социально-правовой аспект)/ Е.А. Агеева.- Л.: ЛГУ, 1990- 141 с.
4. Малейн, Н.С. Современные проблемы юридической ответственности/ Н.С. Малейн// Государство и право.- 1994.- № 6.- с.23-32
1. Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник / А.Б. Венгеров // М.: Омега-Л, 2007.- 607 с.

УДК 342.415

Мамедова А.І., старший викладач

ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

На сучасному етапі розвитку держави та суспільства важливе місце займають органи місцевого самоврядування, а саме вирішення питання виникнення та вирішення конфліктів. Органи місцевого самоврядування не позбавлені суперечливих поглядів на методи владно-регуляторних відносин, що сприяє загостренню інтересів і виникнення зіткнень цих інтересів.

До засобів вирішення конфліктів відносяться заходи та методи, які застосовуються при вже розпаленому конфлікті. Конфлікт виникає з моменту виникнення протистояння або протиріччя в існуючій конфліктній ситуації. Вирішення конфлікту - процес, при якому усуваються причини конфлікту, але після того, як стався інцидент.

Одним із засобів вирішення конфлікту являється придушення. Придушення конфлікту передбачає припинення конфлікту за допомогою тотального нав'язування умов припинення конфлікту як однієї конфліктуючої стороною іншій стороні, так і нейтральної (не- що бере участь) стороною конфліктуючим сторонам. Придушення не передбачає необхідності врахування інтересів іншої сторони або сторін і найчастіше ґрунтується на перевазі фізичних, економічних, психологічних сил. Придушення конфліктів не кращий метод управління ними, оскільки воно передбачає використання фізичної сили і жорсткі управлінські рішення [1, с.125].

Якщо проаналізувати існуючі способи управління конфліктами, то найбільш ефективними можна визначити:

1. Організаційний спосіб, який полягає у раціональному розподілі повноважень серед структурних підрозділів органів місцевого самоврядування, а також забезпеченні збалансованості в розподілі функцій, обов'язків, ресурсів, прав і відповідальності представників виконавчої влади на містах та адміністративних одиницях, їх перерозподілу у разі виникнення протиріч в інтересах. Цей спосіб можна віднести до етапу первинної можливості виникнення конфлікту, тому не може виступати як спосіб його вирішення.

2. Економічний спосіб проявляється у застосуванні економічних регуляторів відносно до проведених економічних реформ органами місцевого самоврядування, забезпечення максимальної економічної самостійності, що дозволяє самостійно визначити умови та можливості ведення продуктивної діяльності з задоволення потреб населення. Таким чином, даний спосіб здатний врегулювати внутрішні конфлікти, а що стосується зовнішніх конфліктів, які виникають між органами місцевого самоврядування з територіальною громадою.

3. Етнокультурний спосіб узгоджує різні соціокультурні системи в рамках єдиної економічної культури з урахуванням етноісторичних чинників. Так, цей спосіб має свою роль у вирішенні конфліктів в структурі органів місцевого самоврядування завдяки принципам діяльності, що формуються на основних поняттях «толерантність», «патріотизм», «гуманність». Отже цей спосіб, як і організаційний, може впливати лише на етапі формування інциденту або протистояння.

4. Психологічний спосіб полягає у застосуванні психологічних технологій впливу та врегулювання конфліктів та протистоянь; а також забезпечення реабілітаційних процедур щодо усунення психологічних бар'єрів. Цей спосіб достатньо ефективний на будь якому етапі виникнення протистояння. Психологія конфлікту в повному обсязі розкриває можливості вирішення будь яких видів конфліктів, в тому числі и в системі органів місцевого самоврядування.

5. Політичний спосіб характеризується як застосування ідеологічних парадигм, підтримуваних владними структурами за рахунок мобілізації адміністративних, дипломатичних, багатопартійних та інших ресурсів. Це комплексний метод врегулювання конфліктів, який в системі місцевого самоврядування несе найважливішу роль та являється найефективнішим.

6. Силевий спосіб – це ефективне застосування силових методів впливу на конфліктогени без порушення економічних, правових, психологічних та інших основ ведення будь якої діяльності. Це метод примусу, який несе авторитарний характер та являється найбільш ефективним в управлінській сфері діяльності [2, с.295].

Таким чином, можна зробити висновок, що у питанні вирішення конфліктів в системі місцевого самоврядування найбільш ефективними способами виступають психологічний, який реалізується шляхом дослідження психології учасників конфлікту, проведення бесід з кожною стороною, що допомагає знайти компроміс та нейтралізувати інцидент; політичний спосіб – точно формує вимоги, встановлюються загальні цілі для сторін конфлікту, що дозволяє звести на нівець активну стадію протистояння; силовий спосіб – структурне вирішення конфлікту шляхом придушення інтересів конфліктуючих принциповими переговорами.

Література

1. Зеркин Д.П. Основы конфликтологии. / Д.П. Зеркин - Р-н-Д.: «Феникс». – 2007. - 390с.
2. Мириманова М.С. Конфликтология: Учеб. пособие для студентов средних педагогических учебных заведений. / М.С. Мириманова. – М.: «Академия». – 2007. - 320с.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАМОВНИК» ЗА НОВИМ ЗАКОНОМ «ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ»

20.04.2014 року набрав чинності Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04.2014 року № 1197-УІІ [1] (далі — Закон про закупівлі). Зазначений нормативно-правовий акт значно змінив критерії визначення «Замовника» у сфері державних закупівель у зв'язку з чим набуло актуальності питання щодо визначення понять «замовник», зокрема відповідно до європейських стандартів. Практична реалізація вимог Закону про закупівлі обумовила існування нового підходу, який вимагає від замовників ретельного та уважного осмислення діяльності підприємств, оскільки лише проаналізувавши мету створення та діяльності суб'єктів господарювання, можна знайти відповідь на питання: чи поширюється дія Закону про закупівлю на конкретно визначені підприємства?

Нова редакція Закону про закупівлі запропонувала саме функціональний підхід до визначення зазначеного поняття, що також узгоджується з європейськими стандартами.

«Замовник» у новій редакції Закону про закупівлі визначається у якості всіх органів державної влади та органи місцевого самоврядування, а також юридичних осіб, які, в свою чергу, характеризуються залежністю від держави. Проте дане визначення також стосується державних та комунальних підприємств також, а інколи навіть приватних, частково приватизованих компаній, які забезпечують потреби суспільства в інфраструктурних галузях, на ринках, що характеризуються станом природної монополії.

Закон України «Про особливості закупівель в окремих сферах господарської діяльності» від 24.05.2012 року № 4851-VІ [2], на який посилається нова редакція для конкретизації визначення «замовник» спрямований якраз на регулювання діяльності саме цих підприємств. Варто зазначити, що ринкове положення та специфіка ціноутворення на монополізованих ринках і є підставою для регулювання закупівель підприємств, що працюють у зазначених галузях, а не у формах державної чи комунальної власності.

Тому, вважаємо за доцільне, більш детально розглянути елементи поняття «замовник», які визначені у пункті 9 статті 1 Закону про закупівлі.

До сфери дії Закону про закупівлі мають бути віднесені будь-які організації, які мають забезпечувати суспільні потреби. У Директиві ЄС замість поняття державних чи комунальних потреб використане ширше поняття — «потреби загального інтересу», що фактично охоплює будь-який суспільний інтерес. Посилаючись на потреби загального інтересу, європейський законодавець виходив з того, що суверенні держави мають право на свій розсуд визначати сферу власних інтересів та спосіб їх забезпечення.

Неможливо оминати увагою положення щодо обсягів та матеріальних форм забезпечення державних потреб, які залежать від рішень компетентних державних органів та органів місцевого самоврядування. Держава самостійно визначає обсяг та «доцільність втручання» у суспільно-економічні відносини і встановлює правила, обов'язки та систему контролю за діяльністю, що має на меті забезпечити економічних суб'єктів чи громадян необхідними послугами, товарами, інфраструктурою тощо.

Отже, потреби держави та територіальної громади є дуже динамічним поняттям, яке за своєю природою не потребує точного нормативного визначення, оскільки ці потреби є різними на різних етапах та рівнях державного управління. Проте, зазвичай, вони характеризуються тим, що для їх забезпечення держава чи органи місцевого самоврядування приймають нормативно-правові акти, розпорядчі рішення, в яких фактично констатується обов'язок чи функція місцевого самоврядування чи державної інституції забезпечити певний інтерес держави або потреби громади в цілому.

Держава самостійно вирішує, в який спосіб забезпечувати потреби суспільства — через взаємодію попиту та пропозиції на ринку або через «взяття на себе» відповідальності та

завдання із забезпечення певних потреб без ринкової конкуренції, тобто повністю контролюючи діяльність, інституції та умови, на яких відповідні потреби забезпечуватимуться.

У тих випадках, якщо державні чи комунальні потреби забезпечуються на конкурентному ринку, зокрема через організації конкурентних процедур закупівлі, відповідні організації, підприємства, установи несуть всі економічні ризики від своєї діяльності, оскільки вони закупають ресурси та реалізують продукцію за цінами, що визначаються споживачами.

Тобто певні потреби держави чи місцевих громад можна забезпечити через ринок, тобто на комерційній основі. Діяльність на комерційній й промисловій основі не обмежує власне поняття державних потреб, а лише розмежовує їх на дві категорії за способом, в який державні органи, органи місцевого самоврядування, підконтрольні їм організації, підприємства забезпечують такі потреби.

Таким чином, державні та комунальні потреби залежно від способу їх забезпечення умовно можна поділяти на дві категорії:

- державні чи комунальні потреби, які забезпечуються не на комерційній чи промисловій основі;
- державні чи комунальні потреби, які забезпечуються на комерційній чи промисловій основі.

Забезпечення потреб на комерційній основі має трактуватися як придбання ресурсів та реалізація товарів, робіт чи послуг на ринку з метою отримання прибутку, в умовах, якщо ціна, кількість товарів, послуг встановлюються постачальниками та споживачами на ринку, зокрема і в процесі участі в процедурах державної закупівлі.

Ще однією ознакою, якою має бути наділений «замовник» - це ознака бюджетного фінансування, яка стосується впливу держави на діяльність юридичних осіб. Український законодавець підійшов до критерію бюджетного фінансування при кваліфікації замовників суворіше ніж Директива ЄС: згідно із визначенням замовника в Законі про закупівлі бюджетне фінансування будь-якого розміру означатиме наявність істотного державного впливу на юридичну особу.

До розрахунку беруться не лише субсидії, гранти чи договори із державою, але і всі кошти, отримані юридичною особою протягом звітного року, зокрема за комерційними договорами з третіми особами.

При цьому якщо державні гранти, субсидії, компенсації, договори про послуги становлять менше половини надходжень юридичної особи протягом фінансового року, вважається, що вплив держави на таку організацію не є вирішальним. Зауважимо, що держава також не має контролю на основі більшості голосів у вищих органах управління чи інших способів контролю за рішенням юридичної особи, істотного державного впливу немає. Отже, така організація може забезпечувати певний обсяг державних потреб, але, оскільки вплив на неї держави є незначним згідно із правилами ЄС, вона не кваліфікуватиметься як замовник.

У Законі про закупівлі будь-яке бюджетне фінансування, отримане юридичною особою, фактично кваліфікуватиме її підконтрольною державі, а отже державним замовником [3].

Важливим аспектом правосуб'єктності у сфері державних закупівель, як зазначалося вище, є те, що юридична особа протягом звітного фінансового року має або кваліфікуватися замовником і, відповідно, всі її закупівлі підлягають правилам або не визнаватися замовником і не застосовувати відповідних процедур. Такий підхід спрощує правозастосування як для самих замовників, так і для органів контролю.

Загальновідомо, що як правило, законодавство ЄС більш суворіше ставиться до регулювання забезпечення потреб держави та територіальних громад, але в даному конкретному випадку, українське законодавство виявилось значно суворішим та поширило вимоги Закону про закупівлі на всіх суб'єктів господарювання в статутному фонді яких є

державна або комунальна власність та/або, які отримують бюджетні кошти задля своєї діяльності у будь-якій формі.

Література

1. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 10.04.2014 року № 1197-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1197-18>
2. Про особливості закупівель в окремих сферах господарської діяльності: Закон України від 24.05.2012 року № 4851-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4851-17>
3. Шатковський О. Відповідність поняття «замовник» стандартам ЄС» / О. Шатковський // Держзакупівлі. – 2014. – № 10/2014. – С. 34-39

УДК 346.11 (477) (043)

Ніколенко Л.М., д.ю.н., професор

ТЕХНОЛОГІЯ ВИБОРУ ТА АНАЛІЗУ НОРМИ ПРАВА, ЩО ПІДЛЯГАЄ ЗАСТОСУВАННЮ СУДДЯМИ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ

Технологія здійснення правозастосовної діяльності судами є видом юрисдикційної правозастосовної технології. Класифікаційним критерієм її виділення з числа інших правозастосовних технологій виступає спосіб здійснення правозастосовної діяльності - юрисдикційний, а її суб'єктом - судді господарських судів. Враховуючи вказані особливості, можна розглядати судову технологію як систему знань про оптимальну взаємодію юридичних, юридично-технічних засобів, що відбиваються в стратегії, тактиці, принципах, правилах, прийомах, засобах, методах, які використовуються судами при здійсненні правосуддя у сфері господарської діяльності.

Технологія встановлення фактичних обставин справи застосовується на першій стадії правозастосування. Після встановлення фактичних обставин справи суддя переходить до другої функціональної стадії своєї діяльності - до вибору та аналізу норми права, яка підлягає застосуванню у справі. На практиці застосування права є безперервним процесом звернення до фактів та юридичних норм: на основі аналізу норм виникає необхідність в глибшому дослідженні фактичних обставин справи, й аналіз цих фактичних обставин, у свою чергу, примушує знову звернутися до норм права, уточнити окремі юридичні питання. Для вірної юридичної кваліфікації справи необхідно перевірити правильність попередньої юридичної оцінки усього фактичного складу справи на основі гіпотези і диспозиції вибраної норми права. Окрім цього, слід додатково проаналізувати норму права, вибрану для юридичної кваліфікації справи. Правильність вибору норми права перевіряється шляхом послідовного проведення декількох етапів такої перевірки. Спочатку перевіряється правильність тексту правового акту, в якому міститься ця норма права; достовірність тексту самої норми права (її відповідність тексту офіційної публікації оригіналу на момент правозастосування), її дія (у просторі, у часі та за колом осіб), а також її статус. Встановивши, таким чином, правильність норми, проводиться аналіз по з'ясуванню її юридично-регулятивного сенсу. З урахуванням вищезазначеного можна визначити алгоритм технології вибору та аналізу норми права:

1. Стратегія діяльності з вибору та аналізу норми права (загальний план діяльності): пошук норми права, що підлягає застосуванню по справі; перевірка достовірності норми права; з'ясування змісту норми права (тлумачення); пошук норми за наявності прогалин у праві; оцінка правової норми і остаточна юридична кваліфікація.

2. Засоби правозастосовної діяльності по встановленню юридичної основи справи: загальносоціальні засоби: мова і мовні одиниці, логічні категорії; технічні засоби: комп'ютер як носій довідково-аналітичних баз нормативних джерел і судової правозастосовної практики; спеціально-юридичні засоби: юридичні поняття і терміни, правові приписи, документи правозастосовної практики.

3. Правила, яким повинна підкорятися діяльність з виявлення та аналізу норм права: загальні правові правила - правила законності, обґрунтованості та справедливості правозастосовної діяльності; заповнення прогалин, тлумачення; спеціальні процесуальні правила встановлення юридичної основи справи: правила перевірки правових норм (правила перевірки достовірності норми права; правила визначення дії норми права у часі, просторі, за колом осіб); правила тлумачення (мовні, логічні, систематичні і інші); правила заповнення пропусків в праві: рішення справи аналогічно допустиме тільки у разі повної відсутності або неповноти правових норм; схожість аналізованих обставин і обставин, передбачених наявною нормою, повинна полягати в істотних, рівнозначних у правовому відношенні ознаках; виняткові норми і вилучення із загальних законодавчих правил можуть братися до уваги тільки тоді, коли дані обставини також є винятковими; рішення за аналогією припускає пошук норми спочатку в актах тієї ж галузі права і тільки за відсутністю такої, можливе звернення до іншої галузі або законодавства в цілому.

4. Загальнонаукові методи, засоби здійснення діяльності з виявлення норми права та її аналізу: формально-логічні методи - аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія і традиція, гіпотеза, систематизація, класифікація і закони; правові методи - аналітичні правові методи.

5. Тактичні та технічні прийоми здійснення діяльності з встановлення юридичної підстави справи: загальні тактичні прийоми формально-логічного пізнання: прийом формування поняття (заснований на послідовному використанні прийомів аналізу, синтезу, дедукції); прийоми побудови дедуктивних висновків (на основі суджень і у формі простого категоричного силогізму, неповних висновків); прийоми побудови індуктивних висновків (шляхом побудови повних індукцій, неповних індукцій, наукових індуктивних висновків на основі методів єдиної схожості, єдиної відмінності, сполученого методу схожості і відмінності); прийоми встановлення причинно-наслідкового зв'язку за допомогою методу абстрагування; прийоми побудови висновків за аналогією; прийоми перевірки (на підставі логічних законів тотожності); прийоми логічного доведення і спростування; тактичні прийоми тлумачення норми права; тактичні прийоми заповнення прогалин у праві: аналогія закону; аналогія права; подолання прогалин у праві на підставі судового звичаю.

На стадії вибору та аналізу норми права, яка підлягає застосуванню суддею здійснюється остаточна юридична кваліфікація справи. Однією з головних причин, які можуть утруднити таку кваліфікацію, є різні дефекти права, до яких у тому числі відносяться прогалини у праві та правові колізії. При виявленні таких дефектів юридична кваліфікація здійснюється шляхом використання правових прийомів заповнення цих прогалин і усунення колізій. Подолання прогалин у праві здійснюється шляхом використання прийомів подолання таких прогалин до яких відносяться прийом аналогії закону і прийом аналогії права. Можливість використання цих технологічних прийомів подолання прогалин у праві існує тільки при допущенні їх використання законом. Так, прогалини у правовому регулюванні правовідносин, що розглядаються у рамках кримінальних та адміністративних справ, означає заборону для правозастосувача на подальше ведення кримінальної та адміністративної справи. Тут діє принцип: «Без закону немає злочину і адміністративного правопорушення».

На відміну від цього, прогалини у регулюванні цивільно-правових відносин не тягнуть за собою припинення правозастосовного процесу. Тут діє інший принцип: «Дозволене те, що не заборонено». Відповідно, у разі прогалин у праві відмовити у правосудді неможливо. Тоді правозастосувач зобов'язаний використовувати різні прийоми подолання таких прогалин, що допускаються цивільним законодавством. Це прийоми аналогії закону та аналогії права, прийом субсидіарного застосування законодавства та прийом подолання прогалин у праві на підставі судового звичаю.

Застосування вказаних прийомів можливе в усіх випадках, якщо на це законодавцем не встановлено прямої заборони. Прийом аналогії закону означає можливість застосування до нерегульованих відносин норми закону, що регулює схожі (аналогічні) правовідносини. Прийом аналогії права застосовується у разі неможливості заповнення прогалин у правовому

регулюванні за допомогою аналогії закону унаслідок відсутності в законі норми права, що регулює схожі правовідносини. При такій ситуації спірне правовідношення регулюється виходячи із загальних начал і сенсу права, під якими розуміються загальноправові та галузеві принципи права і правової регуляції.

На другому етапі правозастосовної діяльності суддя також здійснює тлумачення вибраної ним норми матеріального права, що регулює спірні правовідносини. Причому в науці існують діаметрально протилежні погляди на те, в яких випадках правозастосувач повинен використовувати тлумачення норми права: коли вона йому неясна або у будь-якому випадку. Перша позиція була особливо поширена в дореволюційній цивілістиці. Також є думка, що тлумаченню повинні піддаватися усі норми права, які використовуються правозастосувачем. Проте ця позиція не може бути визнана безперечною, оскільки виникає питання необхідності щодо необхідності проведення правозастосувачем процедури з'ясування змісту норми права, яка йому ясна.

Як видно з приведеного огляду, в теорії права існує безліч різних класифікацій способів тлумачення норм права. Безумовно, кожен з видів тлумачення має під собою реальний обґрунтування і своє місце щодо застосування.

УДК 349.444(043)

Шебаніц Ф.Ф., юрисконсульт юридичного відділу, старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Умови сьогодення потребують реформування не лише свідомості людства, а й удосконалення нормативно-правової бази, зокрема у сфері державних закупівель. На сьогодні це має стати пріоритетним завданням для України у зв'язку з її прагненням до повноцінного членства у європейському співтоваристві. З метою запобігання проявам корупції, розвитку добросовісної конкуренції і забезпечення ефективного використання державних коштів у квітні цього року був прийнятий новий Закон України «Про здійснення державних закупівель»[1] від 10.04.2014 № 1197-VII (далі — Закон про закупівлі), до розробки якого були залучені експерти Європейського Союзу та Світового банку.

Відсутність в законодавстві чітко встановленої кримінальної відповідальності за порушення норм Закону про закупівлі, а також наявність суто формальної адміністративної відповідальності посадових осіб за певні порушення зазначеного закону обумовлюють актуальність та вибір даної теми.

Статистичні дані підтверджують, що в середньому лише кожний п'ятий адміністративний протокол, складений органами контролю, розглядається судами по суті.

Слід визначити цілу низку проблемних питань, які унеможливають притягнути винну посадову особу, зокрема керівника установи, до адміністративної відповідальності:

- неможливість скласти адміністративний протокол на посадову особу, яка звільнилася;
- неоднозначність щодо суб'єктів правопорушення, на яких може бути складено протокол (на кожного члена комітету з конкурсних торгів (далі — комітет) або лише на голову комітету, який несе персональну відповідальність за виконання покладених на комітет функцій);
- законодавче обмеження строків — до двох років з моменту вчинення правопорушення, за який можна притягнути винну посадову особу до відповідальності;
- неможливість дотримання формальних вимог щодо змісту протоколу відповідно до статті 256 КУпАП [2], у разі не надання правопорушниками паспортних та інших особистих даних, що робить протокол недійсним з моменту його оформлення та дає змогу скасувати його в судовому порядку;

- у разі розгляду судами справи понад два роки з моменту вчинення такого правопорушення – затягування судами строків розгляду справ про адміністративне провадження.

Слід зазначити, що встановлений розмір адміністративної відповідальності від 11200 грн. до 17000 грн. є досить суттєвим (особливо з урахуванням середнього розміру зарплат у бюджетній сфері 1.5 – 2 тис. грн.), але у кримінальному законодавстві наразі взагалі немає окремої норми, яка передбачала б відповідальність за грубі та з ознаками умислу порушення порядку здійснення державних закупівель.

Натомість Кримінальний кодекс України [3] (далі – КК) містить окремі норми, які опосередковано стосуються покарання за порушення законодавства у сфері державних закупівель. До них можна віднести:

- видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження до бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211 КК);
- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК);
- одержання хабара (ст. 368 КК);
- пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК);
- злочини проти власності (ст. 190-191 КК).

Але на практиці притягнути до відповідальності членів комітету конкурсних торгів за зловживання владою або видання актів, які збільшують втрати бюджету, встановити факт отримання неправомірної вигоди з урахуванням вимог Закону про закупівлі, який передбачає можливість комітету на власний розсуд визначати чимало питань щодо проведення процедури, зокрема щодо вибору процедури торгів, встановлення додаткових критеріїв відбору пропозицій учасників, дуже важко.

Так, у законодавстві немає покарання для учасників процедур закупівель, які вступили в змову із замовником для того, щоб уникнути конкурентного відбору. Крім того, нині немає методики нарахування матеріальних збитків у сфері державних закупівель за кваліфікацією кримінального діяння, передбаченого статтею 191 КК.

Аналіз законодавства різних країн засвідчив, що, зазвичай, за порушення процедур державних закупівель передбачена суворіша кримінальна відповідальність для всіх причетних до злочинного діяння осіб. Розглянемо деякі з них.

У Франції за «фейворитизм» (надання або спробу надати учасникам неправомірну перевагу під час процедур закупівель, порушуючи закон, рівність учасників, обмежуючи доступ до торгів, тощо призводить до кримінальної відповідальності, а особу може бути засуджено до двох років відбuvання у в'язниці та/або накладено штраф у розмірі 30 тис. євро.

У ФРН застосовується відповідальність за перешкоджання конкуренції у сфері державних закупівель. Відповідальність застосовується до учасників торгів, які незаконним шляхом намагаються впливати на рішення комітету (пункт 298 Кримінального кодексу Німеччини).

За приховання інформації щодо проведення закупівель з метою наживи; спробу домовитися із посадовими особами відповідальними за проведення торгів; спотворення інформації щодо виконання договорів укладених за результатами закупівель у Республіці Польща передбачено у вигляді покарання позбавленням волі на строк від трьох років.

Закон про державні закупівлі № 4734 Республіки Туреччина передбачає кримінальну відповідальність в окремому Розділі 4 «Заборони та кримінальна відповідальність». Установлена відповідальність посадових осіб та учасників торгів за цілу низку порушень законодавства. Зокрема, за проведення торгів з метою наживи, введення в оману учасників для обмеження їх участі в торгах, підбір документів, необхідних для проведення торгів інші [4].

З одного боку вважаємо за доцільне посилити відповідальність за порушення законодавства у сфері державних закупівель, але це посилення має застосовуватися лише за винне та протиправне діяння, яке реально завдає збитків державі. У кримінальному кодексі України повинна з'явитися спеціальна норма за протиправні діяння у цій сфері. З іншого

боку застосування адміністративної відповідальності у розмірі від 11200 до 17000 грн. при середній зарплаті 1,5-2 тис грн. та неможливість встановлення доплат за участь у роботі комітету з конкурсних торгів значно ускладнює створення комітетів у бюджетних установах.

Крім того, необхідність проведення процедур закупівель у разі придбання товарів, робіт та послуг у потенційно одного учасника (закупівля електроенергії, послуг з теплопостачання, документів про вищу освіту тощо) зводить на вінець спроби створення конкурентного середовища та економного витрачання коштів.

Література

1. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 10.04.2014 року № 1197-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1197-18>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. - № 51. – Ст. 1122
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Голос України. – 2001. - № 107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Волохов О. Відповідальність у сфері держзакупівель: проблемні питання та міжнародне порівняння / О.Волохов // Держзакупівлі. – 2014. - № 09/2014. – С. 53-56

**СЕКЦІЯ
МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В
ОСВІТІ**

УДК 517.956.25

Войтович М.В., к.фіз.-мат.н, доцент

**L^∞ -ОЦІНКА УЗАГАЛЬНЕНИХ РОЗВ'ЯЗКІВ НЕЛІНІЙНИХ ЕЛІПТИЧНИХ РІВНЯНЬ
ВИСОКОГО ПОРЯДКУ З ПРАВИМИ ЧАСТИНАМИ З ПЕВНОГО ПРОСТОРУ
ОРЛИЧА**

Нехай $n, m \in \mathbb{N}$, $p \in \mathbb{R}$ – числа такі, що $n \geq 3$, $m \geq 2$ і $p > 1$. Далі, нехай Ω – обмежена відкрита множина в \mathbb{R}^n і $W^{m,p}(\Omega)$ – простір Соболева з нормою $\|u\| = \sum_{|\alpha| \leq m} \|D^\alpha u\|_{L^p(\Omega)}$, $u \in W^{m,p}(\Omega)$. Через $W_0^{m,p}(\Omega)$ позначимо замикання множини $C_0^\infty(\Omega)$ в $W^{m,p}(\Omega)$.

Припустимо, що для будь-якого мультиіндекса α , $|\alpha| = m$, $A_\alpha : \Omega \times \mathbb{R}^{\tilde{m}} \rightarrow \mathbb{R}$ – вимірна функція (\tilde{m} – число всіх мультиіндексів таких, що $|\alpha| = m$) і для майже всіх $x \in \Omega$ і будь-якого $\xi \in \mathbb{R}^{\tilde{m}}$ виконуються нерівності

$$|A_\alpha(x, \xi)| \leq c_1 \sum_{|\beta|=m} |\xi_\beta|^{p-1} + f_\alpha(x),$$

$$\sum_{|\alpha|=m} A_\alpha(x, \xi) \xi_\alpha \geq c_2 \sum_{|\beta|=m} |\xi_\beta|^p - f_0(x).$$

У цих нерівностях c_1, c_2 – додатні константи, а f_α, f_0 – невід'ємні функції такі, що $f_\alpha \in L^{s(\alpha)}(\Omega)$, $s(\alpha) > p/(p-1)$, $f_0 \in L^s(\Omega)$, $s > 1$.

Далі, нехай $f \in L^1(\Omega)$. Розглянемо таке рівняння:

$$\sum_{|\alpha|=m} (-1)^{|\alpha|} D^\alpha A_\alpha(x, D^m u) = f, \quad (1)$$

де $x \in \Omega$, $u \in W^{m,p}(\Omega)$ – невідома функція, $D^m u = \{D^\alpha u : |\alpha| = m\}$.

Означення. Узагальненим розв'язком рівняння (1), називається функція $u \in W^{m,p}(\Omega)$ така, що для будь-якої функції $v \in C_0^\infty(\Omega)$

$$\int_\Omega \left\{ \sum_{|\alpha|=m} A_\alpha(x, D^m u) D^\alpha v \right\} dx = \int_\Omega f v dx.$$

В роботі [1] Й. Фрезе вперше встановив, що будь-який узагальнений розв'язок $u \in W_0^{m,p}(\Omega)$ рівняння (1) належить до $L^\infty(\Omega)$ за умов $n = mp$ і

$$f \in L^s(\Omega), s > 1. \quad (2)$$

Згодом іншими авторами за тих самих умов, що і в [1], було встановлено неперервність будь-якого узагальненого розв'язку рівняння (1) (див. [2, гл. 7]). Якщо $n < mp$, то неперервність розв'язків впливає з теореми вкладення С.Л. Соболева. А у випадку $n > mp$ існують приклади рівнянь з необмеженими розв'язками (див. [2, гл. 7]).

Основним результатом цієї доповіді є теорема про обмеженість довільного розв'язку $u \in W_0^{m,p}(\Omega)$ рівняння (1) у випадку, коли $n = mp$ і права частина f належить простору Орлича $L_\varphi(\Omega)$ (див. [3]), який утворено за допомогою функції $\varphi(t) = |t| [\ln(1+|t|)]^\sigma$, $t \in \mathbb{R}$, $\sigma > n - m$ (через $\|\cdot\|_\varphi$ позначимо норму в просторі $L_\varphi(\Omega)$). Зокрема, можна припускати, що

$$|f| [\ln(1+|f|)]^\sigma \in L^1(\Omega), \sigma > n - m. \quad (3)$$

Теорема. Нехай $n = mp$, $f \in L_\varphi(\Omega)$, M – мажоранта для $\|f\|_\varphi, \|f_0\|_{L^s(\Omega)}, \|f_\alpha\|_{L^{s(\alpha)}(\Omega)}$, і

нехай $u \in W_0^{m,p}(\Omega)$ – узагальнений розв’язок рівняння (1). Тоді $u \in L^\infty(\Omega)$ і $\|u\|_\infty \leq C$, де C – додатна стала, що залежить тільки від $n, p, c_1, c_2, s, s(\alpha), \sigma, \text{meas } \Omega, \|u\|$ і M .

Зауваження. Умова (3), яка гарантує обмеженість узагальнених розв’язків $u \in W_0^{m,p}(\Omega)$ рівняння (1) у наведеній теоремі, є більш слабкою у порівнянні з відповідною умовою (2) в [1].

Література

1. Frehse J. On the boundedness of weak solutions of higher order nonlinear elliptic partial differential equations / J. Frehse // Boll. Un. Mat. Ital. – 1970. – 3, No. 4. – P. 607–627.
2. Скрыпник И.В. Методы исследования нелинейных эллиптических граничных задач / И.В. Скрыпник. – Москва: Наука, 1990. – 448 с.
3. Красносельский М.А. Выпуклые функции и пространства Орлича / М.А. Красносельский, Я.Б. Рутцкий. – Москва: Государственное издательство физико-математической литературы, 1958. – 271 с.

УДК 303.71:334.72.012.62(043)

Коляда Ю.Е., д.физ.-мат.н, профессор

Кириленко А.В., ассистент

ПРИМЕНЕНИЕ МНОГОМЕРНОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ КРУПНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Анализ различных финансовых показателей является фундаментом для определения эффективности работы крупного предприятия. Рекомендации по использованию показателей для оценки эффективности деятельности предприятия изложены в стандарте управленческого учета (Statement on Management Accounting "Measuring entity performance"; SMA 4D) [1]. Стандарт предлагает использовать следующие показатели, на основе которых будет оцениваться эффективность управления компанией:

- чистая прибыль и прибыль на акцию;
- денежные потоки;
- рентабельность инвестиций;
- остаточный доход;
- стоимость компании.

Следует также отметить, что использование для оценки результативности работы компании только финансовых показателей не позволит заранее диагностировать многие проблемы, к примеру, снижение качества выпускаемой продукции, уровень обслуживания клиентов, эффективность управления персоналом.

Основой любого предприятия являются человеческие ресурсы – персонал предприятия: управляющие, работники [2]. Известно, что один человек может эффективно управлять примерно пятью-семью подчиненными. Так, предприятие делится на части (структурные подразделения).

Основная задача – правильно определить эти части и наполнить их реальным содержанием, установить отношения между частями, определить показатели эффективности каждого подразделения. Каждое подразделение является «предприятием в предприятии», оно ведет свой «бизнес», участвуя при этом в бизнесе предприятия в целом. Но в отличие от предприятия в целом, структурные подразделения не имеют своих финансовых результатов, даже если они занимаются реализацией и получают выручку от реализации.

Исходя из сущности предприятия, необходимо по его показателям в целом создать показатели (и их метрики) отдельных структурных подразделений (декомпозицию), выполняющих только отдельные бизнес-процессы, причем как основные, так и вспомогательные [3]. Эти показатели должны отражать вклад внесенный каждым

подразделением в финансовый результат компании и влияние на показатели работы предприятия в ближней и дальней перспективах.

Для того чтобы определить эффективность работы крупного предприятия, которое состоит из множества подсистем (структурных подразделений), характеризующихся несколькими количественными признаками-переменными величинами, использовать выше описанные методы будет довольно трудоемко. Как альтернатива - предлагается анализ, ограничивающийся двумя гипотетическими факторами, которые находятся методом многомерного статистического анализа, и факторного анализа, в частности. Математическая сущность его заключается в переходе от n -мерного пространства к пространству меньшей размерности – k . Это позволяет при анализе системы и принятии решений осуществить сжатие информации и без существенных потерь её объема перейти от n -переменных к k гипотетическим величинам - факторам. При этом $n \ll k$. Полученные факторы должны содержательно интерпретировать и по возможности просто объяснять совокупность изучаемых переменных, что является довольно распространенной задачей факторного анализа.

В данной работе предлагается не ограничиваться анализом совокупности переменных, а перейти к анализу элементов системы путем размещения их в пространстве полученных гипотетических факторов. Пространство факторов определяется по совокупности переменных, которыми характеризуется элементы системы. Т.е. имеет место обратная задача. При этом полагается, что факторы стандартизованы и не коррелированы, а в основу положена линейная модель.

Применялась процедура вращения факторов. При этом определялись значения факторов для каждого элемента системы (структурного подразделения). В качестве нулевой гипотезы полагалось, что полученные факторы определяют главные направление развитие системы. По величине и знаку проекций элементов системы на факторные оси можно принять решение об эффективности работы того или иного подразделения. Для анализа использовались как двумерная, так и одномерная структуры с последующей интерпретацией данных.

Литература

1. www.imanet.org
2. Друкер П. Практика менеджмента. – М.: Вильямс, 2000.
3. Kaplan R.S., Norton D.P. The Balanced Scorecard : Measures That Drive Performance // Harvard Business Review. – 1992. – January.

УДК 378.147.85:004(043)

Назаренко Н. В., к.т.н, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ В РАМКАХ ДИСЦИПЛІНИ «ІНФОРМАТИКА» СТУДЕНТАМ-ЕКОЛОГАМ

Приєднання України до Європейського освітнього простору вимагає реформування системи освіти з метою органічної інтеграції національної системи освіти у світову, підвищення мобільності студентів і викладачів на ринку праці, забезпечення якості освіти, створення умов для навчання протягом всього життя і посилення, таким чином, конкурентоспроможності європейської вищої освіти.

Єврокомісія виділяє 8 ключових компетенцій, якими повинен володіти кожний європеець. Однією з них є комп'ютерна компетенція, що включає базові знання в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій, навички використання програмних засобів і навички роботи в комп'ютерних мережах, уміння створювати бази даних і використовувати Інтернет-ресурси.

При цьому перед викладачами ставиться завдання навчити студентів самостійно здобувати і використовувати в практичній діяльності нові знання та вміння, у тому числі в

нових галузях знань, розширювати і поглиблювати свій науковий світогляд, ефективно працювати в колективі.

Для вирішення поставленого перед викладачем завдання в даний час найбільш універсальним і актуальним в межах кредитно-трансферної системи є навчання в співпраці, метод проектів, різнорівневе навчання, «Портфель учня» та індивідуальний і диференційований підхід до навчання [1, с.15].

Основоположниками методу проектів є американський філософ і педагог Дж. Дьюї, а також його учень В. Кілпатрік. Вивченням даної технології навчання займалися також Є. Полат, В. Гузєєв, О. Хуторський, Д.Жак та ін.

Саме проектну технологію В. Гузєєв виділяє понад усе: «Педагогічна парадигма особистісно-орієнтованого навчання, що розповсюджується зараз, стикається з серйозною проблемою — недостатністю на освітньому ринку тих, хто забезпечує її перетворення в практику освітніх технологій. Тим самим мова йде про проектування, побудову і освоєння технологій четвертого покоління. Очевидно, що вони можуть виявитися подальшим розвитком цілісноблокових технологій, але структура блоку уроків в цих технологіях обов'язково повинна ускладнитися. Сьогодні серед існуючих технологій до цього класу можна віднести тільки технологію (точніше — групу технологій) проектного навчання, що культивується зарубіжними педагогами» [2, с.194].

Після приєднання України до Болонського процесу, індивідуальний проект став обов'язковою частиною самостійної роботи студентів. Само по собі, це вже є стимулом до роботи для студентів, оскільки в результаті вони можуть отримати 15 балів. Але одного цього, безумовно, недостатньо. Викладач інформатики повинен таким чином підібрати завдання, щоб вони були пов'язані безпосередньо зі специфікою обраної студентами спеціальності, орієнтуючись при цьому на їх здатності, на взаємодію учасників проекту, щоб отриманий результат мав практичну цінність.

Проблема навчання інформатики є одним з центральних завдань системи бакалаврської підготовки студентів-екологів, які навчаються за спеціальністю 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування». Студенти даної спеціальності згідно з навчальним планом вивчають дисципліну «Інформатика (за професійним спрямуванням)» на першому курсі протягом двох семестрів. Програма з даної дисципліни передбачає вивчення студентами наступних тем: «Введення в інформатику та комп'ютерну техніку. Системне програмне забезпечення», «Робота зі структурованими документами», «Програма для створення презентацій MS PowerPoint», «Програмні засоби роботи з електронними таблицями» (I семестр); «Програмні засоби роботи з базами та банками даних», «Мережеві технології», «Організація комп'ютерної безпеки і захист інформації», «Основи ВЕБ-дизайну», «Програмне забезпечення природоохоронної діяльності» (II семестр).

У I семестрі в рамках індивідуального проекту доцільно надати завдання з тем «Програма для створення презентацій MS-PowerPoint» та «Програмні засоби роботи з електронними таблицями»; у II семестрі – з тем «Програмні засоби роботи з базами та банками даних» та «Програмне забезпечення природоохоронної діяльності».

Студентам будь-якої спеціальності, в тому числі і студентам-екологам, важливо вміти представляти результати своєї дослідницької або іншої фахової роботи у вигляді презентацій. Детально роботу з програмою для створення презентацій MS PowerPoint студенти вивчають на лекціях та практичних роботах у I семестрі. Тому доцільно у I семестрі в рамках індивідуального проекту надати завдання по створенню презентації з екологічної тематики, а у II семестрі – розібрати програмне забезпечення природоохоронної діяльності (за наданим варіантом), вивчити інтерфейс роботи з програмою, її основні можливості та переваги і представити результати свого дослідження також у вигляді презентації.

У природничих науках процес вивчення навколишнього світу завжди супроводжувався накопиченням величезних обсягів експериментальної інформації. Програма MS Excel є найпростішою базою даних і поєднує в собі можливості ефективної організації емпіричної

інформації у формі таблиць, звичних широкому колу дослідників, з можливостями їх різноманітної обробки на тлі інтуїтивно зрозумілих прийомів роботи і простотою освоєння роботи з ними. Складаючи завдання до індивідуального проекту, яке студенти могли б розв'язати засобами MS Excel, можна скористатися даними Національного кадастру антропогенних викидів із джерел і абсорбції поглиначами парникових газів в Україні за 1990-2009 рр., підготовленого Українським науково-дослідним гідрометеорологічним інститутом МНС України та НАН України спільно з Фондом цільових екологічних (зелених) інвестицій. Завдання може бути, наприклад, наступним:

Завантажте MS Excel. Створіть таблицю «Викиди ПГ прямої дії, виражені у вуглецевому еквіваленті, млн. т.» (див. таблицю 1). Підрахуйте загальну кількість викидів, кількість викидів CO₂ (з урахуванням ЗЗЗЛГ), а також всього викидів (з урахуванням ЗЗЗЛГ). Визначте зміну в останньому звітному році в порівнянні з базовим роком, % (останній стовпець). Побудуйте порівняльну діаграму за даними 2000-2009 років.

Дані Національного кадастру також можна задіяти, складаючи завдання по створенню баз даних за допомогою MS Access (наприклад, скласти базу даних, створену з двох взаємозалежних таблиць Облaсті та Викиди, додати до завдання створення форм, запитів та звітів).

Таблиця 1

Викиди ПГ прямої дії, виражені у вуглецевому еквіваленті, млн. т.

Найменування показника	1990	1995	2000	...	2009	Зміна в останньому звітному році в порівнянні з базовим роком, %
CO ₂ (з відрахуванням чистого CO ₂ від ЗЗЗЛГ)	195,4	106,3	79,0			
CH ₄	41,5	26,5	21,3			
N ₂ O	16,2	10,6	7,1			
ПФВ	0,055	0,042	0,027			
ГФВ	NE	NE	0,002			
SF ₆	0,00001	0,0002	0,001			
Разом (викиди)						
Чистий CO ₂ від ЗЗЗЛГ	-29,1	-23,5	-24,1			
CO ₂ (з урахуванням ЗЗЗЛГ)						
Разом (без урахування ЗЗЗЛГ)						

Вирішення представлених завдань до індивідуального проекту в рамках дисципліни «Інформатика (за професійним спрямуванням)» призводить до отримання студентами універсальних професійних компетенцій з використанням програмного забезпечення сучасних комп'ютерних систем і технологій в дослідженні кола завдань з екології та охорони навколишнього природного середовища. Відзначено також, що впровадження наведених завдань у навчальний процес призводить до підвищення мотивації студентів до навчання у цілому, зростає кількість студентів, що беруть участь у наукових та практичних конференціях комп'ютерного напрямку (40-50% від загальної кількості студентів у групі). Наприклад, у 2013 році в рамках Декади студентської науки кафедрою «Математичні методи та системний аналіз» була організована окрема наукова секція для студентів-екологів «Автоматизоване робоче місце еколога», в якій з результатами своїх досліджень, проведених

в рамках індивідуального проекту з дисципліни «Інформатика», взяли участь 10 студентів групи (48% від загальної кількості).

Література

1. Жак Д. Организация и контроль работы с проектами // Университетское образование: от эффективного преподавания к эффективному учению. Сборник рефератов по дидактике высшей школы / Белорусский государственный университет. Центр проблем развития образования. – Мн.: Пропилеи, 2001.

2. Гузеев В.В. Планирование результатов образования и образовательная технология / В.В. Гузеев – М.: Народное образование, 2001. – 240 с. (Серия «Системные основания образовательной технологии»). [«Метод проектов» как технология четвертого поколения. – С. 194–207].

УДК 5119.21

Сирмамійх І.В., к.е.н, доцент

ТЕОРИЯ ВЕРОЯТНОСТЕЙ И МАТЕМАТИЧЕСКАЯ СТАТИСТИКА В ПРИНЯТИИ РЕШЕНИЙ

Теория выбора и принятия решений исследует математические модели процессов принятия решений и их свойства. Основой вероятностно-статистических методов принятия решений в экономических, управленческих, технологических и иных ситуациях является теория вероятностей и математическая статистика. Чтобы воспользоваться её математическим аппаратом, необходимо задачи принятия решений выразить в терминах вероятностно-статистических моделей. Применение конкретного вероятностно-статистического метода принятия решений состоит из трех этапов:

- переход от экономической, управленческой, технологической реальности к абстрактной математико-статистической схеме, т.е. построение вероятностной модели системы управления, технологического процесса, процедуры принятия решений, в частности по результатам статистического контроля, и т.п.

- проведение расчетов и получение выводов чисто математическими средствами в рамках вероятностной модели;

- интерпретация математико-статистических выводов применительно к реальной ситуации и принятие соответствующего решения (например, о соответствии или несоответствии качества продукции установленным требованиям, необходимости наладки технологического процесса и т.п.), в частности, заключения (о доле дефектных единиц продукции в партии, о конкретном виде законов распределения контролируемых параметров технологического процесса и др.).

Теория вероятностей позволяет по одним вероятностям рассчитать другие, интересующие исследователя. Например, при проверки качества единицы продукции соответствующая вероятностная модель опирается на предположение о том, что контроль качества различных единиц продукции описывается схемой независимых испытаний. Модель будет полностью описана, если принять, что все единицы продукции имеют одинаковую вероятность оказаться дефектными. Если последнее предположение неверно, то число параметров модели возрастает. Например, можно принять, что каждая единица продукции имеет свою вероятность оказаться дефектной.

Вероятностные и статистические методы применимы всюду, где удастся построить и обосновать вероятностную модель явления или процесса. Их применение обязательно, когда сделанные на основе выборочных данных выводы переносятся на всю совокупность (например, с выборки на всю партию продукции).

В конкретных областях применений используются как вероятностно-статистические методы, так и специфические. Например, в разделе производственного менеджмента, посвященного статистическим методам управления качеством продукции, используют

прикладную математическую статистику (включая планирование экспериментов). С помощью ее методов проводится статистический анализ точности и стабильности технологических процессов и статистическая оценка качества. К специфическим методам относятся методы статистического приемочного контроля качества продукции, статистического регулирования технологических процессов, оценки и контроля надежности и др.

При статистическом регулировании технологических процессов на основе методов математической статистики разрабатываются правила и планы статистического контроля процессов, направленные на своевременное обнаружение разладки технологических процессов и принятия мер к их наладке и предотвращению выпуска продукции, не соответствующей установленным требованиям. Эти меры нацелены на сокращение издержек производства и потерь от поставки некачественных единиц продукции. При статистическом приемочном контроле на основе методов математической статистики разрабатываются планы контроля качества путем анализа выборок из партий продукции. Сложность заключается в том, чтобы уметь правильно строить вероятностно-статистические модели принятия решений, на основе которых можно ответить на поставленные выше вопросы. В математической статистике для этого разработаны вероятностные модели и методы проверки гипотез, в частности, гипотез о том, что доля дефектных единиц продукции равна определенному числу p_0 .

Оптимизационные постановки в теории принятия решений, например, прикладная теория оптимизации качества продукции и требований стандартов, также предусматривают широкое использование вероятностно-статистических методов, прежде всего прикладной математической статистики.

В производственном менеджменте, в частности, при оптимизации качества продукции и требований стандартов особенно важно применять статистические методы на начальном этапе жизненного цикла продукции, т.е. на этапе научно-исследовательской подготовки опытно-конструкторских разработок (разработка перспективных требований к продукции, технического задания на опытно-конструкторскую разработку). Это объясняется ограниченностью информации, доступной на начальном этапе жизненного цикла продукции, и необходимостью прогнозирования технических возможностей и экономической ситуации на будущее. Статистические методы должны применяться на всех этапах решения задачи оптимизации – при шкалировании переменных, разработке математических моделей функционирования изделий и систем, проведении технических и экономических экспериментов и т.д.

В задачах оптимизации, в том числе оптимизации качества продукции и требований стандартов, используют все области статистики. А именно, статистику случайных величин, многомерный статистический анализ, статистику случайных процессов и временных рядов, статистику объектов нечисловой природы. Выбор статистического метода для анализа конкретных данных целесообразно проводить согласно рекомендациям.

Литература

1. Орлов А.И. Теория принятия решений. Учебное пособие / А.И.Орлов.- М.: Издательство «Экзамен», 2005. - 656 с.
2. Сырмаиих И.В. Особенности статистического контроля качества металлопродукции// Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект.- Донецк: ДонНУ, 2001. – С.551-553.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ ЩО СПРИЯЮТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОПЕДЕВТИЧНОЇ ЕВРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Сьогодні система навчання математики в Україні орієнтується у своєму розвитку на якісне формування компетентного учня, який матиме високий рівень творчого потенціалу та системного мислення. Вирішення цієї проблеми започатковується у загальноосвітніх навчальних закладах і передбачає створення відповідних педагогічних умов. Однією з цих умов є надання навчально-виховному процесу евристичної спрямованості через систематичне використання евристично-орієнтованих систем задач, методів, форм та засобів евристичного навчання, починаючи вже з 5 класу. Особливого значення набуває формування евристичної діяльності учнів у навчанні математики. Тому насамперед, необхідно розглянути такий один із важливих компонентів методичної системи як методи навчання математики.

Методи навчання це способи діяльності, які використовуються вчителями і учнями в їх сумісній і взаємопов'язаній роботі, спрямованій на досягнення цілей навчання [1]. Кожний метод навчання, як зазначає А.А. Столяр, може бути описаний і розкритий через різноманітність прийомів, що використовуються під час його реалізації. Методи навчання математики повинні спонукати учнів до активної розумової діяльності, до прагнення свідомо опанувати змістом дисципліни. Серед них особове місце займають традиційні методи, за класифікацією І.Я. Лернера і М.Н. Скяткіна, де враховуються особливості діяльності учнів та вчителів у процесі навчання.

Але для того, щоб ефективно використовувати вибрані методи, вчителю важливо визначитись у тому, коли, в яких випадках і чому краще використовувати один метод, коли – інший, як вони узгоджуються з конкретною метою навчання (організацією пропедевтичної евристичної діяльності учнів 5-6 класів), а також із іншими елементами методичної системи (змістом, засобами, організаційними формами навчання).

Пояснювально – ілюстративний метод полягає у тому, що вчитель повідомляє готову інформацію різними способами, а учні сприймають, усвідомлюють і фіксують її в пам'яті. До цього методу для учнів 5-6 класу належать розповідь, пояснення, бесіда, робота з підручником, демонстрація кінофільмів та ін. Вже на першому етапі засвоєння знань потрібно учити порівнювати нову інформацію з раніше засвоєною, виділяти в ній головне, важливе, аналізувати, а це вже прояв деяких евристичних позицій.

Метод передбачає активне залучення в навчальний процес наочності, а це є важливою умовою початкового розвитку евристичного мислення учнів.

Репродуктивний метод використовується для закріплення на уроці нового матеріалу, перевірки домашнього завдання. Репродуктивний метод навчання забезпечує необхідний мінімум знань і способів дій, а також деяку автоматизацію основних операцій під час вивчення програмного матеріалу, тобто те, що потрібне учням 5-6 класів як основа для оволодіння більш складного матеріалу.

Наприклад, однією з головних змістових ліній курсу «Математика» в школі є функціональна лінія. На етапі вивчення математики у 5-6 класі, графічні уміння і навички, як зазначається в програмі [2], вже мають бути сформовані в учнів, бо вони є тим підґрунтям, що забезпечує успішне вивчення цієї змістової лінії у наступних класах алгебри і геометрії, а також інших навчальних предметів, де застосовуються математичні знання. Так, у шостому класі в темі «Раціональні числа та дії над ними» учні знайомляться з координатною площиною та прикладами графіків залежностей між величинами. Використовуючи репродуктивний метод вчитель зосереджує учнів на вправах, що дозволяють розпізнавати приналежність точок до певних осей координат чи четвертей. Наочно це можливо зробити з

використанням спеціально розроблених розгалужених презентацій, які вчитель може готувати на урок.

Для більш ґрунтовного сприйняття й усвідомлення цього матеріалу доречно запропонувати евристичні завдання на розпізнавання різноманітних залежностей. Такими завданнями можуть бути, наприклад, різноманітні прислів'я, які учні спочатку разом з учителем переводять з мови народної мудрості на математичну мову, а потім вже самі знаходять нові приклади. Під час такої роботи використовуються евристичні прийоми аналізу, зіставлення, порівняння, модифікація та ін. *Наприклад*: «Як у лісі крикнеш – така й луна буде», «що посієш – те й пожнеш», «чим далі в ліс, тим більше дров», «як ми вбрані – в такій ми й шані» - ілюструють пряму пропорційність. «Скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться» – стали функцію $y = C$.

Так, описані вище два методи є необхідними для організації й управління пропедевтичною евристичною діяльністю учнів, але недостатніми, оскільки мало сприяють розвитку продуктивного мислення, пізнавальній активності й самостійності учнів.

Організація проблемних ситуацій та їх розв'язування є основою *методу проблемного навчання*. Застосування цього методу у навчанні математики в 5-6 класах посилює увагу учнів, активізує процес сприймання й усвідомлення того, що пояснює вчитель.

Наприклад, використовуючи сюжетні математичні задачі, вчитель для пошуку їх розв'язання висуває певні припущення, які стають для учнів проблемами, що спонукають їх до використання різноманітних евристик у процесі пошуку їх розв'язання. Великі можливості для створення проблемних ситуацій мають творчі завдання щодо складання задач і розв'язання однієї задачі різними способами.

Для залучення учнів до самостійного розв'язування проблем їх необхідно попередньо вчити виконувати окремі кроки розв'язування, етапи дослідження. І тут доречний *частково-пошуковий метод або евристична бесіда*. У курсі математики 5-6 класів частково-пошуковий метод навчання використовується лише фрагментарно. Його суть полягає в самостійному розкритті учнями нового змісту при ненав'язливій допомозі вчителя. Цей метод має передбачати активне включення учнів до пошуку розв'язання поставленої задачі або під керівництвом вчителя, або на основі використання евристичних порад, правил орієнтирів, вказівок, евристичних підказок тощо. Процес мислення при цьому набуває продуктивного характеру, він поетапно спрямовується та контролюється або вчителем, або самими учнями.

Наприклад, пропонується завдання: учениця знайшла НСК (33, 198) і отримала 99. Не перевіряючи обчислень, вчитель визначив, що була допущена помилка. Як він це зробив? Учніма надається можливість після закріплення правила знаходження НСК чисел проаналізувати його і знайти відповідь на запитання в задачі.

Евристична бесіда відрізняється від традиційної бесіди тим, що її успіх застосування забезпечується вмілою системою питань учителя, яка вимагає продуманого складання плану бесіди з можливими відповідями. Важливо, щоб питання стимулювали думку, а не підказували ідею розв'язання. Крім того, у процесі постановки серії запитань необхідно поступово знижувати рівень проблемності задач, щоб вони були логічно пов'язані, стимулювали як логічні, так й інтуїтивні процедури мислення, сприяли постановці допоміжних задач, кожне нове запитання приводило до нового, несподіваного погляду на задачу. Висока загальна й математична культура, спритність, уміння коротко, просто і ясно ставити запитання, змінювати їх у випадку потреби – такі якості вчителя забезпечують успішне застосування цього.

Для керування пропедевтичною евристичною діяльністю учнів необхідний *дослідницький метод* навчання. Методичною вимогою під час застосування дослідницького методу є побудова таких задач, які б забезпечили творче застосування учнями основних знань (ідей, понять, методів пізнання) у процесі розв'язування доступних їм проблем курсу, оволодіння рисами творчої діяльності, поступове зростання складності розв'язуваних

проблем. Завдання вчителя – спонукати учнів самостійно формулювати правила, висновки з наступним колективним виправленням недоліків і помилок.

Наприклад, під час вивчення теми «Множення і ділення десяткових дробів» учням можна запропонувати наступне дослідження: досліди на прикладах: у скільки разів збільшується кількість цифр після коми, якщо число звести у квадрат, у куб.

Такий навчальний процес виховує гнучкість мислення, здатність учня відходити від готових шляхів, від шаблонів у міркуваннях і висновках, тобто більшою мірою сприяє евристичній діяльності.

У навчанні математики крім традиційних існують і спеціальні *евристичні методи*. Під час організації пропедевтичної евристичної діяльності їм надається перевага, бо вони більшою мірою ніж інші сприяють формуванню евристичних умінь учнів 5-6 класів, активізації їх евристичної діяльності як на уроках математики, так і в позакласній роботі на евристичному гуртку. Серед них для учнів 5-6 класів найбільш вживаними можуть бути наступні: метод евристичного спостереження; метод евристичного дослідження; метод конструювання правил (теорій); метод гіпотез; метод допоміжних задач; метод помилок; метод вигадкування; метод проектів; метод рецензій; методи навчального цілепокладання; метод самоорганізації навчання та ін.

Таким чином, ефективність роботи вчителя, рівень засвоєння навчального матеріалу та формування якостей особистості учня, в тому числі і вміння школярів викладати свої думки, обґрунтовувати і відстоювати свою думку, розвивати вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки визначають методи навчання. Отже, у процесі навчання математики необхідно приділяти належну увагу методам навчання.

Література

1. Столяр А. А. Педагогика математики : курс лекцій / А. А. Столяр. – Минск : Вышэйшая школа, 1969. – 368 с.

2. Навчальна програма для учнів 5 - 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Математика / М. І. Бурда, Ю. І. Мальований, Є. П. Нелін, Д. А. Номіровський, А. В. Паньков, Н.А. Тарасенкова, М.В. Чемерис, М.С. Якір. – К. : Затверджено МОНМСУ (наказ МОНМСУ від 06.06.2012 р. № 664), 2012. – 20 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО
СЕРЕДОВИЩА

УДК 378.147

Касянчук М.Г., к. х. н., доцент

СУЧАСНА НАУКОВА ПЕРІОДИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО
КОМПОНЕНТУ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Розвиток інформаційних технологій, зокрема доступна за малу ціну чи взагалі безкоштовно мережа Інтернет, ставить перед системою освіти та її учасниками низку пов'язаних викликів: *а) плагіат*, себто неавторизоване запозичення чужого інтелектуального чи художнього доробку [1]; *б) легковірність*, себто драматичне зменшення порогу критичного сприйняття, коли знайдена інформація не оцінюється на відповідність логіці, здоровому глуздові та отриманим знанням з фундаментальних дисциплін; *в) розсіяна увага*, коли пошук інформації та її презентація відбувається не за змістовними зв'язками з опрацьовуваною темою, а за позірною подібністю ключових елементів; *г) заміна гносеологічної мотивації*, коли запам'ятовування фактів заступається запам'ятовуванням шляху їхнього пошуку [2].

Безумовно, викладене не означає шкідливості доступу до інформації *per se*, натомість ставить перед освітянами проблему так змінити вкорінений роками *modus discendi*, щоби взаємодія зі студентами не перетворювалась на безсенсовний кругообіг анонімних рефератів та імітацію навчання.

Запроваджувані в світі процедури перевірки наукової та художньої творчості на наявність плагіату та дедалі суворіші санкції [3, 4] є необхідним, але не достатнім кроком до вирішення описаної проблеми.

Виходом може стати створення такої навчальної ситуації, коли поставлене викладачем завдання є *а) унікальним*, себто не існує його готового розв'язку; *б) авторитетним*, себто вивіреном стосовно вихідних даних і висновків; *в) простим для розуміння*, таким, що потребує тільки для рішення тільки базових природничих знань і вміння будувати логічні ланцюжки; *г) лаконічним і цікавим*. Наведені вимоги можуть означати суттєве збільшення навантаження на викладача і, отже, здаватися нереалістичними.

Разом з тим, як в англomовному, так і традиційно-російськомовному пострадянському інтелектуальному просторі існує практично невичерпне джерело таких завдань, яке може стати в нагоді зусиллям з творчого розвитку студентів будь-якої спеціальності та курсу — авторитетні наукові та науково-популярні журнали, частина змісту яких суть короткі новини з переднього краю досліджень: *Nature*, *Scientific American* (англ.), *Science et Vie* (фр.), *Наука и жизнь*, *Химия и жизнь XXI век* (рос.) та ін. (принагідно слід зазначити, що зміст російської науково-популярної преси в значній мірі повторює новини англomовних джерел, отже має вторинний характер).

Залежно від задач, які стоять перед викладачем, ці новини можуть виконувати різну навчальну роль — від суто утилітарної (напр., давати студентові перспективу сучасних тенденцій у природничих науках, ілюструвати лекційний матеріал з певної дисципліни, полегшувати входження в регулярне читання наукової літератури за фахом тощо) до творчої (напр., ставати темами доповідей на семінарських заняттях чи самостійних академічних розробок, себто курсових і дипломних робіт). Наш досвід свідчить про те, що використання такого підходу значно поживає аудиторні заняття, не вимагає надмірних зусиль і дозволяє використати можливості, які дає людині доступ до мережі Інтернет, уникнувши зазначених на початку проблем.

Звичайно, описане використання наукових новин має певні обмеження, найголовніші з яких суть такі: *а) мозаїчність vs фундаментальність*, тб. читання коротких відомостей

з вістря науки не може і не повинно підміняти системного викладу фактів і концепцій у рамках лекційного курсу з відповідної дисципліни; б) *підвищені вимоги до ерудиції*, тб. викладач мусить у разі потреби окреслити ширший контекст і значення тої чи іншої новини, пояснити її важливість, те, чому саме вона стала предметом публікації в поважному науковому журналі.

Література

1.Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. — К. : НАДУ, 2008. — 184 с.

2.Благутина В. Форматирование мозга // Химия и жизнь XXI век. — 2013. — № 1. — С. 29–33.

3.Ромашенко С. Уличённый в плагиате министр обороны ФРГ объявил об уходе со всех постов (01.03.2011) [Электронный ресурс] / Медиакомпания Deutsche Welle. — Режим доступа: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,14880752,00.html>

4.Міністерство освіти і науки України веде боротьбу з плагиатом (31.10.2014) [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України : Офіційний веб-сайт. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/ua/news/39186-ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-vede-borotbu-z-plagiatom>

УДК 349.6(477+478+476)(043)

Кіндюк Б. В., д.г.н., д.ю.н., професор

ПРОБЛЕМИ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В ЗАКОНОДАВСТВІ З ОХОРОНИ РОСЛИННОГО СВІТУ УКРАЇНИ, МОЛДОВИ ТА БІЛОРУСІЇ

Актуальність теми дослідження зумовлена виключно важливою роллю рослинного світу в сфері охорони природного середовища. В сьогоденні умовах відбувається збільшення антропогенного навантаження, скорочення видового складу, зменшення площ, зайнятих цим природним ресурсом. Ці проблеми є характерними для трьох пострадянських країн, до складу яких входять Україна, Білорусь та Молдова. У кожній з трьох розглянутих країн діє закон, спрямований на охорону цього природного ресурсу, - “Про рослинний світ”, який був прийнятий на Україні в 1999 р., в Республіці Білорусь в 2003 р. та в Республіці Молдова – 2007 р.

На думку акад. Ю. С. Шемшученка, основним завданням екологічного законодавства є створення системи нормативів, що дозволяються забезпечити здатність довкілля задовольняти економічні, естетичні, оздоровчі, рекреаційні потреби людини [1]. З цієї причини у змісті трьох законів знайшов відображення принцип державного управління об'єктами рослинного світу. У законі Молдови це ст.7 регламентує компетенцію уряду, ст.8 – компетенцію центрального органу управління природними ресурсами та охорони навколишнього природного середовища, ст.9 – компетенцію органів місцевого самоврядування. В українському законі є лише одна, досить коротка ст 6., яка перераховує органи державне управління в даній сфері. Набагато більш ґрунтовно питання, що регулюють державні управління викладені в білоруському законі. Це окрема глава 2 до складу якої, входять ст. 11, 12, 13, 14, 15. У законі детально викладена компетенція Президента, Ради Міністрів, Міністерства природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, органів місцевого самоврядування.

Іншою спільною рисою трьох законів є відображення в них принципу правової охорони рослинного світу, яка регламентується як в природних умовах (in-situ), так і поза ними (ex-situ). Детальний виклад питань пов'язаних з реалізацією даного принципу знайшов відображення в білоруському законі – глава 4, ст. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, та молдовському – глави 4 ст. 14, 15, 16., В українському розділ 4 ст. 25, 26, 27, 28, 29, 30.

Сучасний розвиток екологічного права в пострадянських країнах відбувається під впливом ратифікованих цими країнами міжнародних договорів. У досліджуваній сфері ключове значення мають: Конвенція про біорізноманіття підписана 11 червня 1992р. в Ріо-де-Жанейро, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни існуванню яких загрожує зникнення (CITES) підписана у Вашингтоні в 1973р. і концепція сталого розвитку, що знайшла відображення в окремих пунктах трьох законів. Концепція, пов'язана з біорізноманіттям не згадується в тексті закону Республіки Молдова, проте ряд її положень знайшли в ньому конкретне відображення. Згідно п. А ст. 8 регламентується необхідність створення списку видів рослин, які мають спеціальний статус збереження. В свою чергу ст. 10 вказує на необхідність видачі висновків про можливість використання об'єктів рослинного світу, а так само ст.12 зобов'язує користувачів забезпечувати охорону рослинного світу. Як вказує А. К. Соколова, український законодавець приділив значно менше уваги поняттю біорізноманіття [2]. Положення, пов'язані з реалізацією цієї концепції, знайшли часткове відображення у ст. 25, яка регламентує охорону рослинного світу шляхом виконання комплексу заходів щодо збереження просторової, відової, популяційно-різноманітності, а також ст.26 в якій розкривається зміст цих заходів. У законі Республіки Білорусь термін «біорізноманіття» знайшов відображення в ст.9, яка регламентує обов'язки користувачів, в ст.10 в якій вказується необхідність збереження біорізноманіття, ст.14 присвяченій компетенції органів місцевого самоврядування, ст.19 встановлює, обмеження і заборони в даній сфері. Питання пов'язані з реалізацією Конвенції CITES по різному знайшли своє відображення в трьох досліджуваних законах. Так, молдавський закон повністю побудований на реалізації даної Конвенції шляхом створення адміністративних органів CITES до яких відносяться центральний орган управління природними ресурсами і охороною навколишнього середовища Молдови, наукових органів CITES в якості яких виступають інститути, Академії Наук Молдови. Регламентується порядок видачі дозволів на експорт, імпорт, транзит об'єктів рослинного світу, а так само питання користування цим природним ресурсом. В українському законі відсутня згадка про Конвенції CITES, при цьому мають місце положення пов'язані з пунктами даної Конвенції. Це ст.26, яка регламентує занесення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин до Червоної книги, ст.31 вказує на необхідність охорони даної категорії рослин, ст.ст. 38,39 присвячені державному вигляду, веденню кадастру, проведення моніторингу рослинного світу. Аналогічним чином в білоруському законі немає згадки про Конвенції CITES, при цьому ст.19 регламентує встановлення обмежень чи заборон щодо дикорослих рослин мають статус рідкісних або перебувають під загрозою зникнення, ст. 24 вказує на необхідність охорони даної категорії рослин і видів, які перераховуються в міжнародних договорах ратифікованих республікою Білорусь. У свою чергу ст.24 регламентує особливий порядок вилучення, пересадки даної категорії рослин відносяться до видів включених до Червоної книги Республіки Білорусь.

Концепція сталого розвитку є однією з найважливіших в екологічному праві і відрізняється різноманіттям форм реалізації. Основною ідеєю концепції є знаходження за допомогою правових інструментів балансу між економічними, екологічними та соціальними інтересами суспільства. У тексті законів України, Молдови та Білорусі сталий розвиток реалізується за допомогою заходів, направлених на раціональне, збалансоване, використання, нормування навантаженості на природу, відтворення природних ресурсів, екосистемний підхід. У молдавському законі концепція сталого розвитку знайшла відображення в ст. 7, присвяченій компетенції Уряду Республіки. Інтерес представляє те обставина, що заходи щодо раціонального використання рослинного світу повинні пропонуватися відповідно до ст. 17 громадськими організаціями. При цьому такий пункт відсутній в компетенції уряду Молдови, центрального органу управління природними ресурсами, органів місцевого самоврядування.

В українському законі відсутня згадка про концепцію сталого розвитку, проте в ст. 5 вказується на необхідність використання методів невиснажливого використання, здійснення

заходів з відтворення рослинного світу, а ст.11 регламентує необхідність встановлення лімітів користування.

У білоруському законі ст.9 зобов'язує користувачів здійснювати заходи щодо сталого та раціонального використання, дотримуватись встановлених нормативів в галузі поводження з об'єктами рослинного світу, а так само в ст.10 вказується на необхідність економічного стимулювання користувачів при раціональному використанні рослинного світу. Аналогічним чином ст.12 регламентує компетенцію Ради Міністрів Білорусії, ст.13 - Міністерства природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, ст.14 органи місцевого самоврядування, проводити заходи щодо раціонального використання і поводження з об'єктами рослинного миру. У свою чергу стст.59, 61 регламентує державну підтримку, фінансування заходів щодо раціонального поводження з об'єктами рослинного світу.

Серед принципів екологічного права важливе місце займає правове забезпечення охорони об'єктів рослинного світу. У молдавському законодавстві відсутні статті спрямовані виключно на відновлення і розширення площ об'єктів рослинного світу. Частково даний вид заходів зафіксований в ст. 19, в якій, регламентуються заходи з регулювання розповсюдження об'єктів рослинного миру. У українському законі даний принцип знайшов відображення у стст. 23, 24, які регламентують відтворення рослинних ресурсів та способи проведення таких заходів.

У білоруському законодавстві правові основи відтворення об'єктів рослинного світу містяться в Гл. 7, яка встановлює порядок відновлення і збільшення площ, зайнятих об'єктами рослинного світу. Так, ст. 33 регламентує озеленення територій, яке покладає на користувачів виконання цих робіт з дотриманням нормативів у галузі поводження з такими об'єктами.

Література

1.Шемшученко Ю. С. Актуальні проблеми кодифікації національного та міжнародного екологічного права / Ю. С. Шемшученко // Право України. – 2011. – № 2. – С. 4-10.

2.Соколова А. К. Визначення системи принципів флористичного права / А. К. Соколова // Проблеми законності. – 2012. – Вип. 118. – С. 86-94.

УДК 504:351.777(477-2)(043)

Носік С.В., старший викладач

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА СУЧАСНИХ МІСТ

Суспільства відрізняються одне від іншого насамперед рівнем розвитку технологій і відповідно їх впливом на навколишнє середовище і саму людину. Наукова революція ХХ ст., що є результатом інтеграції науки та технології з метою розв'язання практичних проблем, стала потужним фактором трансформації навколишнього середовища. Однак людство ще не навчилося розумно керувати силами природи, тому і стоїть перед дилемою: або створена людиною вторинна природа буде максимально розумно організована, перетвориться в ноосферу, або планету чекає екологічна катастрофа. Проблема збереження біосфери планети має величезне політичне значення і глобальність. Різноманітність екологічних лих (глобальність, тривалість, реальна загроза зникнення людини як біологічного виду) постійно потребує політичної відповідальності перед майбутніми поколіннями. Іншими словами, знання про екологічні негативні явища, створені безконтрольною діяльністю людини в екологічній сфері Землі (забруднення повітряного простору, Світового океану і водних ресурсів, скорочення лісових масивів, ерозія ґрунтів, підвищення вмісту хімічних з'єднань в навколишньому середовищі), безпосередньо проникають у сферу політики [2].

Антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Тривалість життя в Україні становить у середньому близько 66 років (у Швеції - 80, у

Польщі - 74). Значною мірою це зумовлено забрудненням навколишнього природного середовища внаслідок провадження виробничої діяльності підприємствами гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості та паливно-енергетичного комплексу.

Першопричинами екологічних проблем України є: успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов; зношеність основних фондів промислової і транспортної інфраструктури; існуюча система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій; недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства; недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку; недотримання природоохоронного законодавства [1].

Державна екологічна політика - це соціально-економічні управлінські рішення і міжнародні договори, створені на розумінні вигравів і недоливів, поєднаних з екологічним станом територій, акваторій і повітряного простору країни (з урахуванням перспективного розвитку господарства і зміни чисельності і потреб населення), і наявності в межах країни природних ресурсів і характеру природних умов життя. Екологічна політика - це сукупність заходів, заснованих на усвідомленому використанні об'єктивних законів розвитку суспільства і природи з метою підтримання соціально-економічних і біологічних умов життя людини в умовах політичної системи, що забезпечує можливість для населення впливати на вибір мети, завдань, форм, пріоритетів політики. Також це комплекс заходів, спрямованих на охорону навколишнього середовища, збереження і відновлення природних ресурсів, запровадження безвідходних і маловідходних, екологічно чистих технологій, розвитку природоохоронної освіти і виховання, правова охорона екологічних систем з метою забезпечення оптимальних умов природокористування. Екологічна політика визначається як організаційна та регулятивно-контрольна діяльність суспільства і держави, спрямована на охорону та оздоровлення природного середовища, ефективне поєднання функцій природокористування і охорони природи, забезпечення нормальної життєдіяльності та екологічної безпеки громадян [1].

Екологічна політика охоплює дві групи взаємопов'язаних завдань: по-перше, завдання, спрямовані на збереження умов існування людини, і, по-друге, формування культури (насамперед, екологічної) життя. Екологічна (або природоохоронна) освіта і виховання на всіх етапах людської історії помітно відставали від темпів матеріального виробництва. І якщо раніше це відставання не було предметом загальної турботи, то в сучасних умовах стає очевидним, що таке ставлення до цього може призвести до найнебезпечніших (якщо не сказати фатальних) наслідків. Практичною основою поведінки людини в природі, безумовно, є природокористування. Еволюція форм природокористування органічно поєднується з етапами історичного розвитку людини.

Охорона природних компонентів, відновлення та створення сприятливих санітарно-гігієнічних та екологічних умов і зрештою, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності є основним завданням екологічного благоустрою житлових територій. Воно є частиною екологічних програм з оздоровлення міського середовища і безумовно є важливим етапом в екологізації житлово-комунального господарства міста.

Метою екологічної політики є вироблення таких стратегічних напрямків екологічного розвитку міста, які дозволять досягнути стійкого розвитку і при одночасному розв'язанні екологічних проблем створять нові робочі місця, забезпечать здорове навколишнє середовище, знизять захворюваність від екологічних чинників, дозволять досягнути якісно нового рівня життя городян і будуть обов'язково враховуватися в подальшому плануванні соціально-економічного розвитку міст.

Основою екологічної політики, як єдиного задуму екологічного розвитку міста, є стійкий розвиток. Це багатогранне поняття, що означає гармонійний розвиток економіки, соціальної сфери і навколишнього середовища в нерозривному взаємозв'язку. У кінці XX

століття стало зрозумілим, що без розв'язання проблем навколишнього середовища неможливий стійкий розвиток суспільства в цілому, бо від стану навколишнього середовища залежить рівень якості життя людей, їх здоров'я і довголіття. Стійкий розвиток означає розвиток без заподіяння збитку основним екологічним, соціальним й економічним процесам, причому не завдає шкоди екологічним і суспільним системам, від яких ці процеси залежать, тобто нинішні покоління використовують ресурси навколишнього середовища, не зашкоджуючи майбутньому. Мова йде про досягнення змін загальної картини виробництва і споживання, здатної забезпечити всіх людей, які проживають нині та житимуть у майбутньому, достатньою кількістю соціальних й економічних послуг у межах, заданих умовами навколишнього середовища.

Для міської влади прийняття і реалізація екологічної політики означає:

- зобов'язання щодо постійного покращання стану навколишнього середовища і запобігання його забрудненню;
- зобов'язання відповідно до природоохоронного законодавства, нормативно-правових актів і міжнародних зобов'язань, за які міська рада несе відповідальність;
- інтегрування цілей стійкого розвитку в політику і діяльність місцевої влади;
- підвищення обізнаності та освіченості жителів;
- консультації з населенням і залучення його до процесу міського планування;
- партнерство з громадськістю;
- оцінку, моніторинг та інформування про прогрес у напрямку стійкості.

Основними стратегічними напрямками екологічного розвитку міста є:

- реконструкція водно-каналізаційного господарства;
- утилізація побутових і промислових відходів;
- розвиток громадського транспорту та велоруку;
- реконструкція дорожньо-транспортного господарства;
- комплексний благоустрій міста;
- екологічне виховання та освіта;
- екологічне управління містом;
- раціональне землекористування;
- придбання екологічно чистих товарів та отримання послуг [3].

Комплексна екологічна реабілітація сучасних міст в середньостроковій перспективі представляється нерозв'язним завданням. Ідея розвитку екопоселень пропонує створити екологічно комфортне середовище проживання з нуля.

Ідея екологічного міста передбачає крім здорового міського середовища забезпечити ресурсну самодостатність з мінімальним впливом на глобальну екосистему.

Основи для розробки та впровадження принципів сталого розвитку були закладені на конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. Було прийнято базовий документ "Порядок денний на XXI століття", який передбачає гармонійне поєднання усіх компонентів розвитку – економічного, соціального та екологічного, стверджує засади переходу до збалансованого природокористування (sustainable use) у всіх без виключення країнах світу та на всіх рівнях управління.

В Україні екологічна складова розвитку, на жаль, незважаючи на численні міжнародні природоохоронні зобов'язання та сподівання суспільства, і досі не стала державним пріоритетом. В 2007 році Розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року.

Література

1. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»

2. Політологія: наука про політику: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1384102836511/politologiya/ekologichna_politika81

УДК 504.75.055(043)

Терещенко С.І., к.б.н., доцент

ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я І ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ

Джерелами енергетичного забруднення довкілля, як відомо, є промислові підприємства, до яких відносять шум, вібрацію, запиленість повітря, електромагнітні та іонізуючі випромінювання. Зрозуміло, що забруднення впливає на атмосферне повітря, гідросферу, літосферу, біоту і загрожує нормальній життєдіяльності людини.

Розглядаючи джерела шуму і вібрацій слід зауважити, що вони спричиняють шкідливу фізіологічну дію на організм, впливають на нервову систему, викликаючи спочатку головний біль, а потім різні хронічні захворювання. Шум через слуховий апарат призводить до підвищення кров'яного тиску, через запиленість повітря до неприємного смаку в ротовій порожнині і погіршення функціонування органів дихання, виникнення дискомфорту в органах травлення і, в кінці кінців, виникнення спочатку доброякісних, а потім злоякісних пухлин, в кінці кінців, втрати здоров'я і передчасної смерті [2].

Вібрації спостерігаються на деревообробних і машинобудівних підприємствах, де широко використовуються ударні механізми і потужні енергетичні установки, такі як, преси, молоти, наковальні, різного призначення двигуни тощо. Також впливовими джерелами вібрацій є залізничний транспорт. Вібрація поширюється ґрунтом і призводить до звукових коливань. Частіше вона впливає на фундаменти житлових і громадських будівель, спричинює усадку й руйнування малостійких в інженерному відношенні споруд. Вплив вібрації на навколишнє середовище визначається величиною її розповсюдження в ґрунті, яка становить 1 дБ/м. Вона може мати різні амплітуди коливання і відстані – до 200 і більше метрів. Вертикальні і горизонтальні коливання ґрунту при вертикальній і горизонтальній вібрації фундаменту машин з динамічним навантаженням розраховують за універсальною формулою, де враховують амплітуду вертикальних чи горизонтальних коливань ґрунту в точках, розташованих на відстані від осі фундаменту і які є джерелом хвиль в ґрунті, амплітуду власних або вимушених вертикальних чи горизонтальних коливань фундаментів, що визначається за загально прийнятим стандартом. Також враховується радіус підосви фундаменту (основи). Частоту хвиль, що поширюється в ґрунті, приймають рівною частоті коливань фундаменту машини.

Серед деревообробного обладнання одним з найбільш потужних джерел вібрації є лісопильні рами, рівень віброшвидкості яких сягає 100-110 дБ. Від механічних напруг і ударних зусиль цих рам виникає загальна вібрація, яка в кінцевому результаті призводить до локальних геологічних явищ – зсувів ґрунтів тощо. Довготривалі і значні вібрації завдають великої шкоди здоров'ю людей – до порушення серцевої діяльності, нервової системи, деформації м'язів і клітин, порушення чутливості шкіри, кровообігу тощо.

Встановлено, що шум пригнічує ріст та розвиток рослинних і тваринних організмів. Так, доведено, що надмірний шум значно затримує ріст багаторічних деревних рослин, відбувається руйнування в них клітин, тканин, гілок та стовбурів, яке призводить до передчасного старіння і загибелі відносно ще молодих екземплярів. Шум змушує лісових тварин залишати шумні ділянки лісу і мігрувати у віддалені райони. Внаслідок постійного шумового забруднення різко знижуються популяції диких тварин і птахів, змінюються їх природні ареали. Надмірний шум негативно впливає і на мешканців водоймищ, знижуючи їх розмноження і збіднюючи видовий склад.

Тривалий інтенсивний шум негативно впливає на довкілля, який справедливо називають «невидимою отрутою». Найбільший шум створюють деревообробні, металургійні, машинобудівні, метизні, текстильні, автотранспортні підприємства.

Основними джерелами шумового забруднення довкілля на деревообробних підприємствах є деревообробне обладнання, а саме верстати: круглопилкові (де є перевищення норми рівня звуку, дБА у 12-27 разів), фугувальні (у 20-25 разів), рейсмусові (у 13-28 разів), чотиристоронні стругальні (у 16-44 рази), вертикально-фрезерувальні (у 16-26 разів), стрічопилкові (у 20-28 разів), шипорізні (у 18-24 рази), свердлильні (у 6-16 разів), стружкові (у 15-26 разів), стрічково-шліфувальні (у 10-12 разів), лісопилні рами (у 18-27 разів). Крім деревообробного обладнання високі рівні шуму створюють заточувальні верстати (перевищення норми у 17-20 разів), млини деревного борошна (у 21-22 рази), рубальні машини (у 28-39 разів), рафінатори і дефібратори (у 20-22 рази), корувальні верстати (у 20-30 разів), вентилятори пневмотранспортних установок (у 5-24 рази), компресори (у 17-22 рази). Процеси шумоутворення деревообробного обладнання має певну специфіку в залежності від конструкції і ступеню зносу механізмів. Так, наприклад, для круглопилкових верстатів домінуючим є високочастотний шум, що спричиняється аеродинамічними процесами в місті зубчастого вінця та аксіальними коливаннями диска пилки. В процесі різання виникає сильний шум механізмів приводу й подачі і вібрація оброблювальних заготовок, де інтенсивні ультразвукові складові шуму шкідливо впливають на працюючих і довкілля. Розглядаючи основні причини підвищеного рівня звукового тиску при роботі верстатів стругальної групи (фугувальних, рейсмусових, чотиристоронніх), треба враховувати вихрові процеси в зоні максимального наближення лез ножів до країв столів, елементів огороження і механізмів подачі верстатів, як правило ремінних і вібраційні процеси внаслідок статичної та динамічної незрівноваженості обертових елементів обладнання. Частотний спектр такого шуму має тональний характер з основною частотою, пропорційною до кількості проходів лез ножа біля губок стола за 1 с. Крім основного тону, спостерігаються вищі гармонійні складові, кратні основній частоті. Відомо, що шипорізні та фрезерувальні верстати генерують шум значної інтенсивності в основному в робочому режимі. Характер шуму при цьому є широкосмуговий, переважно високочастотний з можливими тональними складовими. Також, значне шумове забруднення довкілля виникає при роботі вентиляторних вузлів, що розташовуються за межами виробничих приміщень, а також компресорів, ресиверів. Причинами шуму вентиляторних вузлів є нестационарні коливні процеси аеродинамічного походження та вібрації елементів вентиляційних систем, так як унаслідок нестационарних коливних процесів виникають вихрові, турбулентні та автоматично коливні шуми. Механічна складова шуму формується в основному внаслідок дисбалансу обертових елементів, тертя, ударів, вібрації в механізмах приводу й передачі, повітроводів і їх вузлів. При роботі компресорів і ресиверів спостерігаються досить впливові різночастотні аеродинамічні явища.

Основними джерелами шуму, які спостерігаються в ливарному та сталеплавильному виробництвах, є електропечі ДС-5 при середньгеометричній частоті 1000 Гц – $L = 110$ дБА, ДС-2 – $L = 102$ дБА, формувальні машини марки 266 – $L = 111$ дБА, 234 – $L = 112$ дБА, кульові млини СМ-15 – $L = 110$ дБА, СМ-174 – $L = 123$ дБА, конвертори ємністю 100 і 350 т – $L = 107$ дБА, вентилятори, що подають повітря в конвектори – $L = 119$ дБА, циркуляційні насоси – $L = 101$ дБА. В цехах з виробництва метизів потужними джерелами шуму є обрізні автомати А-233 – $L = 112$ дБА, різьбонакатні автомати А-2528 – $L = 110$ дБА, холодновисадні автомати А-121 – $L = 109$ дБА, цвяхові преси ГП-2ПТ – $L = 116$ дБА та ін.

Зрозуміло, до надзвичайно шумних належать підприємства машинобудівної промисловості, де сконцентрована значна кількість шумних технологічних процесів: кування, обробка, шліфування, фрезерування, клепання металів, вибивання решіток та ін.

Значний вплив на довкілля становлять джерела інфразвукових хвиль: механізми з великою поверхнею обертового або поступально-обертального руху (віброгрохоти, вібромайданчики) з певним числом робочих циклів за секунду; реактивні двигуни; двигуни

внутрішнього згоряння великої потужності; турбіни; потужні аеродинамічні установки; вентилятори, компресори та інші установки, що створюють великі турбулентні потоки газів; транспорт та ін.

Промислові підприємства є також джерелами постійних магнітних полів, які суттєво збільшують загальний електромагнітний фон Землі. Основними складовими електромагнітних полів (ЕМП) антропогенного походження з потужними радіотехнічними об'єктами є радіотехнічні об'єкти (РТО), телевізійні та радіолокаційні станції (РЛС), термічні цехи та дільниці машинобудівних підприємств, сушильні, личкувальні та фанерні цехи деревообробних підприємств та ін. Дія ЕМП найчастіше пов'язана з високовольтними лініями (ВЛ) електропередач. Зони з підвищеними рівнями ЕМП сягають 150 і більше м. Дія ЕМП на довкілля пов'язана з накопиченням заряду на предметах, що не мають зв'язку з землею, де може відбуватись перехід електричного потенціалу накопичених зарядів на заземлені предмети: складові систем опалення, водопроводу та каналізації. Цей розряд може спричинити переляк у людини, несамовільні рухи і травми. При постійній дії ЕМП радіочастотного діапазону на організм людини спостерігається порушення серцево-судинної та нервової систем. Це супроводжується постійними головними болями, підвищеної втоми, слабкості, порушенні сну, підвищеної нервозності, погіршенні пам'яті. Електричне поле ВЛ негативно впливає на самопочуття людини, викликаючи різні наслідки, у тому числі електроураження, а також може спричинити займання та вибух парів легкозаймистих речовин.

Також на людину може відбуватися дія іонізуючого випромінювання в результаті зовнішнього і внутрішнього опромінювання. Зовнішнє опромінювання спричиняють джерела рентгенівського, γ -випромінювання та потоки протонів і нейтронів, що знаходяться поза організмом людини. Внутрішнє опромінювання викликають α - і β -частинки, які потрапляють в організм людини з радіоактивними речовинами через органи дихання і травлення. Основними антропогенними джерелами іонізуючого опромінювання є медичне обладнання, ТЕС у радіусі 20 км, АЕС у радіусі 10 км, радіоактивні опади, телевізори, дисплеї, авіаційний транспорт на висоті 12 км. На жаль, тенденція дії іонізуючого випромінювання посилюється за рахунок підприємств, які добувають і переробляють ядерне паливо, АЕС, сховищ відходів, науково-дослідних установ, випробувальних полігонів. Дози опромінювання мешканців, які проживають навколо підприємств з переробки ядерного палива на відстані до 200 км, коливаються від 0,1 до 65 % залежно від природного фону опромінювання. Зрозуміло, що найбільшу радіоактивну небезпеку створюють аварійні викиди на АЕС. У реальних умовах на людину можуть впливати декілька радіоактивних речовин та джерел іонізуючих випромінювань, створюючи при цьому зовнішнє і внутрішнє опромінювання, при спільній дії яких для кожного критичного органу повинні враховуватись і визначатись такі показники, як середньорічна потужність максимальної еквівалентної дози, середньорічна концентрація певного радіонукліда в повітрі, середньорічна концентрація визначеного радіонукліда в раціоні, середньорічне надходження певного радіонукліда в органи дихання, середньорічне надходження визначеного радіонукліда з раціоном [1].

Отже, внаслідок розглянутого нами матеріалу стає більш зрозуміло, що енергетичне забруднення довкілля набуло загрозливих масштабів для суспільства у містах розташування великих промислових підприємств і вкрай небезпечно впливає на людський організм, викликаючи різні хронічні захворювання, у тому числі онкологічні, скорочуючи тривалість життя.

Література

1. Апостолук С.О., Джигирей В.С., Апостолук А.С. Промислова екологія: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 474 с.
2. Васюкова Г.Т., Ярошева О.І. Екологія. Підручник. – К.: Кондор, 2009. – 524 с.
3. Шувар І.А., Снітинський В.В., Бальковський В.В. Екологічні основи збалансованого природокористування: навч. посібник. – Львів – Чернівці: Книги – XXI, 2011. – 760 с.

КАТЕГОРІАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ ПРИРОДИ

За відомими словами І.Канта, існують дві абсолютні речі - зоряне небо над людиною і моральний закон в ній. В цих словах закладено багато глибинних смислів. Утім, безумовно одне. Вони окреслюють проблему відношення людини і світу. Образно кажучи, безмежний Всесвіт і є світом людини. Світом, до якого вона ставиться, тобто впливає, діє, пізнає тощо. Та вплив якого відчуває [1].

Якщо поставити питання про ставлення до природного середовища (а не до світу взагалі), ми потрапимо в сферу екології. Хоча екологія вивчає не тільки людину в її природному довіллі, а взагалі живе, біоту в певному оточуючому середовищі. Екологія вивчає взаємозв'язок, відношення біологічної системи (в тому числі і людських популяцій) і середовища.

Найбільш широко і умовно визначаючи, можна назвати екологію вченням про природний дім живого, в тому числі - людини.

Екологія виходить з принципу цілісності: особина (організм) і довкілля - цілісна система, що функціонує за певними законами. Порушення цілісності спричиняє деградацію або знищення живого (в тому числі і людини). Тобто, цілісність - суттєва риса екологічного [2].

Утім, це не означає, що цілісність є незмінною, статичною. Відношення "живе - середовище" є динамічним і передбачає певні зміни. Але такі, що дозволяють зберігати цілісність. І вона зберігається завдяки можливості самоорганізації. Отже, екологічні системи - цілісність, що самоорганізується. Як тільки порушуються закони самоорганізації, виникає екологічна криза [2].

Отже, в методологічному сенсі екологія - це уявлення, що базуються на принципах системності і самоорганізації. Тому такі діалектико-категоріальні відношення, як ціле - частина, система - елемент - структура, структура - функція є засадами екології.

В сучасному методологічному аналізі структури екологічних знань як базові категорії визначають такі як стійкість, розмаїття, єдність, прогрес, мінливість, мета, структура тощо. У своїх взаємозв'язках вони утворюють категоріальні структури, котрі дають змогу осмислити самоорганізацію та розвиток світу живого, водночас постаючи проявом більш загальних форм буття природи.

На становлення норм і ідеалів екологічного знання вплинула культурно-філософська концепція гармонії - гармонійності світу, природи, гармонії між людиною і природою, що зародилася ще в античності. Саме гармонійність увійшла в екологію як уявлення про ідеал екологічного, а саме про таке відношення живої системи (людини) і довкілля, коли вони максимально пристосовані одне до одного. В сучасній екології гармонійним відношенням вважається таке відношення "людини - природа", коли людина не завдає шкоди, не руйнує природу [3].

Конструювання образів екологічної реальності базується на певній сукупності методологічних принципів. Серед них методологи сучасної екології називають принципи дискретності, функціонального зв'язку, цілісності, еволюції, природного добору, системності, популяціонізму та ін.

Так, дискретність постає у сучасній екології як урахування єдності перервності та неперервності органічного покриву планети. Принцип функціонального зв'язку проявляє себе в дослідженні єдності структури і функціонування екологічних систем. Принцип еволюції є методологічною основою осмислення історичного розвитку екосистем. Принцип системності дозволяє зрозуміти цілісність екологічних систем як складних ієрархічних утворень, що підкоряються законам самоорганізації [4].

Завдання еколога на засадах окреслених категорій та принципів певним чином описати досліджуваний об'єкт. Опис є традиційною пізнавальною процедурою і завершується феноменологічним уявленням об'єкту. Результати опису дозволяють ставити цілу низку запитань, які приводять до питання "чому?" [4].

Тобто, для того, щоб зрозуміти сутність екологічної системи лише описати її недостатньо. Потрібно пояснити, чому поведінка об'єкту є саме такою. В свою чергу, пояснення є важливим для здійснення таких процедур, як прогнозування майбутньої поведінки об'єкта, а на цій основі - управління ним. Саме ефективність останнього підтверджує або спростовує достовірність екологічних знань, отриманих в описі та поясненні.

Література

1. Хесле В. Философия и экология / В. Хесле / М.: 1994. – 505 с.
2. Голубець М. А. Від біосфери до соціосфери / М. А. Голубець / Львів: 1997. – 345 с.
3. Кисельов М. Екологія як чинник трансформації методології сучасної науки // Філософська думка. - 1998 - № 3.
4. Булатов М. О., Малеев К. С., Загороднюк В. П., Солонько Л. А. Філософія ноосфери / М. О. Булатов, К. С. Малеев, В. П. Загороднюк, Л.А. Солонько / К.: 1995. – 432 с.

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 339.52 (043)

Балабанова Наталя Василівна, к. н. з держ. упр., доцент кафедри міжнародної економіки

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ СВІТУ

Розвиток регіональної економічної інтеграції, що набув значної активізації в сучасних умовах та до якого залучено країни з різним рівнем економічного розвитку, виступає одним з факторів, що визначають характер торговельно-економічної співпраці в світі. ЮНКТАД виділяє для макроекономічного аналізу 26 основних регіональних інтеграційних об'єднань, у тому числі: в Африці – 9, в Америці – 8, в Азії – 5, в Європі – 3 і одне в Океанії [1]. При цьому кожне з цих інтеграційних об'єднань знаходиться на різному рівні інтеграційного розвитку, що в свою чергу обумовлює характер, форми та напрями співробітництва країн об'єднання, зокрема в торговельній сфері.

Розширення експорту країн, що розвиваються поступово призводить до зниження питомої ваги у загальносвітовому експорті розвинених країн і відповідно інтеграційних об'єднань, які створені на основі цих країн. Порівняно з 2002 роком питома вага країн ЄС у загальносвітовому експорті скоротилася (незважаючи на значне географічне розширення) з 39,16% у 2002 р. до 30,72% у 2012 р., НАФТА – з 17,55% до 13,16% за аналогічний період. Водночас спостерігається зростання обсягів експорту товарів у абсолютному та відносному значенні країн АСЕАН, питома вага експорту товарів яких зросла з 6,54% у 2002 р. до 7% у 2012 р.

В свою чергу, розширення внутрішнього виробництва та експорту країн, що розвиваються призвело до збільшення їх питомої ваги у загальносвітовому імпорту товарів: порівняно з 2002 роком питома вага країн АСЕАН у загальносвітовому імпорті збільшилася з 5,55% до 6,41% у 2012 р.; на країни ЄС припадає 31,21% від світового імпорту товарів (порівняно з 2002 р. питома вага зменшилась на 6,84%), НАФТА – 17,5% (порівняно з 2002 р. зниження питомої ваги склало 7%).

Одним з істотних факторів сучасного етапу розвитку міжнародної економічної інтеграції служить динаміка взаємного експорту та підвищення його частки в сукупному експорті інтеграційного об'єднання. Аналіз показників внутрішньо регіональної торгівлі досліджуваних інтеграційних об'єднань світу дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, спостерігається збільшення вартісних показників внутрішньо регіонального експорту за всіма інтеграційними об'єднаннями: для ЄС збільшення складає 2,1 рази у порівнянні 2012 р. з 2002 р., для НАФТА – 1,9 р. проти збільшення у 2,2 р. загальних обсягів експорту. На відміну від ЄС та НАФТА для країн АСЕАН є характерним не тільки зростання абсолютного показника внутрішньо регіонального експорту, а й у порівнянні зі збільшенням загальних обсягів експорту товарів та послуг до країн світу. Так, якщо збільшення внутрішньо регіонального експорту у 2012 р. порівняно з 2002 р. склало 3,5 рази, то загальний експорт до країн світу збільшився у 3,1 рази.

Експорт країн Європейського Союзу характеризується високою внутрішньою орієнтацією (більше 67% в середньому протягом 2002-2012 рр.), що в свою чергу свідчить про успішний розвиток економічної інтеграції в регіоні. Проте проведений аналіз свідчить про наявність досить протилежних тенденцій, що характеризують розвиток внутрішнього ринку ЄС. До 2006 року саме між старими учасниками Європейського Союзу встановились найбільш стійкі взаємні торговельні зв'язки з приблизно рівним рівнем інтенсивності товаропотоків. Проте приєднання до ЄС у 2004 та 2007 роках країн за рівнем соціально-економічного розвитку нижчим, ніж є середнім по об'єднанню та із структурою зовнішньоекономічних зв'язків, досить тривалий час зорієнтованих на країни СНД зворотнім

чином позначилось на рівномірності товаропотоків та внутрішньо регіональному експорті цілого об'єднання(рис.1).

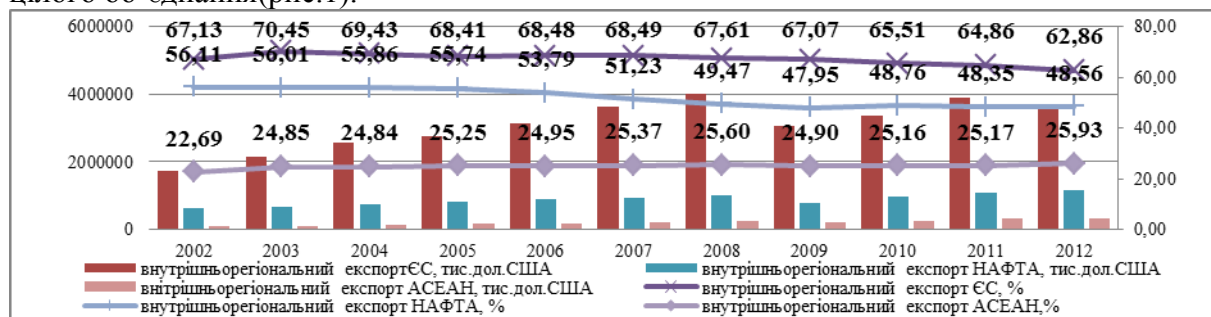

Рис. 1. Динаміка внутрішньо регіонального експорту ЄС, НАФТА та АСЕАН, 2002-2013 рр. (тис.дол.США/%)

Для країн АСЕАН навпаки доля внутрішньо регіонального експорту товарів та послуг збільшилась з 22,7% (2002 р.) до 25,9% (2012 р.). Проте зазначене збільшення також не є значним, поясненням чого є розвиток двосторонніх зовнішньоторговельних зв'язків поза асоціацією та нижчим економічним потенціалом нових учасників АСЕАН.

Майже аналогічні тенденції спостерігаються за результатами розрахунку питомої ваги внутрішньо регіонального імпорту в структурі загального імпорту інтеграційних об'єднань. Для ЄС та НАФТА є характерним зниження частки внутрішнього імпорту в межах інтеграційних об'єднань: з 63,3% у 2002 р. до 56,3% та з 38,4% до 33,7% у 2012 р. відповідно. Дещо посилення торговельної співпраці спостерігається в АСЕАН, адже у 2012 рр. на внутрішній імпорту інтеграційного об'єднання приходилось 23,5% проти 22,2% у 2002 р. (рис.2).

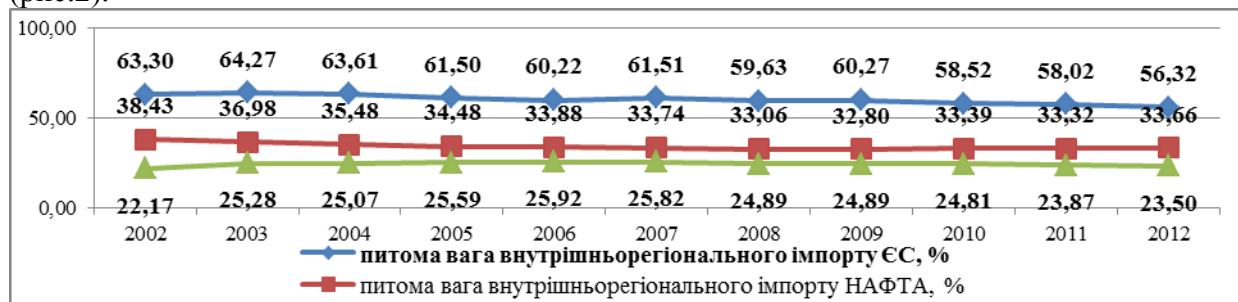

Рис. 2. Динаміка питомої ваги внутрішньо регіонального імпорту ЄС, НАФТА та АСЕАН, 2002-2012 рр. (%)

Розрахований індекс інтенсивності внутрішньо регіональної торгівлі дозволяє оцінити значимість внутрішньої торгівлі об'єднання порівняно із зовнішньоторговельними зв'язками, високі значення якого (більше одиниці) вказують на більшу роль взаємної торгівлі та високий рівень торговельної інтеграції. Отримані значення індексу інтенсивності внутрішньо регіональної торгівлі підтверджують, що країни АСЕАН більшою мірою орієнтовані на внутрішній блок (середній індекс яких складає 4,25), інтенсивність якої значно вища ніж торгівля з країнами світу. Порівняно з АСЕАН середній індекс для країн НАФТА складає 2,55, ЄС – 1,72. Проте тенденція показника свідчить про зростання інтенсивності співробітництва в межах останніх.

Аналіз індексів концентрації дозволяє визначити ступінь вузькості експортного асортименту інтеграційного об'єднання порівняно зі світовою структурою експорту. Найбільш високі показники індексу концентрації наявні в АСЕАН, яке утворено на основі країн з невисоким рівнем розвитку: значення індексу складає у 2012 році 0,116. Проте, протягом 10 років показник індексу концентрації для об'єднання знизився майже на 31%, що свідчить про розширення асортименту або товарну диверсифікацію експорту країн АСЕАН. Значно нижчий рівень показника зазначеного індексу і, відповідно, більш широкую структуру експорту має ЄС, для якого індекс концентрації становить 0,067 (коливання протягом 10 років в діапазоні від 0,062 до 0,076). В НАФТА цей індекс становить 0,085.

Порівняльний аналіз структур торгівлі регіональних інтеграційних об'єднань із загальносвітовою структурою на основі індексу диверсифікації, дозволяє виявити відмінність між структурою торгівлі того чи іншого об'єднання і світу. Найбільшавідмінність від середньосвітової величини є характерною для країн АСЕАН, значення якого складає 0,312 (2012р.). Проте динаміка зміни значень індексу диверсифікації в АСЕАН свідчить про поступове наближення його структури торгівлі до загальносвітової.

Для найбільш розвинутих інтеграційних об'єднань світу – ЄС та НАФТА, структура експорту майже співпадає із загальносвітовою: для НАФТА показник індексу диверсифікації становить 0,204, для ЄС 0,228. При цьому слід зазначити, що для Європейського Союзу значення індексу дещо погіршилось, що стало наслідком розширення процесів європейської інтеграції і залучення до об'єднання нових членів, рівень соціально-економічного розвитку яких значно поступав країнам-засновникам, які є провідними країни-експортери в світі.

В результаті аналізу тенденцій розвитку торговельної інтеграції за окремими інтеграційними об'єднаннями світу, можна зробити наступні висновки: по-перше більш високі темпи розвитку ВВП та торгівлі є характерними для країн, які розвиваються, що в свою чергу призводить до поступового зменшення внеску розвинених країн у світове виробництво та світову торгівлю; по-друге, збільшення вартісних показників внутрішнього регіонального експорту та імпорту спостерігається за всіма інтеграційними об'єднаннями; по-третє, у найбільш розвинутих інтеграційних об'єднань структура експорту майже співпадає із загальносвітовою; по-четверте, розраховані індекси внутрішнього регіональної торгівлі для ЄС, НАФТА та АСЕАН підтверджують високий рівень торговельної інтеграції об'єднань.

Література

1. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: [монографія] / О.В. Булатова. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 386 с.
2. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності/ Д.Г. Лук'яненко. – К.:КНЕУ, 2005. – 204с.
3. Офіційний сайт Світової Організації Торгівлі: [Електронний ресурс] – Режим доступу до звіту: [http:// www.wto.org/](http://www.wto.org/)
4. Офіційний сайт ЄС: [Електронний ресурс] – Режим доступу до звіту: <http://europa.eu/>
5. Офіційний сайт Європейської комісії статистики: [Електронний ресурс] – Режим доступу до звіту: [http:// http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/](http://http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/)

УДК 332.133.4 (043)

Беззубченко Ольга Анатоліївна, к.е.н, доцент кафедри міжнародної економіки

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСНОВНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ УГРУПОВАНЬ

Аналіз показників рівня конкурентоспроможності країн світу в цілому, свідчить про перспективи економічного зростання в країнах з розвинутою економікою у порівнянні з попереднім періодом. Про відновлення економіки США, свідчать збільшені обсяги виробництва та зайнятості. Економіка Японії, як і раніше потребує стимулювання приватного попиту, проте поступово виходить з застою. Щодо країн Європи, то ситуація тут складна: з одного боку деякі країни демонструють доволі стабільне зростання темпів економічного розвитку, в той час як інші продовжують демонструвати слабкий приріст за рахунок тривалого внутрішнього попиту, високого рівня безробіття та фінансової фрагментації. Темпи економічного росту у країнах з економікою що розвивається, більш уповільнені ніж у попередні роки. Це зумовлено змінами у навколишньому середовищі, що

характеризуються складністю доступу до капіталу, а також більш низькими цінами на сировинні товари.

Значною мірою поліпшення перспектив світової економіки стало результатом жорсткої грошово-кредитної політики в таких країнах, як США, Японія і Великобританія. В економіці цих країн, нормалізація грошово-кредитної політики відбувається у жорстких фінансових умовах, що може вплинути як на країни з розвинутою економікою так і на країни, що розвиваються.

Нарешті, багато країн страждають від прискорення нерівності в доходах; що є наслідками кризи, яка викликала внутрішню соціальну напруженість з потенційними глобальними наслідками.

Показники економічного розвитку світової економіки у 2013 році свідчать про упевнене відновлення, але економічне становище в розвинених країнах та країнах з економікою, що розвивається знову не досягло до кризових показників. На відміну від ситуації попередніх років, розбіжності спостерігалися у поглибленні темпів зростання економік, що розвиваються, та постійному і безперервному відновленню розвинених економік, особливо в США і Японії.

У 2013 році світова економіка продовжує повільне зростання, і темпи зростання, за оцінками складають 2,9%. Темпи зростання економік розвинених країн і країн з економікою, що розвивається дорівнюють 1,2% і 4,5%, відповідно, що робить різницю темпів росту між ними до 3,3% в 2013 році, в порівнянні з 4,5% в 2011 році і 3,4% в 2012 році[1].

Результати Глобального звіту про Конкурентоспроможність 2013 р. показують, що Швейцарія очолює рейтинг четвертий рік підряд. Сінгапур залишається на другій позиції і, з Фінляндією на третій позиції, яку наздоганяє Швеція (4-а). Ці Північні і Західноєвропейські країни домінують в першій десятці з Нідерландами, Німеччиною і Сполученим Королівством займаючи, відповідно, місця 5-е, 6-е і 8-е. США (7- і), (9-й) Гонконг і Японія (10-а) завершують 10 кращих. Звіт підкреслює, що конкурентоспроможність, що зберігається, ділиться як країнам, так і в регіонах, оскільки політична неврегульованість продовжують стримувати економічні показники багатьох країн і регіонів. Очікувані, збільшення продуктивності і інвестиції приватного сектора будуть ключовими для поліпшення світової економіки під час посиленої невизначеності глобальних економічних перспектив [2]. Згідно з результатами рейтингу Конкурентоспроможності Азійських економік у 2013 р., "Східні Азійські Тигри" домінують та займають чотири верхніх позиції, а саме Сінгапур, Корея, Китай, Гонконг і Тайвань, наступними традиційно йдуть країни з розвинутою економікою: Нова Зеландія, Австралія і Японія, які зберегли свої позиції протягом трьох років поспіль. Далі йдуть Ізраїль, Китай та Бахрейн позиції з 8 по 10 відповідно. Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) потрапляють у наступний десяток країн втративши сім позицій порівняно з 2012 роком, разом з Малайзією, уже в якості представника з ринковою економікою, а також Казахстаном та Саудівською Аравією, що є країнами-експортерами ресурсів в Західній Азії.

При оцінці стану конкурентоспроможності Європи у 2013 р., фахівці дійшли висновків, що прийняті сміливі рішення в галузі грошово-кредитної політики, процеси перебудови банківських систем та реформи, призвели до скорочення структурних державних витрат в деяких країнах та стабільності фінансових ринків. Проте залишається необхідність вживання багатьох заходів для підвищення конкурентоспроможності Європи і, зокрема, для підтримання більш високих рівнів продуктивності, зайнятості та процвітання[2].

Однак, незважаючи на поліпшення перспектив для розвитку конкурентоспроможності Європи в цілому, з'являється зростання асиметричного розвитку в регіоні: Німеччина і Сполучене Королівство (Великобританія), наприклад, демонструють сильне економічне зростання проти скромного зростання в південних європейських економіках. У той час як останні отримані прогностичні оцінки свідчать про позитивне зростання для більшості європейських країн в 2014 (винятками є Словенія і Кіпр), і для всіх європейських економік у 2015, трьома критичними залишаються ризики: низька інфляція і ризик дефляції, що

загрожують перешкодити відновленню економіки і ускладнити бюджетну консолідацію; стійкі рівні високого рівня безробіття і зростання безробіття є підпорядковуваними споживання; та фінансова фрагментація в Європі припинення (ЕЦБ) м'якої грошово-кредитної політики Європейського центрального банку. Обмежене банківське кредитування продовжує стримувати розвиток малого та середнього підприємства (МСП), і навряд чи покращиться. Високий рівень заборгованості приватного сектора у Центральній та Східній Європі, а також на півдні Європи, сповільнюють зростання в цих регіонах.

Література

1. UnctadStat – Statistical database: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу: http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_referer=&sCS_ChosenLang=en
2. Global Competitiveness Report 2013-2014. World Economic Forum: [Electronic resource]. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-14.pdf

УДК 339.92 (043)

O. Bulatova, Sc. D. (Economics), Professor, Vice-Rector for Research, Head of the Department of International Economics *Mariupol State University*

GLOBAL REGIONALIZATION OF THE WORLD ECONOMY

Regionalization of international relations and active development of international economic integration in general caused new global features to appear in the process of regionalism development. «Regionalism that is becoming global» [1, c.5], in turn, is a logical result of the policy carried out by the states, regardless of their level of development, regional economic integration becoming a part of this regionalism. It was development of various integration entities that resulted in formation of global regions, as an important component of globalization development [2, p.129-130]. In turn, a comprehensive analysis of regional dynamics of the world economy, identification of the international competitiveness levels of various regions and creation of a respective regional development strategy determine positioning of Global Regional studies as a new field of studies [3] of integrative and interdisciplinary character.

All this is a background for defining *global regionalization* of the world economy as an objective process of forming a new multi-system configuration of the world economic environment. The major system elements of this environment are regions whose formation depends on the nature of integration interaction, while the logic of economic convergence within the regions determines the nature of global integration in general.

Internationalization of economic relations that arose on a territorial basis led to development of regional economic integration as a complex process which involves primarily countries with an approximate level of economic development. Development of regional integration promotes greater interdependence between integrating countries, which in turn stimulates the processes of globalization since the territories of these countries form a single economic space – territorially limited globalization. At the same time, liberalization of economic relations implemented within those units becomes part of the global liberalization process.

Regionalization of the world economy is exercised through operation of integration associations that are active agents of globalization and form positive and negative features (poles) of globalization. From this point of view regional integration supplements globalization [4, p.13], so regionalization and globalization cannot be considered as opposite processes since they are interdependent, interrelated and complementary.

Development of regional economic integration proves that formation of supranational institutions that would ensure regulation of integration association is a challenging task. States entering into an agreement of this kind abandon certain regulatory functions and transfer them to the supranational level rather reluctantly, preferring a more «soft» forms of regional integration, which involve deepening liberalization, promoting further harmonization of trade and economic cooperation, and creating an interstate economic space that is rapidly developing under conditions

of deep global integration. Thus, «hard» forms of regional integration development that provide for appropriate authority to be transferred from nation-states to supranational institutions are rapidly substituted by «soft» forms of regional in the new global integration environment leading to formation of a global space. The latter forms are based on a specific combination of elements of customs union, common market, economic union considering specific interests of each country involved in the process of regional economic integration. This approach to integration interaction allows each member-state of the association to develop integrative ties with other countries that don't belong to that association. Formation of those international economic spaces does not in fact separate them within the world economy. It is consistent with the logic of open regionalism as opposed to systems created on the principle of closed regionalism.

Strengthening and deepening of globalization and emergence of its new quality features led to a new wave of regionalization of the world economy by the end of the 1980s [5]. It could be described by both quantitative and qualitative changes occurring due to diversification of the organizational forms and models of integration processes. Regional trade agreements (RTAs) have become a major dominant and possibly irreversible trend in the development of the multilateral trading system [6, p.1]. Regional economic integration itself is increasingly viewed through regional trade agreements aimed at application of various ways of approving (planning) interstate coordination of trade, fiscal, and monetary policy [7, p.2].

In historical perspective, global trade relations have never been homogeneous; they have possessed certain regional features for many centuries [8, p. 48-51]. With the development of bilateral trade and economic interactions, multilateral relations started gradually being spread within a certain region. In the second half of the 20th century trade and economic relations among states deepened, becoming long-term and including traditional trade in goods, as well as trade in services, foreign investment, settlement of intellectual property issues and regulatory regimes. These trends reflected the growth of integration in the world economy as a logical continuation of the process of internationalization. Within the framework of some regional integration agreements the development of regional integration has become more efficient as compared with multilateral mechanism for regulating trade and economic cooperation.

Rapid spread of regional trade agreements over the recent years has not been caused exclusively by liberalization of tariff regulation in intraregional trade. New features have emerged in the development of regional integration. First, countries are increasingly trying to make RTAs central objectives of national trade policies due to the fact that multilateral mechanism of WTO is unable to regulate trade relations. Second, RTAs have become more sophisticated and complex; in many cases they are setting certain regulatory regimes that go beyond the rules of the multilateral mechanism. Third, conclusion of regional agreements between key developing countries indicated strengthening of «South-South» type of cooperation. Fourth, the number of trans-regional RTAs in the total number of regional agreements is increasing significantly.

The spread of the practice of concluding preferential trade agreements alongside with the development of the Doha Round has caused much debate on the compatibility and potential development of multilateral and regional approaches to trade cooperation in the world economy, the fragmentation of which was intensified. The duration of negotiations grows with each new Round of negotiations (the Uruguay Round (1986-1994), the Doha Round (2001 to the present time). In turn, the number of concluded regional trade agreements increases significantly with each new Round of negotiations. Slow development of negotiations within the Doha Round contributed to the spread of regional initiatives in the world: since 1950 the number of active preferential trade agreements increased up to 70 in 1990. Rapid growth in the number of regional trade agreements in the world occurred starting from the early 1990s. During these years, the number of regional trade agreements increased significantly and totaled to almost 300 in 2010.

Cross-country participation in several regional trade agreements has created conditions for the development of a fundamentally new phenomenon in the world economy - *continental and transcontinental vectors of international regional integration*. Empirical data indicate that only one third of regional trade agreements (146 agreements) in the global economy have been concluded

between the countries located in a particular region, the remaining agreements (which constitute 2/3 of the total number) are actually aimed at the development of continental and transcontinental relations on the basis of integration, mainly in the form of free trade areas. The choice of this particular form of regional integration is quite logical because its creation requires less coordination of foreign policy since the mechanism of customs regulations in relation to third countries remains the same. Moreover, its creation does not depend directly on the territorial location of the partner countries, which forms the basis for transcontinental trade cooperation.

The development of continental and transcontinental integration is a real mechanism of formation of a multipolar world in the global environment. On the one hand, we observe dissemination of general ideas and principles of international economic development. On the other hand, we experience intensification in the development of various forms of social and economic growth of the world regions the world, and preservation of cultural features within interstate economic space. Unification of the countries and regions with intense mutual integration is carried out within the space which is based on the deepening of regional, continental and transcontinental integration. It is logical that the formation of continental and transcontinental vectors of regional integration is based on the European, North American and Asia-Pacific models which are the most powerful ones among modern regional integration models.

To sum it all up, it should be emphasized that regionalization has become an undisputed fact of the modern globalized world. Moreover, the development of new forms of regional economic interaction is being implemented regardless of the geographical factor of territorial proximity. Thus, we can determine two qualitative features of the development of the modern world economy: homogeneous and heterogeneous. According to the tendency, an integrated system is being formed in the world economy. It is a system with a certain set of elements (regions of the world) that develop sustainable economic relations (*homogeneous* feature). However, differentiation of existing regional groupings is occurring along with this process (*heterogeneous* feature). Simultaneous development of these two contradictory traits results in intensification of the controversial character of globalization which implies strengthening of the interpenetration of different social and economic systems and creating new supranational unions that, in their turn, increase the fragmentation of the world economy through deepening the asymmetry of the states' development.

Modern world is experiencing a new process of regional restructuring of the global space associated with global regionalization. And thus, the following mechanisms require further studies: institutional development of global regionalization (procedural rules regulating this process on behalf of supranational institutions), functional development (expanding and deepening cooperation within the framework of regional integration entities existing in the world economy), and integration development (development of the forms of regional integrative interaction on continental and intercontinental basis).

Reference Literature:

1. Спартак А. Современный регионализм / А. Спартак // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – №1. – С.3-15.
2. Кочетов Э.Г. Геоэкономика (освоение мирового экономического пространства) / Э.Г. Кочетов. – М.: Издательство БЕК, 1999. – 480с.
3. Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. Чижиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272с.
4. Шишков Ю. Регионализация и глобализация мировой экономики: альтернатива или взаимодополнение? / Ю.Шишков // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – №8. – С.3-20.
5. Breslin S. New regionalism(s) in the global political economy. Conceptual understanding in historical perspective / S.Breslin, R. Higgott // Asia Europe Journal. – 2003. – No1. – P.167-182.
6. Crawford Jo-Ann, Fiorentino Roberto V. The changing landscape of regional trade agreements / by Jo-Ann Crawford and Roberto V. Fiorentino. – Geneva: World Trade Organization, 2005. – 33 p.

7. Mukhopadhyay K., Thomassin P. Economic and Environmental Impact of Free Trade in East and South East Asia/ Kakali Mukhopadhyay, Paul J. Thomassin. – New York: Springer Science+Business Media B.V., 2010. – 209p.

8. World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence. – Geneva: WTO Publications, 2011. - 251p.

9. http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm

УДК 332.122.009.12:338.48(043)

Дубенюк-Панайотопулу Ярослава Анатоліївна, к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

Туристична галузь, що демонструє надзвичайно високі показники розвитку останні десятиліття у світовому господарстві, дозволяє туристичним дестинаціям, що зазвичай мають обмежені ресурси задля розвитку промисловості, досягти рівня доходів промислово розвинутих регіонів, а при зваженій та ефективній державній політиці навіть подолати наслідки соціально-економічних криз в окремих країнах. Однією з умов успішного існування туристичної дестинації є необхідність постійного моніторингу рівня її конкурентоспроможності за різноманітними критеріями задля виявлення сильних та слабких сторін і, відповідно, вироблення тактики та стратегії розвитку галузі на різних рівнях управління нею.

На сьогоднішній день існує велике різноманіття теорій оцінки рівня конкурентоспроможності туристичної галузі в цілому, та туристичної дестинації, зокрема, більшість з яких базуються на загальних галузевих моделях конкурентоспроможності або моделях конкурентоспроможності національного господарства в цілому. Однак ряд сучасних дослідників туристичної галузі виробили власно туристичні моделі оцінки рівня конкурентоспроможності, серед яких важливе значення має модель Рітчі-Кроух, що було запропоновано вченими у 1999 р., а пізніше у 2003 р. було доповнено. Модель базується на 36 складових, що описують та впливають на рівень конкурентоспроможності туристичної галузі, які автори об'єднують у 5 основних груп, що наочно наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Складові оцінки рівня конкурентоспроможності туристичної дестинації за моделлю Рітчі-Кроу

<i>№ n/n</i>	<i>Група показників</i>	<i>Показники</i>
1.	Кваліфікаційні та підсилюючі показники	1. Місцерозташування дестинації
		2. Система безпеки та захисту туристів
		3. Вартість та ціна туристичної дестинації
		4. Взаємозалежність
		5. Імідж туристичної дестинації
		6. Ємність туристичної дестинації
2.	Політика, планування та розвиток туристичної дестинації	1. Система визначення туристичної дестинації
		2. Філософія та туристичні цінності
		3. Погляд на туристичну дестинацію
		4. Позиціонування та брендинг
		5. Розвиток
		6. Аналіз конкурентного середовища
		7. Моніторинг та оцінка

		8. Аудит стану туристичної дестинації
3.	Менеджмент туристичної дестинації	1. Організація
		2. Маркетинг
		3. Якість послуг та досвід
		4. Система інформації та дослідження розвитку туристичної дестинації
		5. Управління людськими ресурсами
		6. Фінанси та венчурний капітал
		7. Управління відвідувачами
		8. Управління туристичними ресурсами
		9. Кризовий менеджмент
4.	Основні ресурси та об'єкти залучення туристів	1. Географічні умови та клімат
		2. Культурні та історичні ресурси
		3. Комплекс видів діяльності, що розвиваються в рамках туристичної дестинації
		4. Спеціальні туристичні заходи
		5. Система розваг
		6. Туристична супраструктура
		7. Маркетингові зв'язки
5.	Підтримуючі фактори та ресурси	1. Інфраструктура
		2. Доступність туристичної дестинації
		3. Обслуговуючі ресурси
		4. Система гостинності
		5. Підприємницьке середовище
		6. Політична воля

Модель Рітчі-Кроу базується на концепції, що конкурентоспроможність туристичної дестинації визначається рівнем забезпеченості ресурсами (порівняльна перевага), а також її спроможністю розподіляти ресурси (конкурентна перевага). Окрім того, модель визнає вплив конкурентного мікросередовища та факторів глобального макросередовища (стан глобальної економіки, тероризм, культурні та демографічні тренди і т.ін) на стан та розвиток туристичної дестинації.

Дана модель конкурентоспроможності може буде адаптована до особливостей функціонування будь-якої туристичної дестинації. Вона є дуже гнучкою та достатньо нескладною для оцінки рівня конкурентоспроможності туристичної дестинації з метою вироблення ефективної політики управління туристичною галуззю в цілому. Проте одним із недоліків даної моделі є її певна абстрактність та неможливість кількісного виміру всієї складових.

Література

1. Geoffrey I. Crouch. Modelling Destination Competitiveness. A Survey and Analysis of the Impact of Competitiveness Attributes. - Copyright © CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd 2007. – 45 p.
2. Geoffrey I. Crouch, J. R. Brent Ritchie. Tourism, Competitiveness, and Societal Prosperity: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.estig.ipbeja.pt/~aibpr/Ensino/EngDesenvTur/MaterialdeApoio/Grupo5/Crouch1999.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТРАНСПОРТНИМИ ПОСЛУГАМИ

Швидкий розвиток сфери послуг, у тому числі торгівлі послугами на світовому ринку, зумовлені четвертим суспільним поділом праці, високим рівнем життя у розвинутих країнах, дією закону зростання потреб, значним збільшенням мобільності виробників і споживачів послуг, розгортанням НТР, посиленням міграції капіталу і робочої сили та іншими факторами.

Міжнародна торгівля послугами порівняно з торгівлею традиційними товарами має специфічні особливості: прямі контакти між виробниками та споживачами послуг (що вимагає більшої присутності за кордоном виробників послуг або іноземних громадян в країні, де виготовляються ці специфічні товари), збільшення обсягів міжнародної торгівлі послугами в міру зростання зовнішньоекономічної діяльності.

Для виявлення специфіки функціонування світового ринку послуг важливо виявити відмінності між міжнародною торгівлею товарами та міжнародною торгівлею послугами. При здійсненні обміну товарами головною ознакою для визнання торгівлі міжнародною є фізичний перетин товаром митного кордону держави та фіксація цього факту у відповідній митній звітності. Якщо раніше послуги поділяли на торговані та неторговані, тобто ті, що підлягали або не підлягали міжнародній торгівлі у зв'язку із здатністю до перетину кордону, то сьогодні послуга стає предметом міжнародної торгівлі тоді, коли виробник послуги та її покупець резиденти різних країн, незалежно від місця здійснення угоди між ними.

Щодо міжнародної торгівлі транспортними послугами, то вона визначається можливостями національних перевізників надавати міжнародні транспортні послуги при перетині вантажем державного кордону країни або при перевезенні вантажів іноземних власників. Так, експорт транспортних послуг може бути реалізований двома шляхами. Перший - здійснення зовнішньоторговельних перевезень. При експорті вантажу транспортна фірма країни-продавця експортує надані їй послуги покупцю незалежно від того, наймає він (покупець) перевізника або це зробив постачальник продукції. Якщо перевізником стає національна транспортна компанія, то отримана нею винагорода поповнює національний дохід країни. При реалізації імпорتنих зовнішньоторговельних операцій транспортні послуги експортуються вже вітчизняному покупцю, і тому це важливо, хто їх здійснюватиме. Транспортування імпортного вантажу в країну вітчизняним перевізником є експортом транспортних послуг.

Особливості торгівлі транспортними послугами визначаються специфікою видів транспорту, що здійснює процес перевезення, виступаючи засобом перевезення. Зазвичай, процес доставки товару в міжнародній торгівлі включає: його перевезення від внутрішнього пункту виробництва до прикордонного пункту (порту) країни-експортера; міжнародне транзитне або морське перевезення від пункту країни-експортера до прикордонного пункту (порту) країни-імпортера (якщо між даними країнами не встановлена загальна суходільна межа); транспортування від прикордонного пункту країни-імпортера до внутрішнього пункту споживання товару.

Транспортні операції вважаються міжнародними, якщо вони пов'язані з переміщенням зовнішньоторговельних вантажів на зовнішніх, відносно країни-продавця і країни-покупця, ділянках маршруту перевезення.

Динаміка обсягів світового експорту транспортних послуг наведена на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка обсягів світового експорту транспортних послуг у 1993-2013 рр.

Отже, за останні 20 років обсяги світової торгівлі транспортними послугами збільшилися в 6,8 разів, в середньому щорічно за період 1993-2013 рр. зростаючи на 6%. Порівнюючи інтенсивність динаміки, можна визначити періоди прискореного зростання 2002-2008 рр. та сповільненого зростання 2009-2013 рр. Питома вага транспортних послуг у загальних обсягах торгівлі послугами має тенденцію до скорочення (скоротилася з 33,9% у 1993 р. до 19,2% у 2013 рр.).

Регіональна структура світового торгівлі транспортними послугами представлена на рис. 2.

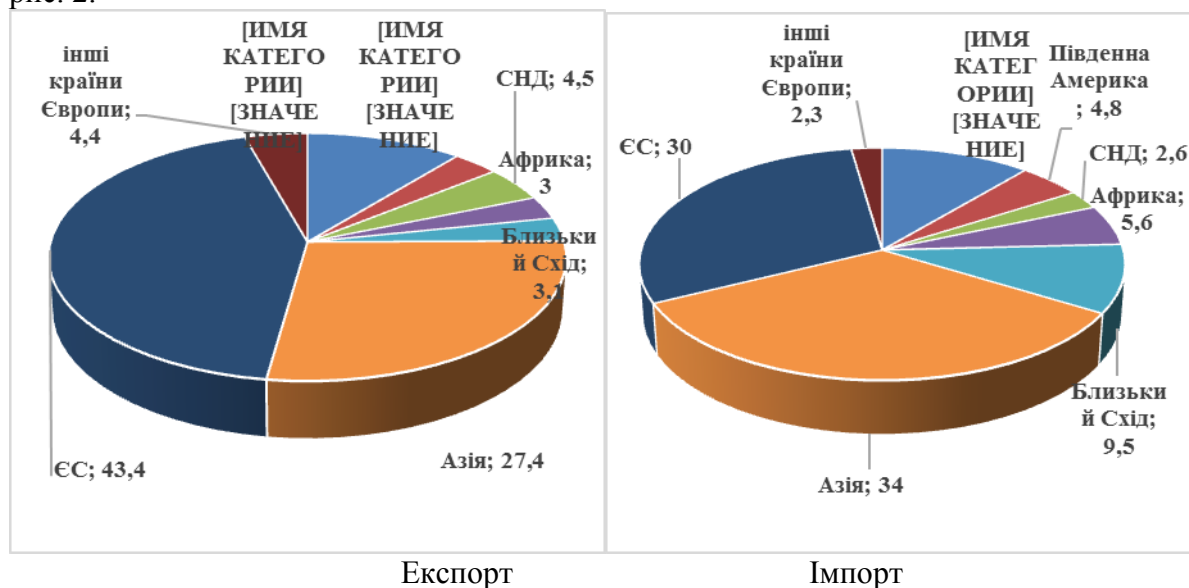

Рис. 2. Регіональна структура світової торгівлі транспортними послугами (2013 р.)

Отже, основними експортерами та імпортерами транспортних послуг є країни ЄС (43,4% та 30% відповідно) та країни Азії (27,4% та 34%). Щодо окремих країн, то 9,5% світового експорту транспортних послуг припадає на США, 4,9% - Сінгапур, 4,4% - Японію, 4,2% - Китай, 4% - Південну Корею. В структурі імпорту транспортних послуг домінують США (8,2%), Китай (8,1%), Індія (4,9%), Японія (4%), ОАЕ (3,9%).

Питання транспортних операцій потребує розгляду ще одного важливого аспекту, що стосується діяльності транспортних організацій, а саме транспортних витрат. Транспортні витрати - це всі витрати на доставку товару від продавця до покупця, що включають вартість фрахту, страхування, навантаження/розвантаження, упаковку/розпакову та інші супутні витрати.

Вплив транспортних витрат на міжнародну торгівлю проявляється в наступному:

- вони призводять до зниження обсягів торгівлі (як експорту, так і імпорту), рівня спеціалізації країн а, отже, розмірів виграшу від торгівлі;

- вони перешкоджають повному вирівнюванню вартості чинників виробництва між торгуючими країнами відповідно до теореми Хекшера-Оліна-Самуельсона;

- вони обумовлюють зсуви в територіальному поділі праці, у розміщенні підприємств і галузей;

- розподіл транспортних витрат між торгуючими країнами залежить від еластичності попиту і пропозиції товару по цінах: чим нижче еластичність попиту в країні, яка імпортує, тим більшу частку транспортних витрат вона сплачує; чим менше еластичність пропозиції товару в країні, що експортує, тим більшу частку транспортних витрат вона сплачує.

Розрахунки транспортних витрат безпосередньо впливають на прийняття рішень про територіальне розміщення виробництв. Оскільки транспортні витрати входять у витрати виробництва, вони враховуються як експортерами, так і імпортерами при прийнятті рішень про те, де створювати ті чи інші підприємства або навіть галузь.

Таким чином, міжнародна торгівля транспортними послугами визначається можливостями національних перевізників надавати міжнародні транспортні послуги при перетині вантажем державного кордону країни або при перевезенні вантажів іноземних власників. Міжнародний транспорт включає послуги усіх видів транспорту, що надаються резидентами однієї країни резидентам іншої країни. Транспортні витрати включають усі витрати по доставці товару від продавця до покупця. Вони призводять до зниження обсягів торгівлі, рівня спеціалізації країн і розмірів виграшу від торгівлі; перешкоджають повному вирівнюванню вартості чинників виробництва між торгуючими країнами; обумовлюють зсуви в територіальному поділі праці - виділяються галузі, орієнтовані на ресурси, на ринок, і вільно орієнтовані галузі.

Література

1. International trade statistics 2014[Electronic resource]. – URL: http://wto.org/english/res_e/statis_e/its2014_e/its14_toc_e.htm
2. Key transport statistics 2013 data[Electronic resource]. – URL:<http://www.internationaltransportforum.org/Pub/pdf/14KeyStat2013.pdf>
3. Transport Outlook 2013[Electronic resource]. – URL:<http://www.internationaltransportforum.org/Pub/TranspOutlook.html>

УДК 336.71.078.3(100)(043)

Марена Тетяна Василівна, к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки

СУЧАСНИЙ СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ ВИМОГ БАЗЕЛЬСЬКОГО КОМІТЕТУ У НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Глобальна фінансова криза та її наслідки актуалізували питання забезпечення стабільності національних фінансово-кредитних систем та висунули якісно нові вимоги до ліквідності та фінансової стійкості банків. Підвищена увага науковців та фахівців-практиків зосередилася на визначенні системи заходів щодо підвищення забезпеченості банків капіталом та надання банківським системам можливостей поглинати фінансові шоки з метою обмеження ризику їх розвитку у реальному секторі економіки. Центральну роль у вирішенні цих завдань відведено міждержавним органам регулювання діяльності фінансових установ. Зокрема, на зниження проциклічності банківської системи за рахунок вироблення та впровадження більш жорстких вимог до банківських установ спрямовано нормативи, що розробляються Базельським комітетом з питань банківського нагляду.

Остання редакція нормативних документів Базельського комітету щодо врегулювання питань достатності банківського капіталу (Базель III) була прийнята після глобальної фінансової кризи і започаткувала впровадження важливих реформ у систему регулювання банківської діяльності, спрямованих на підвищення стійкості окремих банків і банківських

систем в цілому. Базель III передбачає два напрями реформування нормативів регулювання стійкості банківських установ, а саме:

- зміну підходів до структури банківського капіталу;
- якісно нові вимоги до показників достатності банківського капіталу та фінансової стійкості банку.

Перший напрям реформ пов'язаний зі змінами регуляторних нормативів оцінки достатності капіталу банків, які вплинули на визначення капіталу та його структуру. Зокрема, Базель III пропонує модифікацію категорій капіталу першого та другого рівня і відмовляється від поняття капіталу третього рівня. Основною складовою капіталу визначається капітал першого рівня, а величину капіталу другого рівня зменшено. Країни-члени Базельського комітету мали запровадити ці вимоги у національні стандарти банківського регулювання з січня 2013 р.

Більш глибоке реформування системи банківського регулювання в Базель III було досягнуте за рахунок впровадження якісно нових нормативів, а саме:

- запровадження у структурі банківського капіталу буферу збереження капіталу (на рівні 2,5% статутного капіталу) і антициклічного буферу (у розмірі 0–2,5% звичайних акцій) з метою захисту банків від впливу фінансових шоків та системних банківських ризиків;
- запровадження у якості індикатора оцінки позикових коштів банку показника левериджу на рівні 3%;
- розробка нормативів регулювання ліквідності банківських установ і запровадження двох коефіцієнтів ліквідності – коефіцієнту покриття ліквідності і коефіцієнту чистого стабільного фінансування;
- запровадження методики визначення системно важливих банків (як для світового господарства, так і для національної економіки) [1,3].

Нормативи Базелю III щодо показників левериджу та ліквідності мають бути запроваджені банками з січня 2015 р., рекомендації щодо використання методики визначення системно важливих банків – з січня 2016 р. До кінця 2013 р. у всіх країнах-членах Базельського комітету уведено в дію стандарти щодо структури та розміру капіталу. Поточний стан впровадження рекомендацій Базельського комітету щодо стандартів ліквідності є кращим порівняно із стандартами левериджу: станом на жовтень 2014 р. вже прийняли або розробили проекти стандартів ліквідності 26 країн, тоді як стандарти левериджу впровадили або розробили тільки 23 країни, як це відображено у табл. 1

Таблиця 1

Стан впровадження вимог Базелю III країнами-членами Базельського комітету, кількість країн

Нормативи	Період	Стандарти прийнято та уведено в дію	Стандарти прийнято, але в дію не введено	Розроблено проекти стандартів
Нормативи структури капіталу	Жовтень 2012 р.	0	7	18
	Жовтень 2013 р.	12	14	1
	Жовтень 2014 р.	27	-	-
Стандарти ліквідності	Жовтень 2012 р.	-	-	-
	Жовтень 2013 р.	1	10	4
	Жовтень 2014 р.	3	16	7
Стандарти левериджу	Жовтень 2012 р.	-	-	-
	Жовтень 2013 р.	-	-	-
	Жовтень 2014 р.	4	11	8
Стандарти визначення системно важливих	Жовтень 2012 р.	-	-	-
	Жовтень 2013 р.	1	10	0
	Жовтень 2014 р.	4	8	6

банків				
--------	--	--	--	--

Примітка. Складено автором за даними [2]

Окремі банки також поступово приводять структуру свого капіталу, рівень ліквідності та левериджу у відповідність до Базелю III. За результатами моніторингу, проведеного фахівцями Базельського комітету, на кінець 2013 р. близько 72% системно важливих для світового господарства банків привели структуру капіталу до базових базельських вимог і 80% банків дотримуються коефіцієнта левериджу на рівні 3% [2].

При прийнятті документу Базель III, що стосується вимірювання ліквідності банків, було проведене попереднє опитування центральних банків країн світу щодо сприйняття нових коефіцієнтів ліквідності. Результати дослідження показали, що 46% центральних банків вважають значущим коефіцієнт покриття ліквідності і 43% - коефіцієнт чистого стабільного фінансування [3]. Вже наприкінці 2013 р. у 72% системно важливих банків коефіцієнт покриття ліквідності досяг або навіть перевищив кінцевий нормативний рівень 100%, тоді як 91% банків мають відповідний коефіцієнт на рівні або вище початкових мінімальних вимог у 60%, які вступають у силу з 2015 р. У той же час, середній коефіцієнт чистого стабільного фінансування для великих міжнародних банків склав 111%, і в цілому у 78% банків цей коефіцієнт досяг або перевищив рівень 100%.

Нормативів Базелю III дотримуються і банки з країн, що не є членами Базельського комітету. Так, з 109 країн, де спостерігається активне впровадження Базельських вимог, 94 країни вже запровадили норми Базелю II і 89 країн запровадили або знаходяться у процесі запровадження вимог Базелю III у національні стандарти банківського регулювання.

Базель III у якості нововведення пропонує методику визначення системно важливих для економіки (національної та світової) банків на основі оцінки таких критеріїв, як: розмір та масштаби операцій банку, комплексний характер, взаємозв'язки банку, наявність субститутів банківських послуг, глобальна активність банку. У розробці та введенні у дію стандартів визначення системно важливих банків поки що спостерігається найменший прогрес: тільки 18 країн розробили кінцеві стандарти або їх проекти, що пов'язане з найбільш віддаленим строком їх запровадження, який встановлено Базельським комітетом.

Найімовірніше, центральні банки країн і надалі підтримуватимуть стандарти Базель III, що забезпечить підвищення прозорості та ліквідності національних банківських систем. Чітке дотримання термінів запровадження вимог Базелю III у національні стандарти країн-членів Базельського комітету, з одного боку, і значний прогрес у їх запровадженні країнами поза Базельським комітетом, з іншого, свідчать про фактичний вихід цих вимог на рівень глобальних стандартів регулювання банківської діяльності.

Література

1. Impact and implementation challenges of the Basel framework for emerging market, developing and small economies: BIS Working Paper. – 2014. - №27. – 17 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/publ/wp27.pdf>.
2. Implementation of Basel standards: A report to G20 Leaders on implementation of the Basel III regulatory reforms. - Bank for International Settlements, November 2014. – 17 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs260.htm>.
3. Quignon L. Basel III: no Achilles' spear / L. Quignon // Conjoncture: BNP Paribas Publications. – 2011. – 23 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?url=http://cib.bnpparibas.com/01/MyDocuments/C1105_06_A1.pdf&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=J45aVKjXHMzV7AbFx4CwCA&ved=0CBMQFjAA&usg=AFQjCNHMzEMMAUDDNectw4QnTGmAHM0fOg

ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГЛОБАЛІЗАЦІЯ»

Глобалізація є досить різнобічним та неоднозначним поняттям, що має суперечливий характер і по різному трактується. Міжнародні інституції визначають глобалізацію як „швидку всесвітню інтеграцію економіки через торгівлю, фінансові потоки, передачу технологічних досягнень, через інформаційні мережі і культурні процеси”, а відтак вона продовжується завдяки розширенню потоків товарів, послуг, капіталу, робочої сили та ідей, а також спільної дії країн щодо вирішення глобальних екологічних проблем, проблем енергетичної безпеки та інших.

На думку вітчизняного науковця З. Луцишин, глобалізація призводить до реструктуризації і трансформації світової економіки, що змінює правила гри для всіх учасників, в процесі якої розширюється розрив між країнами, що досягли критичної промислової маси, необхідної для глобальної конкуренції, і тим хто відстав [3].

Важливими з точки зору науки про міжнародні відносини, на думку французького професора Б. Баді існують три виміри поняття глобалізації. По-перше, глобалізація – це історичний процес, який розвивається протягом багатьох століть; по-друге, вона призводить до уніфікації світу, життя за єдиними принципами, сповідування єдиних цінностей, додержання єдиних звичаїв і норм поведінки, прагнення все уніфікувати; по-третє, глобалізація – це визнання зростаючої взаємозалежності, головним наслідком якої є підриг, руйнування національного державного суверенітету під натиском дій нових акторів загальнопланетарної сцени – глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських структур, які взаємодіють на рівних основах не лише між собою, але і з самими державами – традиційними дійовими особами міжнародних відносин.

Російські дослідники, Зуев А., Мясникова Л. та Ельянов А. об'єднані в тому, що глобалізація виступає найвищою формою розвитку інтернаціоналізації, яка охоплює практично всі країни світу і впливає на сферу виробництва, невиробничу сферу тощо. Вона передбачає організацію транснаціональних ланцюжків створення доданої вартості, головними з яких стають ТНК [2, с.54, 4, с. 4]. А відтак глобалізацію поглиблює глобальна диверсифікованість системи світового виробництва, впливаючи на розширення й ущільнення всієї системи транснаціональних господарських і культурних зв'язків, що в остаточному підсумку надає їм загальнопланетарний глобальний вимір [6, с. 4].

На думку провідних українських вчених О. Білоруса, Ю. Макогона та О. Лук'яненка глобалізація як нова стадія інтеграції економіки, виступає складовою частиною еволюційної трансформаційної сучасної економіки, що дозволяє визначити форму глобальної інтеграції [1]. Глобалізація означає тісну взаємодію і переплетення економічних, політичних, соціальних, правових, інформаційних, культурних та інших трансакцій на світовому терені; поширення безпосередніх і опосередкованих зв'язків між суб'єктами економічної діяльності всіх країн світу; формування єдиної (глобальної) для всього світового суспільства системи світогосподарських відносин [5, с. 323]. Поява цієї нової форми інтеграції – глобальної інтеграції обумовлена переходом до нового технологічного способу виробництва інформаційно-інтелектуальних, постіндустріальних технологій тощо.

Через зростання та посилення економічних взаємозв'язків (взаємозалежності та залежності між країнами; обсягів зустрічних потоків товарів, послуг, капіталу, ноу-хау в світовому господарстві поглиблюються переплетенням країнних і регіональних господарських комплексів та економічних систем на всіх рівнях мікро-, мезо-, макро..

На рівні окремої компанії, глобалізація визначається насамперед, диверсифікацією та розширенням джерел надходження; масштабами і пропорціями розподілу своїх активів у різних країнах; інтенсивністю долучання до експорту капіталу, товарів і послуг та

використання місцевих переваг (широкий доступ до природних ресурсів та відносно дешевої робочої сили); розміри внутрішньої фірмової торгівлі, технологічних трансфертів [3].

Глобалізація на рівні окремої галузі визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій.

Глобалізовані галузі промисловості мають тенденцію домінувати на кожному ринку одним і тим самим набором глобальних компаній, які координують свої стратегічні дії в усіх країнах діяльності.

Головними показниками глобалізованої галузі промисловості є: співвідношення обсягів зустрічної торгівлі усередині галузі з обсягом світового виробництва; співвідношення зустрічних інвестицій з усім інвестованим в цю галузь капіталом; пропорції прибутків, що отримали конкуруючі компанії галузі у всіх головних регіонах світу; концентрація капіталу, що зростає завдяки активізації та злиттю компаній.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене можна стверджувати, що глобалізація це насамперед найвища стадія інтернаціоналізації; особлива форма інтеграції, що означає тісне переплетення усіх сфер господарського життя, посилення взаємозалежності країн світу у економічному, соціальному, правовому, політичному та ін. сенсах; і як наслідок виникнення єдиної системи світогосподарських відносин.

Література

1. Глобалізація і безпека розвитку: [Монографія] / [О.Г. Білорус, О.Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус]. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
2. Зуев А., Мясникова Л. Глобализация: аспекты, о которых мало говорят / А. Зуев, Л. Мясникова // МЭ и МО – 2004. – №8. – С. 54–60.
3. Луцишин З. О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. – К.: Видавничий центр “Друк”, 2002. – 320 с., 30 с.
4. Медведев В. А. Глобализация экономики: тенденции и противоречия / В.А. Медведев // МЭ и МО. – 2004. – № 4. – С.3–10.
5. Міжнародна економіка: [Навчальний посібник] / [Козак Ю.Г., Лук'яненко Д.Г., Макогон Ю.В. та ін.]. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 672 с.
6. Эльянов А. Глобализация и догоняющее развитие / А. Эльянов // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – №1. – С.3-16.

УДК 330.341.1(043)

Ніколенко Тамара Іванівна, к.е.н., старший викладач кафедри міжнародної економіки

РОЛЬ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ У СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. в глобальному вимірі ознаменувалися посиленням та переорієнтацією транснаціоналізації, що супроводжувалося розвитком сітьових структур, які підвищували інтегрований вплив на перспективи оскільки в переважній більшості в їх діяльність закладено інноваційні стратегії, що підтримувалися відповідного політикою урядів окремих країн і значно прискорили формування економіки знань.

Активізація процесів перетворення знання в безпосередньо продуктивну силу розвитку економіки і суспільства зумовила, особливо в другій половині ХХ ст., розширення як досліджень у цій сфері, так і практичних кроків. Разом ще ознаменувало формування не тільки порівняно цілісної системи поглядів, що отримала назву «економіка знань», але й індикаторів і критеріїв її оцінки. Загальновизнаною стала думка про те, що сьогодні лише через знання можна створити і розвивати економіку – конкурентоспроможну і здатну забезпечувати сучасний рівень життя населення.

Про перехід суспільства до іншої фази розвитку – суспільства інформації, суспільства знань – свідчать зростаючі витрати на інновації, і відповідно збільшення частки інтелектуального продукту у складі ВВП (у розвинених країнах до 60-70%).

Гостро постає потреба в осмисленні та реалізації шляхів формування людини з «інноваційним типом мислення, інноваційним типом культури, з готовністю до інноваційного типу діяльності, що стане адекватною відповіддю на перехід цивілізації до інноваційного типу розвитку».

Ця проблема є надзвичайно актуальною для України, особливо нині, коли розвиток суспільства знаходиться у так званій точці біфуркації, коли інновації як форма розвитку знань можуть стати визначальним фактором подальшого соціокультурного та економічного прогресу. Економічно розвинуті країни світу вже визнали пріоритетність розвитку науки і освіти, як гаранта поступального руху в майбутньому, побудови конкурентної економіки, задоволення постійно зростаючих потреб людей. Тому відбувається плавний перехід на новий рівень розуміння реальності, що характеризується формуванням «економіки знань».

Фахівці дедалі частіше користуються спеціальними термінами «нова економіка» або Е-економіка для опису економіки знань. У широкому розумінні, економіка знань – це економіка, де основною рушійною силою прогресу є знання, зосереджені у людському капіталі та інформаційному навколишньому середовищі. Людина розглядається не лише як фактор виробництва (праця), але й як його результат. Процес розвитку такої економіки полягає в акумулюванні резерву здібностей і набору потреб людини. Економіка знань тісно пов'язана з постіндустріальною економікою, а тому найбільшою мірою характерна для США і країн Західної Європи.

Слід зазначити, що розвиток глобалізаційних процесів породжує конкуренцію за знання, тому очевидно стає необхідність розширеного відтворення новітніх знань, як провідного чинника розвитку економічних систем в світі, що глобалізується. Одним з найважливіших завдань повинен стати розвиток рівня і якості, економічних і суміжних з ними загальносоціологічних знань. Іншими словами, специфіка української соціально-економічної трансформації має бути пов'язана, перш за все, з великим обсягом і високою якістю необхідних знань. Ці інтелектуальні знання формують основу економіки знань, проявляючи її інноваційний характер. Ця інноваційність відображається не лише в посиленні використання досягнень науки і техніки у виробничих процесах, але і в актуалізації соціальної спрямованості економічного розвитку. При цьому інтелектуальний потенціал стає єдиним чинником, який сприятиме подальшому розвитку всього суспільства.

Вплив процесу глобалізації на розвиток і зростання значення економіки знань не лише на національному, але і на наднаціональному рівнях обумовлений дією низки чинників.

По-перше, спостерігається повсюдне розширення інформаційної і науково-технічної співпраці, що в свою чергу сприяє розвитку економічного простору за допомогою безперервного обміну інформацією, спілкування носіїв і одночасно виробників новітніх знань.

По-друге, розвиток міжнародного руху капіталів. В умовах економіки знань особливе місце в цьому процесі займатиме саме рух інтелектуального капіталу, але не при зменшенні, а навпаки зростанні обсягів руху інвестицій (головним чином прямих). Це сприяє перейняттю новітніх знань інших країн на взаємовигідних умовах та успішній актуалізації цих знань.

По-третє, дані процеси сприяють вирішенню глобальних проблем людства. Наприклад, питання, пов'язані з вичерпанням природних ресурсів, при безперервному зростанні потреб людства. Становлення економіки знань сприяє активізації процесу інформатизації економіки, який має на меті раціональне використання природних ресурсів, тобто «виробництво життєвих благ за допомогою природного капіталу, але не за рахунок його «вимивання». Крім того, розвиток новітніх знань сприяє розвитку нових технологій і пошуку альтернативних енергоносіїв, що призведе не лише до зменшення видобутку нафти, природного газу і вугілля, але і вирішення низки екологічних проблем.

По-четверте, формування «банків знань» для збереження накопичених праць, за умови їх постійного поповнення. Це повинно стимулювати вирішення проблеми розриву між економічно розвиненими країнами і країнами, що розвиваються.

Проте при всьому позитивному впливі процесу глобалізації на зростання економіки знань не варто забувати про його суперечливий характер. У зв'язку з цим в якості ключової проблеми можна виділити питання економічної безпеки на національному рівні.

Таким чином, для досягнення успіхів на шляху формування економіки знань необхідним є виконання наступних умов:

- усвідомлення переваг інноваційної моделі економічного розвитку, розвиток систем «знання – виробництво – знання» (знання – нове або доповнене новими ідеями знання, отримане шляхом апробації в реальних умовах);
- формування нового світогляду українського суспільства, розвиток інноваційної культури на всіх рівнях управління (як на рівні нації, кожного індивіда, так і на рівні персоналу підприємств);
- захист вітчизняного виробника і впровадження принципово нової практики до визначення суті «українського продукту», «української технології»;
- удосконалення нормативно-правової бази, що регулює здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності;
- стратегічний підхід до планування методів досягнення проектних показників на макро- і мікрорівні, визначення конкретних часових проміжків.

Отже, перехід до інноваційного типу розвитку є закономірним. Такий курс лише сприятиме утвердженню національного інтелектуального потенціалу на гідному рівні та отриманню стартових умов для якісно нового розвитку країни у соціально-економічному аспекті.

Економіка знань в межах даного загальносвітового процесу повинна стати своєрідним ядром економічної системи, оптимізуючи всі економічні процеси, а також підвищуючи ефективність національної системи господарювання. Саме так можна визначити новий вектор господарської динаміки. При цьому важливим питанням в умовах економічної і політичної ситуації, що склалася, є питання про творчу спрямованість економіки знань. Це об'єктивізує думку про розширене відтворення саме новітніх інтелектуальних знань і про виділення інтелектуального капіталу як визначального чинника в розвитку економіки.

Таким чином, підводячи підсумок слід зазначити, що головним проявом економіки, заснованої на знаннях, є її інноваційний характер. Ефективність інноваційного процесу багато в чому визначається тим, яким чином основні суб'єкти інноваційної системи взаємодіють між собою як елементи колективної системи створення і використання знань. Інновації у багатьох випадках лише побічно впливають на економічну ефективність фірми, тож інноваційна сфера досить часто виявляється зоною так званих «провалів ринку». Тому соціальне замовлення на інновації надходить не від окремих підприємців чи менеджерів, а формується економічною системою в цілому. З погляду стимулювання розвитку економіка знань вимагає особливого державного підходу. У даному питанні важливою є співпраця держави і приватного бізнесу – приватно-державне партнерство, оскільки науково-технічний прогрес і прогрес в області інновацій на сучасному етапі базуються на складній системі взаємозв'язків суб'єктів виробництва і споживання знань, управлінні їх потоками та забезпеченні практичного застосування.

РОЛЬ ЛОГИСТИЧЕСКОГО ФАКТОРА В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ КОМПАНИЙ

Развитие глобальной постиндустриальной мировой экономики сопровождается усложнением, международной конкурентной борьбы. Логистическое управление стало играть новую роль в обеспечении конкурентоспособности компаний. Сейчас компании испытывают давление растущей конкуренции не только со стороны национальных и иностранных предприятий как таковых, но и в результате лавинообразных роста количества и расширения номенклатуры продукции. По мере его усиления они вынуждены находить нетрадиционные пути получения конкурентного преимущества, например, как упоминалось, сопровождая товар пакетом услуг. Это превратилось в жизненно важный способ дифференциации предложений компании, который нельзя так же легко скопировать, как изменения в цене, рекламу или модификацию продукта. Стремление к новым управленческим решениям сконцентрировано на интеграции функций закупок, производства, транспортировки, управления запасами, информационными и финансовыми потоками, причем в качестве прикладной стратегии используется логистическое управление. В результате возрастающее число фирм добивается конкурентного лидерства именно благодаря своей компетенции в области логистики. Комплексная интеграция в рамках ТНК требует и комплексной организационной структуры, которая выражается в создании региональных логистических систем и организации производства.

Синтез экономико-организационных факторов, содействующих глобализации международной конкурентной борьбы касательно обеспечения её логистическим обслуживанием выглядит следующим образом:

- растущий спрос на товары со стороны многих стран. Во многих странах мира идет экономический рост, и местные рынки потребляют все больше товаров и услуг, что поощряет международную экспансию многих корпораций стран развитой экономики;
- рост спроса на зарубежную продукцию. Средства коммуникации сделали доступными для потребителей выход на производителей или продавцов из других стран. Товары заказываются непосредственно за границей;
- конвергенция рыночного спроса. В мире создалась ситуация, когда одни и те же товары имеют одинаковый спрос во многих странах и корпорация создает одинаковую продукцию для ее широкого потребления. То есть вкусы, касающиеся товаров массового потребления, всюду почти одинаковые. Это дает возможность многим известным транснациональным корпорациям производить продукцию для ее потребления потенциально в любой стране мира;
- устранение торговых барьеров. В соответствии с решениями ГАТТ/ВТО все ее страны-участницы равны. Это подтолкнуло некоторые страны к созданию зон свободной торговли, основной смысл которых устранение таможенных барьеров и снижение таможенных пошлин. Так, если в 50-е гг. таможенные пошлины в цене товара составляли в среднем 50%, то в начале 90-х годов они снизились до 7%, а в начале 2010-х г. — до 3%;
- расширение производства продукции в количествах заведомо больших, чем потребности внутренних рынков. Многие предприятия так организовали производство своей продукции, что оно экономически выгодно только при значительно больших объемах, чем потребности внутренних рынков. Дешевизна этой продукции такова, что даже при значительных расходах на ее доставку на внешние рынки сохраняется ценовая конкурентоспособность;

- содействие мировой торговле со стороны специализированных предприятий. Многие предприятия за последние годы сконцентрировали свои усилия на ключевых компетенциях, отдав на откуп внешним компаниям операции, связанные с логистикой. Специализированные транспортные, складские, логистические, страховые компании, фрахтовые и таможенные брокеры и пр., содействующие развитию мировой торговле предприятия, эффективно осуществляют аутсорсинг своей компетенции для производителей;

- интеграция систем поставок товаров. Интеграция операций по доставке товаров во многом облегчила международную торговлю. Сделала границы транспарентными, облегчила таможенные процедуры;

- изменения в практике обеспечения логистических операций. Внедрение современных транспортно-технологических систем в практику организации и осуществления логистических операций сделало их более привлекательными для потребителей. Логистические операции стали выполняться быстрее, дешевле, сократились потери в пути. Предприятиям стало легче выходить на внешние рынки, проще осваивать их;

- улучшение коммуникаций в системе мировой торговли. Спутниковая связь, Интернет и другие каналы связи и коммуникаций сделали информацию о товарах и услугах доступными для всех членов мирового сообщества, где бы они ни находились. Это стимулировало спрос на различных рынках в целом, улучшило узнаваемость брендов, создало условия для конвергенции вкусов, увеличило спрос на товары и т.д.;

- улучшение коммуникаций в бизнесе в целом. Развитие информационных систем коренным образом изменило практику ведения бизнеса во всем мире. Это сделало бизнес более гибким, включая вопросы организации эффективного его логистического обслуживания.

Бесспорно, управление логистическими операциями в глобальном масштабе – чрезвычайно сложный процесс. Тем более, что в настоящих условиях существует множество вариантов ведения международной торговли: от традиционной ориентации на экспортно-импортные операции до реализации концепции «предприятия без гражданства». Нет единой универсальной модели подобных систем управления. Каждое предприятие находит собственные решения.

Таким образом, глобализация мировой экономики — сфера хозяйственной деятельности, испытывающая всевозрастающие потребности в обеспечении должного логистического менеджмента. Предприятия всего мира, включая украинские, выходят на мировой рынок, побуждаемые стремлением к рыночному росту. С расширением международной торговли увеличиваются и потребности в соответствующем логистическом обслуживании, формирование стратегии которого должны включать следующие направления научных исследований:

1. Обоснование структуры и механизмов развития глобального рынка логистических услуг.

2. Моделирование системы инфраструктурно-логистического обеспечения функционирования мировой торговли.

3. Исследование принципиальных подходов к формированию глобальных логистических структур.

4. Моделирование стратегии развития международных логистических систем.

5. Формирование системы и объектов глобальной логистики.

6. Трансформация стратегий повышения конкурентоспособности национальных экономик в условиях логистизации глобального бизнеса.

7. Обоснование парадигмы «логистическая экономика» в контексте транснационализации мирового хозяйства и заданий устойчивого экономического развития.

Литература

1. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. – М.: Наука, 2000. – с. 111.

2. Анчишкин А. Наука. Техника. Экономика. М.: Экономика, - 1986 г.

3. World Investment Report <http://www.unctad.org>
4. Портер М. Международная конкуренция. – М.: Международные отношения, 2002. – 896 с.
5. Макогон Ю.В., Орехова Т.В. та інш. Трансформація світового ринку капіталу в умовах транснаціоналізації: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 248 с.
6. Мовсесян А.Г. Транснационализация в мировой экономике. – М.: ФА при правительстве РФ, 2001. – 316 с.
7. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України. – К.: ВО „Батьківщина”, 2001. – 301 с.
8. Макогон Ю.В., Орехова Т.В. Глобализация и Украина в мировой экономике. Учебник с грифом МОНУ. Донецьк: ДонНУ. – 2004. – 478 с.
9. Мясникова Л.А. Логистика добавленной стоимости. // Риск. – 2007. - №1. – с. 44-49
10. Омельченко В.Я. Границы и потенциал экономической организации /Наукові праці Донецького національно технічного університету. Серія Економіка. Вип.. 70. – Донецьк: ДонНТУ, 2004. – с. 55-62
11. Омельченко В.Я. Формирование транзакционного потенциала экономической организации. - Вісник Донецького університету. Серія В: Економіка і право. Вип. 2. – Донецьк, ДонНУ, 2003. – с. 19-24

УДК 339.944 (043)

Чентуков Юрій Ілліч, д.е.н., професор, перший проректор Маріупольського державного університету

СУЧАСНИЙ ХАРАКТЕР РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ

Дослідження основних підходів щодо етапів розвитку економічної глобалізації свідчить про суперечливий характер впливу останньої на національні економіки й на весь хід сучасного світогосподарського розвитку: з одного боку, глобалізація кардинально розширює можливості окремих країн щодо використання й оптимальної комбінації різноманітних ресурсів, їх більш глибокої й всебічної участі в системі міжнародного поділу праці; з іншого – глобальні процеси значно загострюють конкурентну боротьбу, призводять до маніпулювання величезними фінансовими та інвестиційними ресурсами, що становить реальну загрозу для країн з низькими і середніми доходами. При безперечних перевагах глобалізації слід враховувати неоднозначність, різноспрямованість впливу глобальних трансформацій на різні групи країн і сфер сучасного виробництва.

Сучасний вигляд міжнародних виробничих систем визначається такими обставинами: по-перше, змінюються підходи до розробки й здійснення торгової, промислової й конкурентної політики; по-друге, зростання внутрішньофірмових трансакцій ускладнює реалізацію економічної й податкової політики; по-третє, уряди стикаються із труднощами електронного управління трансакціями, оскільки зростаючий глобальний ринок незначним чином пов'язаний із географічною територією; по-четверте, урядам стає важче реалізувати цілі соціального добробуту, оскільки мобільність капіталу зменшує ефективність трудового законодавства й стандарти праці.

Ядро сучасної економічної єдності світу визначає новий тип глобальних факторів виробництва – біотехнотронні, що формують перспективну структуру світового господарства. При цьому розвиток міжнародного співробітництва під впливом біотехнотронних факторів обумовлено дією таких важелів: розподіл ризику, пов'язаного з розробкою й використанням нових технологій; розширення доступу до новітньої технології для застосування в інших регіонах; зосередження на комерційному використанні наукових результатів; запобігання труднощів, обумовлених розходженнями в патентних законодавствах; подолання перешкод в одержанні ліцензій на продаж товарів за кордоном;

прагнення окупити витрати на здійснення дорогих наукових робіт; об'єднання окремих винаходів у рамках нових систем виробничого або споживчого призначення; використання уніфікації й стандартизації, що охоплюють всі стадії створення виробу. Нова глобальна економіка демонструє тенденцію до віртуалізації праці й виробництва; в свою чергу, інтелектуалізація праці, власності, виробництва посилює цю закономірність.

Глобальна трансформація та інтеграція – це об'єктивні процеси, які характеризуються циклічним характером розвитку: незважаючи на величезні масштаби, глобалізація увійшла у фазу глибокої кризи, що посилюється. У перспективі слід очікувати розвитку глобалізаційних і антиглобалізаційних тенденцій і конфліктів: поряд з новими можливостями, збільшаться виклики і загрози невпорядкованості, неконтрольованої глобалізації, що зумовлює необхідність визначення сутності, місця ролі і впливу глобалізації на процеси світового й національного розвитку, дослідження механізму її дії у взаємозв'язку з проблемами економічної безпеки.

В умовах зростаючої взаємозалежності держав світовий суспільний прогрес все більшою мірою залежить від вирішення глобальних проблем (загроз), характерною рисою яких є їх тісний взаємозв'язок і взаємозалежність, що зумовлює необхідність комплексного дослідження глобальних проблем у їх взаємозв'язку і взаємодії. Передумовою системних трансформацій з урахуванням дії глобальних загроз є перехід до сталого розвитку світового співтовариства.

Вихід на світовий ринок потужних міжнародних виробничих формувань, що виникають на основі розвитку міжнародної економічної мікроінтеграції, загострює міжнародну конкуренцію, що, в свою чергу, вимагає відповідного концентрування капіталів і виробництва вже в міжнародному масштабі. Транснаціональні компанії через систему міжнародного виробництва інтернаціоналізують фактори виробництва та методи управлінської діяльності. Поєднання інтересів корпорацій з вимогами зарубіжного ринка реалізується через певну систему ключових факторів управлінської поведінки для різних економічних систем, тобто через стереотипізацію риків.

Головною особливістю сучасного розвитку світової економіки є домінування у веденні конкурентної боротьби групових утворень підприємств, що свідчить про активізацію процесів злиттів і поглинань як на національному, так і на світовому ринках. Концентрація виробництва й капіталу сприятиме зростанню потенціалу й потужностей інтегрованих структур бізнесу, перш за все, на глобальних ринках.

СЕКЦІЯ ЕЛІНІСТИЧНІ СТУДІЇ І ПЕРЕКЛАД

УДК 81'28(043)

Алипа Р.А., старший преподаватель

ДИАЛЕКТ КАК ФОРМА СУЩЕСТВОВАНИЯ ЯЗЫКА

До возникновения письменности и литературы языки развиваются в их устно-разговорной форме. Возникновение письменности и литературы вызывает появление второй формы языкового существования и развитие книжной литературы, взаимодействие этих двух форм характеризует развитие языков нового времени, сказываясь, прежде всего в изменении отношений между общим языком народа и его говором или диалектом.

Диалект является полноценной системой речевого общения (устной или знаковой, но не обязательно письменной) со своим собственным словарём и грамматикой.

Диалекты служат для:

- понимания процесса исторического развития языка: в диалектах часто сохраняются архаизмы, необходимые для воссоздания широкого языкового движения;
- установления взаимоотношений между историей языка и историей народа, так как диалектные факты часто дают возможность проследить, как передвигались племена и народы в глубокой древности;
- понимания многообразия слов, звуков и форм современного языка, для практического учета особенностей местной речи.

В отличие от литературного языка, диалект ограничен территориально и функционально, существует только в устной форме.

Различают диалекты территориальные и социальные.

Территориальные диалекты наряду с литературным языком являются основной разновидностью языка.

Социальный диалект – средство общения коллектива, объединенного профессионально или социально. Например, язык гончаров, охотников, спортсменов, школьников, студентов и др.

Социальная база диалекта, как и социальная база литературного языка – категории исторические.

Как разновидность языка диалект представляет собой систему с определенной структурой и характеризуется собственными закономерностями, сложившимися в результате многовекового развития диалекта на соответствующей территории.

Диалектная норма не исключает наличие вариантов, которые создают необходимые предпосылки для ее изменения и развития. Варьирующиеся языковые формы отмечаются в речи представителей разных поколений. Развитию подобной вариантности способствует то, что все носители диалекта владеют двумя или более формами существования языка. Благодаря этому, а также благодаря ситуативно- обусловленному переключению с одной формы существования языка на другую усиливается интерференций на всех других языковых уровнях. В речи представителей среднего поколения в одной и той же местности может отражаться иная фонологическая система, чем в речи старшего.

Диалектная речь заимствует многочисленные слова и обороты из обиходно-разговорного и литературного языка. В местных диалектах обнаруживается значительная вариантность, имеющая разный индивидуальный и общий диапазон [4]. В структурном плане диалект обнаруживает целый ряд своеобразных черт, отличающих его от литературного языка. Диалект может отличаться от литературного языка на всех уровнях языковой системы: фонетическом, морфологическом, лексическом и синтаксическом.

Вместе с тем, диалектам присуще сильное творческое начало, благодаря которому в них нередко продолжают жить, активно действовать и расширять первоначальную сферу

своего проявления закономерности, связанные для литературного языка с отдаленными периодами его истории, либо угасшее и утратившее в нем свою релевантность. Современные диалекты дают возможность экспериментально обследовать многие фонологические явления и процессы. Действенность заложенных в диалекте творческих потенций, не сдерживаемом письменной кодификацией (как это наблюдается в литературном языке), обуславливает его быструю изменчивость. Она особо ярко сказывается на звуковом облике многих слов и словоформ, испытывающих разнообразные модификации под влиянием процессов ассимиляции, диссимиляции и редукции.

Известны случаи, когда диалект, в результате формирования своей собственной литературной нормы становился отдельным самостоятельным языком.

Диалект – понятие глубоко историческое. Для феодального общества это, прежде всего, территориальная единица, так как на определенном диалекте говорит все население данной области – и крестьяне, и феодалы. В эпоху капитализма положение существенно меняется. На диалекте говорит уже не все население определенной местности, а лишь ее необразованные жители. Диалект выступает как своеобразное средство классовой дифференциации общества по признаку языка.

Диалекты старше литературного языка. Литературный язык обычно образуется на основе того или иного диалекта или целой группы близких диалектов. Диалектная лексика и в наши дни продолжает пополнять запасы литературного языка [3].

Литература

1. Грачев М.А., Кожевников А.Ю. К вопросу о социальной диалектологии русского языка // Филологические науки. 1996. – №5.
2. Русская диалектология / под ред. Касаткина Л.Л. – М. : «Академия», 2005. – 288 с.
3. Фомина М.И. Лексикология / М.И. Фомина. – М., 1983. – 336 с.
4. Фомичева Н.И. Диалектология современного немецкого языка / Н.И. Фомичева. – М., 1983. – 198 с.
5. <http://navigator-msk.com/ru/articles>
6. <http://allrefs.net>

УДК 811.14'06'255.4

Бондаренко О.В., асистент

ПЕРЕКЛАД РЕАЛІЙ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ПОБУТУ В АКРИТСЬКИХ ПІСНЯХ

Акритські пісні – це народні грецькі пісні, в яких оспівуються подвиги акритів, які охороняли східні кордони Візантійської імперії. Акритські пісні вважаються одними з найстаріших народних пісень Греції, які збереглися до наших часів, та мають спільні риси з так званим епосом Дигениса Акритиса. Акритські пісні відрізняються від інших народних грецьких пісень особливо завдяки своєму духу та зверненням до героїчних та воєнних подій. Головною метою акритських пісень є зображення прояву особистої хоробрості та патріотичного духу акритів.

Основним засобом передачі реалій при перекладі акритських пісень, в тому числі й побутових, є транслітерація або транскрипція, описовий переклад або коментарії. Якщо реалія вже є зафіксованою в двомовних словниках, то вона вже має характер традиційної. Наприклад, Ακρίτης – акрити, Σαρακηνοί – сарацини, Αράβηδες – араби. Ці приклади не вимагають подальших коментарів, адже вони мають місце й в українській мові. За допомогою прийому транслітерації нами було перекладені власні імена героїв Ο Χάρος – Харон

Ο Τσαμαδός – Тсамадас

Ο Γρίβας – Гривас

Ο Διγενής Ακρίτης – Дігеніс Акритис

Ο Κωνσταντής – Костантин

Η Λιογέννητη - Лиогеніті

Ο Χάγβαρδ - Хагвард

Η Σίγνη - Сігні

Найбільш вживаним прийомом при перекладі реалій на позначення побуту, які мають місце в текстах акритських пісень є калькування, яке, в свою чергу, може супроводжуватися коротким коментарем, або вживатися самостійно.

Κάστρον - замок

τα θεμέλια – основи, фундамент

της Αραβίνας τα βουνά – Аравії гори

της Σύρας τα λαγκάδια – Сірії доли

τετραπίθαμο σπαθί – міч п'яти п'ядей

μαρμαρένια αλώνια – мармуровий ток

μαρμαρένια τάβλα – мармурова дошка

μουλάρια - мули

φτερνιστήρι - шпора

ταμπέλι – дошка

γλυκοκουβεντιάζουν – ведуть солодкі речі

ρημόκαστρο – порожній замок

При використанні прийому калькування, слід зважати на контекст, в якому ці реалії використовуються.

При перекладі акритських пісень дуже часто було використано прийом описового перекладу. Це є типовим для перекладу художніх творів з новогрецької мови українською, адже новогрецькій мові притаманне таке явище, як поєднання декількох слів в одне з метою надання певного стилістичного окрасу явищу або предмету, який описується. Будучи відірваними від контексту, слова, перекладені описовим способом, можуть втратити своє значення та смислове навантаження.

Πρωτοπαλλήκαρο – найкращий парубок

Κλεφτοπολεμάρχος – той, воює з клефтами (злочинами)

ευχή και του στερνού μου - бажання мого серця

λιανοτραγουδάτε – тихесенько наспівуєте

ο καστροπολεμίτης – той, кому коряться фортеці

Під час перекладу акритських пісень нами було помічено, що реалії візантійського побуту, які зустрічаються в текстах пісень здебільшого представлені за допомогою дієслів та прикметників. Адже саме дієслова та прикметники несуть на собі основне змістове навантаження та виступають засобом виразності в народних грецьких піснях. Завдяки дієсловам та прикметникам створюється необхідна атмосфера героїчності та злагожденості дій головних героїв, показана доцільність їх вчинків.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що для передачі реалій не існує одного певного способу в силу їх різноманіття, а значить, для адекватної інтерпретації того чи іншого культурно-обумовленого явища перекладач повинен підбирати найбільш підходящий спосіб перекладу. Крім словників величезною підмогою перекладачеві у процесі інтерпретації реалій є фонові знання, інтуїція, уява, відчуття мови, і культурний світогляд.

Література

1. Ακρίτικά δυμοτικά τραγούδια. – Електронний ресурс. – Режим доступу. - <http://15dim-laris.lar.sch.gr/dimotika%20akr.tragoudia.htm>

2. Ακρίτες και τα ακρίτικά τραγούδια – Електронний ресурс. – Режим доступу. - <http://1dimplagiari.blogspot.com/2012/01/blog-post.html>

3. Ακρίτικά τραγούδια – Електронний ресурс. – Режим доступу. - <http://www.slideshare.net/dnaka/10-10522736>

ДИСЦИПЛІНА «ПРАКТИЧНИЙ КУРС НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ» ЗА НАПРЯМОМ ПІДГОТОВКИ 6.030301 – ЖУРНАЛІСТИКА

На сучасному етапі розвитку глобалізованого суспільства володіння іноземними мовами є обов'язковою складовою професійної підготовки будь-якого фахівця із вищою освітою. Англійська мова є безперечним лідером з кола найпопулярніших іноземних мов. Але все більшої актуальності набуває потреба у фахівцях, які окрім англійської на професійному рівні володіють ще й специфічною непоширеною мовою. До таких відноситься новогрецька, якою спілкуються у Грецькій Республіці та у Республіці Кіпр як рідною. Новогрецька є однією з мов Європейського Союзу, що розширює професійні можливості фахівця та посилює мотивацію до вивчення.

Зазначимо, що відповідно до вимог Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти володіння іноземною мовою має бути сертифіковано. А це означає, що й робоча програма дисципліни має бути спрямована на формування вмінь та навичок, які регламентуються у вказаних Рекомендаціях та відповідають певним рівням (від А0 до С2).

Саме на формування вмінь та навичок читання, письма, аудіювання, говоріння новогрецькою мовою в обсязі, необхідному для складання іспиту з новогрецької мови рівня А1, згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти, зорієнтовано Робочу програму дисципліни «Практичний курс новогрецької мови» для студентів ОКР «Бакалавр» за напрямом підготовки 6.030301 – Журналістика.

Враховуючи вищезазначене, **предметом** дослідження визначаємо процес навчання новогрецької мови майбутніх журналістів. **Мета** – проаналізувати особливості формування Робочої програми дисципліни «Практичний курс новогрецької мови» для студентів ОКР «Бакалавр» за напрямом підготовки 6.030301 – Журналістика.

Завданнями програми визначено: формувати в студентів навички читання, письма, аудіювання, говоріння новогрецькою мовою; вчити усному і писемному (монологічному та діалогічному) мовленню за лексичними темами курсу; формувати в студентів перекладацьку компетенцію.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- орфоепічні норми, правила читання та письма новогрецької мови;
- відмінювання дієслів А, В1, В2, Г1-Г4 у теперішньому, минулому та майбутньому часі;
- відмінювання іменників чоловічого, жіночого, середнього роду у однині та множині;
- відмінювання прикметників чоловічого, жіночого, середнього роду у однині та множині;
- розряди займенників: особові, присвійні, вказівні, означальні, питальні, відносні;
- розряди прислівників: способу дії, міри і ступеня дії, прислівники часу, прислівники місця;
- кількісні (0-1 млн.) та порядкові (1-й – 20-й) числівники;
- лексику за темами: Як справи? Звідки ти? Анкетування. Якою мовою ви розмовляєте? Моя родина. У магазині. Національність. Таке життя: він і вона. Яка зараз година? Дні тижня. Як зорієнтуватися у незнайомому місті. У кафе. Овочі – фрукти. У супермаркеті. Одяг та взуття. У банку. У туристичній агенції. У таверні. Мій дім. Моя кімната. Аренда квартири. У готелі. Йдемо у похід. Пори року. Погода. Зовнішність, у обсязі, достатньому для складання іспиту з новогрецької мови рівня А1 згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен уміти:

- особливості синтаксичної будови речення у новогрецькій мові.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен уміти:

- розуміти і вживати побутові повсякденні вирази;

- будувати елементарні речення з метою задоволення конкретних потреб;
- відрекомендуватись або представити когось;
- запитувати і відповідати на запитання про деякі деталі особистого життя, про людей, про речі тощо;
- взаємодіяти на простому рівні, якщо співрозмовник говорить повільно і чітко;
- друкувати новогрецькою мовою.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує виконання студентами індивідуального навчально-дослідного завдання (ІНДЗ), адже це поглиблює їх знання та сприяє вдосконаленню науково-пошукової діяльності.

Наведемо зміст пропонованого ІНДЗ. Назва: Складання тематичного глосарію за змістовими модулями. Мета ІНДЗ: формування мовної та мовленнєвої компетенції студентів, а також, вдосконалення навичок друкування на новогрецькій мові.

Під час вивчення дисципліни «Практичний курс новогрецької мови» студенти складають глосарій за темами змістових модулів. Результати ІНДЗ надаються у вигляді глосарію за кожним змістовим модулем. Захист результатів ІНДЗ відбувається шляхом усної перевірки вивчених слів.

У результаті виконання ІНДЗ студенти повинні: засвоїти лексику за темою; засвоїти словникові еквіваленти та варіанти перекладу мовних одиниць; вдосконалити навички роботи з двомовними словниками; вміти друкувати грецькою мовою.

Зміст ІНДЗ: а) захист глосарію за кожним змістовим модулем (дата фіксується викладачем); б) письмовий звіт за кожним змістовим модулем про результати виконання ІНДЗ, який має таку структуру: Титульний аркуш містить назву університету; назву кафедри; назву змістового модулю, за яким укладено глосарій; назву навчальної дисципліни; ім'я, прізвище та спеціальність студента, що виконав глосарій. Основна частина: новогрецько-український тематичний глосарій (не менш 50 слів).

Критерії оцінювання глосарію: самостійність виконання; обсяг навчального матеріалу; якість оформлення письмового звіту; володіння грецькою мовою при перевірці вивчених слів.

Захист глосарію за кожним змістовим модулем оцінюється за національною шкалою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно), та за шкалою ECTS, що більш детально відображено у нижченаведеній таблиці:

Оцінка	Бали	Для одержання оцінки студент повинен:
«5» (відмінно)	19-24 (I семестр) / 9-12 (II семестр)	<ul style="list-style-type: none"> • укластися у встановлений термін підготовки глосарію; • володіти лексикою чітко й без помилок; • надати письмовий звіт, який повністю відповідає нормам оформлення; • обсяг: 50 слів і більше.
«4» (добре)	15-18 (I семестр) / 6-8 (II семестр)	<ul style="list-style-type: none"> • укластися у встановлений термін підготовки глосарію; • володіти лексикою чітко й без помилок; • надати письмовий звіт (не повністю відповідає нормам оформлення); • обсяг: 40-49 слів.
	10-14 (I семестр)	<ul style="list-style-type: none"> • допускаються недостатньо впевнені й чіткі відповіді, але вони

«3» (задовільно)	/ 3-5 (II семестр)	повинні бути правильні; • задовільно володіти лексикою глосарію; • надати письмовий звіт (частково не відповідають нормам оформлення); • обсяг: 30-39 слів.
«2» (незадовільно)	0-9 (I семестр) / 0-5 (II семестр)	Оцінку «2» (незадовільно) одержують студенти, відповіді яких можуть бути оцінені нижче вимог до оцінки «3» (задовільно).

Проаналізуємо методи контролю за рівнем знань, вмінь та навичок студентів. Навчальна дисципліна «Практичний курс новогрецької мови» оцінюється за модульно-рейтинговою системою. Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою.

Поточний контроль відбувається шляхом оцінювання результатів навчальної діяльності студентів за кожний змістовий модуль: у I семестрі у 28 балів (7 змістових модулів *4 бали за кожний); у II семестрі у 34 бали (17 змістових модулів *2 бали кожний).

Самостійна робота студентів оцінюється наступним чином: у I семестрі у 28 балів (7 змістових модулів *4 бали за кожний); у II семестрі у 34 бали (17 змістових модулів *2 бали кожний).

Таким чином, максимальна кількість балів поточного контролю у I семестрі дорівнює 56, у II семестрі – 68.

Модульний контроль передбачає виконання 1 модульної контрольної роботи у кожному семестрі (оцінюється у 10 балів), та індивідуального навчально-дослідного завдання (24 бали у I семестрі, 12 балів у II семестрі).

Підсумковий контроль знань студентів відбувається на заліку (I семестр), та іспиті (II семестр) та оцінюється у 10 балів.

Отже, за результатами вивчення курсу студент отримує підсумкову оцінку за 100-бальною системою, яка складається методом додавання балів:

I семестр: 28 (С-П)+28 (СРС)+24 (ІНДЗ)+10 (МКР)+10 (залік)=100

II семестр: 34 (С-П)+34 (СРС)+12 (ІНДЗ)+10 (МКР)+10 (іспит)=100

Таким чином, процес навчання новогрецької мови майбутніх журналістів укладено відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, що надає студентам додаткову можливість скласти іспит з новогрецької мови на отримання сертифіката міжнародного зразка.

УДК 821.14'06-312.6(043)=14'06

Ναζάρνκο Μαρίνα, διδάσκουσα ελληνικής γλώσσας

Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΟΥΤΖΑΝ-ΜΑΡΤΙΝΕΓΚΟΥ ΩΣ ΠΡΩΤΟ ΓΝΗΣΙΟ ΔΕΙΓΜΑ ΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΕΙΔΟΥΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Η *Αυτοβιογραφία* της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου (1801-1832) προβάλλεται ως ένα έργο εξαιρετικό, ξεχωριστό για την εποχή του και αποτελεί, σύμφωνα με τον Κ.Θ. Δημαρά «[...] σπάνιας ποιότητας λογοτεχνικό κείμενο, ένα από τα πιο αγνά στολίσματα της νέας ελληνικής λογοτεχνίας» [4, σ. 217].

Γιατί, όμως, τα τόσο απλά πράγματα που μας διηγείται η Ελισάβετ, τα μικρά κοριτσιίστικα προβλήματά της, η αγωνία της να μορφωθεί, το καμάρι της για τα γραφτά της, το πάθος της για πιο στοιχειώδη ελευθερία, η ψυχική της αφέλεια γίνονται τόσο συναρπαστικά στις σελίδες του έργου

της, σαν περιπετειώδη περιστατικά; Τι είναι αυτό που κάνει την *Αυτοβιογραφία* της τόσο τερπνή και γλυκύτατη;

Σοβαρό στοιχείο στην επιτυχία της Ελισάβετ είναι η θέλησή της στην παρουσίαση αποκλειστικά πραγματικών γεγονότων. Θέλει να είναι ένας λόγος αλήθειας, γι' αυτό μέσα στο κείμενο παρατηρούνται οι αναφορές σε ιστορικά γεγονότα, οι περιγραφές φυσικών καταστροφών, μα και οι περιγραφές των επιστολών της που απευθύνονται στους συγκεκριμένους ανθρώπους. Επιπλέον, ξεχωρίζεται ένας ανεπιτήδευτος, αθώος έως και αφελής αυτοαναπαραστατικός λόγος της κοπέλας, η οποία μαθαίνει να γράφει, έχει την αγωνία για τη σωστή χρήση της γλώσσας και η οποία δεν έχει φτάσει ακόμη στο σημείο να αισθάνεται τόσο άνετα γράφοντας, ώστε να αφεθεί στα τεχνάσματα της μυθοπλασίας.

Μαζί με την ευθύτητα, στη γοητεία της *Αυτοβιογραφίας* συντελεί αποφασιστικά η γνήσια αίσθησή της με την καταπληκτική της αμεσότητα. Ανάμεσα στα πράγματα που της περιβάλλουν, σ' αυτά που της συμβαίνουν και στις λέξεις, στις φράσεις που μεταχειρίζεται για να τα εκφράσει δεν μεσολαβεί τίποτα. Στο κείμενο οι λέξεις ξανακερδίζουν τον εαυτό τους, την πραγματική τους σημασία, η γλώσσα ξεγυμνώνεται από το φιλολογικό της κορσέ. Να τι γράφει ο Κ. Πορφύρης στον «Επίλογο» του βιβλίου: «*Αφέλεια και απλότητα, συναισθηματισμό και αυθορμητισμό, δραματικότητα και λυρισμό. Το γράψιμο της Ελισάβετ είναι γλυκό, απαλό, βελούδινο. Είναι στιγμές που γίνεται αέρινο ποίημα. Πολλές φορές έχει μια συναρπαστική δύναμη, ένα δραματικό λαχάνιασμα που αρπάζει και παρασέρνει τον αναγνώστη στο τρέξιμό του*» [6, σ. 18].

Σε συνέπεια, και η γλώσσα της *Αυτοβιογραφίας* συμπεριλαμβάνεται στα λογοτεχνικά προτερήματα του κειμένου. Η γλώσσα είναι απλή, έχει τη γοητευτική αφέλεια των *Απομνημονευμάτων* του Μακρυγιάννη με κάποια, όμως, σοβαρότερη λόγια επίδραση. Η σκληράδα της αδιαμόρφωτης δημοτικής της που έχει αρκετές προσμίξεις της καθαρεύουσας αλλά και της ιταλικής και γαλλικής σύνταξης, είναι φυσική, με την έννοια ότι δεν είναι συνειδητή επιτήδευση αλλά μοιραία συνέπεια της εποχής. Αυτή η τραχύτητα της δίνει, ωστόσο, μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία. Ίσως, και το εφτανησιώτικο μουσικό αισθητήριο να βοηθάει στην αυθόρμητη κατανομή του τονισμού, στη σύνθεση φωνηέντων και συμφώνων και στην επίτευξη συνηχήσεων, που φέρνουν μελωδικό αποτέλεσμα.

Άλλο ένα στοιχείο που πρέπει να συνυπολογίσουμε στην εκτίμηση του λογοτεχνικού χαρακτήρα της *Αυτοβιογραφίας* είναι ότι αυτή αποτελεί ένα κείμενο γραμμένο από γυναίκα. Όμως, η θηλυκή ταυτότητα της Ελισάβετ δεν προσδιορίζεται από ένστικτα, ούτε από συναισθήματα όπως του έρωτα, ούτε από τη διεκδίκηση της θεώρησης του σώματος ως μέσου γνωριμίας και καθορισμού του κόσμου, αλλά από τους περιορισμούς και τα εμπόδια που μπαίνουν γενικά στο φύλο της και από τις αντίστοιχες προσπάθειες υπέρβασής τους. Η αφήγησή της εστιάζεται σε γυναικείους χαρακτήρες (της ίδιας της Ελισάβετ, της μητέρας της και της αδελφής της) και σε τρόπους ζωής γυναικών.

Μεγάλο ενδιαφέρον αποτελούν και οι ιδέες που ξεπηδούν από τις σελίδες της *Αυτοβιογραφίας*. Παρά το γεγονός, ότι δεν είναι εντελώς αποκρυσταλλωμένες, αντανακλώντας τις αντιμαχόμενες επιδράσεις του οικογενειακού περιβάλλοντός της, των δασκάλων της, της τάξης της και της εποχής της, ξεκαθαρίζονται σημαντικές προοδευτικές. Έτσι, ανάμεσά τους συγκαταλέγονται οι ιδέες που φανερώνουν την επίδραση του Γαλλικού Διαφωτισμού. Στην *Αυτοβιογραφία* η Ελισάβετ επανειλημμένα μιλάει για την «ανθρώπινη εταιρία» που αποτελεί την απήχηση της διδασκαλίας του «Κοινωνικού Συμβολαίου» του J.J. Rousseau, αλλά και για τη θέση που δίνει στον Ορθό Λόγο, μέσω του οποίου ο άνθρωπος πρέπει να κυριαρχεί πάνω στα πάθη του και να γίνεται ενάρετος. Μεγάλη σημασία αποδίδει επίσης και στην αρετή της χριστιανικής ηθικής.

Οι πιο προοδευτικές και ξεκάθαρες, όμως, ιδέες της Ελισάβετ, τις οποίες αυτή έχει συνειδητοποιήσει και τις οποίες διακηρύχνει, είναι εκείνες που αναφέρονται στη σκλαβιά της γυναίκας, στα δικαιώματά της και στη θέση της στην κοινωνία. Σε μια εποχή, σε μια κοινωνία και προπάντων σ' ένα σπίτι, στο πατρικό της, η γυναίκα αυτή, καταδικασμένη να ζει στο σκοτάδι της σκλαβιάς, σηκώνει τη σημαία της ανταρσίας, ζητάει τα δικαιώματά της, φωνάζει, διαμαρτύρεται και αγωνίζεται να ελευθερωθεί. Συγκρούεται όχι μόνο με το οικογενειακό της περιβάλλον, με τον κοινωνικό περίγυρο των αριστοκρατών της Ζακύνθου, αλλά και με ένα ισχυρό ανδροκεντρικό

στερεότυπο της ιδανικής γυναίκας - «γυναίκας ως οικιακής μοναχής» [1, σ. 44], το οποίο κυριαρχεί σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Οι ιδέες αυτές την δίνουν τη θέση του προοδευτικού διανοουμένου, διαφωτιστή και κήρυκα των δικαιωμάτων του ατόμου και την ανεβάζουν στο ύψος του προδρόμου του αγώνα για το ξεσκλάβωμα της γυναίκας. Την κάνουν μια «ηρωίδα ιπενική» [5, σ. 36], σύμφωνα με τον Γρ. Ξενόπουλο.

Καταδικάζοντας την καταπιεσμένη και αδικημένη θέση της γυναίκας στη σύγχρονη της επτανησιακή κοινωνία, καθώς και τον ασημαντό ρόλο της που καλείται να παίζει στο εσωτερικό της οικογένειας, η Ελισάβετ γίνεται πρώτη Ελληνίδα Φεμινίστρια και με το έργο της, την *Αυτοβιογραφία*, ανήκει στην ιστορία της ελληνικής φεμινιστικής σκέψης [3, σ. 501]. Ο φιλελεύθερος χαρακτήρας της φεμινιστικής της σκέψης, σύμφωνα με τον οποίον η μοναδικότητα του προσώπου βρίσκεται στη λογική ικανότητά του, την φέρνει αρκετά κοντά στην Αγγλίδα πρωτεργάτρια του φιλελεύθερου φεμινισμού Mary Wollstonecraft (1759-1799), η οποία με τον έργο της *A Vindication of the Rights of Woman* (1792) θέλησε να δείξει πόσο η ευημερία έβλαψε τις γυναίκες της αστικής τάξης του 18^{ου} αιώνα, συγκρίνοντας αυτές με διακοσμητικά πτηνά κλεισμένα σε κλουβί: «[...] για να αποτελεί μέλος της αστικής τάξης μια γυναίκα [...] πρέπει να θυσιάσει την υγεία, την ελευθερία και την αρετή της» [1, σ. 51].

Η συγγραφική δραστηριότητα της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου, λοιπόν, αποτελεί μια περίπτωση ξεχωριστή. Ξεχωριστή για το εύρος και την ειδολογική ποικιλία του έργου της, ξεχωριστή για τις συνθήκες μέσα στις οποίες δημιουργήθηκε το έργο αυτό, ξεχωριστή για την *Αυτοβιογραφία* της, που αποτελεί το πρώτο γνήσιο δείγμα γραφής τόσο του γυναικείου όσο και του αυτοβιογραφικού λόγου στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στον ελλαδικό χώρο.

Література

1. Αθανασόπουλος Β. Ελισάβετ Μουτζάν Μαρτινέγκου, Αυτοβιογραφία / Β. Αθανασόπουλος. – Αθήνα: Ωκεανίδα, 1997. – Σ. 44, 51.
2. Αθανασόπουλος Β. Οι φωνές της ζωής της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου / Β. Αθανασόπουλος // Περίπλους. – Τχ. 51. – 2002. – Σ. 43-57.
3. Abrams M. H. Λεξικό λογοτεχνικών όρων / M. H. Abrams. – Αθήνα: Πατάκης, 2009. – Σ. 501.
4. Δημαράς Κ. Θ. Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας / Κ. Θ. Δημαράς. – Αθήνα: Ίκαρος, 1985. – Σ. 217.
5. Ξενόπουλος Γρ. Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου / Γρ. Ξενόπουλος // Νέα Ζωή. – Τχ. 12. – 1924. – Σ. 36.
6. Πορφύρης Κ. Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου (1801-1832), Αυτοβιογραφία / Κ. Πορφύρης. – Αθήνα: Διγενής, 1956. – Σ. 18.
7. Ραυτόπουλος Μ. Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου: Αυτοβιογραφία / Μ. Ραυτόπουλος // Επιθεώρηση Τέχνης. – Τ. Δ'. – 1956. – Σ. 155-157.

УДК 811.14'373.611(043)

Новицька О.А., к.філол.н., доцент

АДАПТАЦІЯ ЯК ПОНЯТТЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА Й КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Переклад як своєрідний тип міжмовної та міжкультурної комунікації, наділений багатогранним характером і відповідно може оцінюватись з різних точок зору, – перш за все, з точки зору відповідності оригіналу (незважаючи на ефект, створений перекладом) або з точки зору комунікативного ефекту, досягнутого за допомогою перекладу (його прагматичною адекватністю).

Становлення самостійної наукової дисципліни – перекладознавства передбачає ітермінологічну визначеність базових перекладознавчих понять щодо різновидів вторинних текстів, до яких поза сумнівом можна віднести і поняття «адаптації». Нажаль, ми змушені констатувати, що у вітчизняному й зарубіжному перекладознавстві ще й до сьогодні бракує системного теоретичного обґрунтування адаптації як одного з базисних понять перекладознавства; не зазначено основних відмінностей адаптації суміжних форм

вторинної комунікації; не визначено найважливіших культурних чинників, що спонукають до неї; не розроблено методологічних засад перекладацької адаптації різних типів текстів, дискурсів.

До нечисленних, але переконливих праць з вивчення адаптації можна зарахувати статтю О.А. Кальниченка й В.О. Подміногіна, яка містить короткий історичний екскурс у проблематику й подає теоретичне обґрунтування проблеми співвіднесеності понять переклад і адаптація [1].

Проте на наш погляд, перекладацька адаптація як проміжна зона, має своюпринадливу силу, яка полягає в тому, що адаптивні моделі прагматичних типів текстів пояснюють необхідність застосування трансформацій і таким чином, змикають теорію комунікації, прагмалінгвістику й теорію перекладу. Адаптивні перекладацькі моделі покликані розкрити причини змін тексту в процесі (його) переходу з дискурсу в дискурс, з одного типу тексту в інший або переходу від однієї ідеології до іншої. Ці самі моделі пояснюють трансформаційні зміни під час перекладу з мови в мову, з культури в культуру.

В окремих випадках перед перекладачем постає завдання не лише перекласти, а й опрацювати текст. У сучасних дослідженнях дедалі частіше простежуються судження про те, що тексти, які потребують супровідного опрацювання, слід вважати фактами не так перекладу, як мовного посередництва, до якого належить і адаптація [2; 3]. І тому, якщо перед перекладачем постало завдання досягти заданого комунікативного ефекту, що звичайно передбачає прагматичну адаптацію, то цей вид діяльності «виходить за межі перекладу як процесу створення тексту, комунікативно рівноцінного оригіналу» [4].

Іншими словами, адаптація й переклад репрезентують принципово відмінні види практичної діяльності, причому на відміну від перекладу адаптація рівносильна руйнації та перекрученню джерельного тексту. Тому деякі вчені вважають, що адаптація як один із різновидів мовного посередництва перш за все «полягає у спрощенні тексту, як формальному, так і змістовному» [2]. Український дослідник В. Радчук також вважає, що адаптація, яка передбачає «звуження лексики й граматики», широко застосовується з навчальною метою – для адаптації творів читачам, які опановують іноземну мову, або дітям – для адаптації «дорослої» класики. Треба віддати йому належне: В. Радчук погоджується з тим, що переклад адаптацією – це подвійний процес і, що адаптація ступенюється і може бути стадіальною. Але знов-таки адаптація оцінюється автором негативно, оскільки порівнюється з «чорно-білою графічною мініатюрою з великого художнього полотна», яка хоч і упізнається, але це лише копія та ще й «здешевлена» [7]. Іншакрайність у розумінні явища адаптації виявляється іноді в тому, що адаптацію дорівнюють коментуванню. Так, наприклад, О.А. Якименко зауважує, що «на данному етапі ... універсальна стратегія коментування/адаптації перекладного тексту знаходиться у стадії розроблення» [8]. «Пристосування» перекладного тексту для «полегшення» розуміння смислів оригінального тексту «збіднює міжкультурну комунікацію, нівелює міжкультурні розбіжності, створює хибне уявлення про те, що «всюди все так само» [9] і тому вимагає «неабиякої обережності» під час застосування [9]. Щоправда, тепер уже йдеться не про міжмовні відмінності, що принципово вирішуються засобами власне перекладу, а про міжкультурну асиметрію, однак і тут учені остерігають нас від застосування адаптації, оскільки вона значною мірою деформує уявлення про іншу культуру й тому вважається «найбільш кардинальним перекладацьким перетворенням» [2; 9].

Вперше висловлена О. Каде проста думка про те, що переклад – лише один із видів мовного посередництва, надає можливість під час зіставлення з іншими його видами виразніше виявити його специфіку [10]. В принципі те саме можна стверджувати й про адаптацію: визначення поняття «адаптація» неможливо без попереднього аналізу як самого поняття «адаптація», так і суміжних з ним видів мовного посередництва. Проте той самий О.Каде, описуючи радикальні компенсуючі розбіжності, заборонені в перекладі, наголошує на тому, що їх застосування перетворює продукт мовного посередництва на «адаптивне перекладення», яке відповідно не може мати нічого спільного з перекладом [10].

Щодо видів міжмовного посередництва можна погодитись із тим, що трансляція текстів поєднана не лише з подоланням міжмовних і міжкультурних бар'єрів, а й з нейтралізацією суб'єктивно-особистісного ставлення перекладача до тексту оригіналу. Сучасна норма перекладу досить суворо ставиться до вирішення питання про вияв творчої свободи перекладача. Вона передбачає мінімум утручання перекладача у вихідний текст, максимальне «знеособлення» перекладу. Остаточна «прагматична» нейтралізація перекладацької позиції неможлива з причин, обумовлених специфічною «читацькою» суб'єктивністю перекладача, неминучістю перекладацьких рефлексій.

Перекладач, у яких би умовах він не працював, перш за все є комунікантом і відносно тексту оригіналу він є адресат. Під час перекладу, коли виникає потреба розмежування, що необхідно зберегти, а чим можна пожертвувати, добираючи для одних компонентів тексту відповідності, а для інших – трансформації, текст постає процесом, а сам перекладач – автором тексту-процесу, адресантом. Таким чином перекладач поєднує в собі й адресанта, й адресата. Інтерпретаційна настанова перекладача простежується вже тоді, коли «оригінал ще тільки-но сприймається своїм майбутнім перетворювачем» [10, 39]. У цьому сенсі й у контексті визначення адаптації ми не можемо не згадати про вільний переклад та інші види мовного посередництва або види адаптивного перекладу.

Кожен переклад відображає «свій» оригінал, який може суперечити наміру автора, загальноприйнятій концепції твору тощо, але завжди впливає з наміру тексту, що його аж ніяк не вичерпує одне тлумачення. Теоретичні й практичні дослідження інтерпретації як виду мовного посередництва використовують різні підходи. Протиставлення перекладу й інтерпретації спростовується, якщо виходити з того, що інтерпретація – це «окремий вид перекладу, що ґрунтується на в рахуванні позамовної дійсності» [6]. Існує й інший підхід до інтерпретації, суть якого полягає в урахуванні особистості перекладача й домінуючої настанови інтерпретації на «творчі начала» перекладу [9]. Перекладач здійснює перекладацьку діяльність на рівні тексту, а не окремих мовних одиниць, що спричиняє певні ускладнення у виборі варіанта перекладу, тому одним з вагомих питань теорії перекладу є дослідження характеру перекладацької творчості як процесу прийняття перекладачем інтуїтивних рішень. Як уже зазначалося, явище інтерпретації досліджується в основному на матеріалі художньої літератури. За словами В.В. Коптілова, в процесі художнього перекладу відбувається творча взаємодія індивідуальностей автора оригіналу і перекладача. Ідеться тут про вміння побачити світ крізь призму змальованих в оригіналі образів і донести це бачення до своєї аудиторії, унікаючи «стилістичної переоцінки цінностей». Проте «інтерпретація – ознака не лише літературного перекладу. Та саме в ньому вона найбільш очевидна й найбільш значуща» [10, 70].

Відмінність перекладу-адаптації від перекладу-репродукції та інших різновидів інтертекстів або видів (між)мовного посередництва полягає в тому, що перекладацька адаптація свідомо зорієнтована на зіставлення й перевірку текстом оригіналу. Перекладацька адаптація не суперечить перекладу-репродукції, а є комплементарним типом перекладу.

Адекватний переклад у будь-якому разі передбачає адаптацію. Інша річ, що пропорції власне перекладацьких і адаптивних стратегій підпорядковані типові тексту, та не просто умовляльному типові тексту, а прагматичному. Чим ближче прагматична функція тексту до домінантних, тим більше адаптивних стратегій необхідно застосовувати, але не забуваючи про власне перекладацькі. Іншими словами, головний критерій адаптації тексту – це його прагматична орієнтація.

Література

1. Кальниченко О.А., Подміногін В.О. Переклад та адаптація // Вісник Харківського нац. у-ту ім. В.Н.Каразіна. Сер. романо-германська філологія. - Харків: ХНУ, 2004. - №636. - С. 201-206.
2. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учеб.пособие. - СПб.: Филологический фак. СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 352 с.

3. Комиссаров В.Н. Перевод и интерпретация // Тетради переводчика / Под ред Л.С. Бархударова. - М.: Высшая школа, 1982. - Вып. 19 - С. 3-20.
4. Радчук В. Протей чи Янус? (Про різновиди перекладу) // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. „Григорій Кочур і український переклад” (м.Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол.: О.Чередниченко (голова) та інш. - Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - С. 255 - 267.
5. Якименко О.А. Перевод и комментарий: пределы адаптации // Матер. VI Междунар. науч. конф. По переводоведению „Федоровские чтения” (21-23 окт. 2004 г.). - СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. - С. 508 - 514.
6. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с.
7. Kade O. Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung // Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 3. - Leipzig, 1980. - S. 194-197.
8. Новикова М.А. Прекрасен наш союз. Литература - переводчик -жизнь: Лит.-крит. очерки. - К.: Рад.письменник, 1986. - 224 с.
9. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. - К.: Юніверс, 2002. - 280 с.
10. Грабовецька О.С. Епітетна конструкція в перекладах Григорія Кочура // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. „Григорій Кочур і український переклад” (м. Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол.: О.Чередниченко (голова) та інш. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - С. 108 – 112.

УДК 811.14'255(043)

Токіна А. Ю., асистент

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ МЕТАФОРИ З НОВОГРЕЦЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Публіцистична метафора являє собою вживання автором певного слова, переосмисленого на базі образно-асоціативної подібності, що виникає в результаті суб'єктивного враження, відчуття, емоційного сприйняття. Це, з одного боку, відображення реального світу та об'єктивного знання про нього, закріпленого в мові, а з іншого – спосіб створення індивідуального, образного світу журналіста. Асоціативність, що викликається метафоричним вживанням слова, допомагає більш яскраво уявити описувану журналістом реальність.

Метафора є невід'ємною частиною публіцистичного тексту. Засоби масової інформації знаходяться в прямому, безпосередньому контакті з категоріями експресивності та емоційності, пов'язаними, в свою чергу, з культурою мовного спілкування. Метафора робить газетну мову більш доступною, ефективною, більш дієвою, активно впливає на свідомість читача.

Можна виділити кілька основних тем або напрямів в пресі:

- 1) Політика (внутрішня, міжнародна, інтерв'ю з політиками, політологами, аналітиками і т.д.);
- 2) економіка (фінанси, бізнес, промисловість і т.д.);
- 3) соціологія (висвітлення подій суспільної значимості, соціологічні опитування і статистики, соціальні проблеми тощо);
- 4) культура (шоу-бізнес, кіно, театр і т.д.; сюди можна також віднести описи подорожей, інших країн і народів);
- 5) наука (медицина, нові технології, екологія і т.д.);
- 6) спорт.

Для статей політичної, економічної, соціальної спрямованості в першу чергу характерні саме оціночні метафори, які в ненав'язливій формі доносять до читача ставлення автора до описуваних подій. Ці метафори можуть бути як простими, так і розгорнутими, але вони завжди ємні, іноді іронічні, що додають фактами ту чи іншу забарвленість:

Η οικονομική αυτοκτονία της Ευρώπης – Εкономічне самогубство Європи.

Ψεύτικο όνειρο της επιστροφής στη δραχμή – Хибна мрія про повернення до драхми.

Απώλεις τραπεδίων, θρίλερ με την ανακεφαλαιοποίηση – Втрати банків – трилер з рекапіталізацією.

Політична метафора підпорядковується так званим технологіям мовного впливу, тобто, є засобом формування у реципієнта або позитивної, або негативної думки про те чи інше політичне явище (політику, захід, партію, програму тощо) [1].

У разі статей, що стосуються культури та спорту, метафори, що вживаються авторами, крім оціночних, наявність яких є однією з головних характеристик публіцистичного стилю взагалі, дуже часто бувають образними, емоційними і розгорнутими, іноді описовими, що прикрашають текст – тобто виконують естетичну функцію і тим самим є близькими до художньої літератури. Метафори мають своєю метою не стільки дати будь-яку оцінку фактам та подіям, які освітлюються, скільки коротко, ёмко і красиво описати їх, висловити враження автора [2]:

Οι ημιτελικοί του μίσους. Με πόλεμο μοιάζουν το ματς Ρεαλ-Μπάγερν και Τσέλσι – Мпарселόνα – Полуфінали ненависті. Матчі Ріал – Баварія, Челсі-Барселона нагадують війну.

Παρά την προσπάθεια που έχει γίνει, η ανανέωση του αγαπημένου παραμυθιού της «Χιονάτης και των επτά νάνων» εν τέλει δεν σε αφήνει χορτάτο – Не зважаючи на усі зусилля, які були покладені, оновлений варіант улюбленої казки «Білосніжка і сім гномів», у кінцевому рахунку, не справляє враження.

Що стосується статей на наукові теми, то вони займають проміжну позицію між «серйозною» і «розважальною» публіцистикою, і в них в рівній мірі зустрічаються як оціночні, так і «естетичні» метафори. Необхідність метафори в мові науки викликана тим фактом, що коло припущень завжди ширше, ніж інвентар наявних мовних засобів [3]:

Το «άρτυνο μάτι» του Θεού ώθησε τους ανθρώπους να δείξουν τον καλύτερο εαυτό τους – «Пильне око» Бога закликала людей проявляти свої кращі сторони.

Отже, можна зробити висновок, що метафора надійно увійшла в публіцистичний арсенал активних засобів впливу на читача. Специфікою вживання слова в нехарактерному для нього, переносному, тобто метафоричному сенсі представляє своє бачення ситуації не напряду, а викликає у читача певні асоціації (позитивні або негативні), які впливають на оцінку їм запропонованої інформації.

Література

1. Бондарук Л. В. Метафора та її вживання у різних функціональних стилях [Електронний ресурс] / Л. В. Бондарук, І. М. Клюфінська. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvnu/filolog/2007_4/11/1.pdf
2. Ковалевская Е. В. Метафора и сравнение в публицистическом тексте [Електронний ресурс] / Е. В. Ковалевская. — Режим доступу : <http://elibrary.ru/download/12775094.pdf>
3. Метафора как способ описания действительности [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://wiki.web.ru/images/3/31/Russkij_yazyk_i_kultura_rechi_lekcia12.pdf

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 811.1'25-115(043)

Гаргаєва О.В., старший викладач кафедри

Рожкова І.Г., старший викладач кафедри

**НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ
ФОНОВОЇ ТА КОНОТАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ**

В сучасній лінгвістиці, а зокрема в лінгвокультурології як науці, для якої вивчення взаємозв'язку мови та культури має особливе значення, приділяється особливо велика увага дослідженню національно-культурного потенціалу мови, на який одним з перших звернув увагу ще В. Гумбольдт, зауваживши, що «різні мови – це зовсім не відмінні позначення того самого предмету, а відмінні бачення його» [3, с. 349].

Загальновідомо, що кожна мова оперує словами, виразами і значеннями, які віддзеркалюють унікальний у контексті світової культури світогляд і життєвий уклад членів певної лінгвокультури. Причому, якщо кількість безеквівалентних лексем будь-якої мови вимірюється сотнями, то обсяг фонової та конотативної лексики – тисячами номінативних одиниць. Культурний дуалізм фонової лексики, власне, і становить основну проблему в її вивченні.

Відповідно до тлумачного перекладацького словника *фонові лексика* – це лексика, що несе поряд з міжнаціональною інформацією інформацію національного характеру. Це слова, що співпадають за лексичним значенням, але різні за лексичним фоном, тобто містять додаткові знання про світ, стилістичні і семантичні відтінки, що накладаються на основне значення, яке відоме лише тому, хто говорить даною мовою. Засвоюючи те або інше слово, ми одночасно розширюємо свої знання про світ. Джерелом цих знань перш за все виступає лексичне значення слова, а також його лексичний фон – сукупність всіх тих відомостей, які пов'язані з предметом, який позначає дане слово. Такі слова, як *школа, книга, будинок*, що співпадають за лексичним значенням та тому легко перекладаються іншими мовами, розрізняються своїми лексичними фонами. Таких слів, як вже зазначалось, більшість. Повністю за значенням збігаються лише терміни.

У сучасному мовознавстві питання про фонову лексику вперше детально розглядалось в книзі Є.М. Верещагіна і В.Г. Костомарова «Мова та культура». Як вважають Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров, питання про те, чи є еквівалентними фони слів, які повністю співпадають у понятійному плані, не допускає альтернативної відповіді. Ми не можемо говорити ні про повну еквівалентність, ні про повну безеквівалентність лексичних фонів, допустимо лише говорити про неповноеквівалентність фонів. Оскільки деякі семантичні долі фонів двох слів збігаються, а деякі розходяться Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров вводять термін, який називає слова з неповноеквівалентністю фонів – фоновими [1, С. 37-41].

Основною умовою комунікації вважається фонове знання, тобто знання реалій та культури, яким взаємно володіє той, хто говорить і слухає. За В.С. Віноградовим, зміст фонові інформації охоплює, перш за все, специфічні факти історії і державного устрою національної спільноти, особливості географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого та сьогодення, етнографічні і фольклорні поняття і тому подібне [2, С. 92-95]. Фонова інформація властива перш за все словам-реаліям, які зазвичай вимагають роз'яснення неспівпадаючих одиниць інформації лексичного фону, що відображають специфіку національної культури. Наприклад, грецьке слово *οι αρραβώνες* та українське *заручини* ніби то позначають одне і те саме поняття, але лексичні фони цих лексем не співпадають та потребують роз'яснення. Українське *Новий Рік* та грецьке *Πρωτοχρονιά* позначають свято, що святкують в Україні та Греції 1 січня кожного року. Але

якщо зазирнути глибше у грецьку та українську культурні традиції та порівняти лексичні фони цих виразів, ми помітимо, що вони не співпадають повністю, бо для греків *Πρωτοχρονιά* – це важлива дата не тільки тому, що це перший день Нового року, але і тому, що це День Святого Василя (Ἅγιος Βασίλης), якого греки шанують за доброту і щедрість по відношенню до бідняків. Українське слово *колиска* та грецьке слово *η κοίβια* мають спільне лексичне значення. Проте навколо кожного з цих слів є свій ореол ознак, пов'язаних з предметом, названим цим словом.

Отже, можемо зробити висновок, що фонові лексичні одиниці виділяються із загального лексичного складу під час зіставлення з лексичною системою іншої мови. Той факт, що в іншій мові існує лексичний еквівалент будь-якого слова, зовсім не означає однозначності взятих для зіставлення слів.

Національно-культурний компонент також має конотативна лексика. **Конотативна лексика** – це слова з додатковим символічним значенням. Культурно-конотативна лексика, служить для вираження не лише національного колориту, вона не просто вказує на предмети, а позначає їх відмітні властивості.

«Конотат, або конотативний компонент (від латинського слова *connoto* — *маю додаткове значення*), характеризує лише деякі слова: це додаткове емоційно-оцінне забарвлення слова – позитивне або негативне» (наприклад, *новогр. στρατιωτικό καθεστώς* – *диктаторія, χούβια; αναπυσσομένοσ κόσμος* – *υπανάπλυκτοσ κόσμος; рос. воин* – *воєнка; лицо* – *морда*) [4, с. 51].

Ця група слів відрізняється яскравою національно-культурною специфікою, оскільки одне й те ж слово в різних культурах може мати різні конотативні та символічні значення. Наприклад, у свідомості греків слово *νησί* (острів) пов'язане із *відпочинком, сонцем, морем, канікулами*. Але для представників інших лінгвокультур це слово може мати конотацію – *самота, відчуження, відсутність спілкування та зв'язку зі світом*. Конотативне значення слова яскраво виражене у лексемах на позначення кольорів. Наприклад, для греків та європейців в цілому *білий колір* асоціюється із чистотою, миром, досконалістю, гармонією, але для народів Сходу це колір смерті та нещастя. *Сірий колір* для греків ототожнюється з чимось непримітним та сумним, в той час як в Англії – це колір благородства та елегантності.

Незважаючи на те, що для кожної мови, кожної культури характерне виникнення специфічних конотацій, іноді спостерігається збіг конотативних значень в багатьох мовах. Наприклад, *лисиця* – *хитрість, голуб* – *мир, чистота, непорочність, тигр* – *сила, віслюк* – *дурість, впертість, оранжевий колір* – *радість, успіх, чорний* – *сум, смерть* та ін.

Існує також поняття культурно-конотативної лексики – національне забарвлення цієї групи слів проявляється не в предметно-логічній частині їх семантичного значення, а в додатковій, зазвичай емоційно-експресивній інформації. До цієї групи слів входять слова мовного етикету, «дрібні слова» (напр.: *дякую*), а також філософські поняття. Яскраве культурне значення має також ономастична лексика (антропоніми, зооніми, топоніми).

Таким чином, конотативні компоненти носять суб'єктивний характер та, відображаючи емоційно-оцінне ставлення, виконують особливу експресивну функцію. Без знання відповідних конотацій, присутніх в іноземній мові, неможливо повністю зрозуміти весь зміст, закладений у тому чи іншому висловлюванні.

Література

1. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: Метод. руководство – 4-е изд. перераб. и доп. / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1990. – 247 с.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение : Общие и лексические вопросы / В.С. Виноградов. – М. : ИОСО РАО, 2001. – 221 с.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. М. : Прогресс, 1985. – 456 с.
4. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики языковых единиц/ В.Н. Телия – М., 1986. – 141 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО СИНТАКСИС НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ (ГОЛОВНІ ТА ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ)

За типологічною класифікацією мов світу українська та новогрецька мови належать до флективних мов синтетичного типу, тому вони досить схожі щодо будови речень, зв'язків між структурними одиницями речень, визначення членів речення. Але, водночас, існують і відмінності між двома мовами, свої унікальні риси, які характерні для однієї чи іншої мови. Особливо ці відмінності викликають труднощі при вивченні синтаксичних структур новогрецької мови.

І в новогрецькій, і в українській мовах члени речення поділяються на головні та другорядні. До головних членів речення належать підмет і присудок.

Особливих відмінностей між визначенням **підмета (το υποκείμενο)** в обох мовах не існує. Це головний член речення, що означає предмет або поняття, яким приписується якась дія або стан, та виражається словоформою в називному відмінку. На відміну від новогрецької, в українській мові підмет поділяється на простий та складений. Простий підмет має ті ж форми вираження, що і підмет у новогрецькій мові (іменник, займенник, субстантивовані слова, речення), тоді як складений підмет відповідає підмету з означенням в новогрецькій мові, напр.: *Багато вітрів прошуміло над головою*, де *багато вітрів* – це складений підмет, тоді як в новогрецькій мові *πολλοί άνεμοι* – це узгоджене означення.

В новогрецькій мові існує окремий підвид підмета – *το σύντοχο υποκείμενο* (підмет, який має такий самий етимологічний або родовий корінь з дієсловом речення), який не виділяється в українській мові [2, с.44].

Присудок (το κατ'όρημα) в обох мовах – це головний член речення, який вказує на дію, стан, ознаку підмета. В українській мові присудок поділяється на простий, складений (іменний та дієслівний) та складний [1, с.73]. Простому присудку відповідає *το μονολεκτικό κατ'όρημα*, складеному іменному присудку – *το περιφραστικό*. В новогрецькій мові не виділяється складений дієслівний присудок, тому що друге дієслово в дієслівному словосполученні вводить другорядне речення і найчастіше відіграє роль додатка, напр.: *То αγόρι έπρεπε να μείνει στο σπίτι*.

В новогрецькій мові класифікації підлягає іменна частина складеного присудка (*το κατ'όρουμένο*), яка поділяється на п'ять видів: *κανονικό* (звичайна), *γενική κατ'όρηματική* (іменна частина у родовому відмінку), *επιρρηματικό* (іменна частина зі значенням прислівника), *προληπτικό* (іменна частина, яка виражає якість підмета на майбутнє) та *κατ'όρουμένο του αντικείμενου* (іменна частина, яка залежить від додатка) [2, С.48-53].

В обох мовах власне граматичними зв'язками є три зв'язки; *бути*, *являти собою*, *становити (είμαι)*. Найчастіше вживаною є зв'язка *бути*.

Другорядні члени речення поділяються на додаток, означення та обставину.

Додаток (το αντικείμενο) – другорядний член речення, що позначає предмет, на який спрямовані чи якого стосуються дія, процес, стан, ознака. Як в українській, так і в новогрецькій мовах розрізняють два види додатка: прямий (означає предмет, на який безпосередньо переходить дія) і непрямий (означає предмет, на який дія переважно не переходить безпосередньо). Прямий додаток виражається, як правило, формами знахідного відмінку, непрямий – формами інших відмінків або прийменниковими формами [1, с.87]. Непрямий додаток, виражений інфінітивом в українській мові, співвідноситься найчастіше з додатком, вираженим реченням у новогрецькій мові, напр.: *Я би хотів піти завтра у театр* – *Θα ήθελα να πάω αύριο στο θέατρο*.

Означення (ο ονοματικός προσδιορισμός) – це другорядний член речення, що вказує на ознаку предмета і синтаксично залежить від іменника. Означення може залежати від головних та від другорядних членів речення. За характером зв'язку поділяється на узгоджене

(ο ομοίωτος ονοματικός προσδιορισμός) та неузгоджене (ο ετερόπλωτος ονοματικός προσδιορισμός). У новогрецькій мові в якості узгодженого означення може виступати не тільки прикметник, займенник або дієприкметник, але й числівник і прислівник з артиклем. Узгоджене означення поділяється в новогрецькій мові на два види: ο επιθετικός προσδιορισμός (означення, яке виражається прикметником або іншою частиною мови в ролі прикметника та показує постійну якість) та ο κατηγορηματικός προσδιορισμός (означення, яке виражається прикметником або дієприкметником та показує тимчасову якість) [2, С.62-64].

Окремим різновидом узгодженого означення є **прикладка**, яка в новогрецькій мові, на відміну від української, поділяється на два види: η παράθεση (прикладка, яка характеризує іменник, надаючи йому загальну та відому прикмету) та η επεξήγηση (прикладка, яка характеризує іменник, пояснюючи його загальне або неясне значення), напр.: *Ήταν η Γοργόνα, η αδελφή του Μεγαλέξανδρου* – *Ήταν η αδελφή του Μεγαλέξανδρου, η Γοργόνα* [2, С.60-61].

Неузгоджені означення виражаються в новогрецькій мові або іменником, або займенником, тоді як в українській мові вони можуть бути виражені також інфінітивом, дієприслівником та прислівником, напр.: *розмова віч-на-віч, думка одмовитись* [1, с.95].

Обставина (ο επιρρηματικός προσδιορισμός) в обох мовах має схоже визначення: це другорядний член речення, що характеризує дію, процес, стан, ознаку чи вказує на умови, за яких вони відбуваються. Вживання обставин зумовлюється конкретною потребою характеристики дії щодо способу, часу, місця, причини, умови, міри і ступеня її здійснення, з огляду на це в українській мові виділяють такі їх різновиди: способу дії, міри і ступеня, часу, місця, мети, причини, умови, допусту [1, с.101]. В новогрецькій мові до цих різновидів додаються ще обставини ствердження, заперечення та вагання або ймовірності [2, с.85]. Головними засобами вираження обставин в обох мовах є прислівники, також використовуються прийменникові конструкції, дієприкметники, дієприслівники та другорядні речення.

Отже, проаналізувавши головні та другорядні члени речення в новогрецькій та українській мовах, ми бачимо, що синтаксис обох мов досить схожий щодо дефініцій та засобів вираження членів речення. Але існують і відмінності, особливо щодо різновидів того чи іншого члена речення, що й викликає труднощі при вивченні синтаксису однієї чи другої мови.

Література

1. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : підруч. / К.Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.
2. Σιγαλός Н., Στάμου Φ. Συντακτικό της Νέας Ελληνικής / Н. Σιγαλός, Φ. Στάμου. – Αθήνα : Σαββάλας, 2001. – 301 σ.

УДК 821.161.1-193 (043)

Кіор Р.В., старший викладач

Кіор В.І., старший викладач

ОНИМИЗАЦИЯ ПЕРСОНАЛИЙ ПО НАЦИОНАЛЬНЫМ ИЛИ СОЦИАЛЬНЫМ ПРИЗНАКАМ (ОПЫТ АНАЛИЗА СТИХОТВОРЕНИЯ А. С. ПУШКИНА «ЧЕРНАЯ ШАЛЬ»)

Под онимизацией мы понимаем условный переход в поэтической речи имени нарицательного в собственно именную номинацию. Это явление, с нашей точки зрения, носит процессуальный характер, оно как бы «растянуто» во времени историческом и наполнено определенными и конкретными чертами личностного характера. А в самой ткани произведения оно должно нести вполне определенную сюжетно-смысловую нагрузку. К примеру, А.С. Пушкин в «Памятнике» перечисляет:

Слух обо мне пройдет по всей Руси великой

И назовет меня всяк сущий в ней язык,
И гордый внук славян, и финн, и ныне дикой
Тунгус, и друг степей калмык [2, с.586].

Вполне очевидно, что в перечне национальностей он усматривает целые народы (синекдоха – часть выступает как целое). Не менее очевиден и тот факт, что здесь нет никакой именной номинации, – здесь номинация рядовая, нарицательная.

Иная картина вырисовывается при внимательном прочтении «Черной шали». Итак, действующие лица:

- а) лирический герой в пору «когда легковверен и молод ... был»;
- б) «младая гречанка», «неверная дева», которую герой страстно любил;
- в) «презренный еврей», рассказавший об измене;
- г) армянин, обольстивший гречанку;
- д) верный раб, не имеющий здесь национальности.

Отметим сразу, что многие исследователи склоняются к мысли, что в «прелестной деве» просматриваются черты знакомой Пушкина периода южной ссылки – Калипсо Полихрони. По свидетельству молдавского писателя Константина Негруци, они были очень дружны, в разношерстной публике Кишинева только двое привлекли его внимание: «То были молодой человек среднего роста с феской на голове, и высокая юная дама, закутанная в черную шаль... Мне сказали, что молодой человек в феске был поэт А. Пушкин, этот русский Байрон, так трагически погибший, а дама в шали, которую все называли прекрасной гречанкой, – гетера, бежавшая из Ясс. Имя ей было Калипсо» [3, с. 6].

Таким образом, А.С. Пушкин в своих персонажах выделяет две характерные черты: легковверность героя и склонность к неверности в гречанке. Первым термином можно охарактеризовать весь период южной ссылки самого Пушкина. Склонность к изменам – черта, пришедшая из Древней Эллады, и, кстати, особым пороком в те времена не считавшаяся. Лирический герой, несмотря на подзаголовок «молдавская песня», на наш взгляд, национальности не имеет, но читатель может выделить в нем социальные характеристики: однолюб, решителен, горяч, эгоистичен и т.д.

Несмотря на то, что Пушкин называет доносчика-еврея «презренным», он не считает его поступок низким, – в душе он понимает, что это его не работа, а заработок: «я дал ему денег и проклял его». В этой фразе таится колоссальный смысл всего «еврейства» как мирового явления. Мы не можем считать Пушкина антисемитом. Вот запись в «Кишиневском дневнике» 1821года: «Третьего дня хоронили мы здешнего митрополита; во всей церемонии более всего понравились мне жида – ни одной улыбки, ни одного нескромного движения! Они боятся христиан и потому во сто крат благочестивее их» [1, с. 304].

Пушкин выбрал в обольстители армянина, на наш взгляд, по двум причинам: кавказская любвеобильность и нетерпимость между армянским и тюркским населением, преимущественно населявшим тогда Молдавию, Бессарабию и Валахию. Как видим, здесь переплетается национальное и социальное. Эмоционально нейтральным выступает в стихотворении раб, но в плане социальном он далеко не нейтрален, – главное его достоинство – верность.

А.С. Пушкин был настолько гениален, что не мог не понимать: черная шаль укажет на реально существующего адресата – Калипсо Полихрони. Он также понимал, что подзаголовок «молдавская песня» – это формальная попытка завуалировать их истинные отношения. Была ли измена? Была ли истинной или мнимой неверность прекрасной гречанки? Пока эти вопросы остаются за пределами анализа этого поэтического шедевра.

Литература

1. Пушкин А.С. Из кишиневского дневника / А.С. Пушкин // Собрание сочинений в десяти томах [Под общей редакцией Д.Д. Благого, С.М. Бонди, В.В. Виноградова, Ю.Г. Оксмана]. – Том седьмой. – М.: Гос. изд-во художественной литературы, 1962. – С. 303-304.

2. Пушкин А.С. Я памятник себе воздвиг нерукотворный... / А.С. Пушкин // Сочинения в трех томах. – Том первый. – М.: «Художественная литература», 1985. – С. 586.
3. «...Священна для души поэта»: Стихи, статьи, эссе / Сост. А.А. Коркина, М.Г. Хазин. – Кишинев: Лит. Артистикэ, 1987. – 192 с.

УДК 821.14'06:7.036.45 (045)

Потіпак Ю.А., к.філол.н., доцент

Ο ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

«Ο Συμβολισμός είναι μια χιονοστιβάδα», έγραφε ο Κωσταντίνος Χατζόπουλος, υπογραμμίζοντας τον χαρακτήρα και κυρίως την επίδραση του κινήματος [5, σ. 24].

Η επίσημη εμφάνιση της καινούριας λογοτεχνικής σχολής, που θα κυριαρχήσει στη γαλλική ποίηση ως τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, έγινε το Σεπτέμβριο του 1886 με τη δημοσίευση του μανιφέστου του συμβολισμού στην παρισινή εφημερίδα «Le Figaro» του Έλληνα ποιητή Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλου (Jean Moréas)

Ο όρος «συμβολιστικό κίνημα» αφορά συγκεκριμένα μια ομάδα Γάλλων συγγραφέων που ξεκίνησε με τον Charles Baudelaire (Τα άνθη του κακού [Les Fleurs du mal, 1857]) και κατόπιν συμπεριέλαβε άλλους ποιητές, όπως ο Arthur Rimbaud, ο Paul Verlaine, ο Stéphane Mallarmé και ο Paul Valéry. Ο Baudelaire στήριξε το συμβολικό τρόπο των ποιημάτων του εν μέρει στο παράδειγμα του Αμερικανού Edgar Allan Poe, αλλά κυρίως στην παλαιότατη πίστη στις ανταποκρίσεις – το δόγμα που πρόσβευε ότι υπάρχουν εγγενείς και συστηματικές αντιστοιχίες ανάμεσα στον ανθρώπινο ψυχισμό και στον εξωτερικό κόσμο, όπως και ανάμεσα στο φυσικό και στον πνευματικό κόσμο. Ο Baudelaire διατύπωσε το δόγμα αυτό ως εξής: «Τα πάντα, μορφή, κίνηση, αριθμός, χρώμα, άρωμα στον πνευματικό όσο και στο φυσικό κόσμο, είναι μεστά σημασίας, αμοιβαία, αντίστροφα, αντιστοιχα». Οι τεχνικές των Γάλλων συμβολιστών, οι οποίοι καλλιέργησαν μια τάξη ιδιωτικών συμβόλων σε μια ποίηση που τη χαρακτηρίζει ο πλούτος των υπαινιγμών και όχι η σαφήνεια της σημασίας, άσκησαν τεράστια επίδραση σε όλη την Ευρώπη, και (ιδίως από τη δεκαετία του 1890 και μετά) στην Αγγλία και στην Αμερική [1, σ. 460-461].

Στην Ελλάδα, ο συμβολισμός πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1890 με τις συλλογές «Τα μάτια της ψυχής μου» (1892) του Κ. Παλαμά και «Σονάτες» (1892) του Στέφ. Στεφάνου. Τον επόμενο χρόνο, δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό «Φιλολογική Ηχώ» μια σειρά άρθρων του Ι. Γρυπάρη για τον γαλλικό συμβολισμό. Εκτός από τα διδάγματα του παρνασσισμού, ο Γρυπάρης εκμεταλλεύεται και συμβολιστικές τεχνικές στη συλλογή «Σκαρβαίοι και τερρακότες» (1919). Στο τέλος του 19^{ου} αι. και στις αρχές του 20^{ου} αι., τα περιοδικά «Η Τέχνη» του Κ. Χατζόπουλου και «Ο Διόνυσος» του Δημ. Χατζόπουλου συμβάλλουν στη διάδοση των λογοτεχνιών του βορρά (σκανδιναβική, γερμανική, ρωσική) και των ιδεών του συμβολισμού. Ο Κ. Χατζόπουλος είναι ο κυριότερος εκπρόσωπος του κινήματος στη νεοελληνική λογοτεχνία [2, σ. 2109].

Χαρακτηρίζοντας την ποίηση του Κ. Χατζόπουλου, ο Τ. Καρβέλης σημειώνει: «Η ποίηση του Χατζόπουλου εκφράζει την τάση απόσβεσης του οικείου και προβολής του ονειρικού και ανοίκειου. Έτσι, τα ποιητικά του αντικείμενα, χάνοντας την πραγματική τους υπόσταση, μετατρέπονται σε σύμβολα ψυχικών καταστάσεων. [...] Η ποίησή του δεν χαρακτηρίζεται ούτε για την ευρύτητα του λεξιλογίου του ούτε για τον πλούτο των εικόνων της, που εντοπίζονται σ' ένα φυσικό τοπίο, τα κύρια χαρακτηριστικά του οποίου αντικατοπτρίζουν τον εσωτερικό κόσμο και βρίσκουν την έκφρασή τους στο χλομό φως και τα φύλλα του φθινόπωρου, την ομίχλη και τους ίσκιους, το βράδυ και το φεγγάρι. Τα φυσικά αυτά αντικείμενα, που γίνονται πλέον ποιητικά, ανταποκρίνονται στις διάχυτα θολές και ρευστές διαθέσεις του ποιητή. Αυτό το ρευστό, το φευγαλέο και ονειρικό προσπαθούν να συλλάβουν με την μουσική τους αρμονία, αυτοδύναμες ή στη συνάφειά τους οι λέξεις, οι περιοδικώς επαναλαμβανόμενοι στίχοι, τα ποικίλα τεχνάσματα. Το αποτέλεσμα τείνει αλλά δεν οδηγεί πάντοτε προς την καθαρή ποίηση. Ο θεματικός πυρήνας, ο

περιγραφικός διάκοσμος, ο αφηγηματικός λόγος μπορεί να συρρικνώνονται. Δεν εξοβελίζονται όμως καθ' ολοκληρίαν. Κι ακόμα: οι λέξεις με τους μαλακούς τους φθόγγους δεν αποπνευματώνονται, αλλά διατηρούν κάτι από το αισθηματικό, το νοηματικό κι ακουστικό βάρος τους. Ο κεντρικός, θεμελιώδης ρυθμός, που επίμονα κυνήγησε και προσπάθησε να εκφράσει ο Χατζόπουλος, δεν μετατρέπεται σε μια αφηρημένη και κρυσταλλωμένη μουσική, αλλά, φτάνοντας στην προβαθμίδα της, σε μια μουσική, όπου ο ταραγμένος κόσμος του πνεύματος, ο θολός και διάχυτος, βρίσκει την έκφρασή του σ' ένα σχεδόν εξαιρεμένο στίχο» [3, σ. 227-232]

Το 1917 ο Χατζόπουλος δημοσίευσε το μυθιστόρημα «Φθινόπωρο», καθαρόαιμο συμβολιστικό, με το οποίο εισάγει το συμβολισμό και στην πεζογραφία. Με το Φθινόπωρο ο συγγραφέας προσπαθεί να μεταφέρει στον φωτεινό ελληνικό νότο τις ομίχλες και τα σκιάφωτα των υγρών τοπίων του ευρωπαϊκού βορρά. Ένα χρόνο πριν (1916) δημοσίευσε τη συλλογή «Τάσω», «Στο σκοτάδι» και άλλα διηγήματα. Εκεί και το θαυμάσιο «Ο Μπαρμπαντώνης» (διήγημα που ο Φώτος Πολίτης ε χαρακτήρισε «κειμήλιον της νεωτέρας ελληνικής λογοτεχνίας») [4].

Ο Κωνσταντίνος Χατζόπουλος υπήρξε μια πολυεδρική προσωπικότητα της ελληνικής λογοτεχνίας. Ποιητής, πεζογράφος, κριτικός, μεταφραστής, αλλά και θεωρητικός του Σοσιαλισμού (απέναντι στον οποίο κράτησε μια απόλυτα προσωπική στάση), εμφανίστηκε στα Ελληνικά Γράμματα μ' ένα άνοιγμα στις νέες αισθητικές και ευρύτερα, πνευματικές τάσεις της εποχής του. Εξαιρετικά ευαίσθητος, αλλά και φωτισμένος, εκόμισε ένα καινούργιο ρίγος στην ποίηση μας και ένα εντελέστερο κριτήριο του πνευματικού μας βίου. Γενικά, με όλο το έργο του, αλλά και την ανθρώπινη μαρτυρία του, αποτελεί ένα σπουδαίο κεφάλαιο του νεοελληνικού πνευματικού μας πολιτισμού.

Βιβλιογραφία

1. Abrams M.H. Λεξικό λογοτεχνικών όρων [μτφ. Γιάννα Δεληβοριά – Σοφία Χατζηιωαννίδου] / M.H. Abrams. – Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2005. – 583 σ.
2. Δεσποτίδης Α. Λεξικό της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα. Έργα. Ρεύματα. Όροι / Α. Δεσποτίδης. – Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2007. – 2278 σ.
3. Καρβέλης Τ. Κωνσταντίνος Χατζόπουλος ο πρωτοπόρος / Τ. Καρβέλης. – Αθήνα: Σοκόλης, 1998. – 414 σ.
4. Τριανταφυλλίδης Κ. Ο Κωνσταντίνος Χατζόπουλος και το πνεύμα της μουσικής / Κ. Τριανταφυλλίδης // Η Νέα Εποχή: Εφημερίδα του Αγρινίου στο Διαδίκτυο, 2 Σεπτεμβρίου 2011. – Πρόσβαση: <http://www.epoxi.gr/scriptum23.htm>
5. Χατζόπουλος Κ. Ποιήματα / Κ. Χατζόπουλος [Εισαγωγή-φιλολογική επιμέλεια Γιώργος Βελουδής]. – Αθήνα: Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 1992. – 484 σ.

УДК 811.131.1'373.74 (043)

Грачова А.В., асистент

КОЛЬОРОНАЗВИ В ІТАЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Сучасна італійська мова позначена акцентною експресивністю та образністю, отже такі мовні сегменти, як фразеологізми (з їх виразним емоційним забарвленням), органічно вписуються у мовну практику італійців. Фразеологізми італійської мови є носіями культурно-національного світобачення нації, яскравим виразником ментальності.

Фразеологія як дискурсивний варіант стала об'єктом дослідження багатьох видатних лінгвістів (Л. А. Булаховський, Г. М. Удовиченко, Л. Г. Скрипник, М. Ф. Алефіренко, В. М. Мокієнко, М. Т. Демський, В. В. Виноградов, М. М. Шанський тощо). Авторитетні науковці займалися аналізом різних типів фразеологічних одиниць як складового компоненту мовної картини певної нації. Увага науковців до кольоропозначень як одиниць лексики різних мов (у працях Л. М. Грановської (1964), А. М. Куслик (1967), А. Ф. Канської (1970), С. В. Кулинської (2002), О. А. Шеховцової (2003) та ін. мовознавців) поширюється також і на фразеологічні одиниці з колоративним компонентом. Але своєрідність об'єкта дослідження і термінологічного апарата спричинює неоднозначне їх тлумачення. Нині усе ще залишаються недостатньо з'ясованими питання семантики та функціонування лексем на позначення кольору у складі фразеологічних одиниць італійської мови.

Слід констатувати недостатню кількість наукових розробок стосовно фразеологізмів з колоративним елементом і фактичну відсутність аналітичних розвідок з цього питання на ґрунті італійської мови.

Фразеологічний фонд будь-якої мови не є сталим, незмінним. Він увесь час розвивається і характеризується постійною дією двох процесів: появою нових фразеологічних одиниць і випадінням із ужитку застарілих. Перший процес випереджає другий, що призводить до постійного збагачення фразеологічного фонду. Процес формування фразеології – це відбиття процесів поступового зміщення первісного значення слів і вторинної номінації.

Прикметникове слово належить до конкретної лексики, виражає ознаки, властивості матеріальних об'єктів, що сприймаються органами чуттів людини, денотати якого наділені відповідною ознакою, яка визначає і в той же час обмежує його вживання. Кольорову ознаку передають якісні прикметники, утворюючи в сучасній мові якісно і кількісно розвинену лексико-семантичну групу, що поєднує слова однієї частини мови.

Колір, що за своєю природою є поняттям абстрактним, особливо тяжіє до символіки. Кольори-символи існують у свідомості у вигляді єдності чуттєвого образу кольору і лексичної одиниці, які, відіграючи інформативну роль у реальному світі, стають символами різноманітних понять і явищ. Кольорова символіка – явище більш пізнє і національно марковане, яке може змінюватися від мови до мови, від однієї мовної спільноти до іншої. Символіка кольору мотивується в національній мовній картині світу особливостями світосприйняття, ментальністю і комунікативною прагматичністю носіїв мови. Семантика кольорів у мовних одиницях підлягає різним трансформаціям – метонімічному і метафоричному переосмисленню, впливові різних асоціативних зв'язків, що зумовлює збагачення змістової структури прикметників на позначення кольору переносними, емоційно-експресивними значеннями.

Класифікація фразеологічних номенів з колоративом за **семантичним принципом** є однією з найскладніших. Вимогою офіційної науки є максимальна об'єктивність, тоді як трактовка значеннєвого наповнення фразеологічних одиниць є справою доволі суб'єктивною. Особливо це стосується тих фразеологічних одиниць, семантика яких не має

безпосереднього асоціативного зв'язку з окремими лексемами (у тому числі і колоративу) з їх структури.

Результати нашої роботи дозволяють констатувати:

- 1) Чорний колір є безперечним лідером серед кольоропозначень, що становлять основу негативно-забарвлених сталих сполук італійської мови. При цьому нами не було зафіксовано жодного прикладу використання чорного відтінку на позначення позитивних емоцій.
- 2) Білий колір набув активного вжитку для вираження двох полярних психо-емоційних станів.
- 3) До позитивно-насичених кольоропозначень в межах італійської фразеології відносимо зелений, рожевий та частково блакитний кольори.

У процесі даного дослідження були з'ясовані певні закономірності. Зокрема, незаперечним є той факт, що фразеологізовані сталі сполучення з кольоровим компонентом емоційно-негативного відтінку є кількісно вагомішими в італійській мові порівняно з позитивно-забарвленими. Їх більше приблизно у 3 рази порівняно з фразеологізмами позитивного наповнення. При цьому зауважимо наявність у межах негативно-забарвлених номенів різних семантичних відтінків.

Фразеологічні одиниці з компонентами-кольоропозначеннями становлять значний шар, своєрідний за структурою та системою значень. Фразеологічний фонд як специфічна в культурно-мовному відношенні частина лексичного складу мови виступає основним носієм культури етносу, трансльованої з покоління в покоління від найдавніших часів до сучасності.

Кольори і кольороназви існують у свідомості людей у вигляді чуттєвого образу кольору і лексичної одиниці. Символізація кольоропозначень – це безперервний динамічний процес накопичення певним чином категоризованої інформації, що відображає особливості національного менталітету.

Центральне місце в італійській лінгвокультурній традиції належить кольоросимволам чорний, білий, червоний, зелений. Найменшою кількістю символічних значень наділені назви, що позначають змішані кольори, а також жовтий та блакитний.

У результаті аналізу семантичних особливостей колірної лексики з'ясовано, що кольоропозначення утворюють особливу лексико-семантичну групу, яка у сучасній італійській мові є вагомим пластом словникового складу мови і характеризується давністю походження, історичною стійкістю та активністю вживання.

Прикметники на позначення кольору є базою для творення сталих сполучень слів, які входять до складу фразеологічних одиниць або зі своїм основним значенням кольору, або на основі переосмислення якої-небудь додаткової інформації. Механізм таких трансформацій знаходить вияв у семантичній двозначності: вираженні прямого кольорового значення й образного осмислення предмета на основі певних асоціацій, символізації, образності.

Високий ступінь актуалізації асоціативних зв'язків прикметників-колоративів сприяє виникненню лексико-семантичних варіантів їх значення, які закріплюються у фразеології шляхом різних переносів. Найпродуктивнішими різновидами фразеологічної деривації є метафоризація та метонімічний перенос значень. Семантика фразеологізмів із колоративом ґрунтується на національно орієнтованих формах вираження. Народне образне уявлення може зазнавати змін і перетворень, але залишається основотворчим компонентом фраземної семантики, що входить складовою частиною до італійської національно-мовної картини світу.

Аналіз морфологічних, структурних та лексичних принципів організації сталих сполучень із колоративним компонентом засвідчує системний характер фразеологічних засобів італійської мови.

Література

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. - Харків: Вища школа, 1987. - 135 с.

2. Итальянско-русский фразеологический словарь [под ред. Я.Рецкера].- М.: Рус. яз., 1982. - 1056с.
3. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. - М.: Наука, 1986.- 143 с.
4. Фразеологічний словник української мови [укладачі: В.М.Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та інші]. - К.: Наукова думка, 1999. -К.1-2.-980с.
5. Черданцева Т.З. Итальянская фразеология и итальянцы / Т.З.Черданцева. – М.: ЧеРо, 2000. – 304 с.
6. Черданцева Т.З. Метафора и символ во фразеологических единицах / Т.З. Черданцева // Метафора в языке и тексте. - М.: Наука, 1988. - С. 78-92.
7. De Mauro T. Il dizionario della lingua italiana / Tullio De Mauro. – Torino: Paravia, 2000. – 2950 p.

УДК 903.2(37)“639”=131.1(043)

Gavenko Olena, l'insegnante dell'italiano

L'ITALIA ANTICA. LE SPLENDIDE OREFICERIE ETRUSCHE

Tra l'VIII e il VII secolo a. C. gli Etruschi avevano elaborato una cultura altamente progredita, sia sul piano tecnologico, sia su quello artistico.

La civiltà e l'arte etrusca, hanno sempre esercitato un fascino particolare, su tutti coloro che vi si sono accostati; l'alone di sfuggente mistero che li ha sempre avvolti, rende, infatti, questo tema carico di interesse, in tutte le sue numerose sfaccettature. Il bello, l'arte, sono elementi che hanno accompagnato l'uomo nel corso della sua storia, ma in alcune civiltà le tendenze del senso estetico, colpiscono in modo più evidente, incarnandosi in modo significativo, anche nelle “arti minori”. Il profilo di questo popolo, spicca tra le civiltà dell'Italia antica, anche per i loro usi e i costumi che si esprimevano in varie sfumature, cariche di raffinatezza, come si può ravvisare nella cura che trapela dagli ornamenti personali.

Gli etruschi già a partire dal 700-600 a.C. possedevano conoscenza metallurgiche assai avanzate rispetto alle popolazioni limitrofe, e i loro manufatti erano caratterizzati dall'accuratezza della loro lavorazione.

In origine, gran parte della gioielleria realizzata dagli artigiani etruschi non era destinata ad un uso quotidiano bensì creata come ornamento per i defunti, con lo scopo di accompagnare l'anima dei morti nella vita che avrebbero condotto nell'aldilà.

Gli artigiani etruschi furono in grado di praticare le più sofisticate tecniche di lavorazione dei metalli preziosi: incisione, filigrana, granulazione. Fu con l'avvento delle raffinate tecniche mediorientali che si diffuse la gioielleria come tendenza e stile corrente: ecco allora la comparsa di splendidi orecchini, pendenti, fibule, collane e acconciature per capelli, tutto di grandi dimensioni ed estrema raffinatezza nei fregi a granulazione e filigrana [1].

Spesso i gioielli indossati dagli etruschi erano caratterizzati da un significato affettivo, propiziatorio o come simboli di potere. Degli esempi sono le bulle, pendenti in oro, lavorati spesso a carattere figurativo, erano piccole urne che contenevano le ceneri dei propri cari. Le lunule, amuleti pendenti a forma di spicchio di luna erano considerati dei portafortuna, ed ancora le fibule, grandi spilloni spesso a forma di sanguisuga. Così gli orecchini a bauletto con raffinate lavorazioni in filigrana. Proseguendo, i preziosi pettorali, cesellati in oro con lavorazioni a sbalzo ed incastonature di pietre preziose, venivano sovrapposti alle tuniche. Così come monili di vario genere con decorazioni floreali e forme geometriche [3]. Gli orecchini furono di moda: molto comuni erano quelli a forma di anello, un modello questo assai comune presso diverse civiltà. I due modelli tipici degli Etruschi erano gli orecchini a forma di corno ed a "baule" (così chiamato per la sua somiglianza con una borsa per la scuola), entrambi laboriosamente decorati con granulazioni. I braccialetti venivano ricavati da un unico foglio d'oro e decorati con intricati disegni geometrici e figurativi ricavati a sbalzo e a granulazione. Le collane risalenti a

questo periodo sono rare. Le poche ritrovate consistono in una o più catene con pendenti. Il disegno dei pendenti varia considerevolmente, ma il disegno d'insieme si può considerare standard. Particolare sviluppo ebbe invece la produzione di fibbie, in cui gli artigiani etruschi raggiunsero risultati eccezionali: dapprima semplici spille di sicurezza usate per chiudere il mantello, già note alla civiltà di Villanova, vennero in seguito decorate con disegni a granulazione lungo i lati e alle estremità; ancora più tardi vennero "incrostate" con figure di leoni, cavalli, sfingi a tutto tondo, a loro volta ornati da bellissime granulazioni.

Del 600-500 a.C. sono le grandi tombe a tumulo pervenute fino a noi, strutturate secondo i canoni dell'Asia Minore. Qui sono stati ritrovati gioielli in cui è molto evidente la grande maestria orafa degli etruschi. Lavorazioni quali la *filigrana*, la tecnica *a sbalzo* e la *granulazione* avevano raggiunto con gli etruschi, una bellezza e precisione mai più eguagliate fino ad oggi. Molto comuni erano orecchini a forma di anello, braccialetti prodotti con un unico foglio d'oro e fibbie per chiudere il mantello. Altri ritrovamenti di dubbia provenienza furono tesori in avorio, bronzo e porcellana; questi possono essere stati barattati con i loro manufatti o possono forse svelare la natura piratesca degli Etruschi. In questo periodo assistiamo a una sempre maggiore influenza dell'arte greca, sia nel disegno sia nella lavorazione. Assistiamo all'abbandono della tipica tecnica della *granulazione* verso quella della *filigrana* e dell'intarsio senza però che l'identità della gioielleria etrusca si confonda con quella greca.

Tra il 500 a.C. ed il 400 a.C. la produzione delle collane diventa assai più frequente. Le catene d'oro con sferette pendenti avevano una funzione sia magica che decorativa.

Nello stesso periodo fanno la loro prima comparsa gli anelli sotto forma di cerchio d'oro con castoni ovali e incisioni figurative di influenza greca. I braccialetti erano sempre molto diffusi, realizzati con la tecnica della *filigrana aperta* una sorta di serpentina. Assai famosi erano anche i pendenti, gli ornamenti per capelli, gli orecchini, le spille e le fibbie.

La tecnica della *granulazione* viene ripresa, a scapito della filigrana, ed assume livelli tecnici impressionanti. Assistiamo alla nascita dell'individualità etrusca [2].

Durante il VI secolo a.C. non si registrano innovazioni tecniche rispetto al periodo precedente, ma gli oggetti mostrano una maggiore attenzione agli aspetti coloristici mediante inserzione di pietre colorate. Tipicamente etruschi tra metà del VI secolo a.C. e la metà del V sono gli orecchini a bauletto.

La produzione di epoca arcaica si concentra a Vulci ed è caratterizzata da una decorazione più semplice e da tipologie greco-orientali, mentre a Caere resta una produzione di oggetti più complessi e raffinati.

Il mondo degli Etruschi ha sempre destato molta curiosità fra gli studiosi e non solo. Questo è forse dovuto al fatto che un velo di mistero avvolge la loro origine, la loro vita ed anche la loro scomparsa. Chiaro e certo è invece lo sfarzo, il lusso ed i piaceri della vita cui erano dediti, tutti aspetti che si ritrovano nella loro arte. Si parla di creazioni molto particolari e ricche, influenzate anche da culture esterne come quella greca, con delle lavorazioni dell'oro uniche.

Література

1. M. Torelli. L'arte degli etruschi / Mario Torelli. Roma: Laterza, 2008. – 288 p.
2. Feo Giovanni. Il tempo perduto degli etruschi / Giovanni Feo. Roma: C&P Adver Effigi, 2014. – 203 p.
3. E. Altamore. Donne etrusche e ori / Eleonore Altamore [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.altamoremoda.com/index.php/portfolio/le-donne-etrusche-e-gli-ori/>

О.О. ПОТЕБНЯ – ГЕНІЙ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ

До плеяди вчених, що творили престиж української науки у II пол. XIX ст. та в перших десятиліттях XX ст. зірками першої величини сяють імена Олександра Опанасовича Потебні (1835-1891) та Дмитра Миколайовича Овсянико-Куликовського (1853-1920).

Життєвий шлях Олександра Опанасовича Потебні становив усього 56 років (1835-1891), але його творчі шлях вражає обсягом, і оригінальністю, ідей, глибиною і водночас переконливістю аргументації. На жаль спадщина його, не надто пропагована й поцінована в радянські часи, ще й сьогодні належним чином не поцінована на наших теренах, хоча бібліографія його праць та літератури про нього за даними В. Франчука [1]. складає понад 600 найменувань, бо у цього видатного філолога і мислителя дійсного є чому повчитись.

Офіційно Потебня був професором Харківського університету. Але спектр його зацікавлень і напрямів діяльності був вельми різноманітним: окрім мовознавства, він займався історією літератури, фольклором, поезією, етнографією, історією культури в найширшому розумінні. Своє інтелектуальне кредо висловлював так: непотрібних знань не може бути. Як вчений він встиг написати багато, проте за життя автора вийти з друку встигла лише невеличка частина його доробку.

Можна говорити про пріоритетне значення ідей О. Потебні, від яких відштовхувалися дослідники природи художнього мислення та словесного мистецтва, особливо відносно тричленної будови слова. Потебня виклав свої принципові погляди на природу мовної спроможності людини, ілюстрував свої теоретичні засади на предметному матеріалі багатьох світових мов. Феномен наукового дару О. Потебні полягає у тому, що теорія у нього випливає з аналізу матеріалу, будучи на матеріалі і опертою.

Як висловлюється у своїй статті «Потебня як мовознавець-мислитель (до 150-річчя від дня народження)» Р. Будагов, у Потебні нема теорії самої по собі і матеріалу самого по собі, а є єдність теорії і мовного матеріалу, теорії, що немовби виростає з самого матеріалу, та ним же й обумовленої [2].

Така тенденція щодо єдності теорії і практики була активно сприйнята прогресивними філософами російської, а в подальшому і радянської лінгвістичної галузі, а праці є повноцінними, самостійними і завершеними творами, хоча перша – «Думка і мова» - написана молодим науковцем, тоді як друга – «Із записок з теорії словесності» - це довершена форма синтезу теорії практики з-під пера зрілого майстра наукового аналізу. Особливо це стосується третього і четвертого томів, які виформувалися вже тоді, коли професор Потебня вже був головою Харківського історико-філологічного товариства, членом Московського археологічного товариства, член-кореспондентом Російської Академії Наук, членом Товариства шанувальників російської словесності при Московському університеті, автором праць із загального мовознавства, фонетики наголосу, граматики, семантики, етимології, діалектики, теорії словесності, фольклору, етнографії, історії мови, фундатором, психологічного напрямку в слов'янському мовознавстві, творцем лінгвістичної поетики, а його видатні праці вже були відомими в середовищі діячів світової лінгвістичної думки. Учні О. Потебні захоплено згадували його лекції, що являли собою авторські розміркування на ту чи іншу тему, детально по-науковому розроблені й підготовлені. Вони не просто запам'ятовувалися, а й спонукали до самостійного мислення.

Недивно, що й поширення уваги О. Потебні на латентний зв'язок між мовою і психікою людини полонило інтерес українського науковця Д. М. Овсянико-Куликовського і вони зосередили свій інтелектуальний потенціал й натхнення на створенні Харківської психологічної школи, а потім і на тривалій плідній роботі в її творчій лабораторії.

Важливо на нашу думку, відзначити, що опрацювавши величезний масив фактологічного матеріалу писемних пам'яток, різноманітних збірок та документів, а також

сучасних йому говірок, О. Потебня вперше здійснив на основі масштабних порівняльно-історичних досліджень обґрунтовану класифікацію східнослов'янських діалектів і дав детальну їх характеристику.

Заслуга видатного філолога в тому, що він першим зумів відкрити в історії інтегрування цілісної граматики етапи розвитку людської думки; що історії лексичного фонду мови вчений намагався виявити і проаналізувати сенсорний зміст будь-якого слова, лексеми, ідеологічного звороту.

Доказовим в контексті нашого дослідження є спогад українського філолога, фольклориста М. Халанського, який писав: «Як університетський викладач, Потебня стояв на усій висоті свого статусу. Це був професор у найвищому, найшляхетнішому смислі слова, професор «від голови до ніг». Його просвітницька діяльність не обмежувалась стінами аудиторій і університету, вечорами вона переносилась в його кабінет і ось тут Потебня постає у всьому блиску свого таланту, вражаючи слухачів колосальною ерудицією і дивовижною силою та гнучкістю свого розуму. На студентів, своїх учнів він справляв сильний, невідворотний вплив, що залишав незгладимі сліди на все життя. Вони схилялись перед його науковою діяльністю, благоговіли перед його чесністю і справедливістю. Завжди строгий до себе й до інших, не часто усміхнений, завжди зосереджений, він зовнішнім своїм виглядом навіює пошанування. Ми не знаємо за Потебнею ухилянь від правил законності, правди і добра, і він здавався нам уособленням ідеалу в дійсності». [3].

Література:

1. Франчук В. Академік Олександр Потебня // Світогляд.- 2008.- №5.- С. 83-87.
2. Будагов Р.А. А.А. Потебня как языковед-мыслитель: К 150-летию со дня рождения. / Р.А. Будагов // Вопросы языкознания. 1986. №3. – С. 3-15
3. Халанский М.Г., Багалій Д.И. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / М.Г. Халанский., Д.И.Багалій – Харьков, 1908г. – 400 с.

УДК – 811.131.1'373.43 (043)

Монгірдас Ю.А., асистент

НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНІЙ ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТІВ)

Тема неології та неологізмів завжди є актуальною. Творення нових слів здійснюється, перш за все, як відображення мовою потреб суспільства у вираженні нових понять, що виникають в результаті розвитку науки, техніки, культури, громадських відносин щоденно. Встановлення розвитку словотворчих процесів у мові, вдосконалення теорії та практики лексикографії тощо завжди були найважливішими проблемами лексикології. Таким чином, потреба вивчення неологізмів в сучасній мові не викликає сумнівів. [2, с. 122-127]

Не зважаючи на те, що неологізми в лексикології вивчаються вже протягом десятиків років, повного єдиного визначення даного поняття у сучасних авторів не існує. Саме тому, спираючись на українські та зарубіжні лінгвістичні студії нами було сформульоване наступне визначення терміну «неологізм»: Неологізм (з давньо-грецької νέος - новий, λόγος - мова, слово) – це слово або синтагма, які з'явилися в мові на певному етапі її розвитку за відсутністю альтернативи або були вжиті тільки в певному акті мовлення, тексті чи мові конкретного автора. Це історично змінна категорія, суть якої визначається насамперед часом її появи в мові, а також лексична, семантична і синтаксична інновація, яка розглядає нові слова та значення відповідно до слів вже існуючих у мові.

На даний момент існують декілька лінгвістичних теорій, які намагаються розкрити мовну сутність такого явища, як неологізм. Виділяє наступні теорії:

– стилістична теорія (стилістично маркіровані слова, значення слів та фразеологізми, використання яких супроводжується ефектом новизни);

- психолінгвістична теорія (слова, які не зустрічались в індивідуальному мовному досвіді носія мови);
- лексикографічна теорія (слова, відсутні у сучасних словниках, не відмічені словниками);
- денотативна теорія (слово, яке позначає нове явище чи поняття);
- структурна теорія (слова, які мають абсолютну структурну, формальну новизну);
- конкретно-історична теорія Наталії Котелової (ознака «нового», має уточнювати час та мовний простір, що дозволить дати більш коректне уявлення про сутність неологізму).

За основу в дослідженні була прийнята конкретно-історична теорія Наталії Котелової. Оскільки саме вона дозволила найповніше розкрити значення поняття неологізму та використати це поняття на практиці.

Згідно власне класифікації неологізмів виведеної Наталією Котеловою [3, с. 50], за видом мовної одиниці неологізми поділяються на неолексеми, неофраземи та неосемеми (слова та фразеологізми).

Неолексеми представляють собою нові слова, які є результатом запозичень або процесів словотворення. Неофраземи – це нові фразеологізми та стійкі словосполучення з певною ідіоматичною семантикою або аналітичні сполучення. Неосемеми – це нові значення старих слів та фразеологізмів.

За ступенем новизни неологізму, яка визначається по відношенню до системи мови, новоутворення поділяються на абсолютні та відносні.

Абсолютним неологізмам зазвичай не дають повного визначення, тому що їх ознаки виявляють на фоні з відносними неологізмами. До абсолютних неологізмів відносять слова та фразеологізми, яких раніше не було в мові. Відносні неологізми як група слів принципово не нових у мові, визнаються дослідниками порівняно малочисельними, але характерними та показовими для розвитку будь-якої мови.

За видом окресленої реалії неологізми поділяють на: неологізми, що позначають нову реалію, стару реалію, актуалізовану реалію, залишаючу реалію та неіснуючу (гіпотетично уявлену) реалію.

За способом побудови неологізми поділяють на запозичені, словотворчі та семантичні неологізми.

На основі проведеного дослідження було виявлено, що на момент січня-квітня 2012 року у публіцистиці (в газетних текстах) Італії переважали наступні види неологізмів (статті взяті з періодичних видань “Corriere della Sera”, “Il Foglio Quotidiano”, “La Stampa”, “Liberazione”, “l’Unità”):

- неолексеми за видом мовної одиниці (76%);
- абсолютні неологізми за ступенем новизни мовної одиниці (91%);
- неологізми, що позначають нову та актуалізовану реалію за видом окресленої реалії (88%);
- запозичені неологізми за способом побудови (62%).

Література

1. Вовчук Н.І. Авторські неологізми як спеціальний засіб художньої виразності і як одиниця поетичного тексту/ Н.І. Вовчук //Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Зб. наук праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 8. – Рівне, 2000. – 62- 66 ст.
2. Кириченко Т.Г. Мова сучасної італійської преси у гіперпросторі та проблеми перекладу/ Т.Г. Кириченко // Вісник СумДУ. – Суми, 2006. – № 11. – 122 – 127ст.
3. Попова Т.В. Російська неологія і неографія: навчальне електронне текстове видання/ Т.В. Попова. – Єкатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ – УПИ, 2005. – 4 – 50 ст.
4. Черданцева Т. З. Есе з лексикології італійської мови: навч. посіб.: 2-е вид.. – М.: Видавництво ЛКІ, 2007. –51 ст.

5. Adamo G., Della Valle V. Le novità del lessico italiano. / G. Adamo, V. Della Valle // La crusca per voi: Foglio dell'Accademia della Crusca: periodico semestrale/ redazione da Braschi A., Setti R. – Firenze, 2004. – № 28-29, anno XV. –4 -7 p.

УДК 007:070.431.5(450)(043)

Рудницька Г.В., к. н. соц. ком., доцент

МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ В ЩОДЕННІЙ ІТАЛІЙСЬКІЙ ПРЕСІ

Il vettore estero della comunicazione sociale - uno scambio di informazioni tra le società o le loro rappresentanti con altre società o le loro rappresentanti. A livello internazionale nel settore dei mass-media il vettore estero viene implementato tramite la presentazione di notizie internazionali, che rappresentano la realtà mondiale. Sulla base delle notizie internazionali ci sono gli eventi internazionali che fanno la parte della realtà. Considerando il concetto dell'evento internazionale si deve definire due definizioni principali: EVENTO e FATTO nel settore dell'attività dei mass-media tenendo conto dei componenti soggettivi e oggettivi di essi. La caratteristica imprescindibile di questi concetti nel campo dei mass-media è quella media-comunicativa. I fatti e gli eventi sono gli elementi di base delle notizie. Tuttavia, se i fatti e gli eventi corrispondono alla realtà, la notizia può contenere contesti diversi a causa di una interpretazione diversa. Ai processi di circolazione delle notizie internazionali è legato il concetto dell'informazione internazionale, che tra le sue caratteristiche principali nella comunicazione interstatale ha: accessibilità, inesauribilità, facilità di elaborazione, ineguaglianza di distribuzione, alta velocità di diffusione, grado basso di controllo, due direzioni di circolazione. Dopo aver analizzato gli approcci dei concetti dell'evento e della notizia si può riassumere che l'evento internazionale nel settore dei mass-media – un'immagine media-comunicativa di un tratto della realtà localizzato nel tempo e nello spazio fuori dai confini nazionali dello Stato. La notizia internazionale è un'immagine media-comunicativa di un evento importante, che riguarda molte persone e di interesse pubblico, che coincide con la pubblicazione o la cessione del programma e avviene al di fuori dei confini nazionali dello Stato. Dopo aver sistematizzato gli approcci alla comprensione scientifica di gatekeeping, si può concludere che il processo di filtraggio dei messaggi di notizie si svolge nel movimento dall'evento della vita reale alla sua media-interpretazione. Questo processo include l'esistenza di un complesso di fattori interni (causati dalla peculiarità del funzionamento di un'organizzazione delle notizie) ed esterni (nazionali). Tra le forze esterne sono politiche, ideologiche, economiche, sociali, culturali, fattori geografici, tra i fattori interni si distinguono le particolarità di un'organizzazione delle notizie, considerando le sue caratteristiche economiche, ideologiche, tecniche ecc, anche i criteri del valore delle notizie. Ci sono due periodi nello sviluppo della teoria di gatekeeping: iniziale (la seconda metà del XX secolo) e moderno (XXI secolo). Il primo periodo si è caratterizzato dalla comprensione ristretta della teoria – l'influsso dei gatekeeper (delle persone) ai risultati finali della selezione. Il periodo attuale è caratterizzato da un'analisi complessa che include i fattori interni ed esterni, che influenzano la selezione delle notizie. Al processo del gatekeeping sono correlati i criteri del valore degli eventi internazionali. Tra i più principali sono la vicinanza culturale e geografica, l'ampiezza, la devianza, la negatività e l'elitarismo.

Le tendenze più importanti dello sviluppo della stampa italiana moderna sono: al primo posto c'è la globalizzazione delle notizie, che provoca l'alta velocità della loro trasmissione, l'operatività, ininterruzione (o continuità), accessibilità; al secondo posto c'è la negatività, che porta ad una distorsione dell'immagine corrente del mondo, al terzo posto c'è il rapporto stretto con la politica; al quarto posto si nota la dipendenza delle organizzazioni di notizie dal capitale industriale e finanziario, che provoca il problema della qualità dei materiali giornalistici e limitazione delle notizie straniere. Al quinto posto c'è l'influsso sincronico della politica e dell'economia sulle organizzazioni di notizie, che provoca il livello basso di libertà di stampa in Italia. Sesto, in Italia si nota la tendenza alla diminuzione della circolazione dei giornali, che è il risultato dello sviluppo della stampa gratis ed Internet. In Italia c'è la disuguaglianza dello sviluppo regionale – le regioni

del Nord sono più sviluppate rispetto alle regioni del Sud. Questo squilibrio influenza le caratteristiche della stampa quotidiana. Nel nord d'Italia si legge di più.

I principali concorrenti del mercato della stampa quotidiana in Italia sono: "La Repubblica" e "Corriere della sera". "La Repubblica", il nuovo quotidiano fondato nel 1976, ha creato una concorrenza al "Corriere della sera" per il lettore, e ha causato i cambiamenti qualitativi nella presentazione dei materiali. Oggi la qualità dei lettori di questi quotidiani è quasi identica (che copre quasi tutti i gruppi secondo l'età, le classi socio-economiche medie e superiori, le persone con la laurea e titolo di studio medio superiore, le classi socio-professionali medie e superiori e dei pensionati). I lettori di "La Stampa" differiscono per la sua composizione (ogni anno il numero di giovani che leggono il giornale diminuisce, il principale gruppo di lettori - da 65 anni, leggono il giornale per lo più le persone di classe socio-economica media, il numero di lettori delle classi superiori si sta riducendo, secondo il titolo di studio il quotidiano lo leggono le persone con Dip. media superiore e Lic. media inferiore, il numero di lettori con la laurea si sta riducendo, secondo le classi socio-professionali leggono "La Stampa" i rappresentanti delle classi professionali medie). La tendenza attuale di rapporto stretto tra il giornalismo e la politica in Italia è collegata alle tradizioni storiche, quando il giornalismo serviva alla politica e agli interessi dei partiti diversi. Le particolarità regionali dei quotidiani studiati è che il numero massimo di lettori si osserva nella regione in cui il giornale viene pubblicato.

L'analisi delle fasi di sviluppo dei quotidiani studiati ci mostra che i periodi comuni di "La Stampa" e "Corriere della sera" sono il periodo del fascismo e della rinascita del dopoguerra. Queste fasi di sviluppo mostrano la connessione dei quotidiani con la storia del paese. La caratteristica distintiva di "La Stampa" è il suo provincialismo nel periodo iniziale della storia. Nei giorni d'oggi si nota la regionalità di alto livello. Questo si spiega con la posizione iniziale di "La Stampa" come un'edizione regionale del Nord Ovest dell'Italia, e la fase di deprovincialismo iniziata solo nel 1968, nonostante che oggi "La Stampa" – è il terzo quotidiano nazionale popolare, il numero di lettori è inferiore rispetto ai principali concorrenti ("La Repubblica", "Corriere della sera"), vale a dire (2.132.000 nel 2011, 1.175.000 dei quali vivono in Piemonte - nord-ovest d'Italia). Tre quotidiani studiati nella dissertazione quasi nello stesso tempo hanno aperto le loro edizioni on-line, "La Repubblica" (1997), "Corriere della sera" (1998), "La Stampa" (1999), che ha segnato l'inizio della fase moderna della loro storia. Oggi sono disponibili in formato colorato stampato. Questo significa che i quotidiani cercano di seguire le esigenze della modernità con lo scopo di attirare i lettori.

Gli eventi internazionali attuali per la stampa italiana quotidiana devono soddisfare i seguenti criteri:

Americentrismo. Siccome la maggior parte delle pubblicazioni, sono dedicate agli Stati Uniti. La maggior parte degli eventi di valore internazionale accaduti in Italia o legati al tema della religione sono stati presentati da "La Repubblica" a causa della sua posizione geografica (Roma), perché è uno dei primi quotidiani che riceve informazioni sugli eventi.

I personaggi di eventi internazionali, evidenziati dai quotidiani italiani, sono le persone più famose. Se i personaggi sono sconosciuti al pubblico, allora si tratta di situazioni devianti coinvolte per lo più con gli aspetti dell'attività sociale, violazioni dei diritti umani, incidenti.

Notizie estere sono caratterizzate da anonimie. La maggior parte delle pubblicazioni senza autore è su "La Repubblica", il più basso numero - in "La Stampa". Ci sono poche pubblicazioni ricevute dai suoi corrispondenti propri all'estero. La percentuale più bassa è su "La Repubblica" e "Corriere della sera". Ciò indica la tendenza di pubblicare l'informazione prestata che può causare la distorsione dell'immagine reale. La ragione principale di questa tendenza è quella economica, la mancanza di fondi per la manutenzione dei corrispondenti propri all'estero.

Eventi esteri presentati nelle notizie sono caratterizzati dalla negatività e violenza indicate. La maggior parte di queste notizie sono state note in "La Repubblica" e "Corriere della sera" – i più popolari quotidiani. Il complesso dei temi danno la prova alla negatività nota nelle pubblicazioni.

Il tema del conflitto interessa più "La Repubblica" e "Corriere della sera". La percentuale delle pubblicazioni dedicate al tema dell'attività sociale (vita sociale) è quasi uguale per tutti i tre

quotidiani studiati. Tuttavia, ci sono molte pubblicazioni all'interno del gruppo "attività sociale" che descrivono le situazioni o i comportamenti devianti. La maggior parte delle notizie devianti è stata nota in "La Repubblica" e "Corriere della sera".

Ugualmente attuali per "La Repubblica" e "La Stampa" sono eventi collegati alla violazione e protezione dei diritti umani. Ma la maggior parte degli eventi di questo gruppo è presente in "Corriere della sera". Eventi internazionali sui disastri ed incidenti sono ugualmente importanti per "La Repubblica" e "Corriere della sera". In "La Stampa" ci sono relativamente meno notizie su questo tema.

La percentuale delle notizie sugli eventi legati al tema di sicurezza è relativamente uguale per i quotidiani analizzati. All'interno di questo gruppo tematico la maggior parte delle notizie è dedicata al terrorismo. Il maggior interesse a questo tema lo presentano "La Repubblica" e "Corriere della sera". Gli eventi legati alla politica, in gran parte sono presenti in "La Stampa" e questo fatto è storicamente legato. Pertanto, i criteri del valore degli eventi internazionali coincidono in "La Repubblica" e "Corriere della sera" – i leader del mercato della stampa quotidiana in Italia. I temi delle notizie straniere coincidono con le direzioni e i temi globali della politica estera italiana. Gli eventi accaduti all'estero riguardano i partner principali italiani. Così, si conferma il rapporto del giornalismo italiano quotidiano con la politica e l'economia.

УДК 94(477.62=131.1)(043)

Сабадаш Ю.С. доктор культурології, професор

Ципоренко Л.Д., ст. викладач

Гавенко О.С., асистент

ІСТОРІЯ ПОСЕЛЕННЯ ТА ПРОЖИВАННЯ ІТАЛІЙЦІВ В МАРІУПОЛІ

Історія поселення італійців в Маріуполі, згідно з офіційними документами, налічує 200 років. Документально зафіксована торгівля Маріуполя із закордонними портами, у тому числі італійськими, відноситься до початку XIX століття, коли в місті були засновані митна застава (1800) і Портове управління (1809). У 1820-х роках в Маріуполі з'явилася перша судноплавна компанія Галлеано, послугами якої активно користувалися і маріупольці. На той час багато жителів Маріуполя носили італійські прізвища: Джербуліні, Пініоні, Галлеано, Пеллагаті, Сангвінетті, Мерелло, де Мартіно, Мембеліта ін.[1]. Дивно, але жителі Маріуполя не робили різниці між різними іноземцями і всіх називали італійцями, а вулицю, забудовану іммігрантами нарекли – Італійською[2].

Активно сприяв переселенню італійців в портові міста Південної Росії, у тому числі до Маріуполя, губернатор граф М. С. Воронцов. Перші італійські поселенці були переважно капітани суден, що часто відвідували Маріуполь у торговельних справах. Після припинення служби на судах, вони селилися в Маріуполі з метою зайнятися комерційними справами.

У 1833 році, як капітан одного з суден, Маріуполь неодноразово відвідував Джузеппе Гарібальді [3]. Багато його товаришів з морського ремесла осіли в Маріуполі. За браком необхідних капіталів, перші італійські поселенці відрізнялися підприємницькою заповзятливістю, «промисловим торговельним духом». Вони досить швидко освоїлися в Маріуполі і перетворилися на найбільших торговців хлібом. Завдяки своїй енергійній діяльності маріупольські фірми Джербуліні, Галлеано, Мембелі, Відовіча, Ковачевіча та ін. стали відомими не лише в Російській імперії, але і за її межами.

З діяльністю італійців пов'язане і суднобудування в Маріуполі. Перше каботажне судно було спущене на воду в гирлі ріки Кальміус. Судно місткістю 9 тисяч пудів спорудив майстер Кавалотті. Після першого вдалого досвіду Кавалотті в суднобудуванні, з 1835 р. для потреб міста почали будувати так звані дуби (вантажні парусні судна) [1].

У 1830-х роках італійська община вирішила побудувати в Маріуполі католицьку церкву. Потрібну суму збирали поступово, для чого італійські фірми добровільно оподаткували себе з кожної чверті пшениці, що реалізовувалася ними. Головними

активістами стали італійський консул в Маріуполі Джербуліні і сім'я Мембелі. Коли потрібна сума була зібрана, 5 листопада 1853 року Микола I в Гатчині «височайше затвердив спорудження в Маріуполі римсько-католицької приходської церкви», а італійський король Віктор Еммануїл пожертвував на храм 10 тисяч франків. Церква, архітектурно поєднувала романський та готичний стилі, була побудована на перетині Торгівельної та Італійської вулиць. Освячена 18 жовтня 1860 року, вона простояла три чверті століття і розділила сумну долю всіх маріупольських церков (була зруйнована в 1937).

Всі ті роки активно працювало Королівське Італійське консульське агентство, що розташовувалося на вул. Харлампієвській, до початку революції 1917 р. і громадянської війни інтереси Італії в Маріуполі представляв Еммануїл де Поллоне.

У 1922 році в Італії до влади прийшов фашистський режим Муссоліні. У 1936 році представники Італії підписали Антиконтинентальний пакт, спрямований проти СРСР, що стало приводом для розгортання в СРСР, у тому числі і Маріуполі, «італійської» операції НКВС (всього у 1937-1938 роках НКВС було проведено 22 національні операції з винищення італійців, греків, поляків, німців, латишів тощо), хто не встиг на той час змінити італійські прізвища на слов'янські, були арештовані і розстріляні.

Під час Другої світової війни на території Маріуполя дислокувався загін плавців-диверсантів «Колона Моккагата» під командуванням Юніо (Джуніо) Валеріо Боргезе. Італійці розташовувалися на другому поверсі нинішньої будівлі готелю «Спартак»[4, 5].

У літературі італійських підводних диверсантів з «Колони Моккагата» називають «люди-торпеди». Це був елітний підрозділ італійських ВМС. «Колона Моккагата» була перекинута на береги Азова з Криму в 1942 році і перебувала тут до початку 1943-го. У її завдання входила підготовка диверсій на Азовському і Чорному морях, а надалі – боротьба з нафтоналивними судами на Каспії. На початку 1943 року «Колона Моккагата» була відкликана до Італії для боротьби з англійськими судами в Середземному морі [7].

12 жовтня 1979 року, напередодні 55-ліття встановлення торгівельних зв'язків між СРСР та Італією, Маріуполь (тоді м. Жданов) і італійське місто Савона стали містами-побратимами. А в 1991 році на проспекті Будівельників відкрився найбільший в Маріуполі чотиризначний кінотеатр, названий на честь італійського міста-побратима – «Savona».

Ще однією важливою подією в історії дружби Італії і Маріуполя є присвоєння в 1991 році звання Почесного громадянина міста Маріуполя капітанові лінійного судна «Міміна Дорміо» Паскуале Сальвеміні. Цього звання італійський капітан був удостоєний за активне сприяння зміцненню і розвитку ділових контактів між підприємствами міста та італійськими діловими партнерами [6]. Сальвеміні став першим італійським моряком, що встановив в 1980 році тісний контакт по лінії культурних і ділових зв'язків з Маріуполем, відкривши дорогу багатьом цікавим спільним заходам. Так, завдяки такій співпраці маріупольці мали можливість відвідати виставки італійського живопису, послухати кращих сучасних італійських музикантів, подивитись італійські фільми.

У 90-і роки в Маріуполі працювало 12 спільних італійсько-українських підприємств, які займалися виробництвом, торгівлею, перевезеннями і доставками вантажів, а також у сфері громадського харчування (ТОВ «Савомарі», ТОВ «Сагема-транс», ТОВ «Флеш-байк Україна» та ін.)

На сьогодні найбільш плідними у Маріуполі з Італією є зв'язки Маріупольського державного університету, які почалися у 2004 році з моменту урочистої церемонії підписання Великої Хартії університетів у Болонському університеті, в цьому ж році почалось викладання італійської мови у МДУ. За ці роки підписані договори про співробітництво з 12 університетами, фондами та культурними установами Італії. З 2008 року на базі МДУ функціонує Італійський культурний центр, в урочистій церемонії відкриття якого взяв участь Надзвичайний та Повноважний Посол Італії в Україні П'єтро Джованні Доннічі.

У 2008 році у МДУ відкрита спеціальність «Мова та література (італійська)», на сьогодні майже 350 студентів МДУ вивчають італійську мову як першу, другу і третю

іноземну мову, студенти щорічно за різними програмами їздять до Італії, підвищуючи свій мовний рівень, вивчаючи історію та культуру Італії.

Видатною подією у 2013 році став візит Надзвичайного та Повноважного Посла Італійської Республіки в Україні пана Фабріціо Романо, який відвідав Маріуполь на запрошення Маріупольського державного університету. Пан Посол взяв участь в урочистій церемонії вручення дипломів першому випуску студентів спеціальності «Мова та література (італійська)».

Література

1. Яруцкий Л. Мариупольская старина: Рассказы краеведа. – М.: Советский писатель, 1991. – 432 с.
2. Проценко А.Д. Улицами старого Мариуполя / А.Д. Проценко. –Мариуполь: «МК Азовсталь», 1993 – 141 с.
3. Руденко Н. Джузеппе Гарибальди в Приазовье // Вечерний Мариуполь. – 2005. - №23. – с. 7.
4. Джувага В. Приключение итальянцев в Мариуполе // Надо. – 2010. - №45 (631) 12 ноября. – с.8
5. Щербак Ю. Черный князь вернулся на берега Азова // Донбасс. – 2007. – октябрь. – 3 с.
6. Почетные граждане города Мариуполя: справочник / Автор-составитель Н.Н. Рябенко. – Мариуполь: ОО Клуб путешественников, 2007. – 33 с.
7. Боргезе П. Демарэ Черный князь людей-торпед. М.: Вече, 2002. – 480 с.

УДК 821.131.1 Еко (043)

Сабадаш Ю.С., доктор культурології, професор

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ У. ЕКО «ПРО ДЕЯКІ ФУНКЦІЇ ЛІТЕРАТУРИ»)

Умберто Еко – визнаний філософ, медієвіст, семіотик, мистецтвознавець, а також видатний письменник. Сьогодні він почесний професор низки університетів: широка популярність прийшла до У. Еко після появи його праць з історії Середньовіччя, наукових досліджень в галузі мистецтвознавства та семіотики, а також двох світових бестселерів – «Ім'я рози» та «Маятник Фуко».

Умберто Еко має специфічну манеру подачі того чи іншого матеріалу – літературного чи теоретичного – з позиції начебто власної присутності письменника та теоретика в площині досліджуваного простору. Він не перший європейський медієвіст, але перший, хто примусив усіх нас повірити в «сучасність» середньовіччя, повірити в позитивність його присутності у нашому культурному просторі.

Літературна й наукова діяльність видатного італійця вражає своєю пошуковістю й відвертістю щодо демонстрації специфіки власного творчого процесу. Умберто Еко нібито пропонує кожному з нас долучитися до тих непересічних ідей, фактів, подій, які захоплюють його самого, і таким же чином повинні захоплювати його сучасників. Позиція Еко принципово відрізняється від практики констатації фактів та «нав'язування» висновків, а сприймається як запрошення до діалогу, в процесі якого і сам дослідник здатний продемонструвати власні сумніви. Можна стверджувати, що, певною мірою, стиль творчості Умберто Еко це стиль постмодерністського філософування. Але при цьому слід пам'ятати, що до сформованості постмодернізму Еко вже працював більше двох десятиліть і його надбання за цей період були серед тих чинників, якими скористалися ті, хто свідомо атрибує себе як постмодерніст.

Надзвичайно важливою є принципова точка зору Еко, яку він висловив у статті «Про деякі функції літератури» (2001). В статті Еко стверджує, що однією з основних функцій

літератури – це збереження і розвиток мови як колективного надбання. Література створює мовну спільну єдність і, отже, культурну ідентичність, як це сталося в Італії з «Комедією» Данте. Впродовж багатьох століть спільнота, розділена географічно і політично, ідентифікувала себе з цим твором і знайшла з його допомогою мову для виразу власних ідей, відчуттів та спільних прагнень. Без цієї мовної і культурної ідентичності не виникло б і думки про політичне об'єднання Італії, не існувало б італійської нації. Крім того, наголошує Еко, література зобов'язує нас з увагою і пошаною ставитись до чужого слова, навіть з урахуванням загальної свободи інтерпретації. «Літературні тексти не тільки ясно говорять нам про те, чого саме ми не маємо права ніколи більше ставити під сумнів, але, на відміну від об'єктивної реальності, авторитетно сигналізують нам про те, що в них повинне бути значущим, що ми не могли це вибрати доказом для вільних інтерпретацій» [1, с. 12]. Література, пропонуючи нам сюжети і персонажів, чия доля остаточно вирішена наперед автором, привчає нас до беззастережного прийняття цієї долі. Виховна функція літератури, переконаний Еко, не зводиться до передачі етичних істин або до формування відчуття краси: «...функція «незмінних» розповідей полягає саме в тому, що всупереч нашому прагненню змінити долю нас примушують торкнутися її незворотності» [1, с. 22]. В цьому розумінні література вчить нас звикати до думки про невідворотність смерті.

Література

1. Eco U. Sulla letteratura / U. Eco. – Milano : Bompiani, 2002. – 359 p.

УДК 37 (37) (043)

Lilia Tsyporenko, prof.ssa

CULTURA DELL'EDUCAZIONE DEI BAMBINI NELLA ROMA ANTICA

Nascere ed essere bambini nell'antica Roma non era facile impresa, e alcune pratiche dell'epoca volte ad eliminare i bambini indesiderati, fanno inorridire.

Innanzitutto, per essere accettato in famiglia e conseguentemente nell'ambito della società, occorre il necessario riconoscimento del neonato da parte del padre (o del capofamiglia), che si esprimeva con un semplice rituale consistente nel sollevarlo con le braccia dal punto in cui la nutrice lo aveva deposto.

Nell'antica Roma la nascita di un figlio era un lieto evento che veniva festeggiato con gioia. Proprio come si usa ancora ai giorni nostri preparando fiocchi azzurri o rosa, il padre faceva appendere ghirlande di fiori fuori la porta di casa. C'era anche chi, a tramandarlo è Giovenale, in preda alla più grande delle felicità decideva di far pubblicare la notizia, a incontrastabile prova della propria virilità.[1]

Alla nascita del bambino vanno associate anche tantissime divinità, tra cui possiamo nominare Levana, Rumina e Giunona Lucina. Queste divinità aiutano la madre e il piccolo. Levana, per esempio, era la forza che induceva il padre a riconoscere il figlio. Levana era l'atto attraverso il quale il padre sollevava il bambino da dove veniva posto dalla levatrice in segno di riconoscimento. Con quell'atto il bambino entrava nella relazione familiare. Senza quell'atto il bambino era un paria. Cosa dà forza a Levana? Certamente ogni atto di responsabilità di ogni Essere Umano Maschile di assumersi l'incombenza e la responsabilità di essere padre di figli. Rende grandiosa Levana quando non è più necessario riconoscere il figlio affinché questi sia figlio. Rende grandiosa Levana quando il figlio viene aiutato a crescere in quanto persona e non in quanto proprietà. Rende grande Levana quando il padre si abbassa verso il figlio e non alza il figlio verso di sé. Quando il padre si mette a disposizione del divenire del figlio e non piega il figlio per favorire il proprio divenire o, peggio ancora, alla propria sopravvivenza. Purtroppo però, non sempre i bimbi venivano accettati, e quando ciò accadeva, difficilmente gli sventurati neonati riuscivano ad evitare una sorte infelice e crudele.[2]

Alla nascita e al divenire del bambino va associata anche Rumina. Rumina è la forza che predispone il corpo della madre per assicurare la crescita del feto e la crescita del bambino. Rumina

è una forza degli Esseri Mammiferi all'interno della Natura. Rumina nasce e si sviluppa con lo sviluppo dei mammiferi all'interno della Natura dopo la scomparsa dei grandi rettili. Rumina è la forza che consente alla madre di dare il latte al bambino. Quando Rumina non modella il corpo della madre la madre non allarga i fianchi durante la gestazione né aumenta il volume del seno e rischia di rimanere senza latte. L'allattamento artificiale ha favorito la crescita del bambino anche quando Rumina non si manifestava prepotente nella madre, ma non ha favorito lo sviluppo di Rumina in quanto Rumina appartiene alla modificazione dell'Essere Femminile nella gestazione. Si può ovviare alla presenza di Rumina con l'attività meccanica, ma il corpo femminile perde la capacità di adattamento soggettivo alle variabili oggettive. Perde o, forse meglio, non ha capacità di adattamento alla fondazione di un nuovo divenire. Questo non significa che manca, significa che manca una capacità di adattamento. La tecnica può ovviare agli effetti di questo, ma il campo energetico non respira e non pulsa come dovrebbe e un'opportunità per arricchirlo viene meno. Non si blocca certo il divenire eterno dell'individuo, ma lo si limita togliendogli una possibilità di sviluppo e di adattamento. Giunone è antica divinità latina e romana, il cui culto è antichissimo e diffuso fra le genti di stirpe italica come i Sabini, gli Umbri, gli Osci e presso gli Etruschi. Quale sposa di Giove, Giunone madre e matrona per eccellenza aveva in sua cura tutte le manifestazioni proprie della fisiologia femminile e la propagazione della specie, stringeva i matrimoni, proteggeva la fecondità muliebre, la invocavano le donne nelle difficili contingenze del parto col nome di Giunone *Lucina*, epiteto interpretato come la dea che porta alla luce il bambino, o lo aiuta a uscire alla luce. Da queste molteplici funzioni deriva il notevole numero di epiteti di Giunone.

Tutte queste forze insieme formano il grande centro di Energia Vitale conosciuta come Giunone Lucina. Giunone Lucina imponeva lo scioglimento di ogni nodo. Scioglimento di ogni nodo fisico e di ogni nodo o obbligo morale. Lo scioglimento da ogni impegno. Chi nasceva doveva nascere libero. Nasceva senza obblighi né impegni. Subito dopo il figlio era presentato al padre che, con il significativo gesto di prenderlo in braccio, lo legittimava socialmente. Questo momento era importantissimo e dall'inequivocabile significato morale.

L'istruzione, come molti altri aspetti della vita dei romani, era legata alla classe sociale di appartenenza. Le famiglie meno agiate non potevano permettersi, di far studiare i figli, che quindi, sin dalla primissima infanzia, si dedicavano al lavoro nei campi. Comunque, in generale, i bambini imparavano nozioni, necessarie alla vita di tutti i giorni, relative soprattutto all'agricoltura ed all'allevamento. Presso le famiglie più agiate, verso i sei anni, i bambini venivano avviati, dal padre, alla lettura, alla scrittura, alla grammatica, all'aritmetica ed alla storia. Si trattava di nozioni elementari, funzionali alla vita quotidiana ed ispirate al famoso pragmatismo romano. La storia veniva tramandata oralmente di padre in figlio. La poesia non era studiata, né vi erano poeti latini; semmai, presso le famiglie patrizie, i ragazzi imparavano il greco e la lirica greca. Scarse le nozioni di medicina: le malattie, secondo gli antichi romani, erano causate dagli dei, per cui a loro bisognava rivolgersi per la guarigione! Quando non studiavano, i ragazzi andavano a lavorare nei campi, seguendo la strada dei propri avi. La formazione del ragazzo si completava nell'esercito. All'età di sedici anni i maschi erano chiamati a prestare, per diversi anni, servizio sotto le armi, premessa indispensabile per accedere alla pubblica carriera. [3]

I genitori delle famiglie agiate non si occupano più dell'istruzione dei propri figli: appena nati, i bambini vengono affidati ad una nutrice, greca, se possibile (per far imparare fin da piccolissimi questa lingua importantissima, la cui conoscenza era anche un segno di distinzione sociale). Verso i sette anni, bambini e bambine imparavano a leggere e scrivere da un maestro personale, anche in questo caso si prediligevano schiavi colti, d'origine greca. Tra i 12 ed i 15 anni le donne smettevano di studiare, per sposarsi. Il pallottoliere, con cui i bambini romani imparavano l'aritmetica i ragazzi invece proseguivano gli studi, concentrandosi su: la storia, la retorica, la letteratura classica (greca ovviamente!). Era, questa, una fase formativa, importante per l'inserimento del giovane nella società e nel ceto di appartenenza. Frequentare il foro, i ginnasi, le palestre, i bagni pubblici, il circo, il teatro, le associazioni (collegia juvenum) di maschi adulti faceva parte degli "studi", in quanto si stringevano amicizie politiche, rilevanti per il futuro. A questa fase, ne seguiva un'ulteriore,

consistente nell'apprendimento di professioni: quella dell'avvocato era la più richiesta. I ceti poveri, invece, spesso non potevano permettersi una nutrice, e la madre si occupava dei figli, fin dalla loro nascita. Verso i sette anni, i bambini venivano mandati in scuole elementari, gestite da un maestro, scarsamente pagato dai genitori. Queste scuole accoglievano bambini, maschi e femmine, d'età compresa fra i sette ed i dodici anni. Si trattava di luoghi malsani, ove si prediligeva un apprendimento nozionistico ed essenziale, al fine di ultimare in fretta "l'istruzione" dei figli, per poterli inserire il più presto possibile nel lavoro.

Література

1. [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.pilloledistoria.it/4705/storia-antica/roma>
2. [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.federazionepagana.it/sciamanesimouno.html>
3. [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.italiadonna.it/public/percorsi/01052/0105223c.html>
4. R.Frasca. Donne e uomini nell'educazione/ Rosella Frasca. Roma: La Nuova Italia, 1994. – 245 p.

СЕКЦІЯ

МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ

УДК 811.111'255 (043)

Васильєва Е.В., к. пед. н., доцент

МЕТОДИКА РОБОТИ НАД ЗВ'ЯЗНИМ ТЕКСТОМ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

При роботі з вправами формування необхідних перекладацьких умінь і навичок проводиться, як правило, на окремих висловлюваннях, в які налічують відповідні перекладацькі труднощі. Очевидно, однак, що в практичній діяльності перекладачеві частіше доводиться перекладати не окремі висловлювання, а зв'язні тексти. Окремі аспекти проблеми розробки методики перекладу зв'язних текстів вже були в центрі уваги дослідників [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Актуальність дослідження зумовлена потребою у вивченні технології роботи над зв'язним текстом в процесі перекладу.

За предмет дослідження обрано методику роботи над зв'язним текстом. Метою дослідження є вивчення та порівняння двох видів роботи над зв'язним текстом – синтетичного й аналітичного. Основні завдання роботи передбачають визначення аналітичного та синтетичного перекладів, їх аналіз і порівняння.

Переклад зв'язного тексту передбачає комплексне використання перекладацьких методів і прийомів з урахуванням того, що текст являє собою єдине ціле в смисловому і структурному планах. Виходячи із структури та змісту тексту, перекладач вирішує, який прийом слід використати і яким чином це краще зробити.

При роботі над перекладом зв'язного тексту використовуються два основних види аудиторної роботи – аналітичний та синтетичний. Заняття аналітичним перекладом припускають детальний аналіз під керівництвом викладача всього комплексу перекладацьких труднощів, виявлення типових проблем і обговорення стандартних способів їх вирішенні, визначення індивідуальних особливостей тексту і пов'язаних з ними конкретних варіантів перекладу. Виконуючи синтетичний переклад, студент самостійно перекладає заданий текст певного обсягу в зазначений час, а потім його переклад перевіряється викладачем з наступним розбором всіх переваг і недоліків виконаної роботи.

Аналітичний переклад (або переклад з аналізом) вимагає серйозної попередньої підготовки. Необхідно підібрати такий текст, який був би цікавий за змістом і включав би достатню кількість типових перекладацьких труднощів.

Початку роботи над текстом зазвичай передує до-перекладацький аналіз тексту, в ході якого студенти під керівництвом викладача визначають тему, характер і структуру тексту, мету перекладу та вид передбачуваного рецептора. У разі необхідності викладач повідомляє студентам додаткову фактичну інформацію або дає їм завдання знайти цю інформацію самостійно. До наступного заняття студенти готують свій попередній переклад тексту. Аналіз виконаних перекладів проводиться на занятті після того, як студенти отримали від викладача перевірені роботи або роботи без попередньої перевірки. У будь-якому випадку заняття ділиться на дві частини. У першій частині викладач розбирає зі студентами ті вислови в тексті, переклад яких являє собою особливі труднощі або потребує вирішення типових перекладацьких проблем. У другій частині заняття обговорюється переклад всього тексту, фраза за фразою. Викладач просить одного зі студентів зачитати свій переклад висловлювання, а потім пропонує іншим студентам висловити зауваження та запропонувати свої варіанти.

Якщо текст досить складний, найкращою формою роботи з ним буде дати його для самостійного перекладу в якості домашнього завдання, а потім перевірити переклади студентів і докладно розібрати їх в аудиторії.

Аудиторна робота з перекладеним і перевіреним текстом включає в себе три основні компоненти: виділення та обговорення основних перекладацьких проблем у тексті, загальна характеристика роботи кожного студента з зазначенням головних недоліків, від яких йому слід позбутися в першу чергу, і детальний розбір перекладу всього тексту фраза за фразою, з урахуванням індивідуальних особливостей тексту.

Перша частина роботи включає обговорення проблем, що мають загальнотеоретичну і практичну значимість, а також тих труднощів, які призвели до помилок у багатьох або навіть у більшості перекладачів. Насамперед слід звернути увагу на характер тексту, що перекладається. Це відразу визначає стратегію перекладача. З одного боку, йому необхідно дати точні відповідності термінам, назві організації і власним іменам, згадуваним у тексті. З іншого боку, перекладач повинен зберегти образну структуру оригіналу.

Другим можливим порушенням правильної перекладацької стратегії, на яке слід звернути особливу увагу майбутніх перекладачів, – це наявність у перекладі фраз, які не мають сенсу, або таких окремих висловлювань, зміст яких суперечить змісту тексту в цілому.

Наступним важливим елементом перекладацької стратегії, який може викликати труднощі у багатьох студентів при перекладі даного текст, є необхідність враховувати реальне вживання в мові перекладу обраного варіанту.

Важливе місце при обговоренні займатиме аналіз грубих порушень сенсу, які допустили студенти при перекладі тексту у зв'язку з недостатніми знаннями англійської мови.

У заключній частині заняття здійснюється розбір перекладу всього тексту. Викладач послідовно розглядає речення за реченням, виділяючи в кожному перекладацькі проблеми і способи їх вирішення. Робота проводиться у формі діалогу: викладача вказує на перекладацьку складність, пропонує студентам знайти шляхи її подолання та обговорює з ними запропоновані варіанти, схвалюючи або коригуючи їх.

На закінчення першої частини обговорення можна вказати на випадок елементарної неуважності, які нерідко зустрічаються в студентських перекладах. У такому тексті це можуть бути помилки при передачі цифр, дат та іншої прецизійної лексики. Всі обговорення проводиться на прикладі помилок, фактично допущених студентами в їх перекладах.

В ході наступної частини заняття викладач проводить розбір роботи кожного студента. Він дає загальну оцінку перекладу, вказує його позитивні і негативні сторони і особливо виділяє ті недоліки, над усуненням яких студент повинен працювати в першу чергу.

Викладачеві при цьому слід дотримуватися таких рекомендацій: викладач не нав'язує свої рішення, а пропонує їх в якості можливих варіантів для обговорення; перш ніж запропонувати своє рішення, викладач намагається в ході обговорення підвести студентів до самостійного вибору найбільш прийняттого варіанту; будь-який власний варіант, запропонований студентом, обговорюється і доказово оцінюється.

Підсумовуючи все викладене вище, слід відмітити, що основна мета роботи над зв'язним текстом полягає в тому, щоб навчити студентів самостійно виділяти перекладацькі проблеми й усвідомлено шукати шляхи їх вирішення. Перспективою дослідження можна вважати докладний аналіз типових помилок при перекладі зв'язного тексту та шляхів їх усунення.

Література

1. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика: учеб. пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей / И.С.Алексеева. – СПб.: Институт иностранных языков, 2000. – 192 с.
2. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.
3. Клименко А.В. Ремесло перевода. Практический курс / А.В. Клименко. – М.: АСТ: Восток- Запад, 2007. – 636 с.

4. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания: учеб. пособие для студент. перевод. фак. высш. учеб. заведений / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов. – М.: Издательский центр "Академия", 2003. – 192 с.

5. Чеботарев П.Г. Перевод как средство и предмет обучения / П.Г. Чеботарев. – М.: Высшая школа, 2006. – 320 с.

6. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студентів вищих закладів освіти за спеціальністю «Переклад» / Л.М.Черноватий. – Вінниця: Нова книга, 2013. – 376 с.

УДК 811.111'255(043

Дацер К.С., асистент

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ РЕАЛІЙ В ІНШОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Сучасне перекладознавство обґрунтовує тезу про поєднання в перекладі окремих національних рис першотвору з рисами, притаманними національній культурі перекладача. Тільки в такому випадку перекладний твір може вписатися в «чужий» літературний контекст і вступити в різноманітні контакти з літературою реципієнта, збагачувати її новими мотивами, темами, художніми образами. У цьому плані художній простір відкриває нові можливості для дослідження сприйняття іншого, чужого світу.

Показові концепти певної історичної доби, які визначають специфіку поведінки конкретного соціуму, виражаються у художніх творах за допомогою побутових та соціокультурних реалій. Вони можуть бути більш-менш зрозумілими читачеві перекладу, але не викликають тих однозначних асоціацій та уявлень, які виникають у читача оригіналу. Перекладачу при роботі з реаліями потрібно знати культуру соціуму, в якому функціонує та чи інша реалія, і вміти враховувати специфіку перекладу відносно його цілей, реципієнтів і основної ідеї твору.

Вікторіанська доба, на відміну від усіх інших епох у Великій Британії, створила найбільшу кількість реалій, які представляють матеріальну культуру та непередметний світ вікторіанців. Цей факт вмотивовує соціокультурну унікальність Вікторіанства і вимагає свідомих зусиль перекладача, спрямованих на відтворення цієї унікальності. Матеріалом дослідження послуговували 3 видатні романи англійської літератури XIX століття – «Джен Ейр» Ш. Бронте, «Девід Копперфілд» Ч. Діккенса та «Собака Баскервілів» А. Конан Дойла та їхні іншомовні інтерпретації. Особливу увагу було приділено таким сферам життя англійців, як опорядження вікторіанської оселі, вбрання вікторіанців, транспортні засоби, поведінкові моделі та мовленнєвий етикет, топонімічні назви. Аналіз дає підстави твердити, що в усіх перекладах загалом вірно передається поняттєвий компонент культурних та побутових реалій, а образний і ціннісний складники відтворюються з різним ступенем відповідності до задуму автора.

Густо насичений вікторіанськими маркованими реаліями текст роману Ш. Бронте «Джейн Ейр». Існує три українських варіанти цього твору – скорочений переклад, виконаний О. Сліпою у 1939 році, пізніший переклад П. Соколовського (1983) та порівняно новий переклад У. Григораш (2009 р.).

Вікторіанська епоха окреслила досить жорсткі вимоги до зовнішнього вигляду. І сучасні англійці не позбулися повністю тих жорстких рамок, які виставляло Вікторіанство до зовнішнього вигляду (навіть бунт хіпі проти умовностей означає, що ці вимоги знакові). Письменники-вікторіанці та сучасні стилізатори приділяють багато уваги опису вбрання своїх героїв, що виступає додатковою їх характеристикою. Ці описи містять чимало елементів, які потребують старанного відтворення у перекладі, що далеко не завжди вдається здійснити без втрат. Базові предмети одягу не змінили своєї назви, але сильно відрізняються фасонами і не завжди їх можна передати за допомогою простих словникових відповідників.

Змінилася мода, і перекладачеві доводиться шукати варіанти, здатні створити зоровий образ того або іншого предмета туалету.

Поведінкові та мовленнєві моделі Вікторіанської доби допомагають краще зрозуміти особливості англійського національного характеру і менталітету, усвідомити деякі загальні етнокультурні параметри поведінки вікторіанців, які становлять суттєві труднощі для перекладу.

Для створення адекватного оригіналові контексту необхідно розкривати приховані смисли поетонімів, зокрема, власних назв. Вікторіанці надавали великого значення власним іменам, а письменники пропускали їх іще через додатковий художній фільтр, обираючи для своїх персонажів імена з асоціаціями. У переважній більшості випадків імена транскодуються, і ці асоціації, однозначні для носіїв вихідної культури, для читача перекладу втрачаються.

Географічні назви різних місць у колоніях тодішньої Британської імперії – Мартініка, Мадейра, Каттіавар, Серінгпатам виступають історичними і культурними маркерами концепту ІМПЕРІЯ. У всіх розглянутих творах вони просто транскодуються і навряд чи можуть дати сучасному читачеві уявлення про масштабність і міць володінь королеви Вікторії.

Українські перекладачі досить вдало відтворили мовні реалії як носії національного колориту у першотворах. Вони використовували різні засоби перекладу одиниць безеквівалентної лексики. Транскрипцію і транслітерацію вони застосовували тоді, коли реалія набула статусу інтернаціоналізму, тобто назва або поняття добре відоме читачеві перекладу. Проте інколи, крім транскрипції чи транслітерації, їм доводилося додавати пояснення у вигляді виноски. Лише описовий переклад вони застосовували у тих випадках, коли в мові немає адекватного еквівалента, який можна було б надати у перекладі.

Розглянувши способи перекладу англomовних реалій крізь призму їх структури та семантики, ми з'ясували, що в українських перекладах творів Ш. Бронте, Ч. Діккенса, А. Конан Дойля найбільш поширеними способами трансляційного перейменування реалій є калькування (для реалій-полічленів і власне реалій) та транскрипція (реалій однокленів та історичних реалій). Причиною цього є той факт, що читач добре обізнаний з умовами життя в англomовних країнах через засоби масової інформації і, стикаючись у тексті з транскрибованими чи дослівно перекладеними поняттями, легко розуміє суть висловлювання. Отже, як правило, власне реалії знаходяться у постійному вжитку людського суспільства, тому поелементне їх відтворення не введе читача в оману й не спотворить зміст тексту оригіналу. В усіх перекладах загалом вірно передається поняттєвий компонент культурних та побутових реалій, а образний і ціннісний складники відтворюються з різним ступенем відповідності до задуму автора. У результаті дослідження було встановлено наступні засоби передачі реалій: транскодування, транскрипція, транслітерація, контекстуальна заміна, внутрішньотекстове додавання (або пояснення), гіперонімічне перейменування (або генералізація).

Література

1. Бронте Ш. Джейн Ейр. (Пер. з англ. О.Сліпої). – Тернопіль: Джура, 2001. – 268 с.
2. Бронте Ш. Джен Ейр. (Пер. з англ. П.Соколовського). – К.: Дніпро, 1971. – 461 с.
3. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). – Л.: Вид-во при Львів.ун-ті, 1989. – 216 с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2000. – 448 с.
5. Чала Ю.П. Відтворення культурно-маркованих знаків Вікторіанської доби в українських перекладах: Автореферат дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16/ КНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: 2006. – 20 с.

АНГЛИЙСКИЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ В КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ, РАЗЛИЧАЕМЫЕ ПО ПРИЗНАКУ «СЧИСЛЯЕМОСТЬ/НЕСЧИСЛЯЕМОСТЬ»

Факты нестандартного числового поведения существительных неоднократно отмечались в учебниках, учебных пособиях, статьях и диссертационных исследованиях по категории числа, проблеме артикля и субкатегоризации имен существительных на материале различных языков [1, с. 7].

Появление новых парадигм в лингвистике, и, в первую очередь, когнитивной парадигмы, в которой в фокусе исследования находится человек, познающий мир во всем его многообразии и вербализующий результаты восприятия мира в своей речевой деятельности, позволяет взглянуть на многие традиционные вопросы лингвистики с позиций новых концепций [1; 9].

За основу в данной статье взята идея, выдвинутая Р. Ленекером относительно систематизации счисляемых и несчисляемых существительных [3; 133]. Согласно Ленекеру, числовое поведение существительных, способных выполнять функцию как счисляемых так и несчисляемых в предложении, имеет закономерность и зависимость. Для более глубокого понимания проблемы, необходимо, прежде всего, ввести ряд терминов и дать им определение.

Домен – концепты, хранимые в мышлении, которые могут быть поняты только в контексте структур фоновых знаний. Домен представляет собой связную область концептуализации, относительно которой характеризуется семантическая единица [2, с.4]. Согласно Ленекеру, домены могут быть базовыми и небазовыми. При том, что концепт обычно является доменом, или репрезентационным полем, включающим другой концепт, существует точка, далее которой редукция невозможна. Это касается домена пространства, а также домена времени, на фоне которого мы понимаем изменения [3, с.2/15]. Помимо пространства и времени к базовым доменам относятся различные сенсорные ощущения, эмоции и прочее [2, с.4].

Концептуальная база есть весь объем информации, активируемый знаком [2, с.4].

Профилем является та часть базы, которая формирует само значение данного знака [2, с.4].

Граница – воображаемое ограничение, за пределы которого значение не выходит.

Область конкретизации – область, в которой присутствие или отсутствие границы определяет, является данное существительное счисляемым или несчисляемым.

Если существительное профилирует вещь некую вещь, то для счисляемых существительных она будет рассматриваться, как нечто ограниченное внутри области непосредственного охвата в области конкретизации. В то время, как профиль несчисляемых существительных не может быть ограниченным подобным образом. Значение языкового выражения включает не только семантическую структуру «переднего плана», но также и композиционную тропу, находящуюся на «заднем плане». Фокусировка связана также с охватом информации, объективируемой знаком. Когда значение знака определяется на фоне соответствующего домена, сама фоновая информация может иметь передний и задний планы. В ряде случаев бывает необходимо различать «максимальный охват» (maximal scope), или всю представленную в домене информацию, и «непосредственный охват» (immediate scope), или часть информации, более тесно связанную со значением знака. Непосредственный охват находится на переднем, а максимальный на заднем плане.

У несчисляемых существительных нет границы внутри области конкретизации. Более того, только в ней возможно сфокусированное рассмотрение. Профиль выражения, специфический фокус внимания, привязан к этой части. В то время, как субстанция, которую она называет, может иметь неопределенное протяжение, несчисляемое существительное

профилирует только то, что лежит на поверхности, находится в центре внимания. Существительное называет вид вещи и конкретизирует свойства, которые объекту предстоит квалифицировать, как образец этого типа. Область конкретизации характеризуется, как домен, в котором присутствие или отсутствие границы определяет счисляемость или несчисляемость существительного.

Идею Ленекара по поводу разделения существительных на счисляемые и несчисляемые можно сформулировать следующим образом: если в зоне непосредственного охвата область конкретизации имеет временную или пространственную границу или и то и другое вместе, то такое существительное будет счисляемым, если границы нет, то существительное будет несчисляемым.

Таким образом, понятие концептуализации, как одно из центральных понятий когнитивной лингвистики, может быть использовано для объяснения фактов нестандартного числового поведения существительных.

Литература

1. Бубенникова О.А. О языковой ситуации в современной Англии // Германистика в России. Традиции и перспективы. Материалы научно-методического семинара. - Новосибирск, 2004. - С.7-10.
2. Жаботинская С.А. // Вісник Харківського Національного університету імені В.Н.Каразіна № 848. Серія: Романо-германська філологія / Методика викладання іноземних мов/ Випуск 58. -Харків, 2009 – С.3-10.
3. Langacker R. Cognitive Grammar: Basic Introduction / Ronald Langacker. — Oxford: Oxford University Press, 2008. — 555 p.

УДК 81-13

Петрашина Л.А., ассистент

КЛАССИФИКАЦИЯ СПОСОБОВ НОМИНАЦИИ КОНЦЕПТА

Одним из основных понятий современной лингвистики и лингвокультурологии является концепт. Определения данного понятия различны: С.Г. Воркачев, предлагает в качестве определения этого термина следующее: концепт – это единица коллективного знания/сознания, отправляющая к высшим духовным ценностям, имеющая языковое выражение и отмеченная этнокультурной спецификой. [1:27] Е.С. Кубрякова понимает под концептом «разносубстратные единицы оперативного сознания, компоненты явлений представления, образа, понятия». [4: 143] М.В. Пименова полагает, что «под концептом понимается национальный ментальный образ, некая идея, которая имеет сложную структуру представления, реализуемую различными языковыми средствами. Концептуальное значение выражается в закреплённой и свободной формах сочетаний соответствующих языковых единиц.» [5: 101] Вышесказанное подчеркивает, что любой концепт обязательно должен иметь свое выражение. Как считает В. Карасик, «Выражение концепта - это вся совокупность языковых и неязыковых средств, прямо или косвенно иллюстрирующих, уточняющих и развивающих его содержание». [3: 13] Исходя из последнего определения, делаем вывод, что в языке существуют средства, с помощью которых можно присваивать имя тому или иному концепту, т.е. производить его номинацию. Номинация отображает лишь определенную часть всего многогранного содержания концепта, либо представляет один из множества его характерных признаков. И это не случайно, ведь концепт как составляющее картины мира гораздо шире по содержанию, чем может быть любая его номинация в языке. Номинация концепта может происходить не только с помощью определенного слова, но и посредством использования словосочетаний, предложений и даже целого текста. Все языковые средства, которые используются для вербализации содержания концепта в определенном языке, составляют номинативное поле концепта. [6: 66]

В качестве классификации, перечислим средства, которые могут использоваться для описания содержания того или иного концепта и служить составляющими его номинативного поля. При классификации с точки зрения внутренней формы можно выделить следующие типы:

1. прямая номинация концепта, т.е. процесс, при котором «языковые элементы, получая значение, становятся заместителями и представителями реальных предметов и явлений». [7: 178] В этом случае исследователь находит ключевое слово и использует его в качестве имени самого концепта и его номинативного поля. Дополняют ключевое слово его системные синонимы. Прямая номинация на языковом уровне может быть представлена нарицательными существительными, именами собственными, т.е. имеет место процесс персонифицирующей номинации, а также посредством местоимений. [2: 3]

2. косвенная или производная (вторичная) номинации концепта. При процессе такой номинации языковая единица соотносится с референтом посредством другого референта. Исследователь В.Г. Гак приходит к выводу о существовании нескольких типов косвенной номинации: если в качестве основополагающего принципа классификации принять внешнюю форму, то можно говорить о свернутой и развернутой номинации; в случае, если за основу берется внутренняя форма, то выделяются абстрактная и переносная номинации; если же номинаторы концептов анализируются в семиотическом аспекте, то можно говорить об опрощенной и избыточной номинации. [2: 4]

Вербализоваться в речи концепт может и с помощью однокоренных слов, лексических единиц, относящихся к разным частям речи, которые состоят в тесной словообразовательной связи с основными лексическими средствами номинации того или иного концепта, словообразовательно связанными с основными лексическими средствами вербализации концепта, а также с помощью устойчивых сочетаний слов, синонимичных ключевому слову. Устойчивые сравнения, с состав которых входит одно из ключевых слов, используемых в качестве имени концепта, также могут номинировать концепт. Номинация может осуществляться посредством обращения к контекстуальным синонимам. Для художественных произведений различных жанров характерны окказиональные индивидуально-авторские номинации концептов. Так, М.Н. Зырянова в своей статье «Классификационные типы номинаций художественного концепта» выделяет в составе данной группы интертекстуальную и масочную номинации. [2: 4] Отдельной группой выступает способ номинации, при котором в качестве номинатора используются фразеологизмы, в состав которых входит имя концепта. Пословицы, афоризмы и поговорки входят в группу номинации «Паремии». Если речь идет об объективации не самого имени концепта, а тех или иных его признаков или характерных черт, то номинатором могут стать свободные словосочетания. В тех случаях, когда для определения номинативного поля концепта проводился эксперимент, в ходе которого респонденты предлагали свою реакцию на слово-стимул, номинатор может быть представлен ассоциативным полем. Также экспериментальным путем могут быть получены и зафиксированы индивидуально-субъективные словесные дефиниции, которые предлагали испытуемые в качестве определения анализируемого концепта, которые, впоследствии также могут служить для номинации последнего. Словарные статьи, дающие понятие о толковании вербализаторов концепта, а также посвященные таким лексическим единицам энциклопедические статьи или тексты справочной литературы, а также тематические тексты могут быть использованы в процессе номинации концепта. [7: 179-180]

Если классификация будет осуществляться на основе деления на структурные типы, то можно выделить следующие виды:

1. Лексемная или однословная;
2. Синтагматическая, т.е. с помощью словосочетаний.
3. Синтаксическая, т.е. фразовая, с помощью предложений.
4. Текстовая, т.е. с помощью текстового образования.

Когда ключевым аспектом классификации становится расположение номинаторов в тексте и их частотность, классификация будет выглядеть следующим образом:

1. Однократные номинации.
2. Многократные номинации. [2: 4]

В качестве вывода отметим, что классификация способов номинации концептов позволяет исследователям в начале работы точнее определить, какой из аспектов, на которых базируется классификация, необходимо более детально анализировать для достижения поставленных целей и задач.

Литература

1. Венедиктова Л. Н. К вопросу о содержании понятия "концепт" / Л.Н. Венедиктова // Мир человека и мир языка: коллективная монография. – Кемерово: ИПК "Графика", 2003. – С. 24-32.
2. Зырянова М. Н. Классификационные типы номинаций художественного концепта (на примере постмодернистских текстов Д. А. Пригова) / М.Н. Зырянова // Концепт. – 2014. – Спецвыпуск № 01. – ART 14510. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/14510.htm>. – Гос. рег. Эл No ФС 77-49965. – ISSN 2304-120X.
3. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Базовые характеристики лингвокультурных концептов / В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин // Антология концептов / Под. ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. - Волгоград, 2005. - Т.1. - С. 13-15.
4. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей редакцией Е. С. Кубряковой. / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
5. Пименова М.В. Методология концептуальных исследований / М.В. Пименова // Вестн. Кемер. гос. ун-та. Сер. Филология / Ред. М.В. Пименова. - Кемерово, 2002.- Вып. 4 (12). - С. 100-105.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж, 2001. - 192 с. 6.
7. Сабитова З. К. Лингвокультурология: учебник. / З.К. Сабитова. – Наука, 2013. – 528 с.

УДК 811.111'33

Романюк С.Г., старший преподаватель

ПРОЦЕСС ПЕРЕВОДА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТМ

Реальный процесс перевода с использованием памяти переводов включает несколько этапов.

1. Подготовка: на этой стадии следует решить вопрос о создании новой памяти переводов или осуществить выбор той памяти переводов, которую необходимо использовать для перевода данного текста, произвести необходимые настройки (например, произвести фокусировку на способах перевода термина, соответствующих ранее созданным проектам для того же заказчика) и корректировки (например, замена определенного термина во всех единицах перевода в соответствии с некоторым проектом) выбранной памяти переводов. Важным аспектом перевода и использования памяти переводов является экономический аспект. Как правило, ТМ-программы включают инструменты для подсчета статистики, позволяющие определить количество точных и нечетких совпадений в оригинальном тексте и сегментах, хранящихся в базе данных, а также количество отсутствующих в базе данных, но повторяющихся в исходном тексте сегментов. Эти данные необходимы, чтобы оценить трудоемкость перевода, рассчитать затраты временных ресурсов на перевод, определить необходимое количество переводчиков для выполнения работ. В отличие от традиционного перевода, где имеет значение количество знаков (так как каждый элемент текста должен

переводиться отдельно), использование памяти переводов позволяет сократить затрачиваемые ресурсы, оптимизировать работу переводчика и сократить финансовые затраты на перевод. Подобная калькуляция также является частью подготовительного этапа перевода текста с применением памяти переводов.

2. Собственно перевод: предварительный перевод (pre-translation) представляет собой автоматическую замену найденных в базе данных точных соответствий сегментам исходного текста на их эквиваленты в языке перевода. При этом нечеткие совпадения обычно не включаются, так как затраты на пост-редактирование при таком подходе могут оказаться выше выгоды от использования базы примеров перевода. Сегменты текста, которые не были найдены в базе, переводятся вручную или - при наличии - с помощью системы машинного перевода.

Для перевода в узких предметных областях важным компонентом перевода является использование терминологических баз. Даже если при посегментном сравнении исходного текста и базы данных не найдено никаких соответствий, автоматическая замена терминов обеспечивает соблюдение языковой политики предприятия, единство терминологии и предоставляет релевантные в данной сфере эквиваленты терминов человеку-переводчику.

В связи с этим, ключевым аспектом применения ТМ-программ является создание глоссария, ориентированного на данного заказчика или предметную область, который может содержать в своей основе имеющиеся глоссарии или создаваться вновь. При этом создание базы терминов вручную - весьма трудоемкая задача. Поэтому при создании глоссариев прибегают к инструментарию для автоматического или полуавтоматического извлечения терминов из корпусов текстов, основанному на идентификации лексических единиц с применением лингвистического, статистического или - чаще - гибридного подходов. В коммерческих ТМ-программах, как правило, имеются встроенные системы извлечения терминологии и составления глоссария терминов (SDL MultiTerm Extract, SDL MultiTerm, PROMT TerM, Mono-Conc Pro, Simple Concordance Program и др.). «Сырой» текст, включающий автоматически замененные термины и сегменты текста на их переводные аналоги, на конечной стадии подвергается пост-редактированию.

3. Проверка качества: включает формальную проверку выполненного перевода на полноту, грамматическую правильность, корректный перевод релевантной терминологии, которая может осуществляться самим переводчиком, (возможно) заказчиком, а также на промежуточном звене, обеспечивающем связь между переводчиком и заказчиком. При этом большое значение имеет процесс фиксации выполненных правок в памяти переводов, иначе ошибки могут повторяться при последующих переводах.

Таким образом, при работе с ТМ-программой выделяются содержательный (включающий использования ряда функций по автоматизации переводческой деятельности), формальный и экономический аспекты перевода. Обозначенные аспекты являются важной составляющей использования памяти перевода в профессиональной деятельности переводчиков. В связи с этим каждый из указанных аспектов должен найти отражение при практическом обучении будущих переводчиков применению ТМ-программ в переводческой деятельности. При этом представляется необходимым «провести» будущего переводчика последовательно через все стадии реального процесса перевода в моделированных условиях, что ставит задачу разработки содержательно преемственных заданий при обучении применению ТМ-программ.

При обучении студентов в вузе можно использовать онлайн-версии ТМ-программ, так как такой подход обладает рядом преимуществ:

- Онлайн ТМ бесплатны, что упрощает их ввод в образовательный процесс.
- Онлайн ТМ можно использовать на различных устройствах (десктопы, ноутбуки, планшеты) и операционных системах (Windows, Linux, Mac OS).
- Онлайн ТМ можно использовать везде, где есть доступ в интернет, нет необходимости заранее устанавливать программу на определенное количество компьютеров. Такой подход позволяет значительно расширить количество обучаемых студентов.

Например, занятия можно проводить у студентов профильных специальностей (лингвистов, переводчиков), у студентов непрофильных специальностей (курсы дополнительного образования).

Работая с ТМ-программой, переводчик должен знать, как использовать и пополнять базу данных программы. Необходимо помнить, что любой инструмент работает лучше, если им правильно пользоваться. Типы заданий, выполняемых студентами на занятиях, разнообразны и отражают специфику реальной работы переводчика.

Перечислим некоторые задания. Задание на составление корпуса текстов. Студентам задаются параметры текстов, которые необходимо включить в корпус (название предметной области, жанр, стиль текстов, даты создания и т. п.), и предлагается создать учебный корпус из нескольких текстов. Такое задание обусловлено мнением ряда авторов о том, что ТМ могут использоваться совместно с другими средствами обучения (например, корпусами текстов), что еще больше повышает эффективность проводимых занятий. При этом некоторые способы использования корпуса текстов при обучении иностранному языку могут повторно использоваться при подготовке переводчиков. В «мягком» варианте в качестве источника текстов предлагается некий общий корпус текстов, доступный онлайн (например, British National Corpus, Michigan Corpus of Academic Spoken English и т. д.). Во многих онлайн-корпусах имеется метаразметка текстов, которая классифицирует тексты по ряду параметров. В связи с этим отбор текстов из такого корпуса задача достаточно простая, затруднение может вызывать лишь процесс использования инструментария поиска по корпусу текстов. Поэтому использование поисковых механизмов корпусов текстов, доступных онлайн, должно быть неотъемлемой частью обучения профессионального переводчика.

«Жесткий» вариант направлен на решение более сложной задачи - самостоятельный поиск текстов по параметрам в сети интернет. Это, в свою очередь, ставит задачу использования возможностей поисковых машин интернета, и, следовательно, информационный поиск и инструменты поиска - также необходимы переводчику в профессиональной деятельности.

Литература

1. Бабина О.И., Осминин П.Г. Память переводов в обучении переводчиков. / О.И. Бабина.- Челябинск: Южно-Уральский государственный университет, 2000.-157с.
2. www.abbyy.ru/aligner/.
3. www.promt.ru/.
4. www.tra-service.ru/.

УДК 811.111'255(043)

Святна О.О., аспірант МДУ

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ КОМПОЗИТІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Словоскладання – продуктивний спосіб словотворення в англійській мові, вага якого продовжує зростати [10, 153], про що, зокрема, свідчить той факт, що нині композити становлять найвагоміший пласт неологізмів – 34,3% [5, 49].

Композит як об'єкт аналізу принципово відрізняється від інших об'єктів лінгвістичного аналізу [9, 15]. Можна виокремити три основні напрямки досліджень в композитології:

- синтаксичний, з позицій якого головна роль надається формально-структурним особливостям, а семантична структура виступає як залежна від формальної структури;
- лексикологічний, у межах якого складне слово розглядається з точки зору його лексико-семантичних характеристик;
- комунікативно-функціональний, при якому увага дослідників зосереджується на особливостях функціонування композитів у тексті.

В останні десятиріччя нові підходи до вирішення питань композитології привніс когнітивний напрямок досліджень, при якому похідне слово постає як одиниця зберігання, добування, отримання, систематизації нових знань [7, 393], а словотвірна модель розглядається як формула регулярного згортання в слова певних знань про об'єкти, процеси й ознаки [6, 5-6]. Важливим є те, що через значення здійснюється зв'язок складного слова із позамовною дійсністю: кожне вживання слова, у тому числі похідного слова, викликається необхідністю об'єктивувати, виявити, реалізувати його значення як ту частину відомостей про світ або інформації про нього, які були отримані людиною в процесі її пізнавальної та суспільної діяльності і які співвідносяться в мові з цим словесним знаком [8, 6].

Дослідження складних слів пов'язано з розв'язанням ряду проблем, серед яких ідентифікація композита, розмежування композиту та вільного словосполучення, проблема значення складного слова, відношення між компонентами складного слова тощо.

Аналіз напрацювань вчених дозволяє виокремити декілька критеріїв виділення композитів в англійській мові: графічне представлення складного слова; фонетичний принцип; а також семантичний; морфологічний; синтаксичний критерії. Як справедливо зазначають лінгвісти, наявність тільки одного з цих критеріїв недостатня для визначення складного слова, у більшості випадків необхідно застосовувати два або більше критеріїв.

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд : [Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз.]. — М. : Высш. шк., 1986. — 295 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — 280 с.
3. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті та 90-ті роки ХХ століття : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / Ю. А. Зацний. — К., 1999. — 32с.
4. Крайняк Л. К. Композити з першим дієслівним компонентом у сучасній англійській мові: семантико-когнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Л. К. Крайняк. — К., 2001. — 19 с.
5. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. — М. : Наука, 1981. — 200 с.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.
7. Мешков О. Д. Семантические аспекты словосложения английского языка / О. Д. Мешков. — М. : Наука, 1986. — 209 с.
8. Омельченко Л. Ф. Атуальные проблемы английской композитологии / Л. Ф. Омельченко, В. А. Самохина // Вісник СумДУ. — № 11 (95). — 2006. — Т. 1. — С. 82–86.
9. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. — М. : Наука, 1986. — 143 с.
10. The New Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles / Edited by Lesley Brown. — Oxford : Clarendon Press, 1993 — Volume 1,2. — 3802 p.

УДК 81'373.4

Смирнова М.С., аспірант МДУ

ДИСКУРСИВНА СТРАТЕГІЯ НАРАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ГРЕЦЬКІЙ ПРАВОСЛАВНІЙ ПРОПОВІДІ

Дискурсивна стратегія нарації виділяється нами як одна з основних, бо у тому чи іншому вигляді вона присутня у всіх зразках жанру проповіді [3]. Для кращого розуміння сутності дискурсивної стратегії наведемо визначення терміну «нарація» у Ж. Женетта, за яким вона являє собою породжуючий оповідальний акт, ситуацію чи інстанцію розповіді, що створює інстанцію наративного дискурсу, «виклад історії» [1, 60]. У проповідях нарація

необхідна для повного або лаконічного переказу фрагменту Євангелія, в залежності від його складності, тривалості, мови, на якій він читається священнослужбовцем. Нарація являє собою вступний елемент до проповіді, з якого і починає логічно розгортатися простір дискурсу.

Нарація також використовується при переказі історичних подій, розповідей з патериків, власного життя. За нарацією завжди слідує інтерпретація, роз'яснення, інформування, аргументація, заклики.

Так, у проповідях нарація починається традиційними вступними елементами: «Прочитанное ныне Евангелие повествует о...» (арх. Кирилл (Павлов)), «*The reading from Saint Paul's first letter to the Corinthians presents us...*» (Metropolitan Theodosius of All America and Canada), «*The story of St. Michael the Archangel reminds us...*» (Rev. Robert E. Lucas), «*This morning's Gospel reading is...*», «*Today's Gospel reading teaches us many things*» (fr. Dimitri Tsakas), «*On the Saturday of ... the Gospel speaks of ...*», «*Στο σημερινό Αποστολικό ανάγνωσμα...*», «*Το σημερινό Ευαγγέλιο μας περιγράφει ένα εκπληκτικό θαύμα...*», «*Η σημερινή ευαγγελική περικοπή ας αφορμή για όλους μας να σκεφθούμε πιο σοβαρά...*», «*Διαβάσαμε σήμερα, αγαπητοί μου, από τον Ευαγγελιστή Λουκα την παραβολή το καλού Σαμαρείτου*», «*Η σημερινή ευαγγελική περικοπή αδελφοί μου, αναφέρεται στο πώς...*», «*Σήμερα, όπως τό ξέρουμε όλοι, είναι η Κυριακή του Τελώνου και Φαρισαίου, και αρχίζει το Τριώδιο. Είναι η Κυριακή που μας εισάγει στο Τριώδιο, στην περίοδο του Τριωδίου*» (π. Συμεών Κραγιόπουλου) тощо.

У деяких випадках проповідник починає нарацію, посилаючись на свої попередні проповіді та згадуючи теми, що вже були попередньо розкриті: «*Last week we heard the Lord tell...*», «*I spoke to you about how...*» (fr. Stephen J.), «*Only yesterday we were commemorating Adam crying...*» (v. rev. fr. Alexander Schmemmann). Цей крок працює у випадках, коли паства постійно приймає участь у церковному житті та присутня на кожній літургії, з іншої сторони, таким чином проповідник надає можливість новим реципієнтам прослухати ту інформацію, що була надана без їх участі. Крім того у цей спосіб священник акцентує увагу на взаємозв'язку між різними Євангельськими подіями та святами, надаючи імпульс пастві до підвищення власного рівня богословської освіти.

Нарація будується за схемою «життєвий досвід – сьогоденне Євангеліє – описання події – паралель з теперішнім часом», наприклад:

«*God is seeking us far more than we are seeking Him. God does not just come out to meet us half way, He comes out far more. If we take one step towards Him, He takes a hundred towards us. So, today's Gospel is not just a story of repentance. It is a story of the way in which our repentance is accepted. It is a story of the loving father and how He goes out in search of His child and how He loves both His children, both the one that went astray and returned and the one who remained at home...*» (Metropolitan Kallistos Ware).

Стратегія вживається, коли треба розповісти про історію свята чи викласти життєпис святого, який має безпосереднє відношення або до свята, або до моральних настанов, які збирається надати пастир: «*On Dec. 6 we remember the man Nicholas who lived in the fourth century in Asia Minor. That part of the world is now called Turkey. When he was buried from his church some 1,600 years ago...*» (fr. Stephen J.)

Типовою для побудови стратегії нарації виступає схема «one could have done smth - but one...»: «*He could have lived a life of leisure and pleasure. But he heard the call of Christ and gave his wealth to the poor and needy.*» (fr. Stephen J.)

Дискурсивна стратегія нарації реалізується наступними тактиками:

- тактикою опису запланованих дій. Треба зазначити, що для англомовного православного дискурсу при нарації нормою є оповідання від 1 особи однини: «*I will mention today some of St. Nicholas' lesser known works*» (Fr. Stephen J.);
- тактикою прохання дозволу на розповідь певної історії чи опис події: «*Allow me, please, for a moment to share a story with you*» (Metropolitan Nikitas of Dardanellia);

- емоційно-впливаючою тактикою, для якої характерні інверсія, градаційні та з'єднувальні союзи «не только..., но...», «не стільки..., а й...», «not only..., but...», «όχι μόνο..., άλλα...» тощо:

«Let us notice in the story that the Father does not wait for the prodigal to say, "I am no longer worthy to be called your son, treat me like one of your hired servants." The Father will not let him finish the sentence. Immediately, unhesitatingly, He restores the exile to his sonship. Nor is this all. The Father not only accepts his son back, not only restores him to his inheritance, but He accepts him back with an unbounded all-embracing joy» (Metropolitan Kallistos Ware).

Таким чином, наданий фрагмент аналізу вербалізації наративної стратегії на матеріалі різномовних текстів православної проповіді дозволяє окреслити основні тактики, лексичні прийоми, синтаксичні схеми, до яких традиційно звертається проповідник.

Перспективою нашого дослідження є розгляд репрезентації кожної окремої дискурсивної стратегії православної проповіді, а також арсенал тактик, які їх реалізують, на матеріалі української, російської, англійської та новогрецької мов.

Література

1. Женетт Ж. Повествовательный дискурс / Жерар Женетт ; пер. С. Зенкина // Фигуры: в 2 т. — М., 1998. Т. 2. - С. 60-281.
2. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. — Омск: ЛКИ, 1999. — 288 с.
3. Салахова А. Г.-Б. Конфессиональная языковая личность: коммуникативные стратегии и тактики: монография / А. Г.-Б. Салахова. — Челябинск: Энциклопедия, 2013. — 166 с.

УДК 811.111'255(043)

Тарапатов М.М., старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ МОДАЛЬНИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Модальні дієслова – це одна з найбільш суперечливих тем у лінгвістичній науці англійської мови, яка дуже часто викликає складнощі підчас її вивчення та підчас здійснення перекладу. В англійській мові є низка дієслів, які не підкоряються загальноприйнятим правилам. Більш того, модальні слова досі не отримали повного пояснення зв'язку з їх багатоплановістю, специфічністю мовного вираження і функціональними особливостями. Як у стародавні часи, так і зараз, між вченими лінгвістами виникає чимало розбіжностей у розумінні модальності та засобів її вираження.

Засоби вираження модальності є дуже поширеним, важливим та вагомим аспектом у вивченні англійської мови, як і у її практичному вживанні, саме тому ми вирішили більш ретельно опрацювати дану тему.

Поняття модальності не має чіткого однозначного визначення. Разом з тим, в літературі існує широкий спектр поглядів на цю категорію. Лінгвістичні дослідження пройшли довгий шлях у дослідженнях модальних дієслів, проте модальність досі не отримала однозначного і повного пояснення у зв'язку з її багатоплановістю, специфічністю мовного вираження і функціональними особливостями.

В більшості робіт, так чи інакше пов'язаних з категорією модальності, мають місце відомі положення В.В.Виноградова про сутність цієї категорії, які стали майже класичними в мовознавстві. В.В.Виноградов перш за все відносить модальність до істотної конструктивної ознаки будь якого речення і характеризує її як оцінку відношення змісту висловлювання до дійсності.

Як відомо, В.В.Виноградов писав про російську мову, але його визначення модальності широко використовується в англістиці, очевидно в зв'язку з тим, що як відмічає

І.Р.Гальперин, "сучасні англійські граматики не дають визначення цієї категорії і коли торкаються її, то обмежуються лише визнанням форм, в яких має місце модальність.

Дослідники дають різні визначення категорії «модальність». наприклад, перше визначення модальності зустрічається в 1969 в лінгвістичному словнику О.С. Ахмановой. [Модальність (англ. Modality) – це понятійна категорія зі значенням ставлення мовця до змісту висловлювання і відносини змісту висловлення до дійсності (відносини повідомляється до його реального здійснення), висловлюване різними граматичними і лексичними засобами, такими як форми способу, модальні дієслова, інтонація і т. п.] [1].

Модальність може мати значення твердження, наказу, побажання, припущення, достовірності, ірреальності тощо. У словнику лінгвістичних термінів (1969) надається також розподіл модальності за видами: [1]

- модальність гіпотетична (hypothetical suppositional modality), яка передбачає уявлення змісту висловлювання як вірогідного;
- модальність дієслівна (verbal modality), тобто модальність, висловлювана дієсловом;
- модальність ірреальна (unreal modality), тобто подача змісту висловлювання як неможливого, нездійснюваного;
- модальність негативна (negative modality), тобто подача змісту висловлювання як невідповідного дійсності.

Поняття модальності (М), запропоноване Кантом, поділяється на асерторичні судження (судження дійсності), аподиктичні (судження необхідності) і проблематичні (судження можливості) лежить в основі опису властивостей в сучасній модальній логіці, де М. поділяються на алетичні (що відносяться до висловлювань або предикат) і деонтичні (які стосуються слів або виражають певні дії та вчинки), а з іншого боку – вони поділяються на абсолютні (безумовні) і відносні (умовні). [2]

У сучасній семантиці до М. часто зараховують поняття «істинно» і «хибно», а також «доказово», «недоведено» і «спростовано». Реальність позначається синтаксичним індикативом (теперішнє, минуле, майбутнє); ірреальність позначається ірреальними засобами (умовний, бажаний, спонукальний).

До сфери модальності належать слова (дієслова, короткі прикметники), які за своїм лексичним значенням виражають можливість, бажання, необхідність, намір, прохання, наказ, повинність тощо.

На думку швейцарського вченого Ш. Балли, «модальність – це душа речення; як і думка, вона утворюється в основному в результаті активної операції мовця суб'єкта. Отже, не можна надавати значення пропозиції висловлюванню, якщо в ньому не виявлено, хоч який-небудь вираз модальності» [3]. Зміст синтаксичної категорії модальності в світлі теорії Ш. Баллі поєднує в собі два значення, які він, за прикладом логіків, пропонує називати диктумом (об'єктивний зміст пропозиції) і модусом (вираження ставлення мислячого суб'єкта відносно цього змісту). «Той, хто каже, надає своїм думкам або об'єктивну, розсудливу форму, максимально відповідну дійсності, або найчастіше вкладає у вираз емоційні елементи у найрізноманітніших дозах; іноді останні відображають чисто особисті спонуки мовця, а іноді видозмінюються під впливом соціальних умов, тобто залежно від реальної чи уявної присутності якихось інших осіб (однієї або декількох) » [3].

Це цілком справедливе твердження. Більш того, обидва типи модальності, що описуються, настільки, відрізняються, що нам рекомендується раціонально розвести ці два терміни. Для кола явищ, підведених під поняття "об'єктивна модальність", можна використовувати термін "модальність", а для того, що іменується суб'єктивною модальністю, ввести термін "емотивність". Тоді можна буде розглядати дві універсальних якості висловів: модальність і емотивність. Вони будуть протиставленні одна одній за ознакою «облігаторність – факультативність». Прийнявши такий поділ, ми зможемо так визначити модальність: модальність - це облігаторна якість висловлення, що полягає в граматично вираженому відношенні цього висловлення до позамовної дійсності.

Наші зауваження про модальність і емотивність носить, звісно ж, термінологічний характер, але слід зауважити, що номінація того або іншого явища дійсності дуже важлива, оскільки вона залежить від чіткості усвідомлення тих ознак, що характерні для даного поняття.

Якщо звернутися до англомовної літератури, то з'ясується, що модальність знаходить висвітлення лише в посібниках з граматики. Британські та американські граматисти вважають, що модальність передається допоміжними дієсловами та виражають різні види власного ставлення до певної події або дії. Модальними визнаються значення повинності, можливості, ймовірності, сумніву, припущення, прохання, дозволу, побажання та деякі інші.

Модальність є обов'язковою ознакою будь-якого висловлювання, однієї з категорій, що формують предикативну одиницю - речення. Даний вид модальності виражає відношення мовця до дійсності в плані реальності (здійснення або здійсненності). Об'єктивна модальність органічно пов'язана з категорією часу і диференційована за ознакою тимчасової визначеності - невизначеності. Значення часу і реальності - ірреальності злиті воедино; комплекс цих значень називається об'єктивно-модальними значеннями. Суб'єктивна модальність - це відношення мовця до повідомлюваного [4]. На відміну від об'єктивної модальності вона є факультативною ознакою висловлювання. Семантичний обсяг суб'єктивної модальності значно ширше семантичного обсягу об'єктивної модальності. Смыслову основу суб'єктивної модальності утворює поняття оцінки в широкому сенсі слова, включаючи не тільки логічну (інтелектуальну, раціональну) кваліфікацію повідомленого, але і різні види емоційної (ірраціональної) реакції. До оціночного значення відносяться значення, що поєднують в собі вираз суб'єктивного ставлення до повідомленого з такою його характеристикою, яка може вважатися не суб'єктивною, яка витікає з самого факту, події, з його якостей, властивостей, з характеру його протікання в часі або з його зв'язків і відносин з іншими фактами і подіями.

Література

1. Ахманова О.С. / О.С. Ахманова – Словник лінгвістичних термінів. – М. : Радянська енциклопедія, 1966. – 608 с.
2. Баллі Ш. / Ш Баллі. – Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М. : Издательство иностранной литературы, 1955. – 416с.
3. Бархударов Л.С., Штелінг Д.А. / Л.С. Бархударов, Д.А. Штелінг – Граматика англійської мови. – М.: Видавництво літератури на іноземних мовах, 1973. – 422 с.
4. Беляева Е. И. / Е. И. Беляева – Модальность и прагматические аспекты директивных речевых актов в современном английском языке. – Автореф. дис. докт. филол. наук. – М., 1988 – 32с.

УДК 81'367.63(043)

Хоровець В.Є., асистент кафедри англійської мови та перекладу

ПРОБЛЕМИ СТАТУСУ СЛУЖБОВИХ СЛІВ

Найважливішим засобом спілкування людини є мова. Як зазначає О.І. Смирницький, в різних мовленевих утвореннях відокремлюються ті ж самі компоненти, ті ж самі закономірності використання цих компонентів у зв'язному мовленні: “Сукупність всіх компонентів різноманітних мовленевих утворень і зібрання закономірностей чи правил використання цих компонентів складають разом певну систему, тобто сукупність взаємообумовлених та взаємозв'язаних одиниць та відношень між ними. Ця система одиниць і є мовою” [8, 10].

Мова є необхідною умовою мислення людини, тому що саме за допомогою слова формується поняття, та поняття є невід'ємною складовою істинного мислення [7, 30]. Всі люди говорять, пишуть, думають. В свідомості людей формуються думки, які потім знаходять мовне вираження. Думки кожної людини завжди зумовлені умовами життєвої

діяльності цієї людини; її суспільним положенням, інтересами, спілкуванням з іншими людьми та іншими чинниками, що постійно чи тимчасово впливають на людину. Ці думки, безумовно, викликані певними потребами людини та задовольняють їх. Вони бувають надзвичайно різноманітні, бувають оригінальні, але при цьому не можна не помітити, що “в мовній оболонці найрізноманітніших думок зустрічаються ті ж самі одиниці: скільки б ні варіювалися думки, окремі одиниці мовної оболонки виявляються ті ж самі” [8, 12].

Дослідження значного обсягу емпіричного матеріалу підтверджує, що існує певна обмежена кількість мовних одиниць, які використовуються для створення будь-яких, навіть дуже різноманітних і нових, думок. [8, 12].

Весь словниковий склад усіх індо-європейських мов поділяється на певні лексико-граматичні класи, які ми традиційно називаємо частинами мови.

Питання про природу та сутність частин мови належить до “довічних” питань мовознавства [1, 37]. Незважаючи на те, що проблема визначення критеріїв виділення частин мови є однією з найдавніших у мовознавстві, як відзначає В.М. Жирмунський, вона не може вважатися вирішеною ні щодо їх складу, ні у відношенні принципів їх класифікації [3, 7]. Спроби відмовитися від цього поняття в деяких сучасних дослідженнях закінчуються лише заміною терміна на деякий інший (дистрибутивні класи слів і т.п.), але проблема все ж таки залишається [1, 37].

Як зауважує О.П.Суник, існують тільки два “пункти”, які є спільними у поглядах мовознавців на проблему визначення частин мови. Один з них складається з того, що частини мови, які існують в усіх мовах без винятку, – це обов’язково класифікація. Другою спільною рисою різних концепцій частин мови є “відповідь на природне запитання – класифікація чого, яких одиниць мови...” Відповідь на це питання завжди полягає в тому, що “об’єктом класифікації є словниковий склад мови, частини мови, – це якісь класи слів” [9, 33]. У мовознавстві існує низка спроб побудувати таку класифікацію частин мови, яка базувалася б на одному єдиному принципі. Але ці спроби не виправдали себе, і проблема класифікації частин мови й досі не знайшла вирішення [4, 15].

Дж. Лайонз, який відносить такі одиниці до складу “неповнозначних (пустих) словоформ”. Неповнозначні (пусті) словоформи можуть бути позбавлені значення не повністю, але вони є “менш значущими, в інтуїтивно ясному смислі слова “значущий”, ніж повнозначні форми” [6, 82].

Схожу думку висловлює О.С. Ахманова, яка стверджує, що значення службових слів є надзвичайно загальним, і завдяки цьому вони здібні виражати відношення між повнозначними словами в реченні. Але це не робить їх значення граматичними, тому що граматичне значення відношення обов’язково повинно бути виражено морфемами, а не словами. Дослідниця акцентує увагу на тому, що не можна вважати службові частини мови морфемами, бо слово відрізняється від морфеми своєю оформленістю, а оформлюється воно за допомогою афіксів. Афікси, в свою чергу, не можуть бути відділені від слів. Прийменник не входить до складу слова і не бере участь у його оформленні: він легко відокремлюється від слова, зокрема між прийменником і словом можуть стояти інші слова, що свідчить про наявність “словесної межі”, тобто межі між різними словами, а не межі, що знаходиться в середині слова, тобто межі між морфемами [2, 68].

Деякі дослідники взагалі вважають неможливим протиставлення таких понять як повнозначність і службовість слова, тому що повнозначність стосується значення, а службовість – функцій. Слово може бути повнозначним (за значенням) і, в той же час, службовим (за функцією), як наприклад прийменник *after* [5, 145].

Досить аргументованою є думка О.М. Тихонова, стосовно наявності лексичного значення у прийменників. Дослідник відзначає, що прийменники, а також інші службові частини мови, не мають номінативної функції, яку дуже часто ототожнюють з лексичним значенням, в той час як лексичне значення слова – це те індивідуальне в загальній семантиці слова, що відрізняє його від інших слів мови, тобто є притаманним лише йому. Лексичне значення слова відображує предмети та явища реальної дійсності. В цьому сенсі лексичне

значення мають усі існуючі в мові слова, в той час як номінативну функцію здатні виконувати лише деякі частини мови: іменники, прикметники, дієслово, категорія стану, прислівник. Отже, прийменники позбавлені номінативної функції, але мають лексичне значення [10, 222].

Ф.Ф. Фортунатов відносить прийменники до “часткових окремих слів” і відзначає, що їх функцією є відображення відношень між “повними” словами. Але, як зазначає мовознавець, “часткові слова” можуть перетворюватися на “повні”, коли “часткове слово” вживається таким чином, “при якому предметом думки є те ж саме слово як знак, даний в мові”. Наприклад, в реченні “*От є певним прийменником в російській мові*” слово *от* є повним словом, яке позначає певний знак в мові [11, 151].

Отже, незважаючи на безліч робіт, присвячених дослідженню службових слів, серед вчених й досі немає єдності стосовно питання їх статусу.

Література

1. Алпатов В.М. О разных подходах к выделению частей речи / В.М. Алпатов // Вопросы языкознания. – 1986. - №4. – С. 37-46.
2. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии / О.С. Ахманова. – М.: Учпедгиз., 1957. - 295 с.
3. Жирмунский В.М. О природе частей речи и их классификации / В.М. Жирмунский // Вопросы теории частей речи: На материале языков различных типов. – Л.: Наука, 1968. – С. 7-32.
4. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка: Учебник / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М.: Высш. шк., 1981. – 285 с.
5. Ильиш Б.А. О частях речи в английском языке / Б.А. Ильиш // Вопросы теории частей речи: На материале языков различных типов. – Л.: Наука, 1968. – С. 141-145.
6. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика / Дж. Лайонз – М.: Языки славянской культуры, 2003. - 400 с.
7. Потебня А.А. Мысль и язык / А.А. Потебня. – М.: Лабиринт, 1999. – 300 с.
8. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка / А.И. Смирницкий – М.: Изд-во л-ры на иностр. языках, 1957. – 287 с.
9. Суник О.П. Вопросы общей теории частей речи / О.П. Суник // Вопросы теории частей речи: На материале языков различных типов. – Л.: Наука, 1968. – С. 33-48.
10. Тихонов А.Н. Части речи – лексико-грамматические разряды слов / А.Н. Тихонов // Вопросы теории частей речи: На материале языков различных типов. – Л.: Наука, 1968. – С. 219-228.
11. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительное языковедение: Общий курс / Ф.Ф. Фортунатов. – М.: Красанд., 2010. - 184 с.

СЕКЦІЯ
ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ, ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

УДК 811.1122'243(043)

Бережная Люмила Григорьевна, ассистент

МЕТОД КЕЙСОВ В ФОРМИРОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ

В настоящее время одним из главных требований современного образования, предъявляемых к выпускнику педагогического вуза, является «свободное владение иностранным языком на уровне делового общения в различных ситуациях, связанных с его профессиональной сферой деятельности» [7, с. 467]. Успех в решении обозначенной выше задачи во многом зависит от инновационных способов организации обучения студентов иностранному языку, одним из которых является метод кейсов.

Непосредственной целью метода является совместное обсуждение и анализ кейса, т. е. события, реально произошедшего в той или иной сфере деятельности и описанного авторами с целью возбуждения дискуссии в учебной аудитории.

Следует отметить, что использование данного метода на занятиях иностранного языка позволяет развить помимо языковых компетенций, также и общие компетенции: принимать решения в стандартных и нестандартных ситуациях; работать в коллективе и команде; эффективно общаться с коллегами, руководством, потребителями; осуществлять поиск и использование информации необходимой для эффективного выполнения поставленных задач, которые играют немаловажную роль в формировании грамотного специалиста.

Обычно кейс состоит из нескольких частей: описание конкретной ситуации; задания к этой ситуации; вспомогательная информация, необходимая для ее решения.

«В описании кейса должна присутствовать проблема или ряд прямых или косвенных затруднений, противоречий, скрытых задач для решения» [2, с. 61]. Ю. В. Рындина отмечает, что «одним из важных моментов является то, что акцент делается не на сообщение готовых знаний, а на побуждение студентов к размышлению, к самостоятельному поиску информации, к самостоятельным выводам и сообщениям, а также «перенос на себя», то есть апелляция к жизненному и речевому опыту студентов» [6, с. 611].

Одним из важнейших требований в применении кейс-метода является реальность описываемых в ситуациях событий, поэтому конкретные ситуации разрабатываются на основе подлинных фактов. Источниками кейсов могут служить: новостные сообщения, газеты или журнальные публикации; художественные произведения, адаптированные для конкретных целей обучения могут так же подсказывать идеи к созданию кейса. Качественные материалы к кейсу можно получить посредством анализа научных статей, монографий и научных отчетов, посвященных той или иной проблеме. Использование научной литературы при разработке кейса придает ему большую строгость и корректность. Научная статья обычно характеризуется углубленным рассмотрением какого-либо вопроса; научная монография дает системную, всестороннюю характеристику предмета исследования; особенностью научного отчета является актуальность и новизна материала. Научные публикации могут выполнять в методе кейсов две функции: первая заключается в том, что научные публикации и их фрагменты могут выступить составляющими кейсов посредством включения их в содержание, а вторая — в том, что они могут быть включены в список литературы, необходимой для понимания кейса. Еще одним неисчерпаемым источником материала для кейсов является Интернет с его ресурсами. Этот источник отличается значительной масштабностью, гибкостью и оперативностью [5].

Следует учитывать, что проблема не должна выходить за рамки речевых иноязычных возможностей студентов, поскольку её рассмотрение предполагает рассуждение и формулирование аргументов, контраргументов, выводов, своей точки зрения посредством

известных языковых средств. Следовательно, проблема, поставленная в ходе дискуссии, должна отвечать следующим требованиям: быть доступной для разрешения студентами (т. е. опираться на уже имеющиеся знания); быть актуальной вообще и для участников дискуссии, в частности, с точки зрения профессиональной ориентации или жизненного опыта студентов; иметь противоречия как стимулятор для развёртывания дискуссии; служить основой формирования дискуссионных умений; давать предметное знание в соответствии с учебными планами и программами, но не предоставлять полноты информации для решения проблемы, что обуславливает необходимость проведения поиска дополнительной информации; быть средством для формирования навыков критического и творческого мышления студентов [4, С. 54].

Кейс может быть представлен как в мультимедийном, так и в печатном виде, так же может быть дополнен наглядным материалом в виде фотографий, таблиц или диаграмм. Другими словами, метод кейсов — это инновационный метод обучения, который учитывает все особенности предмета «Иностранный язык» и формирует необходимые знания, умения и навыки. Данный метод направлен на решение определенной проблемы, но данная проблема не дается в готовом виде, а формулируется преподавателем, исходя из условий реальной учебной ситуации, которая позволяет преподавателю определить проблему при организации процесса обучения аспекту языка или виду коммуникации.

Необходимость внедрения кейс-метода в практику образования обусловлена двумя тенденциями. Первая вытекает из общей направленности развития образования, его ориентации не столько на получение конкретных знаний, сколько на формирование умений и навыков мыслительной деятельности, развитие способностей, среди которых особое внимание уделяется способности к обучению, смене парадигмы мышления, умению перерабатывать огромные массивы информации. Вторая обусловлена развитием требований к качествам личности специалиста, который помимо удовлетворения требованиям первой тенденции должен обладать также способностью адекватно вести себя в различных ситуациях, уметь системно и эффективно действовать в условиях кризиса. Метод кейсов позволяет успешно развивать творческие способности студентов, формирует навыки выполнения сложных заданий в составе небольших групп, помогает успешно овладеть способностями анализа непредвиденной ситуации, самостоятельно разрабатывать алгоритмы принятия решения. Этот метод также способствует развитию умений свободно ориентироваться в современном мире, готовности к плодотворной профессиональной деятельности, формированию таких качеств, как инициативность и самостоятельность. Безусловно, кейсы должны быть созданы в рамках программного материала по теме учебного курса, а также содержать реальную, актуальную с точки зрения обучения информацию. Формально мы можем выделить следующие этапы работы студентов с кейсом:

1. Знакомство с кейсом.
2. Анализ информации.
3. Поиск решения.
4. Выявление преимуществ и недостатков каждого предложенного решения.
5. Оценка альтернативных решений.
6. Презентация результатов.
7. Оценивание учащихся.
8. Подведение итогов.

Основными критериями при оценивании результата работы с кейсом, по мнению Е. А. Беляковой, должны стать: степень решения проблемы, организация текста, взаимодействие с собеседником, лексическое оформление речи, грамматическое оформление речи, орфография и пунктуация, произношение [3, с. 193]. Критерии могут варьироваться в зависимости от типа ситуации. Таким образом, они приобретают навык оценивания и собственных ответов, лучше понимают требования преподавателя и правила выставления оценки, понимание которых им потребуется во время педагогической практики и будущей профессиональной деятельности [3, с. 194]. Данный метод обучения иностранному языку на

основе реальных или выдуманных ситуаций имеет огромные перспективы в профессиональной подготовке будущих специалистов. В обучении иностранному языку в вузе метод кейсов служит для создания языковой среды и условий формирования потребности в использовании иностранного языка как средства межкультурного взаимодействия, интеграции знаний учащихся из разных областей вокруг решения одной общей проблемы, а также развития иноязычной коммуникативной компетенции в рамках активной совместной исследовательской и творческой деятельности.

Литература

1. Айкина Т. Ю. Метод кейсов в формировании коммуникативной компетенции студентов / Т. Ю. Айкина // Вестник Томского Государственного Педагогического Университета — 2013. — № 1 — С.129.
2. Андюсев Б. Е. Кейс — метод как инструмент формирования компетентностей / Б. Е. Андюсев // Директор школы. — № 4. — 2010. — С. 61–69.
3. Белякова Е. А. Использование проблемных ситуаций на занятиях по иностранному языку в системе уровневого образования / Е. А. Белякова // Ярославский педагогический вестник. — 2012. — № 3. — Том II (Психолого-педагогические науки). — С. 191–195.
4. Клец Т. Е. Проблемная ситуация как основная единица обучения иноязычному дискуссионному общению / Т. Е. Клец // Труды Псковского политехнического института. Псков: Изд-во ППИ, 2010. — № 13. — С. 52–55.
5. Рындина Ю. В. Индивидуально-дифференцированный подход в обучении иностранному языку студентов неязыковых специальностей / Ю. В. Рындина // Молодой учёный. — 2013. — № 10 (57). — С. 610–612.
6. Рындина Ю. В. Из опыта обучения студентов иностранному языку (на примере моделирования проблемных ситуаций) / Ю. В. Рындина // Молодой учёный. — 2013. — № 9 (56). — С. 467–469.

УДК 378.011.3-051(043)

Задорожна-Княгиницька Леніна Вікторівна, кандидат пед. наук, доцент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ

Керівник освітнього закладу є ключовою фігурою процесу управління, тому кластер його ціннісних орієнтацій у цілому визначає функціональну спрямованість і змістову наповненість діяльності закладу освіти як системи. З огляду на зазначене природним є упровадження аксіологічного підходу у фахову підготовку майбутніх менеджерів освіти.

Значення аксіологічного підходу до підготовки фахівців зазначеного профілю полягає в орієнтації професійної освіти на формування в магістрів системізагальнолюдських і професійних цінностей, що визначають їхнє ставлення до світу, до своєї діяльності, до самого себе як людини й керівника-професіонала. В основі реалізації аксіологічного підходу – філософсько-педагогічна стратегія, що окреслює шляхи розвитку професійного мистецтва, використання педагогічних ресурсів для розвитку особистості, а значить – і педагогічного колективу в цілому. Розвиток особистості керівника-лідера здійснюється краще в умовах, коли пріоритетним у змісті професійно-педагогічної підготовки є аксіологічний компонент, що містить у своїй основі необхідність залучення майбутнього менеджера освіти до методологічних, теоретичних і прикладних знань про цінності, про їх природу, механізми розвитку та способи функціонування, а також про професійно-педагогічні цінності, що характеризують професійне становлення і самовдосконалення особистості сучасного менеджера освіти.

Основна спрямованість аксіологічної парадигми управління освітою – це конститування людини як вищої цінності буття; розробка і запровадження державних,

філософських, соціальних та галузевих, морально-правових схем максимального сприяння реалізації людських ресурсів. Звернення до філософської теорії цінностей у контексті професійної підготовки керівників навчальних закладів дозволяє розглядати зміст і структуру педагогічної освіти як сферу суб'єкт-об'єктних і міжсуб'єктних ставлень, де знання, викладач і магістр об'єднуються ціннісним ставленням до дійсності [1, с. 101].

У запропонованій В. Сластьонінін ієрархії цінностей освіти виділяються домінантні (знання, пізнавальна діяльність, пізнавальна активність, спілкування), нормативні (стандарти, моральні норми), стимулювальні (педагогічні методики, технології, засоби контролю), супутні (спрямовані на якість пізнання: навчальні вміння, розуміння предметів і явищ, що вивчаються) цінності, які тісно пов'язані між собою і в сукупності складають підґрунтя педагогічної аксіології, основою якої є педагогічні цінності [4, с. 117 – 119].

Формування управлінських цінностей не відбувається ізольовано від процесу формування загальнолюдських та професійних цінностей. Вони є своєрідною «надбудовою» над цінностями педагогічними, а тому управлінські цінності слід розглядати як конструкт, що являє собою суб'єктивний засіб, створений самим керівником на підставі отриманих педагогічних та управлінських знань, вироблення емоційно-ціннісного ставлення до педагогічних явищ, перевірений ним у практичній організаційно-педагогічній та управлінській діяльності.

Суттєву роль у становленні ціннісних орієнтирів управління відіграють суспільні події, що останнім часом змушують науковців, менеджерів-практиків переосмислювати ціннісні орієнтири – суспільні, освітні, власні.

Унаслідок нерівномірності та асинхронності розвитку різних регіонів нашої країни виникла ситуація, коли одночасно співіснують різні системи цінностей та світоглядів – від архаїчних до постмодерних, породжуючи специфічні соціальні й регіональні конфлікти. Ситуація ускладнюється й з огляду на процеси глобалізації, які дедалі більше ставлять під сумнів існування національних держав, культур традиційних етносів із відповідними ціннісно-нормативними системами.

В цьому відношенні слід погодитися із українським науковцем М. Марчуком, що «нинішнє «глобальне захворювання» людства зумовлене порушенням гармонії, втратою справжніх орієнтирів. Тому сьогодні дедалі більше науковців апелюють до вселюдських цінностей, намагаючись осмислити не просто взаємозв'язок науки і цінностей, а з'ясувати аксіологічні підвалини самого наукового знання...» [5].

Отже, враховуючи складність ситуації, що склалася в суспільному й громадянському поступі України, ті високі вимоги, що висуваються нині до діяльності й особистості керівника школи як громадянина, лідера, організатора й натхненника педагогічного колективу, надзвичайно актуалізується питання формування аксіологічних орієнтирів менеджерів освіти у межах їх професійної підготовки в магістратурі ВНЗ.

Таким чином аксіологічний підхід у професійній підготовці менеджерів освіти реалізує низку функцій (Н. Асташова, О. Федорин, Л. Рудкевич): смислостворюючу, оціночну, орієнтаційну, нормативну, регулятивну, контролюючу [1]. Реалізація цих функцій створює міцні підвалини для забезпечення ефективної діяльності керівника навчального закладу, його стійку життєву й професійну позицію. Масштабність проблеми вимагає розгляду формування ціннісних орієнтацій, використання аксіологічного підходу в процесі здійснення навчального процесу на основі ціннісного змісту фахової підготовки магістрів.

Аналіз навчальних програм магістрів спеціальності «Управління навчальним закладом» дозволяє стверджувати, що завдання формування ціннісних орієнтирів майбутнього керівника закладу освіти певною мірою висвітлюється у змісті навчальних дисциплін. Так, домінантні цінності майбутнього керівника цілеспрямовано формуються в контексті вивчення курсів «Теорія і практика управління навчальним закладом», «Філософія освіти», «Педагогічна майстерність керівника навчального закладу», «Психологія управління»; нормативні – під час опанування змістом курсів «Державна політика у сфері освіти», «Управління господарською діяльністю навчальних закладів», «Управління фінансово-

економічною діяльністю навчального закладу», «Управління статутною діяльністю навчального закладу»; супутні – під час вивчення дисциплін «Методологія та методика наукового дослідження», «Інтелектуальна власність», «Українська мова (науки, аналітичних форми управління)», «Іноземна мова ділового спілкування». Однак формування цінностей управлінської діяльності у контексті вивчення зазначених дисциплін здійснюється ізольовано, окремо від інших навчальних курсів, що обумовлює «мозаїчну» картину ціннісних орієнтирів менеджера освіти, відчуженість її елементів.

Зазначене вище змушує замислитися про введення до навчальних плану підготовки магістрів цієї спеціальності вивчення курсу «Аксіологія управління», що цілеспрямовано знайомив би майбутніх керівників з системою суспільних, професійних, особистих цінностей, сприяв виробленню аксіологічних орієнтирів у духовно-прагматичну систему ставлення людини до самої себе, до інших людей, до оточуючої дійсності.

Структурно-логічну схему такої навчальної дисципліни може бути представлено наступними елементами:

1) теоретико-методологічний контекст управлінської діяльності (сутність та зміст культурного середовища управлінської діяльності, започаткованої на принципах антропоцентризму);

2) соціально-управлінський аспект (знання про взаємини суспільства й людини, суспільне середовище її ціннісно-діяльнісного існування; розвиток моральних норм; аксіологія, акмеологія як необмежений та відкритий ареал дослідження проблем людського самоцінного буття).

3) технологічний аспект (аналіз та корекція досвіду ціннісної людської діяльності; напрацювання і розвиток «технологій» успішної та емоційно-позитивної діяльності керівника закладу освіти, його самореалізація, самоцінність, щастя) [5].

Упровадження такого курсу надасть можливість наситити процес фахової підготовки змістом основних етичних понять та моральних категорій, що відбивають систему загальнолюдських та національних цінностей.

Література

1. Асташова Н. А. Учитель: проблема выбора и формирование ценностей. – М. : Московский псих.-соц. ин-т; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЕК», 2000. – 272 с.

2. Бадюл С. Професійно-педагогічні цінності як психолого-педагогічна основа процесу становлення майбутнього вчителя початкових класів / С. Бадюл // Рідна школа. – 2002. – №6. – С. 14 – 15.

3. Всемирная энциклопедия: Философия / главн. научн. ред. и сост. А.А. Грицанов. – М. : АСТ, Мн. : Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.

4. Слостенін В. А. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенін, Г.И. Чижакова. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.

5. Стрельников В. Развитие личностных смыслов та ціннісних орієнтацій педагога / В. Стрельников // Шлях освіти. – 2001. – №2. – С. 11 – 13

УДК 371.134:811.112.2

Кажан Юлія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРОННОЇ ПЛАТФОРМИ MOODLE

Сьогодні дистанційна форма навчання набуває все більшої популярності з огляду на те, що вона демонструє свої переваги над іншими формами навчання завдяки значно вищій інформативності, доступності та економічній ефективності. Вона також є значно мобільнішою та комфортнішою ніж інші форми навчання. Саме цими та іншими причинами

зумовлюється швидкий розвиток дистанційної форми навчання в усьому світі. Сформулюємо переваги дистанційної освіти більш конкретно.

1) Студент, який навчається дистанційно, може самостійно вирішувати, коли і скільки часу протягом семестру йому приділяти вивченню матеріалу. Він планує свій час і складає для себе індивідуальний графік навчання.

2) Студент, що навчається дистанційно, завжди може повернутися до вивчення більш складних питань, кілька разів подивитися відео-лекції, перечитати листування з викладачем.

3) Студенти можуть навчатися, не виходячи з будинку, перебуваючи в будь-якій точці світу. Щоб приступити до навчання, необхідно мати комп'ютер з доступом в Інтернет. .

4) Тим, хто навчається дистанційно незнайома така проблема, як нестача підручників або методичних матеріалів. Доступ до всієї необхідної навчально-методичної літератури відкривається студенту одразу після реєстрації на сайті університету.

5) Проміжна атестація студентів дистанційних курсів проходить у формі on-line тестів. Тому виключається можливість суб'єктивної оцінки: на систему, яка перевіряє правильність відповідей на питання тесту, не вплине успішність студента з інших предметів, його суспільний статус і інші фактори.

6) При традиційному навчанні викладачеві досить важко приділити необхідну увагу всім учням групи, підлаштуватися під темп роботи кожного. Отже, завдяки використанню дистанційних технологій стає можливим реалізація індивідуального підходу. Крім того, що учень сам вибирає собі темп навчання, він може оперативно отримати у тьютора відповіді на питання.

У якості електронної платформи, що слугує для організації дистанційного навчання, часто використовується Moodle (модульне об'єктно-орієнтоване середовище дистанційного навчання) — безкоштовна, відкрита система дистанційного навчання, яка дозволяє створювати курси і web-сайти, що базуються на Internet.

Moodle розповсюджується безкоштовно як програмне забезпечення з відкритим кодом (Open Source). Це означає, що Moodle охороняється авторськими правами, але й звичайний користувач також володіє деякими правами. Він може копіювати, використовувати і змінювати програмний код на свій розсуд в тому разі, якщо він згодний: надавати код іншим, не змінювати і не вилучати початкові ліцензії та авторські права, використовувати таку ж ліцензію на всю подальшу роботу. Moodle перекладена на десятки мов, є і переклад на українську. Система використовується у 175 країнах світу.

Moodle реалізує філософію «педагогіки соціального конструктивізму» та орієнтована насамперед на організацію взаємодії між викладачем та членами навчальної групи, хоча ця платформа підходить також і для організації традиційних дистанційних курсів, а також підтримки очного навчання. «Педагогіка соціального конструктивізму» в даному разі означає наступне: викладач з простого "джерела знань" перетворюється на менеджера, що пропонує рольову модель культури навчальної групи, зв'язуючись зі слухачами в індивідуальному порядку і працюючи за їх особистими потребами, одночасно з цим спрямовуючи дискусії і діяльність всієї групи для досягнення загальних навчальних цілей.

До п'яти основних принципів навчального процесу, з урахуванням яких Moodle розроблявся і розробляється, відносять такі принципи [1]:

1) Ми всі є потенційні вчителі, так само як і потенційні учні. У Moodle "традиційні" ролі того, хто навчає, і того, хто навчається, можуть бути змінені або скасовані шляхом редагування дозволів курсу або діяльності. Студенти можуть, наприклад, бути модераторами форуму.

2) Ми добре навчаємось під час творчої діяльності та поясненню матеріал іншим. Електронна платформа пропонує різноманітні інструменти, які уможливають спільний пошук групою відповіді на складне питання, наприклад, за допомогою інструменту Wiki, тобто творчість з іншими та для інших може бути потужним засобом навчання.

3) Ми навчаємось, спостерігаючи за іншими. Форуми, які часто використовуються з метою організації навчання, читання й написання продуманих повідомлень можуть змінити і поглибити наше власне розуміння того чи іншого питання.

4) Розуміння інших змінює нас. За допомогою приватних повідомлень чи онлайн-обговорення викладач дізнається про нахили і труднощі дуже сором'язливих і стриманих студентів та враховує це в навчальному процесі.

5) Ми добре навчаємось, коли навчальне середовище є гнучким і адаптується до наших потреб. Студенти вивчають німецьку мову за допомогою модульних уроків, які враховують особливості навчального процесу в конкретних умовах.

Moodle корисний як засіб спілкування викладача зі студентами, незалежно від форми навчання (очна чи заочна). Він дозволяє оперативно надавати студентам лекційні матеріали, інструкції до практичних робіт, поточні рейтинги, новини і оголошення; дозволяє оперативно надавати відповіді на студентські питання, причому відразу для всієї „віртуальної спільноти”, пов'язаної з даним курсом, оперативно інформувати студентів про результати перевірки завдань.

В процесі вивчення німецької мови за допомогою електронної платформи Moodle можна використовувати різноманітні інструменти [2, с. 27-28], які наглядно представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Інструменти електронної платформи Moodle, які використовуються в процесі дистанційного навчання німецької мови

Інструмент Moodle	Функції
Wiki	Модуль активних елементів Wiki дозволяє користувачам курсу працювати разом над одним документом з різних комп'ютерів. Попередні версії документу не видаляються та можуть бути в будь-який момент поновлені. Wiki пристосовує документи для спільного написання декількома людьми за допомогою розмітки прямо у вікні браузера.
Анкета (Survey)	Модуль активних елементів "Анкетування" представляє декілька способів анкетування студентів викладачем, який веде курс, з метою оцінки ефективності навчання. Питання в анкетах та шаблони анкет задаються в Moodle.
Глосарій (Glossary)	Модуль активних елементів "Глосарій" дозволяє створювати, редагувати та розміщувати терміни по курсу у вигляді списку, типу словника. Є можливість автоматично створювати зв'язки гіперпосилання з курсу в глосарій для всіх термінів, які визначені в глосарії. Глосарій можна доручити заповнювати студентам з наступним оцінюванням їх роботи.
Завдання (Assignment)	Модуль активних елементів "Завдання" дозволяє викладачу ставити задачу студентам, яка потребує підготовки рішення в електронній формі (в будь-якому форматі) з наступним завантаженням результатів на сервер Moodle. Типовими завданнями є розгорнуті відповіді на питання, проекти, повідомлення тощо. Модуль дозволяє викладачу ставити оцінки за надані рішення.
Опитування (Choice)	Модуль активних елементів "Опитування" дозволяє викладачу підготувати одне питання, яке потребує вибору одного з варіантів відповідей. Може бути використаним для проведення голосування в середовищі студентів.
База даних	Модуль активних елементів "База даних" дозволяє викладачу конструювати власні прості бази даних, які можна пропонувати заповнити студентам з наступним оцінюванням.
Тести (Quiz)	Модуль активних елементів "Тести (Quiz)" призначений для контролю

- z) знань студентів. Тести можуть включатися безпосередньо до курсу або виділятися до окремого курсу. Створення тестів у Moodle пов'язане зі створенням банку контрольних питань (різного типу) та налаштування опцій проведення тесту. Обробка результатів тестів у Moodle виконується автоматично.
- Урок За допомогою уроку можна представити матеріал логічними шматками та в достатньо гнучкій формі. Він складається з набору сторінок. Кожна сторінка зазвичай закінчується питанням, на яке студент повинен відповісти. В залежності від правильності відповіді студент переходить на наступну сторінку або повертається на попередню. Навігація по уроку може бути прямою або більш складною, в залежності від структури запропонованого матеріалу.
- Форум Форум – надзвичайно важливий елемент при вивченні курсу, оскільки це місце, де відбуваються всі обговорення. Форуми можуть мати різну структуру та дозволяють оцінювати повідомлення. Повідомлення форумів можуть переглядатися в чотирьох різних форматах та мати вкладені файли. Якщо учасник підписаний на форум, то він буде отримувати копії всіх нових повідомлень на свій e-mail. Викладач може примусово підписати всіх, якщо це потрібно.
- Чат Чат це активний елемент курсу, через який відбувається дискусія в реальному часі через web. Це реальна можливість поспілкуватися з кожним, задаючи короткі питання та відповіді. В Moodle стенографуються всі сесії чату, тому є можливість переглянути в подальшому історію проведеної бесіди.

Отже, електронна платформа Moodle надає широкі можливості для організації дистанційного навчання німецької мови у вищих навчальних закладах і може бути успішно використана при складанні дистанційних курсів. Подальші перспективи дослідження вбачаємо саме у розробці таких курсів з дисциплін, що викладаються на кафедрі німецької філології МДУ.

Література

1. Офіційний сайт LMS Moodle[Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://moodle.org/>
2. Гавриленко В.В. Методичні вказівки до вивчення курсу “Робота викладача в WEB-орієнтованій системі підтримки навчального процесу Moodle” // Гавриленко В.В., Попенко В.Д., Сокульський О.Є., Шумейко О.А. – К.: НТУ, 2012. – 49 с.

УДК 37.047 + 37.011.32

Медведєва О.Р., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Самостійна робота студента (СРС) – це самостійна діяльність – учіння студента, яку науково - педагогічний працівник планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем науково - педагогічного працівника без його прямої участі [10, с.249].

У процесі навчання студентів важливим є усвідомлення ними того, що стати успішною людиною та конкурентоспроможним фахівцем у сучасних ринкових умовах можливо лише при наявності якості професійної підготовки, здатності адаптуватися до нових умов праці, володіння навичками самостійної роботи, діяльності та спілкування. Тобто, одним з

найважливіших завдань у процесі професійної підготовки педагогів має стати розвиток у майбутніх фахівців самостійності [12, с.125].

Насамперед потрібно, щоб кожен студент у процесі учіння дотримувався гігієни розумової праці. Тому їм треба розкрити механізми розумової праці, причини появи втоми, шляхи підвищення працездатності, а також режиму харчування, організації відпочинку та ін.. Для цього потрібно провести настановне заняття. Особливо зі студентами заочної форми навчання. Довести до них, що добовий ритм організму людини визначається низкою фізіологічних функцій, які постійно змінюються в години активної діяльності та сну.

Важливу роль в оптимальній організації життя і діяльності студента денної і заочної форм навчання відіграє режим дня – його рекомендують науково - педагогічні працівники в перші дні навчальних занять [10, с.249-250].

С.Гончаренко вважає, що «самостійність характеризується сукупністю знань, умінь і навичок, якими володіє особистість, ставленням особистості до діяльності, її результатів і умов здійснення»[6, с.297].

Розглядаючи самостійність як якість особистості, умовно можна виділити в ній як зовнішні, так і внутрішні ознаки. В. Городецька до зовнішніх ознак самостійності відносить: планування студентами власної діяльності; виконання завдань без безпосередньої участі педагога; систематичний самоконтроль за ходом та результатом виконуваної роботи, її подальше коригування та удосконалення; вміння знаходити нові способи для оволодіння новими знаннями; вміння застосовувати набуті знання та способи дій у нових умовах; вміння застосовувати отримані знання на практиці [7, с.42].

До внутрішніх ознак самостійності відносять: потребнісно – мотиваційну сферу; розумові, фізичні, морально- вольові зусилля студентів, спрямовані на досягнення мети без сторонньої допомоги [7, с.42].

Дидактичною оболонкою системи управління СРС в умовах кредитно – модульної системи навчання є модульно – рейтингова технологія, яка являє собою комбіновану систему умов організації СРС студентів, серед яких виділяють:

- 1) структурований поділ навчального матеріалу на окремі блоки(модулі);
- 2) технологічну послідовність вивчення дисципліни;
- 3) систему дидактичного забезпечення процесу навчання;
- 4) мотиваційні умови СРС [5,с.76].

Ефективність самостійної роботи залежить від таких умов:

1. Визначення характеру і видів самостійної роботи для кожної теми з урахуванням ключових питань програми, знань, умінь, і навичок студентів;
2. Зв'язок домашньої самостійної роботи з лекціями і семінарськими заняттями, керування нею в процесі всіх форм організації навчального процесу, в тому числі під час консультацій;
3. Своєчасне доведення до студентів складеного викладачем комплексного плану, навчання їх плануванню роботи з урахуванням цього плану і бюджету часу;
4. Ознайомлення студентів з формами і методами самоконтролю за своєю навчально - пізнавальною діяльністю;
5. Використання викладачем різних форм і методів керівництва самостійною роботою студентів та контролю за нею.

Врахування цих умов при комплексному плануванні вивчення будь – якої дисципліни дасть змогу підняти на високий рівень навчально - дослідницьку роботу студентів, підвищити тим самим її роль у системі підготовки вчителя [8, с.47].

Високоєфективна самостійна робота характеризується такими показниками: студент виявляє самостійне творче мислення, глибокі і міцні знання, уміння користуватися поняттями предмета, синтезувати знання з ряду тем, виконувати практичні завдання, володіти необхідними навичками і уміннями; студент глибоко вивчив літературу, уміє самостійно викладати її зміст, робить узагальнення і висновки; студент повинен мати

здатність самостійно оновлювати та поповнювати свої знання, володіти навичками і уміннями самостійно вести роботу, мати активну життєву позицію.

Досягнення цих показників у самостійній роботі характеризує таку якість педагогічної майстерності викладача, як уміння здійснювати навчально-методичне керівництво самостійною роботою студентів [11, с.108].

Самостійну роботу розглядають як предмет наукового дослідження на теоретичному та практичному рівнях, ураховуючи, що підготовка сучасного фахівця зумовлюється успішністю його власної самостійної роботи, у процесі якої формується найважливіша властивість особистості - самостійність, тобто здатність працювати самостійно, організовувати і реалізовувати свою діяльність без стороннього керівництва чи допомоги [9].

Самостійність у здобутті знань передбачає оволодіння складними вміннями і навичками бачити зміст та мету роботи, організовувати власну самоосвіту, вміння – по новому підходити до вирішення питань, пізнавальну і розумову активність і самостійність, здатність до творчості. Досвід переконує, що далеко не всі студенти виявляють свідомість і волю, вкрай необхідні для організації власної самостійної роботи. У цій галузі існують ще значні недоліки. Самостійна робота студентів у деяких випадках погано організована, особливо на вечірніх та заочних відділеннях [1, с.433-434].

В.Бондаревський під самостійною роботою розуміє «роботу над проблемно-пізнавальними завданнями, вирішення системи творчих завдань, підготовку доповідей, повідомлень і рефератів по всіх навчальних дисциплінах, виконання завдань, що вимагають глибокого вивчення додаткової літератури, проведення дослідів, експериментів, спостережень, порівнянь і співставлення різних фактів» [4, с.65].

Ми бачимо, що існує багато трактувань самостійної роботи студентів. Але якщо всі ці погляди об'єднати й виділити головне, то самостійна робота студентів – це основна форма організації навчання, яка включає різноманітні види індивідуальної й колективної навчальної діяльності, що здійснюється на аудиторних та позааудиторних заняттях з урахуванням індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей студентів під керівництвом викладача або без його безпосередньої участі [2, с.18].

Б.Райський та М.Скаткін визначили основні шляхи, що забезпечують введення самоосвіти у навчальний процес: рекомендації викладачем на занятті додаткових джерел, зокрема книг журнальних статей, телепрограм; включення до завдань для самостійної роботи питань, що передбачають самоосвітню діяльність, знайти свої приклади для ілюстрації вивченого, відповісти на проблемні питання, сконструювати таблицю чи графік; включення в завдання для самостійної роботи студентів у плани семінарських та лабораторних робіт, у тематику наукових конференцій таких питань, що стимулювали б їх до самостійного пошуку джерел, необхідних для виконання завдань з подальшим їх опрацюванням; надання студентам стимулювання їх самостійності при конкретизації планів - семінарів, семінарських, лабораторних та інших практичних робіт; стимулювання на заліках та іспитах тих студентів, які обізнані з додатковою літературою, які самостійно знайшли нову літературу [13, с.67-68].

Навчальні труднощі зумовлені новими формами і методами учіння, особливостями організації самостійної роботи, контролю за нею з боку науково - педагогічних працівників. Тому науково - педагогічні працівники мають: ознайомити студентів із психолого - педагогічними особливостями організації навчання у вищій школі; допомогти в оволодінні методами і прийомами навчальної роботи; дотримуватися спеціальної методики читання лекцій для студентів – першокурсників у перші два - три місяці, поступово збільшуючи структуру і темп; навчити студентів прийомів слухати лекцію, записувати її зміст, методики підготовки до семінарських, практичних і лабораторних занять; чітко дозувати завдання та кожне заняття; толерантно здійснювати контроль й оцінювання самостійної роботи та ін. [10, с.250].

Щоб самостійна робота давала хороші результати, її необхідно планувати і організовувати у поєднанні з іншими формами навчання. Вирішальним у цьому є ретельний

відбір викладачами і кафедрою змісту та обсягу навчального матеріалу для самостійного опрацювання студентами [14, с.204].

Щоб не перевантажувати студентів самостійною роботою, не позбавляти їх можливості раціонально розподіляти час для роботи над усіма предметами, нормуванням самостійної роботи мають займатися насамперед кафедри й декани, а також методичні комісії факультетів.

Система керівництва індивідуальною самостійною роботою студентів охоплює: чітке її планування, детальне продумування її організації, безпосереднє або опосередковане керівництво з боку викладача, систематичний контроль за поетапним і кінцевим результатами самостійної роботи студентів, оперативне доведення до відома студентів оцінки результатів їх самостійної роботи і внесення відповідних коректив у її організування [14, с.204].

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник./ А.М.Алексюк.- К.: Либідь, 1998.- 560с.
2. Бобко А.М. Самостійна робота студентів як важлива складова фахової підготовки/ А.М.Бобко// Педагогічна майстерня.- 2012.-№4.- С.17 – 21.
3. Бойко Яна. Організація самостійної роботи студентів у вищих педагогічних навчальних закладах/ Яна Бойко// Рідна школа.- 2009.-№10.- С.19 – 23.
4. Бондаревский В.Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности самообразованию: кн. для учителя / Бондаревский В.Б.-Москва.: Просвещение, 1985.- 144с.
5. Вакуленко В.М. Управління самостійною роботою студентів в умовах кредитно – модульної системи організації навчального процесу / В.М.Вакуленко // Освіта Донбасу.- 2011.- №1(1440).- С.74 – 78.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко; гол. ред. С.Головко.- К.: Либідь, 1997.-374с.
7. Городецкая В.В. Активизация самостоятельной работы как одного из направлений личностно – профессионального саморазвития студента/ В.В. Городецкая// Проблемы саморазвития личности в образовательном пространстве: материалы научно – методической конференции / Под. общ. ред. Е.В. Шишмаковой.- Благовещенск: Изд – во БГПУ, 200.- С.41 - 43.
8. Ковальова Ольга. Роль самостійної роботи студентів у процесі вивчення курсу історії педагогіки / Ольга Ковальова // Рідна школа.- 2003.- № 4.- С. 45 – 47.
9. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно – методическое обеспечение: учеб.пособие / Козаков В.А. – К.: Вища школа, 1990.-248с.
10. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб.[для студ. Вищ.навч.закл.] / В.Л.Ортинський.- К.: Центр учбової літератури, 2009.-472с.
11. Пащенко Т.М. Методика самостійної роботи студентів як наукова проблема/ Т.М.Пащенко// Проблеми освіти.- 2010.- №64.- С.103- 109.
12. Петрикей О. Самостійна робота як фактор формування професійного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів/ О.Петрикей //Гуманізація навчально – виховного процесу: збірник наукових праць /[За заг. ред. проф. В.І.Сипченка].- Спецвип.7.Ч.ІІ.- Слов'янськ : СДПУ, 2011.-376с.
13. Психологія вищої школи: підручник/ Л.Г.Подольак, В.І.Юрченко.- 2-ге вид.- К.: Каравела, 2008.-352с.
14. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : Навч. посіб./ М.М.Фіцула.- 2 - ге вид., доп.- Київ: Академвидав, 2010.- 456с.

ÜBUNGEN UND AUFGABEN ZUR FERTIGKEIT SCHREIBEN

Im Unterricht spielt Schreiben trotzdem nicht nur als Mittel zur Kommunikation eine Rolle, Schreiben ist auch ein Mittel, mit dem die Fremdsprache gelernt wird. Man spricht deshalb von Zielfertigkeit Schreiben und Mittlerfertigkeit Schreiben. Beides brauchen wir im Deutschunterricht. Zielfertigkeit Schreiben bedeutet Schreiben, wenn man auf Deutsch kommunizieren will. Wenn man persönlich oder an der Universität E-Mails oder Briefe schreibt, wenn man für sich oder für andere auf Deutsch eine Notiz macht, dann nutzt man das Schreiben als Zielfertigkeit. Bei der Mittlerfertigkeit Schreiben benutzt das Schreiben als Instrument, um die Sprache zu lernen. Man notiert beispielsweise etwas schriftlich, um Wortschatz oder Grammatik zu üben oder weil Dialoge erst aufschreibt, um das Sprechen zu üben. Manchmal beinhaltet eine Schreibaufgabe Mittler- und Zielfertigkeit. So kann man zum Beispiel lernen, wie man eine Anleitung gibt (Zielfertigkeit), und gleichzeitig üben, wie man die Finalsätze richtig gebraucht (Mittlerfertigkeit). In diesem Beispiel ist das Ziel der Aufgabe, seiner Oma (oder einem Freund, der seinen ersten Computer hat) zu erklären, wie man eine E-Mail schreiben kann. Das Übungsziel im Hinblick auf die grammatische Struktur könnte sein, dass Studenten die Finalsätze richtig benutzen können: Du musst erst auf den Einschalter drücken, um den Computer zu starten. Dann musst du das E-Mail-Programm aufmachen, damit du deine Mails lesen und schreiben kannst. Die Lernziele ergänzen sich hier, je nachdem, was Lehrkraft (LK) im Unterricht betonen, steht die Ziel- oder die Mittlerfertigkeit im Vordergrund [4, S. 8].

Bohn [1] nennt als Arten des Schreibens, die Studenten im Unterricht lernen: 1. das kommunikativ-funktionale Schreiben, 2. das personale oder kreative Schreiben, 3. das instrumentale Schreiben und 4. das interkulturelle Schreiben. Da Bohn mit „interkulturellem Schreiben“ eigentlich eher Formen des interkulturellen Vergleichens meint, also eigentlich keine Art des Schreibens, beschränken wir uns auf die drei ersten Arten des Schreibens.

Beim *kommunikativ-funktionalen Schreiben (KfS)* hat der Text, den man produziert, ein kommunikatives Ziel. Man richtet sich an jemanden, weil man etwas erreichen oder mitteilen will. Es geht also um die oben genannte Zielfertigkeit Schreiben. „Als Zielfertigkeit richtet es sich auf das Verfassen von Texten, die einem realen oder fiktiven Leser etwas mitteilen oder ihn zu einer Handlung veranlassen sollen. Das ist der eigentliche Zweck des kommunikativ-funktionalen Schreibens“ [1, S. 925]. Kfs kann entweder gebundenes Schreiben sein oder freies Schreiben, das nicht an Vorlagen oder Textmuster gebunden ist. Als Beispiele für gebundenes Schreiben nach Mustern nennt Bohn: Anmeldeformulare, briefliche Anfragen, Bitten um Prospekte oder Grußpostkarten und Bewerbung. Auf Niveau B2/C1/C2 werden dann Textsorten wie Lebenslauf, Mitschrift, Exzerpt und Resümee wichtig. Portmann versteht unter freiem Schreiben im Gegensatz dazu ein „nicht-vorlagengebundenes Schreiben“ [5, S. 921–931] 3. Dies ist beispielsweise das Schreiben von Notizen oder Mitteilungen wie persönlichen Briefen.

Personales und kreatives Schreiben. Man kann auch Schreiben, ohne dass man jemandem etwas mitteilen will. „Das sind Schreibvorgänge, in denen die Schreibenden als Persönlichkeiten handeln, indem sie Gedanken, Einstellungen und Gefühle äußern, die nicht unbedingt für andere Leser gedacht sind“ [1, S. 925]. Dieses Schreiben hilft dem Lernenden, Sachverhalte besser zu durchdenken und zu verarbeiten. Deshalb sind der Prozess des Schreibens und das Formulieren der Gedanken wichtiger als das Resultat.

Kreatives Schreiben stellt als eine Form des personalen Schreibens den spielerischen Umgang mit Sprache in den Vordergrund. Meist wird mit einer vorgegebenen Form inhaltlich offen gearbeitet: Lernende verwenden Text- oder Satzmuster oder schreiben thematisch gebundene, fiktive Texte. Weil das Spiel mit der Sprache und nicht die Korrektheit im Vordergrund steht, eignet sich kreatives Schreiben auch, um binnendifferenziert zu arbeiten und um

Schreibhemmungen abzubauen. Die Schreibprodukte bringen oft die Persönlichkeit der Lernenden zum Ausdruck und können sehr heterogen sein.

Instrumentales Schreiben. Im Unterricht spielt diese Art des Schreibens eine sehr große Rolle: Schreiben wird als Instrument genutzt, um andere sprachliche Lernziele zu erreichen. Schreibend lernt man die Fremdsprache. „Schreiben unterstützt die Entwicklung anderer Sprachtätigkeiten usw. Schreiben hilft beim Grammatik- und Wortschatzlernen, Schreiben speichert Wissen“ [1, S. 296]. Typisch sind Übungen zu Grammatik und Wortschatz wie Herausschreiben, Einsetzen, Aufschreiben, Tabellen anlegen, Sätze umformen usw. Schreiben hilft dabei, Lerninhalte und Lernresultate zu verdeutlichen. Wenn Schreiben als Wissensspeicher benutzt wird, werden zum Beispiel Notizen zu Ideen, zu Hörtexten oder Lesetexten angefertigt. Die schriftlichen Notizen helfen dann, Wissen zu rekonstruieren und zu systematisieren.

Es gibt verschiedene Probleme beim Schreiben. Ferling und auch Eßer [3] stellen fest, dass das Schreiben in der Fremdsprache die Studenten vor viele verschiedene Probleme stellen kann. Hier eine Zusammenstellung:

- lexikalische Probleme (Studenten kennen Wörter nicht);
- Verwendungsprobleme (Studenten wissen nicht genau, wie man das Wort gebraucht);
- Kollokationsprobleme (Studenten wissen nicht, welche Wörter man kombinieren kann);
- morphosyntaktische Probleme (Studenten machen Fehler in Wörtern, z.B. bei der Konjugation);
- syntaktische Probleme (Studenten haben Probleme mit der Satzposition und Satzverbindungen);
- Schwierigkeiten mit der Rechtschreibung;
- fehlendes Schreibstrategiewissen (Studenten wissen nicht, wie sie beim Schreiben vorgehen sollen);
- fehlende Textsortenkompetenz (Studenten wissen nicht wie ein bestimmter Text aufgebaut ist und welche Redemittel man dazu braucht, z.B. beim formellen Brief);
- inhaltliche Probleme (Studenten wissen nicht, was sie schreiben können).

Für den Unterricht ist wichtig, dass man sowohl Aufgaben als auch Übungen zum Schreiben einsetzt. Bohn erklärt dabei den Unterschied zwischen Aufgaben und Übungen folgendermaßen: „Aufgaben haben vor allem die Sprachverwendung in einem konkreten Kontext zum Ziel, ohne dass der Lösungsweg vorgegeben ist, während Übungen nach einem vorgegebenen Lernweg vor allem Kenntnisse aktivieren“ [1, S. 928]. Bohn betont auch, dass es Überschneidungen gibt und manchmal nicht so klar ist, ob etwas eine Aufgabe oder eine Übung ist. Es gibt unterschiedliche Ideen, wie man Aufgaben und Übungen kategorisieren kann. Die folgende Einteilung beruht weitgehend auf Ferling [2]:

- vorbereitende Übungen;
- Training von Teilfertigkeiten;
- aufbauende Übungen;
- textbezogene Übungen (reproduktiv, reproduktiv-produktiv);
- Textproduktion auf Basis vorgegebener Beispiele;
- produktive Schreibaufgaben;
- Schreiben als Vorbereitung auf das Sprechen.

Schreibaufgaben können unterschiedlich schwer sein. Einmal hängt der Schwierigkeitsgrad davon ab, wie gut Studenten das Thema und die Textsorte kennen, wenn sie etwas schreiben sollen, oder wie viele Informationen sie dazu haben. Dies nennt man „Kontextgebundenheit“. Oft ist es auch leichter, freie Texte wie einen *Bericht über meinen Tag* zu schreiben als zum Beispiel eine *Antwort auf eine Mail* oder etwa eine Zusammenfassung eines Hörtextes. Bei solchen vorlagengebundenen Texten haben die Studenten vielleicht schon Probleme mit dem Lesen oder Hören. Manche Textsorten sind auch schwieriger als andere, zum Beispiel ist ein privater Brief viel einfacher zu schreiben als ein formeller, weil man nicht bestimmte Formulierungen oder einen bestimmten Textaufbau braucht [2] die sprachlichen Regeln nicht so streng sind.

Zum Schluss ein paar kleine Tipps, wie Sie vielleicht dafür sorgen können, dass Ihre Studenten gerne schreiben: betonen Sie im Unterricht für wen und warum man schreibt; geben Sie kurze, überschaubare Schreibaufgaben; lassen Sie die Lernenden sich gegenseitig etwas schreiben und antworten; lassen Sie sie gemeinsam etwas schreiben und vorstellen; würdigen Sie die Schreibprodukte, indem Sie die Ergebnisse schön präsentieren lassen (z.B. auf Plakaten, in kleinen Gedichtheften, im Internet usw); korrigieren Sie nicht immer alle Fehler; nehmen Sie einen grünen und keinen roten Stift zur Korrektur; sammeln Sie typische Fehler und lassen Sie die Studenten selber diese Fehler finden und korrigieren, damit sie stolz feststellen können, dass sie Lernfortschritte machen; markieren Sie nicht nur Fehler, sondern schreiben oder sagen Sie auch was die Studenten bzw. etwas schon gut gemacht haben [2].

Literatur

1. Bohn Rainer. Schriftliche Sprachproduktion. Handbuch Deutsch als Fremdsprache / Gerhard Götz, Lutz Henrici, Gert Krumm, Hans - Jürgen (Hrsg.). – B., 2001. – 928 S.
2. Einig Claudia. Schreiben [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://mds43sha.files.wordpress.com/2011/08/einig_ppt_fertigkeit-schreiben.pdf
3. Eßer Ruth. Übungen zum Schreiben. Handbuch Fremdsprachenunterricht. Vierte, vollständig neu bearbeitete Auflage / Bausch, Christ Karl-Richard, Krumm Herbert, Jürgen Hans. – Tübingen/Basel : A. Francke Verlag, 2003 – 295 S.
4. Kast Bernd. Fertigkeit Schreiben Fernstudieneinheit. 12. Fernstudienprojekt zur Fort- und Weiterbildung im Bereich Germanistik und Deutsch als Fremdsprache. Teilbereich Deutsch als Fremdsprache. Hrsg. V. Goethe-Institut, München / Eva Maria Jenkins. – Berlin : Langenscheidt, 1991. – 1841 S.
5. Portmann Paul. Schreiben und Lernen. Grundlagen der fremdsprachlichen Schreibdidaktik / Paul Portmann. – Tübingen : Max Niemeyer, 1991. – 476 S.

УДК 372.882 (043)

Підько Людмила Василівна, старший викладач кафедри англійської філології

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ЯК СУЧАСНІЙ ЗАСІБ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ МОВНІЙ ШКОЛІ

Протягом вже другого десятиріччя підготовка фахівців з іноземної філології в Україні відбувається на основі типових програм нового покоління [1; 3]. Ці програми орієнтовані на студента як активного суб'єкта в навчальному процесі, вирізняються практичною (комунікативною) спрямованістю, професійно-орієнтовані, а також відносяться до програм відкритого типу, тобто надають змогу викладачам адаптувати та гнучко їх використовувати.

Зміст програм організований за темами, які розподіляються на чотири блоки: «Людина», «Сучасне життя», «Країни мови, що вивчається, та Україна», а також «Професійно-педагогічна діяльність». Співвідношення цих тематичних блоків у межах кожного року навчання, як зауважують автори програм, залежить від навчальних потреб студентів, їх вікових психологічних особливостей та інтересів. Згідно з принципом наступності передбачено роботу над темами, які спочатку відбивають мовний досвід студентів та поступово охоплюють більш широке коло гуманітарних питань, предметний та концептуальний зміст яких ускладнюється.

Програми, про які йдеться, розроблені на основі та з урахуванням Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [2], що є своєрідним показником приєднання України до європейського освітнього простору. Ще одним таким показником є варіативність сучасних засобів навчання – підручників та посібників, адже викладання, зокрема, англійської мови (АМ) в мовному ВНЗ забезпечене сьогодні навчальними матеріалами, як ніколи раніше. Згідно з нашими спостереженнями, на мовних факультетах країни викладання АМ проводиться на основі двох типів підручників – автентичних посібників, виданих у Великій Британії, та вітчизняних підручників та посібників,

розроблених за часів незалежності. Крім цього, колективи багатьох мовних факультетів вважають за доцільне продовжувати використовувати підручник за редакцією проф. В.Д. Аракіна, на основі якого отримали іншомовну освіту декілька поколінь викладачів АМ та який, за виразом В.О. Самохіної, працює і навчає [4].

Ще одним поширеним засобом навчання АМ є методичні розробки (МР), укладені окремими викладачами або кафедрами, та які використовуються або як основний засіб навчання, або як додаток до базового підручника. Ці розробки, як правило, створені на основі текстів, запозичених з Інтернету, газет тощо і втілюють творчі ідеї та досвід їх розробників [7; 8; 9]. Висвітлити особливості таких навчальних матеріалів та навести приклад власної розробки з навчання обговорення проблем АМ, створеної для студентів-філологів, і є **метою даної публікації**.

Почнемо з найголовнішої риси, якою, на наш погляд, МР позитивно відрізняються від базового підручника, термін життя якого є досить тривалим. Це – певна мобільність і гнучкість предметно-тематичного змісту, який втілений у текстотексті МР. Перш за все, через відбір і використання текстів з актуальним, найсучаснішим змістом МР можна назвати «засобом швидкого реагування» на зміни у суспільному житті, актуальні події у світі, що сприяє поширенню світогляду студентів. Крім цього, можливість суттєво доповнити та/або розкрити тематику, що вивчається за основним посібником, з інших точок зору або культур, сприяє зіставленню і критичному осмисленню представлених у них питань, що є природним стимулом для дискусії та дебатів. Потужна комунікативна мотивація, як відомо, є однією з умов ефективного розвитку умінь студентів обговорювати злободенні проблеми. Виховний ефект роботи з текстами, що висвітлюють проблемну інформацію, полягає у розвитку особистих моральних якостей, так і толерантності студентів до точок зору інших людей і, загалом, до інших культур.

Під час використання власних розробок, окрім можливості модернізації змісту навчання через підвищення актуальності змісту текстів, викладач отримує можливість урахувати рівень комунікативної компетентності та інтереси окремих студентів, а також, загалом, комунікативний тип груп, у яких вони працюють. Це є можливим завдяки варіюванню форм роботи (індивідуальної, фронтальної, групової) в залежності від наявності/відсутності у групі так званого «комунікативного ядра», тобто кількох студентів, які із задоволенням беруть участь у дискусіях, рольових іграх тощо та заохочують до цього інших.

Відповідним чином реагувати на психологічні особливості студентів (інтра- та екстраверсированість) та їх приналежність до різних початкових типів можна і через заохочення студентів до індивідуальної роботи – читання текстів із проблематики, що їх цікавить, підготовки писемних творів різних типів, ведення блогів, участь у чатах та/або листування з молоддю з різних країн, автономний перегляд фільмів та телепрограм мовою, що вивчається.

Не підлягає сумніву й той факт, що МР є відображенням професійного – лінгвістичного, комунікативного і науково-методичного – обличчя і майстерності їх розробника, так саме, як і індивідуальних особистісних рис викладача. За допомогою власних навчальних матеріалів він втілює у життя своє бачення сучасного, ефективного навчання ІМ своїх майбутніх колег, сприяючи, таким чином, їх становленню і росту.

Оскільки основним джерелом іншомовної інформації для більшості викладачів і студентів мовних ВНЗ України на сьогоднішній день є текст, а вміння читати різні види текстів з різною метою продовжує належати до найбільш вагомих у нашому контексті, то саме текст переважно й застосовується як основа МР, що створюються практиками. Передумовою успішного використання тексту для навчання суто читання, а також навчання читання як основи для розвитку продуктивних видів мовлення – говоріння та письма – є знання і урахування теоретичних засад, стислий огляд яких зробимо нижче.

Отже, говорячи про вітчизняні методичні традиції, слід віддати належне ґрунтовній розробці методик навчання таких видів читання, як переглядове, ознайомлювальне,

вивчаюче, пошукове, критичне, визначених С.К.Фоломкіною, розвинених іншими дослідниками та втілених у практику навчання ІМ у мовній та немовній вищій школі. Кожен з цих видів читання відрізняється комунікативними цілями, темпом та характером читання, повнотою розуміння, типом, обсягом та складністю мови тексту. У випадку навчання ІМ у мовній вищій школі особливого значення набувають уміння, що забезпечують повноту розуміння тексту в цілому та уміння усвідомлювати зміст тексту із забезпеченням глибини його розуміння [5, с.88-90]. Вид читання, а також стратегія читання (*top-down, bottom-up*), що обиратимуться читачем в кожному окремому випадку, мають обов'язково бути урахованими авторами МР.

Окрім урахування видів та режимів читання та їх спрямування на розвиток певних читацьких умінь та стратегій, вагоме (якщо не першочергове) значення має відбір текстів, що будуть покладені в основу розробки навчальних матеріалів. На відбір текстів впливають такі фактори як фактор автентичності / оригінальності / адаптованості текстів для читання; фактор складності текстів за обсягом, мовними / логіко-композиційними особливостями та особливостями способу викладення; фактор темпу читання, фактор змістовної цінності / цікавості текстів [5, с.71-84]. Додамо до цих факторів і такі параметри тексту, як: джерело тексту, ступінь автентичності, тип дискурсу, до якого належить текст, сфери спілкування, тему, характер змісту (абстрактний, конкретний тощо), обсяг тексту (у словах), характер актуалізованого в тексті словника (частотний, ідіоматичний тощо) та складність граматичних структур [6, с.13-17].

Враховуючи аналіз теоретичних джерел та власний досвід викладання, можемо рекомендувати наступні вимоги до текстотеки і завдань, що входять до МР:

- тексти мають бути тільки автентичними, але при можливому скороченні, яке не руйнує задум автора, а саме: виключенні деяких занадто специфічних термінів, прізвищ, ідіом, сленга, що потребують додаткових багатослівних пояснень або не є актуальними для студентів на даному етапі їх лінгвістичного та психічного розвитку;
- тексти мають бути такого обсягу і такої лінгвістичної складності, які дозволяли б використовувати їх переважно в аудиторії – для ознайомлювального/переглядового або пошукового читання з подальшим обговоренням проблемних питань, які вони містять;
- тексти мають бути відібрані з різноманітних джерел, відображаючи все розмаїття матеріалів для читання;
- зміст текстів має відображати вікові інтереси та майбутні професійні потреби студентів;
- тексти мають містити висвітлення проблем, що відображають світогляд, моральні цінності, ментальність, культурні відмінності носіїв виучуваної мови або інших народів, які можуть становити інтерес для їх обговорення (дискусії, дебати);
- типи завдань для читання мають відповідати типу дискурсу кожного тексту, типу інформації, що має бути вилученою з тексту (абстрактна, конкретна) та способу, в який вона подається (імпліцитно, експліцитно);
- завдання мають передбачати розвиток як умінь власне різних видів читання, так і розвиток умінь продуктивних видів мовлення – говоріння та письма.

Вагомим вважаємо і включення до МР текстів відповідного тематично-проблемного змісту, написаних рідною мовою. Вони покликані забезпечити студентів фактичною інформацією для ефективного ведення дискусії/дебатів, стимулювати свідоме зіставлення використаної лексики у подібних текстах, а також самостійне її використання у власному висловлюванні.

Література

1. Бориско Н.Ф., Гутник В.М. и др. Типовая программа по практике устной и письменной речи для педагогических факультетов университетов и педагогических институтов (немецкий язык) – Киев, 2004. – 256 с.

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання – К., 2003. – 273 с.
3. Програма з англійської мови для університетів/інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект /Колектив авторів: С.Ю.Ніколаєва, М.І.Соловей (керівники), Ю.В.Головач та ін. – Вінниця, 2001. – 245 с.
4. Самохина В.А. Классический учебник: За! // Матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару «Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі». – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – 2008. – С. 100-102.
5. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навчальний посібник. – К., 2006. – 246 с.
6. Alderson J.C. et al. Analysing Tests of Reading and Listening in Relation to the Common European Framework of Reference: The Experience of the Dutch CEFR Construct Project // Language Assessment Quarterly, 3(1), 2006. – P. 3-30.
7. Graves, Kathleen. Teachers as course developers. A framework of course development process. – Teachers as course developers. Kathleen Graves, editor. – Cambridge Language Education, 1996. – 213 p.
8. Materials Development in Language Teaching / Ed. By B. Tomlinson. – Cambridge University Press, 1998. – 368 p.
9. Yalden J. Principles of Course Design for Language Teaching. – Cambridge University Press, 1995. – 207 p.

УДК 371.134

Проценко О.Б., к.пед.н., доцент, доцент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ В МАГІСТРАТУРІ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Процес інтеграції України до європейських держав передбачає і прийняття основних ідей в напрямку зближення та гармонізації систем освіти країн Європи. Особливо це стосується підготовки фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі. Передумовою досягнення цієї мети є забезпечення відповідної підготовки викладачів вищих навчальних закладів, які формуватимуть професійний світогляд майбутньої еліти суспільства. Важлива роль у цьому аспекті відводиться магістерським програмам, зміст яких оновлюється відповідно до сучасних тенденцій розвитку вищої освіти.

Урахування зарубіжного досвіду у цій сфері професійної освіти надасть можливість покращити якість професійної підготовки викладачів у вищих навчальних закладах України.

В Європі існує стандартизована система отримання ступеня магістра і більшість країн готує магістрів зі всіх дисциплін.

Виокремлюють наступні типи магістерських ступенів:

- магістр специфічної сфери діяльності: можна здобути на основі рівня бакалавра;
- магістр адміністрування: використовується в сфері бізнесу та управління, зазвичай з цим рівнем існують певні непорозуміння. З однієї сторони сюди входять Магістри наук, Магістри мистецтв, Магістри торгівлі. Такі програми не вимагають дуже часто досвідчених професіоналів. А з іншої сторони це Магістри бізнес адміністрування, підготовка яких вимагає мінімум два-три роки професійного досвіду і відкрита для людей з академічними знаннями в будь-якій сфері. Різниця між цими напрямками полягає в їх репутації, меті кар'єри студента та платою за навчання;

- ступінь виконавчого магістра – ступінь створений спеціально для професіоналів в адмініструванні. Допускається, що вимоги до випускника і структура ступеня магістра відрізняється від штатної програми [3, с. 149].

Існує декілька шляхів до отримання магістерського ступеня. Залежно від програми може вимагатися або ж ні захист дисертації. Характерною ознакою магістерських програм є їх профільна спеціалізація та тривалість навчання, яка визначається вимогами держави та системою організації підготовки в умовах конкретного університету. Таким чином програма підготовки магістрів триває від одного до шести років.

Вважаємо доречним ознайомитися з практикою зарубіжних країн з підготовки майбутніх викладачів іноземних мов у провідних вищих навчальних закладах Європи.

Австрія.

Підготовка майбутніх викладачів з іноземної мови здійснює Австрійська педагогічна академія. Програма підготовки майбутніх викладачів має модульну структуру та різні цикли професійної підготовки, що сприяє формуванню та розвитку мобільності викладачів іноземних мов, більш структурному способу навчання, вивченню інших культурних особливостей і тенденцій освіти інших країн. Підготовка викладачів наразі переживає певні перетворення: майбутніх викладачів готують до викладання іноземною мовою, крім свого предмета, ще й інших дисциплін, наприклад методика викладання іноземних мов. Майбутні викладачі постійно проходять курси стажування-удосконалення за кордоном. Головною метою такого стажування є проходження педагогічної практики, тобто відвідування занять досвідчених викладачів, аналіз їх діяльності та проведення власних занять з іноземної мови.

Навчальним закладом були поставлено такі цілі:

- забезпечити підготовку викладача іноземних мов відповідно до європейських вимог, чому сприяють програми мобільності та обміну студентами;
- встановити та підтримувати співробітництво між навчальними закладами Європи;
- спонукати майбутніх викладачів до використання у своїй практиці експериментальних та інноваційних підходів до вивчення іноземних мов;
- забезпечити викладачу всебічну практику з іноземної мови та культури мови, що вивчається [2].

Великобританія.

Ще в 1944 р. держава прийняла закон про встановлення єдиних кваліфікаційних вимог до педагогічних працівників і додаткової підготовки педагогів. Згідно із законом про освіту, у Великій Британії створено орган ліцензування молодих викладачів. Законодавство надає можливість викладачу протягом навчального року три дні присвятити своєму фаховому вдосконаленню. Особливість магістратури Великобританії полягає в тому, що до неї вступають студенти, які вже мають не тільки вищу освіту, а й практичний досвід роботи викладачем не менше ніж шість років. В Україні ж право вступати до магістратури мають бакалаври та особи, які вже мають вищу освіту [1, с. 75-76].

Греція.

Підготовка магістрів у Греції спрямована на дотримання європейських вимог у галузі вищої освіти. Основні положення реалізації програм постдипломного навчання у вищих закладах освіти Греції подано у законі № 3658 «Про постдипломне навчання» від 16 липня 2008 року. У ст.1 та ст. 3 цього закону наголошується на високому рівні автономності навчальних закладів у прийнятті рішень щодо визначення напрямів наукових досліджень, складання навчальних планів визначених програм, процедури відбору претендентів на навчання в магістратурі, кількості та змісту навчальних дисциплін, перевірки та оцінювання рівня знань студентів тощо [4]. Однак закон указує на те, що програми постдипломного навчання можуть організовуватися тільки відділеннями, які здійснюють підготовку бакалаврів.

Так, відділення англійської мови та філології Національного афінського університету імені І. Каподістрії пропонує студентам магістерські програми за такими спеціальностями: прикладна лінгвістика; переклад; лексикографія; література та культура. Мета цих програм

полягає у тому, щоб поглибити фахові знання магістрів, навчити їх застосовувати набуті знання для вирішення проблемних науково-дослідних завдань у галузі лінгвістики та викладання іноземної мови, розвинути здатності критичного аналізу наукової літератури за допомогою сучасних методів дослідження, готуючи їх до майбутньої викладацької діяльності [5].

Зарахування до магістратури здійснюється на конкурсній основі. При відборі претендентів на навчання враховуються: середній бал диплома бакалавра (не нижче ніж «добре»); оцінки диплома рівня «Бакалавр» з тих навчальних дисциплін, що відповідають тематиці обраної спеціалізації; успішний захист кваліфікаційної роботи («Бакалавр»); здійснення наукової діяльності, що відповідає тематиці обраної спеціальності; високий рівень знань англійської мови та знання інших мов; відвідування наукових семінарів, участь у наукових програмах; два рекомендаційних листа.

Кількість магістрів, які мають можливість навчатися на відділенні англійської мови та філології коливається від 12 до 15 осіб. Підготовка магістрів здійснюється для науково-педагогічної та науково-дослідної діяльності.

Таким чином, професійна підготовка майбутніх викладачів вищих навчальних закладів Європи в магістратурі спрямована на набуття знань і формування компетенцій, необхідних майбутнім викладачам у їх професійній діяльності. Зміст підготовки визначається з урахуванням функціонального призначення магістрів (магістр-дослідник, магістр-викладач), при цьому особливий акцент робиться на дослідницьку діяльність студентів.

Література

1. Еволюція педагогічної освіти в Україні на етапі націєтворення : монографія / А.В. Сущенко, Т.І. Сущенко, О.О. Фунтікова та ін. ; за заг. ред. О.О. Фунтікової. – Запоріжжя : КПУ, 2008. – 392 с.

2. Кучеренко Н.В. Зарубіжний та вітчизняний досвід підготовки викладача вищої школи до професійної діяльності [Електронний ресурс] / Н.В. Кучеренко. – Режим доступу : ipk-dszu.kiev.ua

3. Мачинська Н. Теоретичні аспекти підготовки майбутніх магістрів у країнах європейської співдружності / Н. Мачинська. – Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2012. – Спецвипуск 8. – Ч. I – С. 148–155.

4. Νόμος υπ' αριθμ. 3685 «Θεσμικό πλαίσιο για τις μεταπτυχιακές σπουδές» [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.alfavita.gr/egeklioi/eg87245.gif

5. Πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών. Τμήμα αγγλικής γλώσσας και φιλολογίας [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.enl.uoa.gr/swf/indexloader.html

УДК 378.1.035 (043)

Ромашенко В. Є., кандидат педагогічних наук, асистент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Інформаційне суспільство породжує кардинальні зміни в системі освіти, яка ставить перед собою завдання підготовки високоосвіченої та культурної особистості. Оновлення освітніх систем, адекватне змінам, передбачає збагачення існуючого змісту навчання й виховання, пошуку шляхів підвищення якості навчального процесу за перспективи зростання частки інтелектуального компоненту в освітньому полікультурному середовищі. Перехід розвинутих країн світу від постіндустріального до інформаційного суспільства, орієнтація на загальноєвропейські рекомендації та вимоги з мовної освіти передбачають полікультурні компетенції особистості та впровадження інформаційних технологій у сфері освіти і науки. Аналіз наукових джерел засвідчує, що в теорії і практиці вищої освіти накопичено значний

досвід, який може стати основою формування полікультурної особистості засобами інформаційних технологій: розкрито зміст понять «полікультурність» (О. Комаровська, М. Денисенко, О. Овчарук, О. Гриценко, П. Сисоєв), «інформаційні технології» (С. Сисоєва, В. Осадчий, Т. Коваль, Т. Поясок), «полікультурний підхід» в освіті (О. Ковальчук).

Аналіз наукових досліджень, які висвітлюють проблеми формування сучасного освітнього полікультурного середовища, дозволив виокремити його основні структурні складові: особистісні (людські), духовні, матеріальні й технічні. Особистісні, матеріальні та духовні складові детально вивчаються та описуються провідними науковцями та дослідниками в галузі психології, філології, філософії, дидактики та ін. [1].

Формування полікультурної особистості є складним та насиченим процесом, вимагає не лише знань про особливості розвитку особистості, а й усвідомлення неминучості її існування в багатокультурному, різноетнічному світі, необхідності формування в неї готовності до спілкування з представниками різних країн, етносів, з людьми, які відрізняються не лише кольором шкіри чи мовою, а й звичками, традиціями, щоденними ритуалами.

Адже, полікультурна особистість – це особистість, що володіє уміннями та навичками успішної взаємодії з представниками іншої держави та культури, осмислення картин світу іншої соціокультури, готовність до вирішення конфліктів, що виникають у процесі спілкування, позитивне ставлення до мови, що вивчається та її носіїв. Наявність цих умінь і навичок вказує на готовність особистості до міжкультурного діалогу [2].

Невід’ємною складовою полікультурної особистості, на нашу думку, є полікультурна компетенція. Систематизуємо різні підходи до визначення поняття «полікультурна компетенція»: здатність особи реалізовувати знання і навички в новій ситуації (Н. Мілованова та В. Прудаєва); індивідуальна характеристика міри відповідності потребам професії, базовий компонент поняття «педагогічна культура», що сприяє формуванню фахівця високої культури (О. Проворов, О. Смолянінова); оволодіння досягненнями культури, а також розуміння та повага до людей інших національностей, релігій, культур, мов, рас, політичних уподобань та соціального становища (Н. Бордовська); система взаємозв’язаних та взаємообумовлених знань, вмінь, навичок, здібностей, опиту, особистих якостей, яке складають одне ціле (В. Макаєв).

Що стосується структури полікультурної компетенції, на наш погляд, її слід представити як сукупність динамічних і статичних компонентів. Статична форма вияву компетенції засвідчує певний початковий рівень її сформованості, тобто наявний рівень теоретичних знань, первинних умінь, якостей особистості тощо. Динамічна форма характеризує рівень умінь діяти в різноманітних ситуаціях професійного спілкування, діяти у полікультурному середовищі, виявляти здатність виконувати педагогічні функції, набуваючи таким чином досвіду особистісної і професійної поведінки.

Оскільки полікультурна компетенція взаємопов’язана з освітою через поняття культурного та соціального контекстів та оволодіння ними, вона має розвиватися і реалізовуватися комплексно. Культурний контекст передбачає знання реалій, загальних для всього народу. Соціальний контекст – це знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні, мова якої вивчається.

Доцільним вважаємо зазначити, що процес формування полікультурної особистості має відбуватися засобами інформаційних технологій. Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті глобальної інформатизації і трансформації суспільства, орієнтації на загальноєвропейські рекомендації та вимоги з мовної освіти.

Перетинання та взаємозв’язок різних культур у інформаційному суспільстві відбувається сьогодні у швидких та інтенсивних темпах. Спілкуючись у віртуальному просторі стикаючись з безліччю можливостей виявлення власної культури спілкування, подачі інформації, створення та презентації ресурсів. Участь особистості у віртуальному спілкуванні, у спільноті зокрема, пов’язана з виявами їх власної культури, такому

спілкуванню характерна полікультурність поглядів, думок, ідентичності та характеру особистості.

Під інформаційними технологіями ми розуміємо сукупність методів та технічних засобів, які використовуються для збирання, створення, організації, зберігання, опрацювання, передавання, подання й використання інформації. Інформаційні технології (ІТ) поділяються на дві великі групи: технології з вибірковою та повною інтерактивністю. До ІТ з вибірковою інтерактивністю належать усі технології, які забезпечують зберігання інформації у структурованому виді. До них можна віднести банки та бази даних та знань, відеотекст, телетекст, Інтернет та ін.. Ці технології функціонують у виборчому режимі та суттєво полегшують доступ до великого об'єму структурованої інформації. У цьому випадку користувачу дозволяється тільки працювати з уже існуючими даними, не вводячи нових.

ІТ з повною інтерактивністю містять технології, що забезпечують прямий доступ до інформації, яка зберігається в інформаційних мережах або носіях, що дозволяє передавати, змінювати та доповнювати її.

Формування полікультурної особистості має відбуватися засобами глобальної мережі Інтернет, яка є найголовнішою та найпоширенішою інформаційною технологією, тому що велика кількість лінгвокультурознавчого матеріалу в Інтернет-ресурсах дає можливість відібрати і систематизувати Інтернет-дискурс (комп'ютерний дискурс) різних жанрів і стилів, які відображають концептосферу різних рівнів.

Комп'ютерна комунікація відкриває новий вимір у людському спілкуванні, даючи можливість зберігати і швидко передавати великі обсяги інформації, використовувати аудіо- і відеоканали спілкування, а також спілкуватися в режимі on-line, тобто в безпосередньому лінійному контакті з респондентом. Комп'ютерне спілкування передбачає, поряд з безпосередньою, комунікацію у віртуальному середовищі, і в цьому полягає його найважливіша відмінна риса.

Існує також багато засобів інформаційних технологій, за допомогою яких поглиблюється полікультурна компетенція особистості, а саме: різноманітні електронні тестові та інформаційні програми з історії, культури, мистецтва країн, мова яких вивчається, електронні підручники та посібники, а також художня література в електронному варіанті.

Процес формування полікультурної особистості засобами інформаційних технологій полягає в ознайомленні її із новітніми інформаційними технологіями, морально-етичними та культурними надбаннями інших народів, використанням Інтернет-ресурсів та навчанням знаходити інформацію щодо іншомовних чи національних культур і постійно оновлювати її в умовах неперервної комунікативної практики.

Література

1. Хмарні технології як складник сучасного освітнього полікультурного середовища [Електронний ресурс] Із сайту "Інформаційні технології – в навчання!!!" Режим доступу: http://lkartashova.at.ua/publ/khmarni_tekhnologiji_jak_skladnik_suchasnogo_osvitnogo_polikulturnogo_seredovishha/1-1-0-43

2. Мордань, О.І. Полікультурне виховання в сучасній школі [Електронний ресурс] / О.І. Мордань // Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/6/mordan.php>. Назва з екрану.

3. Іванюк І. В. Досвід віртуальних навчальних спільнот у формуванні полікультурної компетентності учнів: міжнародний аспект [Електронний ресурс] / І. В. Іванюк // Режим доступу:

<http://lib.iitta.gov.ua/1066/1/%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B8.pdf> Назва з екрану

СТАНДАРТИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В умовах глобалізації ринку питання якості вищої освіти (Quality Assurance) стандартів професійної освіти є актуальними для всіх країн, тому що тільки продукція високої якості може бути конкурентоспроможною. У світовому освітньому просторі спостерігається стійка тенденція щодо розробки освітніх стандартів для вищої школи з наголосом на професійні стандарти та з орієнтацією на компетентнісний підхід до освіти. Експерти Болонського процесу вважають, що зближення академічного навчання та професійної діяльності, встановлення між ними тісних зв'язків сприяє покращенню у випускників вищої школи здатності до праці (employability) [1]. Щоб сприяти поширенню процесу забезпечення якості, Європейська комісія підтримала створення Європейської мережі (на даний момент – асоціації) із забезпечення якості вищої освіти (the Europe Network for Quality Assurance in Higher Education, ENQA), яка початку свою діяльність в 2000 р. Її призначення – зміцнювати європейське співробітництво з метою розвитку порівнянних критеріїв і методологій оцінки якості.

У вересні 2001 р. Розроблено директивний документ Європейської асоціації університетів «Забезпечення якості у вищій освіті». Згідно із цим документом якості належить центральна роль у вищій освіті, а оцінка якості повинна: ґрунтуватися на довірі й співробітництві між вищими навчальними закладами й організаціями, що здійснюють оцінку; враховувати цілі й завдання навчальних закладів, а також освітніх програм; забезпечувати баланс між традиціями й новаторством, академічною спрямованістю й економічною релевантністю, логічною обґрунтованістю навчальної програми й свободою вибору для студента; включати перевірку викладання, дослідницької роботи, управління й адміністрування; враховувати відповідальне ставлення керівників вищих навчальних закладів до потреб студентів і якості неосвітніх послуг, що надаються студентам.

У 2001 році була утворена Європейська мережа гарантії якості у вищій освіті (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA). Основою її організації став «Європейський пілотний проект по оцінці якості вищої освіти» (1994-1995 рр.). Результат проведення проекту – прийняття Радою міністрів Євросоюзу Рекомендацій про Євроспівробітництво щодо забезпечення якості вищої освіти. Берлінська конференція міністрів країн, що підписали Болонську декларацію (2003), доручила Європейській асоціації університетів, Європейському союзу студентів (ESIB) і Європейській асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) розробити набір стандартів, процедур і методичних рекомендацій із забезпечення якості освіти, досліджувати можливості створення прийнятної системи зовнішньої експертизи для органів і агентств із забезпечення контролю й/або акредитації.

На другому з'їзді Асоціації європейських університетів (EUA) у 2003 році було запропоновано 6 стандартів забезпечення якості [].

Стандарт №1: процедури оцінки якості сприяють вузівській автономії й розмаїтості та стимулюють інновації через оцінку місії і стратегічних цілей ВНЗ.

Стандарт №2: оцінка підвищить організаційну якість.

Стандарт №3: процедури оцінки спрямовують установи і заклади освіти на якнайшвидшу розробку засобів внутрішнього оцінювання й визначають провідну роль самооцінки в процедурі.

Стандарт №4: процедури оцінки підвищать суспільну підзвітність ВНЗ шляхом залучення зацікавлених осіб у процес оцінювання, доведення результатів до відома громадськості.

Стандарт №5: процедури оцінювання відповідають принципам відкритості громадськості і ВНЗ та містять у собі апеляційні дії.

Стандарт №6: агенції з оцінювання, там, де вони існують, періодично проводитимуть самооцінку діяльності з метою визначення відповідності внутрішніх ресурсів та впливу на вищі навчальні заклади.

В доповіді європейської мережі з гарантування якості у вищій освіті (ENQA) за основу оцінки якості вищої освіти було запропоновано брати три групи стандартів: стандарти для внутрішнього гарантування якості вищого навчального закладу; стандарти для зовнішнього гарантування якості вищого навчального закладу; Європейські стандарти для зовнішніх агентств з гарантування якості.

Згідно з першою групою стандартів вищі навчальні заклади: визначають внутрішню політику, розробляють стратегію постійного підвищення якості та процедури щодо її забезпечення; проводять постійний моніторинг своїх навчальних програм і дипломів; визначають та проводять процедуру оцінювання студентів, що передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур; забезпечують якість викладацького складу; гарантують достатні навчальні ресурси, ефективні інформаційні системи, а також публічність кількісної та якісної інформації про навчальні програми і кваліфікації, котрі вони пропонують.

Друга група стандартів ENQA зовнішнього забезпечення якості спрямована на таке: розробку процесів зовнішнього забезпечення якості, чітке формулювання і оприлюднення критеріїв, які послідовно застосовуються в діяльності вищого навчального закладу; розробку рекомендацій щодо подальших дій у напрямку забезпечення якості.

Третя група стандартів ENQA стосується зовнішніх агенцій з гарантування якості, які, в першу чергу, беруть до уваги наявність та ефективність вищеописаних вимог та рекомендацій. Процеси, критерії та процедури, котрі застосовуються агенціями, повинні визначатись наперед і бути доступними для широкого загалу. Очікується, що ці процеси включатимуть самооцінювання чи еквівалентну процедуру, яку здійснює суб'єкт діяльності із забезпечення якості; зовнішнє оцінювання незалежними експертами та (за необхідності) представниками студентства; публікацію звіту, разом із будь якими рішеннями, рекомендаціями чи іншими офіційними результатами; подальшу послідовність дій з метою пересвідчитись, що суб'єкт діяльності із забезпечення якості вжив необхідних заходів у відповідності до рекомендацій, які були зроблені у звіті за результатами перевірки [2, с. 305-306].

Розроблені стандарти і рекомендації – European quality assurance standards and guidelines (ESG) – були схвалені на конференції міністрів, що відповідають за сферу освіти, в Бергені 2005 року. У підписаному міністрами документі було підкреслено, що за принципом автономії навчальних закладів первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі. Призначення ESG – надати допомогу і визначити орієнтири як для вищих навчальних закладів при розробці своїх власних систем забезпечення якості, так і для агенцій, які здійснюють незалежні перевірки [3].

4 березня 2008 року в Брюсселі (Бельгія) було створено Європейський реєстр забезпечення якості (EQAR) для надання громаді прозорості і доступної інформації про надійні агенції із забезпечення якості освіти, що працюють в Європі, а також з метою сприяння мобільності студентів та підвищення довіри до вищих навчальних закладів. Головною умовою включення до реєстру є відповідність ESG та ряд інших критеріїв, визначених у доповіді групи E4 на конференції у Лондоні 2007 року.

Загальноновизнаними на сьогодні є міжнародні стандарти ISO серії 9000, де сконцентровано досвід управління якістю, нагромаджений у різних країнах. Світова практика менеджменту показує, що впровадження систем управління якістю, таких як «Тотальний менеджмент якості» («Total Quality Management»), де одним з принципів проголошено постійне покращення та самовдосконалення управління якістю, позитивно впливає на організаційну, ринкову та фінансову стратегію формування тривалих конкурентних переваг. В основу міжнародних покладені вісім *принципів управління якістю*: орієнтація на споживача, що передбачає аналіз ринку і потреб споживачів; лідерство, відповідальність, що підкріплюється повноваженнями; залучення

персоналу до участі у прийнятті й реалізації управлінських рішень; процесуальний підхід до організації всіх видів діяльності; системність; безперервність поліпшення якості шляхом навчання персоналу; прийняття рішень на основі фактів; взаємовигідні відносин з постачальниками.

На даний момент вищезгадана система стандартів працює досить успішно у багатьох країнах світу. Сьогодні в її межах функціонують такі стандарти:

- ISO 9000 – фіксують зміст і основні принципи управління якістю та встановлюють відповідну термінологію;
- ISO 9001 – встановлюють вимоги до системи управління якістю (відповідають на питання – коли, за яких умов вищий навчальний заклад може демонструвати свою здатність готувати бакалаврів, спеціалістів, магістрів);
- ISO 9004 – пропонують рекомендації, які стосуються діяльності та ефективності системи управління якістю. Головною метою цього стандарту є покращення основних показників діяльності вищого навчального закладу, задоволення потреб споживача освітніх послуг та інших зацікавлених сторін на підготовку висококваліфікованого фахівця;
- ISO 9011 – містять рекомендації щодо аудиту системи управління якістю і рекомендації з управління якістю навчального закладу.

Якість вищої освіти у Болонському вимірі є основою створення Європейського простору вищої освіти. Країни, які входять до цього простору, підтримують подальший розвиток гарантій якості на рівні навчальних закладів, національному та європейському рівнях.

Література

1. Общие выводы и рекомендации международного семинара «Трудоустроиваемость в контексте Болонского процесса» (Employability in the Context of the Bologna Process). Блед/Словения, 21–23 октября 2004 года // Болонский процесс: середина пути. Под ред. В.И.Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. Российский Новый Университет, 2005. – С. 196–198.

2. Соколова І.В. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання / С.О. Сисоєва, І.В. Соколова / НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т – Київ - Маріуполь: 2010. –400 с.

3. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. European Association for Quality Assurance in Higher Education. – Helsinki – 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mes.gov.ge>.

СЕКЦІЯ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 372.882 (043)

Бумбур Юлія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Серед педагогічних засобів активізації навчального процесу у ВНЗ особливе місце належить навчальній дидактичній грі, яка являє собою цілеспрямовану організацію навчально-професійної діяльності майбутнього спеціаліста.

Концептуальними основами ігрових технологій є психологічні механізми ігрової діяльності, що спираються на фундаментальні потреби особистості у самовираженні, самоутвердженні, самовизначенні, саморегуляції, самореалізації.

Ігрова діяльність виконує такі функції, як спонукальну (викликає інтерес), комунікативну (засвоєння елементів культури спілкування), самореалізації (кожен студент реалізує свої можливості), розвивальну (розвиток уваги, волі та інших психічних якостей), розважальну (отримують задоволення), діагностичну (виявлення прогалин у знаннях), корекційну (внесення позитивних змін у структуру особистості майбутніх фахівців).

У сучасній вищій школі ігрова діяльність використовується:

- ☐ як самостійна технологія для засвоєння теми, розділу, поняття;
- ☐ як елемент іншої технології;
- ☐ як елемент окремих частин семінарського заняття (вступ, пояснення, закріплення, контроль).

З метою активізації навчання на семінарських заняттях Л.М. Маценко та О.М. Прохорчук було запропоновано синтез різних способів їх проведення який був названий «Ми – коло» в силу специфіки розміщення студентів у аудиторії, а також особливостей його проведення.

Семінарські заняття семінар-диспут, семінар-конференція семінар «мозковий штурм», а також бригадний метод мали органічне поєднання у запропонованому занятті.

Технологія його проведення містила в собі такі етапи:

1. Підготовча робота – заздалегідь (для прикладу, на лекції) група ділиться на дві рівні частини. Роздаються завдання на підготовку порівню для підгруп. Визначається самий активний студент в кожній з підгруп, який є своєрідним лідером, котрий відповідає за успішність своєї групи (лідер може змінюватися за побажанням групи або викладача).

2. Організація місця для проведення заняття – обирається аудиторія, де можна робочі місця розташувати колом. Дві підгрупи діляться по півколу, обличчям одна до одної. Також окремо створюється невелике робоче місце для 3-5 осіб – «мініколо» (в ньому будуть працювати найбільш обізнані, або найменш активні студенти).

3. Після організації місця і розташування студентів двома півколами обличчям одне до одного, перша підгрупа обирає свого доповідача, який озвучує перше підготовлене запитання. Друга підгрупа тим часом готує свої питання до опонентів, питання повинні відповідати змісту доповіді. Після того, як студент виступив, підгрупа опонентів ставить свої питання, якщо доповідач не може відповісти на них, йому допомагають колеги з його підгрупи, лідер групи визначає, хто уже відповідав, а хто ні, а також бере активну участь у обговоренні питання і слідкує за дисципліною. Після обговорення першого завдання надається слово доповідачу з другої підгрупи, під час доповіді перша підгрупа також готує декілька запитань до підгрупи опонентів. Бажано на це виділити 60 хвилин. Пройшовши всі завдання доцільно дати підгрупам завдання підготувати в індивідуальному порядку тести з тематики, що обговорюється. На це виділяється 15 хвилин.

4. Найбільш активним і найменш активним, студентам (як правило, таких буде від 3 до 5 осіб) в ході семінару пропонується індивідуальне творче завдання з обраної тематики, поки інші студенти готують тести, викладач перевіряє виконане завдання «мінікола».

5. Оцінка результатів проводиться відповідно до активності студентів, глибини їх відповідей та запитань, обізнаності в даній сфері знань, спроможності діяти в команді, організаторських можливостей, креативності підходу до завдань, а також загального рівня командного духу. Окремо оцінюються командири підгруп, а також учасники «мінікола».

6. Доцільно періодично змінювати лідерів підгруп, а також міняти склад команд підгруп, це привчить студентів до роботи в різних соціальних ролях.

7. Також важливо давати завдання для всієї групи, котрі вони могли б командно вирішувати. Важливо також програвати різні ситуації, котрі можуть бути на майбутній професійній стежі студентів.

Отже, прив'язуючись до науки про загальні закони одержання, зберігання, передавання й перетворення інформації у складних системах управління дослідники стверджують що «Ми – коло» – в деякій мірі відповідає вимогам кібернетичної науки, адже своєю формою і своєрідністю проведення збільшується кількість джерел передачі однієї і тієї ж інформації, від двох учасників за одиницю часу, до усієї академічної групи і викладача, чим поліпшуємо донесення і її засвоєння [1].

Креативно-інноваційна стратегія методичної підготовки викладачів зарубіжної літератури зумовила необхідність використання особливого типу практичних занять – проведених під безпосереднім керівництвом студентів. Практичні заняття за моделлю «Викладач за дверима» сприяють формуванню ініціативності майбутніх педагогів, самостійності в прийнятті рішень, креативно-комунікативних рис, здатності до педагогічної антиципації, конструювання взаємодії з іншими суб'єктами навчального процесу, імпровізування тощо. Це підтверджує думку дидакта В. Дяченка: «Щоб оволодіти матеріалом більш ефективно, необхідно не тільки його вивчити й опрацювати, а й уміти викласти іншим, відповісти на запитання, дати пояснення, контролювати якість засвоєння, аналізувати й оцінювати відповіді, давати рекомендації».

Підготовка аудиторного заняття за моделлю «Викладач за дверима» складається з трьох основних етапів:

1. Попередня підготовка студентів:

- розподіл обов'язків між членами академічної групи;
- обговорення й обмін досвідом студентів, які вже мають практику самостійного керівництва практичними чи лабораторними заняттями;
- вибір теми й часу проведення заняття.

2. Інструктаж студентів, котрі будуть проводити заняття:

- уточнення мети й завдань заняття; вибір методів, що забезпечують активність групи в цілому й окремих студентів;
- розробка проекту заняття, розподіл часу на огляд кожного питання;
- підготовка наочності й роздатково-дидактичного матеріалу для самостійної роботи студентів (складання й розмноження тестів, анкет, опорних схем, таблиць і т. і.);
- конструювання студентами моделі майбутнього заняття.

3. Реалізація студентами сконструйованої моделі практичного заняття й підведення підсумків:

- невтручання педагога в хід керованого студентом заняття;
- можливі підказки вирішення тієї чи іншої навчальної ситуації (при зверненні студента);
- аналіз, що проводиться після його завершення; з'ясовується, як вдалось реалізувати мету, завдання, організувати взаємодію суб'єктів навчального процесу, активізувати їхню самостійну діяльність.

Не варто сподіватися, що всі студенти, не маючи попередньої практики, одразу ж захочуть керувати підготовкою й проведенням практичних занять своїх однокурсників. Їх потрібно навчати цьому, використовуючи прийом «мікрОВикладання», тобто поетапне введення в традиційне аудиторне навчання окремих пілотних фрагментів, самостійно підготованих і реалізованих студентами. Це може бути обговорення питання про стан дослідження в науці виокремленої методичної проблеми, організація колективного аналізу конкретної навчальної ситуації, коментування підібраної виставки ілюстративних методичних матеріалів тощо. У виборі тематики таких самостійно проведених занять чи проєктів варто зважати на інтереси, нахили та здібності кожного індивіда, накреслюючи перспективу їхнього зростання, таким чином поступово збуватимуться навички колективної праці [3].

Слід зазначити, що групові форми навчання сприяють значному зростанню інтенсивності й тривалості міжособистісних контактів, урізноманітнюючи взаємодії та способи спілкування. Спільно виконуючи навчальні завдання, студенти мають можливість повніше виявити свій творчий потенціал, співвіднести власні можливості й погляди з думками інших учасників діалогу, краще пізнати один одного, що в результаті призводить до зростання їхньої творчої активності.

Література

1. Вітвицька С.С. Інноваційні педагогічні технології в підготовці вчителів [Електронний ресурс] / С.С. Вітвицька // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 43. Педагогічні науки. – Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/2941/1/9_43.pdf
2. Прохорчук О.М. До питання удосконалення методики проведення семінарських занять [Електронний ресурс] / О.М. Прохорчук, Л.М. Масенко // Вища освіта України. – IV(29). – Режим доступу: elibrary.nubip.edu.ua/9482...Prokhorchuk_Masenko.pdf
3. Куцевол О.М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : Навчальний посібник / О.М. Куцевол. – К.: Освіта України, 2009. – 464 с.

УДК 372.881.111.1(043)

Васильєва Наталія Борисовна, старший преподаватель кафедри англійської філології

ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ОРФОГРАФИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В силу исторических особенностей развития английского языка одним из существенных моментов в процессе обучения английскому языку как иностранному является освоение английского правописания и, как результат, необходимость контроля уровня подготовки учащихся школ и студентов высших учебных заведений и оценки их навыков в правописании английских слов.

И.А. Зимняя отмечает, что в иностранном языке как учебном предмете существуют субъективные и объективные трудности, с которыми сталкивается изучающий его человек. Они могут служить «некоторым основанием складывающегося у учеников предубеждения, иногда критического и даже отрицательного их отношения к этому учебному предмету» [1, 25]. К проблемам орфографического характера можно отнести: наличие в английском языке заимствований из французского, латинского и ряда других европейских языков, в написании которых отсутствует ассимиляция с английскими нормами правописания (основой чего является единство алфавитной базы); активное проникновение в процесс мировой коммуникации американского варианта английского языка, чью орфографию в целом отличает тенденция к более упрощенному написанию слов и к большей ассимиляции заимствований; и, безусловно, правописание собственно английских слов, чей графический образ, как отмечал А.И. Смирницкий, соответствует в подавляющем большинстве нормам среднеанглийского произношения и не отражает тех фонетических изменений, которые произошли в период с XV до XVIII-XIX. Все это обусловило «характерный для современной

английской орфографии разрыв между написанием и произношением слов» [2, 210], «непоследовательность в соотношении между звуком и буквой» [2, 214].

Недостаток или отсутствие навыков владения английской орфографией может стать существенным препятствием в процессе обучения, так как между различными видами речевой деятельности существует тесная взаимосвязь. И, несмотря на то, что «устные и письменные, продуктивные и рецептивные виды речевой деятельности имеют свои особенности», «недооценка хотя бы одного из видов речи приводит к ослаблению автоматизмов, угасанию навыков и снижению общего уровня владения языком» [3, 80].

Обучение орфографии является составной частью обучения письму. Соответствующие упражнения и методические приемы направлены на формирование, развитие и проверку усвоения орфографии в пределах изученного лексического материала. В этом ряду можно выделить следующие задания: собрать слово из отдельных букв; написать слова с определенной буквой на определенном месте; собрать слова из отдельных частей (слогов или корней); написать слова с одинаковым количеством букв, меняя только одну из букв в каждом последующем слове; использовать буквы из предложенного слова в качестве начальных букв слов для составления собственного предложения из них; вставить в слова пропущенные буквы; сгруппировать слова по звукобуквенным соответствиям; к транскрипции слова подобрать его написание; к слову подобрать его транскрипционное обозначение; сгруппировать слова по правилу чтения; прочесть слова и предложения по буквам; исправить преднамеренные ошибки в орфограммах; решить кроссворд / чайнворд; выполнить лексический / текстовый диктант; и т.п. [4]. Умение четко объяснять правила написания слов, воспроизводить их написание по буквам вырабатывает «орфографическую зоркость», т.е. привычку обращать внимание на орфографические особенности слов [5, 6].

При этом желательно «наличие постоянных внешних стимуляторов интереса, активности, настойчивости», «сочетание теоретических сведений с интенсивной тренировкой», что помогает создать прочную языковую и речевую базу [3, 28].

Особый интерес в этом плане вызывает опыт проведения в англоязычных странах таких как Великобритания, Канада, Австралия, Новая Зеландия, США, а также в странах Содружества Наций, так называемых *Spelling Bees* – соревнований или чемпионатов по правописанию, проводимых среди разных возрастных групп как на местном уровне или на уровне учебных заведений, так и на общенациональном или международном уровнях. Состязания, зародившиеся в США, имеют более чем вековую историю. Первые *Spelling Bees* в США прошли в 1850 году и на национальном уровне – *The United States National Spelling Bee* – в 1925. Британия начала проводить *Spelling Bees* в 1876 году. Их целью изначально стало помочь школьникам, студентам и взрослым улучшить свои орфографические навыки, расширить словарный запас, поднять уровень владения английским языком в целом. При этом высокие требования предъявляются не только к участникам, произносящим слова по буквам (*spellers*), демонстрируя знания в области орфографии, но и к тем, кто озвучивает эти слова для участника – «произносителям» (*pronouncers*), от которых требуется умение фонетически правильно произнести слово, дать определение его значения, привести пример на употребление данного слова [6].

Подготовка к подобного рода конкурсам активизирует как лингвистический, так и экстралингвистический потенциал участников. А также имеет познавательно-коммуникативную ценность в силу «беспредметности» выносимых на конкурс словарных единиц, которые занимают «промежуточное место между дисциплинами гуманитарного, общественно-политического цикла (например, история, география, литература), естественно-научными дисциплинами, представляющими точные науки (например, математика, физика, химия) и дисциплинами эстетической, профессионально-практической, трудовой, спортивной подготовки (например, музыка, машинопись, шитье, гимнастика)» [1, 36].

Проведение подобных мероприятий в отечественных учебных заведениях сможет способствовать повышению мотивации обучаемых и, в целом, эффективности процесса обучения английскому языку.

Література

1. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / Ирина Алексеевна Зимняя. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
2. Смирницкий А.И. Лекции по истории английского языка (средний и новый период) / Александр Иванович Смирницкий. – М.: Добросвет, 1998 – 238 с.
3. Демьяненко М.Я., Лазаренко К.А., Кислая С.В. Основы общей методики обучения иностранным языкам / М.Я. Демьяненко, К.А. Лазаренко, С.В. Кислая – К.: Вища школа, 1976. – 283 с.
4. Настольная книга преподавателя иностранного языка: Справочное пособие / Е.А. Маслыко, П.К. Бабинская, А.Ф. Будько и др. – Минск: Высшая школа, 1992. – 445 с.
5. Яо Э.А. Пособие по орфографии английского языка: Учебное пособие / Эмилия Александровна Яо. – М.: Высшая школа, 1981. – 120 с.
6. Электронный ресурс - Режим доступа: <http://www.spellingbee.com/contest-rules>

УДК 82.1.111-32.09(043)

Левченко Анастасія Віталіївна, асистент кафедри англійської філології

ВИДИ АНАЛІЗУ ТА ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Актуальність дослідження. Робота з художнім текстом, що включає в себе такі найважливіші етапи та види, як аналіз та інтерпретація, без сумніву, є основою філологічної підготовки та подальшої діяльності. Питання теорії та практики аналізу тексту привертати та продовжують привертати увагу вчених-філологів, викладачів вищої та загальноосвітньої шкіл. Існує велика кількість наукових, навчально-методичних та довідкових видань, в яких текст розглядається з різноманітних точок зору. Однак слід відзначити, що існує необхідність систематизації та узагальнення наявної інформації.

Мета роботи – розглянути найпоширеніші види аналізу художнього тексту.

В останні роки саме художній текст став «первинною даністю і основою філологічної діяльності» [1, 59] в школі та вищих навчальних закладах. Принципово важливо розуміти різницю між спеціальним аналізом художнього тексту і інтерпретацією його змісту. Відповідно до походження, «аналіз» позначає «розбір», синонімом інтерпретації є «тлумачення», що виправдовує функціональність аналітичної роботи з художнім текстом. Аналіз того, як текст побудований, наприклад, сам по собі його змісту не відкриває, так як формальна структура тексту не тотожна його змістовної організації, для прояснення якої потрібні особливі зусилля інтерпретатора.

Таким чином, аналіз та інтерпретація тексту – це різні, хоча і взаємозалежні, поєднані етапи та види філологічної діяльності. Різниця між ними полягає ще й у тому, що аналіз може бути кінцевий, а тлумачення – нескінченно. У будь-якому унікальному художньому тексті є така глибина сенсу, куди ми поки ще не в силах зазирнути. Тобто тлумачення тексту не поєднується з його розумінням. В процесі розуміння зміст не тільки відкривається, але і ховається одночасно. Як сказав М. Хайдеггер, зміст не кінцевий пункт, а напрямок інтерпретації[3]. Розуміння можна визначити як повне проникнення в те, що Ю.Лотман називав «сходженням від тексту до задуму»[5]. Повне, абсолютне, безумовне розуміння художнього тексту неможливо, оскільки воно вимагає ототожнення (тавтології) читацької та авторської думки, при якому воно тільки й може бути достовірним і істинним.

Слід відзначити, що провести аналіз тексту легше, ніж досягти розуміння його змісту в процесі тлумачення. Але потрібно прагнути до їх сполучення, демонструючи фактичну точність аналізу і мистецтво переконливої, цікавої інтерпретації художнього тексту, що може бути обумовлено співвідношенням об'єктивних і суб'єктивних умов філологічної роботи з ним. Об'єктивний характер має аналіз тексту. Цим обумовлена і різниця в критеріях оцінки аналітичної та інтерпретаційної діяльності: перша оцінюється за шкалою «правильно-

неправильно», друга – допускає принципову варіативність тлумачення, припускаючи його неоднозначний оціночний коментар[2].

Щодо видів аналізу художнього тексту, перш за все, слід відзначити цілісний аналіз. Теорія і практика цілісного аналізу художнього тексту не нова, але і не безперечна. Вона обговорюється в науці з сімдесятих років XX століття. Одним з головних її авторів є Л.Л.Гіршман. У його роботах добре розкрито саме поняття цілісності. Цілісність передбачає внутрішню завершеність художнього твору як цілого, коли в ньому ні додати, ні відняти нічого не можна [2]. Звідси головний принцип цілісного аналізу: текст аналізується в єдності форми і змісту.

Принципи цілісного аналізу адекватно реалізуються при зверненні до епізоду з великого епічного твору. Один з них – свого роду метонімічний підхід до тексту, коли через розбір його частини складається уявлення про ціле, оскільки основні особливості, притаманні художньому творінню, відображаються на всіх рівнях. Таким чином, цілісний аналіз епізоду, спрямований на такі його найважливіші аспекти, як суб'єктно-мовна організація оповіді, обумовлена творчими принципами автора; образи персонажів, художні деталі

Наступний вид аналізу – інтертекстуальний. Він принципово звернений не лише до даного тексту, а й до інших творів, у взаємодії з якими він створювався. Текст розглядається як інтертекст, тобто як результат міжтекстовою взаємодії, як цитатний текст, насичений «чужим словом». На думку Ю.Лотмана, текст – не тільки генератор нових смислів, а й конденсатор культурної пам'яті[5]. Він має здатність зберігати пам'ять про свої попередні змісти. Інтертекстуальний підхід припускає, насамперед, зіставлення типологічно схожих художніх явищ, їх розгляд як певних варіацій всередині одного великого метатексту.

Причому, сам феномен інтертекстуальності не лише словесний, а вже «бути цитованими» можуть бути і структура, образ, фабульна ситуація, жанровий елемент. Інтертекстуальний аналіз дозволяє виявити нову функцію цитати (явної або прихованої), ремінісценції (пригадування, що виникає по асоціації), алюзії (авторського натяку на неназване джерело). Цитата збагачує авторський текст додатковими смислами і надає йому семантичну багатомірність.

Важливе місце в типології аналізу займає структурний аналіз. Він пов'язаний, насамперед, з визначенням значення і цінності внутрішніх відносин в художньому творі, дозволяючи виявляти не тільки вербально виражений зміст тексту, але і той, який обумовлений його структурою. Теорія і практика структурного аналізу в класичному вигляді представлена, насамперед, в роботах Ю.Лотмана. Головні принципи структурного аналізу наступні: визначення формальної підстави для поділу системи на протиставлені блоки і елементи; вивчення окремих елементів і системи їх взаємозв'язків на різних рівнях; виявлення відносин між структурою та ідеєю[2, 51].

Зі структурним аналізом пов'язаний і композиційний. Композиція – це розташування і співвіднесеність компонентів художньої форми, тобто побудова твору, обумовлена його змістом і жанром. Композиційний аспект – один з найважливіших. Композиція скріплює елементи форми і їх ідею. Звідси композиція є невербальна форма її вираження. Аспекти самої композиції різноманітні. Різниться композиція як розстановка персонажів, як компоненти твору, як монтаж деталей (психологічних, портретних, пейзажних і т.д.), як повтор символічних деталей, як зміна суб'єктно-мовленнєвих точок зору і мовних дискурсів в тексті, як членування його на частини. Репрезентативний композиційний аналіз представлений в дослідженнях А.П.Скафтімова, Л.Кайди та ін. [2, 67].

Лінгвостилістичний аналіз спрямований на вивчення художньої мови, що включає в себе самі різні стилі. Як відомо, він відрізняється від нормативної, літературної мови своєю естетичною функціональністю. З лінгвістичної точки зору розглядається словесна матерія тексту, аналізуються мовні одиниці різних рівнів – від фонетичних до синтаксичних, включаючи тропи, фігури мови і прийоми віршування; зі стилістичної точки зору розбирається то, як арсенал мови функціонально використовується художником слова[2, 69].

Таким чином, основне завдання лінгвостилістичні аналізу – виявлення та пояснення мовних фактів в їх художньому значенні і вживанні, а також вивчення прийомів індивідуально-авторського використання мовних засобів. Оскільки саме мова є матеріалом і основним засобом художньої літератури, аналіз її словесної природи набуває визначального значення. Тому лінгвостилістичний аналіз виступає як фундамент комплексного, філологічного аналізу.

Забезпечити ефективність філологічної діяльності, пов'язаної зі сприйняттям та розумінням, може герменевтичний аналіз. Герменевтика розглядається як прикладна техніка та методологія тлумачення текстів; як філологічна, історична та філософська теорії тлумачення текстів; як методологія суспільних наук взагалі; як універсальне філософське вчення, здатне служити методологічною і світоглядною основою розуміння. З герменевтичної точки зору до тексту застосовні два прямо протилежних твердження: з одного боку, можна сказати, що зміст обмежується текстом; з іншого боку, зміст не обмежується текстом.

Аналіз художніх текстів XIX століття стає подібний древнім герменевтичним технікам – це певний процес тлумачення та роз'яснення «непосвяченим» «прихованих смислів» і «сокровенних таємниць». Історична дистанція, що відокремлює інтерпретатора від творця твору грає роль особливого фільтра: відсіваються приватні інформаційні коди, що веде до справжнього розуміння. Водночас саме принцип «авторської авторитетності» виявляється єдиним критерієм верифікації інтерпретації тексту. Кожен інтерпретатор виявляється на перехресті трьох головних «вимірів» герменевтики: описативного (сама система «опису значень» тексту), нормативного (мета цих описів, пов'язана з етичною позицією інтерпретатора) і метафізичного (конфлікту між системами цінностей самого інтерпретатора і творця тексту). Таким чином, найважливішим завданням герменевтичного аналізу стає «не тільки усереднення нашого історичного контексту з контекстом літературного твору, а й розширення обізнаності читача, допомога в його більш глибокому розумінні себе»[4].

Саме герменевтичний аналіз поєднує у собі структурність аналітичної роботи читача та вільну роботу інтерпретатора. Представлені види аналізу тексту являють собою лише частину сучасних розробок цього питання, але є одними з найпоширеніших.

Література

1. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Михайлович Бахтин. – Москва: Художественная литература, 1972. – 167 с.
2. Борисова В. В. Художественный текст: аспекты анализа и интерпретации : учеб.-метод. пособие [Текст]. / В. В. Борисова – Уфа: Изд-во БГПУ, 2008. – 120 с.
3. Гайдеггер М. Навіщо поети? / М. Гайдеггер. – Львів : Логос, 1996. – 136 с.
4. Загидуллина М. Герменевтическая техника анализа классического текста / Марина Загидуллина // Проблемы изучения литературы: Историч., культурологич., теоретич. и методич. подходы: Сб. науч. тр. – Челябинск: Изд-во Татьяны Лурье, 2002. – С. 5–12.
5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста [Электронный ресурс] / Юрий Михайлович Лотман // СПб.: «Искусство – СПб». – 1998. – Режим доступа к ресурсу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/Lotman/_Index.php

THE ESSENTIALS OF PUBLICISM

According to I. R. Galperin Publicistic Style appeared in mid-18th century. It falls into such sub-styles:

1. Oratorical (speeches, lectures, reports);
2. The style of essays and journalistic articles on publicistic, social, economic, moral, ethical, religious, educational, cultural, philosophical and popular-scientific problems;
3. The style of radio and TV commentaries.

The function of the Publicistic style is to form opinion through personal persuasion. That is why publicistic texts can more often than the newspaper style present the material in the first-person narration. One may call this function the “brain-washing one”. It is most strongly felt in the oratorical sub-style where the paralinguistic features such as voice, facial expression, gestures, etc. help the general effect. Logical argumentation and personal appeal are the most effective constituents of this style. Because of the mixture of reasoning and emotions which form an attitude, the style of publicism borders, on the one hand, on the newspaper, and on the other hand on emotive prose. Due to this trite as well as genuine imagery is often found in the publicistic style.

The oratory sub-style has a most essential feature of communication – the direct contact with the audience which requires a number of phrases and words such as: “Ladies and Gentlemen”, the pronoun “You”. Syntax is characterized by repetitions such as parallelism, framings, anaphoric repetitions, epiphoras, polysyndeton, etc.

The publicistic (oratorical) style is based mainly on the practical language, mostly personal. It may widely employ the elements of the poetic language.

The essay is defined by prof. I. R. Galperin as “a literary composition of moderate length on philosophical, social, aesthetic or literary subjects. It never goes deep into the subject, but merely touches upon the subject”. The most essential features of the essay are personality of approach to the subject of study and relative freedom and naturalness of expression, which is definitely contrary to scientific way of presentation. The language peculiarities of this stylistic variety are:

- a) laconism of expression;
- b) the first-person narration;
- c) the wide use of connectives;
- d) an abundance of emotive words;
- e) the use of tropes, especially metaphors and smiles.

The difference between an essay and a speech is that the former is more lasting while the latter is calculated for an immediate effect.

According to the subject matter and the treatment it receives, essays may be classified in the following way:

- 1) narrative
- 2) descriptive
- 3) reflective
- 4) argumentative

This division is by no means clear-cut; in fact most essays have features characteristic not of one particular type but of several types.

The narrative essay

A narrative essay is a description of happenings as they follow one another. It is easy to write such essays because the material is arranged according to the natural course of events. Each paragraph may be devoted to one particular episode or a group of episodes. In addition to describing events in chronological order, the author is expected to express his point of view on the subject as well. Narrative essays bear a close resemblance to those short stories in which the author describes events as he himself has experienced them. Thus, practically all narrative essays may be classed as

short stories. For this reason some linguists claim that there is no justification for distinguishing between the two forms.

The descriptive essay

A descriptive essay describes people, places, some natural phenomena. The order in which the ideas follow one another is determined not by the sequence of events but rather by certain qualities of these ideas and the logical connection between them. Such essays may start from the general and work towards the particular (deductive approach), (as is more usual) or from the particular to the general (inductive approach).

The reflective and argumentative essays

The reflective essay is primarily an exercise in contemplation upon any given subject while the argumentative essay is an exercise testing the ability to discuss the problem, to argue for or against a proposition. In reflective essays the author relies more on his power of imagination and ability to observe things. Speaking about the argumentative essays, in most of the cases they rely on general knowledge. But in both types the author arranges his ideas logically, more thought and time is required on the part of the reader to comprehend these essays. Here a plan is essential. The author groups ideas together and then arranges them in the order best suited his intention. Such essays are developed through analysis and the greatest amount of space is allotted to descriptions of the author's own thoughts, feelings, behaviour, etc but if written exclusively in this way the essay will express a purely subjective approach and thus will sound less convincing and interesting.

Conclusion:

The function of the Publicistic style is to form opinion through personal persuasion. That is why publicistic texts can more often than the newspaper style present the material in the first-person narration. One may call this function the "brain-washing one". It is most strongly felt in the oratorical sub-style where the paralinguistic features like voice, facial expression, gestures, etc. help the general effect. Logical argumentation and personal appeal are the most effective constituents of this style. Because of the mixture of reasoning and emotions which form an attitude, the style of publicism borders, on the one hand, on the newspaper, and on the other hand on emotive prose. That is why trite and also genuine imagery is often found in the publicistic style.

Literature:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования) / Арнольд И.В. (Курс лекций.) – Флинта. Наука, 2009. – 384 с.
2. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / Виноградов В. В. – М. : Издательство Академии Наук СССР, 1963. – 256 с.
3. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / Гальперин И.Р. – М., 1958. – 459 с.
4. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста / Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии: Анализ поэтического текста / Ю.М.Лотман, М.Л.Гаспаров. – СПб. : Искусство-СПб, 1996. – 846с.
5. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка / Мороховский А. Н., Воробьева О. П., Лихошерст Н. И., Тимошенко З. В. – Киев, 1991. – 245 с.
6. Galperin I.R. STYLISTICS / Galperin I.R. Стилистика английского языка. – М. : Высшая школа, 1971. – 344 с.
7. Skrebnev Y.M. Fundamentals of English Stylistics / Skrebnev Y.M. – М. : Наука, 2001. – 208 с.
8. Znamenskaya M.A. Stylistics of the English Language / Znamenskaya M.A. – М. : Наука, 2003. – 193 с.

КОНЦЕПТ «СЕМЬЯ» В ТВОРЧЕСТВЕ ДЖЕЙН ОСТЕН (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА «МЭНСФИЛД-ПАРК»)

Романы Джейн Остен (Jane Austen, 1775 – 1817) и в наше время востребованы читателем, так как посвящены не теряющим актуальности общечеловеческим ценностям, выявляют эволюцию концепции личности женщины в историко-литературном развитии. Интерес профессиональных исследователей основан на мнении, что Джейн Остен успешно разработала новые темы, мотивы и приемы, которые обогатили английскую реалистическую прозу XIX-XX вв. При этом интерпретация художественного наследия этого автора на протяжении почти двух веков закономерно меняется в сторону выявления нравственно-философского содержания.

Актуальность данного исследования связана с важной для современного гуманитарного знания антропоцентрической направленностью, что, прежде всего, касается использования понятия «концепт», обобщающего особенности восприятия мира как целостным этносом, так и отдельными его представителями. Кроме этого, в последнее время изучение концепта как ментальной категории культуры стало одним из приоритетных направлений литературоведения и лингвокультурологии. Новизна исследования заключается в том, что в украинской и российской науке творчество Джейн Остен в целом и концептосфера ее романов, в частности, исследованы недостаточно. Выбор концепта «семья» обусловлен тем, что именно с его художественным воплощением связано основное идейно-художественное содержание романов Д. Остен, а также ее этическая и социальная позиция.

Цель исследования – на основе анализа концепта «семья» в оригинальном тексте указанного романа определить роль и место данного концепта в художественной картине мира писательницы.

В качестве базовой дефиниции концепта как литературоведческой категории в данном исследовании было взято определение, предложенное В.И. Карасиком: «Художественный концепт понимается как вербализированная в художественном произведении ценностно значимая ментальная единица индивидуально-авторской картины мира, представляющая, с одной стороны, общепринятые значения, а с другой – отражающая субъективный авторский опыт переживания действительности» [2, с. 72].

По мысли Д. Лихачева, концепт является заместителем значения, который обеспечивает общение и к тому же тесно связан с национальным, культурным, профессиональным, возрастным опытом человека [3, с. 77]. В культурных концептах выделяются *образ, понятие, оценка* [2, с. 109]. Суть культурной семантики концептуального анализа заключается в исторической характеристике исследуемого явления, определения роли и места концепта в пословицах, поговорках, фразеологизмах, художественной литературе. Как утверждает исследователь, ценности, которые лежат в основе оценки, объединяются в ценностную (концептуальную) картину мира [3, с.80].

Сам термин «концепт» универсален и имеет сложную и противоречивую природу в когнитивном понимании: он оперативен и в то же время отображает результаты человеческого опыта, имеет инвариантный стержень и вместе с тем постоянно изменяется. Вышесказанное в полной мере относится и к концепту «семья». В отношении романа Д. Остен «Мэнсфилд-парк» данный концепт понимается нами как один из базисных архетипов как британской, так и отечественной культуры, который (в нашем представлении) включает в себя три микроконцепта:

1. Микроконцепт «ДЕТИ»
2. Микроконцепт «РОДИТЕЛИ»

3. Микроконцепт «ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ПОКОЛЕНИЯМИ»

Культурный код текста романа отражает авторские представления о различных аспектах семейной жизни: характер отношений между мужем и женой, предназначение женщины и ее положение в семье, воспитание детей, сложности внутреннего мира персонажей, нюансы переживаний героев, их поведение в обычных и экстраординарных ситуациях.

Под первым микроконцептом понимаются особенности построения образов представителей младшего поколения и их отношения между собой. Он представлен образами Фанни Прайс, Эдмунда, Тома, Джулии и Марии Бертрамов, Мэри и Генри Крофорд, мистера Рашуота.

В романах Джейн Остен представлена мысль, характерная для менталитета молодых людей XIX века – удачный брак для них является главной жизненной целью.

Автор не отрицает то, что брак необходим в жизни человека, однако указывает также на то, что эта цель не должна быть единственной, важно также стремление к самореализации, необходимо повышать свой культурный уровень и улучшать моральные качества. Эта идея находит воплощение в образе главной героини, которая, как и протагонисты других романов Остен, наделена способностью к познанию, рассуждениям и самоанализу. Фанни обладает богатым внутренним миром и других людей она склонна оценивать, в первую очередь, по их душевным качествам. В романе спокойной, рассудительной Фанни противопоставлены ее легкомысленные кузины – Мария и Джулия Бертрам, причем, хотя автор и избегает открытых высказываний в пользу какого-либо героя, видно, что линию поведения главной героини она считает более правильной.

Таким образом, систему персонажей младшего поколения мы можем рассматривать в виде некоторого рода оппозиции, по одну сторону которой оказываются герои, наделенные такими качествами, как рассудительность, скромность, альтруизм (Фанни Прайс, Эдмунд Бертрам), а с другой стороны – склонные к легкомыслию и эгоистичности Мария, Джулия и Том Бертрамы.

Микроконцепт «РОДИТЕЛИ» отражен в образах сэра и леди Бертрам, мистера и миссис Грант, миссис Норрис, мистера и миссис Прайс. В романе «Мэнсфилд-парк» указанным образам уделяется гораздо меньше внимания, чем образам, входящим в первый микроконцепт, однако и здесь следует выделить несколько особенностей их построения.

В творчестве Джейн Остен наблюдается тенденция преобладания негативных характеристик образов старшего поколения, что нашло отражение также и в исследуемом романе. Еще одной отличительной чертой образной системы романов Джейн Остен является отсутствие образов родителей, которые могли бы служить положительным примером для младшего поколения.

Говоря о микроконцепте «ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ПОКОЛЕНИЯМИ», необходимо отметить, что тема «отцов и детей» является одним из лейтмотивов творчества Джейн Остин и в отношении именно этого аспекта семейной жизни критика писательницы становится наиболее острой. Отдавая должное почтенному возрасту и жизненному опыту и указывая на необходимость подчиняться воле родителей, автор, тем не менее, не считает, что младшее поколение должно быть вовсе лишено своего мнения. Однако, возможно, повинаясь моральным нормам времени, а возможно личному опыту, Джейн Остен все же признает, что молодые люди должны учитывать мнение родителей. Особенно ценным мнение родителей представляется писательницей при выборе спутника жизни, ведь именно в этом вопросе молодым людям в силу неопытности присуще ошибаться. Однако и родителям следует прислушиваться в этом вопросе к желаниям своих детей.

Выводы. Исследуемый концепт «Семья» представляет собой организованную, содержательно неоднородную, многоаспектную структуру. С одной стороны, структура концепта «Семья» определяется как триединство общечеловеческого, культурного и субкультурного слоев. С другой стороны, взаимоотношения микроконцептов (родители-дети, братья-сестры, жена-муж) интерпретируют универсальные знания о семье в

соответствии с авторским замыслом и сформировавшимися представлениями писательницы. Во многих аспектах видение автора не совпадает с общепринятыми в ее время мнениями, однако, оно отличается рассудительностью и логичностью, а указанное несовпадение в некотором смысле приближает такое видение к менталитету современного человека, что и позволяет произведениям писательницы спустя столетия все еще оставаться актуальными.

Кроме того, в результате проведенного исследования мы пришли к выводу, что значимыми смысловыми компонентами концепта «Семья», репрезентированного в романе Джейн Остен «Мэнсфилд-Парк», являются рассудочность, рационалистичность, тактичность и сдержанность. Рассудочность и рациональность как отношение к жизни в творчестве Остен, с одной стороны, отражает влияние просветительской эстетики, а с другой - свидетельствует о прагматичности, присущей английской ментальности.

Литература

1. Ивашева В.В. Век нынешний и век минувший. Английский реалистический роман XIX века в его современном звучании [Текст] / В.В. Ивашева. – М.: Художественная литература, 1990. – 479 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст] / В.И. Карасик. – Волгоград: перемена, 2002. – 476 с.
3. Лихачев Д.С. Внутренний мир художественного произведения [Текст] / Д.С. Лихачев // Журн. вопросы литературы. – 1968. - № 8. – С. 74 – 87.
4. Austen J. Mansfield Park / J. Austen. – СПб.: КАРО, 2011. – 448 с.

УДК 81'373.3= 111

Олійник Сергій Валерійович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології

ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «ЧАС» У СУЧАСНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Фразеологічний фонд будь-якої мови, зокрема англійської, дуже багатий і різноманітний. Притому поняття часу у будь-якій культурі є невід'ємною частиною земного буття, віддзеркалення національної культури етносу. Великий інтерес вчених різних гуманітарних наук до поняття часу зумовив актуальність цієї статті, яка ставить за мету дослідити деякі філософські і лінгвістичні питання дослідження концепту ЧАС. Паралельно виникає необхідність систематизувати фразеологічні одиниці англійської мови, які передають значення часу. Слід також зазначити, що вживання такого типу фразеологізмів у мовленні також становить інтерес, що також обумовлює актуальність цього дослідження.

Об'єктом роботи виступає процес вербалізації концепту ЧАС англійськими субстантивними фразеологізмами.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць на позначення часу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що необхідно проаналізувати з точки зору структури та семантики фразеологічні одиниці такого типу, бо вони ще недостатньо вивчені та описані.

Наукова значимість дослідження в тому, що завдяки проведеній роботі визначаються національно-культурні особливості сприйняття часу носіями англійської мови.

У дослідженні приймається широке розуміння об'єму фразеології. Ми будемо дотримуватись класифікації фразеологічних одиниць, яка була розроблена батьком англійської фразеології у Росії О.В.Кунінін [3]. Слід зазначити, що ключовим критерієм даної класифікації є характер семантичної ускладненості фразеологічних одиниць. Також необхідно зауважити, що межі між представленими у класифікації групами часом дуже нечіткі та розмиті. Більше того, існує певна проблема в обмеженості фразеоматизмів і

змінних словосполучень. Здебільшого це стосується фразеоматики і ідіоматики. В результаті простежується розбіжність у питаннях об'єму фразеології.

Очевидно, що час розділяється для нас на минулий, теперішній і майбутній. І великою проблемою в першу чергу для філософів було визначити, де закінчується один час і розпочинається інший. Існує думка про пріоритет минулого над теперішнім і майбутнім. І сьогодні, і майбутнє людини базується на його минулому. На думку З.М.Оруджева: «Минуле постійно оживає в сьогодні і оживляє його, але джерелом змісту кожної її мрії є минуле» [4, с. 5]. Представлення людини про час знаходять своє відображення в мові. Одже, взаємозв'язок концептів ПАМ'ЯТЬ і МИНУЛЕ розглядається у дослідженні Н.Г. Брагіної [2]. Дослідниця говорить про те, як пам'ять відображає час, а саме минулий. Авторка зазначає, що висока мовна стабільність фразеологізмів дозволяє їм брати участь у формуванні загальнозначущого смислу і трансляції з покоління в покоління буденного знання [там само].

Минуле зберігається у пам'яті. Пригадуючи щось, людина повертається до свого минулого і знову переживає події, які збереглися у пам'яті. Досвід такого переживання закріплюється у фразеології. Таким чином, формування представлень про час тісно пов'язано з розвитком мови. Сприйняття категорії часу, її тлумачення, зумовлено релігійними, соціальними, індивідуально-особистісними та іншими чинниками.

У рамках даної статті вважаємо за потрібне розглянути проблему сприйняття часу людиною з точки зору психології.

Час в психології - предмет теоретичних і експериментальних досліджень. Ця наука вивчає різноманітні аспекти, пов'язані з людиною і часом: механізми психічного відображення характеристик «фізичного» часу (послідовність, одночасність, тривалість), вплив різнорівневих біологічних ритмів на динаміку психічних процесів, а також особистісно - психологічний аспект - структура психологічного часу особистості. Психологічний час - це відображення у психіці людини системи тимчасових зв'язків між подіями її життєвого шляху» [5]. Експерименти в області психології дозволили виявити зв'язок часу з емоційною сферою свідомості людини. «Оцінка часу (недооцінка або переоцінка тривалості проміжків часу) детермінується емоційним станом» [1, с. 22].

З точки зору **фразеологической активності**, найбільш продуктивним є компонент *time*. По-перше, за його частотності. За даними словника [CCED] слово *time* позначено як *most frequent* [6, с. 1752]. По-друге, за давністю походження слово *time* випереджає інші цікаві для нас компоненти ФЕ зі значенням часу: вперше зафіксоване вживання слова *time* - 893 рік [7, с. 37]; *hour* - 1250 рік [7, с. 416]; *moment* 1340 рік [7, с. 595]; *minute* - 1377 рік [7, с. 483]; *second* - 1391 рік [7, с. 350]. По-третє, така висока фразеологическая активність слова *time* пояснюється його найбільш узагальненим значенням, порівняно з більш вузькими, диференційованими значеннями інших компонентів.

Література

1. Аскарова А. Х. Семантические процессы в рамках лексико-семантического поля времени (на материале русского, английского, немецкого языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. Х. Аскарова. – Саратов, 1992. – 21 с.
2. Брагина Н. Г. Память и прошлое: языковые образы, культурные практики / Н. Г. Брагина // Известия РАН. Сер. лит. и яз. – 2003. – Т. 62. – № 5. – С. 3–13.
3. Кунин А. В. Курс фразеологии английского языка / А. В. Кунин. – 2-е изд. – М. : Высш. шк. ; Дубна : Феникс, 1996. – 381 с.
4. Оруджев З. М. Философия прошлого (или понятие прошлого не в обыденном смысле) / З. М. Оруджев // Вестн. МГУ. Сер. 7. Философия. – 2002. – № 3. – С. 3–26.
5. Краткий психологический словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Изд-во полит. лит., 1985. – 494 с. [КПС].
6. Collins Cobuild English Dictionary / ed. J. Sinclair. – 2nd ed. – London, 1995. [CCED].
7. The New Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. – 5th ed. – Oxford Univ. Press, 2002. – 3751 p. [NSOED]

EVOLUTION OF LANGUAGE

Every living language changes through time. It is natural that no records of linguistic changes have ever been kept, as most changes pass unnoticed. The history of the English language has been reconstructed on the basis of written records of different periods. The earliest extant written texts in English are dated in the 7th century A. D.

Certain information about the early stages of English and Germanic history is found in the works of ancient historians and geographers, especially Roman. They contain descriptions of Germanic tribes, personal names and place-names. Some data are also provided by early borrowings from Germanic made by other languages, namely Finnish and Baltic languages. But the bulk of our knowledge comes from scientific study of extant texts. The development of English began a long time before it was first recorded [1].

The evolution of language is made up of diverse facts and processes. It is connected with the external history of the language, namely, expansion over new geographical areas, migrations, mixtures and separation of tribes, political and economic unity or disunity, differentiation of language into functional varieties (geographical variants, dialects, standard and sub-standard forms, etc.), contacts with other languages. These aspects of external history determine the linguistic situation and affect the evolution of the language.

To shed light on the origin of language, scholars examine early archeological evidence, genetic findings, and linguistic reconstruction.

Archeological facts are the following. In 1856, human remains were found in Europe with a cranial structure so different as to suggest early humans, called Neanderthals*, might not have had language abilities. Neanderthals are an extinct species of human in the genus *Homo*. The species is named after Neanderthal ("Neander Valley"), the location in Germany where it was first discovered. They are closely related to modern humans. Remains left by Neanderthals include bone and stone tools, which are found from Western Europe to Central and Northern Asia. Later, remains were found in Asia and the Middle East as well, and pre-Neanderthals were discovered. Based on DNA evidence, Neanderthals are now classified as having split off from *homo erectus* 'upright man' around half a million years ago. Neanderthals may not have had language, but they made music, cared for the sick, and buried their dead [3]. Present-day humans — *homo sapiens* 'knowing man' — also descend from *homo erectus*. Both *homo erectus* and *homo sapiens* originated in Africa but started migrating quite early. *Homo erectus* originated three and a half million years ago because the fossils of Lucy are dated of this time. Lucy, another archeological fact, is several hundred pieces of bone representing about 40% of the skeleton of a female *Australopithecus* (a fossil bipedal primate with both ape-like and human characteristics, found in deposits of 4 to 1 million years old in Africa). It was discovered in 1974 in Ethiopia. Lucy is estimated to have lived 3.2 million years ago. The skeleton shows evidence of small skull capacity akin to that of apes and of bipedal upright walk akin to that of humans, supporting the debated view that bipedalism preceded increase in brain size in human evolution [4].

Stephen Oppenheimer, British geneticist and a leading expert in the use of DNA to track migrations. His theory is that over 160 000 years ago modern humans, *Homo sapiens*, lived in Africa. The earliest known archaeological evidence of our mtDNA and Y-chromosome ancestors is found in East Africa [2].

The genetic similarities and differences between the various populations suggest that humans migrated from Africa to Australia and Oceania, then to Asia, then to Europe and America. This implies greatest affinity between the people of Asia and those of the Americas, indicating that the Americas were settled by Asian (Siberian) peoples. Hypotheses about genetic relationships predict relationships between languages. It is assumed that language originated in one place, i.e. that it is monogenetic rather than polygenetic [2].

Reportedly (based on DNA tests), homo sapiens split off homo erectus 500,000 years ago, long before language originated. As for early homo sapiens, its skull does not resemble that of present-day humans; that of later homo sapiens, however, does. This resemblance started developing around 100,000 at the point when the culture of homo sapiens became diverse. That is why language is assumed to have appeared between 150,000 and 50,000 BP [1].

Literature

1. Gelderen E. A History of the English Language / Elly van Gelderen. – Amsterdam/Philadelphia. – John Benjamins Publishing Company, 2006. – 353 p.
2. Oppenheimer S. Out of Eden. Peopling of the World / Stephen Oppenheimer / – Constable and Robinson Ltd. – London, 2004. – 440 p.
3. Електронний ресурс – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki/Neanderthal>
4. Електронний ресурс – Режим доступу : [http://en.wikipedia.org/wiki/Lucy_\(Australopithecus\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Lucy_(Australopithecus))

УДК 82.09 (43)

Рибалка Ірина Сергіївна, кандидат філологічних наук, в.о. доцента кафедри англійської філології

КОММЕМОРАЦІЯ У СТРУКТУРІ РОМАНУ У.ЕКО «МАЯТНИК ФУКО»

Тема пам'яті останнім часом стала традиційною для філософії, соціології, культурології та художньої літератури. Зацікавленість вчених питаннями пам'яті суттєво збільшилась, окрім суто пізнавальних цілей, це зумовлено і соціально-трансформаційними процесами у політичній сфері, що обумовлює необхідність переосмислити минуле у зв'язку зі становленням новопосталих держав та внаслідок процесів глобалізації.

Сьогодні у соціально-гуманітарних науках поняття «пам'ять» постає одним із аспектів синтетичного підходу в дослідженні. Контекст нашого досліджень визначається методологічним спрямування дослідницьких стратегій в соціально-гуманітарних науках сьогодення: від продукування “метанаративів” до множинних описань; від кількісної стратегії дослідження – до якісної та їх синтезу; від акцентів на епохальних, всесвітньо-історичних подіях до мікроісторії.

Поняття «коммеморації» нерозривно пов'язане з поняттям «пам'ять». Коммеморації— процес запам'ятовування-пригадування через актуалізацію подій, образів і персоналій минулого в контексті сучасних поглядів і потреб [1].

Тож зазначимо, що феномен коммеморації є важливим елементом соціальних процесів сучасної культури, однією з форм трансляції «соціальної пам'яті». Французький соціолог П. Нора зазначає, що сучасність є епохою меморальною, тобто, епохою пам'яті. Механізмом реактуалізації досвіду минулого П. Нора вбачає «місце пам'яті»: сакральні предмети, архітектурні споруди, події, постаті, явища, асоціації тощо. Ці своєрідні «свідки» попередньої епохи, що пов'язують людину з минулим, посідають певне місце не тільки у фізичному, але й у віртуальному просторі культури. Художня література не може бути виключенням з цього переліку.

Важливе місце у сучасних міждисциплінарних досліджень соціально-гуманітарною сфери посідають так звані *memory studies*. Їх методологічним підґрунтям слугує концепція історичної пам'яті, яку вперше обґрунтував французький дослідник М. Хальбвакс. Він пояснював це поняття як сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і поза наукових знань і колективних уявлень соціуму про спільне минуле. Таким чином, інтерес до минулого становить невід'ємну складову самосвідомості будь якого суспільства.

Ми спробуємо розглянути використання коммеморації як літературного прийому та як механізм реактуалізації пам'яті, на прикладі роману У. Еко «Маятник Фуко», а також визначити особливості художнього осмислення образів історичної пам'яті з позицій сучасної культури.

Три редактори міланського видавництва “Гарамон”— Бельбо, Діоталлеві і Казобон зацікавились окультизмом. Вони вивчають його історичне коріння та спілкуються і з його сучасними послідовниками і, врешті-решт, переконуються, що окремі епізоди історії розвитку людства, які ззовні ніби й не пов'язані між собою, насправді є єдиним причинно-наслідковим ланцюжком, керованим таємними окультистичними силами.

Окрім основної сюжетної лінії роман має дві другорядні, як слугують фоном для основного:

- історія життя Казобона, до якої належать такі дрібніші сюжетні лінії: Париж у 70-х роках ХХ ст., подорож Казобона до Бразилії, сімейне життя Казобона;
- історія життя Якоба Белбо: дитинство, юність, його кохання.

З точки зору нашого дослідження, цікавими є саме ці дві сюжетні лінії, бо саме через життєпис головних героїв автор реконструює епоху другої половини ХХ століття.

Однією з форм коммеморативної репрезентації у романі є сукупність історичних дат і подій, що посідають певне місце в пам'яті нації. Так у романі описуються події Другої світової війни, доби республіки Сало та соціальний рух у Франції у 60-х - 70-х роках минулого століття. Історичний факт подається крізь призму бачення головних героїв і набуває особливого ідейно-естетичного сенсу.

У романі присутній діалогісторії та сьогодення, особливий спосіб інтерпретації теперішнього через образи минулого («місцяпам'яті»). Завдяки таємничій основі сюжету з елементами окультизму У. Еко спромігся розкрити причини моральної деградації європейського суспільства початку кінця ХХ століття.

Структура тексту включає в себе не лише текст-розповідь, але й електронні файли, написані одним з редакторів, Бельбо. Автор використовує коммеморацію як літературний прийом на змістовому рівні: у спогадах дитинства герой роману згадує Другу світову війну, зокрема те як ця війна відобразилася на мирному населенні. Наприклад, дитячі радощі відповідали тогочасним подіям: «Основною розвагою хлопчаків зі Стежини було колекціонування порожніх гільз та різноманітних залишків військового спорядження, яких після восьмого вересня не бракувало [1, с. 113]. Отже бачимо, що зброя та зброє припаси були для дітей найбажанішими іграшками, і навіть з тяжких військових буднів діти робили гру.

Жінки також не мали іншого виходу ніж прилаштовуватися до небезпеки, яка чекала на них повсюди. В одній з розмов зі своїм колегою Казобоном Бельбо згадує історію, що трапилася з його бабусею: «Моя бабуся, під час однієї перестрілки між фашистами та партизанами, що виступали одини проти одного з різних боків кукурудзяного поля, додумалася до чудового виходу: скільки в бік не тікай, завжди ризикуєш дістати сліпу полю, вона кинулася на землю посередині поля, як раз між двома лініями стрільців.» [1, с. 149]. Розповівши цю історію внуку, бабуся тим самим врятувала його від подібної ситуації, коли малий попав під обстріл, він згадав про бабуся та зробив теж саме: «Бачите, коли таких речей знаєшся змалечку, вони залишають в нервовій системі назавжди» [1, с. 108].

Значна частина роману стосується кінця 60-х років, коли в Італії загострюється протистояння молоді з владою. Країна поринає в ідеї соціалізму, молодь бажає революційних змін та знищення застарілої капіталістичної системи. У. Еко висвітлює цей сплеск соціалістичних настроїв надзвичайно яскраво, згадує він і “Паризький травень” 1968 року. Тоді багато молоді виходить на вулиці, влаштовує масові протести вимагаючи соціальних змін та покращення життя. Також вони виступали проти фашизму. Вустами Казобона У. Еко демонструє нам типові думки молодої людини, студента того періоду: «Шукаючи достойної віри я опинився посеред Революції, чи принаймні посеред її найдивовижнішої імітації, яка будь коли була здійснена. Я вважав достойним брати участь у зборах та урочистих подіях, кричати разом з усіма «буржуї, фашисти ніщо вас не врятує!»; хоча я не кидався бруківкою та металевими кулями, адже завжди боявся, що можу зазнати від іншого того ж, що зробив їм <...>» [1, с. 54]. Це відбувалося наприкінці 60-років ХХ століття. А вже у 1974 році страйкарі припинили мирні заходи та вдалися до збройного тероризму. Таким чином бачимо,

що молодь того часу, на думку У. Еко прагнула дійсно найкращого для своєї країни, вимагала змін та поваги від держави, але не розуміла до кінця “лівих” ідей, як їх можливо пристосувати в країні та що з цього насправді буде. Запал молодії енергії дуже часто не бачить дійсної остаточної цілі, на перший план виходить сама цікавість боротьби, утопічні мрії побудувати бездоганну державу або суспільство. Однак, ця молодь зовсім забула (на відміну від головного героя) про те, що проти зброї завжди буде застосована інша зброя з протилежного боку, та про те, які наслідки буде це мати.

Окрім змістовного рівня, на текстовому рівні роману також присутня коммеморація як прийом: згадування дат історичних подій, назви історичних подій та історичних діячів: «травень 1968 року», «Паризький травень», «республіка Сало» та так інше.

Акт художньої творчості полягає в реконструюванні соціально-історичних та моделюванні нових художніх реалій. Шляхом комбінації фантастично-детективного сюжету зі майже мемуарними включеннями У. Еко створив роман, у якому відобразив зв'язок поколінь та описав наслідки уважного або недбалого ставлення до свого минуло. Таким чином, за допомогою включення прийомів коммеморації у структуру роману на різних його рівнях (як на текстуальному так і на змістовому) автор спромігся актуалізувати процес поступового визрівання національно-державної та соціокультурної ідентичності італійського народу.

Література

1. Васильева Е. О. Коммеморация в практиках современной живописи: память о модерне в постмодерне : дис. ... канд. филос. наук : спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Е. О. Васильева. – Саранск, 2011. – 164 с.

2. У. Еко. Маятник Фуко / Пер. з італійського Мар'яни Прокопович. – Львів: Літопис. 2004, – 652.

УДК 808.5(075.8)

Стьопін Максим Григорович, старший викладач кафедри англійської філології

НЕОРИТОРИКА: ЦІЛІ, МЕТОДИ, ЗМІСТ

В XIX в. риторика як наука почала зазнавати кризи. У 1844 р В. Г. Бєлінський писав, що «риторика є наука гарно писати про те, чого не знаєш» [1, с. 39]. Подібна критика поступово привела до того, що в другій половині XIX ст. рідше видаються книги з риторики, вона зникає з планів багатьох навчальних закладів. Деякі функції риторики взяли на себе старі і нові галузі мовознавства. Інтенсивний розвиток функціональної стилістики, виникнення практичної стилістики забезпечували вибір адекватних засобів мови. Культура мови стала галуззю мовознавства; були створені словники і довідники труднощів російської мови в областях лексики, граматики, вимови.

Риторика як самостійний предмет з 20-х по 80-і роки XX ст. збереглася в деяких університетах на факультетах класичної філології, в духовних академіях. Кілька поколінь вчителів-словесників фактично не знали риторики.

Слід зазначити, що в більшості розвинених країн світу кризові явища не привели до гонінь на риторику, в тих чи інших варіантах вона викладалася в освітніх системах США, Великобританії, Німеччини, Франції, інших країн Європи. Між тим XX ст. стало століттям народження наук про мови, її механізми вивчали лінгвісти Ф. де Соссюр, А. А. Потебня, Л. В. Щерба і психологи Л. С. Виготський, Н. І. Жинкін, А. Р. Лурія. Склалася система наук про мови, які якоюсь мірою компенсували втрату риторики та збагатили її, коли настав час її ренесансу [1, с. 43].

Найбільш близька до традиційної риторики культура мови, що досліджує найбільш важкі моменти вибору, використання мовних форм, які відповідають літературній нормі. Стосовно психолінгвістики, теорії комунікації, семіотики, герменевтики, соціолінгвістики та

інших нових теорій, то вони дали основу відродженню древньої науки у вигляді неориторики.

Таким чином, завдяки кризі, який зазнала риторика у XX ст., виникла нова риторична наука, збагачена різними концепціями [2, с. 51].

Неориторика являє собою пряме продовження риторики класичної, незважаючи на істотні відмінності як в змісті, так і в методах. Подібність класичної та нової риторики полягає у їхніх цілях: за Арістотелем, мета ораторської майстерності (та його теорії – риторичного вчення) це – найбільш ефективний вплив, переконання слухачів у правоті оратора. В наші дні мета неориторики визначається як пошук найкращих варіантів (оптимальних алгоритмів) спілкування, впливу, переконання.

В неориторичі, як і в традиційній, виділяються наступні етапи:

- підготовка – робота над темою виступу, збір матеріалу, глибоке оволодіння темою;
- розташування матеріалу – побудова плану мовного твору;
- ретельне мовне оформлення тексту.

Збережені та отримали новий розвиток такі установки, як націленість стилю мови на рівень аудиторії, пошук контакту з нею, вивчення інтересів слухачів, майстерність виразної усної мови, вміння вносити корективи в підготовлений текст, аналіз власної мови та самооцінка. Неориторика отримала чимало нового від згаданих вище мовознавчих наук: це вивчення структури спілкування, ролей його учасників, процесу комунікації; вивчення механізмів кожного виду мовлення, її мотивів, цілей і т.д. [3, с. 112].

Неориторика виявляє інтерес до теорії та досвіду, накопиченому радіо, телебаченням, пресою, рекламою, до вивчення процесу оволодіння мовою і мовою дітьми та дорослими; до побудови теорії діалогу та полілогу, до варіантів зворотного зв'язку в спілкуванні.

Досліджуються індивідуальні особливості розуміння текстів, які допускають багатозначне тлумачення (герменевтика).

Вивчаються функціонально-сміслові типи мовлення, особливості їх побудови, їх стилістики – від розмовно-побутового стилю до суворої і лаконічної мови наукових монографій та дипломатичних документів. З позицій риторики вивчається так званий «мовний смак епохи», нові тенденції розвитку мови в її масовому вжитку (наприклад, велика кількість англіцизмів в останні роки), їх ставлення до понять культури мови, до традиційних норм етикету, а також народження і поширення нових етикетних мовних стандартів, включаючи невербальні. Величезну роль в неориторичі грає нова галузь мовознавства – лінгвістика тексту, його синтаксис, який вивчає побудову тексту, його компонентів, логічні, лексичні, граматичні зв'язки всередині цих компонентів. Ця нова теорія використовується для аналізу та оцінки готового тексту, для складання та вдосконалення (редагування) нового тексту на різних етапах його підготовки [4, с. 91].

Неориторика займається пошуком практичного застосування названих вище нових наукових напрямів в ораторській діяльності, в найрізноманітніших варіантах мовного спілкування, усного та письмового. Істотно розширюється практичне використання неориторики: вона шукає застосування і в діловому і побутовому спілкуванні, і у професійній та особистій діяльності, і навіть у спілкуванні з самим собою, тобто у внутрішній мові.

Література:

1. Абрамович С. Д. Риторика : навч. посіб. / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарьова. – Львів : Світ, 2001. – 240 с.
2. Абрамович С. Риторика та гомілетика / С. Абрамович. – Чернівці : Рута, 1995. – 365 с.
3. Ключек Г. Риторика вчителя-словесника / Г. Ключек, І. Оцабрик. – Кіровоград, 2005. – 347 с.
4. Мацько Л. І. Культура фахової української мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : Академія, 2007. – 443 с.

КОНЦЕПТ «MEDIA AND JOURNALISM» У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Концепт «MEDIA AND JOURNALISM» займає вагоме місце у розвитку та, як результат, поповнення словникового складу сучасної англійської мови. Даний концепт представлений такими лінгвальними інноваціями *anonymice, anus envy, back-channel media, barking head, beat sweetener, belligerati, blog, blogosphere, media culpa, militainment, muffin-choker, nanopublishing, news fasting, newsflow, news-grazing*.

Ключовим поняттям у даному концепті є слово *journalism*, який став своєрідним парадигмальним центром, за допомогою якого було створено ціли низка неологізмів, що позначають розмаїття видів журналісткої діяльності. Так, наприклад, новотвор *anniversary journalism* пояснює тип журналістики, яка висвітлює тільки урочисті й святкові події. Неологізм *civic journalism* (іноді даний термін трактується як *public journalism*) позначає концепцію представників суспільства «грати активну роль у процесі збору та обробки інформації». Нові технології, такі як соціальні мережі та медіа-сайти обміну інфомації, «розумні телефони», зробили такий вид журналістської діяльності більш доступним для великого загалу людей у всьому світі, які можуть повідомляти новини швидше, ніж традиційні органи журналістики. Проте в той же час, нерегульований характер «громадської» журналістики було розкритиковано зі сторони професійних журналістів за те, що новини стають дедалі суб'єктивними та аматорськими: "*There are many variations to civic journalism and numerous critics. But the idea is to encourage reporters to spend more time talking to citizens and less time gazing through the same lens as pols, elites and spin doctors*" (The Boston Globe, October 25, 2004).

У складі журналістської діяльності було винайдено термін *gotcha journalism*, який був створений з негритянської лексики, а абревіатура *gotcha* позначало скорочення від *got you*, тобто «попався». Іншими словами, дане поняття характеризує методи, метою яких являється заманити інтерв'юера у створення таких заяв, які наносять шкоду або компрометування їх причини, характер, цілісність та репутацію. Основна мета такого вмду журналістики – це зробити фільм або запис певного інтерв'ю, яке потім може бути скомпільовано, вибірково відредаговано та передано в ефір або надруковано так, щоб виставити особу, яка давала інтерв'ю у не вигідному світі, показати її з аморальної точки зору, некваліфікованою та суперечливою людиною. Зауважимо, що такий ефект також може бути досягнений за рахунок відтворення публічних виступів та послідовних, добре підібраних й відсортованих, кадрів або образів, які посилюються «негативний» вигляд інтерв'юера: "*The expression 'gotcha journalism' first started to be used widely in Britain following the Sun's headline. As in the United States it was trotted out whenever anyone wanted to slam aggressive reporting. Slowly but surely it came to be attached almost exclusively to investigative writing of the 'naming-names' variety*" (Insight On the News, February 17, 2002).

Наступним цікавим прикладом різновиду журналістики являється неологізм, який позначає «міксерну журналістику» або «чурналістику» *churnalism* – це журналістика без перевірок, створена з уламків релізів, Інтернет-видань або цитат, як правило, псевдоекспертів. Даний тип мас-медіа втратило вміння розповідати своїм читачам те, що дійсно відбувається у навколишньому світі. Люди, які працюють в даній сфері не шукають новин, а тільки «копають» матеріали з Інтернету, з яких згодом, як в міксері, «збивають» свої публікації, не важливо які вони за змістом тривіальні чи істинні, фальшиві або інформаційно ціннісність сучасної журналістики – це переробка вторинних неперевіраних матеріалів, більшість з яких прес-релізи, що продиктовані певними політичними або комерційними інтересами: "*Last year, I highlighted for MediaGuardian how Northumbria police hold back serious crimes from the media. Meanwhile, the force's £1.5m-a-year corporate communications*

*department pumps out more press releases on falling crime rates, clampdowns, raids, initiatives and other stories designed to produce positive PR. The result, I believe, is that most crime reporting in the north-east is now little more than **churnalism***" (The Guardian, December 7, 2009).

Результатом журналістської діяльності являється стаття. В сучасному англомовному складі існує багато різновидів номінації даного поняття. Наприклад, *charticle*, *tick-tock*, *infoganda*, *reefer*, *edvertorial*, *pajamahadeen*, *coffee-spitter*. Так, при словоскладанні першого слога слова *chart* та кінця другого *article* в результаті чого з'явилося нове лексичне новоутворення *charticle*, яке позначає комбінованість тексту статті, фотографій та графіки, що займає практично весь об'єм статті. У порівнянні зі звичайною статтею, що зазвичай складається з великого блоку текстової інформації або іншої графіки, яка використовується для посилення візуального ефекту статті та для розкриття додаткової інформації, *charticle* містить переважно фото з текстом, що, в цілях економії, займає не багато місця у статті, проте також розкриває певну інформацію та ключові моменти. *"The pugilist was one Henry Allen, a renowned writer and an editor with the Style section. On the other end of Allen's ire (something between a clenched fist and a slap, say eyewitnesses) was Style writer Manuel Roig-Franzia, co-author of a "charticle" (an appetizer-sized combination of words, images and graphics) that Allen called the second-worst story he'd seen in 43 years"* (The Washington Post, November 8, 2009).

Для позначення новини у статті або певної історії у всіх деталях та хронологічному порядку використовують неологізм *tick-tock*: *"The New York Times's Brian Stelter put together a **tick-tock** on how the news of just what that announcement contained seeped out via Twitter, which exploded after Keith Urbahn, Donald Rumsfeld's former chief of staff, tweeted: "So I'm told by a reputable person they have killed Osama bin Laden. Hot damn"* (Politico, May 2, 2011). Наступний неологізм було створено за допомогою прийому контамінації, тобто злиття двох вихідних слів. Наприклад, *infoganda*, яке було утворено від *information* та *propaganda*. Цей новотвор позначає фальшиву та оманливу інформаційну новину, у складі якої прихований певний підтекст, програма тощо. *"That is the conclusion of a fascinating new book, "Why America Fights," which traces America's involvement in a number of wars. It introduces a new word: **infoganda**. This being the masquerading of propaganda to go to war as information; Donald Rumsfeld called it "perception management." When you watch the military flyovers here each July 3, that is really and sadly part of that infoganda campaign, which has gotten costly and almost sacrilegious if you oppose it"* (Telegraph Herald, March 14, 2010).

Ще одним прикладом телеспопійного злиття двох вихідних слів для отримання одного являється неологізм *edvertorial* (Editorial + advertisement), який позначає певний тип написання статті, яка, на перший погляд, доволі об'єктивна, проте на справді, являє собою елементи маркетингу для рекламування якогось бренду. Зауважимо, що дане поняття замінило попереднє *advertorial*, оскільки, останнє, як виявилось, було недостатнім засобом виразу. *"Designers are taking to the web to craft "content" that is editorial-seeming but entirely brand-directed. (Think every designer blog, ever, basically " whether supposedly written by the designer him or herself about his or her daily life, or whether more far-ranging in its scope.) Women's Wear Daily calls this "**edvertorial**," because apparently the old standby "advertorial" wasn't specific enough for a medium, the web, where so much of this stuff bleeds together already"* (Jezebel, January 20, 2011).

Отже, як бачимо, даний концепт представляє собою цілу низку лінгвальних новоутворень, які як розширюють значення вже існуючих неологізмів, так й вносять нову конотацію тому чи іншому явищу або предмету. Маємо підкреслити, що даний концепт стрімко розвивається, тим самим поширює межі сучасного складу англійської мови.

Література

1. The Oxford Dictionary of New Words / compiled by S. Tulloch. – Oxford ; New York : OUP, 1992. – 322 p.
2. The Oxford Dictionary of New Words / ed. by E. Knowles, J. Elliott. – Oxford ; New York : OUP, 1998. – 357 p.
3. Pavel S. Neology and Phraseology in the Making / Sylvia Pavel // Terminology application in Interdisciplinary Communication / ed. by Helmi B. Sonneveld, Kurt L. Loering. – Amsterdam : Philadelphia, 1993.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА
ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ
У СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

УДК 372.8/811.112.2`243(043)

Воеводина Нина Михайловна, кандидат филологических наук, доцент

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ
СТУДЕНТОВ НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ КАК ВТОРОМУ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В настоящее время обучение более чем двум иностранным языкам на языковых факультетах вузов предопределяет рост профессиональной карьеры выпускников, а также позволяет постоянно совершенствовать компетенции в изученных языках и в дальнейшем самостоятельно изучать новые языки.

Овладение вторым иностранным языком (немецким на базе английского) в условиях контактирования трех языков – родного, 1ИЯ и 2ИЯ – порождает следующие закономерности, связанные с интерференцией и переносом: возникают проблемы интерференции (отрицательного воздействия) не только со стороны родного языка, но и со стороны 1ИЯ; наряду с интерференцией возникают и большие возможности для положительного переноса (трансференции). При этом интерференция, возникающая вследствие отрицательного воздействия родного языка и 1ИЯ на изучаемый третий язык, охватывает в разной степени все лингвистические уровни языка (фонетику, лексику, грамматику, орфографию) и влияет на развитие речевой деятельности на 2ИЯ, а также может сказываться на внеречевом поведении.

Положительный перенос (трансференция) может иметь место на следующих уровнях:

- на уровне речемыслительной деятельности: чем большим количеством языков человек владеет, тем более развиты его речемыслительные механизмы (кратковременная память, механизмы восприятия – зрительно и на слух, механизмы выбора, комбинирования, механизмы продуцирования при говорении, письме и другие);

- на уровне языка: сходные лингвистические явления в родном языке и 1ИЯ (английском) переносятся на 2ИЯ и облегчают его усвоение;

- на уровне учебных умений, которыми студент овладел в процессе изучения, как родного языка, так и 1ИЯ, и которые переносятся им на овладение 2ИЯ и тем самым существенно облегчают процесс усвоения;

- на социокультурном уровне: социокультурные знания, приобретенные в процессе изучения 1ИЯ, и на этой основе новые социокультурные поведенческие навыки также могут быть объектом переноса, особенно при наличии близости западноевропейских культур.

Частотность возникновения явлений интерференции и переноса зависит от следующих факторов:

- уровня владения 1ИЯ: чем лучше обучаемый владеет 1ИЯ, тем меньше явлений интерференции у него возникает и тем больше появляется возможностей для положительного переноса. Низкий же уровень владения 1ИЯ может оказывать тормозящее воздействие на овладение 2ИЯ;

- величины промежутка времени, который отделяет изучение 2ИЯ от изучения 1ИЯ: чем меньше промежутки, тем больше воздействие 1ИЯ на овладение 2ИЯ.

При обучении студентов 2ИЯ целесообразно опираться на коммуникативно-когнитивный метод, в основе которого заложено общение посредством иностранного языка, с одной стороны, и использования контрастивного подхода, с другой стороны. Контрастивный подход помогает выявить как черты сходства между тремя языками, так и их различия. Необходимо побуждать студентов к сравнению и сопоставлению языковых

средств контактирующих языков во всех случаях, когда это поможет предотвратить интерференцию и осуществить перенос.

Обучение немецкому языку как 2ИЯ осуществляется на основе первого иностранного языка – английского, родственного немецкому языку. Принадлежность английского и немецкого языков к одной группе языков в большей степени определяет их схожесть и облегчает изучение 2ИЯ, так как у родственных языков, как известно, можно выделить общие тенденции в произношении, в развитии грамматического строя, пласты родственных слов. Родственность этих языков главным образом отразилась на их лексике. Поэтому как раз наиболее расхожие слова, тематически отражающие явления быта (погода/природа, еда/напитки, части тела/здоровье, растения/животные, мода/одежда и другие) обладают явной взаимной понятностью. Важным преимуществом при изучении грамматики немецкого языка после английского является то, что обучаемые уже владеют терминологией, необходимой им для понимания грамматических понятий и пояснений. К тому же они накопили собственные индивидуальные методы изучения грамматики и тренировки грамматических средств, которые они могут перенести на новый иностранный язык. Основное преимущество этих языков заключается в том, что благодаря их родственному происхождению имеется значительное количество общих моментов в грамматике, которые можно использовать на занятиях. Контрастивный анализ немецкого и английского языков демонстрирует, какими грамматическими соответствиями этих двух иностранных языков можно воспользоваться. Таким образом, изучение студентами немецкого языка в качестве 2ИЯ на базе английского будет более успешным при правильной организации обучения, включающей целенаправленное и планомерное использование лингвистической компетенции обучаемых в 1ИЯ и опору на их лингвистическое мышление, сформированное на базе родного и 1ИЯ.

Литература

1. Бим И.Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского) : учебное пособие / И.Л. Бим. - Обнинск: Титул, 2001. - 48с.

2. Лапидус Б.А. Обучение второму иностранному языку как специальности. - М.: Высшая школа, 1980. - 174 с.

УДК 811.112.2 '373.7 (043)

Ганжело Світлана Миколаївна, асистент

ФРАЗЕОЛОГІЧНА КОНТАМІНАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ПОСИЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОСТІ МОВЛЕННЯ

Одним з найпоширеніших типів структурно-семантичних трансформацій ФО є фразеологічна контамінація. Вона як оказіональне утворення є характерною загалом для художньої мови і публіцистики. Контаміновані новотвори служать засобом вираження експресивної оцінки, відображають особливості мовленнєвої ситуації, використовуються як характерологічний засіб. Новотвори, побудовані за допомогою контамінації, наділені ознаками незвичності, новизни, але “живуть” вони лише в тексті [3, с. 27]. Явище фразеологічної контамінації трактується вченими по-різному. Л.М.Болдирева вважає, що “прийом контамінації ґрунтується на своєрідному поєднанні кількох фразеологічних одиниць у мікроконтексті”. Існує також трактування фразеологічної контамінації як стилістичного прийому, що зумовлює синтаксичне та семантичне взаємозчеплення двох чи більше фразеологічних одиниць унаслідок втрати щонайменше одного компонента у фразеологізмі. Одні дослідники називають цей процес способом “накладання”, злиття ФО з одним спільним компонентом, схрещенням, зміщенням двох семантичних понять на основі їх семантико-звукової близькості. Інші називають фразеологічну контамінацію “засобом взаємодії декількох ФО з будь-якими особливостями в плані їх вираження і в плані їх змісту”, ставлячи цим самим під сумнів “висновки деяких авторів про обмежені можливості

контамінації, тобто про те, що контамінують лише семантично близькі ФО чи лише фразеологізми з однаковою синтаксичною структурою” [1, с. 75].

Під фразеологічною контамінацією розуміємо поєднання двох або більше частин ФО, внаслідок якого може з’явитися нова ФО, тобто дериваційною базою для нового фразеологізму можуть бути дві або більше ФО. Поєднуватися можуть стійкі сполучення слів різної семантичної злитості: власне фразеологізми, прислів’я, приказки, крилаті вислови різного походження. Під час об’єднання один із компонентів звороту стає спільним. Він може бути іменником, дієсловом, прикметником. До того ж місцезоташування компонентів шляхом контамінації може змінюватися. Подібне поєднання відбувається на основі значеннєвої, граматичної та функціональної спільності або без будь-якої спільності, що спричиняє утворення індивідуально-авторського сполучення слів. Характер використання прийому фразеологічної контамінації в художній мові: не ламаючи корінним чином узуальні фразеологізми, тобто не порушуючи допустимі норми їх перетворень, творці контамінованих ФО все ж створюють у більшості випадків яскраві вирази [1, с. 72]. Поширеним типом контамінації ФО в художніх текстах є приєднання до базового фразеологізму елемента чи елементів другої ФО. Наприклад, фразеологізм *“aus der Haut fahren”* [2, с. 317] отримав варіантну форму *“aus Haut und Knochen fahren”* завдяки контамінаційному поєднанню з фразеологізмом *“nur/ noch/ Haut und Knochen sein”*. Сполучення в цій контамінованій одиниці компонентів ФО (*Haut, Knochen*), які співвідносяться генетично, оскільки перебувають між собою в тематичній спорідненості, не лише спричиняє посилення значення *“бути роздратованим, втратити самовладання”*, а й інтенсифікує відповідно емотивність похідної ФО. Наступним прикладом взаємодії одного базового фразеологізму з компонентами іншого може бути контамінаційне поєднання ФО *“die Augen offen halten”* [2, с. 56] і *“die Ohren auf tun”* [2, с. 88] у реченні *“Ich halte nur meine Augen und Ohren offen”*. Наведений контамінаційний прийом демонструє порушення нормативної мовної сполучуваності у ФО, але в той самий час є яскравим прикладом поєднання синонімічних фразеологізмів, завдяки якому збільшується питома вага емотивності нової okazionalnoї одиниці.

Можлива також контамінація сталих виразів, які близькі між собою структурно, але не мають семантичної тотожності. В наступному прикладі: *“Mama schüttete mich aus und saß dennoch mit mir in einem Bade”* поєднуються ФО *“das Kind mit dem Bade ausschütten”* і *“sie sitzen in einem Boot”*. Таке сполучення структурних компонентів схрещуваних фразеологізмів шляхом нейтралізації предметно-логічних сем надало вислову іронічного відтінку. Подібне контамінаційне поєднання ФО *“alles in einen Topf werfen”* і *“etw. unter einen Hut bringen”* відбувається і в іншому прикладі: *“...denn eine Move nimmt alles mit, ist keine empfindliche Taube, schon gar keine Krankenschwester – es wäre auch allzu einfach, könnte man alles, was weiß trägt, in einen Hut werfen, in einen Schrank stecken”*. Відсутність значеннєвої спільності вихідних фразеологізмів посприяло появі нового відтінку в семантиці okazionalnoї ФО, дало змогу глибше передати емоційний стан героя. Подібні типи трансформації фразеологізмів знаходять своє місце і в німецькому газетному тексті, в рекламі, проте кількість прикладів контамінаційного поєднання ФО в публіцистичній мові є нечисленною [3, с. 190]. На нашу думку, це можна пояснити тим, що досліджуваний нами прийом структурно-семантичної трансформації вимагає від публіцистів глибоких знань фразеологічного фонду німецької мови. В газетній практиці виробилися і закріпилися певні прийоми трансформації. Раніше вже йшла мова про те, що контамінуватися можуть різні за будовою сталі вирази. Прикладом контамінаційного поєднання прислів’я з власне фразеологізмом слугує вислів: *“Reden ist Blech, Schweigen ist Gold”*, який складається з прислів’я *“Reden ist Silber, Schweigen ist Gold”* і ФО *“Blech reden”*. В основі цього вислову лежать різноструктурні усталені сполуки, які не мають значеннєвої спільності, але в їхньому складі є спільний компонент *reden*. Заміна компонента *Silber* на компонент *Blech* розмовно-фамільярного фразеологізму *“Blech reden”* модифікувала значення прислів’я, що посприяло інтенсифікації емотивності нової okazionalnoї одиниці. Наявність спільного компонента

могла стати причиною появи наступної okazіональної ФО в газетному тексті: *“Wir stimmen mit Herz und Hand, und Beutel in euren Protest ein”*. Контамінація фразеологізмів *“mit Herz und Hand”* і *“ein Herz und ein Beutel sein”* відбулася при максимальному збереженні всіх компонентів схрещуваних ФО, які доповнюють одна одну, емотивно увиразнюючи складну ситуацію. Подібний контамінаційний прийом – шляхом поєднання ФО при збереженні всіх їхніх компонентів – має також місце в наступному прикладі: *“Auch wenn es für alte Hasard spielende Hasen selbstverständlich ist, für Neueinsteiger darf ein Hinweis nicht fehlen: Wintercamping erfordert Schneeketten! Nur so können Wartezeiten, Behinderungen, wenn nicht gar Unfälle vermieden werden”*. Індивідуально-авторський вислів *“alte Hasard spielende Hasen”* – це ще один яскравий приклад контамінації усталених одиниць, різних за стильовою належністю, а саме розмовної ФО *“ein alter Hase sein”* і нейтральної ФО *“Hasard spielen”*. Унаслідок перехрещення емотивно-логічного та логічно-емотивного фразеологізмів відбувається модифікація цілісного фразеологічного значення внесенням нових предметно-логічних сем та підсилення емотивності за рахунок сполучуваності емотивних сем [4, с. 153].

Прикладом контамінаційного сполучення ФО в рекламному тексті може слугувати наступна okazіональна ФО: *“Unsere Möbel und Accessoires sollen Ihnen dabei helfen – und das zu Preisen, die allein schon gute Laune machen”*. В основі контамінації лежать фразеологізми *“guter Laune sein”* і *“Spaß machen”*, які мають певну смислову близькість і позитивне емотивне забарвлення. Наступна контамінація *“Bundeswehrpapiere machen den Start klar”* демонструє схрещення вільного словосполучення *“alles klar zum Start”* і ФО *“den Anfang machen”*, яка належить до нейтрального стилю. Контамінація відбулася за рахунок наявності в структурі вихідних сполук синонімічних компонентів (*der Start, der Anfang*) [2, с. 264].

Проведений аналіз викладеного вище матеріалу дозволяє віднести фразеологічну контамінацію до прийомів трансформації фразеологізмів, які підвищують інтенсивність емотивності okazіональних сполук. Контамінація ФО не лише спричиняє посилення емоційності художнього і публіцистичного мовлення, але й суттєво впливає на збагачення фразеологічного фонду новими ФО з підвищеним ступенем емотивної виразності. Внаслідок фразеологічної контамінації може відбуватися нейтралізація предметно-логічного значення і підсилення емотивності, доповнення семантичної структури одного з понять семами іншого, зміна емотивного забарвлення, емотивної оцінності.

Різноманітні способи фразеологічної трансформації спрямовані на поновлення семантики й структури ФО і зумовлені певними стилістичними завданнями. Однією з причин появи трансформованих фразеологізмів є індивідуально-авторська обробка ФО в процесі їхнього функціонування в мовленні. Така творча трансформація стимульована розмовною мовою.

Література

1. Гавриш М.М. Контамінація фразеологічних одиниць у сучасній німецькій мові/ М.М. Гавриш // Іноземна філологія. – Вип. 83. – Львів, 1986. – С. 70-75.
2. Денисенко С.Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови/ С. Н. Денисенко. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 450 с.
3. Тараба І.О. Лексико-семантичні трансформації складу німецьких та українських фразеологізмів у газетно-інформаційних текстах / І.О. Тараба // Житомир : Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – № 34. – 2007. – С. 189-192.
4. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen./ H. Burger 2. unbearbeitete Auflage. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2003. – 224 S.

ПОХОДЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Лексико-семантичний рівень – найбільш динамічна підсистема в структурі мови, оскільки саме тут безпосередньо віддзеркалюються зміни, що відбуваються в реальному світі. Завдяки відкритості лексики кожної мови завжди налаштована на появу інновацій; у ній існують реальні можливості до постійного поповнення, зокрема, шляхом запозичень.

Однак порівняльне вивчення лексичних одиниць, які позначають одяг в німецькій та українській мовах, ще не було предметом окремих досліджень, що і обумовлює **актуальність** даної роботи.

Матеріалом дослідження виступають 94 іменника, що були отримані з Нового тлумачного словника української мови за редакцією В.В.Яременко [1], та 275 іменників із Великого німецько-російського словника за редакцією К.Лейна [2], наприклад: нім. *Der Mantel* ‘пальто’, *die Hausjacke* ‘піжама, домашня куртка’; укр. *чоботи*, *сорочка*.

Назви одягу належать до важливих компонентів основного лексичного фонду будь-якої мови. Дослідження цієї групи лексем може найтипівіше відображати складні процеси і трансформації всієї лексики в структурно-семантичному аспекті.

Важливим елементом семантичного аналізу є визначення прототипу запозичення. Багатозначні слова, зазвичай, запозичуються в одному зі своїх значень, об’єм значень при цьому, як правило, звужується [3, с. 74].

В більшості випадків запозичення потрапляють у мову як засіб для позначення нових речей та виразу раніше невідомих понять. У сучасній українській мові вживаються слова, засвоєні з багатьох мов, які приходили до складу української лексики в різні часи й різними шляхами. Деякі з них увійшли ще в давньоруську мову, а від неї були успадковані українською.

Деякі іншомовні слова були запозичені українською мовою безпосередньо в процесі прямих зв'язків українського народу з тим або іншим народом, але є чимало й такої іншомовної лексики, яка запозичалася через посередництво інших мов. Найбільшим джерелом, з якого засвоювалася до українського словника іншомовна лексика, була російська літературна мова [4, с. 48].

Запозичені іменники в українській мові становлять 45,7% від загального корпусу (94 одиниці) досліджуваної лексики, що використовується на позначення назв одяг.

Дослідження виявило, що джерелом найбільшої групи запозичень до української мови є англійська мова. Англіцизми складають 16,2% від загального корпусу запозичень, наприклад: *джермпер* ‘назва в’язаної кофти без коміра та застібок, яку одягають через голову’ є запозиченням з англійської мови *jumper*, що позначає ‘джермпер, блуза, матроська куртка’ [5]. У свою чергу, англійське *jumper* було утворене від запозиченого з французької мови слова *jure* ‘спідниця’ або ‘жакет’, що походить від арабської мови *dzubba* ‘довгий одяг з вовни’, звідти також укр. *шуба* ‘одяг із хутра з довгими полами’ [6, с. 48].

Третю за чисельністю групу запозичень до української мови становить італійська мова – 11,6%, наприклад, лексема *костюм* у сучасній українській мові має такі значення: 1) ‘комплект верхнього одягу, що складається з піджака, штанів, а іноді й камізельки (у чоловіків) або жакета й спідниці (у жінок)’; 2) ‘одяг (театральний або маскарадний одяг)’, ‘різний одяг спеціального призначення: лижний костюм, купальний костюм’ [5]. До української мови лексема була запозичена за допомогою французької *costume* ‘костюм’ з італійської мови *costum e* ‘звичай; звичка; костюм’. Італійський відповідник походить від лат. *consuetudo* ‘звичай, звичка’.

Запозичення з латинської мови становлять 11,6% досліджуваних одиниць, зокрема, до цієї групи відноситься засвоєна українською мовою лексема *штиблети* ‘чоловічі черевики на шнурках’, хоча вона і була запозичена з німецької мови *die Stiefelette* ‘полуботки’, але

генетичним джерелом походження лексеми є латинська мова *aestivale* ‘літнє солдатське взуття’ (від *aestas* ‘літо’), звідти вона була запозичена спочатку до французької мови *estival* ‘солдатське взуття’, а потім до німецької [7, с. 425].

Дослідження показали, що запозичення з інших мов до української є менш чисельними. Запозичення з польської мови дорівнюють німецького корпусу (7%), наприклад: *pas* ‘пас, пояс’; *kozuch* ‘кожух, шкура’; *kurta* ‘куртка’. Російські, арабські, голландські, перські, іспанські, індійські та тюркські мовні одиниці становлять у сумі 6,9% усіх запозичень в українській мові, наприклад: рос. *Майка* ‘трикотажна сорочка без рукавів та коміра’; араб. *hil’at* ‘халат; почесний одяг’; гол. *Lijf* ‘ліф; корсет’; пер. *serāpā* ‘сарафан; почесний одяг’; тюрк. *Papag* ‘папах’; ісп. *Palleteque* ‘пальто; плащ з капюшоном’; гінді *pājāma* ‘піжама; вбрання для ніг’.

Велику роль у розвитку словникового складу німецької мови відіграли запозичення з латинської та французької мов [8, с. 53]. Усього було виявлено 50 одиниць запозичень або 18,1% від загального корпусу (275 одиниць).

Французька революція обумовила найбільший відсоток запозичень до німецької мови, а саме 40%. Назва жіночого предмету одягу *die Bluse* ‘блузка’ походить від французької *blouse*. Походження цієї лексичної одиниці в французькій мові невідоме. Вперше лексема *die Bluse* зустрічається під час Французької революції в значенні ‘робочий халат візника (der Fuhrmannskittel)’, ‘робочий одяг (das Arbeiterkleid)’, що застосовується і досі [9]. Слово *die Bluse* сьогодні має наступні значення ‘блузка’, ‘кофточка’, ‘блуза’, ‘гімнастерка’ [2].

Англіцизми, запозичення яких в німецькій мові припадає на кінець вісімнадцятого – початок двадцятого століття, складають 32%. Слово *die Shorts* ‘шорти’, ‘короткі чоловічі шкарпетки’ [2, с. 770] належить до чисельних запозичень найменувань предметів одягу у 20 столітті з англійської мови, як, наприклад: *die Bluejean* ‘джинси’, *der Petticoat* ‘пишнанижняспідниця’, *der Pullover* ‘пуловер’. Англійське *shorts* дослівно перекладається ‘короткі’. Це субстантивація множини прикметника *short* ‘короткий’, що відповідає двн. *Scurz* ‘короткий’, ‘відрізаний’. З прикметником *scurz* тісно пов’язан іменник *der Schurz* (свн. *schurz*, двн. *scurz*) ‘короткий предмет одягу’, ‘фартух’. Давньоверхньонімецька лексема *scurz* походить від індоєвропейського кореня *sker-* ‘різати’ (нім. *Schneiden* ‘різати’, *scheren* ‘підрізати’, ‘обрізати’) [9].

Запозичення німецької мови з латини є результатом культурного та економічного контакту народів у перші століття нашої ери. Ці запозичення становлять 14% від усього об’єму досліджуваного матеріалу, наприклад: *der Pelz* ‘одяг з хутру’; *die Mütze* ‘шапка, кашкет’. Назва предмету одягу *der Mantel* (свн. *mantel*; двн. *mantal*) ‘пальто’ запозичена з латинської мови від слова *mantullum* ‘покрив’, ‘ковдра’. Подальше походження слова невідоме [9]. У сучасному слововжитку *der Mantel* застосовується в різних сферах у прямому та в переносному значеннях, наприклад: 1) ‘пальто’; ‘плащ’; ‘шинель’; 2) переносне значення: ‘прикриття’, ‘покрив’; ‘лічина’; 3) технічне значення: ‘оболонка’; ‘кожух’; ‘покришка’; 4) геологія: мантия (землі) [2, с. 597].

Інші запозичення до німецької мови не були такими багаточисленними, як з французької, англійської та латинської мов: з іспанської (4% від усього об’єму лексики) *die Gala* ‘парадний одяг’; з італійської (2%) *die Joppe* ‘куртка, тужурка’; з турецької (2%) *der Turban* ‘тюрбан, чалма’; з грецької мови (4%) *der Chiton* ‘хітон’.

Підсумовуючи наведене вище, можемо говорити, що у відсотковому відношенні українська мова має більше запозичених лексем на позначення назв одягу, ніж німецька мова. Українська мова нараховує 14 джерел запозичень, а німецька мова – тільки 8 джерел надходження іншомовної лексики. Найбільшим джерелом запозичень до німецької мови є французька мова. Українська мова утворює цю групу лексики шляхом запозичення з англійської мови.

Таким чином, вагому частку у складі кожної мови становлять запозичення, де найбільш типовою формою надходження іншомовної лексики є запозичення найменувань разом із запозиченням речі, явища, поняття.

Література

1. Яременко В.В., Сліпушко О.М. Новий тлумачний словник сучасної української мови [у 3 т.] / В.В. Яременко, О.М.Сліпушко. – К. : Аконті, 2008. – 2717 с.
2. Лейн К. Большой немецко-русский словарь / К. Лейн. – М. : Русский язык медиа, 2004. – 1040 с.
3. Горпинич В.О. Будова слова і словотвір / В.О. Горпинич. – К. : Рад. шк., 1977. – 119 с.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови / М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. – К. : Радянська школа. 1965. – 422 с.
5. ABBYYLingvo 12: [Електрон. ресурс] – Режим доступу до словн. : <http://www.Lingvo.ru>.
6. Етимологічний словник української мови: [у 7 т.]. / АН УРСР. Ін-тмовознавстваім. О. О. Потебні/ голов. ред.:Мельничук О.С. — К.: Наук. думка, 1982.
7. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: [у 2 т.] / П.Я. Черных. – М. : Русский язык, 1999. – 1182 с.
8. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / редкол.: акад. Білодід І.К. (голова) [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – 438с.
9. Duden. Das Herkunftswörterbuch: [Електрон. ресурс] – М. : Аби Софтвр, 2007. – Режим доступу до словн. : <http://traduko.lib.ru/>

УДК 81'42(045)

Даниленко Оксана Сергеевна, ассистент

КЛЮЧЕВЫЕ ПОНЯТИЯ НЕМЕЦКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

В виду сложности и многогранности концептуального содержания, соотносящегося с ключевыми словами эпохи, доминирующим способом его представления является номинация. Номинация, или название, - это процесс, постоянно сопутствующий познанию человеком окружающего мира. Чем полнее и точнее познание, тем детальнее наименование. Процесс наименования тесно связан с процессом узнавания, которое основывается на сопоставлении объектов и представлений о них с целью выявления их общих и отличительных свойств и признаков [7, с. 88].

Всякий акт номинации – порождение двухстороннего образования из идентифицирующего и дифференцирующего элементов. В процессе номинации обязательно возникает семантическая микросистема. Новая номинативная единица маркируется по отношению к старой. Но терминологические номинации как вторичные маркируются дважды, и по отношению к первичной семантической микросистеме, и по отношению к системе вторичной, терминологической [5, с. 106]. Например, существительное *die Wende* имеет общие значения «поворот, оборот, рубеж». При рассмотрении этого слова в политическом дискурсе, оно приобретает значения «перемена (политического) строя, перестройка».

Давая общую характеристику номинации, нужно отметить, что основная единица, на которую опирается номинация (т.е. фиксирование избранных явлений действительности при помощи языковых наименований) в общем сознании – это слово, например: *die Nachhaltigkeit, die Entwicklung, die Globalisierung, die Demokratie, intensiv* и.а. К номинативным частям речи относятся существительные, прилагательные, глаголы и наречия. Только в них, по мнению Я. К. Кухарж, постоянно оформляется новое содержание, создаются новые наименования. Он считает, что существительные могут транспонировать содержание слов, всех остальных номинативных частей речи и располагают для этого соответствующими морфологическими средствами. Существительным свойственна абсолютная номинативная значимость, несколько ослабленная у остальных номинативных

частей речи, обладающих сниженной способностью передавать содержание прочих частей речи [4, с. 121].

Слово — важнейшая единица языка, закрепляющая в соответствующих формах языковой материи идеальные значимости как понятийно-чувственные концепты рационального и наглядно-образного познания, то есть всевозможные виды зрительного, слухового и пространственного представления вещей, предметов, явлений [3, с. 35].

Во всех функциональных стилях речи встречаются отдельные слова, а иногда и выражения, которые по какой-то причине приобретают популярность и употребляются в течение определенного отрезка времени значительно чаще, чем до этого времени и после него [6, с. 58-59]. Так, например, в языке политики можно выделить следующие слова и выражения, употребляющиеся все чаще и чаще:

- *nachhaltig* (die *Nachhaltigkeit*) – *nachhaltige Entwicklung, nachhaltige Verkehrspolitik, nachhaltige Energiepolitik, nachhaltige Umweltentwicklung, nachhaltige Partnerschaften, auf Nachhaltigkeit setzen, Strukturen nachhaltig stark machen, die nachhaltige Konsolidierung*;
- *die Versicherung* – *die Arbeitslosenversicherung, die Gesundheitsversicherung*;
- *sozial* – *Sozialstaat, der soziale Frieden, die soziale Marktwirtschaft*;
- *die Verantwortung* – *Verantwortung in diesem System ist fest verankert, die Übernahme von Verantwortung anbelangen, in Verantwortung für andere Menschen stehen, Verantwortung an internationale Institutionen abgeben, eine zentrale Verantwortung für Frieden, Sicherheit und Stabilität tragen*.

Необходимо отметить, что в зависимости от тематики политической речи, в ней может присутствовать терминология из различных сфер, например экономические термины (*der Jahreswirtschaftsbericht, der Wirtschaftseinbruch, das Kindergeld, die Zinsschranke, die Gewerbesteuererinnahmen, das Familienunternehmen, die Lohnsummenregelung, der Grundfreibetrag, die Steuerschätzung, die Planwirtschaft, die Unternehmensteuerreform, der Binnenmarkt* u.a.), юридические термины (*die Arbeitgeber-/Arbeitnehmerseite, der Mittelständler, der Zuschuss, der Steuerzahler, das Ausfallverhinderungsgesetz, das Wachstumsbeschleunigungsgesetz, das Grundgesetz* u.a.).

Научно-технический процесс, интернациональный по своему содержанию, раздвигая национальные рамки, оказывает заметное влияние на развитие языка. Основной тенденцией, характеризующей современное состояние языков мира, является процесс интернационализации, который отражает их общую закономерность в эпоху НТР. Появление интернационализмов нельзя сводить только к заимствованию многими языками из одного языка-источника, их необходимо рассматривать в совокупности с более широкой проблемой международной языковой общности и закономерности межъязыковых соответствий, которые обусловлены единой сущностью человеческого мышления [1, с. 77]. Как и в других областях, в политических речах наблюдается большое количество интернационализмов и заимствованной лексики. Не менее разнообразен также состав заимствованной лексики.

В немецком языке продуктивным способом словообразования является словосложение. Именно поэтому значительную часть всего лексического состава охватывают сложные слова. Они могут выступать и в качестве терминов, и в качестве заимствований, как мы могли это видеть ранее, а так же и выступать в качестве единиц общего лексического фона, например: *das Wirtschaftsgespräch, der Technologiebereich, die Fehlergrenzen, die Wirtschaftsstruktur* u.a.

Как характерной для политической речи чертой можно назвать также и наличие названий организаций, встреч, собраний и форумов, как местного, так и мирового уровня, при обозначении которых зачастую используются аббревиатуры и сложносокращенные слова, например: WTO, G20-Treffen, EU (*Europäische Union*) u.a.

«Ключевые слова» (*Schlagworte*) как особые языковые единицы концентрируют в себе доминантное содержание общественно-политической коммуникации и дают ему меткое языковое представление. Они символизируют изменения в картине мира, в системе ценностей носителей языка, в закреплённых на концептуальном уровне и в языке образцах и нормах поведения.

Исследуемые нами ключевые слова можно классифицировать по общности сферы употребления и тематике: образование, административные единицы и организации, управление, отображение ситуации в стране, развитие, люди – положение и должности, развитие энергетики, экономика и хозяйство, общие.

Стилистическая значимость слова предопределяется характером употребления; она базируется на предметно-понятийном значении и становится неотъемлемой частью содержания лексической единицы. Содержательность стилистического плана в смысловой структуре слова весьма многогранна, она переливается оценочно-характеризующими красками дополнительных осмыслений, всевозможных приращений смысла, появляющихся в речевых ситуациях, контекстах, шире – типах речи при реализации стилистического задания [3, с. 36].

Таким образом, было рассмотрено понятие «номинация» и ее основная характеристика, так как в виду сложности и многогранности концептуального содержания, соотносящегося с ключевыми словами эпохи, доминирующим способом его представления является именно номинация, а также особенности ключевых слов в немецком политическом дискурсе, в частности приведены примеры ключевых слов и представлена классификация с точки зрения лексических и стилистических особенностей их употребления.

Литература

1. Володина М. Н. Соотношение национальных и интернациональных элементов в терминологической лексике в современном немецком языке. / М. Н. Володина // Филологические науки, «Высшая школа», № 3, 1984. - 97 с.
2. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – № 3. – С. 32–43. – Режим доступа: <http://www.infolex.ru>.
3. Кожин А. Н. О квалификации стилистического значения слова / А. Н. Кожин // Функциональная стилистика: теория стилей и их языковая реализация. Межвузовский сборник научных трудов – Пермь.: 1986. – 258 с.
4. Кухарж Я. К. К общей характеристике номинации / Я. К. Кухарж // Travaux linguistiques de Prague. – № 3, 1968. – 120 с.
5. Мартынов В. В. Номинативные единицы языка и их системное описание / В. В. Мартынов // Актуальные проблемы лексикологии: тезисы докладов лингвистической конференции, вып. II, ч. I. – Новосибирск, 1969. – 188 с.
6. Розен Е. В. На уроке – немецкая газета / Е. В. Розен: изд. 2-е, «Просвещение», М.: 1967 г. – 160 с.
7. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории. / А. В. Суперанская – М.: Наука, 1989. – 246 с.
8. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / А. П. Чудинов. – Москва: Флинта, 2006. – 254 с. – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-03a.htm>.
9. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. / Е. И. Шейгал. – Волгоград, 2000. – 174 с.

УДК 81'373.7(045)

Дорменев Виктор Стефанович, старший преподаватель

ЭМОТИВНАЯ КОНЦЕПТОСФЕРА В РОМАНЕ Г. БЁЛЛЯ «НЕ СКАЗАВ НИ ЕДИНОГО СЛОВА»

Актуальность настоящего исследования обусловлена взаимосвязью языка и культуры и значимостью эмоций, важностью их изучения в лингвистике.

Объектом исследования в данной работе являются концепты, образующие концептосферу в романе Г. Бёлля «Не сказав ни единого слова».

Предметом исследования выступает эмотивная лексика, выполняющая концептуализирующую функцию.

Эмоциональный концепт, вслед за Н.А. Красавским, мы определяем как «этнически, культурно обусловленное, сложное структурно-смысловое лексически, фразеологически оформленное образование, базирующееся на понятийной основе, и включающее в себя помимо понятия культурную ценность, функционально замещающее человеку в процессе рефлексии и коммуникации однопорядковые предметы, вызывающие пристрастное отношение к ним человека» [3, с. 60].

В современном языкознании в отдельную парадигму выделяют изучение концептов класса «эмоции». Эмоции символизируются вербально и невербально. Концепты эмоций имеют различный характер вербализации: могут называться, описываться и выражаться посредством языковых знаков. По замечанию Н.А. Красавского, словная (лексемная) и сверхсловная (словосочетания) номинации при анализе эмоциональной концептосферы наиболее информативны, так как служат способом порождения, развития и хранения смыслов [3, с. 72-73].

Концептуализация эмотивных концептов исследуется через описание нозматических характеристик лексики как совокупности культурных смыслов в разных культурных областях. Понятие нозмы мы трактуем, по Е.Ю. Бутенко, как самую малую единицу с функцией установления связи и отношений между элементами коммуникативной и деятельностной ситуации, которая необходима для смыслообразования [1, с. 6]. Нозматические свойства лексики анализируются в соответствии: 1) с ее статусом – принадлежностью к определенной лингвокультурной области; 2) с уровнем рефлексии, приведшим к возникновению той или иной нозмы.

Выявленные нозмы составляют следующую системную иерархию: а) нозма – культурная основа, указывающая на некоторые базовые культурные смыслы, в немецкой лингвокультуре; б) обширный ряд нозм-доминант, воспроизводящих стереотипы и константы культуры, составляют как общие для языка нозмы, что иллюстрирует принципиальную общность способов вербального освоения мира этносами, так и специфичные нозмы, характеризующие самобытность смыслообразования и различия менталитета немцев; в) периферийные нозмы, устойчивые тематические направления развертывания нозм-доминант, в лингвокультурах остаются открытыми, так как ассоциативность мышления приводит к непрерывному рождению в языке образных номинаций [1, с. 14].

Понимание концептов в современной лингвистике весьма вариативно, что приводит к различию предлагаемых методов исследования. В зависимости от непосредственного предмета исследования концептуальный анализ может осуществляться в разных формах [2]. В настоящей работе мы рассматриваем нозматические характеристики лексики, номинирующей концепты как совокупность культурных смыслов в разных культурных областях

В текстах немецкой художественной литературы, помимо случаев реализации приводимых словарями значений слова, наиболее характерным является то, что проявляются дополнительные смысловые коннотации, аксиологические характеристики; как правило, за счет личностных переживаний описываемых событий. Наиболее характерными являются следующие нозмы: *«человек, живое существо» с нейтральной или положительной оценкой; «каузатор действий, поступков человека»; отрицательное психологическое состояние; болезненное состояние;*

Анализ фразеологических и паремиологических единиц с исследуемой лексикой, в которых эксплицитно отражена специфика познавательного и эмоционального опыта этноса, является традиционным для лингвокультурологии [2, с. 52-58]. В нашей работе данный анализ позволил выявить реализацию следующих нозм: *«эмоциональное и физическое состояние человека», «интенсивность переживания», «могущество, сила страха», «способ избегания переживания страха», «психическая действенность страха».*

Эмоции возникли в процессе эволюции как способ обозначения тех или иных предметов и явлений и выступают с оценочной функцией. Эмоции выполняют также и коммуникативную функцию, передавая информацию про состояние говорящего и его отношение к отдельным предметам, лицам или действиям [2, с. 29-30].

В романе Г.Бёлля выявлены три концепта эмоциональной сферы. Основным эмотивным концептом в романе является концепт «тоска», так как эмоция «тоска» является базисной и основывается на перцептивных ощущениях психического состояния человека. Ключевым словом здесь выступает лексема *Sehnsucht*. *Er hatte S. nach seiner Familie, nach der alten Umgebung. Nur wer die Sehnsucht kennt, weiß, was ich leide.*

Семантическое поле «тоска» не имеет чётких границ, что объясняется расплывчатостью семантики эмотивов: *seinem Kummer Luft machen; jemandem Kummer bereiten / machen, jemanden mit Kummer erfüllen, bekümmern; etwas bereitet jemandem Kummer sorgen (sich); Spinne am Morgen bringt Kummer und Sorgen*. В семантике многих из них присутствуют каузальные конкретизаторы: *seelischer Schmerz über einen Verlust oder ein Unglück; etw. versetzt j-n in tiefste Trauer; erfüllt mir die Seele mit trostloser Trauer und Furcht*.

Концепт «страх» представлен в меньшей степени. Доминирующая лексема *Angst*, *Angst bekommen*. Психическое состояние человека: *vor Furcht zittern; das Herz fiel ihm in die Hosen; wie angewurzelt vor Schrecken stehen bleiben*. Соматический компонент: *Käte bleibt das Herz vor Schreck stehen; die Haare stehen ihm zu Berge*.

Концепт «страх» относится также к базисным концептам в немецкой лингвокультуре, но в романе он представлен отдельными лексемами и фразеологическими единицами в меньшей степени. Это можно объяснить сюжетной линией и авторским отношением к действиям и персонажам романа.

Концепт «радость» в немецких словарях трактуется как чувство весёлого настроения и внутреннего веселья [4, с. 316]. Семантическими признаками лексемы *Freude* на основании анализа словарных дефиниций является родовая категория *Gemütszustand, Gefühl, Sein*; видовые категории: сема интенсивности *hoch, hochgestimmt*, каузативности *etwas, was jemanden erfreut*, форма проявления эмоции *innere Heiterkeit*.

К ближайшим синонимам лексемы *Freude* относятся: *Spaß, Vergnügen, Fröhlichkeit* [4]: 1) переживание эмоции с указанием / без указания на причину *grosse Freude an seinen Kindern haben; Spaß, Vergnügen an etw. haben; sich über seinen Erfolg freuen; Lust zu einem Beruf, zu einer Tätigkeit haben*; 2) проявление эмоции *vor Freude an die Decke (Vergnügen) springen*; 3) противопоставление эмоции другим (негативным) переживаниям *Freude und Leid mit jemandem teilen. In Freude und Leid zusammenhalten*; 4) нежелание переживать эмоцию *j-m die Freude verderben, versalzen*.

Проведённое исследование на предмет наличия эмотивных концептов в романе Г. Бёлля «Не сказав ни единого слова» позволило установить три превалирующих концепта: «тоска» - 66%, «страх» - 24%, «радость» - 10%. «Тоска» является концептом-доминантом. Действие в романе происходит после Второй мировой войны и главные герои сталкиваются с ежедневными трудностями и проблемами, которые накладывают негативный отпечаток на их внутренний мир и душевное состояние.

Литература

1. Бутенко Е.Ю. Концептуализация понятия «страх» в немецкой и русской лингвокультурах : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филолог. наук : 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. – Тверь, 2006 – 18 с.
2. Гамзюк М.В. Эмотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць: Монографія / М. В. Гамзюк. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 256 с.
3. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: Монография / Н. А. Красавский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 495 с.
4. Deutsches Wörterbuch / G. Wahrig. – München : Bertelsmann Lexikon Verlag, 1991.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБСТАНТИВАЦІЇ СЕРЕДНЬОГО РОДУ

До особливостей середнього роду належить субстантивація будь-якої частини мови за допомогою середнього роду. Конверсія інших частин мови в іменник зустрічається найчастіше, але тільки половина з них набуває середнього роду [1, с. 37]. Семантична характеристика субстантивацій складається з різнорідних граматичних сем. Субстантивації різних частин мови мають риси подібності та відмінності. При субстантивації відбуваються такі процеси: семою першої ступені усіх субстантивованих частин мови стає сема *предметність*, яка є характерною для класу іменників. Опредмечена якість субстантивованих прикметників відображає абсолютизацію якості, ізоляцію якості від тих предметів, для яких воно характерно, узагальнення даного признака як субстантивація. Завдяки семі *предметність*, будь-яка частина мови приєднується до класу іменників. Семою другого ступеню виступає сема такого класу слів, який підлягає субстантивації, у інфінітивів зберігається значення процесуальності, яке може бути реалізовано семами *дія* або *стан*, у прикметників зберігається сема *якість*, у прислівників - семі *темпоральність*, *локальність* та ін.

Сполучуваність семі *предметність* з семами кожного класу слів складає специфіку окремих видів субстантивацій: опредмечена якість субстантивованих прикметників, опредмечений процес (*дія* або *стан*) субстантивованих інфінітивів, опредмечена динамічна ознака прислівника I, опредмечена завершеність дії прислівників II та інші.

Субстантивація середнього роду набуває семі III ступеня - семі середнього роду: *узагальненість* та *неозначеність*. Субстантивуватися може за деякими винятками майже кожний інфінітив, а субстантивуючись, він стає іменником середнього роду, клас іменників середнього роду в сучасній німецькій мові постійно поповнюється, тобто він є відкритим класом.

Субстантивовані інфінітиви можуть бути розділені трьома структурно - семантичними групами (нішами). Інтегральною ознакою усіх трьох ніш є сема *абстрактна предметність*.

1. Ніша опредмеченої дії.

Перехід інфінітива до класу іменників з семою *дія*, що характерна для дієслів, переходить на друге місце після семі *предметність*. Крім того, в цій ніші можлива сема *тривалість*: *Aber schon wieder spritzen die Kegeln auseinander und jedesmal mit einem gellenden Krach, dessen Echo durch die ganze Schlucht hallte. Und das Krachen und Rollen nahm kein Ende mehr* (M. Frisch. Stiller). Неодноразова довга дія, виражена субстантиваціями середнього роду *das Krachen und Rollen* протипоставлена одноразовій дії, вираженій віддієслівним іменником чоловічого роду *der Krach*.

2. Ніша опредмеченого стану.

Цю нішу характеризує диференціальна сема *стан*, до якої приєднується сема *тривалість*: (*das Sein das Dastehen das Sichabfinden*). До цієї ніші можна віднести також назви почуттів: (*das Gruseln, das Bangen, das Grauen, das Staunen*).

3. Ніша результату дії.

Диференційною ознакою цієї ніші являється сема *результативність*: (*das Ersuchen, das Erscheinen, das Wissen, das Wohllollen*). Завдяки цій семі в семантиці іменників виявляється тенденція до більш повного опредмечування, та в результаті цього, до появи багатозначності: *das Andenken* - 1 пам'ять, 2 сувенір (подарунок на пам'ять), *das Ersuchen* - 1 прохання, звертання (процес), 2 прохання (документ) [2, с. 234].

Субстантивований інфінітив виражає абстрагований процес, не співставлений з будь-яким конкретним суб'єктом. Він може виражати процес, не локалізований в часі та просторі, на відміну від дієслова - присудка, оформленого обов'язково часовою формою.

Субстантивований інфінітив дає можливість перетворити процес на наглядне предметне поняття, субстанцію, яку можна прийняти зоровим та слуховим шляхом. Образність субстантивованого інфінітиву у тому, що він опредмечує процес, завдяки чому семи *інфінітива* зтикається з семами іменника. *Manchmal hilft das Weinen nicht, Ticht das Fluchen, nicht das Fragen und auch das Nicht - Fragen nicht* (J. Brešan. Mannesjahre). Субстантивований інфінітив є зручним мовним засобом використовувати дієслівну лексему в новій субстантивованій формі в якості будь-якого члена речення (суб'єкта, об'єкта, атрибута, обставини), приєднуючи його до будь-якої ланки синтагматичного ланцюга.

Структурна характеристика субстантивованих інфінітивів дуже різноманітна. Субстантивуватися можуть: одиночний інфінітив, інфінітив з розширенням шляхом включення додатка, обставин, дієслівний присудок з інфінітивом модального дієслова, інфінітив з формантом "sich", інфінітивні звороти.

Шляхом субстантивації часто створюється синоніми до вже існуючих слів, які більш виразні завдяки незвичайності, образності. Субстантивація *ein Sich - mit - allem - Abfinden* (E. Panitz. Unter den Bäumen regnet es zweimal) має синонім *das Versöhnertum*, інвентаризований в словниках [3, с. 217].

Субстантивуються звичайно такі словосполучення та речення, які характеризують людські відносини, типові для певних життєвих ситуацій. Субстантивація середнього роду надає їм значення узагальненості, перетворюючи їх на штампи: субстантивовані речення *seinständiges Von-der-Hand-in-den-Mund-Leben* і *das Du-verstehst - mich - nicht* типові для ситуації нерозуміння. Субстантивоване прислів'я *das Eine Hand - wäscht – die Andere* виявляє певні відносини людей. Це формула певної поведінки, морального обліку.

На відміну від субстантивованого інфінітиву, який відриваючись від дієслова, яке бере на себе деякі категорії іменника (роду, відмінку), які є "власними" категоріями для цього лексико-граматичного розряду, субстантивовані прикметники втрачають тільки невласну категорію граматичного роду. Граматичний род субстантивованих прикметників з "невласної" категорії перетворюється на "власну" і набуває самостійного значення. Субстантивовані прикметники зберігають "невласну категорію відмінка прикметників, тим самим вони не втрачають зв'язок з прикметниками.

Серед субстантивованих прикметників середнього роду, які обозначають предмети, існує 6 ніш з інтегральною семою *предметність*, яка виникає при субстантивації будь - якої частини мови. Загальною є також сема *якість*, ознака усіх прикметників. Завдяки цим двом семам значення субстантивованих прикметників можна охарактеризувати як опредмечена якість. До цих сем приєднуються семи середнього роду: - *узагальненість, неозначеність*, які в деяких нішах нейтралізовані внаслідок метонімії.

Умовно виділяються такі ніши:

1. Ніша кольорів та фарб: *das Blau , das Violett*;
2. Ніша одягу: *das Rote war ein Dirnkleid* (H. Kant. Ein bißchen Südsee), *Dame in Blau*;
3. Ніша карткових мастей та шахових фігур: *das Grün* (пики), *das Schwarz*;
4. Ніша предметів косметики, фарбників та хімічних засобів: *das Rouge, das Berlinerblau*;
5. Ніша рослин: *das Immergrün, das Edelweiß*;
6. Ніша продуктів харчування та напоїв: *das Eisklar, das Eigelb*;
7. Ніша назв мов: Цю нішу репрезентують два варіанти маючих різну формальну маркованість. Таким чином прикметники, субстантивовані в короткій формі, служать назвами мов при їх конкретній характеристиці (мова певної епохи, певної місцевості, певного кола людей та ін.), тобто тут виявляється лексична обмеженість: *das Deutsch ,das Plattdeutsch, das Beamtendeutsch* [4, с. 206].

Прикметники, субстантивовані у повній формі за своєю функціональною стилістичною характеристикою, представлені назвами мов поза межами їх конкретної (часової, територіальної та індивідуальної) належності: *das Deutsche, das Französische*;

8. Ніша опредмечених зовнішніх або внутрішніх якостей. Внаслідок того, що

субстантивуються прикметники всіх ступенів порівняння, можна вважати, що це відкрита ніша: *das Gute, das Bessere, das Beste, das Schlimme, das Schlimmste*;

9. Ніша контекстуально обумовлених конкретних понять. Сама опредмечена якість реалізується за допомогою контексту як конкретний предмет, тобто під впливом контексту субстантивації даної ніші набуває семи *конкретності*: *Da spürte er ein Hartes, Kantiges, die Kapsel mit dem Gift*. (L. Feuchtwanger. Der falsche Nero);

Деякі оказіональні субстантивовані прикметники серед роду мають яскраво виражену семантику прикметника: *lecker - das Leckerste, metallен - etwas Metallenes*;

10. Ніша абстрактних понять. Як і усі субстантивації ця ніша має сему *предметність*, як і усі прикметники - сему *якість*. Семи *неозначеність* та *узагальненість* створюються семантикою середнього роду. Від попередньої ніші ці субстантивації відрізняються тим, що в їх основі лежать абстрактні прикметники, в яких навіть контекст їх не конкретизує: *etwas Unbegreifliches, alles Hoffnungslose*;

Стійкі та особливо оказіональні субстантивації середнього роду часто вживаються або створюються авторами з стилістичними цілями, для вираження більшої експресії та образності.

Література

1. Абрамов Б. А. Теоретическая грамматика немецкого языка: сопоставительная типология немецкого и русского языков / Б. А. Абрамов. – М. : Владос, 2004. – 286 с.
2. Schendels E. Deutsche Grammatik / E. Schendels. – М. : Vysshaja Skola, 1988. – 415 S.
3. Ризель Э. Стиль немецкой обиходно-разговорной речи / Э. Ризель. – М. : Высш. шк., 1964. – 315 с.
4. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / М. П. Брандес. – М. : Высш. шк., 1983. – 288 с.

УДК 821.112.2'05Фей.09 (043)

Кожухова Галина Ореовна, старший преподаватель

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ЖАНРА РОМАНА В ТВОРЧЕСТВЕ Л. ФЕЙХТВАНГЕРА

В историю немецкой литературы первой половины XX столетия Лион Фейхтвангер вошел не только как автор исторических романов, но и автор, который ищет пути и средства обновления техники романа, идет по пути интеллектуализации прозы. Процесс интеллектуализации прозы, начатый Томасом Манном, подхваченный Г. Манном, Г. Гессе, Р. Музилом, Г. Брохом, был близок и интересен для Фейхтвангера, представителя художественно-философского мышления, берущего свое начало в классической немецкой культуре XVIII столетия. По его собственному признанию свои романы он писал «в защиту разума, против глупости и насилия». Фейхтвангер делает своих героев носителями мировоззренческих идей – идей разума и варварства, действия и созерцания, рационализма и иррационализма, фашизма и гуманизма.

В судьбе героев первых исторических романов, принесших Фейхтвангеру мировую известность, «Безобразная герцогиня» (1923) и «Еврей Зюсс» (1925) отражено представление автора о том пути, по которому идет человечество. Интерес к этому пути «от деяния к недеянию, от действия к размышлению, от европейского к индийскому мировоззрению» для романиста не случаен. Среди творческой интеллигенции той поры увлечение восточной философией и литературой было распространенным явлением. Достаточно вспомнить Альфреда Дёблина и его роман «Три прыжка Вань-Луна» (1915) о восстании секты даосов в Китае в XVIII столетии и Германа Гессе с его «Сиддхарттой. Индийской поэмой» (1920), в центре которой стоят основополагающие вопросы религии и признание необходимости гуманизма и любви. Близка Фейхтвангеру и идея античного катарсиса, его очищающей силы.

Судьба Зюсса, Безобразной герцогини – это череда испытаний, духовных борений и искушений.

Особое место в творчестве писателя занимает роман «Успех» (1930). Содержание романа сам Фейхтвангер изложил следующим образом: «Eine Frau liebt einen Mann. Sie kämpft um den Mann, den sie liebt. Er wird aus politischen Gründen zu einer Kerkerstrafe verurteilt – die Geschichte spielt in München im Jahre 1922 – obwohl er unschuldig ist» [2, с. 271]. Роман «Успех» – социальный роман, в нем сатирически представлены почти все слои баварского общества той поры. Героем романа по утверждению автора является Бавария: «Als moderner deutscher Romanschriftsteller habe ich an einem Helden oder an einer Heldin kein Interesse. Ich wählte für diesen Roman Gruppen von Charakteren und nicht Einzelindividuen (...) Das Land Bayern ist der eigentliche Held meines Romanes» [2, с. 272].

Этот роман написан в стиле так называемой «новой деловитости», что делает его образцом модернистского романа в немецкой литературе вслед за романом Альфреда Дёблина «Берлин Александерплац». Фейхтвангер осуществил здесь попытку модернизации повествовательной техники романа, используя средства кино, а именно, одновременность, показ того же человека или того же самого события с разных сторон, прием монтажа.

Классический образец исторического романа был создан Вальтером Скоттом. В романах английского писателя в центре внимания судьба частного человека, исторические личности в романе, как правило, герои второго плана. Через развертывание частной биографии, изображение частного существования автор раскрывает процесс самоопределения личности в условиях исторических катаклизмов эпохи.

У Фейхтвангера особый вид исторического романа, в котором воплощена основная идея о неотвратимости хода исторического прогресса. Эта идея подчиняет себе и организацию сюжета, и выбор исторических событий и персонажей, и трактовку характеров, и повествовательную интонацию. Интерес к идее развития истории делает цели романного творчества Фейхтвангера чисто просветительскими. Он внушает читателю веру «в медленный, медленный, но верный рост человеческого разума между последним ледниковым периодом и тем, что наступит» [1, с. 151, 153].

Жанровое своеобразие исторического романа у Фейхтвангера исследователями оценивается по-разному: одни называют его исторические романы социальными, основанными на материале прошлого, другие видят в них сочетание абстрактной идеи с исторической изобразительностью, третьи считают наиболее важным – соединение романного и драматургического искусства или особую эпическую пластичность образов [см. подробнее 1, с. 151-152].

Хотя в романах Фейхтвангера главными героями являются исторические деятели, конфликты обосновываются борьбой идей и идеологий, но автор концентрирует внимание не на рассказе о наиболее значимых моментах исторических событий, а на скрытой от глаз подоплёке происходящего. Так читателю становится понятным, что не всегда идеологические, политические разногласия, но и личное соперничество, обиды и даже случайные недоразумения могут оказать существенное влияние на развитие событий.

По мнению И. А. Белопольской, установка на занимательность является одним из сознательных эстетических принципов Фейхтвангера [1, с. 151].

Изображение истории для Фейхтвангера – это всегда процесс осовременивания истории, поиск точек соприкосновения прошлого и настоящего. Автор исторических романов неоднократно говорил, что он изображает историю не ради неё самой, а только ради современности. Что нашло отражение и в оценке творческой деятельности Фейхтвангера Генрихом Манном, который называл его «историком, но историком современности». Так и в последних романах Фейхтвангера «Испанская баллада» (1955) и «Иеффай и его дочь» (1957) прослеживается диалектическая связь прошлого, современности и будущего. Писатель предлагает читателю вслед за ним воспринимать свое время как движение от века войн и насилия к веку мира и гармонии на основе разума.

Основные составляющие жанрового своеобразия романов Фейхтвангера, повествовательное искусство автора, изысканная ирония, острый анализ современности в совокупности с прошлым доставляют удовольствие и сегодня при чтении его произведений.

Литература

1. Белопольская И. А. О жанровом своеобразии поздних исторических романов Л. Фейхтвангера / И. А. Белопольская // Взаимодействие жанра и метода в зарубежной литературе XVIII-XX веков. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1982. – С. 150-155.

2. Langer K. Deutsche Dichtung. Literaturgeschichte in Beispielen / K- Langer, S. Steinberg – München, 1995. – 392 S.

УДК 81'373 (043)

Лоскутова Наталія Миколаївна, старший викладач

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ У СУЧАСНОМУ ТЕРМІНОЗНАВСТВІ

Відмінною особливістю мовних знаків, порівняно з іншими знаковими системами, є функції, які дані мовні знаки виконують по відношенню один до одного і по відношенню до об'єктів та елементів свідомості. Основною функцією знаків О. О. Реформатський називав розрізняльну, завдяки якій знаки можуть розрізнятися у цілому, або за допомогою діакритики [4, с. 28]. Крім цього виділяють класифікаційну і конструктивну функції мовних знаків. По відношенню до об'єктів та елементів свідомості Б. О. Серебренников відзначав наступні функції знаків: функція представлення, пізнавально-прагматична функція та комунікативно-прагматична функція [5, с. 106-108].

Оскільки слово є знаком і являє собою елемент мовної системи, то йому також властиві певні функції. О. О. Реформатський виділяє наступні функції слова:

- 1) перцептивна і сигніфікативна;
- 2) номінативна;
- 3) семасіологічна;
- 4) комунікативна;
- 5) експресивна;
- 6) дейктична [4, с. 36].

За своєю лексичною природою термін зазвичай є словом, отже, йому мають бути притаманні функції слова. Розглянемо, як реалізуються ці функції в терміні, і чи властиві йому інші, специфічні функції. В. М. Лейчик під функцією терміна розуміє «роль, яку виконує термін як засіб позначення загального спеціального поняття» [3, с. 63].

Враховуючи, що термін має матеріальну форму, план вираження, він є об'єктом сприйняття, отже, йому притаманна перцептивна функція. У процесі пізнання об'єктивної дійсності у людини виникає нагальна потреба називати, позначати, номінувати об'єкти і реалії, використовуючи для цього мовні знаки. Саме завдяки актуальним мовним одиницям людина може втілювати дійсність в процесі номінації. Оскільки термін покликаний називати певний предмет і позначати спеціальне поняття, фіксуючи таким чином спеціальне знання, йому також властива номінативна функція. Номінативність є визначальною властивістю терміна. Завдяки мовному матеріалу людина може створювати нові терміни, висловлюючи будь-яке поняття [4, с. 24].

Функція називання тісно пов'язана з сигніфікативною функцією, оскільки, номінуючи об'єкт, необхідно уточнити, як мовні одиниці позначають і розрізняють значущі об'єкти. У зв'язку з тим, що процес найменування предметів відбувається завдяки розумовій діяльності людини, в свідомості людини слово пов'язується з певним поняттям. Саме в словах поняття знаходять своє відображення, а оскільки термін безпосередньо пов'язаний з вираженням і позначенням спеціального поняття, то сигніфікативна функція є однією з основних функцій терміна.

Комунікативна функція передбачає адресацію певної інформації реципієнту, що передбачає зворотній зв'язок. Термін фіксує спеціальне знання (інформацію) і передає його в просторово-часовому континуумі. В рамках комунікативної функції В. М. Лейчик розрізняє соціально-комунікативну функцію (функцію обміну знаннями) між фахівцями, яка здійснюється в просторі, і індивідуально-комунікативну (навчальну) функцію терміна, коли спеціальне знання передається в процесі навчання і може протікати в часі і просторі [3, с. 67].

Прагматична (експресивна) функція пов'язана з тим, що слово є засобом практичного впливу на світ і залежить від мети, яку переслідує мовець (переконати, довести). Термін не часто використовується в даній функції, оскільки емоційно-експресивний компонент не повинен входити в змістовну структуру термінів.

Дейктична функція, яка є вказівної функцією слова і об'єднує деякі мовні елементи з жестами, не властива термінам.

Крім перелічених вище функцій, які ріднять термін зі словом, термін має низку специфічних функцій. Серед спеціальних функцій терміна В. М. Лейчик виділяє евристичну функцію, тобто функцію відкриття нового знання, «участь у науковому пізнанні і відкриття істини» [3, с. 70]. Терміни, які реалізують цю функцію, він називає прогностичними. Лінгвісти відзначають когнітивну (пізнавально-інформативну) функцію терміна, яка пов'язана з фіксацією і збереженням наукових знань в результаті тривалого процесу пізнання об'єктивної дійсності [2, с. 18], а також вказують на класифікуючу функцію терміна, яка реалізується в інформаційних мовах класифікаційного типу [1, с. 19], а в природних мовах «терміни, що позначають однорідні об'єкти, можуть вибудовуватися в ланцюжки однакових або близьких за формальною структурою одиниць» [3, с. 72]. Сукупність загальнолінгвістичних і термінологічних факторів обумовлюють виконання даних функцій терміном [3, с. 73].

Таким чином, можна констатувати, що терміну притаманні майже всі основні функції слова, а також ряд специфічних функцій, які і визначають його місце в рамках лексики мови для спеціальних цілей.

Література

1. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.
2. Крыжановская А. В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А.В. Крыжановская, Л. А. Симоненко. – К. : Наукова думка, 1987. – 164 с.
3. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е / В.М. Лейчик. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 256 с.
4. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский; под ред. В.А. Виноградова. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 536 с.
5. Серебренников Б.А. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / Б.А. Серебренников. – М. : Наука, 1970. – 600 с.

УДК 81'42:141.311:112.2

Марченко Марина Олександрівна, старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ НА ЗАСАДАХ АНТИЧНОЇ ПОЕТИКИ

Зачатки поетичної теорії простежуються у філологічних працях давньогрецьких вчених. Головним завданням античної поетики вбачається наслідування, яке Платон ототожнював з поетичною творчістю [2, с. 135], а Аристотель вважав найприємнішим заняттям кожної людини та засобом пізнання світу [1, с. 646- 649]. При цьому заперечувалась здатність поетичної творчості відображати *реальну* картину світу та осмислювати дійсність,

бо поет має писати тільки про те, як *би* могло бути [1, с. 655], [2, с. 173], а не про те, що є в дійсності.

Разом з тим, досліджуючи природу поетичної творчості як перехід з небуття в буття [2, с. 135], у античній поезиці були зроблені спроби описати закони творення поетичного тексту, які відповідають сучасним лінгвокогнітивним процесам, а саме «небуття» – передбачає не вербальне (передконцептуальне та концептуальне) існування словесно-поетичного образу, та «буття» – вербальне. Визнання вербального існування поетичної творчості в свою чергу сприяло усвідомленню того, що дослідження поезики не можливе без лінгвістичних категорій та знань про мову. Тому в античній поезиці були описані рівні поетичного мовлення з урахуванням знань лінгвістики того часу. Платон вказував на декілька рівнів поетичного мовлення: літера, склад, зв'язка (незначущий звук), член (незначущий звук, який показує початок, кінець або розділення висловлювання), ім'я, дієслово, висловлювання [2, с. 667]. Отже, поетичне мовлення описувалось за допомогою парадигматичних та синтагматичних лінгвістичних категорій: фонології, граматики, лексикології та синтагматики.

Іншим рівнем дослідження поетичного мовлення Аристотель вважав ритм, слово і гармонію, які використовуються окремо або разом [1, с. 647], однак домінуючими елементами словесної творчості є тільки слова, або метри [1, с. 648]. Ототожнюючи метри та слово, мовлення розуміється як: метричний склад [1, с. 651], словесне висловлювання [1, с. 653] та пояснення за допомогою слів [1, с. 653]. Звертаючи увагу на той факт, що наслідування створило лише поезію [1, с. 646-648], Платон виділив відповідно до особливостей поезії два типи творчості: віршувальне та музичне [2, с. 135], що вказує на взаємозв'язок музичного мистецтва та поетичного мовлення. Окрім цього, визначення лише цих типів творчості обмежує поетичну форму художнього мовлення та вказує на їх взаємозв'язок, тобто висловлювання поета існує переважно у дифірамбах [2, с. 175].

Індивідуальність творчої особистості визначалась спільністю лише метра [1, с. 649, 647]. Достойнство мовлення вбачається у зрозумілості та поетичності (не бути низькою [1, с. 670]), а наслідування має приносити всім насолоду [1, с. 646-648], що в термінологічному аспекті сучасної лінгвістики співвідноситься з комунікативною, прагматичною, емотивною та естетичною функцією поетичного мовлення. Естетична функція притаманна не тільки мовленню, а й думці, яка вказує на когнітивний аспект творчого процесу [1, с. 673] та позначається як вміння говорити істотне та доречне, як засіб доказу існування чи не існування та як засіб висловлювання [1, с. 653]. Тому поети відрізняються один від одного в першу чергу змістом своїх художніх творів: поети піднесеного порядку, які оспівують хороші вчинки, та поети грубі, які зображують вчинки дурних людей [1, с. 649, 647]. Акцентується також увага на психологічному аспекті індивідуальності поетичної творчості, бо саме обдаровані люди породили поезію [1, с. 649] та наслідувачем може бути лише поет [1, с. 676] тобто творець [2, с. 135].

Перші наукові праці поезики були зосереджені лише на окремих поетичних та лінгвістичних явищах (гармонії, ритму, метру, тропях та фігурах), які не були пов'язані з ідейною своєрідністю поетичного тексту та індивідуально авторським світом, хоча і Аристотель вказував на те, що наслідування здійснюється різними засобами та відтворює різні предмети [1, с. 647], однак ці засоби та стратегії пізнання не були описані, систематизовані та не мали комплексного характеру. В античну добу поетичний текст не розглядався як епістемологічна система мовної картини світу та результат індивідуальної творчості. Система поглядів Аристотеля є універсалістською, онтологічною, бо їй не притаманні епістемологічні положення що до того, як створюється поезія, в чому індивідуальність поета [3, с. 16-23].

Література

1. Аристотель. Поэтика. Т. 4 / Аристотель; [пер. с древнегреч.; А. И. Доватура]. - М. : Мысль, 1984. – 830 с.

2. Платон. Сочинение в 3-х томах / Платон ; [пер. с древнегр.] – М. : Мысль, 1971. - Т.3. - Ч -1. – 687 с.
3. Dolezel L. Heterocosmica: Fiction and Possible Worlds / Dolezel L. – Bloomington L. : The John Hopkins University Press, 1998. – 321 p.

УДК 811.133.1'373.47'42(043)

Морева Галина Георгиевна, кандидат филологических наук, доцент

К ВОПРОСУ ОБ ИМПЛИЦИТНОМ ОТРИЦАНИИ

Отрицание – одна из свойственных всем языкам мира исходных, семантически неразложимых смысловых категорий, которые не поддаются определению через более простые семантические элементы [1, с. 354].

Принято считать целесообразным рассмотрение отрицания как языковой категории общего характера, которая, как и категория модальности, например, реализуется через посредство грамматических, лексических, синтаксических и других категорий и учитывает семантическую общность конstituентов всех языковых уровней [3, с. 64].

По мнению лингвистов, языковая категория отрицания – «это такая категория, которая через посредство ряда определенных языковых средств, обладающих общей семантической функцией, выражает, вопреки формальной соединенности лексем в акте речи, смысловую разъединенность между ними, являющуюся отображением объективно существующей разъединенности» [3, с. 65].

Средства выражения логического отрицания разнообразны. Прежде всего, это эксплицитные средства:

(А) Отрицательные слова, к которым относятся отрицательные частицы, местоимения, наречия;

(Б) Отрицательные прилагательные с приставкой *не-*, существительные, глаголы.

Но наиболее сложным способом выражения понятия «отрицательности» считаются случаи употребления имплицитных средств выражения отрицания, к которым относятся антонимы с отрицанием, риторические вопросы и скрытое отрицание [2, с. 61-62].

Проиллюстрируем это положение следующими примерами: (1) «Ему было холодно» = «ему было не жарко»; (2) «он был голоден» = «он не был сыт». Из этих примеров можно видеть, что один из членов предложения, не имея при себе никакого отрицания, фактически содержит в себе некоторое отрицательное понятие и, следовательно, мыслится говорящим (пишущим) на фоне его противочлена, т.е. антонима, но с отрицанием.

(Г) Риторический вопрос надо рассматривать как скрытое, имплицитное средство выражения суждения: отрицательного, если в нем нет отрицания, или положительного, если в вопросе есть отрицание.

(Д) Еще сложнее завуалирована «отрицательность» в следующих случаях. Скрытое отрицание в предложении может создаваться соответствующими формами глагола-сказуемого: сослагательное наклонение способствует выражению действия нереального, действия, которое могло бы совершиться при определенных условиях, но фактически не совершилось: (3) «Если бы вы мне доверяли, все было бы давно сделано».

Итак, языковые средства отрицания распределяются по 5 группам:

1) отрицательные частицы, местоимения, наречия;

2) отрицательные прилагательные с префиксом *не-* (*невыполнимый, неизвестный, невинный* и др.); отрицательные прилагательные типа рус. *бессильный, бездарный, беззаботный*; глаголы: *недооценивать* и т.п.

3) замена соответствующего слова (члена предложения) антонимом с отрицанием по принципу «хорошо = не плохо», «плохо = не хорошо»;

4) риторические вопросы;

5)скрытое отрицательное значение предложения, вызываемое ситуацией, контекстом, предшествующими репликами.

Первая группа средств выражения отрицания – эксплицитная, очень четкая, закрытая группа с конечным набором единиц. Остальные 4 группы (вторая – также эксплицитные средства, остальные 3 группы – имплицитные средства) – средства с открытым набором единиц. Последние 4 группы (особенно последних 3) никогда не давали повода лингвисту заподозрить в них одно из средства выражения отрицания. Но именно на фоне „текстового” анализа различного рода СФЕ и сложных предложений, а это значит – в тесной связи с формами мысли, изучаемыми логикой, они выявляются как средства выражения отрицания. По существу, с логической точки зрения, они ничем не отличаются от первой группы, разве только тем, что в них, наряду с рациональным логическим отрицанием, содержится эмоционально-оценочное отношение говорящего к отрицаемому факту.

Итак, в языке наличествуют 5 типов выражения отрицания, каждый из которых обладает множеством конкретных средств выражения отрицания. Все эти средства имеют свои преимущественные структурно-синтаксические сферы употребления и образуют сложную систему коопераций друг с другом в различных типах синтаксических построений. Проблема эта, не нашедшая еще должного отражения ни в языкознании, ни в логике, расширяет горизонты лингвистических исследований текста, в частности исследований на стыке языка и логики, что ведет к конкретному изучению механизма соотношения и взаимодействия языка и мышления.

Литература

1. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

2. Кривоносов А.Т. Языковые средства выражения логического отрицания / А. Т. Кривоносов // Науч. доклады высш. шк. Филол. науки. – 1985. - №1. – С. 60-67.

3. Шумейко В.Н. К вопросу об отрицании в языке / В. Н. Шумейко // Типологическое сопоставление семантических классов знаменательных слов и их валентностных признаков в английском, немецком, французском и русском языках. – Смоленск : СГПИ им. К. Маркса, 1975. – С. 62-67.

УДК 372.111.22 (043)

Морозова Людмила Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент

ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ХРЕСТОМАТІЇ «ОПОВІДАННЯ У НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ-ХХІ СТОЛІТТЯ»

Навчання читанню є складовою навчання німецької мови, при цьому, як правило, особлива увага приділяється текстам засобів масової інформації, які характеризуються актуальним змістом, наближеністю до розмовної мови і, в той же час, відповідністю наявним нормам сучасної літературної мови, прагматичною спрямованістю тощо. Разом з тим, і твори сучасної художньої літератури надають широкі можливості опанування німецької мови, оскільки порушують сучасні проблеми свого часу і вказують на можливі шляхи їхнього розв’язання, що уможливорює дискусії з приводу прочитаного, і, відповідно, дає змогу трансформувати читання як репродуктивний вид діяльності у комунікацію як продуктивний вид діяльності.

У сучасній німецькій літературі оповідання є одним з найпопулярніших епічних жанрів, адже саме його надзвичайна стислість спричиняє формальну та змістову насиченість, що потребує від читача роздумів та рефлексії. Усвідомлення цього, як і бажання ознайомити студентів, які опановують спеціальність «німецька мова і література», з творами сучасної німецької літератури, стало поштовхом для укладання цієї хрестоматії.

Разом з тим вибір жанру оповідання (у термінології окремих дослідників – короткого оповідання) був зумовлений по-перше, тим, що, як твердить Ф. Тімерманн, цьому жанру

притаманні сконцентрованість на одній ситуації, що змінює характер героя, суб'єктивація форми за умови дотримання об'єктивності викладу, наскрізна транспарентність або символічність окремих подій; по-друге, тим, що шляхом тлумачення прочитаного в оповіданні, включаючи встановлення найменших деталей оповіді, можна навчити узагальнювати зміст прочитаного і пояснювати функціональне призначення використаних засобів зображеного, тобто формувати навички та вміння інтерпретації художнього тексту як складової професійної компетенції філолога [4].

Також було враховано і те, що, тільки прочитавши художній текст повністю, а не його уривок, можна зіставити героїв і зображені події оповідання з його композицією та стилістикою, встановити взаємозв'язок між ними і дійти таким чином до розуміння смислу прочитаного. Разом з тим, практика навчання інтерпретації художнього тексту показує, що з огляду на формування навичок інтерпретації найбільш ефективним є певне відмежування вивчення змісту твору від вивчення його форми за умови обов'язкового наступного синтезу результатів цих спостережень для відновлення цілісності твору у сприйнятті читача.

Вищевикладене зумовило структуру нашої хрестоматії, хрестоматія містить Передмову, Основну частину, Список використаної літератури, Іменний покажчик. Основна частина побудована відповідно до кредитно-модульної системи навчання і містить матеріали трьох модулів. Модуль №1 «Оповідання як літературний жанр. Особливості інтерпретації оповідання» містить характеристику оповідання як літературного жанру та модель його інтерпретації з детальним поясненням її складових, як-то тематика та її типи, проблематика та її різновиди, ідейний світ з такими аспектами, як ідея, пафос, авторський ідеал тощо. При цьому були враховані результати новітніх літературознавчих досліджень з цього питання [1-3]. Зважаючи на рівень підготовленості тих, хто навчається, ці матеріали можна надати для самостійного опрацювання, формою контролю у такому випадку є питання для самоконтролю. За необхідності більш детального вивчення вказаних аспектів можна звернутися до наведеного наприкінці цього Модуля Списку використаної літератури.

Модуль №2 «Оповідання у німецькій літературі XX століття» складається з шести частин, кожна з яких побудована стереотипно і містить по три оповідання різних німецьких авторів XX століття, об'єднаних тематично. Тексту кожного оповідання передують інформація про життєвий та творчий шлях автора, що дає змогу встановити місце цього твору в контексті його творчості та в контексті епохи в цілому і сприяє досягненню адекватності інтерпретації. За власне текстом твору наведена серія вправ для контролю розуміння прочитаного та для його наступного обговорення в групі тих, хто вивчає німецьку мову, підсумковим завданням при цьому є власне інтерпретація прочитаного оповідання згідно з моделлю інтерпретації, наведеною в Модулі №1.

При виборі текстів оповідань було використано масив текстів оповідань німецьких авторів XX століття, кожен автор представлений однократно і репрезентує певний художній напрямок, тематичне розмаїття запропонованих оповідань відбиває тематику німецької літератури XX століття в цілому.

У Модулі №3 «Німецькі оповідання XX-XXI століття» наведені оповідання, розміщені на сайті e-stories, їхня тематика відповідає тематиці оповідань Модулю 2. Для читання та інтерпретації було підібрано ті оповідання, які згідно з даними формою вищезгаданого сайту, викликали найбільший читацький інтерес, що опосередковано свідчить про дискусійність порушених в них питань та про незвичність їхньої форми. Оповідання цього модулю можуть бути використані як для самостійної роботи студентів, так і для контролю сформованості навичок інтерпретації оповідання як літературного жанру, тому до них не пропонуються завдання.

На наш, погляд, подібна структура хрестоматії дає змогу використовувати її матеріали як на практичних заняттях з німецької мови, так і в рамках відповідного спецкурсу, однак необхідною передумовою опанування її матеріалом є володіння студентами рівнем B2.

Вважаємо, що укладена нами хрестоматія «Німецькі оповідання XX-XXI століття» враховує новітні підходи до навчання читання на матеріалі художніх текстів, дає змогу

розширити уявлення про провідні тенденції розвитку сучасного німецького оповідання і розвивати вміння та навички його інтерпретації.

Література

1. Кудрина М.В. Жанровая структура рассказа: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.01.08 „Теория литературы, текстология“/М.В. Кудрина. – Москва: РГГУ, 2003. – 24 с.

2. Чугунов Д.А. Немецкая литература 1990-ых годов: основные тенденции развития: дис.д.филол.наук: 10.01.03 / Чугунов Дмитрий Александрович – Воронеж: 2006. – 413 с.

3. Durzak M. Die Kunst der Kurzgeschichte. Zur Theorie und Geschichte der deutschen Kurzgeschichte /M. Durzak– München: Wilhelm Fink Verlag GmbH, 1994. – 352S.

4. Thiermann F.J. Kurzgeschichten im Deutschunterricht/F.J. Thiermann.– Verlag Ferdinand Kamp Bochum, 1974. – 229 S.

УДК 81'366.52(043)

Николаенко Виктор Владимирович, ассистент

ГРАММАТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ РОДА В АСПЕКТЕ ГЕНДЕРНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Лингвистические исследования, ориентированные на проблематику гендера в конце XX - начале XXI века, продолжают оставаться актуальными. Воздействие гендера на коммуникацию, влияние коммуникативных норм на восприятие гендерных отношений исследуются сегодня лингвистами весьма часто. Вопросы гендерной проблематики, обсуждаемые лингвистами, можно сгруппировать так:

- 1) способы репрезентации в языке понятийной категории «пол»;
- 2) биологический пол и использование языка (различия «мужского» и «женского» языка);
- 3) язык и биологический пол в социальном контексте (идеи «феминности» и «маскулинности», закреплённые в языке, и их влияние на повседневную жизнь, а также отражение и воссоздание языковыми средствами гендерных различий).

В современном научном мире гендерные лингвистические исследования предполагают макро- и микроуровни анализа, причем изучению в гендерном аспекте поддаются и внутрисистемные явления, к которым относится морфологическая категория рода [7, с. 78]. Гендерный подход проясняет особенности асимметрии в семантическом содержании категории рода, сущность механизма персонификации и некоторые закономерности межкультурной коммуникации.

В содержании грамматической категории рода тесно переплетены номинативные и синтаксические элементы значения, причем в рамках последних выделяются фиксированные и автономные значения. Реальность автономных значений (их принадлежность к сфере семантики) позволяет рассматривать род у всех существительных – одушевленных и неодушевленных – как мотивированную категорию.

Для современного языка характерен бурный рост интенционально обусловленного употребления грамматических форм, особенно в речи культурных людей, в связи с изменением отношения к норме в сознании носителей языка, что, в свою очередь, обусловлено отказом от диктата историзма [2, с. 35]. Категория рода существительного в этом отношении особенно интересна, так как в диахронии накоплен большой разброс вариантов для выражения родовых коррелятов и сегодня эти варианты играют уже в синхронии всеми оттенками смысла. Сочетание семантических и синтаксических компонентов делает категорию рода весьма значимой для характеристики процессов, происходящих в языке.

В грамматической категории рода антропонимов интерпретируются экзистенциальные характеристики лица, а также общественные представления о «маскулинности» и «феминности».

Персонификация на основе категории рода характерна для многих стилей и жанров литературного языка, а не только для художественных текстов, где она служит средством развертывания семантической композиции и организации сюжета. Всепроникающий характер персонификации – это одно из доказательств как мотивированности рода, так и связи грамматического рода с культурными традициями носителей языка.

Гендерная специфика языка, комплекс базовых гендерных ассоциаций относятся к важным составляющим межкультурной коммуникации и теории перевода.

Учет достижений гендерной лингвистики способствует уточнению тех методологических предпосылок, на основе которых может быть разработан метаязык лингвокультурологического описания. Гендерные особенности в языке проявляются и на уровне системы, и на уровне употребления [1, с. 48]. В системе это разного рода асимметрии, распространение принципа «включенности», семантические лакуны. На уровне употребления это массовые (или индивидуальные) предпочтения, определяемые совокупностью культурных, социальных факторов.

Будучи грамматической категорией, обладающей знаковой природой, род наделен такими общими свойствами, как семантика, синтактика и прагматика, и лингвистическое описание этой категории невозможно без анализа взаимодействия и соотношения этих аспектов. Для рода личных существительных, в отличие, скажем, отпризнаковых частей речи, на первый план выходят семантика и прагматика, хотя, конечно, и сочетаемостные возможности родовых форм существительных не могут совершенно исключаться из характеристики ср. случаи, когда при слове врач невозможны определения мужского рода, т. е. невозможно то, что на сегодняшний день является нормой; хорошенькая врач, но не хорошенький врач – о женщине).

Анализ семантики рода личных существительных наглядно иллюстрирует принцип «асимметрического дуализма языкового знака», ибо одна единица плана выражения может соответствовать нескольким единицам плана содержания, и наоборот, т.е. отсутствует изоморфизм плана содержания и выражения. Поэтому при выборе из всех возможных наиболее адекватного средства выражения следует учесть все факторы; референциальную (денотативную) соотнесенность, коммуникативную цель и прагматическую ситуацию.

В языке последних десятилетий произошла нивелировка стилистических и семантических различий под влиянием крушения официального языка советской эпохи, не стало авторитетных образцов (или снизилась их роль). Это привело к появлению более сложной палитры эмотивности у женских родовых коррелятов. Употребление парных наименований мужского и женского рода предполагает высокий уровень коммуникативной компетенции, которая, в свою очередь, позволяет расшифровать семантические ассоциации или коннотации – те элементы прагматики, которые отражают связанные со словом культурные представления и традиции.

Именно поэтому в современных интерпретациях рода наиболее целесообразна ориентация на изучение категории грамматического рода с коммуникативной и прагматической сторон, рассмотрение его функций в тексте в качестве воплощения авторских интенций.

Род, особенно в сфере личных существительных, - это вовсе не «паразитический концепт», навязанный языку и подлежащий устранению в ходе прогрессивной эволюции, род - это категория, воспринимаемая как отражение естественного порядка вещей, обладающая собственной «лингвокреативной» силой и богатыми изобразительно-выразительными возможностями.

Изучение рода в тендерной перспективе открывает новые подходы в познании сущности грамматических оппозиций. Когда один булгаковский персонаж (женщина) говорит о себе «заведующий», а другой (мужчина) поправляет ее и говорит о ней

«заведующая», проявляются именно различные тендерные стереотипы (старой России и совдепии). Опора на идеи нормативности / ненормативности, даже со всеми модификациями – понятиями коммуникативной, ситуативной, вертикальной норм – вряд ли поможет постичь и адекватно описать подобные явления. И известные эмоционально-экспрессивные свойства категории рода здесь оказываются незначимыми. Рассмотрение же категории рода с позиций гендерологии, на наш взгляд, обладает реальной объяснительной силой [4].

Лингвистические исследования, в том числе гендерные, могут способствовать расшифровке того, что называют культурными и социальными кодами цивилизации – с принятыми в ней системами ценностей, норм, стереотипов восприятия.

Изучение грамматической категории рода в аспекте гендерологии – это еще один способ уйти от лингвистического изоляционизма, приобрести интегральный взгляд на природу языка, который, как объективная данность, существует не сам в себе, а в связи со всеми проявлениями человеческого духа.

Литература

1. Ажгихина Н. Гендерные стереотипы в современных масс-медиа / Н. Ажгихина // Гендер. исслед. – 2000. – № 5. – С. 45–51.
2. Апресян Ю. Д. Языковые аномалии: типы и функции / Ю. Д. Апресян // Филологические исследования : сб. ст. – М. : Наука, 1990. – Вып. 12. – С. 32–38.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли ; пер. с фр. – М. : Просвещение, 1955.
4. Батлер Д. Гендерное беспокойство / Д. Батлер // Антология гендерных исследований. – Минск : Вышейш. шк., 2000. – 226 с.
5. Бахарева Е. Некоторые аспекты разработки программы курса «Язык и гендер» в североамериканских университетах / Е. Бахарева // Гендерные исследования : сб. науч. ст. – Харьков : ХНУ, 1999. – Вып. 3. – С. 17–20.
6. Гак В. Г. Русский язык в сопоставлении с французским / В. Г. Гак. – М. : Наука, 1978.
7. Гусейнова И. А. Гендерный аспект в текстах современной рекламы (на материале журнальной прессы ФРГ) / И. А. Гусейнова ; М. В. Томская // Филол. науки. – 2000. – № 3. – С. 74–79.
8. Кирилина А. В. Гендерные аспекты массовой коммуникации / А. В. Кирилина // Гендер как интрига познания. – М. : Астрель, 2000.
9. Федотова М. Е. Наименования лиц женского пола по профессии в современном немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук / М. Е. Федотова. – М., 1999. – 20 с.
10. Шахмайкин А. М. Проблема лингвистического статуса категории рода / А. М. Шахмайкин // Актуальные проблемы современной русистики. Диахрония и синхрония : науч. сб. – М., 1996. – Вып. 2. – С. 27–30.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

УДК 007 : 304 : 659

Брадов В. В., кандидат экономических наук, доцент

ТИПОЛОГІЧНА РІЗНОФОРМАТНІСТЬ РЕКЛАМНОГО КОНТЕНТУ ЗМК

На вітчизняному медіаринку, незважаючи на нетривалу історію його функціонування, склалася певна концепція ведення бізнесу, що в узагальненому вигляді полягає в досягненні медіапідприємством економічного ефекту через успішне вирішення питання виробництва й реалізації затребуваного інформаційного продукту, формування в такий спосіб цільової аудиторії ЗМК та подальший продаж рекламодавцю доступу до неї. Виходячи з базової концепції різними мас-медіа вибудовуються індивідуальні бізнес-моделі з властивим тільки їм алгоритмом реалізації. Побудова медіапідприємством бізнес-стратегії в кожному конкретному випадку залежить значною мірою від типологічних характеристик виробленого ним мас-медіа, тому що саме цей аспект визначає формат комунікаційних відносин ЗМК з аудиторією, її параметри і принципи взаємин з нею.

Порівняно з електронними, прикметною рисою друкованих засобів масової комунікації є варіативність джерел доходу їх медіапідприємств: якщо для телебачення, радіо, інтернет-ЗМК фактично єдина прибуткова стаття – реклама, то періодичні видання "одночасно продають: а) свій тираж; б) доступ до аудиторії для рекламодавців" [1, с. 128]. Для газетно-журнальних шпальт здебільшого характерна своєрідна різноманітність у публікації рекламних матеріалів: тут одночасно може розміщатися реклама модульна, рубрична, рядкова, від різних рекламодавців – приватних осіб, підприємств, організацій, компаній і корпорацій, різна щодо базової вартості – оплаті за символ, рядок, одиницю площі видання, модуль, а також – згрупована на окремій рекламній сторінці чи заверстана серед журналістських матеріалів на тематичній, усередині тексту чи у ТБ-програмі, на початку/кінці номеру чи в його середині, замовлена одноразово чи на певну кількість номерів.

На ефективність реклами в пресі, отже, і на наявність рекламодавців, на стабільність грошових надходжень, впливають зміни кількісних показників проданого накладу та співвідношення його передплатної і роздрібною часток, якісні характеристики читачкої аудиторії. Передплата відіграє важливу роль у забезпеченні гарантованого збуту видання і стабільності фінансового становища медіапідприємства в цілому: читачі, лояльні до газети чи журналу, роблячи свій вибір на їх користь, здійснюють передплату за медіапродукт, що буде їм доставлятися в майбутній період, тим самим фактично інвестують інформаційне виробництво. Відповідаючи одній із вимог реклами – повторюваності, передплата позитивно позначається на залученні рекламодавців, слугує "очевидною конкурентною перевагою друкованих видань перед іншими ЗМІ, забезпечує регулярність і надійність охоплення, що не здатні надати інші медіа" [2, с. 13]. Серед зовнішніх факторів впливу на зростання/зниження доходів виділяються такі: диспропорція між ємкістю рекламного ринку і кількістю представлених на ньому мас-медіа, відсутність системи тиражного аудиту, інтенсивність розвитку електронного сегмента вітчизняної медіасистеми, законодавчі обмеження щодо обсягу розміщення у виданні реклами.

Розрізняючись підходами до вирішення питання комодифікації аудиторії, традиційні електронні медіа, як рекламоносії, у процесі реалізації своїх функцій використовують багато в чому специфічні для них форми передачі рекламних повідомлень. Можна говорити про три найбільш поширених на ТБ і радіо варіантах розміщення матеріалів цієї спрямованості: пряма реклама, спонсорство й інтеграція рекламних повідомлень у телерадіопрограми [3, с. 28]. Для прямої реклами характерні жанри безпосереднього впливу на масову аудиторію (рекламні повідомлення й ролики – інформаційні, ігрові, мультиплікаційні, музичні), тоді як

спонсорство надає можливість більш адресного звернення до потенційного споживача: вибір спонсорів падає на ті передачі ТБ і радіо, аудиторія яких найбільше відповідає образу споживача їх товарів або послуг. Спонсорство привабливе ще й тим, що рекламне повідомлення виноситься за межі забитого прямою рекламою блоку, характеризується більш лаконічною подачею і викликає менше роздратування в телеглядача, не спонукаючи його до переходу на інший телеканал чи до зміни радіочастоти. Що ж стосується інтеграції реклами в теле- і радіопрограми, то ця форма розміщення реклами орієнтована на більш тісну взаємодію мас-медіа і рекламодавця ще на стадії планування і виробництва медіапродукту: внесенні відповідних доповнень у сценарій програми, обов'язковість згадування про продукт або послугу її ведучими, наявність брендових елементів в оформленні студії (для телебачення), запрошення як гостя/учасника представника фірми і т.п.

Зовсім інший підхід до організації рекламної діяльності мають можливість демонструвати інтернет-ЗМК, що також ведуть конкурентну боротьбу за рекламні доходи як основне джерело грошового забезпечення свого функціонування. Для них характерний особливий ареал розповсюдження, їхня інформація поширюється через інформаційно-комунікаційні канали, що "глобальні за своєю природою, тобто глобальні широтою охоплення аудиторії, і при цьому локальні за можливостями доступу до невеликих соціальних груп, за інтересами й територіями" [4]. Мас-медіа, що функціонують у Мережі, привертаючи увагу майже необмеженими обсягами різноманітної інформації і можливістю її тематичної структуризації, певною інформаційною свободою, оновленням контенту в режимі реального часу, мультимедійністю, гіпертекстуальністю і цілодобовим доступом, намагаються формувати навколо себе найбільш активну частину аудиторного середовища. За багатьма параметрами вона здебільшого відрізняється від аудиторії традиційних ЗМК: у кількісному плані істотно менша, але при цьому середньостатистичний користувач інтернету є молодший, більш освічений і спроможніший за середньостатистичних читача чи телеглядача [1, с. 309].

Технологія інтернету дозволяє ЗМК не тільки одержати соціально-демографічний портрет своєї аудиторії, але й простежити маршрути і час перебування на сайті конкретного користувача, кількість і тематику скопійованої ним інформації, зафіксувати його інтерес до розміщених матеріалів, реакцію на побачене і прочитане, враховувати її при подальшому формуванні контенту. Уже сам факт кліку на рекламний банер і потрапляння на промо-сайт є проявом активності споживача, що інформує рекламодавця про первинну зацікавленість у рекламованому продукті конкретного інтернет-користувача. Подальша його ідентифікація, персоніфікація й чітка адресація рекламних повідомлень значно підвищує імовірність одержання рекламодавцем очікуваного позитивного ефекту. Жодна з підсистем мас-медіа, крім інтернет-ЗМК, не здатна запропонувати рекламодавцю аудиторію, яка технологічно могла б групувати за професійним і споживчим інтересами, статевовіковою ознакою, територією проживання, соціальним становищем, захопленням тощо. При цьому сама рекламна послуга, реалізована інтернет-медіа, крім притаманних їй персоніфікації й адресності, характеризується інтерактивністю – двостороннім зв'язком між рекламним майданчиком і споживачем [5, с. 74-75]. Специфіка Мережі визначає і форми рекламних повідомлень, серед яких найбільш поширені банери (графічне зображення з гіперлінком, що відсилає до джерела цільової реклами), контекст (прив'язка показів реклами до виявлених інтересів конкретного користувача), відео (пре-ролли, пост-ролли, інстрим-відео).

Незважаючи на принципові відмінності між ринками реклами та мас-медіа, показники ефективності діяльності медіапідприємства в кожному випадку взаємозалежні: зростання/зниження рекламних доходів прямо залежні від якості інформаційної складової ЗМК і, навпаки, некероване зростання частки реклами у виробленому медіапродукті може викликати негативну реакцію читачів, глядачів, слухачів, здатну відмежувати ту їх частину, для якої першочергово важлива якість і тематика контенту.

Литература

1. Вартанова Е. Медиаэкономика зарубежных стран: Учеб. пос. / Е. Л. Вартанова. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 335 с.
2. Меркле Г. Новые приемы работы с клиентами: пути к повышению продаж рекламы в печатных СМИ / Г. Меркле // Материалы конференции WAN по рекламе. – М.: Гильдия издателей периодической печати, 2000. – Ч. 2.
3. Щепилова Г. Классификация рекламы на радио / Г.Г.Щепилина // Вестник Московского университета. Серия 10 Журналистика. – 2006. – №6.
4. Лукина М. СМИ в пространстве интернета: уч. пос. / М. М. Лукина, И. Д. Фомичева. – М.: Фак-т журналистики МГУ, 2005. – 87 с.
5. Коротков А. Разновидности интернет-рекламы: характеристика и классификация / А. Коротков, Р. Кузнецов // Маркетинг. – 2008. – №3(100).

УДК 070 (477.62)"1991/2011"(043)

Вялкова І.О., старший викладач

МІСЦЕ ГАЗЕТ В СТРУКТУРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (1991-2011 рр.)

За видом видання друковані ЗМІ Донецької області поділяються на альманахи, бюлетені, газети, дайджести, довідники, журнали, календарі, каталоги, збірники. «газети (1205); видання журнального типу (189); дайджести, альманахи, бюлетені, календарі (56)» [3]. Більшість друкованих ЗМІ в Донецькій області – це газети. Їх кількість перевищує тисячу найменувань. Зауважимо, що Держстандарт розрізняє поняття «газетне видання» та «газетно-журнальне видання» (ДСТУ 3017-95, пункт 7 «Види видань за матеріальною конструкцією»). Першим терміном слід користуватися для позначення «видання у вигляді одного чи декількох аркушів друкованого матеріалу встановленого формату, видавничо пристосованого до специфіки даного періодичного видання» [2], другим терміном користуються «у випадках скріплення аркушів друкованого матеріалу» [2]. Видання газетно-журнального типу зазвичай реєструються як газети, хоча на практиці найчастіше наближаються до журналу. Тож, говорячи про газети, матимемо на увазі видання газетного та газетно-журнального типу.

Цільове призначення газет Донецької області відрізняється різноманітністю, пов'язаною з аудиторією, на яку розраховане видання, та тематикою, яка превалює в газеті. Найбільш чисельними є загально-політичні, інформаційно-рекламні та рекламні газети. Широко представлені виробничо-практичні, дитячі, релігійні, економічні. Менше десяти назв містить група культурно-просвітницьких та літературно-художніх газет, а також газет для молоді.

За охопленням території газети Донецької області розподіляються на обласні, районні, міські, міськрайонні. Трапляються окремі випадки, коли видання доступне лише мешканцям одного невеликого селища (інформаційна газета «Сім'я та школа» в селі Опитне Артемівського району; загально-політична газета «Клубний вісник» для мешканців села Прохорівка Волноваського району) або навіть одного району великого промислового міста (загально-політична газета «Слово шахтаря» для Кіровського району міста Донецька). Деякі видання розраховані лише на працівників великого промислового підприємства, яке виступає його засновником (газета «Фрунзенець» призначена для робітників металургічного заводу ім. Фрунзе в місті Костянтинівка), шахти (газета «Шахтерские горизонты» в місті Кіровське розрахована на працівників шахти «Комсомолец Донбаса»).

Серед газет за сферою розповсюдження чисельно найбільш представлені видання, що розповсюджуються на території всієї області. Редакції таких видань найчастіше розташовані в обласному центрі – місті Донецьку. Друге місце посідають газети місцевого значення. Тут географія доволі широко представлена: від великих промислових центрів з майже

півмільйонним населенням (м. Маріуполь) до невеличких містечок, де мешкає близько 15-20 тисяч громадян (м. Вугледар, м. Зугрес).

Слід відзначити тенденцію до раціонального співвідношення кількості мешканців та видань, що розповсюджуються на території міста, а також загально-економічного статусу самого міста: міста з розвиненою інфраструктурою, з великою кількістю промислових підприємств та мешканців мають відповідно до цього велику кількість пропозицій для громадян в інформаційній сфері загалом та серед друкованих періодичних видань зокрема (доречі, купівельна спроможність громадян у великих промислових містах області значно вища, ніж у мешканців невеличких містечок з одним-двома градоутворюючими підприємствами або шахтами). Відповідним до цього є й тиражна політика видань: великі міста – великі наклади, маленькі міста – маленькі наклади; обласна сфера розповсюдження – великі наклади, міська або районна – значно менші за обсягом тиражі.

Багато видань в області засновані міськими радами в другій половині 90-х років XX ст. В першій половині 90-х рр. переважають видання, засновані приватними особами, акціонерними товариствами, товариствами з обмеженою відповідальністю, промисловими підприємствами, громадськими організаціями, релігійними громадами та церквами, профспілковими організаціями. Згодом, як відмічають дослідники, фінансово-економічні проблеми спіткали багато видань (зростання ціни на газетний папір, зменшення накладів та кількості передплатників, зниження обсягів роздрібною торгівлі та ін.), що призвело їх до пошуку фінансової підтримки у органів влади та бізнес-структур. Управління інформаційної політики та з питань преси Донецької облдержадміністрації веде облік провідних обласних суспільно-політичних видань області [4], а також видань, засновниками яких є місцеві органи влади [5]. Більшість цих газет розповсюджується лише на території одного міста (місцеві газети) або району (районні). Тільки три газети призначені для мешканців всієї області. Такі видання зазвичай позиціонують себе як загально-політичні та мають чи не найбільші тиражі поміж інших видань.

Мовне питання, яке стоїть на загальнонаціональному рівні, особливої гостроти завжди набувало в Донецькій області. Саме цей регіон вважався в масштабах країни найбільш російськомовним. Більшість населення в повсякденному житті, в побуті користується російською мовою (на протилежність західним областям). Такий стан відбивається й в медійному просторі області, де на сьогодні більшість видань є російськомовними. Менша їх частка використовує дві мови – російську та українську, зовсім незначна кількість видань є суто україномовними, поодинокі газети чи журнали використовують в якості основної мову національної меншини або іноземну (найчастіше англійську) мову. В науковій літературі щодо двомовних періодичних видань вироблена типологія, за якою вони «...поділяються на: паралельні різномовні випуски (версії) одного й того ж видання; двомовні газети, що друкують на своїх шпальтах матеріали одночасно кількома мовами (українською та російською – найчастіше); та видання, які виходять у світ мовою оригіналу» [1, с. 12]. Якщо розглядати двомовні видання Донецької області, то вони в більшості своїй належатимуть до другої категорії (тобто вміщують одночасно в межах одного номера матеріали російською та українською мовами).

За періодичністю розрізняють щорічні, щомісячні, щотижневі та щоденні видання (на практиці існує й інша періодичність). Періодичність видань залежить від його виду: наприклад, газети виходять частіше за журнали, газети в основному являють собою щотижневі або щоденні видання, журнали – щомісячні, довідники, бюлетені, каталоги – щорічні. Періодичні видання, що налаштовані на оперативність в подачі інформації, мають бути щоденними; якщо ж головний акцент робиться на аналітику, то потрібно збільшити проміжки часу між виходом номерів, щоб забезпечити якість матеріалів: «Щоденні видання мають можливість подати оперативну інформацію, тижневики, щомісячники – аналітичні статті» [6, с. 35].

Щоб поєднати ці дві вимоги, більшість багатотиражних щоденних газет протягом тижня випускає номер невеликого обсягу, в якому висвітлюються поточні події. У вихідні (в

суботу чи неділю) виходить значно більший за обсягом номер, який готується протягом всього тижня й підводить його підсумки та в якому містяться аналітичні матеріали, тематичні сторінки, телепрограма на майбутній тиждень та ін. В такому суботньому чи недільному номері за назвою газети зазвичай міститься зауваження: «назва газети – субота», «назва газети – неділя», «назва газети – тиждень» (наприклад, газета «Акцент» та «Акцент-суббота»; «Донбасс» та «Донбасс неделя»; «Жизнь» та «Жизнь неделя» та ін.). Суботні або недільні номери, які отримали назву «товстушка», мають найбільші накладі (їх навіть можна окремо передплатити).

Найпопулярнішим форматом регіональних газет Донецької області є формат А3 (297 × 420), використовується з меншою частотністю формат А4 (210 × 297), зовсім рідко трапляються видання формату А5 (148 × 210). Часто газети формату А4 та А5 являють собою видання не газетного, а газетно-журнального типу. Характерно й те, що видання газетно-журнального типу найчастіше бувають не щоденними, а щотижневими або щомісячними. З періодичністю та форматом видання тісно пов'язаний його обсяг. Щоденні газети формату А3 мають невеликі обсяги в 4-8 полос, «товстушки» – 16-24 полоси. Щотижневі газети формату А3 мають більший обсяг, який коливається від 16 до 54 полос. Газети формату А4-А5 – 32-64 полоси.

Література

1. Варич М. В. Двомовна преса в умовах білінгвізму в Україні: історія, практика, тенденції розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / М. В. Варич. – К., 2008. – 17 с.
2. Державний стандарт України. Видання. Основні види [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.science.crimea.edu/zapiski/vidanya/dcty3017_95.pdf
3. Донецька обласна державна адміністрація. Інформаційний простір області. Друковані ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/1745.htm>
4. Донецька обласна державна адміністрація. Інформаційний простір області. Друковані ЗМІ. Провідні обласні суспільно-політичні видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/publication/content/1456.htm>
5. Донецька обласна державна адміністрація. Інформаційний простір області. Друковані ЗМІ. Перелік друкованих періодичних видань області, засновниками яких є місцеві органи влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/1749.htm>
6. Шевченко В. Е. До питання термінології: вид і тип періодичного видання / В. Е. Шевченко // Українське журналістознавство. – Випуск 11. – 2010. – С. 29-37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/uzhz/2010_11/Shevchen.pdf

УДК 007:[316.776.23:070.18](477)“1960/1980”

Мельникова О. С., аспірант, старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ДИСИДЕНТСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО САМВИДАВУ 1960–1980-Х РР.)

У СРСР багато уваги приділялося пропагандистській комунікації, в основі якої було масове переконання. Радянські пропагандисти спрямовували свою діяльність на корекцію чи зміни в громадській думці та масовій свідомості. Особливо, якщо це стосувалося ідеології. Вони створюють міфи, використовують непідтверджені факти [1, с. 38–39]. Так, для емоційного впливу на населення в СРСР штучно створювалися так звані страхи Заходу, холодної війни, тероризму, використовувалися «м'які» міфи про радянську міліцію, економіку, екологію, технологічні ризики у часи перебудови.

В свою чергу, автори самвидаву (І. Дзюба, В. Чорновіл, Є. Сверстюк, В. Мороз) для протистояння КДБ виступали в дискусіях з марксистсько-ленінських позицій, що відповідало їх світогляду та масовій аудиторії читачів. Тому в публіцистиці самвидаву часто зустрічаються посилання на Конституцію СРСР, роботи В. Леніна, К. Маркса та Ф. Енгельса.

З середини 1960-х рр. дисиденти перестали використовувати псевдоніми або анонімність, почали ставити підписи під власними роботами. Розуміючи небезпеку для себе та для своєї родини, вони прагнули дієвості та ефективності своєї нелегальної інформаційної діяльності. Основна частина матеріалів самвидаву оформлювалася у вигляді петицій, звернень, скарг, протестів, прохань, повідомлень, заяв до офіційних інстанцій (уряд, прокуратура, генеральний секретар КПРС та ін.). Тут висвітлювалися питання прав політичних в'язнів, мови, культури, освіти, свобод громадян, національного відродження.

Самвидав як спосіб поширення оригінальних творів в тоталітарній державі поділяється на «первинний», що створюється на території певної держави різними офіційними (надруковані в типографії накладі) та неофіційними (машинопис, рукопис, фотокопії) методами, та «вторинний» або «тамвидав», який виготовлювався за кордоном та розповсюджувався в Радянській Україні. Треба зазначати, що переслідувалися як автори, так й розповсюджувачі, зберігачі провідного самвидавного журналу «Український вісник» та російського часопису «Хроніки текучих подій». Деякі тексти лунали в передачах радіо «Свобода», «Голос Америки» [2, с. 20].

У 1965 р. органи КДБ зафіксували в інформаційних повідомленнях виготовлення та поширення в УРСР 922 примірників листівок, листів, написів, у 1966 – 641, у 1967 – 1257, в 1968 – 1781 [3, с.22]. Якщо протягом 1967 – 1971 рр за ст. 62 КК УРСР було притягнуто до кримінальної відповідальності 87 дисидентів, то в 1972 – 1973 рр - близько 70. Під час обшуків було вилучено 107 рукописних і 356 рукописних документів, 118 магнітофонних бабін, 974 примірники розроблених дисидентами документів, часописи самвидаву «Український вісник» та «Хроніка текучих подій» [4, с. 503].

Самвидав виник у тоталітарній державі як альтернативне культурно-політичне явище, адже існував в культурній, політичній, філософській, духовній, літературній та медіа-сферах. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розглянути самвидав як альтернативні медіа в Радянській Україні 1960–1980-х рр., адже цей період є малодослідженим. Насьогодні роль самвидаву взяв на себе інтернет та деякі сайти типу WikiLeaks.

Метою дослідження є визначення методів впливу самвидаву як альтернативних медіа в українському радянському суспільстві. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- дослідити підходи до визначення методів впливу;
- з'ясувати роль самвидаву як дисидентську комунікацію в суспільстві;
- проаналізувати провідні українські самвидавні часописи.

Використання методів масовокомунікаційного впливу розглядається науковцями в різних сферах діяльності, що формують і впливають на громадську думку. Дослідження методів медійного впливу достатньо широко представлена в науці. Серед українських вчених масовокомунікаційний вплив розглядали Г. Почепцов, В. Різун, В. Іванов, В. Набруско, С. Квіт, О. Коновець, З. Партико, А. Чічіновський, О. Холод, Н. Непийвода, В. Корнєєв, Л. Городенко, О. Зернецька. Також дослідження цієї проблеми можна побачити у працях зарубіжних дослідників Е. Аронсона, Х. Алдера, Г. Шилера, Дж. Брайанта, С. Томпсона, Р. Хариса, І. Дзялошинського, С. Кара-Мурзи, ВМ. Назарова та ін.

Масовокомунікаційний вплив досліджується не так давно. Виникнення та розвиток масовокомунікаційних технологій та методів приписують першій світовій війні, коли сформувалася масова аудиторія, на яку була спрямована пропаганда [5, с. 117].

Взаємовплив інформаційного та фізичного просторів очевидний. Як пише Г. Почепцов, дії журналістів приводять до двох наслідків, що відображають нееквівалентність цих просторів. ЗМІ можуть звеличити статус події порівняно з реальним світом та навпаки [5, с. 109]. Тому інформаційним простір може управляти фізичним.

В. Різун виділяє наступні методи масовокомунікаційного впливу: метод «промивання мізків», метод переконання, метод «наклеювання ярликів», методи у рекламі, метод нейролінгвістичного програмування, метод маркування мас [1, с.149]. Л. Городенко до методів прихованого впливу медіа на громадську думку відносить крім названих використання «двадцять п'ятого кадру», методи асоціацій та стереотипів, замовчування, інформаційні війни, а також пропаганду, використання національної ідеї, соціологічні дослідження [6, с.16]. І. Дзялошинський робить акцент на маніпулятивних методах та ціннісно-емоційних технологіях. До методів масовокомунікаційного впливу вчений відносить прийом семантичного маніпулювання (використання слів, що відображають основні цінності суспільства), «наклеювання ярликів», використання евфемізмів, невизначених виразів з негативною чи позитивною окраскою, алюзій, метод історичних аналогій, переніс негативного чи позитивного образу [7, с. 50].

Дисиденти під час опору інформаційному потоку з боку офіційної влади використовували самвидав, часописи якого не мали чітких періодичності, накладів. Тому найчастіше на написання медіатекстів обиралися художньо-публіцистичні жанри, які ефективно впливають на громадську думку, адже «...використання емоційно-забарвлених елементів застосовується журналістами для прихованого та явного впливу на аудиторію. Тонально забарвлені матеріали сприймаються читачами, глядачами, слухачами краще, ніж офіційна інформація» [6, с.16].

Література

1. Різун В. В. Теорія масових комунікацій: підруч. для студ. 0303 «журналістика та інформація» / В. В. Різун. — К.: Вид. центр «Просвіта», 2008. — 260 с.
2. Обертас Олесь. Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і – початок 1970-х років): Монографія / Передм. М. Коцюбинської; післям. О. Зінкевича / Олесь Обертас. — К.: Смолоскип, 2010. — 300 с.
3. Політичні протести й інакодумство в Україні (196 –1990): документи і матеріали / Упор. В. М. Даниленко. — К.: Смолоскип, 2013. — 736 с. : іл.
4. Дерев'янка І. Слідство спецслужби: історія, сучасність, перспективи / І. Дерев'янка. — К.: Либідь, 2012. — 572 с.
5. Почепцов Г. Г. Медіа: теорія масових комунікацій. Навч. посібник для студентів та аспірантів / Г. Г. Почепцов. — К.: Альтерпрес, 2008. — 403 с.
6. Городенко Л. М. Засоби масової інформації у контексті громадської думки: формування, функціонування, жанрові прийоми : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / Л.М. Городенко / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Ін-т журналістики. — К., 2003. — 19 с.

УДК 070.41:004.738.5 (045)

Нетребя М.М., кандидат филологических наук, доцент

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ

Проблеми функціонування категорії заголовку активно розглядаються у науковій літературі. Ми спираємося переважно на праці, присвячені теорії та практиці журналістської творчості (В.Й. Здорова, Г.В. Лазутіна), особливостям функціонування журналістики як соціального інституту, теорії журналістики (І.Л. Михайлин, А.З. Москаленко, Є.В. Ахмадулін), специфіці газетної (В.Ф. Іванов) та телевізійної (А.А. Князев) журналістики, особливостям журналістського розслідування як жанру (О.О. Тертичний).

У знаменитому словнику В.І. Даля [3] про заголовок сказано, що це «вихідний лист, перший листок книги або твору, де означена його назва». Заголовок позначає також назву розділу, глави книги, а в ділових паперах позначення на початку листа відомства, місця, звідки і куди папір іде. Це широке значення заголовку. У словнику С.І. Ожегова [9] заголовок визначено дещо вужче – як назву будь-якого твору (літературного, музичного) або

його частин. Велика радянська енциклопедія визначає термін як «заголовок літературного твору, що певним чином розкриває його зміст» [2].

Усі вище перераховані визначення вірні і для заголовку журналістського твору, однак слід зазначити, що заголовок у ЗМІ має свою специфіку, яка відображає характерні особливості медіа-текстів, а саме: оперативність, публіцистичність, жанрову палітру. Заголовок, попереджаючи текст, несе в собі інформацію про зміст і про певні авторські оцінки. Можна сказати, що він займає стилістично сильну позицію. Тому стільки уваги приділяється особливостям його створення та функціонування не лише у галузі соціальних комунікацій, а й у таких науках, як комунікативістика, лінгвістика, лінгвокультурологія, соціолінгвістика, психологія тощо.

У нашій роботі заголовок розглядається як складова частина тексту.

Категорія медіа-заголовку досить детально розглянута у науковій літературі. Так, Є.М. Комаров вважає заголовок ЗМІ «різновидом тексту масово-інформаційного дискурсу, яка функціонує в системі макротексту ЗМІ і займає в ній стилістично і прагматично сильну позицію» [7]. Ю.А. Белова говорить про заголовок як повноправний компонент медіа-тексту, що входить в нього на правах автономної функціонально-когнітивної одиниці та пов'язаний з іншими компонентами газетної статті. Дослідниця розглядає дану категорію «у якості «сгустку» інформації, що репрезентує у стислому вигляді зміст тексту. Заголовок – це «виділений графічно потенційно звернутий знак тексту, виражений вербальними та невербальними засобами мови; він має відносну автосемантичність, є абсолютно початковим, єдиним для всього тексту елементом, що називає та/або характеризує текст, прогнозує зміст, інтерпретує текст, надаючи йому додаткових смислів» [1].

Г.О. Люта називає заголовок «квінтесенцією тексту з його характерними ознаками – оригінальністю та яскравістю» [8]. Г.В. Фатіна говорить про нього як про «скомпресований, нерозкритий зміст тексту» [10], а М.Ю. Доценко – як про «мовне представлення події» [4]. А.О. Негришев, С.З. Ібрагімова визначають заголовок як елемент «мовної гри» у медіа-тексті [5]. Так, С.З. Ібрагімова зазначає, що «сучасний публіцистичний текст демонструє найрізноманітніші види ігор: каламбур, okazіональний словотвір, графічні ігри, у тому числі і ігри з кольором та ін.» [5]. Найбільш ефективними способами створення ігрових заголовків, за словами дослідниці, є індивідуально-авторські трансформації фразеологічних одиниць – фразеологічний каламбур і графічні okazіоналізми. М.Ю. Козак звертає особливу увагу на інтертекстуальність як онтологічну властивість журналістського тексту, що часто має місце в заголовках та виражається на змістово-смысловому, структурно-композиційному та знаковому рівнях [6].

Основними вимогами до заголовку усі дослідники називають інформативність, відповідність змісту та виразність.

Сьогодні поширеним засобом надання заголовку виразності став синтаксис: сучасні журналісти використовують двокрапку (робить заголовок більш вираженим та помітним), знак оклику (використовується для передачі емоцій), знак питання (додає публіцистичності, спонукає розібратися в темі), трикрапку (недосказаність спонукає сприймати матеріал далі) та інші.

Отже, заголовок – це виділений графічно потенційно звернутий знак тексту, виражений вербальними та невербальними засобами мови, що має відносну автосемантичність, є абсолютно початковим, єдиним для всього тексту елементом, який називає та/або характеризує текст, прогнозує зміст, інтерпретує текст, надаючи йому додаткових смислів.

Для створення виразності в заголовках можна використати практично будь-який мовний засіб, але заголовок повинен бути доречним, експресивним. Заголовок може бути жагучим і закличним, формувати в читачів певне ставлення до публікації.

Отже, узагальнивши існуючі підходи до розуміння журналістського розслідування як жанру, у нашій роботі ми будемо вживати термін у наступному значенні (відповідно до визначення вітчизняного дослідника А. Глушко): «жанр аналітичної публіцистики, мета якого виявити потаємні пружини гострих суспільних (економічних, політичних, соціальних,

моральних, екологічних) проблем, справжні причини існування яких старанно приховуються від широкої громадськості владними, політичними та іншими впливовими колами». Від інших аналітичних жанрів журналістське розслідування відрізняє специфічна мета, предмет, методика та своєрідність представлення інформації. Специфіка тексту журналістського розслідування в інтернеті полягає в аудіовізуальному рівні сприйняття інформації, максимальному просторі та можливостях для представлення матеріалу та можливістю повернення до неї.

Розглянувши заголовочні комплекси текстів журналістських розслідувань в інтернеті на матеріалі сайтів Центру журналістських розслідувань investigator.org.ua та Незалежного бюро журналістських розслідувань rassledovanie.org.ua, ми дійшли висновку, що для надання заголовку виразності та своєрідного стилістичного звучання можуть використовуватися всі відомі синтаксичні засоби мови, засоби стилістики та діалогізації. Журналісти зазначених інформаційних ресурсів активно використовують, зокрема, наступні засоби увиразнення заголовків: а) вживання словосполучень, різних за смисловими відношеннями: означальні (атрибутивні), додаткові (об'єктні), обставинні (адвербіальні); б) вживання речень, різних за метою висловлювання; в) вживання речень, різних за емоційною забарвленістю (окличні, неокличні); г) вживання речень, різних за будовою: прості та складні; д) використання цитат, прямої та непрямої мови.

Журналісти – автори журналістських розслідувань, окрім створення суто інформаційних заголовків, намагаються також увиразнити медіаназви, у тому числі за допомогою синтаксичних засобів. Усе це привертає увагу аудиторії, робить сприйняття матеріалу більш цікавим та насиченим, а також створює неповторне обличчя інтернет-ресурсів, адже журналістське розслідування – один із найбільш авторитетних та складних жанрів сучасної журналістики.

Література

1. Белова Ю.А. Стратегии интерпретации смысла газетных заголовков британских медиа-текстов : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.04 – германские языки / Ю.А. Белова [Электронный ресурс]. – Уфа, 2009. – 201 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/strategii-interpretatsii-smysla-gazetnykh-zagolovkov-britanskikh-media-tekstov>
2. Велика радянська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bse.sci-lib.com/diletter0901.html>
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка [Электронный ресурс] В.И. Даль. – Режим доступа: <http://slovardalja.net>
4. Доценко М.Ю. Синтаксис газетного заголовка: структура, семантика, прогнозирование смыслового развития текста : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.01 – русский язык / [Электронный ресурс] / М.Ю. Доценко. – Санкт-Петербург, 2009. – 243 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sintaksis-gazetnogo-zagolovka-struktura-semantika-prognozirovanie-smyslovogo-razvitiya-tekst>
5. Ибрагимова С.З. Игровой заголовок как зона формирования оценки: диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.01 – русский язык / [Электронный ресурс] / С.З. Ибрагимова. – Махачкала, 2010. – 185 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/igrovoi-zagolovok-kak-zona-formirovaniya-otsenki>
6. Казак М.Ю. Дискурсивность и интертекстуальность журналистского текста [Электронный ресурс] / М.Ю. Казак // Проблемное поле дискурсологии: сб.науч.ст. / под ред. д.ф.н., проф. А.В.Полонского. – Белгород: Политерра, 2010. – С.32-40. - Режим доступа: <http://www.discourseanalysis.org/st27.html>
7. Комаров Е.Н. Ценностные ориентиры в заголовках французских и российских средств массовой информации : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / [Электронный ресурс] / Е.Н. Комаров. – Волгоград, 2003. – 187 с. – Режим доступа:

<http://31f.ru/dissertation/190-dissertaciya-cennostnye-orientiry-v-zagolovkax-francuzskix-i-rossijskix-sredstv-massovoj-informacii.html>

8. Лютая А.А. Современный газетный заголовок: структура, семантика, прагматика : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.01 – русский язык / [Электронный ресурс] / А.А. Лютая. – Волгоград, 2008. – 164 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sovremennyyi-gazetnyi-zagolovok-struktura-semantika-pragmatika>

9. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / С.И. Ожегов. – М.: Издательство «Азъ», 1992. – Режим доступа: <http://ozhegov.info>

УДК 323.019.51: 654.19 (477) (043)

Орехов В.В., кандидат філологічних наук, доцент

ВПЛИВ ЗМІ НА СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Питання національної безпеки України на сьогодні стоїть надзвичайно гостро. Одним із важливих чинників, що впливають на національну безпеку, є інформація. А ЗМІ, у свою чергу, виступають найпотужнішим провідником інформації до широких мас населення, паралельно впливаючи на їх ціннісні орієнтири та переконання. Коли ж інформаційний вплив стосується таких питань, як державність, зовнішня і внутрішня політика країни і т. п., він, з огляду надзвичайної важливості вектору впливу, не може бути поза контролем держави. В іншому випадку це може загрожувати їй як інформаційній, так і загальній безпеці, зокрема, територіальній цілісності і навіть незалежності. Нашою метою є розгляд основних стратегічних напрямків інформаційного впливу, на яких у першу чергу має фіксуватись державна політика. Особливо актуальними є такі дослідження зараз, коли Україна перебуває у стадії неоголошеної війни з Росією, що спочатку велася передусім в інформаційній площині, а згодом протистояння вийшло на рівень реальних військових операцій.

Про інформаційні загрози безпеці нашої держави говорилося неодноразово, з самого початку її існування як незалежної країни, називалися переліки таких загроз, задля попередження чи подолання яких негайно слід вживати невідкладних заходів. Зокрема, серед найперших пріоритетних напрямків подолання інформаційних загроз називалися такі:

1. Загрози конституційним правам і свободам людини і громадянина у сфері духовного життя й інформаційної діяльності, індивідуальній, груповій і суспільній свідомості, духовному відродженню України.

2. Загрози інформаційному забезпеченню державної політики України.

3. Загрози розитковій вітчизняної індустрії інформації, включаючи індустрію засобів інформатизації, телекомунікацій і зв'язку.

5. Загрози безпеці інформаційно-телекомунікаційних систем на території України, як діючих, так і тих, що створюються [1].

З часом фіксувалися все нові загрози, а найбільш радикальні виникли нещодавно, у 2014 році, коли конфлікт з Росією став поступово набувати все більших масштабів, поступово переходячи з латентного вияву до відкритого протистояння.

Виходячи з необхідності вдосконалення нормативно-правового забезпечення та попередження й нейтралізації потенційних і реальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері, Радою національної безпеки і оборони України було прийнято постанову, де серед першочергових заходів забезпечення національної безпеки було названо наступні:

1) розробити і внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких законів України щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав, передбачивши, зокрема, визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, в тому числі шляхом заборони ретрансляції телевізійних каналів, а також щодо запровадження для іноземних засобів масової інформації системи інформування

та захисту журналістів, які працюють у місцях збройних конфліктів, вчинення терористичних актів, при ліквідації небезпечних злочинних груп;

2) розробити за участю Національного інституту стратегічних досліджень, Служби безпеки України, представників громадянського суспільства та подати на розгляд Ради національної безпеки і оборони України:

- проект Стратегії розвитку інформаційного простору України, в якому, зокрема, визначити мету, завдання, структуру та режим функціонування національної системи забезпечення інформаційної безпеки держави;

- проект Стратегії кібернетичної безпеки України;

3) розробити і впровадити комплексні заходи організаційного, інформаційного і роз'яснювального характеру щодо:

- всебічного висвітлення заходів з реалізації державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки;

- посилення контролю за додержанням законодавства з питань інформаційно-психологічної та кібернетичної безпеки;

4) розробити за участю Національного інституту стратегічних досліджень, Служби безпеки України, інших державних органів і науково-дослідних установ та подати на розгляд Ради національної безпеки і оборони України проект нової редакції Доктрини інформаційної безпеки України;

5) розробити і внести на розгляд Верховної Ради України:

- законопроекти про внесення змін до деяких законів України, зокрема до Законів України «Про основи національної безпеки України», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про Службу безпеки України», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», щодо приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами з питань інформаційної та кібернетичної безпеки, вдосконалення системи формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України [2].

Причиною поразок під час інформаційної війни з Росією є чимало чинників, серед яких можна назвати, наприклад, певну інформаційну ізолюваність нашої держави, яка великою мірою ізолювана від інформації з навколишнього світу, так само як і світ мало отримує інформації про Україну. Відсутність реального ефективного доступу до інформації завдає значних втрат в економіці, політиці, науці. Обмеженість джерел інформації дозволяє маніпулювання нею, що призводить до вирішення економічних та політичних проблем в інтересах окремих суспільних груп чи навіть інших держав, а не суспільства в цілому. Це спричиняє шкоду внутрішній стабільності України та її міжнародним відносинам.

Для подолання інформаційної ізоляції передусім необхідно:

- вжити комплексних заходів щодо захисту свого інформаційного простору та входження України у світовий інформаційний простір;

- виявити та усунути причини інформаційної дискримінації України;

- усунути негативні чинники порушення інформаційного простору, інформаційної експансії з боку інших держав;

- розробити та впровадити необхідні засоби та режими отримання, зберігання, поширення і використання суспільно значущої інформації, створення розвинутої інфраструктури в інформаційній сфері;

- створити систему гарантій доступу до урядової інформації з боку громадян і громадських структур, правовий порядок обмеження доступу до інформації, якщо цього вимагають інтереси безпеки держави;

- розробити правові та інформаційні методи контролю засобів масової інформації з метою запобігання їхньому використанню на шкоду інтересам національної безпеки України;

– вжити заходів до звільнення українського інформаційного простору від впливу інформаційних засобів, які поширюють ворожу щодо України і української нації інформацію тощо [3; 4].

Отже, ми спробували, узагальнивши інформацію щодо тенденцій проведення Україною інформаційної політики, виділити комплекс заходів, які є найбільш важливими і невідкладними для впровадження з огляду на існуючу ситуацію. Вживання заходів такого типу посилить інформаційну безпеку України, зробить її більш захищеною в умовах сучасного світу, де таку важливу роль у плані безпеки і навіть самого існування країни відіграє її інформаційна політика. Адже на сьогодні виникає все більше свідчень того, що без грамотно побудованої інформаційної політики держава просто не зможе існувати як незалежна країна, і України це стосується у першу чергу.

Література

1. Морозов О. Л. Інформаційна безпека в умовах сучасного стану і перспектив розвитку державності // Віче . – 2007. – №12. – С. 12–17.

2. Рада національної безпеки і оборони України. Рішення від 28 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/355.html>

3. Закон України «Про концепцію національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – С. 182.

4. Національна безпека і оборона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nru.org.ua/kontakty>

УДК 174.022/(.043)

Попова В. В., аспірант, старший викладач

СТРУКТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИМИДЖА КАК ФЕНОМЕНА МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ

Более глубокому пониманию любого феномена всегда способствует рассмотрение его структуры, составляющих частей отдельно и в совокупности, в системе. Такой подход к категории профессионального имиджа позволяет сформировать целостный системный взгляд на него и выявить наиболее характерные сущностные составляющие этого понятия. Мы попытались рассмотреть данную категорию с позиций онтологии как науки о «бытие, в котором выясняются фундаментальные проблемы существования, развития сущностного, важнейшего» (Толковый словарь иностранных слов).

Исследование структуры и моделей имиджа профессии как набора определенных характеристик субъекта-профессионала развивались в областях психологии – в контексте исследования онтогенеза личности, изучения мотивации ее поступков, формирования характера, творческих и аналитических качеств, процесса профессионального самоопределения в период оптации т.п. (Е.А. Климов, М.В. Гомез, В.С. Герасимова, Г.Г. Горелова, Л.М. Орлова , Д.И. Фельдштейн, А.А. Сорокоумова, Е.Ф. Зеер, И.С. Кон, В.С. Лукина, А.Н. Разумникова, А.А. Бирюкова, А.А. Калюжный, А.А. Кононенко, Н.А. Мазоренко, Т.В. Скрипаченко, Н.М. Шкурко), педагогики – в исследованиях формирования необходимых черт и соответствующего видения своей профессии в процессе получения профессионального образования (Л. Ковальчук, А.А. Межерицкий, Н.А. Гайдук, М.А. Сперанская-Скарга, В. Борисов и Я. Бобылева, В.А. Гладуш и А.Л. Лобойко, К.Е. Гусарова, Ю.В. Дзядевич, Т.Я. Долгая, Н.В. Курбет, А.А. Сердюкова, В.М. Тимошенко, Н. Чипиленко и др.), социологии – в контексте становления социологии образования и социологии труда как отдельных отраслей науки, при изучении процесса социализации личности (Д.Л. Любенко, О.Л. Яковлева, Н.Г. Янова и др.), и, конечно, социальных коммуникаций (реклама, паблик рилейшнз, журналистика) – в разработках политического имиджа (А. Шинкарук, В.

Кривошеин, Г. Почепцов и др.), имиджа сотрудника СМК (А. Кияшко, В. Костюк, Т. Захарс, В. Маргалик и др.), рекламного имиджа [1].

Профессиональный имидж – понятие синтетическое. Исследователи подходят к рассмотрению его структурных элементов на нескольких уровнях, которые детерминируются выбором предмета и цели исследования, а также особенностями применения полученных результатов.

К вопросу структуры имиджа обращались такие исследователи, как А.И. Коханенко, Г.Г. Почепцов (общая структура имиджа), В.М. Шепель, А.Ю. Панасюк, Ф.Л. Хансейкер (структура персонального имиджа), А.А. Анисимова, Н.В. Бутенко (структура имиджа организации), С.В. Колосок, Н. Белаш (структура имиджа органа государственной власти). Так, в общей структуре имиджа, выделенной А.И. Коханенко (которую, по нашему мнению, можно применить к любому субъекту социальной действительности), имеем стереотипы, архетипы, черты объекта, культурологический и социальный контекст [1]. Г.Г. Почепцов выделяет понятие «имиджевые характеристики», которые условно тоже можно назвать структурными элементами, что актуализируются в реальных условиях. Так, он определяет биологический, коммуникативный, социальный, мифологический, профессиональный, контекстный типы имиджа [3]. В.М. Шепель в искусстве создания профессионального имиджа выделяет «позиции самопрезентации»: «Я-концепция» (морально-психологическая подготовка), «фейсбилдинг» (создание лица с учетом всех сопутствующих факторов), «кинесика» (телесное информирование), «дизайн одежды» (подбор и ношение одежды, использование аксессуаров), «владение словом» (риторическая оснащенность), «флюидное излучение» (создание личностного «биоэнергетического поля»), «коммуникативная механика» (мастерство общения) [5].

Формирование общей структуры (онтологической модели) феномена профессионального имиджа зависит прежде всего от его субъектно-объектных характеристик (от того, кто его формирует (адресант) и воспринимает (адресат)), а также от контекста, в котором происходит их взаимодействие. Учет объектно-субъектных аспектов формирования профессионального имиджа дает возможность глубже понять природу имиджевой коммуникации и спланировать сам процесс коммуникативного воздействия.

В подтверждение этого суждения может выступить рассмотрение структуры профессионального имиджа, которую составляют различные характеристики личности-профессионала, вместе формирующие обобщенный образ-имидж. Так, Е.Н. Русская выделяет три основных компонента в структуре имиджа человека-профессионала:

- визуальный образ (костюм, прическа, пластика, мимика, голос),
- внутренний образ (темперамент, настроение, личные качества),
- менталитет (духовная практика, интеллект) [4].

Другие компоненты в структуре имиджа выделяет В. Бойко:

1) аудиовизуальную культуру личности (речь, манера держаться, одежда, прическа, соответствующие ожидания большинства или соответствующей группы людей), 2) стиль поведения (профессиональный, интеллектуальный, моральный, эмоциональный, коммуникативный, эстетический, этический), 3) внутреннюю философию, систему ценностей человека (жизненные установки, нравственное кредо, систему отношений), что накладывает отпечаток на внешность и манеру поведения, 4) атрибуты, подчеркивающие статус и привычки личности (обстановка офиса, автомобиль), 5) психологический «Я-образ» (образ партнера, что привлекает внимание, такой: он снаружи и внутри спокойный, активный, дружелюбный и т.д.).

М. Удальцова включает в структуру имиджа обычные и специально созданные качества личности: профессионализм, компетентность, надежность, гуманитарную грамотность, компетентность в области психотехнологий. Л.И. Попова в структуре имиджа выделяет как визуальный, то есть зрительный, так и образ мышления, действий, поступков [2].

Мы попытались, обобщив существующие подходы к структуре профессионального имиджа, подробно изучив все его структурные элементы, обнаруженные в литературе и добавив собственные наблюдения, выделить его основные структурные компоненты, среди которых:

1. «личностные характеристики»: аудиовизуальная культура (внешность (одежда, прическа), язык, стиль поведения), коммуникативные умения, внутренняя философия, моральные принципы и система ценностей, особенности психотипа, темперамент;

2. «профессиональные характеристики»: знания и умения, способность выполнять профессиональные задачи оперативно и умело; принадлежность к профессиональной (корпоративной культуре); внешняя атрибутика (униформа, вид офиса и т.д.); зарплата и социальные гарантии;

3. «социальные характеристики»: историческое развитие и роль профессии в обществе; предыдущий опыт общения с представителями профессии; учебная и научная инфраструктура отрасли; соотношение спроса и предложения на специалистов; «заимствованный опыт» (характеристика другими лицами);

4. «социально-коммуникативные характеристики»: контекст коммуникации объекта и субъекта формирования профессионального имиджа, коммуникационный образ профессии в информационном и медиа-пространстве. Здесь, соответственно, представлено следующее: частота и тональность представления в медиа, создание специального медиа-продукта, посвященного профессии; рекламно-информационная деятельность субъектов формирования профессионального имиджа; слухи и социальные стереотипы, представления о популярности профессии.

Слдует также отметить, что «личностные» и «профессиональные» характеристики, применяемые по отношению к объекту-профессионалу, имидж которого формируется, а «социальные» и «социально-коммуникативные» – по отношению к субъекту, занимающему заданной деятельностью, а также к контексту, в котором происходит коммуникационное взаимодействие.

Описанная выше структурная модель имиджа профессии показывает основные его характеристики, комплексное рассмотрение и учет которых позволит систематически и структурно выстроить образ конкретной специальности. В ходе коммуникативного взаимодействия может актуализироваться конкретная его составляющая, в некоторых случаях общественные нормы требуют деструктуризации составляющих и акцент на них в процессе имиджирования нежелательный (например, для судей, журналистов в идеале недопустимы проявления личных настроений, эмоций, мыслей, а желательно руководствоваться только объективными данными). Иногда различные составляющие вступают в конфликт (стереотипно хорошем специалисту «прощаются» негативные моменты в характере или поведении, и, наоборот, профессиональные «промахи» компенсируются высоконравственным поведением). Однако, несмотря на это, можно утверждать комплексность предложенной модели, и в перспективе возможно ее дополнения другими составляющими, выявленными в ходе дальнейшего анализа.

Литература

1. Коханенко А. И. Имидж рекламных персонажей / А. И. Коханенко. – М.: ИКЦ «МарТ», Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2004. – 144 с.
2. Попова Л. И. Имидж современного педагога / Л.И Попова // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 234-237.
3. Почепцов Г. Г. Паблик рилейшнз для профессионалов / Г. Г. Почепцов. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер». – 2001. – 624 с.
4. Русская Е. Н. Имидж современного педагога / Е. Н. Русская // Мир образования. – 1995. – №10. – С. 90-91.
5. Шепель В. М. Имиджелогия. Как нравиться людям / В.М.Шепель [Электронный ресурс]. – М.: Народное образование, 2002. – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text9/17.htm>.

ТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ З ГЛЯДАЧЕМ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Інформаційна взаємодія є комунікацією двовекторною: з одного боку, виконується передача інформації аудиторії, з іншого – здійснюється зворотній зв'язок, в якому аудиторія, громада, впливає на канал комунікації, дає оцінку якості інформації, підтримує, продовжує її або, навпаки, своєю байдужістю практично знищує. На думку А.Верховської, що викладена у комплексному дослідженні методів журналістики у радянські часи, журналісти повинні «постійно враховувати громадську думку, задовольняти запити широких мас та забезпечувати їм можливість через канали журналістики брати участь в обговоренні і рішенні громадських справ та державних завдань» [1, с. 133]. Серед можливих методів дослідниці відзначила публікації від громадських журналістів, прямі звернення до аудиторії, використання контактних форм для діалогу як на сторінках газет, так і в ефірі з детальним аналізом листів, що отримує редакція. Саме тому редакції завжди намагалися налагодити зв'язки зі своєю аудиторією, але, як зазначає С. Корконосенко, «головні складнощі у журналістів завжди викликала масово-організаційна робота, тобто не власна творчість, а робота з авторами, листами в редакцію, організація «круглих столів», рейдів тощо» [2, с. 210.]. Принципи і методи роботи з аудиторією, сформовані пресою журналістикою, знайшли своє продовження в радіо та тележурналістиці, про що свідчать роботи Г. Вартанова, В.Здоровеги, Д. Прилюка, та інших.

Так, від самого початку існування телебачення глядачі впливали на його контент за допомогою листів. Існували окремі телепроекти, побудовані саме на листах глядачів до редакції. В СРСР прикладами таких проектів можна вважати програми «От всей души», «Утренняя почта», «Музыкальный киоск», дитячу програму «Будильник», програму для молоді «12 этаж», також такі програми як «Взгляд», «До и после полуночи» (ЦТ). Серед українських програм слід відзначити дитячу програму «Катрусин кінозал», програми для підлітків та молоді «На шкільних широтах», «Старшокласник», «Вартові природи», «Загадка та відгадка», «Гарт» (УТ), принцип листування навіть знайшов відображення у назвах програм «Телеконтакт», «Ви нам писали», «На ваші замовлення» (УТ). Але зацікавленість глядача взяти участь у формуванні контенту, впливати на хід програми упродовж багатьох років формувалася працівниками телебачення, журналістами та ведучими телепрограм. Так, станом на 1969 рік у редакцію програми «Здоровье» (ЦТ) надходило 60 листів на рік; відтоді як у програму прийшла нова ведуча Юлія Білянчикова кількість листів часом сягала 160 тисяч на рік, в результаті у штаті телецентру з'явилися 4 лікарі, що відповідали на листи глядачів.

Для людини існує 2 базових методи спілкування: міжособистісне та медіа комунікаційне. Як відзначає В. Іванов, «при дефіциті одного виду спілкування людина відразу ж підсвідомо прагне його компенсувати іншим. Журналісти старшого покоління пам'ятають, що левова (частка) листів до редакції була від пенсіонерів. Це легко пояснити психологічними чинниками – дискомфортом для людини похилого віку перебувати в умовах відсутності комунікації. При зменшенні одного з її видів (у даному випадку – міжособистісної комунікації після виходу на пенсію) люди підсвідомо прагнуть компенсувати це інтенсифікацією іншого виду комунікації» [3, с. 68].

Для багатьох дописувачів мотивацією до участі у телепроекті слугували доступність адреси редакції, легкість листування. З іншого боку, використання телефонного зв'язку залишалося проблематичним через два чинники – комунікаційний та економічний. Країна знаходилася в стані телефонізації, міжміський зв'язок був можливим лише на замовлення, через операторів, і вимагав додаткових витрат.

Згідно з даними статистичного збірника «СРСР в цифрах в 1987 году» у 1987 році телефонізовано було майже 35 мільйонів абонентів, але телефон мали лише 28% родин у місті і 9,2% у сільських районах, у той час як листів надсиалося у 80-х роках більше 8 мільйонів щорічно [4, с. 166-167]. Утім, незважаючи на те, що пріоритетність листування як доступної форма комунікації, телефонні дзвінки до студії, особливо їхнє включення в ефір, стало можливим і одразу набуло популярності саме наприкінці 80-х років - з появою нових програм, що використовували модель on-line.

Ці тенденції збереглися на регіональному телебаченні у дещо адаптованому до регіональних умов вигляді. Якщо глядач мешкав у тому ж місті, де була розташована телекомпанія, телефонний зв'язок для нього довгий час залишався більш привабливим, замість листування перевага віддавалася особистим зверненням до редакцій. Тобто, щоб звернутися до місцевої редакції телеканалу глядач частіше телефонував (особливо коли тривалість телефонного дзвінка зі стаціонарного телефона у межах одного міста не впливала на сплату за послуги), і навпаки, якщо він звертався до регіональної, обласної редакції, що знаходилася в іншому місті, він повинен був або додатково платити за послуги міжміського телефонного зв'язку, або (і це відбувалося частіше) просто надіслати листа. Навіть у 90-х роках ХХ століття глядачі активно використовували листування для зв'язку з редакціями ТБ. Так, Іван Мащенко у 1994 році фіксував найбільшу кількість листів, що було отримано державним телебаченням - майже 12,5 мільйонів, це стало рекордом для системи державного телебачення. [5:324]. Найчастіше активізація листування та телефонування до редакцій були пов'язані з наступними умовами:

- формування програми, змістовна частина якої залежала від зворотнього зв'язку. Наприклад, з 1972 року на ЦТ з'явилася програма «Пісня 71», яка будувалася на листах глядачів, що висловлювали свої думки з приводу найкращих музичних творів. У її створенні взяли участь близько 30 тисяч глядачів [5: 247]. За допомогою телефонного зв'язку здійснювалася участь у інтерактивній грі «Позвоните Кузе» (РТР): за телефоном глядачі спілкувалися з головним героєм у прямому ефірі. За участі глядачів йшли студійні програми, як «Суботні зустрічі» (УТ), «Огонек» (ЦТ), «Час Пик» (ОРТ) та інші;

- реалізація громадських соціальних проектів. Наприклад, телепрограма «Жди меня», що продовжила традиції радіожурналістики: у середині 60-х років існувала радіопрограма «Найти человека» з ведучою А.Барто. За 9 років існування радіопрограми на її адресу надійшло 87390 листів, 872 родини знайшли близьких [5, с. 252];

- відгуки глядачів як результат телеперегляду; у подальшому вони могли використовуватися для формування наступних випусків. Наприклад, рекордну кількість відгуків одного циклу передач на УТ отримали телесеанси лікаря-психотерапевта А. Кашпіровського – 71062 листи [5, с. 260-261]

Таким чином, ми бачимо, що зворотній зв'язок з глядачами на ТБ здійснювався за допомогою низки традиційних засобів – листування, а з часом телефонування. Учасники цих процесів з боку глядацької аудиторії формували телеконтент відповідно до рівня телефонізації країни, територіальної близькості глядачів до телекомпаній. Ці зв'язки, що перетворилися на свідомий процес формування «власної аудиторії» певного телеканалу, тривали довгий час. Мотивація глядачів до взаємодії з телевізійними редакціями була не надто різноманітною і нині виглядає як дещо наївна: можливість висловити свої враження та побажання, взяти участь у різноманітних ігрових форматах (конкурсах, лотереях, вікторинах), вирішення громадських та соціальних завдань. Усі започатковані форми взаємодії як прояв первинних медіа комунікацій з цільовою аудиторією, знайдуть подальший розвиток, особливо за покращення технічних умов для комунікації, розвитку мобільного зв'язку та Інтернету. Листування та телефонування поступаються місцем сучасним технологіям взаємодії.

Література

1. Верховская А. И. Журналист и методы организации массового сотрудничества с редакцией / А. И. Верховская // Методы журналистского творчества. – М. : Изд-во Моск. ун-та. – 1982. – С. 133–149.
2. Социология журналистики / под ред. С. Г. Корконосенко. – М. : Аспект-Пресс, 2004. – 318 с.
3. Иванов В. Ф. Аспекты массовой коммуникации. Ч. 1. Информация и коммуникация : монография / В. Ф. Иванов. – К. : ЦВП, 2009. – 190 с.
4. СРСР в цифрах в 1987 году [Электронный ресурс]. – М.: Финансы и статистика, 1988. – Режим доступа:
http://www.lostempire.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=20568&Itemid=9
5. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа. У 2 т. Т. 1. Всесвітній відеоаудіолітопис : дати, події, факти, цифри, деталі, коментарі, персоналії / І. Г. Мащенко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2006. – 384 с.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 373.2.001.76(477)(043)

Березіна О.О., старший викладач

ДОШКІЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НОВОГО ТИПУ: БАТЬКІВСЬКІ ОЧІКУВАННЯ

Згідно Закону України «Про дошкільну освіту» (стаття 9), за бажанням батьків, дитина може здобути дошкільну освіту у закладах освіти незалежно від їх підпорядкування, типів і форм власності.

Наукові джерела і наші спостереження свідчать про те, що сьогодні в Україні значний загальний дошкільний вік з різних причин не відвідує дошкільні навчальні заклади. Гострою є і проблема педагогічної просвіти батьків, зокрема з питань забезпечення різнобічного розвитку дітей дошкільного віку, формування їх самостійності, підготовки до школи.

Означена проблема на державному рівні знаходить своє розв'язання у пошуку нових ефективних форм здобуття дітьми дошкільної освіти, зокрема, функціонування нових типів дошкільних навчальних закладів.

Проблема організації діяльності нових типів дошкільних закладів не нова в освітній практиці нашої держави. Її розробка активізувалася наприкінці ХХ століття. За результатами роботи Всеукраїнського семінару «Організація нетрадиційних дошкільних закладів та використання новітніх технологій у педагогічному процесі з дітьми дошкільного віку» (Луганськ, 1995), було визначено три напрямки оновлення системи дошкільної освіти з метою широкого задоволення запитів сімей щодо виховання і розвитку дітей дошкільного віку [1, с. 4-5].

Перший напрямок передбачає розширення функцій традиційних загальнорозвивальних дошкільних закладів, надання їм діяльності пріоритетного спрямування (гуманітарне, естетичне, фізкультурно-оздоровче тощо). У практиці такі дошкільні навчальні заклади називають профільними. Другий напрямок оновлення системи дошкільної освіти передбачає створення шкіл-дитячих садків, центрів розвитку дитини, сімейних та прогулянкових установ, зокрема таких, які дотепер не функціонували. Третій напрямок оновлення системи дошкільної освіти передбачає створення дошкільних закладів, які працюють за альтернативними методиками виховання та навчання дошкільників (Марії Монтессорі, Софії Русової, Роберта Штейнера, Фридріха Фребеля та ін.).

У процесі здійснюваної нами наукової розвідки, ми дійшли висновку про доцільність виокремлення ще одного напрямку оновлення системи дошкільної освіти. Йдеться про створення приватних дошкільних установ, що мають державну ліцензію на надання освітніх послуг дітям дошкільного віку. Ми розглядаємо приватний дошкільний навчальний заклад, як освітню установу, що організована в приватному порядку (зареєстрована фізичною або юридичною особою) і діє у відповідності до законодавства України. Такі установи набувають статусу – «новий тип дошкільного навчального закладу». Як свідчать наші спостереження, попит на такі заклади надання дітям до 6-ти років дошкільної освіти серед батьків в останні роки помітно зростає. Потреба відкриття приватних дошкільних закладів особливо значуща і актуальна у великих містах, для яких характерна батьківська спроможність фінансово підтримувати їх функціонування. Заможні родини мотивують свій вибір на користь приватних дошкільних закладів, насамперед, невеликою кількістю дітей в групі, залученням до педагогічного процесу значної кількості різнопрофільних спеціалістів, високою якістю освітніх послуг, що надаються. Вагомим аргументом на користь приватної дошкільної освіти виступає довіра батьків педагогам освітніх закладів нового типу, щодо турботи про їхніх дітей, насамперед про їх фізичний розвиток і зміцнення здоров'я.

На думку вчених (О. Лобас, Г. Лаврентьєва, А. Бурова та ін.), батьки, які віддають дітей до приватних дошкільних закладів, проявляють особливу зацікавленість щодо змісту і форм організації навчально-виховного процесу. Надмірна зацікавленість батьків зумовлює їхнє активне включення до педагогічного процесу, прагнення до надання допомоги педагогічному колективу. Попри це має місце і проблема стосунків батьків і персоналу, яка проявляється у не завжди обґрунтованих вимогах до роботи вихователів, у завищених потенційних можливостях власних дітей, в очікуванні надрезультатів у вихованні й навчанні дітей [2, с. 27-28].

Дошкільні навчальні заклади нового типу налаштовані на тісну співпрацю з родинами вихованців. Про це переконливо свідчать зібрані нами матеріали щодо роботи з батьками у дошкільних навчальних закладах нового типу міста Маріуполя. Ідеться про досвід роботи ясла-садка «Альтер-Его», школи раннього розвитку «Розвивайка», дитячої розвивальної студії «Умка», Монтесорі-студії «Індіго», центру дитячої психології «Мірем», сімейного центру «Азбука для батьків», дошкільної групи Центру довузівської підготовки МДУ, консультаційно розвивального центру «Особистість», центру розвитку «Super Дітки» та інших. Організація навчально-виховного процесу в зазначених закладах освіти зорієнтована на запити і потреби сім'ї, зокрема на забезпечення розвитку здорової, життєвокомпетентної, творчої особистості.

Ритм сучасного життя вимагає нових форм організації роботи з дошкільниками, які дають можливість переходити на більш гнучкий режим, зручний для батьків. Саме зручність розташування закладу та режиму його роботи виступає одним із головних критерієм, яким керуються батьки при виборі дошкільного навчального закладу. Обираючи приватні дошкільні установи, батьки орієнтуються на те, що в таких закладах до кожної дитини знаходять особливий індивідуальний підхід, надають їй достатньо уваги.

Вихователі готові запропонувати своїм підопічним різноманітні методики виховання і навчання, насичену програму забезпечення індивідуального розвитку. Суттєво значущим є той факт, що розвитком дітей, окрім педагогів-вихователів, опікуються лікар-педіатр, логопед, психолог, інші спеціалісти в залежності від напрямку діяльності закладу.

На вибір батьками дошкільного навчального закладу нового типу впливає його репутація, сформована роками. Вона ґрунтується зачасти на його матеріальних умовах, висококваліфікованих фахівцях, виборі змісту роботи закладу у відповідності до сучасних освітніх вимог [3, с. 3-4]. Ідеться про безпечні умови перебування дітей у закладі, його оснащення, зокрема дидактичними матеріалами, іграшками, ігровими посібниками, що є для дошкільника важливими носіями інформації про навколишній світ, а також матеріалами для самостійної діяльності – образотворчої, ігрової, навчальної, рухової, творчої тощо. Важливим для батьків є максимальне використання предметного середовища, в тому числі методичного забезпечення навчального закладу для успішного засвоєння дітьми необхідного обсягу знань, умінь та навичок, досягнення ними достатнього рівня розвитку, вихованості, навченості, тобто якісна організація життєдіяльності дитини в умовах дошкільного закладу.

Батьківські очікування від функціонування дошкільних навчальних закладів нового типу пов'язанні з успішним розв'язанням завдань соціалізації дітей, набуття ними досвіду взаємодії з іншими дітьми, формування навичок самостійності. Особливої значущості набуває педагогізація батьків через консультативно-рекомендаційну (батьківські збори, усні і письмові консультації, бесіди, практикуми, тренінги тощо), лекційно-просвітницьку (батьківські лекторії, всеобучі, конференції, педагогічні читання) діяльність, залучення батьків до освітнього процесу («Дні відкритих дверей», участь у підготовці й проведенні свят, розваг, окремих занять, в оснащенні педагогічного процесу та упорядкуванні приміщень, території разом з дітьми і педагогами). Поряд з традиційними формами роботи з батьками ми спостерігали й нетрадиційні: презентація групи, «Батьківські ринги», «Інтелектуальні ігри», «Банки ідей», участь батьків у творчих конкурсах, телефон Довіри (телефонні дзвінки робляться в особливих випадках або раз на місяць всім батькам, щоб підтримувати неформальне спілкування з ними), пошта Довіри, спільна співтворчість батьків

і вихователя в розробці портфолію групи і кожної дитини тощо. Використання різноманітних форм роботи дає певні результати: батьки з «глядачів» і «спостерігачів» стають активними учасниками зустрічей і помічниками вихователя, створена атмосфера взаємоповаги. За нашими даними, така робота формує зацікавленість і відповідальність батьків щодо сутності і набуття їхніми дітьми дошкільної освіти.

Відтак, функціонування дошкільних навчальних закладів нового типу задовольняють найрізноманітніші очікування батьків з питань індивідуального розвитку їхніх дітей та підготовки їх до школи.

Література

1. Бурова А. Не все те золото, що блищить. Про оновлення системи дошкільної освіти на сучасному етапі / А. Бурова, О. Долинна // Дошкільне виховання. - 2002. – №5. – С.4-5.

2. Організаційно-педагогічні аспекти діяльності нових типів дошкільних закладів : Методичні рекомендації / Укл. О.Я. Лобас, Г.П. Лаврентьєва, А.П. Бурова. – К. : ІЗМН, 1997. – С.27-28.

3. Буркуна Н. Дошкільний заклад очима батьків: за результатами моніторингового дослідження / Н. Буркуна, В. Чорноморець // Дошкільне виховання. - 2009. – №10. – С 3-4.

УДК 371.13(043)

Бухало О.Л., кандидат педагогічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ МІЦНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗНАНЬ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

Питання становлення та удосконалення професіоналізму фахівців у різних галузях останнім часом набуло особливої актуальності та вагомості. В умовах введення нових освітніх стандартів вищої професійної освіти, та їх поступового залучення до системи загальної освіти, змінюються вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх педагогів та педагогів дошкільної освіти, зокрема.

На сучасному етапі формування професійної компетентності здійснюється в умовах зниження соціального статусу професії педагога. У своєму дослідженні, К. Лаврухіна виділяє фактори, що впливають на цей процес: проблема якості та вартості підготовки педагогів, низька конкурентоспроможність педагогів на ринку праці, недостатня кількість фахівців в закладах освіти та високий рівень плинності кадрів. Чинники, що знижують соціальний статус педагогічної професії обумовлюють стан та розвиток професійної педагогічної культури, у зв'язку з цим виникає необхідність у зниженні негативного впливу цих факторів шляхом розроблення заходів спрямованих на підтримку педагогів на етапі їхньої професійної підготовки та безпосередньої професійної діяльності.

Науково-теоретичний аналіз літератури дає змогу охарактеризувати педагогічні знання як взаємозв'язок методологічних, науково-теоретичних і практичних знань (Н. Кузьміна, В. Сластьонін), поєднання науково-теоретичних і конструктивно-технічних або нормативних знань (В. Краєвський), змістовних і операційних знань (М. Скаткін), єдність фундаментальних та інструментальних знань (С. Архангельський), теоретичних і практичних знань (Ю. Кулюткін).

Розглядаючи проблему міцності педагогічних знань студентів, варто звернутись до процесу їх засвоєння, що визначається як процес відтворення індивідом історично сформованих, суспільно вироблених здібностей, способів поведінки, знань, умінь та навичок, процес їх перетворення в форми індивідуальної суб'єктивної діяльності [1].

Спираючись на положення філософських досліджень Г. Ареф'євої, В. Вильчинського, М. Когана, Т. Ойзермана, Є. Симоняна та інших, психологічні та педагогічні праці О. Абдуліної, Б.Ананьєва, С. Архангельського, І. Зязюна, Н. Кузьміної, О.Леонтьєва, Л. Нечипоренка, С. Рубінштейна та інших, можна вважати, що процес засвоєння студентами знань та їх використання має глибоку особистісну зумовленість і визначається тим, в якій

мірі майбутній фахівець усвідомлює свою професійну роль та стає активним суб'єктом праці.

Так, А. Піскунова і О. Абдулліна вважають, що система педагогічних знань повинна складатися зі: знань фундаментальних ідей, концепцій та закономірностей розвитку педагогічних явищ; знань провідних педагогічних теорій, основних категорій і понять; знань основних педагогічних чинників; прикладних знань про загальну методику навчання й виховання дітей. У процесі професійної підготовки майбутніх вихователів знання з різних дисциплін застосовуються в створених дидактичних умовах, з метою реалізації певних підходів до організації пізнавальної діяльності студентів. Тому система педагогічних знань розглядається як сукупність знань різного порядку й з різних дисциплін, кожна з яких має свій елементний склад і структуру.

У своєму дослідженні М. Мінській відзначає, що людина не може добре вчитися, якщо розрив між відомим і невідомим для неї дуже великий. Вважаємо, що від рівня сформованості міцних педагогічних знань залежить здатність студентів на практиці застосовувати їх в нових незнайомих ситуаціях, що є необхідним для розвитку значущих професійних якостей майбутніх педагогів дошкільної освіти. Вищий навчальний заклад, що здійснює підготовки педагогів, повинен прагнути до формування правильних індивідуальних структур знань, в яких не було б пропусків (розривів в знаннях), і на цій основі підвищувати рівень підготовленості студентів до професійної діяльності.

На нашу думку, у сучасних умовах педагог повинен знати закономірності процесів навчання і виховання, принципи, форми, методи і прийоми практичного здійснення навчання і виховання, у тому числі самонавчання і самовиховання. Здійснюючи свої функціональні обов'язки, педагог повинен навчати і виховувати, сполучаючи високу вимогливість і принциповість з довірою і повагою до людей, постійною турботою про них, допомогою в службових і життєвих складних ситуаціях, а високий рівень професіоналізму потребує постійного удосконалення професійних знань, умінь, навичок, що можливо за умов сформованості у фахівця потреби і вмінь самостійно отримувати нову інформацію, аналізувати та робити висновки, самостійно застосовувати нові знання.

Як зазначає М. Колмогорова, навчальна інформація, що не підлягала внутрішній переробці, осмисленню, не стала частиною особистісного досвіду, не може стати основою міцних знань. Отримати міцні знання можна шляхом їх багаторазового повторення, тобто на основі механічного заучування, але це будуть «закам'янілі» знання, які людина не зможе використовувати для вирішення практичних життєвих проблем. Особистість не зможе систематизувати їх, узагальнювати чи виділяти в них основну думку. Справжня міцність знань передбачає гнучке та вільне оперування інформацією в навчальній або повсякденній діяльності на відміну від шаблонного використання механічно заучених відомостей. Мова йде про досягнення міцності знань через засоби та прийоми розумової діяльності, а саме: аналізу, синтезу, визначення головного, порівняння, зіставлення, побудову схем, таблиць і планів, встановлення суттєвих зв'язків, систематизація, аргументація, узагальнення, абстрагування, конкретизація [2].

Міцність знань в значній мірі залежить від особистих зусиль і здібностей студентів, а структура знань залежить від: правильної організації навчально-виховного процесу; індивідуалізації навчання; майстерності педагога; об'єктивності контролю; наявності та якості навчально-методичного комплексу, спрямованого на організацію процесу самоосвіти.

Для оволодіння міцними педагогічними знаннями студенту (майбутньому фахівцю) важливо не обмежуватися плановими заняттями, а необхідно систематично працювати над тим, щоб на основі засвоєних знань забезпечити удосконалення педагогічної культури. Набуття знань на заняттях забезпечує лише здійснення першого кроку встановленні фахівця, в його професійній діяльності, тоді як обов'язковою повинна бути самостійна робота. Педагогічні знання об'єктивні і суб'єктивні одночасно. Будучи об'єктивними взагалі, знання, викладені в наукових текстах і в навчальних матеріалах, в процесі їх засвоєння вони перетворюються на суб'єктивні.

Міцність педагогічних знань відіграє важливу роль при підготовці студентів до виконання професійної педагогічної діяльності. Вона також сприяє підвищенню загальної і педагогічної культури; вмінню краще розуміти інших і взаємодіяти з ними; вмінню самостійно мислити і передбачати наслідки власних дій; самостійно учитися й адекватно оцінювати свої можливості; самостійно знаходити оптимальні шляхи досягнення мети і подолання труднощів, які виникають у процесі педагогічної діяльності та життя.

Отже, знання педагога – не сума засвоєних дисциплін, а особистісно забарвлена усвідомлена система, де є місце власним оцінкам, критичним поглядам. На ґрунті педагогічних знань формується педагогічна свідомість – принципи і правила, які є засадовими щодо дій і вчинків майбутнього фахівця. Ці принципи і правила кожний педагог виробляє на підставі власного досвіду, але осмислити, усвідомити їх можна лише за допомогою наукових знань, що потребують систематичного поповнення. Слід зауважити, що складність навчання педагога, набуття професійної компетентності полягає і в тому, що міцні педагогічні знання мають формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвиненого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання у досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування.

Література

1. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : ИКЦ "Март"; Ростов н/Д : "Март", 2003. – 448 с.
2. Колмогорова М.І. Педагогічне забезпечення міцності знань / М.І. Колмогорова, Л.С. Рибалко. – Х.: Основа, 2012. – 80 с.

УДК 372.3(043)

Демидова Ю.О., кандидат педагогічних наук, доцент

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Однією з важливих причин труднощів у формуванні у дітей дошкільного віку активності і самостійності в пізнавальній діяльності є недостатнє вираховування в педагогічній практиці основної тенденції розвитку дитячого мислення.

Вивчення сутності поняття самостійності дозволило встановити, що самостійність як якість особистості старшого дошкільника проявляється у здатності дитини діяти незалежно від допомоги дорослого. У старшому дошкільному віці дитина здатна проявляти елементарну критичність і самокритичність, починає оволодівати початковими формами дослідництва. Вона охоче займається практичною діяльністю і намагається доводити будь-яку справу до кінця. Чим активніше є діяльність, тим вона ефективніша впливає на формування та якісні зміни пізнавальної самостійності. Такою діяльністю в старшому дошкільному віці є конструювання.

Педагогічна теорія і практика свідчать про те, що конструювання відповідає інтересам і потребам дитини, розвиває мислення, формує вміння самостійно шукати способи розв'язання конструктивних завдань [1]. Конструювання передбачає створення різних конструкцій і моделей з будівельним матеріалом і деталей конструкторів, виготовлення виробів з паперу, картону, різного природного (мох, гілки, шишки тощо) і підручного матеріалів (картонні коробки, дерев'яні котушки, гумові шини і т.п.). Кожен з цих видів конструювання впливає на пізнавальний та інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку [3].

Проведення експериментальної методики передбачало використання різноманітних матеріалів декількох груп:

- перша група включала природні матеріали живої та неживої природи (листя, насіння, камені, шишки тощо.), з яких дитина вибирає окремі частини предмета і з'єднує їх

пластиліном. Використання даного виду матеріалу обумовлено тим, що дошкільний вік характеризується інтенсивним розвитком чуттєво-емоційної сфери та на основі емоційно позитивного ставлення до процесу пізнання.

- друга група включала будівельний матеріал. При роботі з ним діти можуть комбінувати різні форми (куби, призми, пластини тощо), що дозволяло їм будувати споруди, в яких своєрідно відбивалися їхні враження від навколишнього світу.

- третю групу складали матеріали, які збиралися в побуті (котушки, коробки, пінопласт, пластикові пляшки тощо) і були привабливими для дітей. При роботі з цією групою матеріалів дітям робилися підказки про можливі шляхи використання цих предметів, їх спрямовували на пошук нових оригінальних рішень.

- до четвертої групи – віднесений папір, який не обов'язково повинен бути новим і великим. Необхідно використовувати шматки шпалер, кольорову фольгу, листівки, різнобарвні обгортки від цукерок тощо. Вибір цих матеріалів обумовлюється його особливостями якості, фактури, розміром, характером можливих конструкцій і виробів з нього.

В експериментальній програмі також поєднувалися різні види і особливості навчання конструювання (за зразком, за умов, за простими кресленнями та наочними схемами; за задумом, за конкретною темою, а також вільне конструювання). Реалізація експериментальної програми формування пізнавальної самостійності впливала на кількість і якість показників, які враховувалися, вибираючи форми, методи і засоби навчання. Від них залежав вибір варіанта навчання, який забезпечить реалізацію мети персонального розвитку особистості дитини. Це дозволяло визначитися в тому, який сенс навчання достатній для того, щоб забезпечити належний рівень доступності, систематичного і послідовного навчання. Вони вказують і на те, які є можливості для раціонального поєднання колективних, групових та індивідуальних форм організації навчання з метою формування пізнавальної самостійності дітей.

Значною мірою форми організації навчання свідчать про характер зв'язку між педагогом і дитиною, їхньою діяльністю, місце заняття і режим його проведення. Вибір певної форми обумовлювався головною вимогою: сприяти дошкільнику в його бажанні вчитися.

Концептуальним в експериментальній програмі було співвідношення різних форм організації навчання, в умовах якого підвищувався рівень конструктивної діяльності та пізнавальної самостійності дошкільників.

Отже, експериментально доведено, що головною умовою формування пізнавальної самостійності дітей є впровадження експериментальної програми, в рамках якої передбачалося оптимальне поєднання різних його форм і видів.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні - К.: Ред.журн. «Дошкільне виховання», - 1999. - 63с.
2. Галайда С. Конструювання з паперу // Палітра педагога. - 2004.-№1.- С. 21-23
3. Котелянець Н., Скриннік С. Творче конструювання розвиває інтелект // Дошкільне виховання. - 2005. - №8. - С. 12-14

УДК 378.147.334(043)

Косенко Ю. М., кандидат педагогічних наук, професор

ДІАЛОГОВЕ НАВЧАННЯ ЯК СПЕЦИФІЧНА ФОРМА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Завтрашній фахівець дошкільної освіти – особа, що не лише володіє професійними знаннями та вміннями, а й має багатий внутрішній потенціал властивостей і якостей, що сприяють самоосвіті, самореалізації в подальшій професійній діяльності, освіті «через усе

життя». Відтак, на часі пошук ефективних форм організації навчання майбутніх педагогів дошкільної освіти в університеті, які б не лише підвищували їхню професійну компетентність, але й розкривали кращі особистісні якості, формували досвід самонавчання [3].

Інтерактивною формою фахової підготовки у вищій школі, за нашим науковим спостереженням, є *діалогове навчання* – специфічна організація пізнавальної діяльності, яка спрямована на створення комфортних умов навчання, за яких студент відчуває свою інтелектуальну спроможність бути активним учасником процесу пізнання, що робить продуктивним сам процес професійного навчання [5].

Сутність діалогового навчання полягає в тому, що вивчення навчальної дисципліни організується таким чином, що практично усі студенти виявляються залученими до процесу пізнання, де вони можуть демонструвати свою обізнаність у змісті тієї чи іншої теми, відстоювати власну точку зору, обмінюватися думками в умовах емоційного комфорту і творчої атмосфери на занятті. Усе це дозволяє не лише отримати нові знання, але й розгортає саму пізнавальну діяльність студентів, підвищує їхню активність, а також сприяє формуванню таких особистісних якостей як самостійність, толерантність, упевненість у собі, готовність до співпраці з викладачем і однокурсниками [2].

За С.П.Архиповою, цінність діалогового навчання в тому, що воно створює атмосферу невимушеного обговорення навчальних, наукових педагогічних проблем; знімає з студентів ряд бар'єрів – страх помилитися, не знати, бути некомпетентним, виглядати смішним тощо; дозволяє імпровізувати, виходити за межі звичних способів дій та мислення, випробовувати себе в різних ампулах; погрішності, невдачі, промахи не тягнуть за собою серйозних наслідків; сприяє розкриттю творчих можливостей суб'єкта навчання, дозволяє побачити себе та інших у більш широкому масштабі; активізує і розширює науковий світогляд учасників пізнавальної діяльності; сприяє виробленню у майбутніх фахівців власного стилю навчатися; формує уміння правильно дискутувати, відчувати повагу до опонента, зіставляти результати дослідження і робити висновки [1].

Технологія діалогового навчання передбачає таку організацію педагогічної взаємодії викладача і студентів, яка спрямована на створення сприятливої атмосфери опанування змістом навчальної дисципліни й майбутньої професії в цілому, розкриття індивідуальності кожного суб'єкта професійного навчання.

Багаторічний досвід роботи у вищій школі, пошук дієвих форм стимулювання пізнавальної активності і самостійності майбутніх педагогів дошкільного фаху при вивченні дисциплін професійного спрямування переконує, що діалогова технологія організації навчальної роботи студентів вимагає від викладача розробки доцільного і ефективного навчально-методичного супроводу вивчення конкретної навчальної дисципліни. Про це докладніше на прикладі вивчення студентами освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності «Дошкільна освіта» навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності» за модульно-рейтинговою технологією в умовах кредитно-модульної системи підготовки фахівців. 2014 року, після широкої дворічної апробації і суттєвого доповнення змісту, вийшов друком навчально-методичний посібник «Основи педагогічної майстерності вихователя» авторки даної публікації [4]. Посібник структурований у такий спосіб, щоб забезпечити чітку логіку вивчення основ педагогічної майстерності вихователя дошкільного навчального закладу, які закладаються під час професійної підготовки у вищому навчальному закладі. Він містить програму, яка складається з двох модулів: перший – «Діяльність вихователя дошкільного навчального закладу у вимірах професіоналізму, педагогічної культури і майстерності», другий – «Майстерність педагогічної взаємодії у професійній діяльності вихователя». Змістові модулі включають по декілька тем. Кожна тема представлена: програмовим змістом і поняттєвим полем; опорним конспектом; змістом аудиторної роботи (теми лекцій з орієнтовним переліком питань; теми, завдання, перелік питань теоретичної і практичної складової семінарських (практичних) занять; методичні вказівки та рекомендації щодо виконання конкретних завдань). До кожного модуля

подається список рекомендованої літератури, завдання для самостійної роботи, перелік питань із самоперевірки засвоєних знань та контрольні тести. До посібника включено індивідуальні навчально-дослідницькі завдання.

Вивчення дисципліни «Основи педагогічної майстерності» має за мету сформувати у майбутніх педагогів дошкільної освіти цілісне уявлення про сутність педагогічної майстерності вихователя, її основні компоненти; розуміння значущості професійного навчання, самоосвіти й особистісного самовдосконалення для опанування майстерністю виховувати дітей дошкільного віку.

Запропонований студентам навчально-методичний посібник використовується в процесі аудиторних занять і під час самостійної роботи. Педагогічна взаємодія викладача і студентів насамперед забезпечується організацією активного діалогу на засадах професійного спілкування за змістом посібника й спрямована на:

- засвоєння змісту поняттєвого поля кожної теми;
- опанування системою ґрунтовних знань про педагогічну майстерність вихователя дошкільного навчального закладу, її компонентну структуру та специфіку прояву;
- формування у майбутніх педагогів дошкільного фаху елементів педагогічної техніки, розвиток індивідуального стилю професійної діяльності;
- розвиток педагогічного мислення студентів, їх професійного мовлення, педагогічних та творчих здібностей;
- удосконалення умінь педагогічної взаємодії та професійного спілкування;
- виховання педагогічної культури;
- формування дослідницьких умінь, удосконалення досвіду роботи з навчальними посібниками, науковою літературою, періодичними виданнями, іншими джерелами інформації;
- формування у кожного студента упевненості у собі, відчуття свободи і власного вибору при потрактуванні наукових положень, демонстрації набутого під час педагогічної практики досвіду роботи з дошкільниками.

Під час семінарських, практичних занять, індивідуальної роботи з викладачем студенти:

- аналізують, зіставляють, узагальнюють інформацію за змістом рекомендованих навчальних і наукових джерел з обговорюваних питань;
- презентують набуті знання, позиціонують власний погляд на проблеми, що обговорюються, виступають публічно з науковими, інформаційними повідомленнями, чітко, логічно й ґрамотно формулюють свої думки;
- уважно слухають відповіді однокурсників, вчаться їх чути, осмислювати сказане, коректно висловлювати зауваження, доцільно доповнювати;
- уточнюють не зрозумілі теоретичні положення, опановують прикладну складову змісту навчальної дисципліни тощо.

Зміст навчального посібника, різноманітні способи його використання під час лекцій, семінарських, практичних та індивідуальних занять, пріоритет діалогу у спілкуванні викладача з студентами допомагають майбутнім педагогам дошкільної освіти відчутти задоволення від процесу навчання, подолати існуючі бар'єри міжособистісного спілкування, розкрити свої кращі комунікативні якості, успішно засвоїти програмовий зміст предмету без зайвих потрясінь та невиправданої психологічної напруги.

Література

1. Архипова С. П. Діалогові технології навчання як засіб підготовки до неперервної освіти. Нові технології навчання. Навчально-методичний збірник.- К., 2002. – Випуск 33. – 301с
2. Косенко Ю. М. Педагогічна взаємодія викладача і студентів у процесі професійної підготовки. Актуальні проблеми науки і освіти: Зб. матеріалів XIV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг.ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2012. – 418 с. – С.273-275.

3. Косенко Ю. М. Ступенева підготовка кадрів дошкільної освіти: організаційний підхід. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Сучасна освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика”, 7-8 жовт. 2010 р. – Одеса, Букаєв Вадим Вікторович, 2010. – 106 с. – С.48-50.

4. Косенко Ю. М. Основи педагогічної майстерності вихователя. Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта». 2-е видання, доповнене. – Маріуполь: ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2014. – 360 с.

5. Пузырев Е В. Специфика вузовского обучения и активизация познавательной деятельности студентов. Информационный ресурс: [archive.rbu.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2007-3-1/10_Puzireva.pdf].

УДК 373.2(043)

Мякенька О.П., асистент

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проблема на Землі наших далеких пращурів. Людству завжди погрожували небезпечні природні умови, представники біологічного світу. Відомо, що людина – вінець природи, проте й вона підвладна всім небезпекам навколишнього світу та тим, які створила для себе сама: зброя, хімічні споруди, наркотики, транспорт тощо. Саме в сучасних умовах особливого значення набуває проблема особистої безпеки, тому що через незахищеність перед природним, техногенним і соціальним оточенням потенційні загрози легко стають реальністю.

Створення законодавчої бази для забезпечення захисту прав дитини на охорону життя та здоров'я засвідчує підвищену увагу держави до проблеми безпеки дитини, яка розглядається як базисна потреба людини, на що зроблено акцент в Концепції ООН про сталий людський розвиток. У концепції підкреслюються можливості створення умов для збалансованого існування кожної окремої людини як найвищої цінності суспільства. У Законах України «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства» зазначено, що забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей є обов'язковим для держави та суспільства. Одне з провідних державних завдань, а саме, захист життя та здоров'я дитини, визначено у головному документі дошкільної освіти – Базовому компоненті. За цими документами одним із завдань сучасної дошкільної освіти є формування безпечної поведінки дітей дошкільного віку, усвідомлення цінності власного здоров'я. І тому є необхідним створити максимально безпечні умови перебування дитини в оточуючому середовищі: дошкільному навчальному закладі, вдома, на вулиці, в транспорті, в природному довкіллі, а також сформувати в неї навички безпечної поведінки, усвідомлення цінності власного здоров'я та життєвої компетентності шляхом цілеспрямованої навчально-виховної роботи. Саме на дошкільний заклад покладається відповідальність за здійснення цілеспрямованого формування у дітей ціннісного ставлення до власного здоров'я, адекватної реакції на різноманітні чинники ризику для життя, адже дошкільна освіта в багаторівневому освітянському просторі України є першою ланкою в системі неперервної освіти, у становленні і розвитку особистості.

Період старшого дошкільного віку – один з етапів становлення здоров'я та формування навичок безпеки, а також фізичного та психічного статусу, на якому закладаються основи здорового способу життя. Але, як свідчить аналіз педагогічної практики недостатня підготовка старших дошкільників у питаннях безпечної поведінки в різних небезпечних і надзвичайних ситуаціях, нехтування правилами особистої гігієни і нормами здорового способу життя є однією з небезпечних ситуацій, які можуть трапитися з дітьми. Це потрібно враховувати як батькам так і вихователям при формуванні у них навичок безпечної поведінки.

Аналіз наукових досліджень засвідчив наявність різних підходів до визначення змісту поняття «безпечна поведінка особистості». Сучасні дослідники, наприклад, П. Статмен, розглядає безпечну поведінку особистості як необхідну складову її життєвої компетентності. Специфіка виховання безпечної поведінки дітей полягає в урахуванні їх вікових (підвищена рухова активність, довірливість, безпосередність, емоційність, наслідуваність, навіюваність) та індивідуальних особливостей розвитку на різних етапах дошкільного дитинства. Зміст поняття «безпечна поведінка дітей дошкільного віку» розглядається як сукупність знань про правила безпечної життєдіяльності, вміння користуватися потенційно небезпечними предметами, інтереси та почуття, які визначають мотиви поведінки дитини.

Науковці (О. Безпалько, В. Вербицький, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, Н. Лисенко, О. Лоза, Р. Стьоркіна та інші), визначають проблему життя й здоров'я підростаючого покоління як одну із центральних. На думку Н. Адєєвої, Л. Гураш, О. Князевої, Т. Хромцевої формування безпечної поведінки – складний процес, механізми якого неоднозначно розглядаються різними фахівцями, що не допомагає, а навіть ускладнює виховний процес у дошкільному навчальному закладі.

На думку О. Лози, головною метою навчання є сформувати у дітей активну життєву позицію стосовно власного життя та власної безпеки, накопичення знань і навичок безпечної поведінки. Дитина повинна на рефлексорному рівні засвоїти алгоритм дій при потенційній загрозі її життю чи здоров'ю.

Процес формування досвіду безпечної поведінки передбачає навіть певну низку організаційно-педагогічних умов, що сприяють його ефективності. Уточнимо поняття «педагогічні умови». В філософії категорія «умова» трактується як вираження ставлення предмета до оточуючих його явищам, без яких він існувати не може. Умова становить те середовище, в якому явища, процеси виникають, існують і розвиваються.

У сучасній педагогічній і психологічній літературі категорія «умова» розглядається як видова по відношенню до родових понять «середовище», «обставини», «довкілля» що розширює сукупність об'єктів, необхідних для виникнення, існування, зміни педагогічної системи. Педагогічне трактування даної категорії представлено в роботах В. Андрєєва, який розглядає умови як цілеспрямований відбір і застосування елементів змісту, методів навчання і виховання для дидактичних цілей. У педагогіці «умови - це ті складові частини або характеристики середовища, в якій розвивається дитина».

Починаючи дослідження, ми виходимо з припущення, що освітній процес у дошкільному навчальному закладі, зорієнтований на формування безпечної поведінки дітей старшого дошкільного віку може бути ефективним за умови:

- 1) реалізації індивідуально-диференційованого підходу в роботі з дітьми старшого дошкільного віку;
- 2) забезпечення високого рівня професійної готовності педагогів до формування безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку;
- 3) розробці та впровадженні у навчальний процес структурно-функціональної моделі формування навичок безпечної поведінки дітей старшого дошкільного віку;
- 4) використання ігрових та інформаційно-комп'ютерних технологій навчання.

Отже, організаційно-педагогічні умови формування досвіду безпечної поведінки дошкільників - це сукупність зовнішніх і внутрішніх обставин освітнього процесу, від реалізації яких залежить ефективність цього процесу. Ці умови виступають при цьому необхідним компонентом навчально-виховного процесу формування у дітей бажання й прагнення до збереження власного життя, знань про небезпечні обставини та правила безпечної поведінки з незнайомими предметами та речовинами тощо.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти \ Науковий керівник: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед.наук; Авт.кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богінч О.Л., Гариш Н.В та інші., - К.: Видавництво, 2012.- 26с.

2. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник/ Юрій Скобло, Валентин Цапко, Дмитро Мазоренко, Леонід Тищенко,; Ред. В. Г. Цапко. - 4-те вид., перероб. і доп.. - К.: Знання, 2006. - 397 с.

3. Денисенко Н.Ф. Оздоровчі технології – в освітній процес//Дошкільне виховання/Н.Ф. Денисенко.- 2011.- №9.- с. 7-11.

4. Кононко О. Ціннісне самоставлення як складова життєвої компетентності особистості в ранньому онтогенезі // Педагогічна і психологічна науки в Україні. - Т.1. - К.: Педагогічна думка, 2007. - С. 318-330.

5. Пола Статмен «Безопасность вашего ребенка: Как воспитать уверенных и осторожных детей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.universalinternetlibrary.ru/book/7329/ogl.shtml>.

УДК 373. 21 : 035(477)(043)

Щербакова К.Й., кандидат педагогічних наук, професор

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дослідження вітчизняних та зарубіжних учених доводять, що важливою складовою частиною складного і багатостороннього процесу виховання є розвиток особистості у системі спільної діяльності. Коли мова йде про виховання малюків, то головним є питання про організацію основної провідної діяльності, якою є гра, і вивчення її виховного потенціалу.

У сферу суспільних відносин й спільної (колективної) діяльності людина включається з дитинства (І. Бех, Я. Коломінський, Є. Панько, В. Сухомлинський та інші). У колективі дитина виховується і розвивається як громадянин, як член суспільства, як творча індивідуальність. Об'єднавшись у групи, маленькі соціуми, під керівництвом дорослих, дошкільники встановлюють початкові форми колективних відносин. А в колективі потрібно враховувати не тільки свої інтереси, але й інтереси інших, необхідно поважати бажання однолітків, іноді поступатися власними бажаннями. Дотримання відповідних норм спілкування у зовнішній культурі, досвід позитивної поведінки серед оточуючих у педагогіці називається *толерантністю* [4, с. 372].

У сучасних словниках толерантність (від лат. *Tolerantia* - терпіння) визначається як зважене, помірковане терпиме ставлення до чужих позицій, вірувань, переконань, думок (О. Асмолов, М. Бабій, І. Бех, О. Зарівна, К. Крутій, О. Сухомлинська, О. Устименко, О. Фунтікова та інші). При цьому науковці розглядають толерантність, по-перше, як важливу якість особистості, по-друге, як обов'язковий принцип існування морального здоров'я колективу, виховання людяності (за В. Сухомлинським) особистості (Л. Артемова, І. Бех, Н. Кудикіна, В. Нечаєва, Т. Поніманська та інші).

Василь Олександрович Сухомлинський був переконаний сам і доводив свої переконання колегам-педагогам про те, щоб пробудити в дітей добрі почуття до людей, необхідно виховати в них, перш за все, любов і повагу до близької дорогої людини. А для цього, на його думку, потрібно залучати дітей до діяльної турботи про них. При чому важливим є не лише те, як вихованці проявляють повагу до людей та турботу про них, а важливіше те, як вони зберігають у своїй душі ідеали добра й справедливості. Ці загальнолюдські цінності сформовані у дитинстві зберігаються на все життя, стають для них моральним стрижнем, компасом їх поведінки. Інакше, – вважав Василь Олександрович, - «неминуче духовне падіння й моральна загибель особистості». Педагог неодноразово підкреслював значення виховання «людяності» саме в період молодшого, тобто дошкільного, віку.

Моральні переконання, погляди, звички у дитини щільно пов'язані з емоціями. «Емоція – це життєтворчий ґрунт для високоморальних почуттів» [4, С. 92]. Ввести дитину у складний світ людських відносин, виховати в неї прагнення до прояву добра – одна з

найважливіших задач виховання «людяності». З таким висновком талановитого педагога не можна дискутувати. Так, безперечно, маленькій дитині багато чого не можна пояснити, але надати можливість відчувати серцем красу людяності не тільки можна, але й необхідно і до цього спроможні навіть малюки.

Наші дослідження довели місце гри у спілкуванні та у розвитку спільних інтересів, позитивних відносин між дітьми. Ми постійно спостерігаємо, що гра для дошкільника є особливою формою суспільного життя. У грі діти самостійно діють, здійснюють власні задуми, при цьому не відчують прямої залежності від дорослого. Результати власних досліджень ми перевіряли з думками про гру Василя Олександровича. Він вважав, що в грі розкривається перед дітьми увесь світ. Без гри немає і не може бути повноцінного розвитку дитини. Гра – це велике світле віконце, через яке, в духовний світ дитини вливається живий потік уявлень, понять про довкілля.

Спілкування, як і будь-яка інша діяльність, є особливою самостійною потребою людини, яка не об'єднується з іншими її потребами та прагненнями, наприклад, потребою в теплі, їжі, у враженнях та активності чи прагненні до безпеки. Спілкування обов'язково включає взаємні дії партнерів. Воно є життєво важливим для людини і розглядається психологами як особливий вид адаптації до навколишнього соціального середовища. У результаті спілкування формуються уявлення про іншу людину і про самого себе, про свої можливості та здібності. Гра, як правило, заснована на спілкуванні з партнером (дорослим або однолітком), а може і з образною іграшкою – лялькою, тваринкою тощо.

Психолого-педагогічні дослідження (А. Аржанова, Я. Коломінский, В. Нечаєва, К. Щербакова та інші) переконують в тому, що взаємостосунки, які стихійно складаються в дитячих колективах не завжди виробляють у дитини гуманні почуття, а іноді призводять до виявлення протилежних якостей. «...Не одразу помітити у групі біду – занадто активну «агресивну» дитину, «господаря», який залякує одних і вмовляє інших, підлегує до третіх, який є деспотичним егоїстом, що всіх підкоряє. Неначе діти грають дружно і не скаржаться... Так і складається тип стосунків: одні завжди тільки командують, інші – лише підкорюються [5, с. 15]. Особливу роль у системі ігор мають спільні ігри як засіб формування взаємостосунків між дітьми та формування на їх основі толерантної поведінки. Це полягає в тому, що в них складаються сприятливі умови для спільних переживань, а саме це сприяє установленню спільних (колективних) інтересів: діти вчаться діяти разом, планувати, розподіляти ролі, враховувати свої сили, час і можливості, турбуватися про товаришів, допомагати їм.

Характер взаємостосунків дітей залежить від форми ігрової діяльності, взаємодій учасників гри в ній. Ігри поряд, індивідуальні та спільні ігри виконують різні функції в педагогічному процесі, відрізняючись перш за все, рівнем взаємодії. Позитивні взаємостосунки активніше будуються на високому рівні взаємодії, що обумовлено змістом гри, особистими схильностями та інтересами дітей.

На відміну від індивідуальних, у спільних іграх виникає процес взаємодії, який заохочує дітей до спілкування, встановлення стосунків один з одним. Вихователь повинен створювати найсприятливіші умови для того, щоб діти поступово переходили від гри індивідуальної до гри з різною взаємодією, до ігрових груп і як уже найвищий рівень - від ігрових груп до ігрових колективів. А задля того, щоб це відбулося, потрібна відповідна управлінська діяльність вихователя. Саме він спрямовує і керує взаємодією малюків. На початку цього процесу це ситуативна форма спілкування дошкільників у спільних іграх. Вона є різновидом комунікативної взаємодії дітей. Для неї характерна потреба в співпраці і визнанні гідності партнера, що реалізується в спільній сюжетно-рольовій грі. Ця потреба відповідає рівню мотивації учасників гри, має чітко визначений характер спрямованості на самопізнання і самооцінку, а також оцінку партнера. Такий рівень взаємодії, перш за все, залежить від змісту гри і моральних якостей малюків, у тому числі допитливості, емоційності, оптимізму, креативності, довіри і почуття людяності в найширшому значенні цього слова. Неблагополуччя у сфері спілкування з однолітками заважає цим важливим процесам. У

таких випадках діти стають пасивними, замкнутими, налаштовані вороже. Саме тоді необхідними є різні форми педагогічного керівництва ігровою діяльністю. Це може бути спільна гра вихователя і дитини, а може пропозиція включитися в спільну гру інших дітей з визначенням нової ролі, важливої для збагачення даного сюжету тощо.

Але поряд з цим на характер взаємостосунків, які є основою для виховання толерантності, впливає рівень вихованості моральних почуттів кожної дитини – ступінь оволодіння моральними цінностями, уміннями, навичками, звичками тощо. Водночас, як доводять наші спостереження, не завжди «хороша», тобто змістовна, гра обумовлює довірливі і добрі взаємостосунки. Може бути і навпаки – у грі, яка має незначний моральний зміст, обмежений набір ігрових дій, невисокий рівень спілкування, устанавлюються довготривалі безконфліктні стосунки дітей. Інша справа, що такі взаємостосунки не мають розвивального впливу на дитину. Тому дуже важливо розуміти і прогнозувати, як і за яких умов самостійна ігрова діяльність буде сприяти формуванню і розвитку позитивних взаємостосунків і як це буде впливати на виховання толерантності.

Рольові взаємостосунки впливають на реальні, допомагають поліпшити їх. Крім того, існує і зворотний зв'язок - рольові відношення стають вищими під впливом добрих, довірливих взаємостосунків у групі. Дитина краще виконує свою роль, якщо відчуває, що діти йому довіряють, ставляться до нього доброзичливо.

Література

1. Бех І.Д. Формування у дитини почуття цінності іншої людини / І.Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 2. – С. 16-19.
2. Зарівна О. Толерантність як елемент світогляду і культури / О. Зарівна // Рідна школа. – 2008. – № 6. – С. 21-23.
3. Педагогіка вищої школи: Словник-довідник / [упор. О. О. Фунтікова]. – 2-ге вид., перероб. та уточн. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – 432 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори [в 5-ти т.] / В. О. Сухомлинський. – 1980 – . – Т. 3. : Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письмо к сыну [Редкол. А. Г. Дзевирин]. – К. : Радянська школа, 1980. – С. 7-300.
5. Щербакова Е. И. Формирование взаимоотношений детей 3-5 лет в игре / Е. И. Щербакова. – М. : Просвещение, 1984. – 80 с.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

УДК 821.161.2 Зер (045)

Грачова Т.М., кандидат педагогічних наук, доцент

**ПОЗИЦІЯ М. ЗЕРОВА ЩОДО ВЕКТОРА РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО
ПИСЬМЕНСТВА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Починаючи з 90-х років ХХ ст., інтерес до постаті М.Зерова з боку літературознавців суттєво підвищився, що обумовлено рядом об'єктивних причин. Зеров «почувається органічним членом нової хвилі, покоління, яке прийшло у 20-х роках...» [2, 198].

Сучасна наука має у своєму арсеналі поважну кількість наукових розвідок авторитетних вчених, що безпосередньо цікавилися постаттю М.Зерова у контексті доби, його літературознавчою діяльністю та творчістю (В.Агєєва, Б.Башманівський, О.Баган, С.Білокінь, Л.Бойко, В.Брюховецький, О.Гальчук, В.Дончик, М.Зубрицька, Ю.Ковалів, А.Кравченко, В.Мельник, Л.Темченко тощо)

Стаття «Європа - Просвіта - Освіта - Лікнеп» є декларацією громадянської та естетичної позиції М.Зерова під час літературної полеміки 1925-28 рр. ХХ ст. у підтримку концепції М.Хвильового з ряду актуальних питань тодішнього українського письменства, продемонстрованих у статтях «Про «сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітян» і «Про Коперника з Фрауенбурга». «Пролеткульту та його естетичних критеріїв, приписів, вимог Зеров ніби не помічає. Час від часу в його статтях відчувається нота роздратування сучасними вимогами «машинізації», «енергезації» та ін. Тільки у виступах у літдискусії на підтримку Хвильового він віддає обережну данину панівному дискурсові часу, згадуючи й Леніна, й Маркса, й III Інтернаціонал, і навіть партійні резолюції...» [2, 198].

У роботі М.Зеров акцентує увагу на великому пожвавленні у літературному середовищі з приводу «дороговказів» «мистецьких прямувань» - концептів М.Хвильового, що стали предметом активного обговорення і зазнали різного роду тлумачень - про «Європу» і «Просвіту». З іронією М.Зеров «винуватить» Хвильового у тому, що задекларовані програмові тези він не зміг достатньо повно розтлумачити, і це викликало хвилю непорозумінь серед опонентів. Позиція М.Зерова у цьому питанні відзначається прозорістю та аргументованістю – своєю творчістю полеміст Хвильовий красномовно довів, що він є репрезентантом пролетарського мистецтва, який принципово виступав проти халтури у літературі, отже звинувачувати його у «попутництві», «ненависті» до літературної молоді - просто некоректно. Щодо «безоглядної» любові Хвильового до «Європи», яка за глибоким переконанням С.Пилипенка та деяких «плужан» знаходиться у стані глибокого «загнивання», стосовно «олімпійства» та «азіатсько-пролетарського», «африкансько-пролетарського» ренесансів М.Зеров висловлюється досить емоційно: йому не вистачає свіжого «вітру» та «сонця», що могли б розвіяти «поржавілі упередження» та «дикі забобони», що панують у письменницькому середовищі. Зокрема, М.Зеров піддає сумніву саму ідею остаточного занепаду Європи, яка, на думку автора, не втратила свого потенціалу, джерел оновлення. «Ніхто з неокласиків, звичайно, ніколи не підтримав офіційну ідею про те, що сучасна, тобто буржуазна, Європа гниє. Сперечатися з цією ідеєю було небезпечно, підтримати – недопустимо вульгарно» [2, 199].

«Культурні набутки» Європи повинні стати об'єктом ретельного вивчення, зауважує теоретик «неокласиків», декларуючи - «До джерел». «Упередження та забобони», вважає М.Зеров, стоять на перешкоді конструктивної полеміки. Автор статті справедливо обурюється з приводу заяв С.Пилипенка, який безвідповідально чіпляє на нього ідеологічні ярлики («непман», «кадет»), однак більше важить для авторитетного фахівця той факт, що «етикетки» заважають його «спілкуванню» з початкуючими пролетарськими

письменниками. Головну проблему М.Зеров бачить у відсутності «справжньої культури», відповідних теоретичних знань, професіональної компетентності, наслідком чого є «фантастичні», «потворні» уявлення про аксіоматичні речі. Беззаперечним для досвідченого фахівця є факт того, що «молодим паросткам літературним» не можна претендувати на широку читацьку аудиторію до того часу, доки вони не стануть висококваліфікованими спеціалістами у своїй галузі. М.Зеров демонструє у статті переконання стосовно того, як слід «перебороти» Європу (якщо у цьому є необхідність) з розумних прогресивних культурних позицій. З цією метою він пропонує згадати імена корифеїв вітчизняного письменства, що вдало опанувавши здобутки європейської культурної традиції, можуть служити взірцем для покоління початківців. Підтримуючи М.Хвильового, М.Зеров підсумовує – позбутися комплексів меншовартості і позадняцтва можливо єдиним шляхом – пізнати «культурне єство» європейської цивілізації, направити свою творчу енергію «до джерел».

У полемічній статті «Євразійський ренесанс і пошехонські сосни» М. Зеров наголошує на безумовній актуальності вирішення проблем, що виникли у літературному середовищі 20-х років ХХ ст., і акцентує увагу на тому, що у цьому питанні письменники радянської України виявили однаковість, не зважаючи на ідеологічні орієнтири, естетичну платформу та міжгрупові непорозуміння. З цього приводу М. Зеров натхненно занотовує: «Не можна не назвати цього явища знаменним» [1, 70].

Подаючи цитатний дискурс «дружніх» оцінок позицій Хвильового, що мали місце у тогочасних періодичних виданнях з приводу оцінки новітньої української літератури і шляхів її розвитку, видатний неокласик стверджує, що в основі громадянської й естетичної позиції М.Хвильового «турбота і тривога» за перспективи тодішнього письменства. І важко не помітити, зауважує автор статі, щирої схвильованості полеміста в особі Хвильового, що в бурхливу історичну добу, епоху соціальних потрясінь пропагує ідею культурного ренесансу. Симпатії Зерова, поза сумнівом, на боці Хвильового, у якого «вічна тривога думки плодить інколи сумніви» [1, 70] на відміну від тих безапеляційно налаштованих діячів, що орієнтуються на вічні догми («катехізу») та позбавлені «сумнівів» і «шукань».

На сторінках статті Зеров продемонстрував розумінням з приводу втраченого Хвильовим оптимізму, бо також скептично оцінив потенції літературних угруповань з тодішніми методами роботи на фоні тих складних завдань, що стояли перед тодішнім письменством.

М. Зеров, як завжди тактовно і помірковано, щиро дивується з того, що позиція М. Хвильового підлягає агресивній критиці з боку опонентів, пояснюючи цей факт лише «засліпленням» і «непорозумінням» з їх боку [1, 71]. Сам автор лаконічно, однак достатньо точно сформулював позицію «європеїзації» Хвильового, акцентуючи увагу на «імпресіоністичному» способі викладу полемістом своїх програмових констант, в основі яких непереможне бажання підвищити якість новітнього українського письменства за рахунок позитивного впливу найвагоміших здобутків літератур інших країн світу та вивчення і критичного опанування власного національного класичного досвіду, щоб не залишитися «вічними учнями» з комплексом меншовартості.

М. Зеров був одним з перших, хто адекватно, без ідеологічних чи політичних нашарувань розтлумачив концептуальні засади Хвильового, викладених у його перших памфлетах та проакцентованих у наступних, і підтримав їх. С.Павличко слушно зауважує: «Зеров просто не говорить речей, які б примусили його крививити душею. Тому з того, що він не говорить, можна малювати цілу картину його поглядів на суспільство, життя й літературу» [2, 175] Це не могло не викликати відповідної оцінки деяких реакційно налаштованих діячів мистецтва, що іронізували (як т. Кияниця) з приводу ідейно-естетичного дуета Зеров-Хвильовий, або відверто позиціонували своє неприйняття орієнтації Хвильового на Європу (Дорошкевич). Зокрема, позицію О. Дорошкевича, яку автор задекларував у статті «Ще про Європу», М. Зеров піддав об'єктивній критиці. Неокласик аргументовано дорікає О. Дорошенку, який ігнорує «греко-римські спадки»,

«відмовляється від Європи буржуазної задля пролетарської і застерігає проти психологічного прийняття першої»[2, 71], брати до уваги об'єктивний факт існування певної «людської созвучності», «чисто психологічного споріднення, що переступає соціальні перегородки і впливає незалежно від класової фізіономії творця» [1, 72]. Отже, уникати старої психологічної Європи чи навіть феодальної абсолютно не варто, бо відмовляючись від «джерел», «кореня», вважає М.Зеров, є небезпека залишитися вічним «провінціалом» [1, 72]. У зв'язку з цим автор статті накреслює проблему шляхів опанування літературного досвіду, письменницької майстерності. Зеров не пропонує митцям нової генерації легких шляхів «копіювання» чи «передражнювання» визнаних майстрів вітчизняної та зарубіжної літератури. Навпаки, він заохочував молодих українських письменників до вивчення методики роботи видатних митців у плані «спостереження», узагальнення художнього матеріалу.

Щодо підвищення вимог до літераторів, що представляють нову українську літературу, то Зеров вважає це обов'язковою умовою «в інтересах пролетарської літератури» [1, 73].

Підводячи підсумки, М. Зеров чітко формулює основні завдання, що слід виконати національному письменству нової доби найближчим часом з метою подальшого продуктивного розвитку. Зокрема, відомий теоретик «неокласиків» переконаний у необхідності вивчення молодими вітчизняними письменниками надбань якісної літературної продукції світового масштабу та цілеспрямовану «вперту» і «систематичну» [1, 74] перекладацьку роботу, що призведе, на думку М.Зерова, нарешті, до підвищення якості художніх текстів українських письменників-початківців. На позитивний варіант працюватиме й підвищення технічної культури письменницької молоді. Щодо національної традиції полеміст висловлюється чітко і лаконічно: їй слід дати виважену та об'єктивну оцінку.

Література

1. Зеров М. До джерел. Літературно-критичні статті / М. Зеров // Твори у 2 т. Т. 2. Історико-літературні та літературознавчі праці. – К.: Дніпро, 1990.- 588 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.utoronto.ca/elul/history/Zerov/Zerov-Do-dzherel.pdf>.
2. Павличко Соломія. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 447с.

УДК 811.161.2'282.2

Дворянкін В.О., кандидат філологічних наук, доцент

З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК

Українські східностепові говірки належать до новожитніх. Вони виникли в результаті інтенсивного заселення Донецького краю в останній чверті XVIII та на початку XIX ст. Більшість переселенців – це носії говірок південно-східного наріччя, але значний відбиток у формуванні східностепоного континууму залишили й представники північних і південно-західних діалектів. Переселялися сюди й росіяни, серби, болгари, німці та греки. Така етнічна строкатість населення Донецького краю, безумовно, позначилася на мові цього регіону. Вивчення історії заселення Донеччини дозволяє встановити (не беручи до уваги на початковому етапі час входження говірки до нової формації) такі основні типи говірок: 1) із середньонаддніпрянським діалектом-основою; 2) з північноукраїнською діалектною базою; 3) із слобожанською основою; 4) континуанти південноросійських говірок; 5) переселенські південно-західні говірки; 6) українські білінгви румейських, урумських та ін. говірок; 7) гетерогенні говірки міста [20, с. 100].

На сучасному етапі українські говірки Донеччини збереглися й активно функціонують у селах, передмістях і невеликих містах. Виникає необхідність у системному вивченні українських східностепових говірок.

Розглянемо короткі відомості з історії дослідження східностепового обширу. Згадані вище говірки вже були предметом лінгвістичного спостереження. Аналізуючи дані “Нарису історії української діалектології” А. А. Москаленка [9], відзначимо першу важливу спробу студіювання цього діалектного континууму в 50-х роках ХХ ст. Це – стаття Ф. С. Горчевича “Особливості фонетичної системи і граматичної будови українських говірок Ольгинського району Сталінської області” (1957), у якій стисло описано фонетичні, морфологічні й синтаксичні риси названих говірок. Вони почали формуватися з кінця ХVІІІ ст. Із 14-ти обстежених сіл 11 заснували вихідці з колишніх Київської, Полтавської та Харківської губерній, 3 – вихідці з Чернігівщини [9, с. 83]. Останній факт підтверджує думку про те, що східностепові говірки належать до новостворених. Заслуговує на увагу й дисертація С. П. Габа “Товор Приазовья (фонетика и морфология)” (1955), хоча в ній досліджено дещо віддалену від Донеччини територію. Автор у зазначеній праці порушив питання про вивчення українських говірок поза межами України, зокрема в Ростовській області (Росія), де здавна живе багато українців. Дослідник поставив собі за мету описати фонетичні й морфологічні особливості українських говірок Приазов’я. На підставі аналізу зібраних матеріалів учений дійшов висновку, що говори Приазов’я у своїй основі є говірками південно-східного українського наріччя. Однак із часом у ці говірки зайшло чимало фонетичних, граматичних і лексичних елементів російської мови, які постійно збільшуються. С. П. Габ запропонував говір Приазов’я та йому подібні виділити в окрему мішану групу говорів російської мови [9, с. 77–78].

Зауважимо, що лише у 80-х роках ХХ ст. східностеповий мовний ландшафт став об’єктом спеціальних ґрунтовних досліджень мовознавців. Зокрема, З. Л. Омельченко [11] подала повний синхронний опис морфологічної будови (словозмінних парадигм) східностепових говірок у лінгвогеографічному аспекті. Авторка проаналізувала словозміну іменника, прикметника, числівника, займенника та дієслова. Підсумком дослідження став атлас морфологічних явищ українських східностепових говірок, який містить 75 карт. Також слід згадати й розвідку О. С. Шевчук [22], присвячену дієслівним формам у зазначеному діалектному масиві.

У цей період Л. Д. Фроляк [18] започаткувала традицію вивчення тематичних груп лексики (ТГЛ) східностепового обширу. Дослідницею здійснено системний опис явища мотивації слів у межах тематичної групи найменувань рослин у говірках Північного Приазов’я (південних районів Донецької та Запорізької областей) і визначено роль флороназв у лексичній диференціації цих говірок.

На основі викладеного вище матеріалу в історії вивчення українських східностепових говірок можна виділити два періоди (які стали фундаментом для сучасного етапу): 1) 50-ті роки ХХ ст. (Ф. С. Горчевич); 2) 80-ті роки ХХ ст. (З. Л. Омельченко, О. С. Шевчук, Л. Д. Фроляк). Крім того, відзначимо дослідження Т. П. Терновської стосовно ковальської лексики українських говорів, здійснене в 70–80-х роках ХХ ст. унаслідок обстеження 215 населених пунктів (н. пп.) різних українських діалектних зон, у т. ч. і Донеччини (13 н. пп.) [17, с. 426–427].

На сучасному етапі з’явилася низка студій із фонетики (Л. Д. Фроляк [19]), морфології (Н. В. Михайлова [8]), синтаксису (Л. С. Білик [2]); приділено значну увагу вивченню окремих ТГЛ говірок Донеччини: предметом наукового аналізу стали обрядова лексика (В. Ю. Дроботенко [4]), назви одягу (Н. Б. Клименко [6]), географічна апелятивна лексика (Н. П. Сіденко [14]), найменування осіб за спорідненістю та свояцтвом (С. Ю. Тарасенкова [16]), номінації рис людини (В. О. Дворянкін [3]), назви страв і напоїв (Н. Г. Загнітко [5]), сільськогосподарські номени (М. С. Кушмет [7]), лексика народної медицини (С. Чернявська [21]) та ін. Друкуються й матеріали до словника східностепових говірок (назви одягу, взуття, прикрас, головних уборів [15, с. 81–102], обрядова лексика [15, с. 103–114] та ін.), зв’язні тексти [15, с. 23–80]. Предметом лінгвістичного спостереження стали також антропоніми (В. Д. Познанська [13]), зокрема прізвиська (О. В. Антонюк [1]), в українських

східностепових говірках. З. Л. Омельченко у своїх працях приділяє увагу не лише морфологічним, а й лексичним особливостям названих говірок [10; 12].

Однак український східностеповий мовний ландшафт досі залишається маловивченим, оскільки діалектологами не простудійовано питання словотвору, обійдено увагою чимало ТГЛ. Це дає підстави стверджувати про перспективність подальших розвідок на матеріалі новостворених східностепових говірок.

Література

1. Антонюк О. В. Сучасні прізвиська Донеччини (семантика і структура) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. В. Антонюк. – Донецьк, 2011. – 20 с.
2. Білик Л. С. Дієслівні словосполучення у східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л. С. Білик. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
3. Дворянкін В. О. Номінативні процеси в українських східностепових говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. О. Дворянкін. – Луганськ, 2006. – 23 с.
4. Дроботенко В. Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. Ю. Дроботенко. – Донецьк, 2001. – 23 с.
5. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Г. Загнітко. – Донецьк, 2011. – 19 с.
6. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Б. Клименко. – Донецьк, 2001. – 19 с.
7. Кушмет М. С. Сільськогосподарська лексика українських східностепових говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / М. С. Кушмет. – Донецьк, 2014. – 20 с.
8. Михайлова Н. Формування системи дієслова у гетерогенній говірці с. Безіменне Новоазовського району Донецької області / Наталія Михайлова // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький держ. ун-т ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 271–278.
9. Москаленко А. А. Нарис історії української діалектології (Радянський період) / А. А. Москаленко. – Одеса, 1962. – 125 с.
10. Омельченко З. Л. Лексика говірки селища Мар’їнки Донецької області / З. Л. Омельченко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький держ. ун-т ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1994. – Вип. 1. – С. 191–195.
11. Омельченко З. Л. Морфологическая структура восточностепных говоров Украины : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Языки народов СССР (украинский язык)” / З. Л. Омельченко. – Ужгород, 1985. – 25 с.
12. Омельченко З. Специфіка функціонування лексики новостворених східностепових говірок / Зоя Омельченко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – Вип. 12. – С. 387–390.
13. Познанська В. Норми функціонування одночленних антропонімів у східностепових говірках / Віра Познанська // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький держ. ун-т ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1999. – Вип. 5. – С. 186–187.
14. Сіденко Н. П. Географічна апелятивна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. П. Сіденко. – Донецьк, 2003. – 22 с.
15. Східностепові українські говірки : наук.-навч. посіб. / за заг. ред. А. Загнітка. – Донецьк : ДонДУ, 1998. – 114 с.

16. Тарасенкова С. Назви осіб за спорідненістю в донецьких східностепових говірках / Світлана Тарасенкова // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький держ. ун-т ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 268–271.
17. Терновська Т. Ковальська лексика українських говорів / Тамара Терновська // Український діалектологічний збірник: Кн. 3. Пам'яті Тетяни Назарової. – К. : Довіра, 1997. – С. 399–427.
18. Фроляк Л. Д. Ботаническая лексика украинских говоров Северного Приазовья : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Языки народов СССР (украинский язык)” / Л. Д. Фроляк. – К., 1988. – 17 с.
19. Фроляк Л. Реалізація фонем /o/ як типологічна ознака говірок Донеччини / Любов Фроляк // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький держ. ун-т ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 240–244.
20. Фроляк Л. Типологія українських говірок території пізнього заселення (на матеріалі говірок Донеччини) / Любов Фроляк // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка: Філол. науки. – 1999. – № 10. – С. 99–104.
21. Чернявська С. Лексика східностепових говірок у структурно-семантичному та функціональному аспектах [Електронний ресурс] / Світлана Чернявська. – Режим доступу : <http://www.ktf.franko.lviv.ua/~vivat/book9.html>. – Назва з екрана.
22. Шевчук О. С. Дієслівні форми у східностепових говірках української мови / О. С. Шевчук // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. XV Респ. діалектол. нарада : тези доп. і повід. – Житомир, 1983. – С. 134–135.

УДК 161.2. – 311.6.9. (043) Сор

Євмененко О.В., кандидат філологічних наук, доцент

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОЗАЦТВА У РОМАНАХ Ю. СОРОКИ

Головною особливістю і боєм української історії є її постійне виборювання свободи, права на незалежність, тому, вочевидь, однією з ознак духовного життя нашого народу є активізація історичної свідомості. Одним із засобів утвердження духовності нації, збереження історичної пам'яті народу завше була художня література, що відтворювала певні історичні події. Історія Запорізької Січі – найяскравіша сторінка в історії України. У часи виборювання українським народом свободи й незалежності козацтво виступило провідною силою у визвольній боротьбі, згуртовуючи навколо себе й інші верстви населення.

Українське козацтво, їх сила, воля і завзяття притягали до себе увагу письменників, які захоплюючи описували замовчуваних історичних діячів, ватажків, гетьманів з особливими унікальними звичаями й побратимством у позитивному світлі. На думку О. Мишанича, письменники «... сконструювали своєрідну історію козащини у всіх її часово-просторових вимірах, злетах і падіннях. Козацька доба в історії України – вічна тема української літератури; її становлення, еволюція, досягнення і втрати будуть ще предметом спеціальних досліджень» [2, с. 133].

Історична проза, її жанри та жанрова своєрідність була предметом уваги багатьох дослідників, зокрема теоретичні аспекти історичної та художньої правди з'ясовували М. Сиротюк, З. Голубева, Л. Новиченко В. Дончик, А. Гуляк, тенденції розвитку історичної прози розглядали М. Льницький Б. Мельничук, С. Андрусів, О. Проценко та інші, але історична проза 2000-х років на сьогодні майже не аналізувалася.

Досліджуючи українську історичну прозу Т. О. Сагайдак виділяє такі історико-художні пласти про добу козащини: посилення феодально-кріпосницького гніту на Україні наприкінці XVI ст. і зумовлений ним народний рух, зокрема національно-визвольне повстання 1591-1596 рр. на чолі з Криштофом Косинським та Северином Наливайком; боротьба українського народу за соціальне та національне визволення під орудою Петра

Конашевича-Сагайдачного в першій половині XVII ст.; період боротьби українського народу проти соціального та національного гніту польської шляхти під керівництвом Івана Богуна, Визвольна війна українського народу середини XVII ст. на чолі з Богданом Хмельницьким; об'єднання Правобережної України наприкінці XVII – на початку XVIII ст. під орудою Семена Палія; українська Визвольна війна на початку XVIII ст. під проводом гетьмана Івана Мазепи; Коліївщина – друга половина XVIII ст. [3]. Певний час тема козаччини була домінуючою на теренах вітчизняної історичної белетристики.

Долучився до справи художнього осягнення національної історії, показу її винятковості і молодий прозаїк Юрій Сорока, відтворивши битву під Хотиним, коли на чолі козацького війська став гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, та обравши для переосмислення чи не найяскравішу постать серед козацьких ватажків полковника кальницького, вінницького і подільського, а пізніше й наказного гетьмана Івана Богуна. Отже, метою дослідження є висвітлення особливостей художнього моделювання національної історії в сучасній історичній прозі на прикладі романів Ю. Сороки «Хотин» (2007) та «Іван Богун» (2010).

У центрі уваги роману «Хотин» постають події 1621 року, коли запорізьке козацтво об'єдналося з польським військом для протистояння експансії Османської імперії, що наполегливо й агресивно намагалася поширити свій вплив на Річ Посполиту. У численних роздумах і діалогах персонажів, у дійових сценах-характеристиках Ю. Сорока подає роздуми про долю України та Запорізької Січі, про роль людини в історії, зображує стихійність і неоднотайність українців, ницість і благородство польських шляхтичів, жадібність і нахабність турків тощо. Так, гетьман Яцько Бородавка, сперечаючись із Петром Сагайдачним з приводу об'єднання козаків із військом польським, впевнений, «що ляхи, що бусурмани – собаки! Можуть добалакатися. Вкажуть Османові на нас: Ось, мовляв основні винуватці турецького походу на Польщу, і накинуться з різних боків. Ми тим і тим мов кістка у горлі... Турки нам морських походів не подарують, ляхи – Наливайка» [4, с. 28].

У центрі подій роману Ю. Сороки «Хотин» знаходяться » троє запорізьких козаків: Микита Непийпиво, Максим Горбоніс і Андрій Кульбаба. Усі вони різні за своєю вдачею, та їх об'єднує непохитна воля, міцна дружба, бойова звитяга.

Своїм завданням у романі «Іван Богун» Ю. Сорока вбачає відповідно до історичної правди відтворити ідеал козацького ватажка Богуна – відважного воїна, всенародного улюбленця. Постать Івана Богуна оповита ореолом легендарності й таємничості, адже історичного фактажу, біографічних відомостей недостатньо. Автор спирався на історичні факти, змальовуючи образ Богуна, використовуючи різні достовірні джерела для створення справжньої картини минулого. Але підходив до цього як митець, здатний перетворити сухі здокументовані факти на цікаву захопливу розповідь. Отже автор створює художній образ за допомогою достовірності і художнього вимислу, оцінюючи життєві явища з позицій передового ідеалу сучасності [1, с. 144].

Образ Богуна колоритний і багатоплановий. Автор наділяє головного героя справді лицарськими рисами. Однак перед нами не тільки завзятий воїн, шанований ватажок, а й звичайна людина, слухняний син, палкий і вірний коханий, люблячий батько. Це ще одна художня біографія козацького ватажка. Маємо можливість спостерігати за героєм і у вирі історичних подій – боях з поляками, шуканнях виходу зі складних обставин, у побутовому спілкуванні з козаками, в інтимних розмовах з коханою Ганною, друзями та на самоті, коли Іван сумнівається, роздумує. Ватажок, отже, показаний не тільки як вправний полководець, готовий на смерть битися за всенародну справу. У його грізній поставі помічаємо й звичайне людське щиросердя, здатність по-справжньому кохати.

Романи «Хотин» та «Іван Богун» є зразком історико-пригодницького роману: втеча на Запорожжя, війна з татарами та двобої з польськими лицарями, потрапляння і визволення з полону, неминучі зустрічі, визволення коханої тощо. Ю. Сорока в любовній лінії розвиває традиції творів Дж. Купера, О. Дюма, М. Старицького через акцентацію проблеми моралі, внутрішнього життя персонажів. На заваді коханню Максима Горбоноса та чарівної пані Юстисі є її шлюб з польським шляхтичем Грабовським. Та благородство Максима не дає

йому скористатися ситуацією, щоб позбутися суперника, лише випадок вирішує долю закоханих.

Захоплюючою є історія зародження кохання Івана і Ганни, оповита присмаком небезпек і заборон. Звільнена з турецького палацу полонянка, що відразу заворожує молодого Богуна, виявляється шляхтичкою, ще й родичкою ворога вінницького хорунжого Станіслава Конецпольського. Але справжнє й вірне почуття долає всі перепони.

У романі основним авторським задумом є проголошення і ствердження ідеї боротьби за незалежність України. Образ Івана Богуна став ключовим у розв'язанні творчого завдання письменника. Чималу авторську увагу приділено формуванню політичних поглядів ватажка, адже той палко любив свою Україну і завжди мав власну думку, тому часто був опозиціонером. Саме з особою Богуна автор асоціює непримиренне ставлення до всього ворожого, що спрямовує Україну до занепаду.

Досить детально виписує Юрій Сорока і характери інших персонажів, створюючи цілу галерею надзвичайних історичних осіб, зокрема Богдана Хмельницького, Данила Нечая, Павлюка, Кривоноса, Виговського. Психологічно й історично зумовленими постають перед нами і представники протилежного табору, адже це не схематичний узагальнений ворог, а люди зі своїми бажаннями, страхами, сподіваннями (Конецпольський, Потоцькі, Скуратов, Вишневецький та інші).

Натомість часте звернення до цитування, завеликі, «сухі» розповіді про певні історичні події та їх наслідки у майбутньому дещо ускладнюють сприймання твору, перетворюючись на своєрідну хроніку подій. Значно краще сприймаються ті сторінки, де історичні факти домислюються, обігруються автором. Історія має виступати в романі не в своєму науковому вираженні, не в формі фактів, хронологічних дат, а в сюжетному «самовиявленні», втіленою в людські долі, в емоційні образи.

Романи відзначаються колоритною передачею духу зображуваної епохи, ретельним трансформуванням історичної правди, майстерним умінням на прикладі конкретного епізоду розкрити певні історичні особливості вічних проблем добра і зла, війни і миру, влади й підлеглих, міждержавних відносин тощо. Конкретно-історична картина епохи виписується автором за допомогою занурення у побут, краєвиди тогочасної України, азовських і чорноморських плавнів, а особливо Запорізької Січі. Перед нами оживають жидівські шинки, селянські ярмарки, запорізькі курені тощо. Ю. Сорока майстерно змальовує колорит запорізького життя: козацький побут, життєвий устрій, звичаї, взаємодопомогу тощо. Не менш яскравими й детальними є описи військових станів та побуту армії султана Османа II та польської шляхти під керівництвом Кароля Ходкевича.

Поставивши перед собою завдання узагальнено відтворити український національний характер, дух волелюбної нації, письменник майстерно «балансує» між історичними фактами і епізодами, витвореними його уявою. Сюжетний ритм романів надзвичайно рухливий – інтригуючі події змінюються побутовими сценами, а народна мудрість, покріплена колоритним народним словом – публіцистичними описами. У зв'язку з цим можна зробити висновок про дотримання Ю. Соколом принципу художньої правди.

Література

1. Александрова Л. П. Советский исторический роман / Л. П. Александрова – К.: Издательство при КГУ, 1987. – 160 с.
2. Мишанич О. В. Повернення / Олекса Мишанич – К.: АТ «Обереги», 1997. – 336 с.
3. Сагайдак Т.О. Художня інтерпретація козацтва в українських історичних романах першої половини ХХ століття : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.01 / [Тетяна Олександрівна Сагайдак](#). – Херсон, 2008. – 20 с.
4. Сорока Ю. Хотин: Історичний роман. Книга перша/ Ю.Сорока. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 280 с.

ДЕРЖАВОТВОРЧІ МОТИВИ В ПОЕЗІЇ ТА ЕСЕЇСТИЦІ Є. МАЛАНЮКА

У час зростання інтересу до українського державотворення погляд письменників завжди був звернутий до теми козацьких звичаїв. Митці намагалися висловити найзаповітніші думки про автономію України, представити Гетьманщину як гідний уваги зразок політичного устрою. Національній ідеї до глибини душі був відданий Є.Маланюк. Тому в своїй творчості поет часто апелює до образу українського гетьмана як образу-символу борця за національну незалежність, до образів тих козацьких ватажків, які намагалися побудувати неподільну соборну Україну, захищали і виборювали її державність.

Національні мотиви в поезії та есеїстиці Є.Маланюка знайшли своє ґрунтовне вивчення у працях Ю.Лободовського, М.Неврлого, Ю.Войчишин, М.Ільницького, П.Іванишина. Оцінка постаті Мазепи і доби Козаччини найповніше викристалізовується з дослідження Л.Куценка. Відповідь на поставлену проблему, безперечно, дає поезія та есеїстика Є.Маланюка.

Є.Маланюк як мислитель формувався під впливом Т.Шевченка. Однак на відміну від українського генія XIX ст., який не створив завершеного образу гетьмана, а лише кілька разів згадав його ім'я, Є.Маланюк як «пізній нащадок Мазепиної поразки-перемоги» постійно підкреслює пориви великого і трагічного гетьмана. Обравши літературу як потужний чинник формування національної свідомості, Є.Маланюк пише поезію високого національного чину. Державницько-Мазепинською ідеєю пройняті його вірші «Уривок з поеми» (1925), «Варязька балада» (1925), «Напис на книзі віршів» (1925), «До портрета Мазепи» (1932) тощо.

Поетична візія «Уривок з поеми» увійшла до першої збірки поезій «Стилет і стилос» (1925). Епіграфом до поезії взято слова Е.Верхарна «Я син тої породи». П.Іванишин називає цей тип людей – «козацьким типом національної (шевченківської) людини» [1, с.121]. Ліричний герой Є.Маланюка з гордістю говорить про своє походження, захоплюється славною історією боротьби українського народу за державність. Він згадує «отаманів курінних», «міцних поплічників Богдана», «сивого Мазепу», Шевченкових Залізняка та Гонту, тих ватажків українського визвольного руху, які не скорилися і не зреклися ідеї державності.

У вірші «Варязька балада» з'являються два гетьмани Б.Хмельницький та І.Мазепа, в образах яких персоніфікується національна державність, та дві славні столиці Гетьманщини, в яких утверджувалася думка про збройний опір Москві, зароджувалася і міцніла українська ідея.

Образ України в окресленій поезії є першоосновою творення бінарних опозицій. Вона виступає як в образі «Степової Еллади», що втратила «варязьку сталь» і «візантійську міць», так і в образі відьми, що вночі летить «... страшна й розхристана на шабаш – / Своїх дітей байстрючу пити кров...» [4, с. 68]. Таке постмодерне бачення Батьківщини, її зневажання і заперечення є специфічною формою її найгострішого переживання. Для поезії Є.Маланюка загалом характерне формування образів за світоглядно-національною та політичною потребою, його образам і символам не властива моральна нейтралізація, прихованість, стриманість. Ю.Лободовський зауважує, що Є.Маланюк, як і його попередники (Т.Шевченко, П.Куліш, І.Франко), намагаючись пробудити національне сумління, «зневажав свій народ, аби змусити його до гвалтвної реакції, до великого зусилля і пориву, до Відродження» [3, с. 347].

Вершинним у позиціонуванні українського гетьмана є своєрідне послання «До портрета Мазепи». Форма звернення, винесена у заголовок поезії, служить засобом самоаналізу і соціально-політичного аналізу. Висловлене філософсько-поетичне кредо Є.Маланюка полягає в пошуку істини, істинності світу й самого себе, тобто власної автентичності.

У змістовно-смісловому контексті твору ліричне звернення до адресата «віщий гетьмане», «імператоре пізніх літ» набуває характеру високої поваги, поклоніння. І навіть «спалені крила» Мазепи – символ втрачених надій країни, надій цілої нації не знижують гетьмана в очах поета. Рядок з поезії «Риму козацького сивий Марсе» прямо перегукується з поетичною драмою «Образ пристрастей цього світу» (перша чверть XVIII ст.), де в алегоричній формі Марс подається як персоніфікація України, а гетьман Мазепа представлений в образі Бунту, що хоче розірвати зв'язок Беллони (Росії) з Марсом (Україною).

Часто вживане слово «пізній» у багатьох віршах говорить не лише про старечий вік Мазепи, але й про його спізнений державницький чин, а трагізм, яким наповнені поезії, наголошує на вірі поета в те, що Україна як держава колись відбудеться. Своє покоління Є.Маланюк також охрестив як «спізнене», маючи на увазі запізнілу політичну дозрілість та політичну боротьбу, що в умовах «зачинених брам батьківщини» могла відбуватися лише в сфері духу – літературі й мистецтві.

Екзистенційне осмислення незмінності часу, переживання драматизму буття, що пов'язане із втратою рідної землі, лягло в основу «Сонетів про Орлика». Як самозаглиблений поет-вигнанець Є.Маланюк розуміє, що всі альтернативи чужини – тимчасові, а Батьківщина «отам, на сході», «ненароджена». Художній часопростір Є.Маланюка у сонетах розширюється від сучасних авторів подій до минулої епохи Орлика, епохи, що почалася з полтавської трагедії, трагедії Мазепи. Втрачені надії порушують медитативний спокій поета, посилюють емоційні сплески спогадів, придушують душевний біль за все нездійснене в житті, за втрачену Україну, за непоборене зло, спонукають до нових дій.

Пройнята державницькою ідеєю поезія, в якій автор торкається теми Мазепи, поразки його війська в боротьбі за визволення України, отримала своєрідне продовження і поглиблення в ідеологічних та історіософічних есе. Українському гетьманові автор присвячує статтю-портрет «*Illustrissimus Dominus Mazepa*» («Ясновельможний пан Мазепа – тло і постать») (1959) та побіжно згадує в інших працях. На думку Л.Куценка, сторіософська проза другого вигнання, продовжувала, поглиблювала і, зрештою, підсумовувала розпочату поезією між двох ісходів тему «Україна як проблема» [2].

Трагічний поет-романтик в есе виступає розважливим мислителем аналітиком, який намагається з'ясувати причини української бездержавності епохи Мазепи. Суб'єктом статті-портрета про Мазепу виступає філософ, що, переживаючи, осмислює історію свого народу, величні пориви його еліти. Обравши амплуа бунтаря, Є.Маланюк абсолютно не приймає минулого в усіх його проявах: політичних, ідеологічних, культурних.

Змістовно-смісловий контекст статті представляє чітку опозицію – з одного боку, гнівний осуд Петра, Росії, навіть Петербурга, побудованого на кістках мільйонів українців, а з другого – позиціонування гетьмана, його освіти, виховання, навіть похилого з позиції досвіду віку Мазепи.

Автор заглиблюється в політичний стан країни, характеризує суспільство доби Руїни як «розгойдане» напівсхаотизоване і досить здеморалізоване національне суспільство. Державницька домінанта світогляду Маланюка превалює в поданні відомостей про бунт канцеляриста Петрика та арешт Палія, прославленого у фольклорі. Щодо «контroversії» «аристократа Мазепи» з «демократом Палієм», то це, на думку Маланюка, був «фатальний сплет політичних і мілітарних наслідків страшного факту: розполовинення живого тіла Батьківщини і підлеглости тих половин чужинним політичним центрам» [5, с. 11].

Трагічну добу Мазепи автор проектує на сучасні йому події – національно-визвольні змагання 1917 – 1920 рр. Цей період Маланюк називає «інтелектуальним мазепинським опритомненням, відчуттям духу і стилю Мазепи, яке верталось лише частково, уривками, окремими спалахами і, назагал, спізнено...» [5, с. 20].

Отже, аналіз поезії та есеїстики дає підстави говорити, про домінування національного компонента у формуванні художньо-образної думки Є.Маланюка. Цілком логічним видається звернення в цьому ключі до Мазепи, людини славного і трагічного «епілогу Козацької

Доби», образ якого, за світоглядно-національною та політичною потребою, виступає образом-символом боротьби за незалежність.

Література

1. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко: монографія / Петро Іванишин. – К.: «Академвидав», 2008. – 392 с.
2. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать / Леонід Куценко. – Кіровоград: Центрально-українське видавництво, 2001. – 264 с.
3. Лободовський Ю. По смерті Є.Маланюка / Юзеф Лободовський // Вісниківство: літературна традиція та ідеї. Збірник наукових праць, присвячений пам'яті Василя Іванишина. – Дрогобич: Коло, 2009. – С. 345 – 359.
4. Маланюк Є. Невичерпальність: Поезії, статті / Упоряд., передм. та приміт. Л.В. Куценка / Євген Маланюк. – 2-ге вид. – К., 2001. – 318 с.
5. Маланюк Є. Illustrissimus Dominus Mazepa (Ясновельможний пан Мазепа) – тло і постать / Євген Маланюк. – Нью-Йорк, 1960. – 21 с.
6. Неврлий М. Маланюк і Багрянний: дві концепції визволення України / Микола Неврлий // Слово і Час. – 2003. – № 10. – С. 28 – 34.

УДК 821.161.2 “19” Липа Ю.

Мельничук І.В., кандидат філологічних наук, доцент

ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ПУБЛІЦИСТИЦІ Ю.ЛИПИ

Питання українського державотворення Ю. Липа розглядає крізь призму проблем, зацентрованих у працях історіософського змісту. Чільне місце у його творчому доробку посідає державотворча ідея, а в основі світобачення лежить аспект українотворення, тобто формування українського «Я». У центрі авторської концепції стоїть поняття «раса» (нація). Окреслюючи її суть, письменник наголошує, що це є «власний терен, власна місія і почування нехиті до чужих» [2, с.19].

Автоінтертекстуальний «інформаційний простір» художньої творчості Юрія Липи вибудовує історіософський дискурс трактату «Призначення України» та інших філософських праць митця. Звертаючись на їхніх сторінках до праць К. Юнга, Р. Кіплінга, Р. Смаль-Стоцького та ін., автор намагався охарактеризувати геополітичні проблеми України, пов'язати долю українського народу з долею всього людства. Головним завданням програми Юрія Липи є виведення української раси на європейський рівень. Розглядаючи українське минуле у зв'язках із всесвітньою історією, митець намагався поєднати західноєвропейські культурні традиції із старокиївськими. Авторська світоглядна концепція вибудовується навколо державницько-культурних традицій доби Княжого Києва та епохи Середньовіччя. Письменник розуміє, що сила українців – у збереженні культурних звичаїв і в дотриманні «вічних» законів, що виростили з «великокиївської «Руської Правди» [2, с.180] і з козацьких часів.

Усвідомлюючи епохальне значення української козаччини, Юрій Липа неодноразово звертається до тематики Запорозької Січі. Саме з ім'ям Богдана Хмельницького історіософ пов'язує виникнення українського націоналізму. На сторінках його творів постають образи славних героїв, лицарство і відвага яких мають служити прикладом звитяжної боротьби проти ворожих для України ідей та ідеологій. Так, характеризуючи у філософському трактаті «Призначення України» сутність українського та московського етносів, Юрій Липа стверджує, що між ними лежить «цілковита прірва» [2, с.39]. Дане твердження стає основою автоінтертекстуальної взаємодії внутрішньотекстового художнього дискурсу роману «Козаки в Московії». У романі письменник чітко окреслив різні відмінності між ментальністю українського та московського народів, доводячи вищий культурний та ідейний рівень українців порівняно з північними сусідами. Створюючи нову парадигму духовності,

автор ставить українську расу в один ряд з європейськими, а геополітичну доктрину Б.Хмельницького осмислює в контексті західного розвитку.

Досліджуючи розвиток двох культур у трактаті «Призначення України», Юрій Липа наголошує на тому, що між праісторією України і Московії лежить цілковита прірва, що і є психологічною підставою для неприйняття українцями ворожого їм світогляду. Обговорюючи комплекс проблем України за часів перебування у складі Російської імперії, Ю.Липа схиляється до висновку, що «єсть закономірність потужна і велична, що змушує Північ і Південь піти власними дорогами...» [3, с.9]. Автор наголошує, що «Московія це Північ, України - це Південь» [3, с. 70] і розмежування цих країн просто необхідне для подальшого успішного їх розвитку, адже «найприроднішою віссю експансії України є південь, а Росії – північ». Російська імперія завжди охочіше просувалася на Північ і тому отримала азійське культурне наповнення, «просування ж на південь прийшло пізніше. Коли в половині XVII століття гетьман України запропонував унійну сполуку...» [3, с. 84]. Україна і Росія «ворожі собі духовно і економічно» і тому «взаємо відштовхуються». Україна має піти «своїм шляхом, який провадить її над береги Чорного моря» [3, с. 82].

У книгах «Розподіл Росії» та «Призначення України» Ю.Липа доводить тезу про те, що «найважливішою» справою Російської імперії є територіальне поширення, оскільки московська «карма ... воліла тільки воювати і невілювати» [3, с.29]. Усі російські царі висловлювали «одну ідею підбиття», тому уже від «початку історії Москви величезні міста, столиці розквітливих держав, як Новгород Великий, В'ятка, були стерті ордами москвичів, а їхнє населення вимордоване» [2, с. 41]. Прагнучи постійного розширення меж імперії, Московія колонізувала все нові й нові землі. Дані тези про загарбницьку політику реалізовані і в метатекстуальному просторі «Козаків у Московії». Герої роману, потрапивши з України до Московії, на раз споглядали спустошені землі підкорених племен, чорні спалені чи виголоднілі села та часті шибениці. «Од великої держави Комів, - зауважує автор, - не зосталося й сліду. Витяті в пень миролюбиві племена ці не висилали більше багатих караванів» [1, с. 59]. Зв'язуючи між собою якнайбільше «супротивностей», Московія несла на завойовані землі лише ту «...величезну пустку, яка була в ній самій» [3, с.26].

Традиційними методами, які використовувала московська «керма» (Ю.Липа) для закріплення й утримування «колоніальних володінь» було переселювання й винищування підкорених. Політика імперії спрямовувалася на постійну боротьбу з «природними прикметами народів і їх країв» [3, с.31]. Як зауважує Ю.Липа, для цього депортувалися цілі села у «цілком несподіваних напрямках» [3, с. 40].

Юрія Липу Московія цікавить не виключно сама по собі, а у взаєминах з Україною. Адже метою усіх московських загарбань було нищення неприйняттого для москвинів способу життя українців, чужої ментальності. У трактаті «Призначення України» Юрій Липа наголошує: «Найважливіша боротьба заламати. Спочатку заламати активні сили, а пізніш викорчувати й саму підсвідому традицію життя (побуту, родини, права)» [2, с.20]. Багато століть поспіль Московія впроваджувала у життя свою колоніальну стратегію, завданням якої було суцільне помосковщення і нищення України.

Зовсім по-іншому бачаться Юрію Липі основні риси українського народу, його ментальності, в центрі якої перебувають висока духовність і працелюбність. Любов до рідної землі заклала в основу характеру українця почуття національної свідомості, патріотизму, риси волелюбності, поваги до свободи особистості, до приватної власності. Український хліборобський народ глибоко побожний. Церква в Україні постійно була пов'язана з життям віруючих і прищеплювала українцям риси побожності та високої моральності.

Головну хибу українського державницького руху Юрій Липа вбачав у неспроможності окремих рушійних сил об'єднатись у єдиний фронт, спрямувати боротьбу в єдине русло. За Юрієм Липою, основною рушійною силою українського державотворення є селянство, оскільки це не тільки фізична, а й духовна основа української раси. Вустах Рубана, головного героя однойменної повісті, Юрій Липа проголошує: «Тепер...ми (селяни. – І.М.,) – влада справжня, ми – земля!» [2, с.212]. Але попереду українське селянство чекала важка

боротьба із страшним підступним ворогом – більшовиками, яких, за влучним висловом одного з чекістів («Рубан»), «і так цілий світ за людоїдів уважає» [1, с.187].

На противагу цій страшній силі виступають справжні українські вояки. Самі більшовики говорять про них: «То, бра', страшний народ. Його розворуши – так не остановиш. Не слухаються – пружина така в нім якась, не наша» [1, с.186]. Метою визвольної боротьби письменник вважав об'єднання селянських багатств для селян, але сили, які спрямовувались на її досягнення, залишались розпорошеними.

Юрій Липа розумів, що Україна в боротьбі з жорстокими експериментами більшовизму може розраховувати лише на власні сили. Тому на сторінках «Нотатників» постають такі образи мужніх борців, як отаман Рубан («Рубан»), бунчужний Безкровний («Закон»), відчайдушний гайдамака Валентин Недаихата («Кіннотник») та багато інших. У протистоянні зовнішньому ворогові, переконаний письменник, найбільшу силу має почуття «рідності», «традиції», оскільки це тепер – «протимосковський рушійний важіль» [2, с.21]. За Юрієм Липою, боротьба української раси у часи визвольних змагань ХХ століття носить родинний характер, навіть термінологія цих відносин – «батько, хлопці, брате» [3, с. 160], – це термінологія родини.

Справжнього українця з його найкращими рисами характеру оспівує в своїх творах Юрій Липа. Шевченківське «сім'я вечерея коло хати» письменник вважав основою не тільки народного побуту, а й споконвічної української моралі, яка завжди була основою «суспільної збірності» [3, с.191]. Дотримання цих норм – умова збереження українців як нації.

Крім українських селян письменник колоритно зобразив у «Нотатниках» і українську інтелігенцію. Він образно назвав її «дріжджами» нації. Представники української інтелігенції гостро розуміли, що «животіння під гнітом Мертвої Доктрини», «перебування серед мертвотних людей-убивць» [2, с. 28] знищить всю велич народу, і тому теж чинили опір більшовицькій навалі. Зображення цієї боротьби й стало темою новели «Зустріч літераторів» та оповідання «Кам'янець Столичний».

В своїй публіцистиці Ю. Липа окреслює провідні ідеї формування української державницької ідеології та зміст історичного призначення України, обґрунтовує її право на будівництво незалежної держави, вимальовує власне бачення країни у загальносвітовому (загальнослов'янському) контексті, наголошують на необхідності поглиблення культурних зв'язків із Заходом, обговорює напрямки розвитку державницької політики, відповідно до цього визначає суспільні завдання української літератури, культури, нації, характеризують основні аспекти формування її психологічного типу. Акцентуючи увагу на даних проблемах, автор утверджує ідею визволення України з-під російського імперського режиму, який не одне століття гальмував процеси державотворення на завойованих територіях.

Література

1. Липа Ю. Козаки в Московії: Історичний роман. Новели/ Ю.Липа. – Львів, 1995. – 455 с.
2. Липа Ю. Призначення України/ Ю.Липа. – Львів, 1992.– 270 с.
3. Липа Ю. Розподіл Росії/ Ю. Липа; упоряд. О. Гринів. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1995. – 148 с.

УДК 81'373.74

Мороз О. А., кандидат філологічних наук, доцент

ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ХУДОЖНЬОМУ ОСМИСЛЕННІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У сучасній лінгвістичній парадигмі осмислення мовної особистості Тараса Шевченка набуває особливої актуальності. Своєрідне вчення про слово та «наука про рідномовні обов'язки» (уживаючи щодо цього вислів І. Огієнка), виразно актуалізуються крізь призму Шевченкової мови. У творчому доробку поета немає спеціальних віршів, присвячених

українській мові, але її образ присутній скрізь: у жіночих плачах і стражданнях, звитязі гайдамаків, роздумах ліричного героя тощо. Насамперед українська мова викристалізовується через таке ключове поняття, як *слово*.

Феноменальність й унікальність Тараса Шевченка спонукає науковців до подальшого опрацювання його мовотворчості. Як зауважила О. Забужко в межах лекції «Шевченко у ХХІ столітті: спроба перезавантаження», виголошеній перед громадськістю Києва, увага сучасників до творчості митця є «суто інтуїтивною потребою звернутися до поетового силового поля як найбільш потужного, універсального, загадкового, духовно поживного в модерний період української культури» [1].

Для лінгвістичної шевченкіани важливими є розвідки Н. В. Гуйванюк, С. Я. Єрмоленко, Т. А. Космеди, А. К. Мойсієнка, Л. І. Мацько, Н. М. Сологуб, В. М. Русанівського та ін. Попри величезну кількість праць, що їх презентують як названі автори, так і багато інших не згаданих, мовна особистість митця й надалі лишається актуальною, особливо в контексті сучасної мовної ситуації в Україні, коли держава не має моделі мовної політики, а певна частина спільноти відверто зневажає українську мову, українське слово. У зв'язку з цим вважаємо, що актуалізація поняття *слова* як ключового в Шевченковому поетичному мисленні дозволить усвідомити цінність рідного слова, незмінність рідної мови. Такими були ці категорії у часи великого Кобзаря, їх вартість слід доводити й сьогодні. І цілком погоджуємося з думкою І. Фаріон, що «основний Шевченків посил крізь товщу його 200-ліття - мовний» [8].

Образ української мови у Т. Шевченка вербалізовано через *слово*. Шевченкове *слово* дозволяє осмислити українські національно-культурні цінності, з-поміж яких чи не найважливішою і є мова, з якою асоціюється повноправне буття нації. Тарас Шевченко доводить це новою естетикою слова – мовним реалізмом. Як переконаний О. Тихий, «ніхто до Т. Шевченка не вживав у літературі українську мову з такою повнотою, як він» [5, с. 94]. Не викликає сумнівів той факт, що Шевченко розкрив багатство її словника, особливі структурні, семантичні і стилістичні властивості, у яких «виявляється придатність народної мови для висловлення найскладнішої думки і найтоншого почуття» [5, с. 94]. Тарас Шевченко здобув пошану серед народу, бо зміг передати на письмі всі найтонші порухи душі й серця народного генія. Поет «так нелукаво слугував, так високо її підняв і уславив поміж людьми...» [5, с. 92].

Мова – це ознака нації. Національний інстинкт – це інстинкт самозбереження нації. У Шевченка він був особливо загострений і реалізувався в прагненні «хоч через папір почути рідне слово». Звідси і його потужна дієвість у розгортанні творчості, яка за великим рахунком була спрямована на збереження нації [3].

Українська мова – це основа буття Шевченка-митця, Шевченка-громадянина. У листах до брата Микити поет пише, як йому важко без рідного слова, тому просить брата писати йому рідною мовою: «не по-московському, а по нашому» (причому про це він просить двічі); «нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими сльозами ...» [10, с. 16]. Зрозуміло, наскільки дорогим для Тараса Шевченка було кожне слово рідної мови і як його бракувало на чужині. У чужому краї слово рідної мови стає надзвичайно важливим, надзвичайно потрібним: Через 10 років, перебуваючи також не на рідній землі, поет напише:

*А душу треба розважати,
Бо їй так хочеться, так просить
Хоч слова тихого. Не чуть... [9].*

Одне-єдине слово рідної мови, навіть промовлене й шепотом, важить дуже багато. І тому очевидно є зневага й засудження тих, хто відрікався від рідної мови, *Бо хто матір забуває, Того Бог карає...* [9].

Слово, мова, матір – це те, без чого немає *України*. При цьому Шевченко не забував схвалювати мовну стійкість представників інших народів, наприклад словака Шафарика,

серба Караджича. Як переконана Л. Мацько, доля українського народу сформувала Т. Шевченку «етичну програму захисника й пророка рідного слова...» [4, с. 176].

Т. Шевченко усвідомлював непересічну роль української мови в житті народу, про що свідчать як його поетичні рядки, так і щоденникові записи. При цьому ми не знайдемо вірша, присвяченого українській мові, однак її образ актуалізується саме через ключове в його поезії поняття «слово». На думку Л. Мацько, для поетичної мови Т. Шевченка «є характерним уживання лексеми «слово», саме в її узагальнених значеннях як мови людської взагалі, як української мови, правдивої, благородної - сакральної» [4, с. 185]. Повсякдення українського народу – це мова українська, тому й будь-яке слово окреслює неосяжні виміри цієї мови.

Над проблемою, що є українська мова для Т. Шевченка, замислюється І. Фаріон, виділяючи два підходи до її розуміння: «По-перше, національний світогляд, що категорично відкидав мовне відступництво («...**свого** не **цурайтесь**...»). По-друге, Шевченкова мова – це духовно-державні чати його народу («**Я на сторожі коло їх поставлю слово**...»)» [8]. Отже, слово метонімічно зближується з мовою, слово – ознака нації, народу, а ще це могутній засіб захисту його прав. І кожен народ має свою мову-слово. Так, І. Ющук щодо цього пригадує передмову до невиданого «Кобзаря» 1847 р., де Т. Шевченко писав: «А на москаликів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У них **народ і слово**, і в нас **народ і слово**». Причому слово й мова – це «не просто мальовничий національний орнамент..., Шевченко надає їм націєтворчого значення ...» [11]. Отже, не тільки певними контекстами уживання, а й усією творчістю Т. Шевченко засвідчив, що «українське слово не лише джерело самотутньої літератури, а незаперечне існування окремого слов'янського народу» [2, с. 75].

Контексти, які презентують значення «слово-мова», визначальні щодо мовних поглядів митця. Так, українське слово нерозривно пов'язане з творчістю кобзарів, які й несли, поширювали його: *Не одцуравсь того слова, Що про Україну Сліпий старець, сумуючи, співає...* [9]. Рідне слово асоціюється з іншим українським образом – славетним Дніпром, відповідні асоціації презентовані в тексті через порівняння: *Неначе наш Дніпро широкий, Слова його лились, текли* [9]. Твердим є переконання поета в тому, що українська мова житиме завжди: *Щоб наше слово не вмирало!* [9]. Увиразнюють і конкретизують образ слова-мови прикметники-означення – *велике, ласкаве, найкраще, наше*. І що найголовніше, українське слово – це Божа милість, адже «...од **Бога** і **голос той, і ті слова**...» [9].

Нелегко було Тарасові Шевченку в часи тотальної зневаги до української мови. Відповідаючи тим, хто заперечував існування української мови, «Шевченко сам до власної творчості ставився надзвичайно вимогливо, обережно оцінюючи мову своїх творів» [7, с. 15]. Мова постає як мовлене слово. Підтвердження тому – рядки з вірша «На вічну пам'ять Котляревському»:

*Праведная душе! Прийми мою мову
Не мудру, та щиру. Прийми, привітай!* [9].

Отже, образ української мови персоніфіковано презентовано через ключове поняття «слово» й виражається як імпліцитно, так й експліцитно. Як національно вмотивований компонент художнього тексту, слово-мова пов'язується з прикметниками-означеннями *український, великий, найкращий, рідний, наш, свій*, увиразнюється супровідними образами – *Бог, Дніпро, мати Україна*.

Література

1. Забужко О. «Шевченко у ХХІ столітті: спроба перезавантаження» [Лекція]. – Режим доступу: http://betv.com.ua/culturalproject/kulturny_project_1/
2. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. – К.: Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
3. Клочек Г. Емоціональний інтелект Тараса Шевченка / Григорій Клочек // Літературна Україна. – 2014. – 20 лютого. - № 8 (5537).

4. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Любов Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
5. Мова – народ. Висловлення про мову та її значення в житті народу [Упорядник Олекса Тихий]. – К.: Смолоскип, 2007. – 416 с.
6. Русанівський В. М. У слові – вічність : (Мова творів Т. Г. Шевченка) / Віталій Макарович Русанівський. – К. : Наук. думка, 2002. – 240 с.
7. Семеренко Г. Шевченко – творець нової української літературної мови / Галина Семеренко // Українська мова і література в школах України. – 2014. - № 6. – С. 14-17.
8. Фаріон І. Хто проти мови Шевченка? / Ірина Фаріон // Літературна Україна. – 2014. – 20 березня. - № 12 (5541).
9. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К. : Всеукраїнське товариство «Просвіта», 1993. – 512 с.
10. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 10 т. / [Редкол. Білецький О. І., Копиця Д. Д., Корнійчук О. Є. та ін.]. – Том 6. (Замітки, статті, листи, записи народної творчості, «Букварь»). – К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1957. – 590 с.
11. Ющук І. «Прорветься слово, як вода» / Іван Ющук // Слово Просвіти. – 2014. – № 9 (6-12 березня).

УДК 821.161.2-3 (Кармалюк)

Романенко Л.В., кандидат філологічних наук, доцент

КАРМАЛЮКІАНА В УКРАЇНСЬКІЙ СЛОВЕСНОСТІ (ДО ПИТАННЯ ПРО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ)

Історія України таїть у собі багато згадок про визвольні битви, тому, мабуть, з-поміж визначальних рис національного характеру українців чи не провідною стала волелюбність, прагнення до національного суверенітету. Навіть у найвіддаленіших від центру культури слов'янства – Києва – куточках люди усвідомлювали всю оригінальність, винятковість своєї культури, своїх вірувань та звичаїв. Адже ще за перших князів Київської Русі слов'янські племена свято охороняли свою землю, не допускаючи нападів тих народів, що прагнули підкорити їх. Не дивно, отже, що в Україні й зараз у період становлення незалежної держави, є багато людей справді відданих своєму народові та Вітчизні. В історичних джерелах йдеться про боротьбу з монголо-татарами, турками, поляками, московитами, від яких український народ зазнав великого лиха і знущань. В історіографії висвітлені національно-визвольні виступи народу у таких проявах як козаччина, гайдамаччина, опришківство тощо. На наш погляд, певною мірою пов'язана з цією боротьбою й діяльність загонів Устима Кармалюка, якого ще Григор'єв-Наш назвав «новітнім гайдамакою». Художньо-достовірна картина боротьби Кармалюка відтворюється в усній творчості народу. Записами фольклору про героя займалися, зокрема, М.Максимович, П.Куліш, М.Костомаров, А.Метлинський, І.Манжура, Б.Грінченко, М.Лисенко та інші відомі діячі української культури. Чимало варіантів відомих творів віднайдено і надруковано в тогочасних періодичних виданнях (журнали «Киевская старина», «Основа»).

Багато письменників взяли за основу власних творів про українських ватажків саме фольклорні відомості. На чолі повсталих селян ставали сміливі й віддані своїй справі люди, які скерували свою діяльність на покращення життя українського народу. Хоча, на жаль, багато цих починань закінчувалися невдачею. Письменники увіковічили імена таких діячів як Богдан Хмельницький, Іван Мазепа та інші, які помилково сподівалися, що в альянсі з іншими країнами можна вибороти волю для свого народу. Устим Кармалюк не діяв такою мірою, як згадані захисники національної волі українського народу. Його діяльність обмежувалася своїм повітом та околицями. Він діяв як український Робін Гуд, забираючи в багатих і віддаючи бідним те, чого позбавляли їх свої й чужоземні пани. У цьому ми

вбачаємо причину того, що письменників приваблювала ця постать волелюбного захисника скривдженого люду.

Уперше в художній літературі образ Устима Кармалюка був відтворений у повісті-казці Марка Вовчка «Кармелюк» (1863 р.). Тут письменниця змальовує свого героя таким, яким він залишився в народній пам'яті - мужнім, безстрашним, до кінця вірним інтересам народу, людяним і щирим у взаєминах з рідними і побратимами. Багато письменників звеличували красу і неосяжність душі українського народу, який прагнув волі навіть ціною власного життя. Повість-казка «Кармелюк» Марка Вовчка – це найбільш цінний і художньо довершений твір на історичну тему, визначний і сміливий на той час.

Ім'я славетного ватажка селян-повстанців на Поділлі у 1813 - 1835 рр. - Устима Кармалюка було заборонено згадувати у пресі, а офіційна історіографія взагалі замовчувала подібні факти.

Зображуючи відомого ватажка селянських повстань, письменниця не ставить завдання точно відтворити біографічні дані його як історичної особи, а йде за народними переказами, легендами та піснями. Марко Вовчок створює легендарно-романтичний образ Кармалюка, наділяє свого героя рисами виняткової особистості.

Тема історичного минулого України була і є актуальною. Її опрацьовувало багато українських письменників. Не залишився образ Устима Кармалюка забутим і в ХХ ст. Михайло Старицький неодноразово в своїй творчості звертався до героїчного минулого України, показуючи скільки справжніх патріотів вона викохала. Звертаючись до історичного минулого України, М.Старицький змалював у своїх творах постаті як славетних гетьманів, так і звичайних селян, які прагнули звільнення з «ярма». Роман М.Старицького «Разбойник Кармалюк» (1903 р.), до речі, написаний російською мовою, відтворює досить широку картину визвольної боротьби проти кріпацтва в першій половині ХІХ ст. на Поділлі, та, використавши історичні й фольклорні джерела, змалював образ мужнього і талановитого організатора селянських мас. У творі Кармалюк не діяв так масштабно, як інші видатні захисники українського народу, а лише в межах свого повіту та в його околицях. Не дивлячись на ці межі, ім'я народного бунтаря довго було серед покріпачених мас символом народної помсти гнобителям за всі кривди й знущання, і стало легендарним. У фольклорних оповідях він постає як народний месник, а чи не випадковістю було те, що він став отаманом повстанців. Адже спочатку він не переслідував такої глобальної мети, як визволення селян від панів.

Хоча Устим Кармалюк жив у ХІХ ст., але письменники не мали можливості дізнатися про нього історичної правди. Вона здебільшого замовчувалася. Тому автори творів про ватажка спиралися на фольклорні джерела. Про Устима Якимовича Кармалюка мали намір написати драматичний твір Леся Українка, Михайло Коцюбинський «мріяв дати оповідання про Кармалюка». В 1889 році Олена Пчілка написала й поставила на сцені п'єсу на 4 дії «Кармелюк». Вистава відбулася в селі Колодяжному на сцені домашнього театру для невеличкого гуртка селян-глядачів - дітей і дорослих. Драматичні твори про Кармалюка написали також нині маловідомі українські драматурги Ф.Устенко-Гармаш («Кармелюк». Драматичні картини в 5-ти одмінах), З.Фігнер-Бурлаченко («Гайдамака Кармелюк-Зарізенко, або Задніпровський розбійник». Драматичні картини в 4-х діях з піснями і танцями), а пізніше - П.Питаєв-Пронський («Кармелюк», Українська бувальщина в 5-ти діях з гуртовими співами і танцями). Не всі ці твори побачили сцену професійного театру: п'єса Олени Пчілки надрукована не була і автограф її не зберігся; п'єса Устенка-Гармаша за те, що відображала «жахи і гноблення кріпосного права, причому возвеличувався простий люд, а поміщики змальовувались низькими і почасти підлими людьми», двічі – 1892-1894 рр. - заборонялася. У п'єсах Фігнера-Бурлаченка та Питаєва-Пронського, як видно з підзаголовків, головна увага була звернена на пісні й танці. Не залишили без уваги образ Устима Кармалюка письменники і після 20-х рр. ХХ ст. Зокрема Степан Васильченко, який з дитячих років захоплювався мужністю цього народного героя, в 1927 році опублікував п'єсу «Кармалюк». Образ Кармалюка витриманий в народно-легендарних традиціях, овіяний пафосом героїчної

романтики. Він – людина сильна, вольова, завзята і смілива, - не мириться з панською неволею, виступає проти поміщиків, роздає їхнє добро сільській голоті. Працюючи над образом Кармалюка, письменник не обмежився лише легендарним матеріалом, народними переказами, а старанно вивчав документальні та архівні матеріали, пов'язані з його постаттю.

У середині 30-х рр. XX ст. виступив з п'єсою «Устим Кармалюк» Володимир Суходольський. У 1940 році написав поему «Кармалюк» Андрій Малишко.

Не обминув цієї теми і Василь Кучер. У 1940 році вийшла друком повість В.Кучера «Кармалюк». З народними піснями, легендами та переказами про відважного сина українського народу Устима Кармалюка письменник познайомився ще в юнацькі роки. Згодом, коли вже були написані перші нариси та оповідання, виник задум воскресити сторінки української історії.

З відомих причин українські письменники XIX століття були обмежені у трактуванні справжнього перебігу історичних подій, змушені були оминати гострі кути у зображенні багатьох моментів діяльності Кармалюка та його ватаги.

Основним джерелом літературних творів про Кармалюка став український фольклор. Опору на нього в своїй повісті-казці робила Марко Вовчок. Її творчість належить до романтичного напрямку. Саме в той час активно записувався фольклор видатними майстрами слова. Крім національного життя у творах романтиків посилювалося уявлення про природу людини. Романтики обстоювали відповідність свого ідеалу її нормальній природі. Аналіз історії, критика несправедливого суспільного устрою ставили перед романтиками проблему – людина з її інтересами, пристрастями і можливостями.

Письменники середини XX століття мали можливість вільніше користуватися історичними джерелами. За цей час в житті країни відбулася велика кількість змін – змінився уряд, на чолі стали комуністи, потім Україна стала незалежною. Усі особливості епох відбивалися на змісті творів про Устима Кармалюка.

Новий потужний сплеск інтересу до цієї непересічної особистості спостерігається і в XXI столітті, коли Україна, нарешті, крок за кроком виборює свою незалежність. Образи таких відчайдухів дають зрозуміти справжній характер непокірного українця, який по-справжньому любить свою землю і вірить у її вільний розвиток (Ігор Лагунов, Гліб Сітько тощо).

УДК 821.161.2-1Жил(043)

Сардарян Каринна Гамлетівна, канд. філол. н., доцент

ПРОВІДНІ МОТИВИ ЛІРИКИ У ТВОРЧОСТІ І.В. ЖИЛЕНКО

Творчість однієї з найкращих письменниць другої половини XX – XXI століття Ірини Володимирівни Жиленко відіграла значну роль у розвитку літературної традиції. Доробок письменниці є унікальним явищем в історії української літератури, оскільки містить істотно різні твори, як за жанром, так і за стильовими особливостями.

І. В. Жиленко вийшла на літературну арену на початку шістдесятих років минулого століття в якості представника покоління шістдесятників – покоління літературно-творчої інтелігенції, сформованого «відлигою». У своїй творчій еволюції вона пройшла через часи літературних погромів, утисків і переслідувань з боку влади з середини 50-х до 80-х рр. XX ст. Шістдесятники прагнули досягнення громадянських свобод та реалізації національних прав. Соратники І. В. Жиленко розвивали нову демократичну поезію, звернену до широкої читачької аудиторії, поезія того часу змінюється в тісному зв'язку з життям народу і торкається гострих і злободенних питань сучасності. Ірина Жиленко належить до поетів, які пишуть про сучасне життя, тому провідними темами її творчості стали життя сучасного міста і міської родини, зображені на широкому соціальному тлі; пошуки щастя та естетичної гармонії в роботі, любові, материнство. Поетесі властива щирість, довіра до читача, розкутість у поєднанні з музичною виразністю, роздумами щодо своєї поетичної місії. Тим не менш, є одна риса, яка виділяє її серед багатьох інших, – це сповідування людської

доброти як найбільшої цінності, збереження свого «я» від будь-яких зазіхань. І ця тема наскрізна в її творах.

Збірку вибраних творів «Євангеліє від ластівки» Ірина Володимирівна розпочинає статтею «Не розбийте мій ліхтар!» (замість автобіографії), в якій висловлює власну візію світосприйняття, окреслює свої естетичні смаки, ставлення до життя; кількома сторінками поетеса передає найширші контексти зовнішнього та внутрішнього світів, що помітно суголосні з китайською та японською поезією.

«Євангеліє від ластівки» – найповніше видання вибраних творів І. В. Жиленко. Книгу складають твори, написані впродовж тридцяти років, з десяти збірників поетеси, починаючи від першої збірки «Соло на сольфі» (1965 р.), завершуючи збіркою «Вечірка у старій винарні» (1994 р.).

Найпершу збірку «Соло на сольфі» репрезентують три поезії: «Коли остання сонячність на платі...», «Запахло дощем...», «Червоні вітрила», які розглядаємо як інтимні поезії, позначені елегійною тональністю. Поетичною сугестією «Коли остання сонячність на платі...» мисткиня вміло передає складні емоційні переживання ліричної героїні, які оздоблені магічними краєвидами та пейзажами, що розкривають внутрішній стан героїні, підкреслюють почуття туги та самотності. Внутрішній конфлікт героїні передано асоціативними зв'язками, багатою метафориною, персоніфікацією, присутні опосередковані натяки. Спогад та неспокій приходять та сідають круг стола, самотність може «порядкувати» у кімнаті героїні, «гортати папери» та «чекати» на неї. Тиша та самотність співпереживають героїні, розділяють з нею біль розлуки з коханим.

У збірці «Автопортрет у червоному» відчутна автобіографічна природа творчості Ірини Жиленко, в якій поетеса оспівує найщиріше почуття – кохання, осмислює світоглядні засади, естетичні ідеали, в ній природно зринають спогади дитинства, тема покликання поета. Тематичний обрій поетеси досить широкий. Інтимна лірика пронизана мотивом любові до чоловіка, дітей, людства. Мовна витонченість, метафоричність, пристрась та ніжність – основні ознаки інтимної лірики поетеси. Навіть пейзажні вірші промовляють про любов, в них обов'язково є згадка або вказівка на коханого чоловіка, образ коханого постає майже у кожному вірші.

Спогади дитинства поетеса оздоблює «золотим» кольором та його відтінками: «взолочена цукерка», «золота країна пальм», «золотий промінь», «золоті вітрини та фонтани», «царівна-мама» в жовтому платті. Золотий – символ святості, він також символізує сонце і багатство, багатство духовне. Як колір сонця і вираз живого, золотий посідає особливе місце у світовій гармонії кольорів. Усі дрібні деталі набувають знаковості, помітно, що для стилю мисткині характерне органічне звернення до символічних образів.

Із книги «Вікно у сад» привертають увагу поезії, в яких оспівуються радощі звичайного, буденного людського життя, повсякденні турботи, можливість милуватись красою природи, займатись улюбленою справою. Лірична героїня сповнена життєвого оптимізму, їй здається чудом спокійне життя.

Цією тематикою позначена низка віршів: «Кульбабки», «В затінку чуда», «Стояла тиха осінь на землі», «Осінь копання картоплі», «Завершено клопіт літа», «Ранок. Вірш», «Ранок. Золоті вітри», «Весна. Синій вірш» та ін. Головний мотив зазначених поезій – мотив мирного, буденного життя; поетеса отримує натхнення від звичайних речей, на які переважно люди не звертають уваги. Лірична героїня згодна «із кожним творінням Господнім», вдячна Богові за все: «...всього мені доволі. В сінях. У комірчині». Єдине, що прохає вона у творця – здоров'я для рідних та натхнення.

Вітаїстичний мотив також звучить у поезії «Ранок. Вірш», в якій мисткиня вражає щирістю вислову та красою слова, поезія насичена метафоричною образністю: «незрячий вітер радісно відьмачить», «в п'ятмі зітхають поїзди», «екзотичні пташки абажурів зирять з-за гардин». Поетеса підкреслює, що її життя для неї було святом. Поезія має дидактичний характер, оскільки вчить читача цінувати кожен мить життя, звертати увагу на красу. Життя для поетеси – щоденний труд і свято водночас. Ця теза підтверджується щоденниковими

записами мисткині (книга спогадів «Homo feriens»). Низка творів поетеси мають автобіографічний характер.

Екзистенційна заглибленість увиразнюється роздумами про швидкоплинність часу та скороминущість життя. Особливий чуттєвий спектр у художньому світі І. Жиленко огортає спогади, пам'ять про пережите (поезія «Червоні черепиці»). В цьому вірші яскраво виражене ототожнення ліричної героїні з мисткинею. Підкреслюється краса життя в усіх його проявах, динаміка життя, його швидкоплинність сприймається поетесою як даність, вона не вбачає в цьому привід для суму, оскільки у неї завжди літо в душі.

Для поетеси проблема національної солідарності виявляється животрепетною, її творчість виконує дидактичну роль, оскільки навчає молодше покоління прагнути культурної, духовної, ментальної єдності, шанувати рідну мову, любити Батьківщину. Національне світосприйняття у творчості І. Жиленко репрезентоване в домінантних образах і мотивах, що сприяють вихованню молодого покоління в руслі усвідомлення ваги національних традицій та сили багатовікового етичного досвіду народу.

Поетесі притаманна казковість світобачення, у книзі «Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна» зустрічаємо твори, що демонструють міцні зв'язки з фольклорною традицією, заглибленість у народнопісенні джерела (поезія «Осінь. Скрипка»). Причому у багатьох віршах присутні стилізаторчі елементи казковості на рівні зовнішньої форми твору, що допомагає мисткині серйозні філософські проблеми викладати в жартівливій формі.

І. Жиленко вдається до мовностилістичних засобів, що створюють чарівний характер звучання (персоніфікації, гіперболи, повтори), на рівні внутрішньої форми у сюжетно-образній організації поезій присутні елементи казкової чарівності (ланцюги подій, групи персонажів) – триптих «Сьоме небо дитинства». У першому вірші триптиха «Сьоме небо» поетеса здійснює «взнесення у сьоме небо свого дитинства», яке уособлює найчарівнішу пору життя людини: там не треба грошей, там всі хороші, там завжди липень, «...у собачок нема болячок...».

Цикл «Чаша літнього дня» складається з десяти віршів, що творять рухливу панораму подій, ніби сходинки в логічних переходах сюжету. Перший вірш циклу «Зимова скарга» відбиває хвилювання ліричної героїні з приводу черствіння людської душі, втрати віри в найкраще, у дива.

«Добрий янгол» оповідає про казкові спогади дитинства; «Світанок у світлі ластівки» звеличує щоденні турботи, радощі життя, закоханість у красу світу; «Золота підкова» – найніжніша поезія циклу, відбиває радість героїні з приводу очікування дитини. «А чаша все іскриться...» продовжує вітаїстичні мотиви, життя для поетеси – щоденний труд, який їй до вподоби.

У поезії «Озирнись, мій друже, озирнись» поетеса закликає попри всі життєві негаразди звертати увагу на красу, насолоджуватися життям, оскільки воно швидкоплинне: «А життя минає...Зупинись. / Озирнись, мій друже, озирнись!» Наступні поезії циклу: «Гніздо земне», «Розмова», «Не зачиняю вікна» поглиблюють філософсько-психологічну тематику.

Поезія Ірини Жиленко – яскраве, самобутнє художнє явище української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Її естетичні відкриття переконливо засвідчили вагу індивідуального новаторського досвіду, співзвучність її творчості проблемам і потребам сучасності та світовому спрямуванню художньої творчості. Поетичний талент мисткині розвивався в контексті літературних тенденцій цього періоду. Спроба аналізу поетичного доробку І. Жиленко доводить, що її творчість є зразком української літератури, в якій репрезентовано домінанти національної ментальності.

Література

1.Жиленко І.В. Євангеліє від ластівки: Вибране з десяти книг / ред. рада: В. Шевчук та ін.; Упоряд., вступ. ст та бібліограф. А. М. Макаров. – Харків: Фоліо, 1999. – 544 с.

2.Сардарян К. Г. Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті: монографія / К. Г. Сардарян. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2014. – 216 с.

ЕТИЧНІ ТА ЕСТЕТИЧНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ І ПУБЛІЦИСТИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Показово, що актуальності нині набуває дискурсивний аналіз історії літератури з урахуванням як власне літературно-мистецьких явищ (художній текст, мистецьких процес загалом), так і літературної критики й публіцистики. Останні виступають не лише способами опису фактів і явищ мистецтва слова, але й утворюють певні різновиди дискурсивних практик, спрямованих на формування в суспільстві ціннісних категорій і критеріїв оцінювання літератури. Словом, літературна критика й публіцистика (статті, нариси, рецензії, есеї, розвідки, монографії тощо) виступають тими елементами дискурсу, які забезпечують суспільну рецепцію мистецтва, включають його в систему культури соціуму.

Окрім того, варто пам'ятати, що дискурсивний аналіз історії літератури так чи інакше обумовлений певними аксіологічними стратегіями – категоріями, способами, критеріями оцінювання. Здійснюючи пізнання дискурсу, ми неодмінно даємо йому оцінку – висловлюємо власне ставлення і розуміння. Маємо справу, отже, з історично змінним оцінним дискурсом, який визначає інтерпретаційне поле культури, горизонт сприйняття мистецьких явищ.

Літературна критика другої половини ХІХ ст., як і література в цілому, поставала в органічній єдності з ідеєю українського національного відродження та, по суті, продовжувала концепції політичного народництва. Цю тезу аргументовано сформулювала Соломія Павличко в монографії «Дискурс модернізму в українській літературі», окресливши параметри культурного дискурсу словами відродження, національність, культура, народ [1, с. 27]. До цього переліку варто додати «демократизм» та «інтелігенція», що, починаючи з середини ХІХ ст., також стають ключовими поняттями літературно-критичного дискурсу (найхарактернішим прикладом тут можуть слугувати публіцистичні виступи М. Драгоманова, а пізніше – Б. Грінченка та І. Франка). Таким чином, література мислиться як складова і продовження політичної практики, як чинник формування національної свідомості і спосіб самоусвідомлення себе. Тут слід зробити важливе уточнення: теза про органічний зв'язок літератури та літературної критики з ідеологією народництва не викликає сумнівів, однак феномен народництва видається вкрай складним і, щонайголовніше, неоднорідним як з ідейної, так і з естетичної точки зору. Отже, про існування якогось одного, монолітного дискурсу народництва говорити не доводиться.

Демократизм стає і критерієм оцінки письменства, його мети і завдань ще в публіцистиці М. Драгоманова. Так, у статті «По вопросу о малорусской литературе» (1876) він формулює ідею літератури: «... писати про маси народу мовою їх самих... настільки висока й широка, що вище і ширше неї мало можна знайти ідей» [2, с. 63]. Відповідно до цієї ідеї здійснюється аналіз художньої практики письменника та вартості написаних ним мистецьких творів (автор, зокрема, наголошує на передових демократичних ідеях новітньої європейської і російської літератур, досягнення яких мають бути взірцем для української).

Поняття «народ» і «інтелігенція» у зв'язку з художньою творчістю складають основу аксіологічних стратегій літературної критики і публіцистики починаючи від М. Драгоманова і Б. Грінченка до І. Франка та модерної критики «Української хати» з, напевно, центральною постаттю М. Євшана. В цьому питанні переважає здебільшого народницька риторика з широким спектром пафосу (від сентиментального до романтично-піднесеного), інтонацій (від закличних до інвективних та імперативних), оцінних суджень та етичних категорій. Причому, про естетичне (як наріжний камінь мистецтва) не йдеться; головна увага критиків зосереджена на розв'язанні питань: *що писати? як писати і для кого писати?* Звідси і відома теза «література про народ і для народу». Одним із апологетів такого підходу був

Б. Грінченко. Сміслові засади оцінного дискурсу його критики базувалися на доволі абстрактних уявленнях про «народний розум, почування та сподівання», які в повній мірі втілювалися передовсім у творчості Т. Шевченка. «... Шевченко своєю національною самосвідомістю єсть геній, – стверджує автор у статті «Листи з України Наддніпрянської», – а своєю незмірною вагою, значінням у справі національного відродження свого рідного краю єсть з'явищем феноменальним, єдиним, може, на світі» [3, с. 238]. Підстава такої оцінки – літературна першість Шевченка в актуалізації питання національної самостійності (як українців, так і інших слов'янських народів), позбавленого шовіністичних тенденцій та «галушкового патріотизму». Ще один приклад творення літературно-критичного дискурсу в аналогічному ключі знаходимо в статтях П. Грабовського. Його дискурсивна практика (принаймні з точки зору ціннісних орієнтирів та ідеалів) демонструє всі характерні ознаки літературної критики народницького етапу культури: громадська вага і суспільна цінність письменницької праці, орієнтація на поезію Шевченка як ідеал («Шевченко був поетом-борцем, найкращим діячем громадським; він завжди знав, куди йде і за чим. В своїй праці поетичній він мав на оці тільки людину та її щастя; з цього погляду він являється для всіх нас найкращим прикладом...»), – проголошує автор у статті «Дещо про творчість поетичну» [4, с. 248]), кореляція (власне, встановлення цінності і ваги) мистецтва слова з народом, його життям і фольклором.

Ці тези, почасти, переносилися Франком і у сферу літературної критики, коли письменник намагався дати відповідь: якою має бути література? І чому (якій ідеї) служити? Відповідь на перше запитання письменник дає у статті «Література, її завдання і найважливіші ціхи» (написана як полемічна відповідь на статтю І. Нечуя-Левицького «Сьогочасне літературне прямовання», основні положення якої викликали у Франка неприйняття і різке заперечення): «Вона (література. – М.Х.) повинна при всім реалізмі в описуванні також аналізувати описувані факти, виказувати їх причини і їх конечні наслідки, їх повільний зріст і упадок. До такої роботи не досить уже вправного ока, котре підглядить і опише найменшу дрібницю, – тут вже треба знання і науки, щоб уміти поряdkувати і складати дрібниці в цілість не так, як кому злюбиться, але по яснім і твердім науковим методі». Франко зі своїм науковим світоглядом і способом мислення, як бачимо, наголошує на потребі аналізу. По суті, мова йде про критерії реалістичної літератури соціально-психологічного напрямку (звідси – наголос на необхідності залучення до мистецтва слова досягнень психології, медицини, педагогіки), а не етнографічно-побутового прозописьма до якого тяжів І. Нечуй-Левицький як у художній практиці, так і критичному дискурсі (статті «Сьогочасне літературне прямовання», «Українська декаденщина», «Загальний огляд найновішої русько-української літератури»).

Колоніальні умови існування нації повною мірою позначилися на її культурі та літературі, відтак цілком закономірно, що дискурс їх осмислення (маю на увазі не лише рецепцію-описування, але й оцінку) формувався у зв'язку із завданнями соціального та політичного характеру, а не власне мистецького. Тому не випадково, що аксіологічні стратегії критики будувалися навколо понять і категорій «народ», «інтелігенція», «національність», «нація», навколо нагальних соціальних, національних, політичних запитів – відродження мови (а відтак і культури), державності. Звідси і сприйняття літератури як важливої ділянки боротьби за права упослідженої нації. І лише на рубежі XIX – XX століть характер літературно-критичного дискурсу, а з ним і ціннісні орієнтири та критерії, змінюється. Ці зміни пов'язані з появою явища українського модернізму, модерної літератури та модерної критики.

Література

1. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія / Соломія Павличко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
2. Драгоманов М. По вопросу о малорусской литературе / Михайло Драгоманов // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах.

Книга друга: Навч. посібник / Упоряд. П.М. Федченко. – К.: Либідь, 1998. – 352 с. – С. 59 – 64.

3. Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської / Борис Грінченко // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах. Книга друга: Навч. посібник / Упоряд. П.М. Федченко. – К.: Либідь, 1998. – 352 с. – С. 237 – 241.

4. Грабовський П. Дещо про творчість поетичну / Павло Грабовський // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах. Книга друга: Навч. посібник / Упоряд. П.М. Федченко. – К.: Либідь, 1998. – 352 с. – С. 245 – 249.

УДК 811. 161. 2'276. 6: 34 (045)

Хохрякова Л. Ф., старший викладач

АКЦЕНТУАЦІЙНА НОРМА – ОДНА З ГОЛОВНИХ КАТЕГОРІЙ ОРФОЕПІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ ЮРИСТА

Професійна діяльність юриста (прокурора, судді, адвоката, слідчого тощо) тісно пов'язана з усним мовленням. Саме воно зумовлює особливості підготовки майбутніх спеціалістів-юристів, у структурі якої акцентологія цілком закономірно посідає місце обов'язкової складової. Порушення акцентуаційних норм (правильного наголошування) призводить до закріплення ненормативного наголошування більшості фахової термінології і, як результат, до мовної безграмотності й неохайності. А будь-яке ненормативне відхилення від літературної мови не сприяє авторитетові фахівця. Цим явищем і зумовлена актуальність даного дослідження.

Мета статті – ознайомити майбутніх спеціалістів, а також фахівців у галузі права з особливостями й окремими закономірностями нормативного наголошення фахової лексики.

Наголос належить до найпомітніших прикмет усного фахового мовлення. Вирізняють словесний і фразовий наголос. Проте ми розглянемо специфіку словесного наголосу – «виділення складу в слові посиленням голосу або підвищенням тону» [2, с.45].

Словесний наголос української мови привертав увагу багатьох мовознавців ще на початку ХХ століття та й у наступні роки (Л.А.Булаховський, В.М.Русанівський, М.М.Пилинський, В.Н.Винницький, М.І.Погрібний, С.І.Головащук, М.М.Пещак, П.Дудик, А.П.Коваль, Л.І.Мацько, З.О.Мацюк та ін.). У своїх дослідженнях вони вказували на системність у наголошуванні слів різних частин мови (іменників, прикметників, числівників, займенників, дієслів, прислівників, прийменників, сполучників, часток і вигуків), на наявність певних закономірностей [1, с. 14-26; 3, с.19-20].

Закономірності наголошування зумовлюють правила наголошування, які поширюються і на лексику, що вживається в професійній діяльності правників. Аналіз наголошування термінів (загальноновживаних та вузькоспеціальних), вміщених у юридичній енциклопедії Національної академії наук України, Інституту держави і права імені В.М.Корецького, у новому тлумачному та орфоепічному словниках української мови, дає підстави зробити такі висновки.

1. У двоскладових іменниках чоловічого роду, які в однині мають наголошений перший склад, у формі множини наголос пересувається на останній склад: *о́круг* – *о́круги* *вේксель* – *векселі*, *па́спорт* – *паспорті́*. Таке наголошування наявне у всіх відмінкових формах: *о́кругів*, *о́кругам*, *о́кругами*, *в о́кругах*. Водночас є немало іменників, які мають нерухомий наголос: *по́зов* – *по́зови*, *зло́чин* – *зло́чини*, *до́каз* – *до́кази*, *до́пит* – *до́пити*.

Рухомий наголос часто мають і трискладові іменники, які в однині мають наголошений перший або другий склад, а в множині функціонують з наголошеним закінченням: *інспéктор* – *інспекторі́*, *дирéктор* – *директорі́*. Але ця закономірність поширена не на всі трискладові слова: *прокурóр* – *прокурóри*, *протоко́л* – *протоко́ли*, *кредитóр* – *кредитóри*.

2. В іменниках з префіксом *ви-* наголос падає на префікс: *ві́клик, ві́куп, ві́падок, ві́снага, але: вимóва, ві́года і вигóда*. Так само наголошений і префікс *по-* у словах: *по́свідка, по́значка, по́зичка., по́ділка*.

3. Слід звернути увагу на наголошення віддієслівних іменників середнього роду на *-ни(я)*, частина яких активно функціонує в науковому та офіційно-діловому стилях, а значить – і у фаховій мові. У більшості випадків такі іменники зберігають наголоси тих дієслів, від яких вони утворені. Це може бути наголошення на корені: *ді́яти – ді́яння, до́казувати – до́кування*. Також подібні іменники можуть мати наголошений суфікс: *читáти – читáння, відмивáти – відмивáння*.

Іменники, утворені від дієслів з наголошеним префіксом, наприклад, з префіксом *ви-*, мають, як правило, наголошений префікс: *ві́селити – ві́селення, ві́слати – висла́ння*. Такі іменники переважно означають завершену дію. Якщо ж іменники називають незавершену дію чи процес, наголос у них падає на корінь незалежно від того, як наголошене відповідне дієслово: *виду́жувати – виду́жування, до́питувати – до́питування*.

4. У складних іменниках-термінах (компози́тах) здебільшого наголошується друга частина слова: *право́суддя, правоза́тність, правомі́рність*. З деякими основами таке акцентування становить правило, наприклад: *-від (водопро́від, газопро́від, нафтопро́від, трубопро́від), -пад (листопа́д, водопа́д), -зем (глинозе́м, кремнезе́м)*.

Іноді наголос падає на сполучний голосний або кінцевий голосний першої частини слова: *добро́дій, чорно́зем, чорно́слив*.

У деяких складних словах ставиться, крім основного, побічний наголос: *во́левия́влення, са́мовряду́вання, держа́вотво́рення*. У термінах, що пишуться через дефіс, функціонують два головні наголоси: *нормати́вно-право́вий акт, судóво-меді́чна експерти́за, житло́во-комуна́льні послуги, випра́вно-трудо́вий кодекс*.

Складні іменники-терміни, що означають назви вимірювальних приладів, а також інших лабораторних приладів з другою частиною *-метр* мають основний нерухомий наголос на інтерфіксі (з'єднувальному голосному звукові): *газо́метр, озóметр, радіóметр, хроно́метр, вібро́метр, бакто́метр*. Виняток становлять слова *вольтме́тр, альфаме́тр*. Якщо ці іменники означають назви мір, то наголос падає на *-метр*: *дециме́тр, кіломе́тр*. Складні іменники-терміни на позначення сукупності відповідних методів вимірювання, системи дій мають основний нерухомий наголос на другій частині *-ме́трія*: *антропоме́трія, фотоме́трія, хрономе́трія*. Змінюючи відмінкову форму цих слів, не можна змінювати місце наголосу: *антропоме́трія – антропоме́трії, антропоме́трією*.

У термінах-іменниках з другою частиною *-графія, -логія* наголошується перший склад другої частини: *порногра́фія, деонтоло́гія, віктимоло́гія, графоло́гія*, а в іменниках з другою частиною *-скопія* – передостанній склад: *гібітоскопі́я, піроскопі́я, дактилоскопі́я*. Таке наголошення зберігається у всіх відмінкових формах цих слів.

5. Серед юридичних термінів багато слів, запозичених з латинської, грецької, французької, німецької та інших мов, ознаками яких виступають специфічні префікси та суфікси. У термінах на *-ія* сучасна акцентуаційна норма української літературної мови припускає наголос як на третьому від кінця складі (власне юридичні терміни): *юсти́ція, коле́гія, са́нкція, верифіка́ція, віндика́ція*, так і на передостанньому складі (математична, біологічна, медична термінологія): *симе́трія, невра́стенія, панде́мія, наркома́нія*.

Іменники-терміни на *-аж, -ор, -ізм, -изм, -ист* мають наголос на суфіксі: *арбітра́ж; дебіто́р, легітимі́зм, волюнтаризм*; на *-ер* – на корені: *ба́ртер*, але *контро́лер, дубле́р*; на *-ика* – наголос падає на третій від кінця склад: *балі́стика, діагно́стика, камералі́стика*.

6. У фаховій лексиці юристів вживається немало слів, у яких наголос служить засобом семантичної диференціації. Серед них іменники усіх трьох родів (чоловічого, жіночого, середнього).

Іменники чоловічого роду, у яких наголос виступає засобом розрізнення їх значень, поділяються на кілька типів:

- префіксальні безсуфіксні іменники: *заклад* (установа) – *закла́д* (парі); *за́хват* (захоплення) – *захва́т* (дія; ширина робочого ходу машини); *при́від* (причина) – *приві́д* (дія);
- іменники з суфіксом –ник: *розві́дник* (той, хто займається розвідкою або перебуває у розвідці) – *розві́дник* (фахівець з розводки пилки); *зимі́вник* (людина, дослідник) – *зимі́вник* (приміщення для бджіл);
- іменники з суфіксом –ок: *підсу́мок* (результат) – *підсу́мок* (сумка для патронів); *недо́носок* (старий недоношений кимсь одяг чи взуття) – *недоно́сок* (передчасно народжена дитина);
- іменники, з яких один український, а другий – іншомовного походження: *замо́к* (пристрій для замикання) – *за́мок* (фортеця, іменник запозичений з польської мови); *опа́л* (опалення) – *опа́л* (прозорий скловидний камінь різного забарвлення, походить з грецької мови);
- запозичені іменники, що походять з однієї якоїсь мови і зберігають акцентування мови-джерела: *кре́дит* (прибутковий рахунок) – *креді́т* (позика) – це слова латинського походження; *ра́порт* (донесення) – *рапо́рт* (повторювана частина малюнка на тканині) – ці іменники французького походження;
- запозичені іменники, що походять з двох різних мов *пі́кнік* (людина пікнічного типу – *пікні́к* (замість прогулянка компанією). Іменник *пі́кнік* походить з грецької мови і зберігає її наголос, а *пікні́к* – з французької мови;
- іменники, у яких наголос має розрізнявальне значення лише у називному відмінку однини: *по́діл*, *по́ділу*, *по́ділом* (поділити, поділяти) – *поді́л*, *подо́лу*, *подо́лом* (пелена; низина).

Смислорозрізняльну функцію виконує наголос в іменниках жіночого роду. Це переважно іменники першої відміни, і лише в поодиноких випадках – іменники третьої відміни. Тут можна виділити такі типи:

- непохідні іменники із закінченням –а: *му́ка* (страждання) – *мука́* (борошно);
- префіксальні безсуфіксні іменники з флексією –а: *ви́года* (користь) – *виго́да* (зручність);
- префіксальні іменники із суфіксом –к (а): *при́писка* (додаток до написаного) – *припи́ска* (приписування), *на́клепка* (наклепана частина чого-небудь) – *накле́пка* (наклепування);
- іменники із суфіксом –ин: *батькі́вщина* (вітчизна) – *ба́тьківщина* (рідне село, місто; спадщина від батьків);
- іменники, з яких один український, а другий – іншомовного походження: *зона́* (хвороба хлібних злаків) – українського походження; *зо́на* (географічна смуга) – грецького; Український іменник належить до певного акцентного ряду, а іншомовний – зберігає наголос мови-джерела;
- запозичені іменники, що походять з однієї якоїсь мови: *броня́* (документ про закріплення) – *бро́ня* (захисна обшивка). Ці слова давньоверхньонімецького походження. Їх наголошування відповідає акцентуації мови-джерела.

Серед іменників середнього роду, значення яких диференціюється за допомогою наголосу, найчастіше трапляються віддієслівні іменники з суфіксами –анн (я), –ув-анн (я), –енн (я): *дія́ння* (дія, вплив, чинність) – *дія́ння* (вчинки, діяльність), *засі́дання* (збори) – *засіда́ння* (чатування),

Отже, акцентуаційна норма – це одна з головних категорій орфоепічної культури фахового мовлення. Знання основних правил наголошування загальнонаукової й вузькоспеціальної термінології (слів і словосполучень) та вміння дотримуватися цих правил у процесі професійного спілкування є запорукою високої мовної культури фахівця й майбутнього спеціаліста.

Література

1. Винницький В.М. Деякі теоретичні питання акцентології / В.М.Винницький //Мовознавство. – 2003. - № 5. – 2003. – С.14-26.
2. Головащук С.І. Словник наголосів. – К.:Наук.думка, 2003. – 320 с. – (Словники України).
3. Дудик Петро. Наголошування слів і культура мовлення / Петро Дудик //Дивослово. – 2003. - № 4. – С. 19-20.
4. Мацько Л.І. Культура української фахової мови: [навч.посібн] / Л.І.Мацько, Л.В.Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с. – (Альма матер).
5. Новий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В.В.Яременко, О.М.Сліпушко]. – К.: «Аконтіт», 2006. – 4 т. - (Словники України).
6. Юридична енциклопедія / [Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України]. – К.:Українська енциклопедія ім.М.П.Бажана, 1998.- 6 т.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ**

УДК 159.942(043)

Варава Л. А., кандидат психологічних наук, доцент

**КАТЕГОРІЯ «ПЕРЕЖИВАННЯ»: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Робота з переживаннями людини є основною в індивідуальній та груповій роботі практичних психологів, особливо в психологічному консультуванні і психотерапії, тому знання про структуру і динаміку переживання, його взаєминах з психічними та соціально-психологічними феноменами, закономірності й особливості прояву в різних ситуаціях є нагально необхідними для психологічної практики.

Результати аналізу літературних джерел із проблеми переживань засвідчують увагу українських та зарубіжних дослідників до цього феномену (Р. Ассаджолі, Л.І.Божович, Г. М. Бреслав, О. А. Будницька, Ф. Є. Василюк, Л. С. Виготський, В.К.Вілюнас, К. Е. Изард, О. М. Леонтьєв, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн, О.П.Саннікова, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Т. С. Яценко та інші). Останнім часом інтерес до категорії переживання значно підвищився. Л.Р. Фахрутдинова, відзначаючи цю тенденцію, називає категорію переживання «модною» на сучасному етапі розвитку психології [7]. Але хоча багато дослідників і практиків визнають значимість переживань у житті особистості, досі проблема переживання залишається не проясненою. Кожен автор, який звертається до переживання як психологічному феномену, зустрічається з одним з його багатьох ликів. Аналіз зарубіжної та вітчизняної наукової літератури показав, що у різних авторів значно різняться трактування функцій переживання з точки зору розвитку особистості і психічного функціонування людини. Мають місце кілька трактувань переживання як психологічного феномена. З цієї причини можна зіткнутися з такими термінами як переживання-мешкання, переживання-стан, переживання як механізм презентації суб'єкту проблеми, «значимі переживання», «ключове переживання» і т.д. [2, 4, 5, 7]. Але всі ці терміни досить розмиті і потребують більш строгого визначення. Наприклад, термін «значимі переживання» був запропонований Ф.В. Бассінім для позначення цілого масиву психологічних явищ, таких, як ефект «незавершеності дії», «комплекс неповноцінності» і т.д. В цей ряд можна включити і «ключові переживання» [6]. Про ключові переживання писав ще Л.С. Виготський, що переживання якої-небудь ситуації визначає те, як ця ситуація буде чи не буде впливати на розвиток особистості [3]. Таким чином, Л.С. Виготський в контексті проблеми особистості і середовища розглядав ключове переживання в якості одиниці аналізу особистісного розвитку. Ф.В. Бассін, розвиваючи поняття значущих переживань як предмета власне психологічного дослідження, відзначав, що світ для людини стає значущим тому, що вона здатна до його переживання [1].

Багатьма провідними вченими (С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський, А.В.Петровський, М. Г. Ярошевський та ін.). переживання позначалося як базова категорія психології. С.Д. Максименко представив методологічні підґрунтя категорії переживання. Автором робиться висновок про те, що переживання – це та психологічна реальність, вивчаючи яку, сучасна психологія може суттєво і методологічно глибоко збагатити свій зміст [4]. Тривалий час у психології поняття переживання вивчалось у контексті емоцій та емоційних станів суб'єкта або інтерпретувалось як різновид психологічних захистів. У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях (Г. М. Бреслав, К.Е. Изард, О. М. Леонтьєв, А. Ліндслі, О. П. Саннікова, В. Томкінс та ін.) підкреслюється, що емоція насамперед характеризується внутрішнім станом суб'єкта – переживанням. У контексті системно-структурного підходу (Б. Г. Ананьєв, Б. Ф. Ломов, В.І.Слободчиков, Б. М. Теплов та ін.) категорія переживання вивчається як форма

вияву ставлення до ситуації, форма емоційного відображення, як цілісний психічний акт, що включає всі аспекти психіки й відображає усю повноту буття індивідуальності.

Теоретичні дослідження категорії переживання як базової категорії психології здійснювались з позицій діяльнісного підходу (Ф.Є. Василюк, В.К. Вілюнас, Л.С.Виготський, Л.І. Божович, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та ін.). Концепція переживання як діяльності представлена Ф.Є. Василюком. В даній концепції переживання трактується як специфічна робота перебудови «життєвого світу», основною метою якої є підвищення осмислення життя. Переживання розглядається Ф.Є. Василюком не як відблеск у свідомості суб'єкта тих чи інших його станів, а як особлива форма діяльності, спрямована на відновлення душевної рівноваги, втраченої свідомості існування [2]. З інших теоретичних позицій розглядала категорію «переживання» Л.І. Божович, виділивши в ній компоненти відносини, орієнтування та спонукування. Переживання дійсно відображає стан задоволеності суб'єкта в його взаєминах з навколишнім середовищем, тому переживання виконує в житті вкрай важливу функцію: «ознайомлює» суб'єкта про його відношення з середовищем і відповідно з цим орієнтує його поведінку, спонукаючи діяти в напрямку, який зменшує або повністю ліквідує розлад, що виник [3].

Взаємозв'язок феномену переживань із несвідомою сферою психіки представлений у розрізі психодинамічного підходу в роботах Ф. В. Бассіна, Л.Л.Бондаревської, М. О. Котіка, Т. С. Яценко та ін. Так, Т.С. Яценко визначає, що важливу роль у формуванні несвідомої сфери психіки відіграють інфантильне значущі переживання, сформовані в едіповий період розвитку і пов'язані як із взаєминами зі значущими людьми, так і з загальним емоційним фоном розвитку. Кількісні чи статеві параметри набувають сили у процесі соціалізації, а для несвідомого значущість переживання події є вагомішою, особливо якщо переживання відповідає базовим захистам. Відхід від болісних переживань через компенсацію, заміщення, раціоналізацію або інші захисні механізми призводять до відходу від контакту з реальністю, від її адекватної оцінки та усвідомлення, тобто від рефлексії [5].

Особливу увагу вчені акцентують на проблемі переживань у травмуючих та кризових ситуаціях, що детально розглянуто Ф. Є. Василюком, О. П. Санніковою, Н.В.Тарабріною, Т. М. Титаренко та ін. Загалом аналіз наукових підходів до проблеми переживань дозволяє зробити висновок, що вивчення цього феномену відбувалося переважно в контексті функціонування свідомої сфери психіки. Так, Л.Р.Фахрутдинові визначена природа переживання як явища свідомості, субстанціональності суб'єкта, що утворює єдність з рефлексією, функцією якого є «переробка» враження і вбудовування їх у структури свідомості. Визначено відносини переживання з буттєвої і рефлексивної структурами свідомості. В динаміці переживання встановлено, що результатом переживання враження є зміна структур свідомості і відносин між ними. Переживання включено у взаємодію з суб'єктно-особистісними характеристиками. Переживання і структури Я взаємопов'язані; характер зв'язків змінюється в залежності від ситуації. Его-захисні механізми змінюють характеристики переживання. Показані відносини переживання і психічних властивостей: темпераменту, характеру, здібностей і спрямованості особистості. Встановлено, що якісні і кількісні складові цих взаємин залежать від модальності ситуації [7].

М.В. Папуча розробив концепцію, принципи та способи структурування внутрішнього світу як складової особистісного розвитку. За авторськими даними структури внутрішнього світу є складними психологічними системами, які утворюються в процесі переживання особистістю подій. Розкрито основні механізми структурування внутрішнього світу, серед яких відзначено цілепокладання, створення психологічних засобів і переживання, при цьому останньому належить провідна роль. Встановлено, що специфічною умовою розвитку структур є діалог, оскільки в останньому не стільки виражається, скільки формується наявне переживання [5]. Основною одиницею внутрішнього життя особистості є переживання. Переживання у формі психічних станів, в яких злиті емоційні, вольові та інтелектуальні компоненти, відображають події та обставини життя в їх відношенні до самого суб'єкту. Пережите зберігається в пам'яті особистості і служить матеріалом для осмислення у процесі

вироблення життєвих планів і цілей, життєвої філософії, що визначають поведінку людини. Але експериментальні та теоретичні дослідження показують, що переживання часто протікають фактично незалежно від функціонування емоційної сфери, і це пов'язано, в основному з дією психологічного захисту, яка блокує, знижує, коректує контакт сфери переживання з емоційною сферою

Таким чином, категорія «переживання» має широкі перспективи подальшого вивчення як в теоретичній психології, так і в прикладній та практичній діяльності. Найбільш перспективними є такі напрями розвитку концепції переживання: подальше дослідження та уточнення місця переживання серед інших психологічних категорій, виявлення нових психологічних механізмів функціонування в психічному цілому., дослідження структури і динаміки переживання, подальший аналіз, уточнення та розвиток уявлень про складові феномена переживання, характеристики в різних ситуаціях і ін. Психологія переживання вимагає своєї подальшої категоріальної розробки з визначенням природи, феноменології, складу, структури, функцій, динаміки і культурно-соціальних, історичних, гендерних та інших особливостей переживань суб'єкта. Перспективи власної подальшої дослідної роботи ми вбачаємо в пошуках нових методів пізнання значущих переживань та в поглибленому вивченні переживання почуття щастя.

Література

1. Бассин Ф.В. «Значащие» переживания и проблема собственно психологической закономерности / Ф.В Бассин // Вопросы психологии. - 1972. - №3. - С. 105-124.
2. Василюк Ф. Е. Уровни построения переживания и методы психологической науки / Ф. Е. Василюк // Вопросы психологии. - 1988. - № 5. - С. 27-37.
3. Категория переживания в философии и психологии / под ред. Т. Д. Марцинковской. М.: Изд-во МПГУ, 2004. - 453 с.
4. Максименко С.Д. Переживання як категоріальна основа сучасної загальної та медичної психології / С. Д. Максименко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки - 2012. - Т. 2, Вип. 9. - С. 5-9.
5. Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення: наук. моногр. / М. В. Папуча - Ніжин: Лисенко М.М., 2011. - 655 с.
6. Узикова А.Ю. Ключевое переживание как единица анализа развития личности // Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна». - 2009. - №3. Режим доступа: <http://www.psyanima.ru/>
7. Фахрутдинова Л. Р. Психология переживания человека / Л. Р. Фахрутдинова. - Казань: Изд-во КГУ, 2008. - 676 с.

УДК 159.923.33(043)

Вілюжаніна Т. А., кандидат психологічних наук, доцент

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК РЕСУРС КОНСТРУЮВАННЯ ВЛАСНОГО ЖИТТЯ

Сучасна обстановка знижує відчуття безпеки і захищеності сучасної людини. Ситуація загрози життю стає все більш звичною в мирного життя. Це пов'язано в першу чергу з підвищенням загрози фізичного та іншого насильства, терористичних актів, техногенних та екологічних катастроф. Загроза небуття стає неспецифічною характеристикою повсякденної життєвої ситуації. Більш того, вона визначає існування людини. У цих складних умовах актуалізуються проблеми, пов'язані з вирішенням виникаючих перед людиною важких життєвих ситуацій. Проте, в одних і тих же обставинах люди ведуть і відчують себе по-різному. На деяких людей життєві складності діють гнітюче, призводять до погіршення їх фізичного та емоційного стану. У інших ті ж проблеми сприяють пробудженню прихованих

ресурсів, духовному вдосконаленню та успішної самоактуалізації - як би всупереч екстремальних ситуацій [4].

Сучасні вітчизняні психологи, намагаючись осмислити особистісні характеристики, відповідальні за успішну адаптацію та подолання життєвих труднощів, розробляють концепції про особистісний адаптаційний потенціал, визначальну стійкість людини до екстремальних факторів (А.Г. Маклаков), поняття про особистісний потенціал (Д. О. Леонтьєв) [3]. Найбільш повно цьому поняттю відповідає термін «hardiness», введений С. Мадді, або, як перевів його Д.О. Леонтьєв, життєстійкість. С.Мадді визначає «hardiness» як особливий патерн структури установок і навичок, який дозволяє перетворити зміни, що відбуваються з людиною, в її можливості. Життєстійкість складається з трьох взаємопов'язаних установок: залученості (включеності), контролю і виклику (прийняття ризику).

Залученість (commitment) - це впевненість у тому, що навіть в неприємних і важких ситуаціях, відноснах краще залишатися залученим: бути в курсі подій, в контакті з оточуючими людьми, присвячувати максимум своїх зусиль, часу, уваги тому, що відбувається, брати участь у цих заходах. Протилежністю залученості є відчуженість.

Контроль (control) - це переконаність у тому, що завжди можливо і завжди ефективніше намагатися вплинути на результат подій. Якщо ж ситуація принципово не піддається ніякому впливу, то людина з високою установкою контролю прийме ситуацію як є, тобто змінить своє ставлення до неї, переоцінить і т.д. Протилежністю контролю є безпомічність. Прийняття ризику (challenge) - віра в те, що стреси і зміни - це природна частина життя, що будь-яка ситуація - це як мінімум цінний досвід, який допоможе розвинути себе й поглибити своє розуміння життя. Протилежністю прийняття ризику є відчуття загрози.

Термін «життєстійкість» частіше використовується при описі процесів подолання стресу, адаптації до складних життєвих подій [6]. М.В. Логінова сформулювала таке визначення життєстійкості: життєстійкість - це система переконань особистості, що сприяє розвитку готовності суб'єкта зацікавлено брати участь в ситуаціях підвищеної для нього складності, контролювати їх, управляти ними, вміти сприймати навіть негативні події як досвід і успішно справлятися з ними [5].

Життєстійкість розглядається як ступінь «живучості» (Л.А. Александрова), як «відвага бути» (П. Тілліх), «діяти всупереч», «вкоріненість у бутті» (М. Хайдеггер), «здатність подолання самого себе» (Д.О. Леонтьєв), Але це утворення в структурі особистості не тільки база, виходячи з якої переробляються стресові впливи, це і каталізатор поведінки, якої дозволяє трансформувати негативні враження в нові можливості, «здатність перетворювати проблемні ситуації в нові можливості» (С.А. Богомаз), «ключовий ресурс» (С. Мадді).

Життєстійкість можна розглядати як ресурс, який може сприяти підвищенню фізичного і психічного здоров'я людини, успішної самореалізації і самоствердженню особистості, ресурс, на який людина може опертися при виборі майбутнього в мінливому світі, яким можна скористатися при конструюванні власного життя.

Можна констатувати існування як широкого, так і більш вузького тлумачення поняття «ресурси»: у вузькому сенсі ресурси розглядаються як можливості і засоби подолання стресів (П. Балтес, В. Бодров, Р. Лазарус, С. Хобфолл), як елементи самоорганізації, саморегуляції діяльності та поведінки (Л. Г. Дика, В.І. Моросанов, К.Муздибаев, А.К.Осніцький, С.А. Шапкін); у широкому сенсі «ресурси» включені в категорію особистісного потенціалу (Г.М. Зараковський, М.С. Каган, Г.Б. Степанова, П.Г. Щедровицький), в опис стратегій життя (К.А. Абульханова, Л.І. Анциферова, А.А.Кронік, Ю.М. Резник).

У психології все більшої актуальності набуває ресурсний підхід, який фокусує увагу на природі, структурі і засобах оцінки ресурсів особистості в кризі, можливостях психокорекційної та психотерапевтичної роботи, спрямованої на пошук, відновлення і активне використання даних ресурсів. Л.Г. Дикої запропоновано класифікацію ресурсів з

чотирьох видів, в якій внутрішні ресурси позначені як суб'єктно-діяльні і суб'єктно-особистісні, а зовнішні - як об'єктивні і соціально-професійні [2].

З позицій ресурсного підходу життєстійкість треба розглядати не як характеристики самої по собі особистості, а як її внутрішній ресурс, який дозволяє людині упоратися зі стресами, що зустрічаються на життєвому шляху і одночасно розвиватися, збагачувати свій потенціал [1]. Розвиток індивідуальних ресурсів залежить від стилю життєдіяльності, який вибирає для себе людина; від її ставлення до життя, стратегії побудови особистих планів, специфіки різноманітних по типу та значущості виборів.

Всі життєві вибори відносяться або до вибору незмінності, сталості, минулого, повторення, тобто чогось знайомого, звичного або ж до вибору невідомості, майбутнього, чогось нового, незвичного, незнайомого. Вибір минулого, незмінності безпечніше, менш ризикований, але означає відмову від потенційних можливостей. Вибір майбутнього, невідомості, навпаки, менш безпечний, може привести до невдачі, він суперечить прагненню до стабільності, але саме він містить в собі можливості для зростання і розвитку особистості. Чим вище ступінь життєстійкості, тим з більшою впевненістю можна прогнозувати здатність людини здійснювати вибір на користь майбутнього, невідомого, досягати успіхів, незважаючи на життєві труднощі і випробування, не тільки успішно протистояти тискові, який чинить на особистість зовнішнє середовище, але активно будувати життєві плани, переробляти навіть травматичний досвід в конструктивні життєві зміни [7].

Можна сказати, що життєстійкість людини демонструє, наскільки вона здатна скористатися власними ресурсами, що включають фізичні ресурси (рівень фізичної працездатності й психічного здоров'я), психологічні ресурси (інтелектуальні здібності, емоційна і волева регуляція), особистісні ресурси (самооцінка і самоповага, життєві смисли, система мотивів поведінки), матеріальні ресурси, які впливають на доступ до інформаційних, юридичних, медичних та інших форм допомоги, соціальні ресурси (робота, підтримка сім'ї, друзів, соціальний статус).

За даними дослідження А.М. Фомінової ресурсом людей «допомагаючих» професій (вчителів, лікарів, психологів) є як особистісні, так і соціальні чинники. Особистісні фактори пов'язані з розумінням змісту і значення свого життя, а також впевненості в контрольованості подій свого життя. Соціальні фактори пов'язані, насамперед, з хорошими відносинами з близькими людьми, а також з підтримкою колег та інших надійних людей.

Дефіцит ресурсності відчувається у цих фахівців, перш за все, на рівні свого фізичного стану (здоров'я, можливість отримувати медичну допомогу, можливість висипатися), на матеріальному рівні (доходи, достатні для гідного життя, заощадження), а також на соціальному рівні - не включення в групу за інтересами [8]. Виділено такі типи відносин до індивідуальних ресурсів: 1) «я все можу»; 2) «я можу, тому що доводиться»; 3) «я можу тільки те, що можу, і тому б'юся з усіх сил»; 4) «а що я можу?». Для першого і другого типу характерний рухливий і широкий образ себе, ці типи характеризуються більш високою і результативною активністю. Для третього і четвертого типів характерна обмеженість, ригідність уявлення про себе і свої здібності, а також поведінкова активність, яка не призводить до позитивних результатів.

Таким чином, у кожної людини існують деякі внутрішні ресурси у вигляді життєстійкості, щоб оптимально справлятися з життєвими труднощами, будь-які кризи сприймати не як перешкоди, а як нові можливості, проте ці ресурси часто можуть залишитися незатребуваними, якщо навмисно не сфокусувати увагу на їх виявленні та розвитку.

Література

1. Александрова Л.А. К концепции жизнестойкости в психологии. / Л.А.Александрова // Сибирская психология сегодня: Сб. научн. трудов. Вып. 2 / Под ред. М.М. Горбатовой, А.В.Серого, М.С. Яницкого – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2004. – С. 82-90.

2. Дикая Л.Г. Социальная психология труда на новом этапе развития [Текст]: методолого-теоретические основания и эмпирические исследования / Л.Г. Дикая // Психологический журнал. – 2012/1. – Том 33, № 2. – С. 5-22.

3. Леонтьев Д.А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации / Д.А. Леонтьев // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М.В. Ломоносова. Вып. 1 / под ред. Б.С. Братуся, Д.А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2002. – С. 56-65.

4. Либина А.В. Совладающий интеллект: человек в сложной жизненной ситуации / А.В. Либина. – М.: Эксмо, 2008. – 400 с.

5. Логинова М.В. Жизнестойкость как внутренний ключевой ресурс личности / М.В. Логинова // Вестник Московского университета МВД России. – 2009. – № 6. – С. 19-22.

6. Оніщенко О.М. Життєстійкість як внутрішній ресурс у оволодінні складними ситуаціями / О.М. Оніщенко // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: Збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2011 рік, 9-10 лютого 2012 року. Частина 2./ Укл. Г.І. Волинка, О.В. Уваркіна, О.П. Симоненко, О.П. Ємельянова. – К.: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 59-61.

7. Титаренко Т.М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека: [навч. посіб.] / Т.М. Титаренко, Т.О. Ларіна. – К.: Марич, 2009. – 76 с. – (Серія “Бібліотечка соціального працівника”).

8. Фомина А.Н. Жизнестойкость личности: Монография./ А.Н. Фомина – М., Прометей, 2012. – 152 с.

УДК 159.942.5:159.953.3(043)

Генералова О. М., старший викладач

ЕМОЦІЙНИЙ СУПРОВІД ПРОЦЕСУ ВІДТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ СТУДЕНТАМИ В СИТУАЦІЇ СТРЕСУ

Входження молодих людей у систему вузівського навчання, придбання ними нового соціального статусу жадають від них вироблення нових способів поведінки, які дозволяють їм найбільшою мірою відповідати власному новому статусу. Такий процес може проходити досить тривалий час, що може викликати в людини перенапругу, як на психологічному, так і на фізіологічному рівнях, внаслідок чого у студента знижується активність, і він не може не тільки здійснювати нові способи поведінки, але й виконувати звичайні для нього види діяльності.

Спостереження показують, що першокурсникам, а іноді й старшокурсникам, не дістає різних навичок і вмінь, необхідних для успішного оволодіння вузівською програмою. В свою чергу, процес придбання знань, успішне оволодіння вміннями та формування навичок залежить від рівня розвитку когнітивної сфери особистості. Одне з центральних міст в структурі цієї сфери займають мнемічні процеси.

Пам'ять – процеси організації та збереження минулого досвіду, що робить можливим його повторне використання в діяльності або повернення до сфери свідомості [5, с. 264]. Пам'ять пов'язує минуле суб'єкта з його теперішнім й майбутнім та є важливою пізнавальною функцією, яка лежить в основі розвитку та навчання. Екзистенціальність пам'яті досягається її відповідністю до мети дії та реальної ситуації, в якій вона здійснюється.

У вивченні феномену пам'яті, як психічного пізнавального процесу, значна кількість дослідників (С.П. Бочарова, Н. М. Володимирова, Р.М. Грановська, В.П. Зинченко, Т. П. Зинченко, В. Я. Ляудіс, Г. К. Середя, Т. Б. Хомуленко та ін.) дотримується принципу системного підходу [1; 2; 4].

Пам'ять є єдиним процесом не тільки тому, що ми щось запам'ятовуємо, для того, щоб це згодом відтворити, зберегти в собі певні відчуття, але й тому, що ці відчуття мають емоційне забарвлення.

Під емоційними явищами в сучасній психології розуміють суб'єктивне переживання людиною її ставлення до предметів, явищ, подій, інших людей. У феноменологічному плані емоції є упередженим ставленням суб'єкта до того, що з ним відбувається.

Вивчення зв'язку між емоційними та пізнавальними процесами сходиться до праць Л. С. Виготського. Пізніше О. М. Леонтьєв підкреслював, що емоції виражають оцінне, особове відношення до існуючих і можливих ситуацій, до себе, до діяльності [4].

В. К. Вілюнас обґрунтовує неможливість існування емоцій у відриві від пізнавальних процесів наступним чином: емоції виконують певні функції, найбільш загальними з яких є функція оцінки та спонування до відповідної дії, залежно від пізнавального змісту психічного образу [4].

На єдність афективного та інтелектуального, як істотної характеристики самих емоцій, вказував С. Л. Рубінштейн. Він вважав, що емоції обумовлюють передусім динамічну сторону пізнавальних функцій, тонус, темп діяльності, її «налаштованість на той чи інший рівень активності»; дія емоцій може мати як стеничний (підсилювальний) характер, так і астенічний (послаблювальний). При цьому підкреслюється: якщо в нормі свідомо пізнавальна діяльність гальмує емоційне збудження, надаючи йому спрямованість й вибірковість, то під час надінтенсивного емоційного збудження вибіркова спрямованість дій порушується й поведінка людини багато в чому стає непередбачуваною [4].

В цілому, можна визнавати доведеним положення про те, що запам'ятовування та відтворення різного за змістом матеріалу: зображень, слів, фраз, текстів – залежить від його емоційного значення, від індивідуальних особливостей та емоційного стану людини. Мнемічні процеси, що супроводжуються певним емоційним переживанням, мають ряд динамічних характеристик: темп, швидкість, продуктивність цих процесів.

Значній частині студентів властива певна емоційна напруга. Вона характеризується підвищеним рівнем тривожності, емоційною нестійкістю, хронічною втомою. Емоційне неблагополуччя суттєво знижує ефективність освітнього процесу, негативно позначається на стані психічного здоров'я.

В емоційній напрузі виділяють: імпресивний (О. М. Леонтьєв, К. К. Платонов, Ф. Є. Василюк); фізіологічний (У. Джеймс, К. Ланге); експресивний (П. Екман, Т. В. Курбатова) компоненти. Ця багатокомпонентність прояву емоційної напруги дозволяє розглядати її не як окремий стан, а як синдром, що містить сукупність станів.

Виникненню подібних станів сприяє певна ситуація.

Ситуація (від франц. situation – положення, обстановка) – система зовнішніх по відношенню до суб'єкта умов, що спонукають та опосередковують його активність. До елементів ситуації можуть відноситися й стани самого суб'єкта в час, що передуює, якщо вони обумовлюють його подальшу поведінку [5, с. 364].

У роботах різних авторів зустрічаються терміни: «напружена ситуація» (М. І. Д'яченко, Л. А. Кандибович), «складні ситуації» (О. В. Лібин), «стресові ситуації» (Г. Сельє), «надзвичайні ситуації» (А. Ф. Мандиков), «внештатні умови» (В. Д. Туманов), «особливі умови» (С. А. Шапкін), «екстремальні ситуації» (В. Г. Андросюк, В. І. Лебедєв, В. С. Шаповаленко).

Студентське життя характеризується динамічністю стресогенних та кризових умов, що відображається у поняттях «навчальний стрес» (М. Панасюк), «інформаційний стрес» (В. Семиченко), «культурний шок» (О. Гейник).

Іспити та заліки, як форми контролю рівня знань студентів, без сумніву, представляють собою певну стресову ситуацію.

Стрес (від англ. stress) - термін, який використовується для визначення широкого колу станів людини, які виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи (стресори) [5, с. 386-387]. Психологічний стрес підрозділяється на інформаційний та емоційний.

Інформаційний стрес виникає в ситуаціях інформаційних перевантажень, коли людина не впорюється з завданням, не встигає приймати вірні рішення в потрібному темпі при високій мірі відповідальності за наслідки прийнятих рішень. Емоційний стрес виникає в ситуаціях загрози, небезпеки, образи і т.д. та призводить до змін в протіканні психічних процесів, емоційним зсувам, трансформації мотиваційної структури діяльності, порушенням рухової і мовної поведінки.

Тому не дивовижно, що під час заліково-екзаменаційної сесії у студентів значно підвищуються показники емоційного дискомфорту. Але емоційна напруга, яку відчують студенти під час іспиту, по-різному впливає на продуктивність відтворення навчального матеріалу. У більшості досліджуваних емоційна напруга викликає зниження продуктивності пам'яті: на іспиті студенти відтворюють матеріал значно гірше, ніж у нейтральній обстановці. Інші студенти здатні активізувати репродуктивну діяльність в емоційно-напруженій ситуації. Студенти з нейтральною модальністю, як правило, не виявляють яких-небудь помітних розбіжностей у відтворенні матеріалу у звичайних умовах і на іспиті.

Отже стрес може як негативно (дістрес) так і позитивно впливати на діяльність.

Зіставлення показників, отриманих в експериментальних дослідженнях, дозволяє зробити висновок про те, що в умовах дії стресогенних чинників (ситуація іспиту) в основному знижується ефективність функціонування мнемічних процесів (утримання матеріалу, пригадування, відтворювання), але з актуалізацією емоційної пам'яті в цих умовах можна спостерігати підвищення продуктивності відтворення необхідної інформації [1; 2; 3].

З вище зазначеного витікає цілком правомірне питання: яким чином пов'язані та взаємодіють у складі однакової за змістом мнемічної діяльності фактори екстремальності та емоційності. Є підстави для припущення, що створення позитивного емоційного фону в ситуації напруження з успіхом може компенсувати негативний вплив стресових умов.

Вважаємо, що в умовах спеціального активного навчання (шляхом використання прийомів, спрямованих на отримання знань відносно спектра емоційних станів та вмінь їх словесного позначення; самоаналіз внутрішнього світу, пробудження й розвиток бажаних почуттів та звільнення від небажаних; розвиток експресивних форм поведінки; формування вмінь саморегуляції й саморозвитку емоційної сфери) може значно підвищуватися здатність студентів регулювати власні емоції й таким чином впливати на власну мнемічну діяльність.

Перспективи подальшої роботи над зазначеною проблематикою, на нашу думку, полягають у розробці та впровадженні розвивальних програм, спрямованих на розвиток умінь емоційної регуляції поведінки, зменшення стану емоційної напруженості та тривожності, формування позитивного емоційного ставлення до навчальної діяльності.

Важливою є просвітницька та психокорекційна робота зі студентами та викладачами. Зокрема, важливим є навчання студентів усвідомлювати свої емоції, розпізнавати емоції інших людей, формування вмінь конструктивного спілкування, вмінь адекватно співвідносити ситуації та дії.

Література

1. Безкоровайна Л. М. Роль емоційної пам'яті в процесі навчання /Л. М. Безкоровайна // Науковий вісник ХДПУ. Психологічні науки. – Харків: ХДПУ, 1998. – Вип. 1. – С. 9-15.
2. Владимірова Н. М. Влияние ситуации экзамена на течение ассоциативного процесса (у студентов) / Н. М. Владимірова // Человек и общество. – Вип. 13. – Л., 1973. – С. 32–54.
3. Овчинникова О.В. Экспериментальное исследование эмоциональной напряженности в ситуации экзамена /О.В. Овчинникова //Психологические исследования. Вип. 4 / Под ред. А. Н. Леонтьева, А. Р. Лурии, Е. Д. Хомской. – М.: Изд-во Московского университета, 1973. – С. 49–56.
4. Психология памяти: Хрестоматия / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М.: ЧеРо, 2000. – 814 с.
5. Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

МОЖЛИВОСТІ РІВНЕВОГО НАВЧАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Болонський процес спрямований, насамперед, на формування загальних підходів до забезпечення якості вищої освіти, яка має стати детермінантою перетворення засвоєного у професійному навчанні загальнолюдського і власного досвіду (знання, цінності, навички, уміння, звички) на особистісні психічні властивості випускника вищої школи, які визначатимуть його світосприйняття, ерудицію, компетентність, майстерність, норми загальнолюдської моралі й поведінки.

Виходячи з цього, задачею вищої школи стає становлення студента як суб'єкта своєї праці, а не об'єкта навчання, а завданням викладача – формування у студента досвіду самостійної навчально-пізнавальної та творчої діяльності, а не «передача» йому інформації в готовому вигляді.

Ми вважаємо, що у вищій школі для забезпечення якості професійної підготовки фахівців потрібно цілеспрямовано організовувати навчальний процес на різних рівнях. Цьому може сприяти розроблена нами інтегрована модель рівневого процесу навчання (рис.1).

Розробляючи модель, ми спиралися на класифікації та методики вимірювання різних рівнів, що характеризують процес навчання, зокрема, І. Лернера та М. Скаткіна, В. Беспалько, В. Паламарчука, О. Бугайова, В. Симонова, М. Барної й О. Гірного [1, с. 34-39], Н. Пастушенко та Р. Пастушенко [5], Б. Блума, В. Корольова, В. Беспалька, В. Максимової [2, с. 166-172], Д. Матроса, Д. Полева, Н. Мельникової [4], В. Кального, С. Шишова [3], С. Селектор [6] та інших.

У нашій моделі перший рівень навчання можна вважати репродуктивним. Він передбачає, що студент буде опановувати переважно теоретичні знання на установчо-змістовному етапі. Рівень діяльності викладача також буде репродуктивним, тобто знання (будь-якого ступеня складності) будуть пропонуватися студенту в готовому вигляді, а студент буде сприймати, запам'ятовувати і відтворювати їх без будь-якої суттєвої переробки. Цьому рівню навчання відповідає традиційна лекція.

На першому рівні початковою метою навчання, а при її досягненні, то рівнем навченості є розрізнення об'єктів або їх символічних зображень. Якщо студент може хоча б механічно відтворити отриману інформацію, то це засвідчує, що він досяг другої мети навчальної діяльності – запам'ятовування. Досягнення розуміння констатується, якщо студент спроможний «своїми словами» відтворити і пояснити навчальний матеріал (зокрема, текст лекції), знайти ознаки і зв'язки в явищах і предметах, зробити простий аналіз і синтез, встановити причини, навести приклади. Розвиток пізнавальних здібностей студента на етапі розуміння забезпечує здатність до засвоєння матеріалу, його інтерпретації та перетворення.

Досягнення студентом розуміння навчального матеріалу свідчить про те, що його навчальні досягнення знаходяться на межі між мінімальним першим, репродуктивним рівнем навчання і наступним, другим, перехідним рівнем, який вже є продуктивним.

На перехідному рівні навчання студент на основі отриманих теоретичних знань набуває також практичні знання, вміння й навички. Діяльність викладача носить локально-моделюючий характер, тобто він навчає студента створювати певні моделі (виконувати завдання) за заздалегідь заданою схемою, зразком, алгоритмом. Уміння та навички допомагають студенту включити об'єкт пізнання в певну систему, встановити його сутнісні зв'язки та взаємозалежності. Він виробляє для себе теоретичну модель цього об'єкта, яка найбільше відповідає дійсності, і знаходить їй місце у власній ідеальній моделі дійсності. Пізнавальні здібності студента досягають рівня аналізу, тобто він може виділяти окремі структурні елементи матеріалу та з'ясовувати логіку взаємозв'язку між ними, розрізняти

причини та наслідки, оцінювати значущість тих чи інших фактів, використовувати правила, теорії, методи (рівень застосування). Цей рівень навчання відповідає таким видам роботи у вищій школі, як самостійна робота студентів, їх підготовка й участь у семінарських та практичних заняттях, виконання лабораторних робіт.

Рис. 1. Інтегрована модель рівневого процесу навчання

Якщо студент вміє досягти мети, знайшовши адекватні для даних умов засоби, тобто вміє діяти за певним алгоритмом, зразком, планом, то можна констатувати, що він володіє найпростішими уміньми й навичками і досяг другого рівня навченості. Цей рівень навченості можна вважати нормою для бакалаврів.

Третій рівень навчання визначається як «творчий» або «просунутий». Саме на цьому рівні необхідно працювати викладачам магістратури, щоб забезпечити якісну підготовку магістрантів. Викладачі, крім високого професіоналізму (фахова та психолого-педагогічна компетентність), мають володіти особистісними якостями, що роблять їх непересічними особистостями, здатними до суб'єкт-суб'єктного інтерактивного співробітництва зі студентами, фасилітації, сугестії, креативності тощо. Традиційні форми занять (лекції та семінари) на цьому рівні виявляються неефективними, якщо не містять проблемних запитань, завдань і ситуацій. Найбільш прийнятними формами роботи можна вважати дискусії, дебати, ділові та рольові ігри, тренінги, круглі столи, мозкові штурми, творчі проекти, конференції, форуми, слухання тощо.

засвоєних знань про об'єкти. На цьому рівні навчальна мета може бути визначена як формування у магістранта уміння самостійно осмислювати об'єкти пізнання, тобто самостійно конструювати алгоритми для встановлення суттєвих зв'язків та взаємозалежностей. Самостійне осмислення передбачає створення власних оригінальних комбінацій мисленевих дій для пошуку засобів досягнення мети, чи навіть розробку власних цілей пізнання, чи знаходження власного самостійного оригінального результату пізнання. На творчому рівні навчання магістрант складає власний алгоритм дій для пізнання об'єктів дійсності, що засвідчує його здатність переносити в нову для себе (нестандартну) ситуацію набутий у процесі навчання досвід осмислення і використовувати здобуті попередньо знання.

Магістрант засвоює інтегровані знання на узагальнюючому етапі, який передбачає їх синтез, оцінку та творче використання. Відповідно, розвиток його пізнавальних здібностей досягає здатності синтезувати та оцінювати. Синтез передбачає уміння об'єднати елементи в нове ціле, наприклад, написати творчу роботу, наукову статтю, розробити проект, запропонувати план експерименту та провести його, використати під час дебатов чи мозкового штурму знання з різних галузей науки. Оцінка передбачає уміння оцінити якість та значення матеріалу на основі певних критеріїв, які або запропоновані викладачем, або розроблені самим магістрантом. Нові знання, отримані в такий спосіб, можна вважати творчими.

Творчий рівень навчання збігається з найвищим рівнем навченості – рівнем перенесення. Магістранти вміють узагальнювати, творчо використовувати знання на практиці в новій нестандартній ситуації, переносити в нові умови засвоєні раніше поняття, закони, закономірності, знаходити нові, оригінальні підходи до розв'язання задач. На цьому рівні навченість стає вже не безпосереднім продуктом викладання, а продуктом учіння, тобто самостійної пізнавальної діяльності. Творчий рівень навчання передбачає активний пошук оригінальних засобів діяльності для досягнення навчальної мети, яка стає для магістранта власною ціллю пізнання. Викладач при цьому відіграє роль консультанта, який ненав'язливо керує пошуковою пізнавальною діяльністю магістранта.

Таким чином, навчання у вищій школі може бути організовано на репродуктивному, перехідному (продуктивному), творчому (просунутому) рівнях. Причому для якісного навчання бакалаврів перехідний рівень можна вважати академічною нормою, а творчий рівень – бажаним. Якісна фахова підготовка в магістратурі можлива лише на третьому творчому рівні навчання. Це забезпечується відповідними формами і методами роботи, які спонукають магістрантів перетворювати навчальну мету на власні пізнавальні цілі та активно шукати оригінальні нестандартні засоби діяльності для їх досягнення. Саме таке навчання сприятиме забезпеченню якості вищої освіти та формуванню особистості майбутніх професіоналів.

Література

1. Барна М. Оцінювання навченості учня: термінологія та методологія / М. Барна, О. Гірний // Рідна школа. – 1999. – №12. – С. 34–39.
2. Бершадский М.Е. Когнитивный мониторинг: диагностика уровня понимания / М.Е. Бершадский // Школьные технологи. – 2003. – №2. – С. 166–182.
3. Кальной В.А. Технология мониторинга качества образования в системе «учитель - ученик» / В.А. Кальной, С.Е. Шитов. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 76 с.
4. Матрос Д.Ш. Управление качеством образования на основе новых информационных технологий и образовательного мониторинга / Д.Ш. Матрос, Д.М. Полев, Н.Н. Мельникова. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 148 с.
5. Пастушенко Н. Оцінити, щоб навчити. Технологія рівневого діагностування навченості учнів з гуманітарних дисциплін / Н. Пастушенко, Р. Пастушенко // Директор школи. – 2001. – №1. – С. 7–10.
6. Селектор С. Совместные исследования познавательных способностей / С. Селектор // Директор школы. – 1998. – №4. – С. 11–19.

СПЕЦИФІКА СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ Я-КОНЦЕПЦІЇ

Уявлення індивіда про самого себе, як правило, здаються йому переконливими незалежно від того, чи базуються вони на об'єктивному знанні або суб'єктивній думці, чи є вони істинними або помилковими. Конкретні способи самосприйняття, що веде до формування образу Я, можуть бути найрізноманітнішими.

Абстрактні характеристики, які ми вживаємо описуючи якусь людину, ніяк не пов'язані з конкретною подією або ситуацією. Як елементи узагальненого образу індивіда вони відображають, з одного боку, стійкі тенденції в його поведінці, а з іншого – вибірковість нашого сприйняття. Те ж саме відбувається, коли ми описуємо самих себе: ми в словах намагаємося висловити основні характеристики нашого звичного самосприйняття, до них відносяться будь-які рольові, статусні, психологічні характеристики індивіда, опис майна, життєвих цілей і т. п. Всі вони входять в образ Я з різною питомою вагою – одні представляються індивіду більш значущими, інші – менш. Причому значимість елементів самоопису і, відповідно, їх ієрархія можуть змінюватися в залежності від контексту, життєвого досвіду індивіда або просто під впливом моменту. Такого роду самоопису – це спосіб охарактеризувати неповторність кожної особистості через поєднання її окремих рис [1].

Той факт, що люди не завжди ведуть себе у відповідності зі своїми переконаннями, добре відомий. Нерідко пряме, безпосереднє вираження установки в поведінці модифікується або зовсім стримується в силу його соціальної неприйнятності, моральних сумнівів індивіда або його страху перед можливими наслідками.

Будь-яка установка – це емоційно забарвлене переконання, пов'язане з певним об'єктом. Особливість Я-концепції як комплексу установок полягає лише в тому, що об'єктом у даному випадку є сам носій установки. Завдяки цій самоспрямованості всі емоції та оцінки, пов'язані з образом Я, є дуже сильними і стійкими. Не надавати значення відношенню до тебе іншої людини досить просто; для цього існує багатий арсенал засобів психологічного захисту. Але якщо йдеться про ставлення до самого себе, то прості вербальні маніпуляції тут можуть виявитися безсилими. Ніхто не може просто так змінити своє ставлення до самого себе.

Емоційна складова установки існує в силу того, що її когнітивна складова не сприймається людиною байдуже, а пробуджує в ній оцінки і емоції, інтенсивність яких залежить від контексту і від самого когнітивного змісту [1].

Самооцінка не є постійною, вона змінюється в залежності від обставин. Джерелом оціночних знань різних уявлень індивіда про себе є його соціокультурне оточення, в якому оцінні знання нормативно фіксуються в мовних значеннях. Джерелом оціночних уявлень індивіда можуть бути також соціальні реакції на якісь його прояви і самоспостереження. Самооцінка відображає ступінь розвитку в індивіда почуття самоповаги, відчуття власної цінності і позитивного ставлення до всього того, що входить до сфери його Я. Самооцінка проявляється у свідомих судженнях індивіда, в яких він намагається сформулювати свою значимість. Є три моменти, суттєвих для розуміння самооцінки [3].

По-перше, важливу роль в її формуванні відіграє зіставлення образу реального Я з образом ідеального Я, тобто з уявленням про те, якою людиною хотіла б бути. Ті, хто досягає в реальності характеристик, що визначають для нього ідеальний образ Я, повинні мати високу самооцінку. Якщо ж людина відчуває розрив між цими характеристиками і реальністю своїх досягнень, її самооцінка, цілком ймовірно, буде низькою.

Другий фактор, важливий для формування самооцінки, пов'язаний з інтеріоризацією соціальних реакцій на даного індивіда. Іншими словами, людина схильна оцінювати себе так, як, на його думку, її оцінюють інші.

Нарешті, ще один погляд на природу і формування самооцінки полягає в тому, що індивід оцінює успішність своїх дій і проявів через призму ідентичності. Індивід відчуває задоволення не від того, що він просто щось робить добре, а від того, що вона обрала певну справу і саме її робить добре.

Слід особливо підкреслити, що самооцінка, незалежно від того, чи лежать у її основі власні судження індивіда про себе або інтерпретації суджень інших людей, індивідуальні ідеали або культурно задані стандарти, завжди носить суб'єктивний характер [2].

Позитивну Я-концепцію можна прирівняти до позитивного відношення до себе, до самоповаги, прийняття себе, відчуття власної цінності; синонімами негативної Я-концепції стають у цьому випадку негативне ставлення до себе, неприйняття себе, відчуття своєї неповноцінності.

Формування Я-концепції складається на основі індивідуальних особливостей особистості, а також під дією механізму взаємного спілкування. Процес психосоціального розвитку людини, стадії формування Я-концепції особистості протягом всього життєвого циклу найбільш повно представлені Е. Еріксоном [6].

Розглядаючи структуру Я-концепції, Р. Бернс відзначає, що образ Я самооцінка піддаються лише умовному концептуальному розрізненню, оскільки в психологічному плані вони нерозривно взаємопов'язані. Образ і оцінка свого Я привертають індивіда до певної поведінки; тому глобальну Я-концепцію можна розглядати як сукупність установок індивіда, спрямованих на самого себе.

Виділяють такі основні ракурси або модальності самоустановок:

1) реальне Я – установки, пов'язані з тим, як індивід сприймає свої актуальні здібності, ролі, свій актуальний статус, тобто з його уявленнями про те, який він насправді; 2) дзеркальне Я – установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, як його бачать інші.; 3) ідеальне Я – установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, яким він хотів би стати [1].

Як відзначає В.В. Столін, що аналіз підсумкових продуктів самосвідомості, які виражаються в будові уявлень про самого себе, «Я-образі», або «Я-концепції» здійснюється або як пошук видів і класифікацій образів «Я», або як пошук «вимірів» цього образу. Найбільш відомим розрізненням образів «Я» є розрізнення «Я-реального» і «Я-ідеального», яке так чи інакше присутнє вже в роботах У. Джемса, З. Фрейда, К. Левіна, К. Роджерса і багатьох інших, а також запропоноване У. Джемсом розрізнення «матеріального Я» і «соціального Я». Більше подрібнена класифікація образів запропонована Розенбергом: «справжнє Я», «динамічне Я», «фактичне Я», «ймовірне Я», «ідеалізоване Я» [4;5].

Я-концепція – це один з найпотужніших елементів, який опосередковує стимули з навколишнього світу, зумовлює образ дій людей і є ключовою причиною відчуття ними свого життя як щасливою або трагічною. Я-концепція виконує важливі функції в житті людини.

Я-концепція сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості. Якщо Я-концепція людини суперечлива, містить взаємовиключні уявлення, то людина відчуває дискомфорт. Його дії в таких випадках спрямовані або на зміну Я-концепції, або на спотворення реальності в ім'я усунення дискомфорту. Узгоджена Я-концепція дозволяє особистості почувати себе впевнено, знаходитися в тісному контакті з реальністю.

Я-концепція визначає інтерпретацію життєвого досвіду особистості. У людини існує стійка тенденція інтерпретувати свій індивідуальний досвід на основі уявлень про себе. Я-концепція служить своєрідною «призмою», через яку переломлюється сприймана реальність. Наприклад, людина, яка вважає себе «нездатною», може пояснити свій успіх випадковістю, а «здатною» – проявом свого таланту; «неприваблива» розцінює увагу до себе як спробу пожартувати, а «приваблива» як спробу познайомитися. Людина з позитивною Я-концепцією розцінює посмішку на свою адресу як прояв добрих почуттів, а з негативною – як насмішку.

Таким чином, Я-концепція може виступати як певний захисний екран, який охороняє самоузгоджений образ себе від впливів, які можуть його порушити. Сформована Я-концепція

має властивість самопідтримки. Завдяки цьому у людини створюється відчуття своєї постійної визначеності, само-тотожності.

Література

1. Иващенко А.В. Проблемы Я-концепции личности в отечественной психологии / А.В.Иващенко, В.С. Агапов // Мир психологии. Научно-методический журнал. – М. – Воронеж, 2002. – №2. – С.34 – 41.
2. Немов Р.С. Психология / Р.С. Немов – М.: ВЛАДОС, 1999. – 311 с.
3. Свенцицкий А.Л. Социальная идентичность как часть Я-концепции / А.Л.Свенцицкий // Социальная психология: учеб. – М.: Изд-во Проспект, 2005. – С. 71-75
4. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин – М.: МГУ, 1983. – 301 с.
5. Фрейд З. Психология бессознательного: сборник произведений / З. Фрейд – М.: «Просвещение», 1989. – 426 с.
6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон – М., 1996. – 250 с.

УДК 612. 166(043)

Лисецкая Е.Я., ассистент

СТРЕСС И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА

Стресс - обычное и часто встречающееся явление. Мы все временами испытываем его - может быть, как ощущение пустоты в глубине желудка, когда встаем, представляясь в классе, или как повышенную раздражительность или бессонницу во время экзаменационной сессии. Незначительные стрессы неизбежны и безвредны. Именно чрезмерный стресс создает проблемы для индивидуумов и организаций. Стресс является неотъемлемой частью человеческого существования, надо только научиться различать допустимую степень стресса и слишком большой стресс. Нулевой стресс невозможен. Тот тип стресса, который мы будем рассматривать в данной работе, определяется как чрезмерное психологическое или физиологическое напряжение. Исследования показывают, что к физиологическим признакам стресса относятся язвы, мигрень, гипертония, боль в спине, артрит, астма и боли в сердце. Психологические проявления включают раздражительность, потерю аппетита, депрессию и пониженный интерес к межличностным и сексуальным отношениям и др. Снижая эффективность и благополучие индивидуума, чрезмерный стресс дорого обходится организациям. Многие проблемы сотрудников, которые отражаются как на их зарплате и результатах работы, так и на здоровье и благополучии сотрудников, коренятся в психологическом стрессе. Стресс прямо и косвенно увеличивает затраты на достижение целей организаций и снижает качество жизни для большого числа трудящихся.

Стресс может быть вызван факторами, связанными с работой и деятельностью организации или событиями личной жизни человека. Причины стрессов, или стрессоры, условно делят на две группы: физические и психические (сигнальные), подобно этому различают стрессы физиологические и психоэмоциональные.

К физиологическим стрессам можно отнести реакции организма на: шум, охлаждение, недостаток O₂, кровопотерю, травму, интоксикацию, физическую нагрузку, лишение пищи.

К психоэмоциональным стрессам относят реакции на сигнал опасности: неожиданное прикосновение, неустойчивость опоры, быстрое увеличение в размерах нечетко различимого предмета, одиночество или перенаселение.

У человека, кроме таких факторов, причиной стресса могут быть информационные перегрузки и дефицит, недостаток времени, неопределенность исхода.

В последние годы обращают внимание на производственные стрессы: неопределенность трудового задания, недогрузка или перегрузка, ответственность за людей; несправедливая оценка труда, «трудное начальство», плохие условия труда.

Признаки стрессового напряжения.

1. Невозможность сосредоточиться на чем-то.

2. Слишком частые ошибки в работе.
3. Ухудшается память.
4. Слишком часто возникает чувство усталости.
5. Очень быстрая речь.
6. Мысли часто улетучиваются.
7. Довольно часто появляются боли (голова, спина, область желудка).
8. Повышенная возбудимость.
9. Работа не доставляет прежней радости.
10. Потеря чувства юмора.
11. Резко возрастает количество выкуриваемых сигарет.
12. Пристрастие к алкогольным напиткам.
13. Постоянное ощущение недоедания.
14. Пропадает аппетит - вообще потерял вкус к еде.
15. Невозможность вовремя закончить работу.

Опасность стрессов для здоровья.

Неблагоприятному влиянию стресса на здоровье могут способствовать:

- а) безысходность или неопределенность ситуации, к которой трудно приспособиться (стихийные бедствия и войны, потеря близких людей);
- б) высокая интенсивность или продолжительность стресс-реакции, завершающейся истощением адаптивных резервов;
- с) личностные или биологические особенности, определяющие слабость антистрессорной защиты;
- д) использование для защиты от стресса опасных для здоровья и жизни приемов.

Неблагоприятное влияние на здоровье человека присуще физическим и еще чаще психоэмоциональным стрессам. Так, шум, сам по себе не связанный с какой-либо опасностью для человека, тем не менее, может вызвать состояние тревоги и, как другие стрессоры, тормозить деятельность желудка, нарушать пищеварение в целом и вызывать невроты. К эмоциональным признакам хронического стресса относят смены настроения, повышение тревожности и антипатию к людям, появление раздражительности, усталости и рассеянности. К поведенческим проявлениям хронического стресса отнесены: появление нерешительности, нарушение сна, переедание или потеря аппетита, снижение качества работы и повышение числа невыходов, учащение несчастных случаев, более частые курение и прием алкоголя. К соматическим признакам стресса относятся: аритмии сердца и сердцебиение, боль и чувство сжатия грудной клетки, затрудненное дыхание, вздутие живота, боли в животе и понос, частые мочеиспускания, снижение полового влечения и импотенция, нарушение менструального цикла, покалывание в руках и ногах, боли в области головы, шеи, спины, поясницы, ощущение «комка» в горле, двоение в глазах, ухудшение зрения, кожные сыпи.

Г. Селье считал, что полная свобода от стресса означает смерть. Стресс не только помогает справиться с острой критической ситуацией, но и - при ее повторении или длительном действии - способствует эффективному запуску специфических, как правило, более экономных адаптивных реакций. Стрессы формируются у ребенка еще во внутриутробном периоде. Их причиной могут быть движения матери, создающие умеренный дефицит O₂, в борьбе за который ребенок развивает двигательную активность, а это ускоряет формирование многих систем его организма.

Умеренные стрессы могут способствовать повышению настроения и работоспособности, обеспечивают обезболивающий эффект, что представляется важным в периоды повышенных требований к организму человека: на экзаменах, в момент выполнения хирургом сложных операций, при публичных выступлениях. Отсюда можно предположить, что недостаточная выраженность стрессовых реакций может быть фактором, неблагоприятным для здоровья.

Основной вывод, который можно сделать из данной работы, можно сформулировать таким образом. Стресс - это неизбежность, о которой мы должны знать и всегда помнить. Стресс можно предвидеть. Нужно обязательно подготовиться к его приходу и постараться справиться с ним как можно лучше. Некоторых стрессов можно избежать вообще. Нельзя допускать победы стресса над собой. Надо терпеливо, с желанием готовить себя к сложным жизненным ситуациям, которые обязательно нам встретятся и на работе, и в личной жизни.

Литература

1. Селье. Г. Стресс без болезней / Г.Селье. - Спб, ТОО "Лейла", 1994. - 384 с.
2. Мескон М. Основы менеджмента: пер. с англ. / М. Мескон, М. Альберг, Ф. Хедоури - М.: «Дело ЛТД», 1994. - 702 с.

УДК 159.9-053.2:616.89

Малихіна Т.П., кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА: ФАКТОРИ РИЗИКУ

Психологічне здоров'я дитини, є передумовою досягнення в майбутньому особистісної зрілості. Тому, останнім часом, так багато уваги приділяється його збереженню саме в дитинстві, а особливо в період вступу дитини до школи. Аналіз сучасних наукових підходів уможливорює визначити фактори, що впливають на психологічне здоров'я, які можна поділити умовно на дві групи: об'єктивні, або фактори середовища, і суб'єктивні, обумовлені індивідуально-особистісними особливостями.

Зрозуміло, що фактори середовища найбільш значущі для психологічного здоров'я дітей, тому саме їх ми розкриємо докладно. Зазвичай під факторами середовища розуміються сімейні несприятливі фактори і ті, які пов'язані з дитячими установами, професіоналізмом вихователів та вчителів, соціально-економічною ситуацією в країні. Досить часто труднощі дитини беруть початок ще в періоді немовляти. Загальновідомо, що для нього найбільш важливим фактором нормального розвитку особистості є спілкування з матір'ю, а дефіцит якого може привести до різного роду порушень розвитку дитини. Однак, крім дефіциту спілкування, можна виділити й інші, менш очевидні типи взаємодії матері з немовлям, що несприятливо позначаються на його психологічному здоров'ї. Так, протилежним дефіциту спілкування є його надлишок, що призводить до перезбудження і надстимуляції дитини. Така взаємодія матері з дитиною характерна для багатьох сучасних сімей, що традиційно розцінюється як сприятливе і не розглядається як фактор ризику ні батьками, ні навіть фахівцями-психологами.

Наступний тип взаємодії – чергування надстимуляції з порожнечою відносин, тобто структурна неорганізованість, анархія життєвих ритмів дитини. Мати, не маючи можливості постійного догляду за дитиною, потім намагається загладити відчуття провини подарунками або безперервними ласками. І останнє – це формальне спілкування, позбавлене емоційних проявів, необхідних для нормального розвитку дитини. Як правило, цей вид спілкування реалізує мати, яка прагне повністю побудувати догляд за дитиною за книгами, порадами лікаря, або ж та, що у зв'язку з різними причинами емоційно не залучена до процесу догляду за дитиною, хоча перебуває поруч з нею.

Зауважимо, що зазначені вище типи взаємодії матері та дитини мають стійкий характер і зберігаються до молодшого шкільного віку і навіть далі, алев процесі розвитку дитини набувають різних форм залежно від віку та індивідуальних особливостей. Актуалізація тривожної прихильності в молодшому шкільному віці може проявитися в підвищеній залежності від оцінок дорослих, прагнення робити уроки лише з мамою. Недовіра до оточення нерідко проявляється в цьому віці як деструктивна агресивність або невмотивовані страхи, причому те й інше, як правило, поєднується з підвищеною тривожністю. У молодшому шкільному віці взаємини з батьками починають опосередковуватися школою. Розуміння батьками сутності змін у дитині, на думку А. Лунькова, підвищує її статус у сім'ї, і

дитина успішно включається в нові взаємини. Дискомфортне входження дитини в нову соціальну ситуацію розвитку може відбуватися у зв'язку з певними причинами. Перш за все, у батьків може відбуватися актуалізація власних страхів школи. Крім того, можливе посилення батьківського прагнення до переваги над власною дитиною [2]. К. Юнг зазначав, що батько, зайнятий роботою, обмежено бере участь у житті дитини, а мати намагається втілити своє соціальне честолюбство в дитині. Відповідно дитина зобов'язана виконати очікування матері, у результаті змушена жити бажаннями батьків, а не своїми. Але найбільш важкою є ситуація, коли запропоновані батьками вимоги не відповідають можливостям дитини. Наслідки можуть бути різні, але завжди представляють ризик порушення психологічного здоров'я[6].

Викривлення прихильності до батьків у дитинстві можна розглядати як фактор ризику порушення психологічного здоров'я в подальшому житті. Крім того, найбільш суттєвим фактором може стати школа, де дитина вперше потрапляє в ситуацію соціально-оцінюваної діяльності, а вміння та навички повинні відповідати встановленим у суспільстві нормам. Уперше дитина отримує можливість об'єктивно порівнювати свою діяльність з діяльністю інших і, як наслідок, вперше усвідомлює свою «невсемогутність». Виникає залежність від оцінок дорослих і особливо вчителя. Самосвідомість і самооцінка дитини отримує нові, більш жорсткі критерії розвитку: успіхи в шкільному навчанні та поведінці. Молодший школяр починає пізнавати себе в цих нових обставинах і на підставі цього будує свою самооцінку. Оскільки кількість критеріїв оцінки обмежена, то ситуації неуспіху виникають частіше, ніж успіху, що може призводити до значного зниження самооцінки школярів. У процесі зниження самооцінки, на нашу думку, можна виділити певні етапи. Насамперед, учень усвідомлює свої шкільні невміння як нездатність «бути хорошим», але зберігається віра в те, що він зможе досягти успіху в майбутньому. Далі віра зникає, але дитина ще хоче бути хорошою. Якщо учень знаходиться в ситуації стійкого тривалого неуспіху, то може не тільки усвідомити свою нездатність «стати хорошим», але і перестати прагнути до цього, що може призвести до стійкої депривації домагання на визнання. Депривація домагання на визнання в молодших школярів, окрім зниженої самооцінки, може проявитися у формі неадекватних захисних варіантів реагування: активний варіант – різні прояви агресії до живих і неживих об'єктів, компенсацію в інших видах діяльності, іноді не завжди соціально прийнятних; пасивний варіант – невпевненість, сором'язливість, лінощі, апатія, фантазування, хвороба.

Отже, до депривації призводить насамперед психологічний дискомфорт, що виникає в результаті фрустрації потреб дитини. Жертвуючи цікавими видами діяльності, дитина іноді може сприймати результати навчання як єдині критерії власної цінності, при цьому не відчуваючи психологічного комфорту, що може привести до обмеження її ідентичності. Якщо розглядати становлення психологічного здоров'я тільки з точки зору факторів ризику, стає незрозумілим, чому не всі діти, які виросли в комфортному зовнішньому середовищі, досягають життєвих успіхів, і навпаки ті, які знаходилися в несприятливих середовищних умовах, мають іноді більш соціально значимі успіхи. У зв'язку з цим постає питання, щодо питання умов становлення психологічного здоров'я людини. На думку В. Франкла, однією з важливих умов становлення психологічного здоров'я дитини є наявність у неї деякої напруги, яка спонукає до дії. Вчений вважав, що будь яка важка ситуація, яка принесла страждання, тільки тоді має сенс, коли вона робить людину кращою, тобто має розвивальне і навчальне значення [4].

Тож, оточуючи дитину абсолютним емоційним комфортом, повним емоційним благополуччям, дорослі аж ніяк не сприяють становленню її психологічного здоров'я, а, навпаки, можуть призвести до розвитку млявої, безініціативної, нежиттєздатної особистості. Але, говорячи про необхідність напруги, слід пам'ятати, що вона не повинна бути тривалою, особливо це стосується напруги розумової, слід чергувати її із станами розслаблення, яке не повинно бути простою зміною умов діяльності, а практично повним її припиненням або заміною на іншу. Небезпечну роль надмірного розумового навантаження для психологічного

здоров'я школярів наполегливо підкреслювали лікарі, починаючи з XIX ст. (Ф. Ерісман, Е. Крепелін, І. Сікорський) і аж до сьогодення (Г. Сухарева, Г. Ушаков).

Наявність у житті дитини важких ситуацій є однією з умов становлення психологічного здоров'я. Навчальні та позанавчальні труднощі слід розглядати як життєві завдання, послідовно вирішуючи які, дитина вчиться і накопичує досвід. Необхідно мати на увазі, що труднощі ситуації і викликана нею напруга повинні відповідати віковим та індивідуальним можливостям учнів. При цьому завдання дорослих – не допомога в подоланні важких ситуацій, а в пошуку самостійних шляхів виходу з них. Як наголошував В. Сухомлинський, дитина повинна знати, що таке труднощі; ні в якому разі не можна, щоб все давалося легко. Навички напруженої розумової праці, на думку великого педагога, потрібно прищеплювати дітям поступово, не допускаючи перевтоми. Різкий перехід від напруги до розслаблення не є цілком бажаним, бо суб'єктивно різке зменшення напруги може викликати апатію, нудьгу, тугу [3]. Ще однією важливою умовою становлення психологічного здоров'я школярів є наявність у них позитивного настрою, який визначається зовнішніми факторами (дорослі здатні до саморегуляції). На думку М. Аргайла, хороший настрій підвищує ефективність вирішення людиною тих чи інших проблем та подолання важких ситуацій. Але настрої дітей, як правило, визначається настроєм дорослих. Тому особливого значення набувають особистісні якості вчителя, батьків та інших дорослих [1]. Як зазначав Е. Фром, у педагогів і батьків має бути так звана біофільна орієнтація, тобто орієнтація на життя. Дорослі повинні володіти такими якостями, як життєлюбність, життєрадісність, почуття гумору. Зазначене змушує по-новому поглянути на проблему стилю педагогічного спілкування, під яким зазвичай розуміються індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога й учнів [3]. Таким чином, наявність складних ситуацій, які дитина розв'язала самостійно або за допомогою дорослих, позитивний настрій, фіксація на прогресивних результатах, слід розглядати, на нашу думку, як основні педагогічні умови становлення психологічного здоров'я молодших школярів.

Отже, роботу з формування психологічного здоров'я слід починати з діагностики адаптованості дітей до школи, тривожності, пов'язаної зі школою та сім'єю. Далі необхідно спостерігати за дітьми і фіксувати прояви, що характеризують рівень їхнього психологічного здоров'я. У відносинах з дітьми важливо створити атмосферу доброзичливості й дружелюбності; неприпустимі менторська позиція та осуд за неуспіх; необхідно, щоб успіх переживався учнями як радість, а для цього будь-яке досягнення молодшого школяра повинно емоційно-позитивно оцінюватися з боку педагога.

Література

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 271 с.
2. Луньков А. И. Как помочь ребенку в учебе, в школе и дома / А.И. Луньков. – М. : А.П.О., 1995. – 40 с.
3. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1974. – 288 с.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / В. Франкл [пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, 5. М. П. Папуша, Е. В. Эйсмана]. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
5. Фромм Э. Человек для самого себя / Эрих Фромм. – М. : АСТ МОСКВА, 2010. – 350с.
6. Юнг К. Г. Конфликты детской души / К. Г. Юнг. – М. : Канон, 1997. – 336 с.

ІМІДЖ МОЛОДОГО ВЧЕНОГО В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки із притаманними йому відповідними політичними і соціально-економічними проблемами чітко відзначені відтік молодих наукових кадрів за кордон або в інші сфери діяльності, зниження привабливості заняття наукою в цілому, зниження іміджу вченого [2]. Постійно скорочується прийом до аспірантури, не кажучи вже про докторантуру. Наука тримається за рахунок вчених старшого покоління, а процес відтворення наукових кадрів в деяких наукових напрямках незабаром може досягти критичної точки «нікому працювати і викладати». Чому так відбувається, в чому причина, що треба зробити, поміняти або виправити? Виникає потреба у створенні власних унікальних наукових проєктів; пошуку партнерів на національному і міжнародному рівнях, розробці власного механізму залучення коштів, наприклад, самофінансування в результаті виконання наукових досліджень. Для удосконалення процесу розвитку інтелектуального потенціалу та творчої активності молодих українських науковців, на нашу думку, є необхідними заходи, спрямовані на розробку і якісну реалізацію іміджу молодого вченого.

Набуття поняттям іміджу дедалі більшої популярності й значущості є однією з ознак нашого часу, що безпосередньо пов'язано з утвердженням ринкових відносин, в яких будь-який соціальний суб'єкт (колективний чи індивідуальний) здатний успішно взаємодіяти з іншими суб'єктами лише за умови, що сподобається їм, – а для цього є потрібним належний імідж [6]. Тому призвичаєння до ринкових реалій через формування іміджу є бажаним і в плані підготовки молоді до наукової діяльності.

Сьогодні багато молодих людей не хочуть ставати вченими - їх більше приваблює кар'єра чиновників і менеджерів. Потрапляючи в вуз, вони думають, що студентство - це КВН, будагони тощо, а наука - доля «ботаніків», які сидять в куточку і більше нічим не цікавляться. Світ змінюється, чому досі існує непривабливий образ сутулого очкарика, що схилювся над книгою? Вважається, що серед однолітків такі люди не можуть бути модними, популярними. У зв'язку з цим треба міняти імідж молодого вченого, тобто зробити так, щоб молодим людям хотілося йти в науку, знизити відтік кадрів за кордон і в інші сфери діяльності. Як цього добитися?

Поняття «імідж» походить від латинського *imago*, пов'язаного з латинським словом *imitari*, що означає «імітувати». У сучасному розумінні імідж (від англ.: *image* — образ, вид) — це стереотипний образ конкретного об'єкта, що існує в масовій свідомості. Поняття іміджу стосується конкретної людини, але може поширюватися й на конкретну групу осіб, організацію, товар тощо. Основою іміджу є формальна система ролей, якими людина послуговується у своєму житті, що доповнюються особливостями, рисами характеру, зовнішніми даними, одягом та іншими атрибутами. Імідж формується як на основі реальної поведінки індивіда, так і під впливом оцінок і думок інших людей, а цілеспрямовано формується в масовій свідомості за допомогою пабліситі, реклами або пропаганди [3].

Д. Доти дає широке і зрозуміле трактування іміджу: «... це все і всі, що мають хоч якесь відношення до компанії та пропонованих нею товарів і послуг...Це твір, що постійно створює як словами, так і образами, які химерно перемішуються і перетворюються в єдиний комплекс» [1]. У сучасному значенні слово «імідж» вперше вжив З. Фрейд, який видав у 30-х роках минулого століття журнал під такою назвою. А з 40-х років термін став використовуватися рекламистами і фахівцями зі зв'язків з громадськістю. У вивчення поняття «імідж» на пострадянському просторі зробили внесок такі дослідники, як О.М.Богданов, А.Ю. Панасюк, Є.Б. Перелигіна, Р.Р. Почепцов, В.М. Шепель, які пропонують різні підходи до розгляду іміджу: соціологічний, політичний, діловий та ін. Найбільшу увагу дослідники приділили іміджу організації (Г.В. Довжик, Є.В. Смирнова, О.М. Якубенко) та іміджу

особистості (О.І. Гордєєва, О.П. Костенко, С.Ф. Лісовський, Г.І.Марченко, Е.А. Орлова, І.А. Шкарпеток) [3, 4, 5].

Водночас, незважаючи на велику кількість робіт, присвячених вивченню проблем формування іміджу, немає єдності в підходах до визначення його сутності, тому питання розробки алгоритму формування цілісного позитивного іміджу молодого вченого залишається відкритим і потребує детального вивчення. На формування наукового іміджу молодого вченого впливає чимало чинників, в тому числі і законодавчі. Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» молодий вчений – це вчений віком до 35 років. Але стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р., затверджена Указом президента України від 27 вересня № 532/2013, передбачає підготовку пропозицій про внесення змін до законів щодо зменшення вікових меж молоді з 35 до 28 років. Рада молодих учених (РМУ) при Держінформнауки України вважає неприпустимим зниження вікового цензу для наукової молоді. Практична реалізація такої новачки негативно вплине на соціальний стан та розвиток молоді в цілому, і особливо відчутно позначиться на молодих учених. Так, середній вік здобуття ступеня кандидата наук – 28 років. У багатьох випадках, особливо це стосується природничо-наукових напрямів, підготовка кандидатської дисертації потребує значно більше часу, і захиститися вдається вже після 30-ти. Застосування нової норми повністю виведе з розряду молодих учених докторів наук, докторантів, професорів, провідних наукових співробітників, практично повністю виведе доцентів, старших наукових співробітників, а представництво кандидатів наук у списку молодих учених зменшиться більш ніж на 90%. Зниження граничного віку молодого вченого до 28 років автоматично залишить без державної підтримки кваліфікованих спеціалістів і велику частину молодих учених ще до здобуття наукового ступеня. Обмеження вікового цензу позбавить талановитих дослідників права на отримання премій, грантів і стипендій (президента, Верховної ради, Кабінету міністрів). Крім того, призведе до звуження прав молодих учених віком 28-35 років на участь у програмах пільгового кредитування на придбання чи будівництво житла.

Спируючись на українські реалії, відзначимо, що науково-педагогічний працівник – вчений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації». Процес заняття науково-дослідною роботою є безперервним, таким, що вимагає постійного включення, зануреності у проблему, однак у вищій школі молодий вчений, перш за все, викладач-професіонал, основним завданням якого є забезпечення якісного ведення навчальних занять. Тому під час створення позитивного іміджу молодого науковця необхідно враховувати, що він багато в чому заснований на способі сприйняття викладача студентами. Імідж вченого в студентському середовищі являє собою стійкий емоційно забарвлений образ, що формується в повсякденній свідомості молоді за допомогою цілеспрямованої активізації сприйняття соціально і особистісно значущих характеристик вченого, і який впливає на ставлення до них молодих людей.

Структура іміджу молодого вченого включає диспозиційний рівень, що відображає місце вченого в суспільній системі відносин; знаково-змістовний рівень, що включає основні характеристики вченого, що сприймаються молодими людьми; поведінковий рівень, який виражає наявність схильності до того чи іншого виду поведінки по відношенню до вчених. Диспозиційний рівень іміджу молодого вченого визначається наукової та навчальної діяльністю (вагомі наукові публікації (монографії особисті та колективні); навчальні посібники або підручники з грифом МОН України; отримання грантів; володіння іноземною мовою; наукових публікації (статті) відповідно до вимог ВАК України (фахові видання) та ближнього і дальнього зарубіжжя; участь у міжнародних конференціях; участь у роботі наукової школи.

Знаково-змістовний рівень включає особисті якості (любов до науки, гуманність, громадянська відповідальність, соціальна активність, інтелігентність, правдивість, порядність та ін.); інноваційний стиль науково-педагогічного мислення; здатність до

міжособистісного спілкування, ведення діалогу; прагнення до самовдосконалення; ведення здорового способу життя та високий рівень культури здоров'я; повага з боку студентів та колег. Поведінковий рівень базується на дотриманні принципів і вимог Етичного кодексу ученого України, згідно з яким учений має активно протидіяти псевдонауці, виступати проти розповсюдження в суспільстві її поглядів і рекомендацій. Свобода в науці – це в першу чергу свобода вибору наукових напрямів дослідження, концепцій, гіпотез, парадигм, проблем і методів їхнього вирішення, й понад усе, свобода думки та слова. Учений не чинить дій, які можуть завдати шкоду професійній репутації іншого вченого.

Завдяки позитивному іміджу створюється образ особистості, який підкреслює її духовну гідність, візуально визначає її кращі душевні характеристики і загалом демонструє її індивідуальну непересічність. Зважаючи на перераховані характеристики, молодий вчений зможе вибудувати свій індивідуально-особистісний імідж, що дозволить йому досягти професійного успіху та позитивно вплинути на імідж науковця загалом. Щоб імідж проникав у свідомість студентів, його необхідно туди впроваджувати, а для підтримки актуалізувати. Представимо засоби, які сприяють формування наукового іміджу сучасного молодого ученого: поширення необхідної та прозорої інформації серед наукового співтовариства ближнього та дальнього зарубіжжя; інтерв'ю для газет, журналів, телебачення, радіо тощо; участь у дебатах, теле-, радіо- і прес-конференціях; наукові публікації у зарубіжних виданнях зарубіжною мовою.

Підсумовуючи вищесказане треба наголосити, що науковий імідж молодого вченого – динамічна структура, тому молодий вчений повинен не тільки слідкувати за своїм науковим іміджем, а й, безпосередньо впливати на його формування з позитивним вектором розвитку у майбутньому.

Література

1. Бодуан Ж.-П. Управление имиджем компании. Паблик рилейшнз: предмет и мастерство : пер. с франц. / Ж.-П. Бодуан. – М. : ИМИДЖ-Контакт; ИНФРА-М, 2001. – 233с.
2. Горський В.С. Проблема виховання «нової інтелігенції» в сучасному українському суспільстві/ В.С. Горський // Інтелігенція – гуманна об'єднувальна сила сучасного суспільства. – К.: Стилос, 1999. – С. 22-27.
3. Дуднева Ю. Е. Імідж керівника як управлінська та соціально-психологічна категорія / Ю.Е.Дуднева, О. І. Кір'ян // Вісник національного технічного університету «ХПІ». – 2012. – № 15. – С. 83.
4. Кузин Ф. А. Современный имидж делового человека, бизнесмена, политика / Ф. А. Кузин. – М. : Ось-89, 2002. – 512 с.
5. Семенова Л. М. Генезис и современное состояние проблемы формирования профессионального имиджа / Л. М. Семенова // Вестн. Том. гос. ун-та. – 2009. – № 326. – С.194–199.
6. Хомуленко Т.Б. Теоретичні та практичні аспекти дослідження іміджу / Т.Б. Хомуленко, Ю.Г.Падафет, О. В. Скориніна. – Х.: ІНЖЕК, 2005. – 272 с.

УДК 378.034(477)(043)

Осіпцов Андрій Валерійович, к.пед.наук, доцент, завідувач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК БАЗОВА ОЗНАКА ФЕНОМЕНУ КУЛЬТУРИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

Прагнення до прекрасного завжди було притаманне людському суспільству. Кожна нація, кожний етнос століттями виробляв свої філософські, соціально-культурологічні, педагогічні уявлення стосовно загальнолюдських цінностей, серед яких особливе значення мали цінності духовні, естетичні, морально-етичні, на засадах яких продуктивно

формувалася соціально цілісна особистість [3, с. 8]. Для українського народу притаманні різноманітні уявлення про загальнолюдські цінності. На потребі їх виховання як усвідомлення сенсу свого буття аргументовано наголошує Г. Шевченко [8–9]. Вона актуалізує це твердження на засадах соціально-культурологічного дослідження, яке свідчить про те, що «в Україні на сучасному етапі розвитку відбувалися значні зміни в політичному, соціальному, економічному і культурному житті, які привели до певної девальвації цінності праці, яка дійсно несе людині загальнолюдську радість і духовно-моральну насолоду» [6, с. 95], набираючи при цьому ознак феномену загальнолюдських цінностей, що формуються суспільством.

Отже, поняття загальнолюдських цінностей потребує визначення як феномен особистісно-соціального життя в філософському та гносеологічному дискурсі.

Філософське обґрунтування феномену загальнолюдських цінностей в основних положеннях теорії цінностей надали представники неокантіанства В. Віндельбанд і Т. Ріккерт, в наукових працях яких загальнолюдські цінності постають як надісторичне утворення, що відображає вічний в своїй трансцендентності світ, незалежний від свідомості людини.

У контексті викладеної аргументації, вважаємо, буде доцільно звернутися до філософсько-історичних витоків феномену загальнолюдських цінностей особистості, які започатковані в етиці Арістотеля [1], етичній концепції Е. Канта [2], етиці взаємовідносин Я. Коменського [4], педагогічній концепції І. Г. Песталоці [7]. Феномен загальнолюдських цінностей знаходить своє відображення у філософських формах конструктивного впливу вихованості у людини доброчинності, моральних установок, принципів, етичного досвіду, теоретичного розуму, моральності виховання людини. Головною метою виховання вищеназвані філософи і педагоги вважали формування етичних якостей і гуманних відносин людини, її моральності на рівні загальнолюдських якостей, характеристик, які обумовлюють успішну навчально-виховну діяльність, суспільну практику.

У контексті філософського дискурсу феномену цінностей, його співвідношення з феноменом культури особливої уваги набувають філософські міркування, ідеї Володимира Мономаха, викладені у формі «Повчання дітям», в якому обґрунтована загальнолюдська цінність таких якостей людини, як віра, надія, любов, праця, патріотизм, ввічливість, піклування, взаємодопомога, щире ставлення до людей.

В українській філософії, педагогіці, освіті вагомою постаттю є Г. С. Сковорода, який створив концепцію «морально-етичного нагляду за душею людини». Її положення відображають цінність таких якостей, як шляхетність, вдячність, розум, сутність людини, мова, мораль, на засадах яких у повній природовідповідності виховується особистість, формується її індивідуальність [5].

Особливого значення для становлення теорії цінностей в філософії та педагогіці набули науково-аксеологічні ідеї, погляди, концепції виховання таких відомих вчених, як М. Драгомов, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Вони переконливо довели у своїх фундаментальних наукових працях феноменологію, системність, конструктогенність, соціальну детермінованість таких якостей особистості, як чуйність, скромність, тактовність, щирість, вимогливість, дисциплінованість, самоволодіння, патріотизм, індивідуальність, моральність, духовність, цілеспрямоване виховання яких забезпечує формування особистості, найвищої цінності суспільства.

Філософський дискурс у контексті нашого дослідження, соціально-історична природа ціннісних орієнтацій суспільства й особистості доводять, що кожний історичний час, етап у розвитку суспільства має характерну для нього систему загальнолюдських цінностей особистості, яка реалізується в ній як нормативно-поведінкова категорія, з якою кожен індивід свідомо співвідносить свої цінності [6].

Аналіз проблеми дослідження філософського дискурсу дозволив встановити, що філософське обґрунтування теорії цінностей здійснили представники неокантіанства В. Віндельбанд та Г. Ріккерт, в наукових працях яких доведено, що категорія «цінність»

характеризується надісторичним походженням, утворюючи при цьому незалежний від свідомості людини трансцендентності світ (добро, істина, краса) в якому перераховані цінності виконують функції детермінованої діяльності людини [3, с. 10].

Синергетичний аналіз філософсько-культурологічної, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив нам констатувати, що вищеперераховані вчені зробили значний внесок в обґрунтування категоріального апарату теорії цінностей, яка повинна була відповісти на аксіологічні питання генези цінностей, їх взаємозв'язку, обумовленості їх розвитку та виховання соціальними, культурологічними, особистісними, психологічними та педагогічними факторами.

У викладеному контексті маємо підстави зазначити, що протягом усього періоду історико-філософського становлення аксіологічної теорії проблеми цінностей, загальнолюдських цінностей особистості розглядалася у принциповому взаємозв'язку з ситуативними проблемами буття людини, соціальними сферами її життєдіяльності (сімейна, навчально-виховна, професійно-трудова, суспільна, культурна тощо), матеріальною та духовною культурою.

Викладена філософсько-культурологічна аргументація доводить, що феномен цінностей у структурі цілісного феномену культури людини і суспільства утворює систему аксіологічних максим (формула норми морально-естетичної поведінки, міри цінностей, положення духовно-естетичного принципу, що відображають цінності людського буття), які в структурі соціокультурних традицій суспільства своїм конкретним смислом відновлюються в його культурі в якості цінностей. Ця властивість аксіологічних максим формує та відображає системність феномену культури, основу якої складають соціальні цінності як наявність фундаментальних умов, що гарантують функціонування та розвиток соціуму у формі наступних цінностей: мир, соціальна справедливість, врахування людської гідності, реалізація гуманістичних ідеалів, захищеність людини, відчуття соціального комфорту, рівного доступу до якісної освіти та надбання національної і світової культури.

Отже, результати філософського дискурсу феномену цінностей як важливого прояву цілісного феномену культури людини і суспільства актуалізують проблему теоретичного дослідження феномену загальнолюдських цінностей як конструктивного фактору формування особистості майбутніх фахівців.

Література

1. Аристотель Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; ред., вступ. ст. А. И. Доватур, Ф. Х. Кессиди. – Москва : Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с. – (Философское наследие).
2. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант ; пер. с нем. Н. Лосского. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с.
3. Карпенко І. П. Трансформація загальнолюдських цінностей в інформаційному суспільстві : автореф. дис.канд. філос. наук : спец. 09.00.03 Соціальна філософія та філософія історії / І. П. Карпенко. – К. : Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка, 2004. – 17 с.
4. Коменский Б. И. Великая дидактика // Коменский Б. И. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / Б. И. Коменский. – Москва : Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 242–477.
5. Кравець В. П. Історія української школи й педагогіки / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1994. – 126 с.
6. Леонтьев Д. А. Духовность, саморегуляция и ценности / Д. А. Леонтьев // Гуманитарные проблемы современной психологии: Известия Таганрогского государственного радиотехнического университета. – 2005. – № 7. – С. 16–21.
7. Песталоцци И. Г. Лингард и Гертруда / И. Г. Песталоцци // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / сост. А. И. Пискунов. – 2-е изд. – Москва : Просвещение, 1981. – С. 276–280.
8. Шевченко Г. П. Духовність і цінності життя / Г. П. Шевченко // Духовність особистості: методологія, теорія, практика : зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 5. – С. 3–15.
9. Шендрик А. И. Социология культуры : [учебное пособие для студентов] / А. И. Шендрик. – М. : ЮНИТИ, 2005. – 495 с.

ІГРОВІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ПОБУДОВИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕРСПЕКТИВИ ВЛАСНОГО ЖИТТЯ

В наш час, коли зміни в суспільстві відбуваються з великою швидкістю, виникає необхідність постійного аналізу та перебудови власних перспектив згідно з новою зміненою реальністю. Життєва перспектива (лат. *perspectus* – чітко побачений) - це цілісна картина майбутнього у складному суперечливому взаємозв'язку програмованих і очікуваних подій, з якими людина пов'язує соціальну цінність і індивідуальний сенс свого життя. Життєва перспектива – динамічне психічне утворення. Це образ бажаного та усвідомленого майбутнього життя як можливого за умови досягнення певних цілей, це поєднання морально-світоглядного, ціннісно-цільового та діяльнісно-поведінкового самовизначення. Життєва перспектива є мінливою, вона представлена у суб'єктивній картині життєвого шляху людини і детермінована системою її цінностей, переконань, потреб, мотивів. Формування моделі власного майбутнього людини залежить від мікро- і макросоціальних умов конкретного історичного часу, в якому живе суб'єкт. Ці умови в нашому суспільстві і часі є достатньо мінливими. Тому людина стикається з проблемою трансформації власної життєвої перспективи згідно до нових соціальних умов. Саме формування узгодженої та цілісної життєвої перспективи, спрямованої на розвиток особистості, дає змогу особистості будувати своє життя як суб'єкту власної життєдіяльності [3]. Тому допомога у побудові такої перспективи є одним з основних завдань практичної психології. Проте вирішення цього завдання за допомогою відомих методів є доволі важким, бо перед психологом стоїть завдання не тільки сформувати життєву перспективу людини, а ще й навчити її трансформувати цю перспективу самостійно в подальшому житті.

Відносно новими методами в психології є ігрові методи. У психології загальноприйнятою є точка зору, згідно з якою гра служить ефективним засобом соціалізації та адаптації до обставин життя, нейтралізації навантажень, які призводять до стресу. У психології гра розглядається як засіб активізації психічних процесів, засіб діагностики, корекції та адаптації до життя.

Одним з перших звернув увагу на феномен гри Ф. Шиллер. Він розглядав гру як один з дієвих чинників формування світогляду людини. Шиллер вважав, що людина в грі та за допомогою гри творить себе і світ, в якому живе, що людиною можна стати, тільки граючись. Р. Спенсер особливу увагу звертав на тренувальну функцію гри.

Найбільший внесок у наукове розуміння і тлумачення феномену гри зробили такі західні психологи, як Е. Берн, Р. Вінклер, Р.-Х. Гадамер, Ж.П. Сартр, З.Фрейд. У вітчизняній науці теорію гри в аспекті з'ясування її соціальної природи, внутрішньої структури і значення для психічного розвитку дитини розробляли Л.С. Виготський, Н.Я. Михайленко, А.Н. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін та ін.

Д.Б. Ельконін, аналізуючи феномен гри, приходять до висновку, що гра - це така діяльність, у якій відтворюються соціальні відносини між людьми поза умов безпосередньо утилітарної діяльності. На думку Д.Б. Ельконіна, головними структурними одиницями гри можна вважати:

- ролі, які беруть на себе гравці;
- сюжет, відносини, які передаються в грі та копіюються з життя дорослих, відтворюються граючими;
- правила гри, яких грають підпорядковуються.

Якщо розглядати гру як діяльність, то в її структурі виділяють цілепокладання, планування, реалізацію мети, а також аналіз результатів, у яких особистість реалізує себе як суб'єкт [1].

Поняття гри А. Н. Леонтьєв охарактеризував як свободу особистості в уяві, «ілюзорна реалізація нереалізованих інтересів».

Деякі дослідники гри (Ю.М. Лотман, С.Л. Рубінштейн, Д.Е. Ельконін та ін.) виділяють такі її головні властивості, як амбівалентність, тобто гра припускає реалізацію одночасно реальної та умовної поведінки, але при цьому наголошується, що уявними є такі умови, в які «людина граюча» себе в думках ставить, почуття, які він в цих уявних умовах відчуває, - це справжні відчуття. Умовність ігрових відносин мобілізує і активізує можливості особистості, сприяє реалізації людиною свого творчого потенціалу, спонукає шукати нові, ще неосвоєні способи рішення ігрових (життєвих) проблем.

На думку Д.М. Узнадзе гра є формою психогенної поведінки, тобто внутрішньо властивої іманентної особистості. Гру як простір «внутрішньої соціалізації» людини і засіб засвоєння соціальних установок уявляв собі Л.С.Виготський [1].

Таким чином, гра в психології розуміється як специфічний вид активності суб'єкта. Гра є свого роду актуалізацією "надлишку сил" людської істоти, вільної від якої б то не було "зовнішньої потреби" (Шиллер). Найважливішою властивістю гри є принципова неможливість однозначно передбачити її результат при знанні її правил і вихідних даних, що пов'язано з принциповою відкритістю ігрового простору, та з тим, що гра задає простір, де вирішальну роль відіграє чинник випадковості.

Ігровий простір не співпадає з реальністю повсякденності і реальністю життя, що виводить людину за межі реального простору, перетворюючи гру на соціальний міф. Таким чином, гра моделює соціальну реальність: в ході розгортання своєї процесуальності. Гра як квазі-реальність семантично поєднується з реальним світом, відкриваючи перед людиною можливості (стану, ролі тощо), які, відкриваються для неї в якості можливих, хоча у повсякденному житті вони практично ніколи не актуалізувалися.

Наявність подібних актуалізованих можливостей виступає дієвим соціокультурним механізмом десакралізації наявної соціальної даності, позбавляючи її ореолу однозначності і тим самим фіксуючи можливість розгляду її з інших сторін. Таким чином, гра виступає механізмом актуалізації свободи в соціокультурному контексті. Свобода є також внутрішньою атрибутивною якістю гри, і проявляє себе в різних аспектах:

- а) свобода від будь-яких форм примусу;
- б) свобода від прагматичної доцільності діяльності;
- в) свобода особистості від наявних соціальних ролей і можливість виходу за межі доступних для неї видів соціального статусу;
- г) свобода від заданих традицією соціокультурних стереотипів, що проявляється в культивуванні нестандартності погляду на стандартні ситуації.

На думку дослідників, психологічними механізмами гри є зміщення, витіснення, сублімація. Причому динаміка заміщення в грі розгортається в підметі контролю та експериментування в просторі, що відрізняє гру від ірраціональних і ідеальних способів і сфер зміщення (сновидінь, фантазій) [2]. В силу цього гра перетворюється в один з найважливіших засобів психотерапії і психотренінгу. Саме у грі відбувається відтворення і збагачення соціального досвіду, освоєння норм і правил людської життєдіяльності через добровільне прийняття ігрової ролі, віртуальне моделювання ігрового простору, умов свого власного буття в світі.

Таким чином гра фактично виступає як культивування творчого мислення, і як спроба нетривіального осмислення наявного культурного досвіду. Тому ігрові методи є найбільш ефективними для створення умов для саморозкриття, виявлення творчих потенціалів людини, для проявлення щирості і відкритості, оскільки утворюють психологічний зв'язок людини з її дитинством. Внаслідок цього гра стає потужним психотерапевтичним і психокорекційним засобом не тільки для дітей, а й для дорослих. Бо дає можливість розкрити потенціал особистості, актуалізує неусвідомлювані ресурси та відкриває нові шляхи розвитку особистості. Використання ігрових методів у тренінговій роботі, а саме у

формуванні моделі і побудови та трансформації перспективи власного життя є найбільш перспективним та широким.

Література

1. Вавилова Л.Н. Методические рекомендации / Л.Н.Вавилова, Т.С.Кузина / Под общ. ред. В.М.. Паниной. – Кемерово: ГОУ «КРИПО», 2007.- 94 с.
2. Пидкасистый П.И. Технология игры в обучении и развитии: учебное пособие. / П.И.Пидкасистый, Ж.С.Хайдаров. – М.: МПУ, Рос. пед. агентство, 1996. – 269 с.
3. Рудь Г.В. Окремі аспекти подієво-каузометричного аналізу життєвого шляху молоді людини / Г.В.Рудь // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України.– К., 2003. – Т.VI. – Випуск 4. – С. 275-281.

УДК 796.323.2.012-053.67 (045)

Павленко Є.А., старший викладач

РУХОВІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮНИХ БАСКЕТБОЛІСТІВ

Сучасні теорії та методики спортивних ігор, та баскетболу зокрема, розкривають науково обгрунтовані закономірності, положення та принципи побудови навчально-тренувального процесу, що виступають основою професійної діяльності викладача фізичної культури та дозволяють фахівцеві більш повно реалізувати свої знання, досвід та творчий підхід щодо керівництва та результативної підготовки спортивної команди.

Методика проведення тренувань з юними баскетболістами передбачає серію вправ з фізичної підготовки, а також спеціальні заняття з використанням засобів як прикладної аеробіки, так і вправ з техніко-тактичної підготовки.

Спортивна підготовка баскетболістів представлена багатокомпонентною системою аналітичної та інтегральної спрямованості. До першої фахівці (Костикова Л. В., Чернов С. В., Поплавський Л. Ю., Дубенчук А. І.) відносять фізичну, технічну, тактичну, психологічну та теоретичну підготовку; до другої – ігрову, проблемно-ситуативну та змагальну. Виявлено, що гравці на етапі початкової підготовки повинні володіти не тільки абсолютним рівнем розвитку фізичних якостей, а й специфічними для баскетболу здібностями. Пріоритетне значення при цьому на етапі початкової спеціалізації відводиться розвитку загальної витривалості, швидкісно-силових здібностей, координації та гнучкості гравців [4].

Рухові вправи, що виступають одним із найефективніших засобів фізичної підготовки спортсменів-баскетболістів, включають в себе елементи вправ з гімнастики, акробатики, спортивних ігор, футболу тощо. Використання спеціально розроблених вправ під час проведення розминки із застосуванням музичного супроводу викликає не тільки високі позитивні емоції, створюючи сприятливі умови для нервової системи, а й забезпечує певну тренувальну дію на організм юних спортсменів [2, 3].

Підготовка баскетболістів на етапі початкової спеціалізації має бути більш ефективною за наступних умов:

- 1) використання засобів класичної аеробіки (базові кроки у всіх існуючих варіаціях) в комплексній взаємодії із засобами технічної підготовки спортсменів (стійка гравця, імітація кидкових рухів, поворот, переміщення в захисній стійці, імітація кидка з м'ячем і без м'яча тощо);
- 2) визначення оптимального набору тренувальних засобів, необхідних для підвищення рівня фізичної та технічної підготовки баскетболістів;
- 3) реалізація інтегрування арсеналу технічних елементів баскетболу та практичне їх виконання;
- 4) включення розділу прикладної аеробіки в річний тренувальний цикл баскетболістів як складової частини навчально-тренувальних занять.

Сучасна практика гри в баскетбол наголошує на значному збільшенні обсягу рухової активності, яка виявляється в постійно виникаючих несподіваних ситуаціях, що вимагають від спортсмена швидкої реакції, здатності до концентрації та переключення уваги, точної просторово-часової орієнтації. Використання прикладної аеробіки в процесі тренування баскетболістів забезпечує всебічний фізичний розвиток, ефективність тренувальних дій, функціональну базу для навчання техніці рухів і подальшого спортивного вдосконалення [6].

Слід також зазначити, що підготовка майбутніх баскетболістів на етапі початкової спеціалізації з використанням засобів прикладної аеробіки забезпечує підвищення ігрової результативності юних спортсменів, дозволяє підвищити інтенсивність тренувального навантаження, сприяє підтримці працездатності в умовах напруженої фізичної діяльності.

До основних засобів прикладної аеробіки, що детермінують рівень технічної та фізичної підготовки юних баскетболістів, зараховуємо вправи підвищеної координаційної складності; вправи на аеробну продуктивність серцево-судинної та дихальної системи; вправи, що відображають специфічні особливості техніки баскетболу; вправи для розвитку гнучкості тощо.

Зазначені засоби комбінуються з прийомами технічної підготовки та включають в себе елементи переміщень, стійок, поворотів та інших рухових дій, що вивчаються на певному етапі тренувального процесу. Тривалість програми розрахована на ігровий сезон, за винятком змагального етапу підготовки. Заняття рекомендовано проводити два рази на тиждень, тривалістю 60 хвилин [2, 3]. В результаті використання прийомів прикладної аеробіки відбуваються суттєві зміни функціональних показників і статистичне зростання показників рівня фізичної підготовки. Спеціально розроблені комплекси рухових вправ сприяють підвищенню рівня технічної підготовки юних баскетболістів.

Діяльність інструктора з рухової гімнастики в баскетбольній команді повинна починатися з оцінки вихідного рівня функціонального стану, фізичного розвитку, технічної та фізичної підготовки спортсменів. Отримані в ході тестування дані порівнюють з нормативними вимогами, що висуваються до баскетболістів на етапі початкової підготовки. При цьому інструктор повинен дотримуватися наступних правил: ідентифікувати умови і час проведення занять; забезпечувати доступність виконання тестових завдань; організовувати попереднє навчання техніці виконання тестів з дотриманням санітарно-гігієнічних вимог (температура, освітлення і т. ін.). В процесі тренувального заняття слід проводити ротацію спортсменів, міняти місцями шеренги, давати можливість виконувати комбінацію самотійно без підтримки інструктора [6].

Проведення занять з прикладної аеробіки доцільно починати з вивчення техніки базових кроків і вербальних/невербальних команд, що розкривають специфічні особливості зазначеної техніки. При цьому необхідно дотримуватися графіка розподілу технічних елементів в річному циклі підготовки майбутніх спортсменів. Це означає, що введення наступного технічного елементу є доцільним після засвоєння та правильного виконання попереднього в умовах підвищеної координаційної складності.

Прикладний характер методики проведення навчально-тренувальних занять вимагає обов'язкової присутності основного тренера команди для корекції можливих помилок під час виконання технічних елементів. Так, при виконанні комплексів, спрямованих на розвиток гнучкості, необхідно поступово збільшувати амплітуду руху та час статичної фіксації, розвивати навички самотійного фізичного удосконалення.

Таким чином, зазначений комплекс рухових вправ не тільки є засобом підвищення рівня технічної та фізичної підготовки юних баскетболістів, а й виступає чи не найголовнішою умовою якісних показників змагальної діяльності майбутніх кваліфікованих баскетболістів.

Література

1. Андрющенко Л.Б. Анализ реализации уровня специальной подготовленности баскетболистов в условиях соревновательной деятельности: Сборник докладов / Л. Б. Андрющенко. – Волгоград: ВГАФК, 1995. – С. 111-113.

2. Анискина С.Н. Методика обучения тактике игры в баскетбол: Метод. пособие / С. Н. Анискина. – М.: ГЦОЛИФК, 1991. – 54 с.
3. Гомельский А.Я. Управление командой в баскетболе / А. Я. Гомельский. – М. : «Советская Россия», 1985. – 100 с.
4. Губа В.П. Особенности отбора в баскетболе / В. П. Губа, С. Г. Фомин, С. В. Чернов. – М.: ФиС, 2006. – 267 с.
5. Нестеровский Д. И. Теория и методика обучения: учебное пособие для ВУЗов [Електронний ресурс] / Д. И. Нестеровский. – М.: «Академия», 2007 – 336 с. – Режим доступу: http://nskstreetball.ucoz.ru/index/uchebno_metodicheskaja_literatura/0-33

УДК 159.922.6(043)

Тищенко Л.В., кандидат психологічних наук, доцент

МАЙБУТНЄ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ: КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

З точки зору Древньоіндійської філософії кінцевим устремлінням кожної людини виступає устремління до свободи як прагнення звільнення від світу об'єктів та пристрастей. Тобто, за визначенням упанішад, майбутнє індивідуальної душі (*атман*) полягає у розчиненні в світовій душі, що і є універсальним принципом світу (*брахман*). Оскільки атман, за ствердженням Вед, існує завжди, то для неї не існує понять минулого та майбутнього – усі події здійснюються для неї у вічному сьогоденні. Цікаво, що тільки людині притаманне устремління до свободи з позбавленням від пристрастей та оков емпіричного буття з його законом сансари–карми.

Перші ознаки антропоцентризму з'являються у філософії Древнього Китаю (Конфуцій, Лао-цзи), яка спрямована на усвідомлення суті земного життя та існування людини. Ідеальним майбутнім кожного, за визначенням Конфуція, виступає досягнення рівня «ідеальної людини», «благородного мужа» (*цзюнь-цзи*). Це стає можливим за умов слідування моральному закону – *дао* та вдосконалення наданих небом етичних якостей. Для того, щоб наблизитися до цзюнь-цзи, людина повинна дотримуватися цілого ряду етичних принципів: *жень* – як закон ідеальних відносин між людьми («не роби іншим того, чого не побажаєш собі»); *сяо* – синівська шанобливість та повага до старших; *лі* – етикет; *і* – справедливість.

Як видно, у Древньосхідній філософії не існує поняття індивідуального майбутнього (у сучасному визначенні), в рамках цього напрямку людина та її доля пов'язуються з трансцендентним світом. Власне трансценденталізм і є характерною рисою філософського антропологізму, який панував у філософії Древнього Сходу.

Початково філософія Древньої Греції (Аристотель, Демокрит, Протагор, Платон, Сократ) стверджує, що людина живе у єдиному та нерозділеному світі як невід'ємна складова абсолютного порядку та космосу. Людина–мікрокосм є безпосереднім відображенням макрокосмосу як системи певних відносин, а значить підпорядковується існуючим в ньому законам.

Лише із просвітницькою діяльністю софістів та створенням філософської етики Сократа здійснюється поворот до антропологічної проблематики в якій людина розглядається як головне діюче лице буття. З цього моменту: в концепції софістів з'являється суб'єктивізм у розумінні таких етичних феноменів, як благо та справедливість; Сократ спрямовує свою увагу на індивідуальний внутрішній світ людини, її душу та чесноти. Вперше в історії філософії розглядається індивідуальна спрямованість людини на пізнання самої себе, власної моральної сутності та, що головне, можливість самореалізації.

Етична концепція Демокрита стверджує, що ціль на яку спрямовується життя людини – це досягнення щастя як радісного стану духу (*евтюмія*). Щастя не зводиться до тілесних насолод, тому важливою умовою є міра, дотримуватися якої людині допомагає розум.

Подальша індивідуалізація буття людини підтримується в концепції Аристотеля в якій вона розглядається як суспільна, державна, політична істота. Дана соціальна природа людини виокремлює її від «недорозвинених у моральному сенсі сутностей» (тварин) та «зверх людини». Визначаючи відмінну ознаку людини – її розумність («людина в першу чергу і є розум»), Аристотель формулює прогресивне положення щодо діяльній сутності індивіда. За ним, добродійне життя людини має виявлення у діяльності, в якій укладена єдина можливість самореалізації особистості.

Подальшого розвитку філософський антропологізм набуває в епоху занепаду древньогрецького суспільства – у період загострення проблем, пов'язаних із втратою екзистенційних цінностей та сенсу життя, що, у сучасному розумінні, визначається як чинники формування спрямованості у майбутнє.

Як показує теоретичний аналіз, Середньовічна християнська концепція людини (Августин Блаженний, Фома Аквінський) здійснює повернення розуміння сутності людського буття у бік нівелювання індивідуальної спрямованості у власне майбутнє, ототожнюючи людину із світовим порядком, встановленим Богом. У соціальному плані людина проголошується пасивним учасником божого порядку головним завданням якого є залучення до бога та набуття спасіння у день страшного суду.

Гуманістична та антропоцентрична філософія епохи Відродження (Лоренцо Валла, Пико делла Мірандола) пронизана ствердженням автономії людини та вірою у її безмежні можливості. Вперше в історії еволюції людського світосприйняття людина займає центральне місце у всесвіті та розглядається з позиції свободи власної волі. Наявність свободи вибору та творчих здібностей обумовлює можливість індивідуальну спрямованість до власного щастя або нещастя. Одже, у філософській антропології даного періоду з'являються мотиви майбутнього індивідуалізму та орієнтації на приватний інтерес.

В європейській філософії Нового часу (К.А. Гельвецій, Т. Гоббс, П.А. Гольбах, Р. Декарт, Д. Дідро, Ж. Ламетрі, Б. Паскаль) у погляді на людину переважає панування приватного інтересу, визнання наявності власних мотивів поведінки та життєвих установок. Антропологічний раціоналізм цього часу виявляється у ствердженні, що вся велич та гідність людини виявляється у її здатності мислити («мислю, адже, існую»).

Центром досліджень Німецької класичної філософії (Г.В. Гегель, І. Кант, Л.Фейєрбах) виступає людина. З позиції антропологічного дуалізму, І. Кант стверджує, що людина як складова частина чуттєвого світу підпорядкована необхідності, а як носій духовного – вона вільна. Але, насамперед, визначається автономність та незалежність людського єства, як законодавця власної теоретичної (прогностичної) та практичної діяльності. При цьому, вихідним принципом поведінки людини повинен бути категоричний імператив – внутрішнє веління та вимога, оснований та тому, що всяка особистість являється самоціллю та є самодостатньою.

Раціоналістична антропологія Російської філософії (А.І. Герцен, М.Г. Чернишевський) стверджує, що відчуття людиною власної свободи обумовлено відповідністю між розумом та діяльністю.

Література

1. Антология мировой философии / Серия: философское наследие. В 4-х томах. – М: Мысль. 1997. – 790 с.
2. Антонов Е.А. История философии / Е.А. Антонов. Курс лекций. – Белгород. – 2000. – 370 с.
3. История философии // Под редакцией Г.Ф. Александрова, Б.Э. Быховского, М.Б. Митина, П.Ф. Юдина. – М.: Инфра-М, 1999. – 490 с.
4. Лукьянов А.Е. Становление философии на Востоке. Древний Китай и Индия / А.Е. Лукьянов. – М., 1989. – 189 с.
5. Соколов В.В. История древней и средневековой зарубежной философии / В.В. Соколов. – М: Высшая школа, 1979. – 448 с.
6. Томпсон М. Восточная философия / М. Томпсон. – М: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 384 с.
7. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии / А.Н. Чанышев. // Учеб. пособие для филос. фак. и отд-ний ун-тов. – М.: Высш. шк., 1981. – 374 с.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СПОСІБ ВПЛИВУ НА ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ СТУДЕНТА

Актуальність даної теми полягає в тому, що фізична культура – невід’ємна частина життя людини. Вона займає досить важливе місце в навчанні людей. Заняттям фізичними вправами відіграє значну роль у працездатності членів суспільства, саме тому знання й уміння по фізичній культурі повинні закладатися в освітніх установах різних рівнів поетапно. Чималу роль у справу виховання і навчання фізичній культурі вкладають і вищі навчальні заклади, де в основу викладання повинні бути покладені чіткі методи, способи, що у сукупності вибудовуються в добре організовану і налагоджену методику навчання і виховання студентів.

Проблематика цієї теми полягає в тому, що сьогодні гостро стоїть питання інтенсифікації виробництва, посилюються вимоги до якості підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах, до конкретних видів професійної діяльності і відповідно виникає необхідність у профілюванні фізичного виховання з урахуванням вимог обраної професії. Існуючі програми обмежуються загальними рекомендаціями без конкретних моделей режимів розвитку загальних і спеціальних професійних якостей. Як наслідок, більшість випускників вищих навчальних закладів не спроможні якісно працювати з тією ефективністю, якої вимагає сучасне виробництво. Високий рівень вимог, конкуренція, що панує у виробничій і соціальній сферах, показують, що фізична готовність більшої половини випускників вищих навчальних закладів України не відповідає запитам практики.

Інтегрування національної системи у світовий освітній простір, реалізація основних завдань і заходів, визначених Дакарським (1999) і Паризьким (1998) всесвітніми форумами, Лісабонським проектом та Болонською декларацією вносять свої педагогічні особливості в кредитно-модульну технологію навчання. Обов’язковий імператив педагогічної парадигми гуманістичного підходу в освіті, у центрі якого знаходиться особистість, – найважливіша цінність суспільства.

Широка програма проведених досліджень ППФП студентів вищих навчальних закладів підтверджує, що сучасні виробничі відносини побудовані на застосуванні високоефективних складних технічних засобів і технологій, а це вимагає гармонійної взаємодії як між колегами, так і з технікою. Відповідно зростають вимоги до ефективної системи ППФП студентів. Актуальним стає теоретико-методичне обґрунтування шляхів найбільш раціонального і ефективного застосування засобів і методів фізичної культури з метою поліпшення рівня психофізичної підготовленості студентів відповідно до специфіки умов і вимог до майбутньої професії.

Для підтримання оптимальних фізичних та психічних якостей необхідна постійна рухова активність, що насамперед впливає на обмінні процеси в організмі. Фізичне тренування сприяє збереженню здоров’я, підвищує стійкість організму до несприятливих факторів навколишнього середовища (інфекції, радіації, коливань температури, атмосферного тиску, змісту кисню в повітрі тощо), збільшує резервні сили організму, що дозволяють переносити більш значні фізичні та психічні навантаження.

Професійно-прикладна фізична підготовка здійснюється насамперед у якості одного з розділів обов’язкового курсу фізичного виховання у професійно-технічних училищах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, а також у системі наукової організації праці в період основної професійної діяльності трудящих, коли це необхідно за характером та умовами праці.

Необхідність подальшого вдосконалення та запровадження професійно-прикладної фізичної підготовки до системи освіти та сфери професійної праці визначається наступними причинами та обставинами:

1. Час, витрачений на освоєння сучасних практичних професій та досягнення професійної майстерності в них, продовжує залежати від рівня функціональних можливостей організму, що мають природну основу, від міри розвитку фізичних здібностей індивіда, різноманітності та досконалості набутих ним рухових умінь та навичок.

2. Продуктивність досить багатьох видів професійної праці, незважаючи на спадання частки грубих м'язових зусиль у сучасному матеріальному виробництві, прямо або побічно продовжує бути зумовленою фізичною дієздатністю виконавців трудових операцій, причому не тільки в сфері переважно фізичної праці, а й у ряді видів трудової діяльності змішаного характеру.

3. Зберігається проблема попередження імовірних негативних впливів певних видів професійної праці та її умов на фізичний стан трудящих.

4. Перспективні тенденції загальносоціального та науково-технічного прогресу не звільняють людину від необхідності постійно вдосконалювати свої фізичні здібності. Сутність основних задач, вирішуваних в процесі професійно-прикладної фізичної підготовки, полягає в тому, щоб:

1. Поповнити та вдосконалити індивідуальний фонд рухових умінь, навичок та фізкультурно-освітніх знань, що сприяють освоєнню вибраної професійної діяльності.

2. Інтенсифікувати розвиток професійно важливих фізичних та безпосередньо пов'язаних з ними здібностей, забезпечити стійкість підвищеного на цій основі рівня дієздатності.

3. Підвищити ступінь резистентності організму відносно несприятливих впливів навколишнього середовища, в якому відбувається трудова діяльність, сприяти збільшенню його адаптаційних можливостей, збереженню та зміцненню здоров'я.

Отже, фізкультурні заняття забезпечують підвищення загальної культури, широке оздоровлення, зниження рівня захворювань, збільшення середньої тривалості життя та зростання інтелектуально-психологічного потенціалу народу. Головними стратегічними кадровими завданнями є оцінка діяльності студентів-випускників, а процес їх фізичної підготовки починає виступати як бізнес-інструмент. Керівники фірм, підприємств, банків раніше не звертали уваги на рівень психофізичної підготовленості співробітників, тому що не був підтверджений тісний зв'язок між загальною фізичною підготовленістю і працездатністю та захворюваннями співробітників

Література

1. Агєєв В.І. Роль фізичної культури у майбутній професійній діяльності студентів / В.І.Агєєв // Питання фізичного виховання студентів. - Вип. 2. - 1969. - 111 с.

2. Раєвський Р.Т. Професійно – прикладна фізична підготовка студентів у вузах/ Р.Т. Раєвський. – М.: Вища школа, 1985. – 146 с.

УДК 378.147.037(043)

Хандога Я.В., асистент

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДІ

Актуальність. Щоб зрозуміти злободенність теми, треба розібратися, що таке здоровий спосіб життя. Якщо узагальнювати точку зору дослідників на це поняття, то вийде, що це – спосіб життя людини, спрямований на профілактику хвороб і зміцнення здоров'я для щасливого життя [6].

Сучасні представники філософсько-соціологічного напрямку розглядають здоровий спосіб життя як глобальну соціальну проблему, складову частину життя суспільства в цілому. За оцінками фахівців, здоров'я людей залежить на 50-55% саме від способу життя, на 20% – від навколишнього середовища, на 18-20% – від генетичної схильності, і лише на 8-10% – від охорони здоров'я [5].

Таким чином, проблема здорового способу життя – це індивідуальна задача кожної людини, але державна політика та оточуючий світ, все ж таки, побічно на це впливають. Часто молодь, у якої психіка ще не остаточно сформована, потрапляє під згубний вплив соціуму, друзів, колег, руйнуючи себе.

Сьогодні в житті сучасного суспільства особливо гостро стали проблеми пов'язані з палінням тютюну, наркоманією та алкоголем. Велике поширення ці шкідливі звички отримали в середовищі молоді. За статистичними даними це пов'язано з нестабільністю політичної та економічної ситуації. Також не треба нехтувати іншими негативними факторами: ускладнення суспільного життя, збільшення ризиків техногенного, екологічного, психологічного та військового характерів [4].

Негативні зміни в стані здоров'я молоді, що відзначаються в останні роки, викликають обґрунтоване занепокоєння лікарів, педагогів, батьків і суспільства в цілому, що в свою чергу призводить до погіршення якості трудового та інтелектуального потенціалу нації, обмеженню придатності до служби в армії, а також позначаються на формуванні та реалізації репродуктивного здоров'я [1, 2].

Здоров'я молоді відображає цілісну систему матеріальних та духовних відносин, що існують в суспільстві. Фактор харчування і в цій віковій групі зберігає свою актуальність. Відзначається захоплення фастфудом, висококалорійними газованими напоями, що сприяють зростанню надмірної ваги [1].

За даними вітчизняної та зарубіжної літератури все більшу розповсюдженість отримує виражена гіподинамія (до 75-85% молоді), у зв'язку з якою не тільки знижуються фізична працездатність та резервні можливості, збільшується ризик розвитку хронічних захворювань.

Дивлячись на проблеми, можна виділити основні компоненти здорового способу життя в людини: рухова активність, яка є головною умовою забезпечення життя. Забезпечення психічного здоров'я. Ні для кого не секрет, що людина кожен день повинна витримувати великі психологічні навантаження. Тому важливо знати і використовувати прийоми, які є підтримкою для людини в складній ситуації, яка провокує психічну напругу.

Але найголовніше це те, що програму здорового способу життя повинен кожний формувати з оглядом на свій фізичний та психічний стан [5]. Тобто для людей, які звикли до жорсткого, регламентованого графіку потрібна своя стратегічна програма. Для людей, які звикли до дотримування тактики, потрібно сформувати тільки перший етап, від якого потрібно відштовхуватися далі. Якщо етап дав результати – модифікувати, ускладнити та продовжувати, якщо немає зрушень – відредагувати помилки в першому етапі. Для людей, які звикли не виходити із зони свого комфорту, треба скласти таку програму, яка б м'яко та плавно входила в їхнє життя. Для людей такого складу потрібно категорично усунути всі елементи примусу, в програмі все потрібно бути на добровільній основі та сильній мотивації. Для «над інертних» людей треба скласти таку програму здорового способу життя, яка б заповнювала їхнє життя повільно.

Література

1. Абросимова М.Ю. Здоровье молодёжи / М. Ю. Абросимова, В.Ю. Альбицкий, Ю.А. Галлямова, А.С. Созинов. – Казань: Медицина, 2007. – 220 с.
2. Гапшина Л.А. Профилактика вредных привычек и приобщение школьников к здоровому образу жизни / Л.А. Гапшина, Н.А. Нестерченко, Н.Г. Саватьева// Новые ценности образования. – 2010. – №4. – С. 179-182.
3. Гендин А.М. Формирование здорового образа жизни студентов (социокультурный анализ) / А.М. Гендин, Н.И. Дроздов, М.И. Сергеев, М.И. Бордуков. – Красноярск: РИО КГПУ, 2004. – 316 с.
4. Козлова В.А. Проблемы формирования мотивации студентов на здоровьесбережение / В.А. Козлова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за редакцією проф. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (ХХП), – 2011. – №4. – С. 84-87.

5. Ткаченко В.В. Актуальные вопросы формирования здорового способа жизни студентов Донецкого региона // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за редакцією проф. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), – 2009. – №5. – С. 259-263.

6. Федько О.А. Питання формування здорового способу життя і моделей сталого розвитку українського суспільства / О.А. Федько// Держава та регіони. Державне управління. – 2010. – № 2. – С. 215-219.

УДК 796.011.1 (043)

Циолковская А.И., ассистент

ФОРМИРОВАНИЕ МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ В ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ

За последние годы в нашей стране многое изменилось, общество стало более неоднородным не только в части материального расслоения, но и в мировоззренческом отношении. Особенно это стало заметно на молодом поколении страны – студентах. Студенчество – это переломный период в жизни каждого человека, когда формируются взгляды на жизнь, происходит становление личности в обществе, человек стремится к всестороннему развитию и получению профессии. Но, как известно, развитие такой и какой-либо другой личности должно происходить в гармонии тела и духа. Под телом подразумеваем физическое воспитание личности, а под духом – ее нравственное, моральное и интеллектуальное развитие.

Составной частью воспитания студентов на занятиях физической культуры, является нравственное воспитание. Результат воспитательного воздействия зависит от ясного представления цели, задач и итогов деятельности, как преподавателем, так и студентом на каждом занятии. Именно ясное представление того, каких задач нужно добиться на конкретном занятии, является одним из главных мотивов деятельности студентов.

Воспитательные задачи определяют направленность и эффективность всей системы обучения студентов и подготовки их к общественной и трудовой деятельности. Специально подобранные упражнения позволяют моделировать разнообразные жизненные ситуации, требующие определенные линии поведения воспитанников.

Итак, физическое воспитание учащихся неразрывно связано с нравственным воспитанием. Но при организации физического воспитания в университете недостаточно уделяется внимание обоснованной методике нравственного воспитания. В этом и заключается **актуальность** данного исследования.

Предметом исследования является формирование нравственных качеств на занятиях по физической культуре.

Объектом исследования, в свою очередь, является процесс физического воспитания студентов.

Цель исследования заключается в выявлении возможностей формирования нравственных качеств на занятиях физической культуры.

Задачи исследования:

1. Проанализировать существующую литературу по нравственному и физическому воспитанию студентов.

2. Выявить и сравнить показатели нравственности у студентов занимающихся и не занимающихся физической культурой и спортом.

Научная **новизна** работы заключается в разработке комплекса теоретических и практических положений комплексного нравственного и физического воспитания студентов, направленных на гармоничное развитие студентов как личностей и профессионалов.

Теоретическую основу исследования составляют работы теоретиков и практиков по вопросам педагогической психологии, нравственного воспитания личности, методике

преподавания физической культуры и эмоциональных аспектов нравственного воспитания, а именно И. В. Дубровина [1], Л. Д. Глазырина [2], Л. И. Рувинский [3], Ж. К. Холодов [4] и М. Г. Яновская [5].

Данное исследование является рекомендацией, анализом способов формирования нравственных качеств студентов в процессе физического воспитания, чем обуславливается его **практическое значение**.

Гипотеза исследования заключается в предположении, что занятия физической культурой и спортом положительно влияют на формирование нравственных качеств студентов.

Литература

1. Возрастная и педагогическая психология. Хрестоматия: [учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. Заведений] / Сост. И. В. Дубровина, А. М. Прихожан, В. В. Зацепин. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 320 с.
2. Глазырина Л. Д. Методика преподавания физической культуры / Л. Д. Глазырина, Т.А. Лопатик. – М.: Владос, 2003. – 255 с.
3. Рувинский Л. И. Нравственное воспитание личности/ Л.И. Рувинский. – М.: Педагогика. – 1981. – 126 с.
4. Холодов Ж. К., Кузнецов В. С. Теория и методика физического воспитания и спорта/ Ж.К. Холодов. – М.: Академия, 2008.
5. Яновская М. Г. Эмоциональные аспекты нравственного воспитания/ М.Г. Яновская. – М.: Просвещение, 1986. – 155 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.1.09

Волик Н.А., старший преподаватель

Белла М.В., старший преподаватель

**ЖАНР ЭЛЕГИИ В ЛИТЕРАТУРЕ XVIII ВЕКА (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ
ЭЛЕГИЧЕСКОГО ЖАНРА В РУССКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРАХ)**

Нас заинтересовала история развития и становления жанра элегии в XVIII веке с позиции его национальной специфики в России и странах Европы. Известно, что начало XVIII века для истории культуры России ознаменовалось шквалом петровских реформ, которые должны были всколыхнуть национальное, эстетическое, историческое самосознание. Русская литература в отличие от западноевропейской не имела великого прошлого Античности и насчитывала приблизительно семьсот лет, большая половина которых прошла под знаком церковной литературы, исторических летописаний и европейских переводных повестей. Средневековье в России продлилось в два раза дольше, чем в Европе, а не наступившая Эпоха Возрождения так и не провозгласила идеалы далекой для славян Античности. В сравнении с богатой в жанровом и художественном отношении европейской литературой древнерусская литература представляла собой лишь бледную мало выразительную картину.

Именно в таких условиях происходило становление жанровой системы русской литературы, в рамках которой находит свое место элегический жанр. В начале XVIII века отчетливо выделяются два типа элегии: любовная и треническая («плачевная»).

Одним из первых к изучению жанра элегии обратился Ф. Прокопович. В своей «Поэтике», написанной на латинском языке, он выделяет семь родов поэзии и распределяет все жанры по трем стилям, причем элегию относит к среднему стилю или цветистому. Прокопович пишет: «...слова – отобранные, но не слишком напыщенные, изречения немногословны, уподобления – кратки, примеры – подобраны в небольшом числе..., главным образом такие, что служат для изображения переживаний» [1].

В.К. Тредиаковский соблюдает печальную направленность элегии и ее поэтическую форму. Лексика, передающая страдания героя, рисует нам портрет бесконечно скорбящего, рыдающего и льющего слезы человека. Именно так автор представлял душевные муки неразделенной любви, терзающие душу героя и не поддающиеся разуму.

Анализ отдельных элегий Тредиаковского показывает бесспорные достижения в развитии жанра элегии на русской почве. Автор «уводит» элегию из рационального мира классицизма, наполняя сильными чувствами, переживаниями, страстью, чувственностью; создает «язык сладости», ранее никому не известный, разрабатывает два типа элегий (треническую и любовную). Жанр элегии проходит путь от песни-плача (Прокопович) до лирической элегии, которая способствовала развитию любовной лирики в русской литературе 18 века.

Язык элегий Сумарокова более легкий и изящный, чем у Тредиаковского. Р. Лахманн называет его «родоначальником русской анакреонтики». Как следствие, его поэзия рассчитана на то, чтобы развлекать читателя, доставлять ему удовольствие.

А.П. Сумарокова, можно отметить, что он, как и его предшественники (Ф. Прокопович, В.К. Тредиаковский), тоже пишет о человеческих чувствах, роковых несчастьях, однако его стих более легкий, мобильный, кружевной. Поэзия Сумарокова утрачивает моноцентризм, когда в центре элегии находился один поэт со своими чувствами. Теперь появляется и становится почти полноправным образ возлюбленной, с которой он ведет беседу. Лирическая элегия Сумарокова, написанная новаторским любовным языком, дала толчок для последующего развития русской любовной поэзии.

В английской литературе эпохи Просвещения пробуждение интереса к жанру элегии связывают с сентиментализмом. Как отмечает Л. Сидорченко, «для лирических произведений ранних поэтов-сентименталистов характерны обостренная чувствительность, склонность к созерцательности, к размышлениям на лоне природы, поэтизация смерти. «Кладбищенская поэзия» Э. Юнга, Т. Грея, Д. Харви, Р. Блэра наполнена религиозным мистицизмом, меланхолическими настроениями, скорбью о бренности всего сущего, тоской по ушедшим в иной мир близким, памятью о них, подтверждающей их бессмертие».

При этом, по мнению Сорокиной Я.А., «творческое сознание автора-англичанина не замыкалось только лишь на познании сложного мира «чувствительной души». Интерес к себе шел в тесной взаимосвязи с интересом к универсальным законам бытия. Англичанин первым «описал» поэтические красоты природы, первым «вошел» как уединенный мыслитель-меланхолик в ее «огромное» пространство, несущее радость творческих идей. Английский поэт ощущал себя причастным к осмыслению диалектического единства «частного» сознания, постепенно приобретающего свою ценность, и его самореализации в структуре Природы и Социума». [2]

Исследователь определяет процесс, охвативший английскую поэзию как «интимизация» лирики. Этот процесс в Англии сопровождался «меланхолическими» настроениями. Поэты так называемой «кладбищенской» школы по-новому переосмыслили вопросы жизни и смерти, придали им мыслительно-медитативный характер, который со временем стал одной из определяющих жанровых характеристик.

Одним из популярнейших образцов английской элегии 18 века стала «Элегия, написанная на сельском кладбище» (1751) Томаса Грея.

В центре лирического произведения кладбищенский пейзаж, использованный автором для создания печального, меланхолического настроения и атмосферы отстраненности от бренного человеческого существования перед лицом вечности. Неслучайно Грей выбирает вечернее сумеречное время суток, что придает безмятежности.

*День отпевая, колокол гудит,
В село плетутся овцы по стерне,
Усталый пахарь к очагу спешит,
Мир оставляя тишине и мне. [3]*

Особый интерес вызывает Эпитафия, прилагаемая автором в конце элегии, как символ емкости и краткости человеческой судьбы, ее предопределенности божьей волей.

Таким образом, элегия Томаса Грея стала наивысшей точкой чувствительности, созерцательности. Она раскрывает глубокую задумчивость певца и, наконец, соединяет конфликтующие между собой бытие и внутренний мир говорящего. Так интимное высказывание и меланхолическая медитация приобретают единую, специфическую для того времени английскую оболочку – жанр элегии.

Таким образом, становятся очевидными различия особенностей элегического жанра в литературах Европы и России XVIII столетия. Английская элегия носила медитативный, грустный характер и содержала в себе философские рассуждения. Она формировалась под воздействием сентиментализма. Для русского элегического жанра 18 век стал веком рождения и становления. Любовная элегия сложилась не только композиционно, но и в отношении языковой стилистики, так как в русской литературе не существовало до сих пор любовного языка.

Литература

1. Прокопович Феофан. Сочинения. / Феофан Прокопович. - М. - Л.: Изд-во АН СССР, 1961.
2. Сорокина Я.А. Элегия в системе лирических жанров XVIII века / Я.А.Сорокина. – М.: Интрада, 1998. – 212 с.
3. Грей Т. Элегия на сельском кладбище / Т. Грей – Режим доступа: http://samlib.ru/c/cherfas_s/elegy.shtml.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ КОНЦЕПТ КАК ЯВЛЕНИЕ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Говоря о состоянии современной науки, следует упомянуть об интенсивном расширении границ языковедения в последние десятилетия, о конкретных тенденциях, которые влияют на вектор её развития. Среди них – интеграция отдельных отраслей знаний, образование новейших дисциплин на стыке наук, как следствие этого – возникновение когнитивной лингвистики, лингвокультурологии, а вместе с развитием последней – повышение интереса к лингвокультурным концептам, хотя опрос о взаимоотношении языка и мышления, культуры и языка был поставлен в трудах отечественных и зарубежных лингвистов несколько сотен лет назад и не утратил своей актуальности, а со временем еще и приобрел новые, более глубокие оттенки. Развитие семасиологических, ономасиологических, прагматических и других теорий привело к пониманию языка как средства, с помощью которого возможно исследование стоящих за ним ментальных структур.

Для начала, хотелось бы обозначить, что одними из приоритетных исследований данной области когнитивной науки, признаются научные труды, выполненные в рамках филологического концептуализма (С. Г. Воркачев, А. Вежбицкая, В. И. Карасик, Е. С. Кубрякова, Ю. С. Степанов и др.). Базисным термином филологического концептуализма выступает концепт – сложное структурно-смысловое образование, не имеющее сегодня однозначного толкования среди ученых. Существует два основных подхода в понимании концепта – лингвокогнитивный (А. П. Бабушкин, Н. Н. Болдырев, Е. С. Кубрякова, И. А. Стернин и др.) и лингвокультурный (Е. В. Бабаева, В. И. Карасик, Н. А. Красавский, В. П. Нерознак, Н. Н. Панченко, Г. Г. Слышкин, А. Д. Шмелев, С. А. Аскольдов и др.), при этом на сегодняшний день в лингвистической литературе обнаруживаются десятки различных определений концепта, и все они имеют право на жизнь, так как отражают ту или иную сторону этого многогранного понятия.

Впервые концепт был описан еще в работе С. А. Аскольдова «Концепт и слово» в 1928 году. Ученый дает следующее определение данному понятию: «концепт есть мысленное образование, которое замещает нам в процессе мысли неопределенное множество предметов одного и того же рода» [2, с. 269]. По мнению Ю. С. Степанова, концепт – это «сгусток культуры в сознании человека; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека. И, с другой стороны, концепт – это то, посредством чего человек – рядовой, обычный человек, не «творец культурных ценностей» – сам входит в культуру, а в некоторых случаях и влияет на нее» [6, с. 41]. Н. Д. Арутюнова определяет концепты «как понятия практической (обыденной) философии, возникающие в результате взаимодействия таких факторов, как национальная традиция и фольклор, религия и идеология, жизненный опыт и образы искусства, ощущения и системы ценностей» [1, с. 3]. С. Х. Ляпин предлагает интегративное понимание концепта, понимая под концептом «многомерное культурно-значимое социопсихическое образование в коллективном сознании, опредмеченное в какой-либо языковой форме» [5, с. 16]. С точки зрения когнитивного подхода концепт – это единица ментальных или психических ресурсов нашего сознания. Когнитивный подход развивается также представителями Воронежской лингвистической школы З. Д. Поповой и И. А. Стерниным. По их мнению, концепты представляют собой идеальные сущности, порождаемые сознанием человека исходя из его личного опыта. Когнитивные представления о концепте углубляют его психолингвистическое толкование, которое содержится в работах А. А. Залевской, А. А. Леонтьева, А. Р. Лурия и др. Концепты – это посредники между словами и экстралингвистической действительностью и значение слова не может быть сведено исключительно к образующим его концептам. Многие лингвисты считают концепт значительно более широким, чем лексическое значение (В. И. Карасик, С. А. Аскольдов).

Итак, мы рассмотрели различные толкования понятия концепта как базового понятия лингвокультурологии. Однако, для более полного понимания механизмов отражения культуры в языке, необходимо рассмотреть и определение понятий «лингвокультура», «языковая картина мира», «концептосфера», а также определить смысловые связи между ними.

Непосредственным результатом взаимодействия или наложения двух семиотических систем (культуры и языка) может считаться языковенная культура или лингвокультура. Л. А. Городецкая определяет лингвокультуру как «часть культуры народа, представляющую собой совокупность явлений культуры и явлений языка, взаимосвязанных друг с другом и отраженных в сознании отдельной личности» [3]. На наш взгляд, с позиции лингвистики можно описать лингвокультуру как совокупность языковых единиц, средств и структур, отражающих особенности культуры конкретной языковой общности. Ещё одним базовым для лингвокультурологии понятием является понятие «языковой картины мира». Понятие «картина мира» относится к числу фундаментальных понятий, выражающих специфику человеческого бытия. Существует столько картин мира, сколько имеется способов мировидения. Языковая картина мира не стоит в ряду специальных картин мира, она им предшествует, поскольку невозможно понимать мир, не зная языка. Когнитивная лингвистика рассматривает картину мира как целостный, глобальный образ мира, который является результатом всей духовной активности человека, она возникает у человека в ходе всех его контактов с миром. Познавая мир, человек составляет свое представление о мире, т.е. в его сознании возникает определенная «модель мира» и, в том числе, «языковая модель мира». Картина мира – это результат переработки информации о человеке и окружающей его действительности. Так как основными структурными единицами языковой картины мира считаются концепты, своеобразной альтернативой термина «языковая картина мира» можно считать понятие концептосферы языка, введенное Д. С. Лихачевым. Концептосфера – совокупность концептов, из которых складывается миропонимание носителя языка. Отталкиваясь от совокупности концептосфер отдельной личности, исследователь приходит к концептосфере национального языка, которая тем богаче и обширнее, чем «богаче вся культура нации – ее литература, фольклор, наука, изобразительное искусство» [4, с. 153]. Таким образом, концепты представляют мир в сознании человека, образуя концептуальную систему, к тому же, в сознании человека концепты существуют уже в готовом виде, не подвергаясь никакому членению или разложению, они принимают участие в процессах обдумывания или подготовки к внешней речи в виде определенных единиц, содержащих информацию о внешнем мире и «выводящих» результаты мыслительной деятельности человека «во внешний мир».

Завершая рассмотрение понятия лингвокультурного концепта и проблем его вербализации, следует также добавить, что на протяжении времени, с развитием концепта, совокупность способов и средств его языкового выражения может меняться, способы выражения одного и того же концепта в разных языковых культурах может отличаться. Чем больше потенциал средств языка, с помощью которых выражается в языке концепт, тем древнее он и выше его ценность для определенного языкового коллектива.

Таким образом, именно анализ вербальной объективации понятийной, ценностной и предметной-образной составляющих лингвокультурного концепта позволяет достаточно полно описать конкретный концепт, его место в лингвокультуре и в сознании носителей языка. При этом языковая объективация лингвокультурного концепта может осуществляться на всех уровнях языка, но чаще всего входы в концепт осуществляются средствами лексики и фразеологии.

Литература

1. Арутюнова Н. Д. Введение / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка: Ментальные действия. – М.: Наука, 1993. С. 3 – 5.
2. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология / Под ред. В. П. Нерознака. – М.: Академия, 1997.

– С. 267 – 279

3. Городецкая Л. А. Лингвокультурная компетентность личности как культурологическая проблема: Автореферат: дисс. докт. культурологии / Л. А. Городецкая. – Москва, 2007. – Режим доступа: <http://vak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/Kultur/GorodetskayaLA.doc>

4. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Очерки по философии художественного творчества. – СПб.: Питер, 2005. – С.147 – 165

5. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода / С. Х. Ляпин // Концепты. Научные труды центроконцепта. – Вып. 1. – Архангельск: Изд-во Поморского ун-та, 1997. – С. 11 – 35.

6. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с.

УДК 811.161.1'27(043)

Гончарова З.В., ассистент

СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ КОНЦЕПТА «ДЕРЕВНЯ» В РУССКОМ ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ

Сущность мыслительных и познавательных процессов языкового сознания человека раскрывается в когнитивной лингвистике с помощью понятия «концепт». Современные когнитивисты используют данный термин для обозначения моделируемой лингвистическими средствами единицы языкового сознания, для моделирования и описания национальной концептосферы.

Е.С. Кубрякова понимает концепт как «оперативную содержательную единицу памяти, концептуальной системы, всей картины мира, отраженной в человеческой психике» [2, 90].

Некоторые ученые интерпретируют концепты как единицы мышления, а не памяти, отталкиваясь от того, что основное назначение концептов – обеспечение процесса мышления [1; 3].

В работах З.Д. Поповой и И.А. Стернина «Когнитивная лингвистика» [3] и «Очерки по когнитивной лингвистике» [4] представлена полевая модель структуры концепта, дающая наиболее полное представление о структуре концепта. Подобно полевой модели значения слова, ученые предположили, что и концепт имеет многокомпонентную и многослойную организацию, которая может быть выявлена через анализ языковых средств ее репрезентации.

Согласно Е.Ф. Тарасову, языковое сознание исследуется через овнешняющие его содержание языковые средства, к которым относятся отдельные лексемы, словосочетания, фразеологизмы, тексты, ассоциативные поля и ассоциативные тезаурусы как совокупность этих полей [5, 3].

Ассоциативное поле моделируется в результате проведенного свободного ассоциативного эксперимента из вербальных реакций информантов на определенное слово-стимул. Данное поле представляет собой языковой материал, овнешняющий языковое сознание, а его анализ позволяет выявить содержание и структуру концептуализируемого предмета или явления как единицы языкового сознания.

Представляется интересным рассмотреть когнитивные признаки и смысловой объем концепта «деревня» в языковом сознании носителей русского языка. Русская деревня как тип поселения людей, как форма их общности, как культурное целое – безусловно, явление уникальное в русской истории и культуре. Под ее влиянием сложились культура и традиции русского народа.

Исследование ассоциативного поля концепта «деревня» оказалось возможным в результате проведения свободного ассоциативного эксперимента среди представителей русской этнолингвокультуры, проживающих в Украине, США, в странах Европейского

союза (Греция, Кипр, Италия, Нидерланды, Германия) и Азии (Индия, Израиль). В эксперименте приняли участие 350 человек. Возраст испытуемых варьировался от 15 до 85 лет. В ходе проведения эксперимента было получено 417 ассоциативных реакций, из них повторяющихся реакций – 314, единичных – 103. Общее количество ассоциатов – 166, число повторяющихся ассоциатов – 63. Не было получено ни одного отказа, что свидетельствует об актуальности данного концепта для русского языкового сознания.

Согласно З.Д. Поповой и И.А. Стернину, в описании концепта необходимо разграничивать содержание концепта и структуру концепта.

Содержание концепта образовано когнитивными признаками, отражающими отдельные признаки концептуализируемого предмета или явления, и описывается как совокупность этих признаков. Содержание концепта внутренне упорядочено по полемому принципу – ядро, ближняя, дальняя и крайняя периферия. Принадлежность к тому или иному полемому участку содержания определяется яркостью признака в сознании носителя соответствующего концепта.

По результатам свободного ассоциативного эксперимента было получено ассоциативное поле стимула «деревня» в русском языковом сознании. Так, ядро концепта образуют признаки *село* (26) и *коровы* (25) как наиболее частотные реакции респондентов.

Ближнюю периферию составили ассоциаты *река* (15), *лес* (12), *природа* (12), *свежий воздух* (10), *домики* (9), *населенный пункт* (9), *огород* (9), *бабушка* (8), *молоко* (8), *поля* (8).

В состав дальней периферии вошли реакции *гуси* (6), *избы* (6), *куры* (6), *простор* (6), *тишина* (6), *деревянные дома* (5), *небольшое поселение* (5), *петухи* (5), *скот* (5), *грязь* (4), *далеко* (4), «*Деревня дураков*» (4), *жизнь* (4), *красота* (4), *лето* (4), *малообразованный человек* (4), *отдых* (4), *поселок* (4), *хатки* (4), *хозяйство* (4), *глушь* (3), *кормилица государства* (3), *навоз* (3), *передача* (3), *плохие дороги* (3), *родное место* (3), *спокойствие* (3), *баня* (2), *воздух* (2), *грибы* (2), *детство* (2), *дым из трубы* (2), *забор из досок* (2), *загородная местность* (2), *за городом* (2), *запах* (2), *земля* (2), *каникулы* (2), *комары* (2), *мечта горожанина* (2), *нет дорог* (2), *околица* (2), *печка* (2), *Россия* (2), *роща* (2), *русская* (2), *сельская местность* (2), *сруб* (2), *травы* (2), *утро* (2), *хутор* (2).

Крайнюю периферию образуют реакции *бедность*; *безлюдное место*; *безработица*; *валенки*; «*В деревню, к тетке, в глушь, в Саратов*»; *вишни*; «*Вот моя деревня ...*»; *вымирающая*; *где живу, где работаю*; *Глуховка*; *грусть*; «*Гуси-гуси, га-га-га ...*»; *далекое село*; *дерево*; *домик у пруда*; *дрова*; *дружный народ*; *жизнь*; *жизнь без технологий*; *заброшенная*; *закат*; *запах сена*; *захолустье*; *землянки*; *зимняя рыбалка*; *институт*; *истоки*; *клуб*; *колодец*; *колхоз*; *колхозники*; *лавочки*; *лепешки*; *листья, меняющие цвет*; *лошади*; *маленький поселок*; *малочисленная*; *медовый месяц*; *место жительства*; *мороз*; *мычат коровы*; *новости по ТВ*; *обжорство*; *овощи*; *огонь*; *одна большая улица*; *озеро*; *окраина*; *остатки*; *парк*; *петухи поют*; *поваленные заборы*; *Подмосковье*; *подруги*; *посадка*; *посиделки*; *потемкинские деревни*; *прекрасно*; *пригород*; *провинция*; *проселочная дорога*; *простота*; *простые люди*; *проталина*; *пруд*; *пьянство*; *пьянь*; *работа*; *разруха*; *резиновые сапоги*; *речка с раками*; *родная*; *родня*; *русское раздолье*; *сад*; *самогон*; *свиньи*; *сельский голова*; *сеновал*; *сказка*; *смех*; *снег*; *снежная зима*; *стадо*; *старики*; *стихи*; *сугробы*; *темнота*; *тропинки*; *труд*; *убогость*; *ухабы*; *уютный домик*; *ферма*; *фермеры*; *фрукты*; *хлев*; *холод*; *черемуха*; *чистота*; *что-то забытое, старинное*; *яблоки*; *яйца*.

Согласно З.Д. Поповой и И.А. Стернину, структура концепта представлена тремя базовыми структурными компонентами (концептуальными признаками): образом, информационным содержанием и интерпретационным полем.

Чувственный образ в структуре концепта «деревня» включает в себя следующие группы перцептивных признаков:

– зрительные образы: *коровы* (25), *река* (15), *лес* (12), *природа* (12), *поля* (8), *гуси* (6), *куры* (6), *простор* (6), *скот* (5), *грязь* (4), *хатки* (4), *дым из трубы* (2), *забор из досок* (2), *печка* (2), *роща* (2), *травы* (2), *утро* (2), *вишни*; *дерево*; *домик у пруда*; *дрова*; *закат*; *землянки*; *колодец*; *лавочки*; *лепешки*; *лошади*; *огонь*; *озеро*; *парк*; *поваленные заборы*;

посадка; проталина; пруд; сад; свиньи; сеновал; снег; снежная зима; стадо; сугробы; темнота; тропинки; ухабы; уютный домик; хлев; черемуха; чистота; листья, меняющие цвет; валенки; резиновые сапоги;

– звуковые образы: *тишина* (6), *петухи* (5), *комары* (2), *мычат коровы, петухи поют, смех;*

– обонятельные образы: *свежий воздух* (10), *навоз* (3), *воздух* (2), *запах* (2), *запах сена;*

– тактильные образы: *мороз, холод;*

– внутренние ощущения: *спокойствие* (3).

В состав чувственного образа данного концепта вошел также метафорический признак *кормилица государства* (3), характеризующий отношение участников эксперимента к деревне как к источнику продовольственных товаров.

Информационное содержание исследуемого концепта включает признаки, определяющие его основные, наиболее важные отличительные черты: *село* (26), *домики* (9), *населенный пункт* (9), *деревянные дома* (5), *поселок* (4), *русская* (2), *сельская местность* (2).

В состав оценочной зоны интерпретационного поля концепта «деревня» вошли признаки как с положительной оценкой (*красота* (4), *прекрасно*), так и с отрицательной (*грусть, разруха, убогость*).

Когнитивные признаки энциклопедической зоны, требующие знакомства с ними на базе опыта, обучения, взаимодействия с денотатом концепта, можно объединить в несколько групп:

– признаки, характеризующие деревню как вид населенного пункта: *небольшое поселение* (5), *загородная местность* (2), *за городом* (2), *хутор* (2), *маленький поселок, малочисленная, пригород, провинция, Глуховка, Подмосковье;*

– признаки, описывающие особенности внутреннего устройства деревни: *огород* (9), *плохие дороги* (3), *земля* (2), *нет дорог* (2), *околица* (2), *одна большая улица, окраина, проселочная дорога, ферма, колхоз;*

– признаки, называющие жителей деревни: *колхозники, сельский голова, фермеры.*

В составе утилитарной зоны были выявлены признаки, выражающие прагматическое отношение информантов к денотату концепта: *молоко* (8), *живность* (4), *лето* (4), *отдых* (4), *хозяйство* (4), *грибы* (2), *каникулы* (2), *зимняя рыбалка; медовый месяц; место жительства; жизнь; обжорство; овощи; посиделки; речка с раками; фрукты; яблоки; яйца; где живу, где работаю.*

В регулятивную зону рассматриваемого концепта вошли следующие когнитивные признаки, предписывающие, что надо, а что не надо делать в сфере, «покрываемой» концептом: *работа, труд.*

К социально-культурной зоне были отнесены когнитивные признаки, отражающие связь концепта с бытом и культурой народа:

– признаки, характеризующие социально-экономическое положение деревни в современной России: *далеко* (4), *глушь* (3), *безлюдное место, далекое село, жизнь без технологий, бедность, безработица, вымирающая, заброшенная, остатки, пьянство, пьянь;*

– признаки, выражающие восприятие деревни как места, с которым информантов связывают тесные отношения: *бабушка* (8), *родное место* (3), *детство* (2), *истоки, родная, старики, родня, подруги;*

– признаки, указывающие характерные для русской деревни виды строений: *избы* (6), *баня* (2), *сруб* (2), *клуб;*

– признаки, отражающие связь городской жизни с деревней: *передача* (3), *мечта горожанина* (2), *институт, новости по ТВ;*

– признаки, подчеркивающие принадлежность деревни к русской культуре: *Россия* (2), *русское раздолье;*

– признаки, характеризующие жителей деревни: *малообразованный человек* (4), *дружный народ, простота, простые люди;*

– признаки, отражающие связь концепта с традициями русской литературы и

фольклора: *сказка, стихи*;

– признаки, выраженные прецедентными текстами: *«Деревня дураков» (4), «В деревню, к тетке, в глушь, в Саратов», «Вот моя деревня», «Гуси-гуси, га-га-га ...», потемкинские деревни.*

Исследование содержания и структуры концепта «деревня» в языковом сознании носителей русского языка в условиях гетерогенного языкового окружения показало отсутствие жесткой закреплённости структурных компонентов концепта за определёнными полевыми зонами. Так, чувственный образ пронизывает все поле, от ядра до крайней периферии. Информационное содержание охватывает ядро, ближнюю и дальнюю периферии. Когнитивные признаки, составляющие интерпретационное поле, входят в ближнюю, дальнюю и крайнюю периферии.

Литература

1. Введение в когнитивную лингвистику : [учебное пособие / З. Д. Попова, И. А. Стернин, В. И. Карасик, А. А. Кретов, О. О. Борискина, Е. А. Пименов, М. В. Пименова; отв. ред. М. В. Пименова]. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2005. – 220 с. – (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 4).
2. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина; под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филологический фак-т МГУ, 1996. – 245 с.
3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика : [учебное пособие] / З. Д. Попова, И. А. Стернин; Федеральное агентство по образованию, Воронежский гос. ун-т. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2010. – 320 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).
4. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
5. Тарасов Е. Ф. Языковое сознание – перспективы исследования (предисловие) / Е. Ф. Тарасов // Языковое сознание : содержание и функционирование : XIII Международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации : [тезисы докладов, 1-3 июня 2000 г., Москва / гл. ред. Е. Ф. Тарасов]. – М. : Институт языкознания РАН и МГЛУ, 2000. – С. 3-4.

УДК 811.161.1'06

Маслова А.Н., ассистент

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕКТИВНЫХ ТАКТИК В «ОТКРЫТОМ ПИСЬМЕ»

В современном масс-медийном политическом дискурсе представлен чрезвычайно широкий набор явлений, реализующих языковую агрессию. К разряду таких явлений можно отнести и инвективные тактики. Вслед за Арутюновой Н.Д. можно вывести следующее определение данному понятию: «инвективные тактики – это совокупность спланированных агрессивных речевых действий, осуществляющихся с помощью экспрессивных, негативно оценочных лексических единиц, воспроизводящих, благодаря своей семантике, определённый социальный антиидеал, целью которого является снижение социального статуса оппонента и, возможно, причинение психологического вреда объекту» [1, с. 23].

План содержания высказывания в «открытом письме» состоит из нескольких различных слоев: то или иное утверждение может быть как явным (эксплицитным), так и скрытым (имплицитным).

К эксплицитности, как к текстовой категории, относятся такие утверждения, которые имеют свое собственное, полное, непосредственное словесное выражение. Как писал К.А. Долинин: «значение или эксплицитное содержание высказывания (текста) – это содержание, которое непосредственно выражено совокупностью языковых знаков, из которых это высказывание составлено. Эксплицитное содержание – это то, что сказано «открытым

текстом» [3, с. 106]. Данные лексические единицы имеют объективное значение, но при определенном сочетании с другими лексемами, изменяя свою семантику, они приобретают оценочный характер, образуют новую эстетическую реальность, воспроизводят авторскую оценку описанных событий.

В современном жанре «открытое письмо» очень распространенным является употребление слов и словосочетаний в противоположном значении, использование лексических единиц чаще всего с сатирическим оттенком. Примером является следующая фраза из открытого письма преподавателя Сумского университета: *«Сьогодні я прочитав відкритого листа від «лідерів» органів студентського самоврядування, у якому засуджуються дії студентки Києво-Могилянської академії Дарини Степаненко»*. Итак, после прочтения высказывания ощущается негативное отношение автора письма к студенческому самоуправлению; с целью придания данной лексеме отрицательной коннотации, адресант берет в кавычки лексическую единицу – «лідерів» –, и тем самым наделяет ее антонимичным лексическим значением, а также вносит в текст оскорбительный оттенок.

Следующим способом реализации инвективных тактик является использование глаголов с «осуждающей» семантикой или с отрицательной оценочностью. Так, например, в открытом письме, где автор высказывает свое мнение относительно действий студенческого самоуправления, находим подтверждение вышесказанному: *«Підписом під заявою студентське самоврядування зганьбило всіх студентів політеху»*. Глагол «зганьбити» даже вне украинского контекста негативно влияет на сознание читателей и вызывает осуждение по отношению к лицам, решившихся на какой-либо неблагоприятный поступок. Использование автором именно этой лексемы с оттенком унижения формирует отрицательное отношение, в данном конкретном случае, ко всему самоуправлению политеха.

Часто употребляемыми в текстах «открытых писем» являются инвективы окказионального характера и каламбуры, направленные на унижение или оскорбление адресата. К неологизации прибегли фанаты киевского футбольного клуба «Арсенал» в открытом письме к Л.Черновецкому: *«Щиро віримо, що ФК «Арсенал» переживе ваше мерство»*. Чувствуется пренебрежительное отношение, оскорбление, осуждение деятельности чиновника, выраженное в окказиональной словоформе «мерство», образованной от названия должности главы города – «мер».

Большую роль в тексте играет наличие имплицитного содержания, которое возникает вследствие того, что определенная часть смыслового содержания не получает формального выражения. Имплицитное есть опосредованная форма выражения мысли языком. Имплицитное выражается и постигается адресатом на основе эксплицитного и в этом смысле зависит от него. Так, В.Х. Багдасарян утверждает: «мыслительный акт можно сравнить с айсбергом: эксплицитное – его надводная часть, а имплицитное – «надводная» [2, с. 59].

Степень инвектогенности текстов «открытых писем» может быть разной, от почти открытого обвинения до тонких намеков оскорбительного характера в чей-либо адрес. «Скрытность» помогает замаскировать отрицательные значения высказывания, сделать инвективу (обиду) имплицитной, неявной, при этом негативность номинаций и оценок однозначно понимается носителями языка, воспринимается как оскорбление, но не подпадает под юридическую квалификацию правонарушений.

Существует «большой арсенал имплицитных приемов, с помощью которых говорящий может выразить негативное отношение к адресату» [4, с. 22].

В современном политическом дискурсе мало примеров честного ведения борьбы. Людям часто свойственно дихотомическое восприятие мира. Это разделение его на взаимоисключающие альтернативы: хороший – плохой, свой – чужой, друг – враг и др. Образ врага – одно из фундаментальных понятий общественного сознания. Конструирование и внедрение иллюзорного врага – основа манипулирования широкими массами.

Так, в открытом письме Ю.В. Тимошенко находим именно такой прием разделения политической системы на «своих – чужих»: *«З ким ти – з підлістю та рабством чи зі*

справжніми людськими цінностями?». Данное выражение формально никого не обижает и не оскорбляет, но наделено имплицитным значением, направленным на осуждение политических действий оппонентов. Автор письма позиционирует себя со светлой и моральной стороной жизни, а политиков противоположных сил – с людьми, способными на подлость и порабощение своего народа. Это универсальный атрибут отвлекающих и переориентирующих воздействий.

Весьма распространенным приемом является употребление псевдоимперативов в побудительных предложениях: *«Ні в чому собі і своїм діткам не відмовляйте, щасливі мами!»*. Используется глагольная форма, которая по внешнему виду совпадает с императивом, но имеет антонимическое значение. Адресант использует с отрицательной коннотацией квазиимперативную конструкцию. Противопоставление происходит одновременно со стороны подлежащего и глагола-предиката: *«щасливі мами // «не відмовляйте»*, – с целью двойного выражения осудительных мыслей. Пример содержит имплицитное проявление инвективы и скрытой агрессии.

Эксплицитность не может отдельно существовать от имплицитного выражения определенного суждения в тексте. Он – сложное единство, которое трудно разделить на отдельные части: *«А ви, шановна Юліє Володимирівно, замість того, щоб підняти Україну як державу, пхаєте її у НАТО»*. Наличие глагола *«пхати»* с осудительной семантикой и уважительного обращения *«шановна»* в одном контексте свидетельствует о синтезе эксплицитного и имплицитного содержания, которые усиливают воздействие на адресанта и широкую читательскую массу.

Таким образом, основной целью реализации инвективных тактик в текстах «открытых писем» является привлечение внимания читательской массы, высмеивание определенных общественных и личностных недостатков, критика и осуждение деятельности известных политиков, чиновников, уличение и осуждение недостойных действий и т.п.

В современном политическом дискурсе возникает необходимость в применении различных лингвистических приемов, позволяющих, с одной стороны, скрывать отдельные участки информации, а с другой – сделать их более выразительными с целью привлечения внимания читателя и формирования в сознании определенной модели восприятия любого явления. Все многообразие такого рода лингвистических приемов реализуется в различных инвективных тактиках.

Литература

1. Арутюнова Н.Д. Виды игровых действий // Логический анализ языка. Концептуальные поля игры/ Отв. ред. член-корр. Н.Д. Арутюнова. – М.: Индрик, 2006
2. Багдасарян В.Х. Проблема имплицитного. – Ереван: АН АрмССР, 1983. – 138с.
3. Долинин К.А. Интерпретация текста: французский язык. – М.: КомКнига, 2005. – 304с.
4. Лисоченко Л.В. Высказывания с имплицитной семантикой: (логический, языковой и прагматические аспекты). – Ростов-н/Д: Изд-во Ростовского университета, 1992. – 153с.

УДК 81'35

Просцевичус В.Э., кандидат филологических наук, доцент

ОРФОГРАФИЯ БЕЗ ПРАВИЛ: КАК ЭТО БЫЛО

Интонационная компонента события высказывания — как предмет собственно лингвистического интереса — находится пока на той же периферии системных исследований, с которой ее безуспешно пытался в свое время переместить М. М. Бахтин. По иронии научного поиска, реальный шанс привлечь внимание к этой, важнейшей составляющей вербальной коммуникации предоставляют маргиналии же этой коммуникации. В данном случае я имею в виду т. н. «олбанский язык» — коммуникативный эксцесс, оформившийся в поле он-лайновых контактов в блогах, форумах и т. п.

Исследователи блогосферы интерпретируют этот феномен, чаще всего, как сленгоподобное образование, усложненное культивированием эрративов. Соответственно, генезис «олбанского языка» связывают с т. н. экстралингвистическими факторами: специфическим социо-культурным цензом обитателей Сети и определяемыми этим цензом коммуникативными приоритетами.

Я полагаю, что здесь открывается интересная возможность собственно лингвистического анализа. Потребность в нем оправдана еще и тем очевидным обстоятельством, что эрративность «олбанизмов» убедительно препятствует сведению генетической проблематики олбанского языка к его псевдородству со сленгами, разрастающимися почти исключительно за счет лексических, но не грамматических инноваций. Сленговые новообразования тяготеют к беспроblemной орфографии — олбанизмы проблематизируют грамматическую системность. Однако, решающим аргументом в пользу иного, по отношению к сленгам, генезиса олбанизмов является функциональная ограниченность как того, так и другого диалекта: сленг не знает письменной формы — олбанский язык не предназначен для общения вне Сети, стало быть, не знает устной формы. Ключевым фактором завершения высказывания является интонация. Отсутствие в распоряжении «олбаноговорящего» столь значимого ресурса обуславливает критический дисбаланс, открывающий перед высказывающимся неведомый ранее горизонт завершения. Нечто подобное происходит, правда, и с «традиционным» пишущим: он так же вовлечен в ситуацию сведения, практически, к нулю интонационного ресурса завершения высказывания.

В отличие от бесписьменных сленгов олбанский «язык», наоборот, не знает устной формы бытования. В сленге, с одной стороны, и олбанском, с другой, язык выступает в отвлеченных манифестациях, в обыденной жизни языка взаимосотносящихся в событии высказывания в каждый момент его осуществления. Это взаимосотнесение следует понимать не как взаимодействие, но как взаимообусловленность. Грамматическая кодификация представляет собой материально поверяемое идеальное стремление слова к самотождественности. Идеальная же самотождественность слова является неременным условием самой возможности интонации. Сознание, не содержащее установки на такую самотождественность, просто не воспринимало бы интонацию — образование акустической иноформы *того же* слова. Грамматическая кодификация — это превращенное интонирование. «Вытеснение» интонации на письмо индуцирует в языке потребность в кодификации. Содержание «олбанского феномена» — не изобретение альтернативной орфографии, а генезис орфографии как таковой: язык «застигнут» в момент утраты интонационной составляющей высказывания и, как ближайшее следствие, утраты установки на идеальную самотождественность слова. Язык реагирует на это событие учреждением культа материальной тождественности: запретом на инописание.

Литература

1. Словарь трудностей русского языка / Д.И.Розенталь. – М.: Рольф, 2001. – 832с.
2. Панов М.В. И все-таки она хорошая. Рассказ о русской орфографии, ее достоинствах и недостатках / М.В. Панов. - М.: Русский язык, 1996. – 243с.

УДК 811.161.1'27(043)

Ситникова Е.В., кандидат филологических наук, доцент.

КОНЦЕПТ «ВОДКА» В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ ПО ДАННЫМ СВОБОДНОГО АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА

Для объяснения внутренних процессов языкового сознания человека в когнитивной лингвистике используется термин «концепт». Данный термин потребовался когнитивистам для того, чтобы объединить множество разнообразных единиц ментального словаря неким родовым понятием, отвечающим представлению о тех смыслах, которыми оперирует

человек в процессах мышления и которые отражают содержание опыта и знания, содержание результатов всей человеческой деятельности и процессов познания мира в виде некоторых «квантов» знания.

Е.С. Кубрякова понимает концепт как «оперативную содержательную единицу памяти, концептуальной системы, всей картины мира, отраженной в человеческой психике» [2, 90].

Некоторые ученые интерпретируют концепты как единицы мышления, а не памяти, отталкиваясь от того, что основное назначение концептов – обеспечение процесса мышления. З.Д. Попова и И.А. Стернин, например, определяют концепт как дискретное ментальное образование, являющееся базовой единицей мыслительного кода человека, обладающее относительно упорядоченной внутренней структурой, представляющее собой результат познавательной деятельности личности и общества и несущее комплексную, энциклопедическую информацию об отражаемом предмете или явлении, об интерпретации данной информации общественным сознанием и отношении общественного сознания к данному явлению или предмету [3, 34].

Близко к данному пониманию концепта, предложенное М.В. Пименовой: «Концепт – это некое представление о фрагменте мира или части такого фрагмента, имеющее сложную структуру, выраженную разными группами признаков, реализуемых разнообразными языковыми способами и средствами. Концептуальный признак объективируется в закреплённой и свободной формах сочетаний соответствующих языковых единиц – репрезентантов концепта. Концепт отражает категориальные и ценностные характеристики знаний о некоторых фрагментах мира. В структуре концепта отображаются признаки, функционально значимые для соответствующей культуры. Полное описание того или иного концепта возможно только при исследовании наиболее полного набора средств его выражения» [1, 10].

На сегодняшний день не существует единой теории, четко определяющей структуру концепта. Однако все лингвисты, разрабатывающие проблемы концептуализации знаний, отмечают, что концепт имеет определенную структуру. Данная структура носит нежесткий характер. Это связано с активной динамической ролью концепта в процессе мышления – он все время функционирует, актуализируется в разных своих составных частях и аспектах, соединяется с другими концептами и отталкивается от них.

В работах З.Д. Поповой и И.А. Стернина «Когнитивная лингвистика» [3] и «Очерки по когнитивной лингвистике» [4] представлена полевая модель структуры концепта. Данная модель дает наиболее полное представление о структуре концепта. Подобно полевой модели значения слова (архисема в ядре, дифференциальные семы на ближней периферии, скрытые семы на дальней периферии), ученые предположили, что и концепт имеет многокомпонентную и многослойную организацию, которая может быть выявлена через анализ языковых средств ее репрезентации.

Согласно Е.Ф. Тарасову, языковое сознание исследуется через овнешняющие его содержание языковые средства, к которым относятся отдельные лексемы, словосочетания, фразеологизмы, тексты, ассоциативные поля и ассоциативные тезаурусы как совокупность этих полей [5, 3].

Ассоциативное поле моделируется в результате проведенного свободного ассоциативного эксперимента из вербальных реакций информантов на определенное словосочетание. Данное поле представляет собой языковой материал, овнешняющий языковое сознание, а его анализ позволяет выявить содержание и структуру концептуализируемого предмета или явления как единицы языкового сознания.

Представляется интересным рассмотреть когнитивные признаки и смысловой объем концепта «водка» в языковом сознании носителей русского языка.

Концепт «водка» – один из центральных концептов русской концептосферы. Несмотря на то, что пшеничный спирт как один из компонентов водки изобрели арабы, водка считается русским национальным крепким алкогольным напитком. Ее используют как повод порадоваться и поплакать, обмыть удачную покупку и залить горе, отметить долгожданную

встречу и проводить в дальний путь, снять стресс и вылечить депрессию. Водка в России является универсальным и незаменимым продуктом, про нее пишут романы и стихи, о ней поют песни и слагают легенды.

Смоделировать ассоциативное поле концепта «водка» оказалось возможным в результате проведения свободного ассоциативного эксперимента среди носителей русского языка, проживающих в Украине, США, в странах Европейского союза (Греция, Кипр, Италия, Нидерланды, Германия) и Азии (Индия, Израиль). В эксперименте приняли участие 350 человек. Возраст испытуемых варьировался от 15 до 85 лет. Всего было получено 356 ассоциативных реакций, среди которых выделяются 258 повторяющихся реакций и 98 единичных реакций. В образованном ассоциативном поле отмечается 151 ассоциат. Число повторяющихся ассоциатов равно 53. Отмечен 1 случай отказа от предоставления реакции на стимул «водка», что свидетельствует об актуальности данного концепта для русского языкового сознания.

Согласно З.Д. Поповой и И.А. Стернину, в описании концепта необходимо разграничивать содержание концепта и структуру концепта. Содержание концепта образовано когнитивными признаками, отражающими отдельные признаки концептуализируемого предмета или явления, и описывается как совокупность этих признаков. Содержание концепта внутренне упорядочено по полевому принципу – ядро, ближняя, дальняя и крайняя периферия. Принадлежность к тому или иному полевому участку содержания определяется яркостью признака в сознании носителя соответствующего концепта.

При рассмотрении содержания концепта «водка» были выявлены следующие полевые участки:

– ядро: *праздник (19), застолье (17), алкоголь (15), селедка (10), бутылка (9), гулянка (8), пьянка (8), соленый огурчик (8), веселье (7);*

– ближняя периферия: *головная боль (7), пьянство (7), спиртной напиток (7), спиртное (7), алкоголик (6), похмелье (6), спирт (6), горькая (5), сорок градусов (5), стопка (5), болезнь (4), выпивка (4), закуска (4), зло (4), перегар (4), пьяные (4), рюмка (4), самогон (4), алкаш (3), драки (3), зеленый змей (3), магазин (3), мороз (3), напиток (3), опьянение (3), пьяная компания (3), реклама (3), Россия (3);*

– дальняя периферия: *черный хлеб (3), шумная компания (3), водка пить, земля валяться (2), дебошир (2), гибель народа (2), горько (2), друзья (2), крепкий напиток (2), коньяк (2), отравы (2), песня Лепса (2), подделка (2), пшеничная (2), пьяница (2), ссориться (2), фу, какая гадость! (2);*

– крайняя периферия: *акциз; алкоголизм; бар; белая горячка; беленькая; божий нектар; болезнь общества; бомж; вино; вода; водка без пива – деньги на ветер; водка «Буратино» – почувствуй себя дровами; вонь; Восьмое марта; вредно для здоровья; вчерашний вечер; горилка; горькая вода; горький напиток; горячительный напиток; граненый стакан; жидкость; журавли; зависимость; застолье у русских; зачем?; злая вода; колбаса; компресс; крик; кровавая Мэри; ликеро-водочный завод; лимон; литровая; магарыч; «Медовуха»; менделеевское творение; молодость; «Мороша»; мужская компания; напиток мужчин; невкусно; негатив; недолгое веселье; «Немирофф»; не нравится; не пить; неприятное поведение людей; неприятный напиток; несчастье; общежитие; отвращение; пагубное пристрастие; паленка; пельмени; пиво; пить; пицца; плавленый сырок; плохо; подвиги; пойло; покупают; пол-литра; поминки; посиделки; после первой не закусывают; потеря контроля над собой; презирать; привычка; прозрачная жидкость; пьяный в канаве; пьяный дебош; пьянь непробудная; работа; разговоры; расчетная единица за работу; ресторан; русские отдыхают; сигареты; скандалить; сногшибающий напиток; согреться; сорок процентов алкоголя; с перцем; стекло; супермаркет; тепло; тошнота; трагедия семей; ух!; холодненькая; хорошее настроение; «Хортица»; шампанское; юбилей; C₂H₅ОН.*

Структура концепта, по мнению З.Д. Поповой и И.А. Стернина, включает образующие концепта базовые компоненты – чувственный образ, информационное содержание и

интерпретационное поле, и описывается как перечисление когнитивных признаков, принадлежащих каждому из структурных компонентов концепта.

Чувственный образ в структуре концепта «водка» образован следующими перцептивными признаками:

- зрительные образы: *бутылка* (9), *реклама* (3), *литровая*, *пол-литра*, *прозрачная жидкость*, *стекло*;
- вкусовые образы: *горькая* (5), *горько* (2), *фу*, *какая гадость!* (2), *горькая вода*, *горький напиток*, *невкусно*, *неприятный напиток*;
- обонятельные образы: *перегар* (4), *вонь*;
- тактильные образы: *холодненькая*;
- внутренние ощущения: *тепло*, *тошнота*.

В состав чувственного образа вошел также метафорический признак *божий нектар*, характеризующий восприятие участниками эксперимента водки как живительного напитка.

Информационное содержание исследуемого концепта включает признаки, определяющие его основные, наиболее важные отличительные черты: *алкоголь* (15), *спиртное* (7), *спиртной напиток* (7), *спирт* (6), *сорок градусов* (5), *напиток* (3), *вода*, *сорок процентов алкоголя*, *с перцем*, C_2H_5OH .

Интерпретационное поле концепта «водка» представлено несколькими зонами, организованными близкими по содержанию когнитивными признаками. В состав оценочной зоны вошли признаки, выражающие как положительную (*хорошее настроение*, *ух!*), так и отрицательную оценки (*зло* (4), *отрава* (2), *зачем?*, *злая вода*, *негатив*, *не нравится*, *неприятное поведение людей*, *несчастье*, *отвращение*, *пагубное пристрастие*, *плохо*, *пойло*, *презирать*, *пьянь непробудная*).

Энциклопедическая зона объединяет когнитивные признаки, требующие знакомства с ними на базе опыта, обучения, взаимодействия с денотатом концепта:

- признаки, указывающие на последствия употребления водки: *головная боль* (7), *похмелье* (6), *болезнь* (4), *драки* (3), *опьянение* (3), *гибель народа* (2), *дебошир* (2), *ссориться* (2), *алкоголизм*, *белая горячка*, *болезнь общества*, *зависимость*, *крик*, *недолгое веселье*, *подвиги*, *потеря контроля над собой*, *привычка*, *пьяный в канаве*, *пьяный дебош*, *разговоры*, *сигареты*, *скандалить*, *трагедия семей*;
- признаки, указывающие на напитки, содержащие этанол: *самогон* (4), *коньяк* (2), *вино*, *горилка*, *пиво*, *шампанское*;
- признаки, указывающие на торговые марки, выпускающие водку: *«Медовуха»*, *«Мороша»*, *«Немирофф»*, *«Хортица»*;
- признаки, указывающие на любителей горячительного: *алкоголик* (6), *пьяные* (4), *алкаш* (3), *пьяная компания* (3), *шумная компания* (3), *пьяница* (2), *бомж*, *мужская компания*, *напиток мужчин*;
- признаки, указывающие на места приобретения водки: *магазин* (3), *ликеро-водочный завод*, *супермаркет*;
- признаки, указывающие на то, из какого сырья сделана водка: *пшеничная* (2);
- признаки, служащие отличительными характеристиками водки: *крепкий напиток* (2), *горячительный напиток*, *жидкость*, *сногшибающий напиток*;
- признак, указывающий на общегосударственный налог, устанавливаемый на водку как предмет массового потребления: *акциз*;
- признак, указывающий на создателя водки: *менделеевское творение*;
- признаки, описывающие случаи использования водки: *молодость*, *работа*;

Утилитарная зона организована когнитивными признаками, выражающими утилитарное, прагматическое отношение людей к денотату концепта, знания, связанные с возможностью и особенностями его использования для каких-либо практических целей:

- признаки, описывающие особенности использования водки для приведения в возбужденное состояние: *пьянство* (7);
- признаки, описывающие особенности использования водки для питья: *стонка* (5),

рюмка (4), *граненый стакан*;

– признаки, описывающие возможности использования водки в лечебных целях: *компресс*;

– признаки, описывающие особенности использования водки для приведения в комфортное состояние: *согреться*;

– признаки, описывающие возможности использования водки как вознаграждения за что-либо: *магарыч, расчетная единица за работу*.

В регулятивную зону вошли когнитивные признаки, предписывающие, что надо, а что не надо делать в сфере, «покрываемой» концептом: *вредно для здоровья, не пить, пить, покупают, после первой не закусывают*.

К социально-культурной зоне были отнесены когнитивные признаки, отражающие связь концепта с бытом и культурой народа:

– признаки, характеризующие обстоятельства, способные быть основанием для употребления водки: *праздник (19), гулянка (8), веселье (7), мороз (3), друзья (2), Восьмое марта, поминки, посиделки, русские отдыхают, юбилей*;

– признаки, характеризующие то, чем заедают водку: *селедка (10), соленый огурчик (8), закуска (4), черный хлеб (3), колбаса, лимон, пельмени, плавленый сырок*;

– признаки, характеризующие процесс, связанный с употреблением водки: *застолье (17), пьянка (8), выпивка (4), застолье у русских*;

– признаки, подчеркивающие принадлежность водки к русской культуре: *Россия (3), песня Лепса (2), подделка (2), беленькая, журавли, пицца, паленка*;

– признаки, характеризующие места употребления водки: *бар, общежитие, ресторан*;

– признак, характеризующий водку как один из компонентов коктейля: *кровавая Мэри*;

– признаки, выраженные прецедентными текстами: *зеленый змий (3), водка «Буратино» – почувствуй себя дровами*;

Паремиологическую зону организуют поговорки *водка пить, земля валяться (2) и водка без пива – деньги на ветер*, отражающие исторические представления об отношении народа к рассматриваемому концепту.

Анализ содержания и структуры концепта «водка» в языковом сознании носителей русского языка, находящихся в условиях гетерогенного языкового окружения, позволил сделать следующие выводы. В описании концепта необходимо разграничивать содержание концепта и структуру концепта. Отношения между отдельными структурными компонентами концепта и его полевой организацией не симметричны. Чувственный образ концепта, его информационное содержание и интерпретационное поле пронизывают все ассоциативное поле, от ядра до крайней периферии. Лишь паремиологическая зона преимущественно составляет крайнюю периферию содержания концепта.

Литература

1. Введение в когнитивную лингвистику : [учебное пособие / З.Д. Попова, И.А. Стернин, В.И. Карасик, Е.А. Пименов; отв. ред. М.В. Пименова]. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2005. – 220 с. – (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 4).

2. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков; под общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М. : Филологический фак-т МГУ, 1996. – 245 с.

3. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика : [учебное пособие] / З.Д. Попова, И.А. Стернин; Федеральное агентство по образованию, Воронежский гос. ун-т. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2010. – 320 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация).

4. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.

5. Тарасов Е.Ф. Языковое сознание – перспективы исследования (предисловие) / Е.Ф. Тарасов // Языковое сознание : содержание и функционирование : XIII Международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации : [тезисы докладов, 1-3 июня 2000 г., Москва / гл. ред. Е.Ф. Тарасов]. – М. : Институт языкознания РАН и МГЛУ, 2000. – С. 3-4.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

УДК 378.147.221(043)

Басенко Г. Н., старший преподаватель

**ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ ВНЕАУДИТОРНОЙ
САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ**

Принцип оптимизации самостоятельной учебной деятельности студентов в процессе обучения иностранным языкам является одним из ведущих принципов, выделяемых лингводидактами. Реализация данного принципа в учебном процессе предполагает, прежде всего, организацию непрерывного информационного взаимодействия участников образовательного процесса, которыми в современных условиях принято считать не только преподавателей и студентов, но и средства обучения, функционирующие на базе информационных и коммуникативных технологий [1, с. 55].

В связи с этим большое значение приобретает наличие на базе учебного заведения компьютерных классов для обеспечения доступа студентов к различного рода информационным ресурсам. В частности, на базе научной библиотеки Мариупольского Государственного Университета работает электронный читальный зал, где можно ознакомиться с имеющимися в библиотеке университета авторскими электронными средствами образовательного назначения, методическими указаниями, тестовыми заданиями и получить их на свой электронный носитель.

Для того чтобы СРС была успешной, необходимы четкие методические указания по ее выполнению. Основные приемы управления СРС по иностранному языку - это инструктаж и регулярные индивидуальные консультации преподавателя, программирование учебных материалов и контроль. Преподаватель должен постоянно следить за ходом выполнения заданий, разъяснять цели работы на каждом ее этапе, контролировать понимание этих целей, при необходимости корректировать работу студентов. Программирование познавательной деятельности студентов во время самостоятельной работы осуществляется разработкой системы упражнений с ключами, как средством самоконтроля, на этапе подготовительной предречевой подготовки (упражнения с одновариантным решением). Другим средством самоконтроля во время СРС по иностранному языку являются инструкции, предусматривающие порядок и характер действий студентов и предупреждающие его от возможных ошибок, и модели – образцы решений.

В рамках нашего исследования рассмотрим особенности оптимизации самостоятельной работы магистрантов в процессе обучения иностранным языкам. Приоритет отводится профессионально-деловой сфере по направлению подготовки (например «Деловой иностранный язык», «Профессиональный иностранный язык»). Магистрантам предоставляются самостоятельность при выборе текстового материала. Это могут быть научные статьи, монографии, диссертации, представляющие для студентов профессиональный и научный интерес. Мы выделяем три основных этапа в самостоятельной работе с магистрами по английскому языку: подготовительный, операционный, контрольный [3, с. 159]. Так, например, на подготовительном этапе, касающемся перевода оригинального текста, преподаватель на занятии знакомит магистрантов с рабочими источниками информации и порядком пользования ими. Особое внимание обращает на перевод терминов, а также многокомпонентных терминологических сочетаний. Немаловажное значение на подготовительном этапе имеет работа преподавателя по структуре, схеме научной статьи, которая может быть представлена следующим образом: заголовок, сведения об авторе, ключевые слова, аннотация, методы и материалы, результаты, обсуждения полученных результатов, заключение рекомендации, выводы и литература.

При подготовке студентов к самостоятельной работе преподавателю следует обратить внимание на существование слов и словосочетаний, используемых для связи отдельных частей высказывания. Как правило, у студентов при самостоятельной работе возникает немало сложностей в этой области. Среди них хотелось бы выделить следующие:

- средства связи, указывающие на порядковую последовательность мыслей и действий;
- средства связи, выражающие присоединение к высказыванию или развивающие мысль;
- средства связи, выражающие противопоставление;
- средства связи, показывающие, что высказывание является следствием сказанного ранее.

Магистранты самостоятельно выбирают научный текст для перевода, используя полученные знания на аудиторных занятиях. На наш взгляд, объем текста предложенного на перевод в качестве задания для самостоятельной работы на один раз, не должен превышать четырех тысяч печатных знаков с пробелами. Полагаем, что это позволит преподавателю более качественно осуществить проверку представленного научного текста. При проверке особое внимание следует обратить на затруднения грамматического и стилистического характера, возникшие у магистрантов в процессе выполнения задания. Из опыта практической работы можно сделать вывод, что эти затруднения, в основном, связаны с переводом терминов, не отраженных в словарях, а также случаями отступления от прямого порядка слов в английском предложении. Мы рекомендуем в качестве дополнительного средства контроля постраничный словарь, который может быть использован в качестве опоры при проверке качества выполненного перевода.

Говоря об оптимизации внеаудиторной самостоятельной работы студентов-магистрантов в процессе обучения иностранным языкам, следует отметить широкое и разнообразное использование в учебном процессе заданий творческого характера. Так, например, при изучении такой темы как «Научно-практическая конференция» мы предлагаем студентам проведение этого научного мероприятия с целью приобщения к международной научной коммуникации. Идет большая подготовительная работа. Магистранты самостоятельно готовят тексты докладов на английском языке по предложенной теме конференции. Заполняют заявки участников, готовят план проведения, включая все основные этапы проведения научно-практической конференции. Таким образом, они становятся активными участниками данной конференции и приобретают опыт работы в ней. Полагаем, что в дальнейшем это позволит будущим молодым ученым выработать навыки регулярной научной деятельности. Хотелось бы подчеркнуть, что уже накоплен некоторый положительный опыт в этой области. Магистранты нашего университета принимают активное участие во всеукраинских и международных научных конференциях.

Таким образом, оптимизация самостоятельной познавательной деятельности студентов-магистрантов при изучении иностранного языка – это совместная деятельность преподавателей и студентов, продуктивность которой во многом зависит от инициативной позиции преподавателя. Организация самостоятельной внеаудиторной работы требует от преподавателя большой предварительной работы по определению содержания, дозировки и методов контроля СРС, разработки четких методических указаний по ее выполнению и инструкций для магистрантов.

Литература

1. Есенина Н. Е. Методические принципы формирования профессионально ориентированного иноязычного информационного взаимодействия/ Н.Е. Есенина // Высшее образование сегодня. - №10. – 2013. – С. 54-58.
2. Шкодина Я. А. Недостаточная автономия студентов как проблема преподавания иностранного языка в вузе и метода проектов как эффективный путь ее решения/ Я. А. Шкодина // Изв. Пензенского гос. пед. ун-та. – 2008. - №10. – С. 157-161.
3. Юшко Г. Н. Научно-дидактические основы организации самостоятельной работы

студентов в условиях рейтинговой системы обучения / Г. Н. Юшко // Ростов-Н/Д: Изд-во Рост. гос. ун-та, 2001. – 23 с.

4. Семашко П. В. Организация самостоятельной работы студентов на старших курсах / П. В. Семашко, А. В. Семашко. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.nttu.sci-nnov.ru>.

УДК 802.0:378.147

Гапеева И. В., кандидат филологических наук, доцент

КЛАССИФИКАЦИЯ МЕТОДОВ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗАХ

Анализ традиционно сложившихся форм, методов и средств организации и проведения занятий в высших учебных заведениях показывает, что в учебном процессе в основном преобладает репродуктивность при восприятии и усвоении информации. Данные исследований свидетельствуют о том, что эти трудности связаны с отсутствием умений и навыков самостоятельной учебной работы, неумение работать с книгой, анализировать информацию большого объема, четко и ясно излагать свои мысли и т.д. Кроме того, основная активность в обучении остается за преподавателем. Исследования показали, что почти на 80% всех практических занятиях преобладает монолог преподавателя. При проведении практических занятий доминирует в основном преподаватель вместо студента. В итоге 2/3 объема учебного времени занимает активность педагога, а не обучаемого. Хотя известно, что человек доподлинно владеет лишь тем, что он добывает самостоятельным трудом.

Соответственно, возрастает актуальность исследований, посвященных разработке активных методов обучения.

В последнее время методы активного обучения привлекают значительное внимание специалистов. Основу их применения составляют следующие экспериментальные данные: в памяти человека запечатлется до 90% того, что он делает; 50 % того, что он видит и только 10 % того, что он слышит.

Активными методами обучения можно назвать такие методы, которые направлены преимущественно на развитие у обучаемых познавательных умений, творческого мышления и способности самостоятельно искать и анализировать учебную информацию. Для них характерна также тесная связь с практикой, направленность на овладение диалектическими методами познания и решения проблем, развитая рефлексия, то есть понимание хода своей мысли, произвольная регуляция процесса мышления, атмосфера сотрудничества, сотворчества и др.

Сравнение оснований, по которым классифицируются методы активного обучения, показывают, что общими для всех авторов являются следующие признаки:

1. моделирование реальных ситуаций (имитационные методы);
2. активизация мышления (эвристические методы);
3. форма организации участников образовательного процесса (игровые и тренировочные, групповые и индивидуальные методы).

Таким образом, исходя из множества характеристик, можно дать следующее определение: методы активного обучения — это способы организации учебной деятельности, активизирующие познавательную мотивацию, умения и способности обучаемых самостоятельно решать теоретические и практические задачи.

Система активного обучения основывается на объективной зависимости между осуществлением цели — формированием самостоятельной творческой личности, раскрытием и усвоением учебного материала, и на уровне теоретического обобщения, обеспечивающего усвоение сущностных для учебного предмета закономерных связей и зависимостей; методами, определяющими взаимосвязь продуктивной и репродуктивной

деятельности учащихся; организацией на всех этапах самостоятельной познавательной деятельности; динамикой процесса обучения, взаимосвязью между динамикой процесса обучения и познавательными возможностями учащихся.

Литература

1. Артемьева О.А. Активизация познавательной деятельности студента вуза при обучении иностранного языка на основе учебно-ролевых игр./ О.А.Артемьева. — Тамбов, 1997. — 210 с.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод. пособие. / А.А.Вербицкий. — М.: Высш. шк., 2012. — 207 с.
3. Лезова Л.В. Активные методы обучения как средство профессионального самоопределения студентов: автореф. дисс. канд. пед. наук. / Л.В.Лезова — М., 2010. — 24 с.
4. Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи: Навч. посібник для молодих викладачів, аспірантів і майбутніх магістрів / За заг. ред. О. Г. Мороза. — К.: НПУ, 2013. — 267 с.
5. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология. / А.А.Реан, Я.Л.Коломинский. — СПб.: Ключи, 1999. — 389 с.
6. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. / С.Д.Смирнов. — М.: Академия, 2011. — 304 с.

УДК 371.134(025)

Мараховська Н.В., кандидат педагогічних наук, доцент

НАБУТТЯ ПРОФЕСІЙНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНІМ ВЧИТЕЛЕМ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Метою педагогічної практики з іноземної мови є закріплення та поглиблення майбутнім учителем теоретичних знань зі спеціальності, методики викладання іноземної мови, педагогіки та психології, пізнання закономірностей педагогічної діяльності, формування вмінь та навичок застосовувати знання в педагогічній діяльності вчителя загальноосвітнього навчального закладу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури [1; 2] свідчить про те, що можливості набуття професійного досвіду студентами під час проходження педагогічної практики є вивченими недостатньо. Вважаємо за доцільне постійно оновлювати її зміст, впроваджувати нові методи та форми роботи майбутніх учителів іноземної мови. Для цього розробляємо необхідне навчально-методичне забезпечення [3; 2; 5].

Набуття професійного досвіду, на наш погляд, є необхідним для збереження стійкої позиції суб'єкта педагогічної діяльності. Розуміємо останню як систему інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних ставлень до дитини, педагогічної діяльності, самовдосконалення себе як лідера педагогічного процесу. З одного боку, позиція зумовлюється дією внутрішніх джерел активності вчителя, а з іншого – вимогами, очікуваннями і можливостями, що висувуються суспільством. Позиція майбутнього вчителя відбиває сформованість його мотивів, знань та умінь.

Як відомо, зміст діяльності студента-практиканта під час проходження педагогічної практики складається з навчальної та науково-дослідницької роботи. Тому пропонуємо наступні способи набуття професійного досвіду майбутнім вчителем іноземної мови під час проходження педагогічної практики:

1. Проведення *педагогічної майстерні* для підготовки студентів до педагогічної практики в освітніх навчальних закладах за наступними етапами: *діагностичним* (виявлення професійних якостей студентів за допомогою спеціальних тестів); *мотиваційним* (засвоєння студентами акмеологічних ідей, усвідомлення необхідності стати лідером у майбутній професії); *когнітивним* (опанування теоретичних знань з майбутньої професії); *практичним* (виконання спеціальних комунікативних завдань, котрі включають рольові ігри, кейси,

психодрами, мозкові штурми, дискусії, настільні ігри з планування уроків, ігри на створення психологічного клімату, лабіринти, вправи на релаксацію та концентрацію, спостереження, зміцнення довіри; вправи на невербальну комунікацію та просторове сприйняття, дикцію і мовлення; презентації тощо); *рефлексивним* (аналіз SWOT: оцінка студентами власних сильних і слабких сторін, можливостей і загроз).

2. Складання *індивідуальних освітніх маршрутів* (ІОМ) з учнями ЗОШ під час проходження майбутніми учителями педагогічної практики за наступними етапами: *діагностичному* (виявлення прогалин у знаннях учнів та спрямування їх до самостійного їх усунення); *визначення тематичного напрямку*, який має засвоїти учень; *програмування учнем індивідуальної освітньої діяльності* (формулювання цілей, визначення змісту роботи, засобів та способів діяльності, складання плану, встановлення системи контролю і оцінки своєї діяльності); *створення учнями різних видів портфоліо* (навчального, творчого тощо) як пакета матеріалів (документів, грамот, нагород, творчих робіт).

3. Керування *навчально-дослідницькими проектами* (науковими, оглядовими, практико-орієнтованими, організаційно-творчими) учнів ЗОШ за наступними етапами: *вибір теми проекту, його типів; прийняття рішення щодо цілей проекту, його обсягу та змісту, аналіз проблем* (колективне обговорення, «мозковий штурм»); *розподіл учнів у пошукові групи за референтнометричною процедурою; складання плану дій, підбір методів дослідження, розподіл завдань між учасниками* (обговорення в пошукових групах); *пошукова робота над дослідницьким завданням згідно з планом з різноманітними джерелами інформації* (індивідуально кожним членом пошукової групи); *узагальнення та обговорення результатів дослідження* (пошуковою групою); *захист (презентація) проекту з наданням звіту про виконану роботу та результатів проекту* (пошуковою групою); *зовнішня оцінка, експертиза, «нагородження»*.

4. Поширення студентами досвіду проведення *тренінгів* серед учителів загальноосвітніх навчальних закладів та безпосереднє їх використання у процесі проходження педагогічної практики за наступними етапами: *настроювання; закріплення і контроль попередніх знань; презентація нового матеріалу* (виконання «незвичних» ролей учителем-практикантом та учнями); *первинне закріплення нового матеріалу і повторення попереднього* (вирішення проблеми на основі нових і раніше здобутих знань); *комунікативна релаксація; підбиття підсумків* (сумісний аналіз ходу тренінгу і його результатів, їх відповідність очікуванням).

Література

1. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (Проект) / Д. Панасевич, А. Солоденко, Ю. Сухарніков. – ДНУ ПТЗО МОН, 2010. – 16 с.
2. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи : навч. посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студ. магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Освіта, 2005. – 396с.
3. Мараховська Н. В. Методичні рекомендації щодо організації навчання студентів за індивідуальним освітнім маршрутом з метою формування лідерських якостей майбутніх учителів (на прикладі вивчення дисципліни «Іноземна мова») / Н. В. Мараховська. – Маріуполь : Маріупол. держ. гуманітар. ун-т, 2008. – 112 с. – 4,65 авт. арк.
4. Мараховська Н. В. Створення акмеологічного портфоліо як способу формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови / Н. В. Мараховська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журн. – Суми: Сумськ. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, 2010. – Ч. 3 (5). – С. 390–398.
5. Мараховська Н. В. Проведення педагогічної майстерні з метою формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови / Н. В. Мараховська // Професійна підготовка педагога в контексті європейських інтеграційних процесів : зб. наук. пр. – Дрогобич : ДДПУ ім. Івана Франка, 2013. – С. 219-225.

6. Мараховська Н. В. Технологія тривіум-тренінгу в процесі формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови / Н. В. Мараховська. – Маріуполь : Маріупольськ. держ. ун-т, 2011. – 156 с.

УДК 811.111'255.4(043)

Павленко О.Г. кандидат філологічних наук, доцент

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЕТИКИ

Вивчення художнього перекладу як складного міждисциплінарного феномену упродовж останнього часу активізується в Україні. Показово, що увага до перекладної літератури у якості чинника літературних взаємозв'язків зосереджується на її осмисленні в компаративному дискурсі. Такий підхід спрямований на те, щоб принципово увиразнити уявлення про процес розвитку української перекладацтва думки, збагатити національну літературу й культуру новими сюжетами, мотивами і темами. Висвітленню та переосмисленню зазначеної проблеми присвячено ряд ґрунтовних наукових праць (Р. Громяк, Л. Коломієць, Л. Грицик, І. Корунець, М. Лановик, Т. Левицька, П. Рікер, Р. Зорівчак, В. Коптілов, Г. Кочур, О. Медвідь, М. Новікова, О. Тетеріна, О. Рихло, В. Радчук, О. Чередниченко, М. Гарбовський та ін.). Розгляд компаративного дискурсу перекладу, що передбачає обговорення, почасти полеміку навколо перекладацьких питань, відкриває нові перспективи для вивчення його загального контексту. Насамперед це виявляється в зверненні перекладача до всіх скарбів рідної мови, розкритті її можливих потенцій можливостей, що простежуються як на рівні осягнення культурних здобутків інших народів, так і через взаємопроникнення проблематики, жанрів, стилів.

Українське культурне життя другої половини минулого століття – попри відчутний ідеологічний тиск – було прикметне появою нових художніх тенденцій у літературному процесі, підвищенням загального ідейного й інтелектуально-філософського рівнів мистецтва. Чималою мірою це зумовлювалося виходом на мистецьку арену нової генерації – шістдесятників (І. Драч, В. Симоненко, Л. Костенко, Гр. Тютюнник, В. Дрозд, І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Шевчук, Р. Андріяшик, В. Дрозд, Р. Іваничук та ін.), «які були здатні витворити цілокупний портрет епохи в усіх її розмаїтих виявах» [4, с. 73]. Саме цей часовий простір відкриває нову сторінку вітчизняного художнього перекладу іменами перекладачів-шістдесятників Дмитра Паламарчука, Юрія Лісняка, Ростислава Доценка, Олексі Логвиненка, Мара Пінчевського, Володимира Митрофанова, Миколи Дмитренка, Євгена Поповича, Ольги Сенюк, Олександра Тереха, Анатолія Перепаді, які заклали принципово нові підходи до перекладу, що перш за все базуються на засадах співпраці, глибокої поваги як до автора оригіналу, так і до читача перекладу, прагненні перенести чужоземний твір з його семантичними і стилістичними особливостями на національний ґрунт.

Дослідження здобутків культурної взаємодії між українською та англійською літературами, поза сумнівом, актуалізується саме нині, коли соціокультурна ситуація визначає домінуючу роль художніх перекладів. Тим часом фаховий аналіз цих перекладів ще не сягнув концептуального рівня особливо з позицій сучасної літературознавчої компаративістики. Таким чином, сьогочасність теми – в спробі цілісної характеристики еквівалентного компаративу українського художнього перекладу доби шістдесятництва, що сприятиме більш глибокому теоретичному осмисленню та увиразненню загальної історії вітчизняного художнього перекладу.

Із погляду П. Топера, «... переклад – це витвір мистецтва слова особливого роду, ... який функціонує в іншомовному середовищі як самостійний твір словесного мистецтва, ... існує на межовій смузі зіткнення двох культур, ... відмінності між якими можуть бути зрозумілими у їх об'єктивній обумовленості мовними особливостями, середовищем, часом, читацьким сприйняттям, літературними традиціями і, звичайно, – індивідуальністю

перекладача, тією «творчою лінзою», пройшовши через яку і неминуче переломившись, твір з'являється у новому обличчі» [5, с. 219]. Саме так можна схарактеризувати перекладацькі версії українських майстрів слова. Здійснені ними переклади зберігають значення самостійних художніх зразків, таким чином увиразнюючи надбання вітчизняної літератури.

Українські версії англomовної прози чи не яскравіше висвітлюють творчі «знахідки» перекладачів у відтворенні національно-історичної специфіки першотвору, вирішенні питань мовної асиметрії та пов'язаних з ними проблем неперекладності. Репрезентована в українських перекладах англomовна проза (Дж. Голсуорсі, Джером К. Джером, В. Фолкнер, Е. Хемінгуей, Ч. Діккенс, О. Уайльд, Г. Уеллс, Дж. Селінджер, Е. По, В. Шекспір, Дж. Фаулз та ін.) стала справжньою окрасою вітчизняної літератури, одним із важливих чинників розвитку української перекладознавчої думки. Обсяг накопиченого нині фактичного матеріалу з обраної нами теми потребує узагальнення й системно-цілісного аналізу багатогранних зв'язків англomовних прозаїків із вітчизняною літературною полісистемою. З'ясування цих питань поглиблює розуміння художнього стилю перекладачів-шістдесятників, сприяє розв'язанню проблем, пов'язаних із відтворенням англофонної літературної традиції українською мовою. Слід заважити також, що переклади Р. Доценка, Д. Паламарчука, О. Тереха, О. Сенюк, Ю. Лісняка, М. Дмитренка, О. Логвиненка, М. Пінчевського, В. Митрофанова – завдяки адекватному відтворенню стилістичних домінант – повною мірою відповідають сучасним вимогам до перекладу художньої прози. Їх доробок віддзеркалює еволюцію українського художнього перекладу від переспівів і переробок до еквівалентних відтворень.

Теоретичне осмислення перекладацької спадщини шістдесятників в царині «високого мистецтва» (К. Чуковський) дає підстави вважати переклади українських майстрів слова важливим чинником інтенсифікації розвитку вітчизняної літератури, мобілізації її внутрішніх резервів, засобом піднесення рівня стилістичної майстерності перекладачів.

Гостро критикуючи «буквалізм» за, нібито, механічне копіювання оригіналу, українські перекладачі слушно вбачають в ньому безпосередню загрозу для мистецтва перекладу, яке є їх головною турботою і завданням. У російському перекладознавстві тяжіння до дослівності (лексико-граматичної точності) чи буквалістичності (структурно-семантичної точності) у перекладі загалом не викликає такого категоричного ставлення, оскільки зазначені тенденції пов'язуються з наслідуванням романтичних традицій точного перекладу, концепцією реалістичного методу перекладу (натуралістичний, модерністський, реалістичний, об'єктивно-науковий, суб'єктивно-інтуїтивний та ін.) [2, с.8], прибічниками яких свого часу виступали Г. Гачечіладзе, О. Гайнічеру, О. Фінкель. Осудливе ставлення до зазначених методів перекладу в українській перекладацькій культурі доби шістдесятництва витіснило їх на маргінальні позиції, наголошуючи на відхиленні від перекладацької норми. Під нормою, за досить широким формулюванням Віктора Коптілова, розуміється поєднання вірності в передачі змісту з повноцінним відтворенням художньо-мистецької форми оригіналу [3]. З цього визначення випливає, що нормою виявляється не щось середнє між «буквалістичним» і «вільним» перекладом, а повноцінний мистецький зразок, як повноправний в естетичному сенсі самостійний твір національної літератури. Отже, рівновагу між вектором формальної семантики і смислового змісту створює національна перекладацька традиція, в надрах якої формується уявлення про комунікативну цінність перекладу.

Література

1. Гарбовский Н. К. Теория перевода: Учебник / Н. К. Грабовский. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2004. – 544 с.
2. Коломієць Л. В. Методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії): Монографія / Л. В. Коломієць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 522 с.
3. Коптілов В. В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження / В. В. Коптілов. – К.: Дніпро, 1972. – 215 с.

4. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти) / Л. Тарнашинська. – К.: Смолоскип, 2010. – 632 с.
5. Топер П. М. Перевод в системе сравнительного литературоведения / П. М. Топер. – М.: Наследие, 2000. – 254 с.

УДК 372.881.111.1(043)

Попова Е.Н., старший преподаватель

МЕТОД КЕЙС-СТАДИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

По мнению многих педагогов, кейс-метод является инновационным методом и его внедрение в практику высшего профессионального образования является весьма насущным и актуальным. Первоначально он применялся для изучения экономических дисциплин, но сейчас нашел широкое распространение в изучении и других наук. Инновационные технологии изначально строятся на компетентностном подходе и нацелены на будущую профессиональную деятельность.

Данный метод фигурирует под разными названиями: метод конкретных ситуаций, метод ситуационного анализа, метод изучения ситуации, метод деловых историй, кейс-метод, метод кейс-стади и другие. По сути это разбор ситуации или конкретного случая. Кейс-метод используется в обучении менеджменту, маркетингу и другим экономическим предметам. Многие исследователи и педагоги утверждают, что сегодня он перерос уровень метода обучения и вышел на уровень педагогической технологии. «На настоящий момент метод **кейс-стади** часто используется в зарубежной практике бизнес – образования и считается одним из самых эффективных способов обучения студентов навыкам решения типичных проблем, возникающих в экономической деятельности той или иной фирмы, компании» [1].

Очень важно, что кейс-метод — это инструмент, позволяющий применить теоретические знания к решению практических задач. «Кейс активизирует студентов, развивает аналитические и коммуникативные способности, оставляя обучаемых один на один с реальными ситуациями»[2].

В статьях и исследованиях многие называют кейс-метод методом профессионально-ориентированного обучения, когда будущие специалисты приобретают очень ценные качества и умения:

- критически мыслить и анализировать;
- работать в сотрудничестве с другими;
- выслушивать альтернативную точку зрения;
- аргументировать и защищать свою позицию;
- принимать решения.

«В центре данных ситуаций могут быть экологические, природно-климатические, социально-экономические, исторические, технико-технологические и иные проблемы» [3]. Как указывает А.М.Долгоруков, автор нового направления в социологии и серьезный исследователем метода кейс-стади, работа над кейсом с трудом поддается алгоритмизации, тем не менее, многие выделяют 3 этапа: 1 этап – индивидуальная работа; 2 этап – работа в малых группах; 3 этап – презентация результатов работы в группе на общем обсуждении.

Одним из особенностей в нашей работе по кейс-методу мы считаем то, что сами студенты готовят кейсы. Мы оказываем всю необходимую помощь и даем консультации по их подготовке. По сути, мы готовим их вместе, но у студентов остается впечатление и уверенность, что именно они являются полноценными создателями проблемных ситуаций. Поэтому, для своих занятий мы выбираем практические кейсы, как более простые. Нельзя не согласиться с А.М.Долгоруковым, что дискуссия занимает центральное место в кейсе и преподаватель должен добиваться участия в дискуссии каждого студента, выслушивать

аргументы за и против и объяснения к ним, контролировать процесс и направление дискуссии.

Практика показывает, что кейс-стади сегодня эффективно используется в органическом единстве с другими методами обучения, в том числе с традиционными, закладывающими обязательные, нормативные знания. Чтобы учебный процесс на основе кейс-технологий был эффективным, необходимы два условия: хороший кейс и определенная методика его использования в учебном процессе.

Как пишет Долгоруков А.М., идеи метода кейс-стади достаточно просты:

1. Акцент обучения переносится не на овладение готовым знанием, а на его выработку, на сотворчество студента и преподавателя.

2. Результатом применения метода являются не только знания, но и навыки профессиональной деятельности.

3. В методе кейс-стади преодолевается классический дефект традиционного обучения, связанный с «сухостью», неэмоциональностью изложения материала — «эмоций, творческой конкуренции и даже борьбы в этом методе так много, что хорошо организованное обсуждение кейса напоминает театральные спектакль»[2].

С помощью этого метода студенты имеют возможность проявить и усовершенствовать аналитические и оценочные навыки, научиться работать в команде, находить наиболее рациональное решение поставленной проблемы. И все это на иностранном языке. Результатом работы с кейсом является иноязычное общение на профессиональные темы.

Литература

1. Андюсев Б. Е. Кейс-метод как инструмент формирования компетентностей / Б. Е. Андюсев // Директор школы. – 2010. – № 4. – С. 61–69.

2. Долгоруков А. М. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения [Электронный ресурс] / А. М. Долгоруков. – Режим доступа: <http://www.evolkov.net/case/case.study.html>

3. Стародубцева Е. А. Кейс-стади как современный метод профессионально-ориентированного обучения иностранному языку студентов и аспирантов экономических специальностей [Электронный ресурс] / Е. А. Стародубцева // Труды МГТА : электрон. журн. – 2011. – Вып. 18. – Режим доступа: <http://www.e-magazine.meli.ru/vipusk18.htm>

УДК 821.11.09 (043)

Стуліка О.Б., кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Одна з головних привабливих рис художньої літератури - її здатність розкривати таємниці внутрішнього світу людини, висловити духовні рухи так точно і яскраво, як це не зробити людині в повсякденному, звичайному житті.

Психологізм (у широкому розумінні) - це загальна властивість мистецтва, що полягає у відтворенні людського життя, в зображенні людського життя, в зображенні людських характерів. Письменник створює нову особистість, яка володіє неповторними особливостями.

Психологізм (у вузькому розумінні) - це властивість, характерна не для всього мистецтва, не для всієї літератури, а лише для певної її частини. "Письменник-психолог" зображує внутрішній світ героя особливо яскраво, живо і докладно, досягає особливої глибини художнього зображення.

При аналізі психологічних деталей слід обов'язково мати на увазі, що в різних творах вони можуть грати принципово різну роль. В одному випадку психологічні деталі нечисленні, носять службовий, допоміжний характер - тоді ми говоримо про елементи психологічного зображення. В іншому випадку психологічне зображення займає в тексті істотний обсяг, набуває відносну самостійність і стає надзвичайно важливим для з'ясування

змісту твору. У цьому випадку у творі виникає особлива художня якість, що зветься психологізмом.

Психологізм - це освоєння і зображення засобами художньої літератури внутрішнього світу героя, його думок, переживань, бажань, емоційних станів, тощо, причому зображення, що відрізняється детальністю і глибиною.

Існують три основні форми психологічного зображення, до яких зводяться у кінцевому рахунку всі конкретні прийоми відтворення внутрішнього світу. Основні форми психологічного аналізу можливо розділити

- на зображення характерів «зсередини», - тобто шляхом художнього пізнання внутрішнього світу діючих осіб, що виражається за допомогою внутрішньої мови, образів пам'яті та уяви;

- на психологічний аналіз «ззовні», що виражається в психологічній інтерпретації письменником виразних особливостей мови, мовної поведінки, мімічного та інших засобів зовнішнього прояву психіки.

Відповідно, перша форма психологічного зображення називається прямою, а друга - непрямою, оскільки з неї ми дізнаємося про внутрішній світ героя не безпосередньо, а через зовнішні симптоми психологічного стану.

Ще одним способом повідомити читачеві про думки і почуття персонажа є називання, дуже коротке позначення тих процесів, які протікають у внутрішньому світі і яке має називають сумарно-позначальним.

Отже, один і той же психологічний стан можна відтворити за допомогою різних форм психологічного зображення. Природно, що кожна форма психологічного зображення володіє різними пізнавальними, зображувальними і виражаючими можливостями. У творах для втілення душевних рухів використовуються, як правило, усі три форми. Але провідну роль у системі психологізму грає пряма форма - безпосереднє відтворення процесів внутрішнього життя людини.

Основним прийомом психологізму, за допомогою якого досягається зображення внутрішнього світу, є розповідь про внутрішнє життя людини, яке може вестися як від першої, так і від третьої особи, причому перша форма історично більш рання. Ці форми мають різні можливості.

Розповідь від першої особи створює велику ілюзію правдоподібності психологічної картини, оскільки про себе людина розповідає сама. У ряді випадків психологічна розповідь від першої особи набуває характеру сповіді, що підсилює враження. Ця оповідальна форма застосовується головним чином тоді, коли в творі - один головний герой, за свідомістю та психікою якого стежить автор і читач, а решта другорядні персонажі, і їх внутрішній світ практично не зображується.

Розповідь від третьої особи має свої переваги в плані зображення внутрішнього світу. Це саме та художня форма, яка дозволяє автору без всяких обмежень вводити читача у внутрішній світ персонажа і показувати його найбільш докладно і глибоко.

Для автора немає таємниць у душі героя - він знає про нього все, може детально простежити внутрішні процеси, пояснити причинно-наслідковий зв'язок між враженнями, думками, переживаннями. Розповідач може прокоментувати самоаналіз героя, розповісти про ті душевні рухи, які сам герой не може помітити, або в яких не хоче собі зізнатися. Одночасно розповідач може психологічно інтерпретувати зовнішню поведінку героя, його міміку і пластику і т. п.

Розповідь від третьої особи дає широкі можливості для включення в твір самих різних прийомів психологічного зображення: в таку розповідну стихію легко і вільно вливаються внутрішні монологи, публічні сповіді, уривки з щоденників, листи, сни, видіння і т. п. Розповідь від третьої особи найбільш вільно пов'язується з художнім часом, вона може подовгу зупинятися на аналізі швидкоплинних психологічних станів і дуже коротко інформувати про тривалі періоди, що мають у творі, наприклад, характер сюжетних зв'язок.

Це дає можливість підвищувати питому вагу психологічного зображення в загальній системі оповідання, перемикаючи читацький інтерес з подробиць подій на подробиці почуття.

Крім того, психологічне зображення в цих умовах може досягати максимальної деталізації і вичерпної повноти: психологічний стан, який триває хвилини, а то й секунди, може розтягуватися в оповіданні на кілька сторінок. Нарешті, розповідь від третьої особи дає можливість зобразити внутрішній світ не одного, а багатьох героїв, що при іншому способі оповідання зробить набагато складніше.

До прийомів психологічного зображення відносяться психологічний аналіз і самоаналіз. Суть обох прийомів в тому, що складні душевні стани розпадаються на складові і тим самим пояснюються, стають зрозумілими для читача. Психологічний аналіз застосовується в оповіді від третьої особи, самоаналіз - в оповіданні як від першого, так і від третьої особи.

Важливим і частим прийомом психологізму є внутрішній монолог - безпосередня фіксація і відтворення думок героя, що більшою чи меншою мірою імітує реальні психологічні закономірності внутрішньої мови. Використовуючи цей прийом, автор як би «підслуховує» думки героя у всій їх природності, невимушеності і необробленості. У психологічному процесу своя логіка, він примхливий, і його розвиток багато в чому підкоряється інтуїції, ірраціональним асоціаціям, невмотивованим на перший погляд зближення уявлень і т. п. Все це і відображається у внутрішніх монологіях.

Крім того, внутрішній монолог зазвичай відтворює і мовну манеру даного персонажа, а отже, і його манеру мислення. Внутрішній монолог, доведений до свого логічного завершення, дає вже дещо інший прийом психологізму, що не дуже часто вживається в літературі і зветься «потокосвідомості». Цей прийом створює ілюзію абсолютно хаотичного, невпорядкованого руху думок і переживань.

Відзначимо ще один прийом психологізму, дещо парадоксальний на перший погляд, - це прийом умовчання. Він полягає в тому, що письменник в якийсь момент взагалі нічого не говорить про внутрішній світ героя, змушуючи читача самого проводити психологічний аналіз, натякаючи на те, що внутрішній світ героя, хоча він прямо не зображується, все-таки досить багатий і заслуговує уваги.

Поряд з перерахованими прийомами психологізму, які є найбільш поширеними, письменники іноді використовують у своїх творах специфічні засоби зображення внутрішнього світу, такі, як імітація інтимних документів (романи в листах, введення щоденникових записів тощо), сни і бачення, створення персонажів-двійників та ін.

Тож, розуміння психологізму та володіння прийомами психологічного аналізу художнього тексту має надати читачеві більш детальне та глибоке розуміння тексту твору.

Література

1. Есин А.Б. *Принципы и приемы анализа литературного произведения* / А.Б.Есин – М., 1998. – 318 с
2. Комолова М.О. *Іноземна філологія*. / М.О.Комолова. – Львів, 1981, вип. 52 – 290 с
3. Психологизм и его формы. / *Електронний ресурс*: – (Режим доступу): <http://www.philol.msu.ru/~tezaurus/docs/3/articles/2/5>

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

УДК 930.2(477.62)"18/19"(043)

Арабаджи С.С., к.і.н., ст. викладач кафедри історичних дисциплін

ДЖЕРЕЛЬНА ЦІННІСТЬ СТАТИСТИЧНИХ ВИДАНЬ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я

Актуальність дослідження статистичних видань зумовлена тим, що ці джерела в кількісних показниках висвітлюють щоденну господарську діяльність грецького населення Приазов'я та її результативність. Їх аналіз дозволяє дізнатися, які промислові та торгівельні заклади знаходилися в кожному грецькому селищі й забезпечували задовольняння потреб у речах першої необхідності.

У 1834 р. при Міністерстві внутрішніх справ Російської імперії було створено статистичний відділ, що займався збором і обробкою статистичних матеріалів. У цьому ж році у кожній губернії були організовані губернські статистичні комітети. У 1852 р. статистичний відділ було реорганізовано у статистичний комітет, який до 1857 р. діяв як тимчасовий, а в 1857 р. було видано положення, згідно з яким його було перейменовано у Центральний статистичний комітет (ЦСК) [3, с. 430]. Результати роботи ЦСК у вигляді статистичних матеріалів друкувались у журналах і окремими виданнями. Серед таких статистичних видань важливе місце займають «Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г.». Відомості стосовно Маріупольського грецького округу містяться у тринадцятій частині «Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством» [5]. У цьому джерелі надається історична довідка Катеринославської губернії, вміщена інформація щодо населення Маріупольського грецького округу: окремо в м. Маріуполі та кожному грецькому селищі, а також містяться відомості стосовно церковних установ та навчальних закладів.

З 30-х рр. XIX ст. Генеральний штаб кожні три роки складав статистичні огляди губерній Російської імперії. Всі зібрані матеріали видавалися окремими виданнями. Важливу інформацію щодо повсякденності греків містить «Военно-статистическое обозрение Российской империи. Екатеринославская губерния», що було видано у 1850 р. по рекогносцировкам і матеріалам, зібраним на місці [1]. Укладачем цього видання виступив штабс-капітан Генерального Штабу Драчевський. У військово-статистичному огляді надаються загальні відомості по губернії, описується місцевість, особливості побуту різних етнічних груп, їх матеріальна забезпеченість тощо.

Драчевський звернув особливу увагу на клімат і його вплив на захворюваність мешканців губернії. Він зазначав, що серед різного роду захворювань, що були розповсюджені в містах на березі Азовського моря, в тому числі і в м. Маріуполі, основне місце займала «перемежающаяся лихорадка», яка у простому вигляді рідко зустрічалася, а здебільшого ховалася під ознаками гарячки, запалення в одному з грудних та шлункових органів, навіть під виглядом запального нервового ревматизму тощо. В Маріуполі, як в одному з портових міст, були розповсюджені венеричні захворювання, а кожні хвороби серед греків набули навіть хронічного характеру.

Описуючи побут та характер греків Драчевський підкреслив, що вони, не дивлячись на давнє переселення їх з Криму, ще зберегли азіатську натуру, запозичену у татар, тому і дотепер залишаються «в грубом невежественном состоянии, любят семейную жизнь, проводят время в праздности, не охотно принимают за всякое нововведение, склонны к воровству, но гостеприимны; леность и отсутствие всякой любознательности доходят в них до высшей степени, не редко встречаются между ними, достигшие уже столетнего возраста, но не бывавшие не только в отдаленных местах губернии, но даже в окружных селениях» [1, с. 97]. В описі зазначалось, що більша частина греків жила в бідності «они чужды еще всех

выгод, получаемых от земледелия и промышленности». Багатство знаходилося в руках деяких осіб, які мали можливість наймати робітників для обробки землі, що мали у великих розмірах. Побут росіян для них був зовсім чужий, одяг та їжа мало відрізнялися від татарських.

Привертає увагу дослідників ще один багатотомний статистичний огляд «Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба». Інформація про Катеринославську губернію була упорядкована Владиславом Павловичем [4]. Цей том побачив світ у 1862 р. У «Материалах» зазначається на основі яких джерел базується це видання, звертається увага на розбіжність деяких даних та їхню недостовірність. Павлович вказував, що при упорядкуванні огляду він зокрема використовував звіти Катеринославського губернатора за п'ять останніх років.

Проведення земської реформи у 1864 р. й утворення земств, як органів місцевого самоврядування заклало початок земської статистики, що була організована в цілях земського оподаткування. З часом функції земської статистики розширились. З 1871 р. в земствах почали утворюватися статистичні установи: столи та відділення, що потім усюди були змінені на статистичні бюро. Цінним джерелом земської статистики, що висвітлює деякі аспекти повсякденного життя греків є збірник матеріалів «Статистико-экономические таблицы по Екатеринославской губернии. Мариупольский уезд» виданий у 1887 р. губернським земством [6]. Увесь цифровий матеріал цього джерела було зібрано шляхом дослідження місцевості, що проводилося в 1885-1886 рр. Катеринославським статистичним відділенням.

На початку статистико-економічних таблиць надавався список усіх землеволодінь Маріупольського повіту, а наприкінці надруковано список усіх населених пунктів, що було обстежено. В примітках надається коротка історична довідка щодо переселення греків на територію Північного Приазов'я та зазначається, що в теперішній час на кожну ревізку душу у грецьких селищах припадає від 12,9 до 25 дес. надільної землі.

Інформація в таблицях розміщена по селах із подвірної-ділянкових та общинних землеволодінь, в останню входили греки-поселяни. Стосовно кожного грецького селища надано наступні відомості: число населення та його розподіл згідно віку, кількість грамотних та членів родини, що досягли працездатного віку, число найманих робітників у сім'ї, розмір наділа: на ревізку душу, надільний двір, на працівника чоловічого роду і на їдока, кількість землі, що знаходилася під садами та городами, а також орної, переліжної, толочної, вигонної тощо. Крім цього у джерелі зазначались способи обробки землі: самостійно, супрягою, за допомогою найманих працівників чи «за отработки», надавались відомості стосовно оренди землі, площі засіяних десятин та якими культурами призводили посів, цифри середнього врожаю за десятиліття. Окрему увагу дослідники статистичного відділу приділили стану розвитку скотарства, перерахували знаряддя праці та всі житлові та господарські будівлі, з зазначенням з чого побудовані та чим криті: залізом, черепицею чи соломою. Також перелічені промислові та торгові заклади, що знаходилися в кожному грецькому селищі.

Влітку 1901 р. і 1902 р. статистичним відділом Катеринославської губерньської управи була організована ще одна експедиція для збору цифрових відомостей для оцінки земель Маріупольського повіту, внаслідок чого в 1904 р. були видані «Статистико-экономические таблицы по Мариупольскому уезду» [7]. Основна частина цього видання складається з таблиць землеволодіння, які за типом власництва поділяються на три групи: общинне землеволодіння (в цю групу входили греки-поселяни), подвірної-ділянкове володіння та хуторські землі. Інформація, що поміщена в статистико-економічних таблицях, багато в чому подібна до попереднього видання.

Джерела, що відображають щоденну господарську діяльність греків, розкривають перебіг повсякденної селянської праці, а також надають достовірні відомості стосовно результативності цієї праці становлять надзвичайну цінність для дослідження повсякденного життя греків. Одним з таких джерел є статистичний збірник «Животноводство в Екатеринославской губернии по данным обследования произведенного в 1911 г.» [2].

У 1910 р. губернські земські збори постановили провести в 1911 р. обстеження тваринництва у Катеринославській губернії. Для виконання постанови, ветеринарний відділ управи в березні місяці приступив до підготовчих робіт, а саме до друку бланків, програм, складання інструкції для осіб, що повинні були проводити обслідування тощо. У травні всі матеріали були розіслані ветеринарним лікарям та агрономам. Обстеження тваринництва проводилося всім ветеринарним персоналом і значною частиною агрономічного персоналу, при чому ветеринарні фельдшери по картковій системі робили кількісне, а лікарі та агрономи – якісне обслідування. Одиницею обстеження для перших приймався двір (подвірне обслідування), а для других, по общинним та селянським володінням, слугувало селище. Ветеринарні лікарі та агрономи якісне обслідування проводили експедиційним шляхом, тобто шляхом опитування представників (старост і представників населення) кожної окремої общини. Відомості про земельні угіддя заносилися в питальні бланки на основі документальних даних. У збірник вміщені відомості стосовно використання та продуктивності тварин в грецьких господарствах, середній удій за рік, дані продажу тварин і продуктів тваринництва (м'яса, сала, молока, масла, сиру, вовни, шкіри, щетини) [2, с. 442], зазначено, хто купує ці товари, за якою ціною та багато іншої інформації.

Таким чином, численні статистичні видання, що надають різнобічні відомості стосовно повсякденного життя греків, по способу організації збору й обробки статистичної інформації можна розподілити на три групи: статистика Центрального статистичного комітету, статистика, яку збирали і видавали окремі відомства та земська статистика. Цінність цих джерел зумовлена тим, що інформація, яка в них вміщена, дозволяє дослідити майнове становище грецьких родин, а також матеріальні умови їхнього життя та праці. Серед джерел земської статистики необхідно виділити економіко-статистичні таблиці, відомості для яких збиралися експедиційним методом, що забезпечувало досить високий ступінь достовірності даних, а програми переписів відрізнялися детальністю і спрямованістю.

Література

1. Военно-статистическое обозрение Российской империи. – Т. 11. – Ч. 4. Екатеринославская губерния. – СПб., 1850. – 186 с., прил.
2. Животноводство в Екатеринославской губернии по данным обследования произведенного в 1911 г. – Екатеринослав, 1912. – 901 с.
3. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учебное пособие / И.Н. Данилевский, В.В. Кабанов, О.М. Медушевская, М.Ф. Румянцева. – М., 1998. – 702 с.
4. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Екатеринославская губерния / Сост. В. Павлович. – СПб., 1862. – 351 с.
5. Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г. – Т. 13. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. – СПб., 1863. – 151 с.
6. Статистико-экономические таблицы по Екатеринославской губернии. – Вып. 2. – Мариупольский уезд. – Екатеринослав, 1887. – 439 с.
7. Статистико-экономические таблицы по Мариупольскому уезду. – Екатеринослав, 1904. – 246 с.

УДК 94 (472) «16»

Волониць В.С., к.і.н., доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ЮРИДИЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГІВЛІ НІЖИНСЬКИХ КУПЦІВ У XVII СТ.

Перший гетьманський універсал українського гетьмана Б. Хмельницького, який зафіксував діяльність іноземних купців, у тому числі й греків, в Україні був виданий 28 квітня 1654 р. Саме цим універсалом було юридично визначено розмір податку з іноземних купців, який становив від 2 до 6 золотих, а на турецькі товари – від 100 талярів [1].

Другий універсал Б.Хмельницького від 2 травня 1657 р. про дозвіл самостійно вирішувати свої купецькі справи було безпосередньо адресовано грецьким купцям Павлові та Степанові Юрійовичам [2, с.226]. Видання цього універсалу, як зазначалося в документі, було зумовлене необхідністю заохочення греків до активної торговельної діяльності саме на українських землях. Тому купцям-грекам надавалося право на власне судочинство та передбачалося жорстоке покарання для тих полковників, отаманів, війтів і бурмистрів, хто порушить їхні права. Універсал дарував право на безмитну торгівлю. Надання цього привілею свідчить не тільки про існування прецеденту надання адресних пільг іноземним торговцям, але й про особливе ставлення до грецьких купців.

Торговельні шляхи греків пролягли з Османської імперії та Константинополя до Московії. Мобільність і залежність від політико-економічної кон'юнктури, необхідність збереження торговельного потенціалу зумовлювали потребу в отриманні більшого обсягу інформації для швидкого реагування в разі суттєвих змін. Тому купці, під тиском практичних потреб, збирали відомості про соціально-політичні зміни, що відбувалися в Османській імперії та на територіях, через які пролягали їх торговельні шляхи.

З огляду на це урядові кола Московії, Туреччини, волоських земель часто використовували греків як своєрідних вивідників. Цей інформаційний потік працював за кількома векторами. Так, збереглися документи, в яких зафіксовано, що грецькі купці доводили до відома московського царя інформацію про політичну ситуацію в Україні та настрої населення щодо гетьманування П.Дорошенка [3]. Є дані, що вказують на численні факти викупу греками християнських полонених із турецького полону. Таким чином, купці, маючи достатньо коштів, іноді могли виконувати роль своєрідних “консульських служб”. Утім, слід зазначити, що греки інформували не лише московську владу – серед агентів волоського господаря теж були греки-купці, які прибули з Києва [4]. Серед законодавчих актів другої половини XVII ст., що регламентували торговельну діяльність грецьких купців, інтерес становить “Память из Посольского приказа о приезде из малороссийских городов в Москву для торговых промыслов грекам, с прежними листами за гетьманскою рукою”. Тут зафіксована заборона, «чтобы из турской земли греки называясь малороссийских городов жителями к Москве не приезжали, и назад не отъезжали; так же бы и малороссийских городов жители греки, таких из турской земли приезжали греков к себе не принимали и к Москве с собой не привозили». Заборона російського уряду не розповсюджувалася на тих грецьких купців, які мали листи, підписані гетьманською рукою. Це свідчить не тільки про документальне упорядкування та регламентацію торгівлі греків, але й про впровадження в умовах дипломатичних ігор між Московією, Туреччиною та Польщею обмеженого доступу греків на ринок Московії.

Універсал гетьмана І.Виговського від 9 лютого 1658 р. підтвердив уже надані права безмитного проїзду і звільняв купців від ярмаркового збору, залишивши лише контроль із боку екзактора та іактора [5].

Ще одним проявом загальної гетьманської митної політики щодо греків стали універсали Ю.Хмельницького. Першим універсалом (16 листопада 1659 р.), виданим для греків та іноземних купців, підтверджувалися права, надані ще його батьком – гетьманом Б.Хмельницьким, залишаючи за ними обов'язок сплачувати ввізне та вивізне мито [6]. Утім, 23 листопада 1659 р. було видано другий універсал, адресований лише грецьким купцям, відповідно до якого вони звільнялися від сплати ввізного та вивізного митного збору [7].

Водночас другий універсал, виданий гетьманом у Корсуні, який звільняв від сплати митних зборів, призначався лише грецьким купцям. Тому ми можемо припустити, що за недовгий час гетьманування Ю.Хмельницького саме грецькі купці здобули виняткові привілеї в зовнішній торгівлі. Цей універсал був першим серед тих, які звільняли греків від будь-яких грошових стягнень до державного скарбу.

Гетьманський універсал від 8 грудня 1660 р., текст якого наводить О.Федотов-Чеховської, визначав нові розміри податку та обмежував безмитну торгівлю. Купці повинні були сплачувати з 40 соболів – 6 золотих, з 40 куніць – 2 золотих, з бунту лисиць – 2

золотих, від московських товарів – 5 золотих. Окремо регламентувалося мито щодо вивозу дорогоцінного каміння, металів, перлів (“от ста таляров по золотых пяти давати”). О.Федотов-Чеховської авторство універсалу приписував П.Тетері. Утім, А.Гедьо слушно вказує на помилковість цього судження, що не збігається з роками гетьманування П.Тетері.

Проте наданими правами греки користувалися недовго. Уже в 1663–1665 рр., за універсалами правобережного гетьмана П.Тетері, грецькі купці були знову обкладені митними зборами. Були відновлені тарифні ставки, які функціонували ще за часів Б.Хмельницького[8].

16 березня 1665 р. гетьман І.Брюховецький на прохання грецьких купців видає універсал, згідно з яким грекам дозволялося розглядати у власних судах лише купецькі справи та справи, пов'язані з провинами челядників. Окрім цього, греки зобов'язані були сплачувати податок лише екзакторові [9]. Скарги греків та інших іноземних купців, які крамарювали на українських землях, зумовили появу другого універсалу гетьмана І.Брюховецького. Купці скаржилися, “що окрім військового екзактора, з них ще вимагають інші збори й кривди чинять деякі свавільники надто по ярмарках”. Своїм універсалом гетьман заборонив вимагати інші збори, крім ввізного та вивізного мита. Надання цих виняткових прав є ще одним підтвердженням того, що влада була зацікавлена в активній торговельній діяльності греків, заохочуючи їх розвивати торгово-комерційну діяльність.

Однак незважаючи на заборони зловживання тривали і це змусило гетьмана наступним універсалом (від 1 березня 1666 р.) запровадити заборону на стягнення з грецьких купців ярмаркових та інших зборів, а екзактору дозволялося брати індукту лише “... од свежего товару” [10]. Універсал гетьмана І.Самойловича від 28 червня 1672 р. встановлював таксу індукти-евекти. Так, за товари, що продавалися або купувалися гуртом, розмір мита становив від 2 до 100 золотих [11].

У 1687 р. універсал гетьмана І.Мазепи закріплював права, що надавалися його попередниками іноземним купцям та грекам, які торгували по всій Україні, саме за ніжинськими греками. Це свідчить про зростання ролі ніжинської торговельної громади. Наступний універсал гетьмана І.Мазепи від 30 квітня 1697 р. був адресований ніжинському полковникові, полковій старшині та ніжинському міському магістрату. Це було розпорядження гетьмана у зв'язку зі скаргою прибулих до Батурина “учтивых купцов греческих” на утиски з боку полкової влади. Універсалом заборонялося стягувати з греків податки, військові повинності, брати у них підводи та чинити їм перешкоди [12].

Отже, політика гетьманської влади щодо греків підпорядковувалася торговельно-економічним інтересам, а саме необхідності відновлення внутрішньої та зовнішньої торгівлі після Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. Маючи виразно заохочувальний характер, вона відзначалася поширенням пільг та привілеїв не тільки на комерційну діяльність греків, а й на їх суспільне життя в Україні.

Література

1. Універсал Б. Хмельницького Остафієві Стоматаєнку на збирання податків з іноземних купців, Чигирин, 28 квітня 1654 р. // Універсали Б.Хмельницького 1648 - 1657 рр. - К.: Альтернативи, 1998. – С. 142–143
2. Універсал Б. Хмельницького про дозвіл грецьким купцям самим вирішувати свої купецькі справи, Чигирин, 2 травня 1657 р. // Універсали Б. Хмельницького 1648 – 1657 рр. – К.: Альтернативи, 1998. – С. 224.
3. Отписка к царю из Киева боярина князя Козловського, с распросными речами прибывших в Киев греков (о Дорошенко и др.) // Акты относящиеся к истории южной и западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею (1668 – 1669 гг.; 1648 – 1657 гг.). – Спб: тип. Э. Праця, 1875. – Т. 8 – С. 211–214.
4. Отписка князя Трубецкого, о посольстве Василия Даудова к турецкому салтану и о мерах, принятых в Киеве относительно лазутчиков // Акты относящиеся к истории южной и западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею (1675 – 1676 гг.). – Спб: тип. Э.Праця, 1879. – Т.11 – С. 256.

5. Універсал І. Виговського від 9 лютого 1658 р., Переяслав // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства – К.: Керер, 1884. – С.45.
6. Універсал Ю. Хмельницького від 16 листопада 1659 р., Медведовка // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С.46.
7. Универсал гетьмана Юрия Хмельницкого о предоставлении греческим купцам права беспошлинно торговать в Малороссии и судиться своим судом. Из Корсуння, 1659 года, 23 ноября // Памятники изданные киевской комиссией для разбора древних актов. – К., тип.Императорского университета Св. Владимира, 1898. – С. 395-396.
8. Універсал П. Тетері від 8 грудня 1660 р., Рашовка // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С.48.
9. Універсал І. Брюховецького від 16 березня 1665 р., Канев // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С.49.
10. 10.Універсал І. Брюховецького від 1 березня 1666 р., Гадяч // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С. 51.
11. Універсал І. Самойловича від 28 червня 1672 р., Батурин // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С. 53.
12. Універсал І. Мазепи від 30 квітня 1697 р., Батурин // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С. 58-59.

УДК 94(100:477) "1916"

Коробка В.М., к.і.н., доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ПЕРЕВЕЗЕННЯ 127-ої ТА 123-ої ПІХОТНИХ ДИВІЗІЙ З МАРІУПОЛЯ В ТРАПЕЗУНД (ТРАВЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 1916 р.)

Під час Першої світової війни Траpezунд був стратегічно важливим портом на узбережжі Чорного моря, через який здійснювалося морське постачання 3-ї турецької армії. Внаслідок наступальної операції сухопутних сил та флоту, частини Приморського загону генерала Володимира Ляхова (15 тисяч чоловік, 50 гармат) оволоділи містом [5, с. 146]. Із заняттям Траpezунда фронтове командування вирішило створити тут потужну базу з достатнім запасом продовольства та боезапасів для постачання Кавказької армії і подальших дій вздовж узбережжя, так і в глиб Туреччини. Коли із оволодінням Траpezундом було з'ясовано, що наявних сил Приморського загону недостатньо для гарантованого утримання всього наміченого плацдарму, кавказьке командування зажадало від ставки виділення сюди підкріплень у складі двох піхотних дивізій [5, с.146].

Наприкінці квітня ставка повідомила, що в першу чергу підлягає перевезенню 127-а піхотна дивізія, а слідом за нею – 123-я. Транспортування першої планувалося не раніше 1–3(14–18) травня, а другої – на 1–2 червня [2, с. 111; 5, с. 211].

Відповідно до цієї директиви, морське командування визначило, що портом посадки військ буде Маріуполь. Такий вибір обґрунтовувався розташуванням порту в глибині Азовського моря, поза театром військових дій, що усувало загрозу нападу з боку супротивника під час розміщення десанту. Незручність Маріуполя, як точки відправки транспортів, полягала в значному збільшенні морського переходу і небезпеки зустрічі з німецькими підводними човнами в Керченській протоці. Але невігода першого компенсувалася усіма іншими перевагами, а запобігання другому цілком залежала від заходів флоту, що мав у своєму розпорядженні достатні сили для вжиття заходів попередження [5, с. 212 – 2013].

Найважливіші завдання операції полягали у формуванні транспортної флотилії, тобто зосередженні на час прибуття військ у Маріуполь загону вантажних суден у відповідній кількості, тарозміщенні війська на суднах, згідно розроблених планів і якомога в найкоротший термін. Щоб уникнути розголосу операції, прибуття транспортів у Маріуполь здійснювалося групами, які направлялися з різних портів Чорного моря і в різні терміни, під

виглядом поточного виконання вантажних перевезень [2, с. 203; 7]. Начальником флотилії був призначений віце-адмірал Олександр Хоменко [6].

Водночас з'ясувалися незручності Маріупольського порту. Його двокілометрова причальна лінія дозволяла одночасно розташувати всю кількість транспортів. Але через нестачу швартовних палів у пристаней могло швартуватися і одночасно вантажитися лише одинадцять суден. Другий недолік порту полягав у відсутності належного порядку вводопостачання транспортів. Можна було скористатися лише одним водопровідним краном на всій причальній лінії. Крім крана, судна могли приймати воду ще з двох водяних барж, які наповнювалися з того ж джерела. Унаслідок цього адміністрації порту було запропоновано терміново створити додатковий водопровід, з потужністю не менше 300 т води на добу [5, 219].

Значні перешкоди зустрілися в справі завантаження транспортів вугіллям. Незважаючи на його велику кількість, порт мав вугільну естакаду, що забезпечувала можливість одночасного наповнення паливом лише двох транспортів. Що ж стосується інших засобів для навантаження – лопат, мішків, сходень тощо, то в порту вони були цілком відсутні, їх доводилося брати напрокат у приватних фірм.

Стосовно можливості посилення нечисленних екіпажів транспортів місцевими вантажниками начальник флотилії в своєму донесенні висловив наступне: «Хоча у постачальників морського відомства є робочі артілі, однак, ці зажірілі торговці думають більше про свою вигоду, а тому пропонують робітникам такі умови, що ті на роботу не виходять. У свято робітники відмовляються вантажити, а підрядники, найнявши їх за посилену плату, відмовлялися потім платити артілям за встановленою ціною і цим підривали довіру та зривали термінові навантаження» [5, с. 219].

29 квітня (13 травня), із прибуттям 127-ої дивізії в Маріуполь, розпочалося її розміщення в транспортах. Водночас з'ясувалося, що склад десанту становив 17 000 осіб, 4300 коней, 1500 возів, кухонь і двоколок і 60000 пудів вантажу, що становило на 2200 коней, 700 возів і 10 000 пудів більше, ніж було заявлено сухопутним командуванням в попередніх повідомленнях. Крім того, всупереч очікуванням, полки виявилися трьох батальйонного складу, що потребувало переробки плану посадки, тому що, згідно з вимогами, належало розмістити військові частини у загонах транспортів, не порушуючи тактичних підрозділів [5, с. 220].

Вранці 3 (16) травня, закінчивши посадку, флотилія, витягнувшись на рейд у складі 30 транспортів, вийшла в море, курсом на Керченську протоку. Звідки під конвоем крейсерів «Кагул», «Пам'ять Меркурия», «Алмаз», авіатранспорту «Александр І» і міноносців на світанку 19 травня прибула в бухту Кавата (в 10 милях на схід від Трапезунда). Висадка, що тривала два дні і ніч, відбувалася під керівництвом начальника висадки контр-адмірала Митрофана Каськова [1, с. 417].

21 травня, о пів на п'яту годину, із отриманням від командування відомостей, що в морі ворожих кораблів не виявлено, транспортна флотилія вийшла в море, прямуючи до Маріуполя для перевезення 123-ої піхотної дивізії [5, с. 227].

24 травня всі потрібні транспортні засоби знову зосередилися в Маріуполі, де перед цим за вказівками командувача транспортної армади в порту були усунені вищезазначені недоліки. Три дні було виділено на підготовку і невідкладний ремонт механізмів транспортів, а також на приймання вугілля та різних запасів.

28 травня частини 123-ої піхотної дивізії прибули до Маріуполя і почали посадку відповідно до розкладу. В цей день на 12 транспортів було посаджено 3 полки піхоти з лазаретами, на наступний день – на 8-ми вантажних суднах розмістилися ще 1 полк та обози. Внаслідок відсутності при дивізії артилерії значно скоротилося число потрібних транспортів (21 замість 30 в перше перевезення). Посадка відбулася виключно швидко і організовано, що пояснювалося вже наявним досвідом транспортного персоналу і поліпшенням портових умов, а головне, організацією самої дивізії і домовленістю її командування з морським [5, с. 227].

Розмістивши протягом 28–30 травня війська, транспортна флотилія в складі 23-х суден вийшла 30 травня з Маріуполя у напрямку Керченської протоки. Звідти 31 травня з'єднання вантажних суден під охороною лінійного корабля «Императрица Мария», крейсерів «Пам'ять Меркурия», «Алмаз», авіатранспорту «Александр І» та міноносців попрямувала у напрямку на Трапезунд. А вже 2 червня у кінцевій точці перевезення, в бухті Кавата, висадка дивізії розпочалася зі світанком. Всього було перевезено 17 825 осіб, 2 197 коней і голів худоби, 800 возів і 800 т вантажу. Внаслідок побоювання небезпеки нападу з моря морське командування припинило висадку. Недовивантаженими та недовисадженими залишилися 100 возів, 900 коней, 1050 чол. обозної команди і 650 т вантажу, які були доставлені в Батум і потім в Трапезунд на місцевих транспортних засобах [1, с. 412].

Висаджені частини були зосереджені в Трапезунді, звідки спрямовані на відповідні ділянки фронту, що охоплював прилеглий плацдарм, зайнятий Приморським загonom [5, с. 231]. З прибуттям 127-ї і 123-ї піхотних дивізій до Приморського загону утворилося військове з'єднання, яке отримало назву – 5-й Кавказький корпус [4, с. 59]. Внаслідок встановленої рівноваги сил подальші операції на цьому напрямі не отримали розвитку [3, с. 226].

Таким чином, із завершенням Трапезундської операції для утримання зайнятих російськими військами районів були потрібні нові поповнення. З цією метою транспортні судна Чорноморського флоту в дві черги успішно доставили з Маріуполя в район Трапезунда 2 піхотні дивізії. Водночас було забезпечено цілком вдале їх десантування.

Література

1. Боевая летопись русского флота: Хроника важнейших событий военной истории русского флота с IX в. по 1917 г. [Електронний ресурс] / Под ред. Н.В. Новикова. – М.: Воениздат МВС СССР, 1948. – 492 с. – Режим доступу: http://militera.lib.ru/h/boevaya_letopis_flota/42.html
2. Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна / Упоряд. О. Реєнт. - К.: КЛІО, 2013. – 784 с.
3. История первой мировой войны 1914 – 1918 гг.: в 2 т. [Електронний ресурс] / Под ред. И.И. Ростунова. – М.: Наука, 1975. – Т. 2. – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/h/ww1/06.html>
4. Корсун Н.Г. Первая мировая война на Кавказском фронте: Оперативно-стратегический очерк / Н.Г. Корсун. – Москва: Воен. изд-во, 1946. – 99 с.
5. Новиков Н. Операции флота против берега на Черном море в 1914–1917 гг. [Електронний ресурс] / Н. Новиков. – М.: Воениздат НКО СССР, 1937. – Режим доступу: http://militera.lib.ru/h/novikov_n/index.html
6. Список офицерских чинов русского императорского флота царствование императора Александра третьего [Електронний ресурс] / Сост. В.Ю. Грибовский. – Режим доступу: <http://www.petergen.com/publ/omsa33.shtml>
7. Усенко П.Г. Воєнні дії на Чорному морі у 1914 – 1917 рр. / П.Г. Усенко. – К.: Інститут історії України, 2007. – 86 с.

УДК 930: 33(477) "1957/1965"

Коробка Ю.В., к.і.н., доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

РОЗВИТОК НАУКОВОГО ЗНАННЯ ПРО ТЕРИТОРІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ІНДУСТРІЄЮ (1957 – 1965 рр.) В УКРАЇНІ

Впровадження рад народного господарства та їх діяльність протягом 1957 – 1965 рр. як органів управління промисловістю в економічних адміністративних районах знаменували чергову спробу знайти вихід із тупикового напрямку розвитку чинної в СРСР економічної системи. До нашого часу аргументованої та позбавленої упередження оцінки цієї реформи не вироблено. Створення сприятливих наукових умов для уточнення характеру та значення вказаного перетворення передбачає історіографічне осмислення, у першу чергу, доробку

дослідницької діяльності радянських науковців, бо значна частина сформульованих ними висновків побутують й тлумачаться у сьогоденній гуманітаристиці.

У накопиченні історичних знань радянською та пострадянською гуманітаристикою про реформу управління промисловістю можна виокремити чотири історіографічні періоди: перший – від початку вивчення наприкінці 1950-х рр. до усунення М. Хрущова від влади; другий – із середини 1960-х до середини 1980-х рр.; третій – від другої половини 1980-х рр. до початку 1990-х рр., четвертий (сучасний) – бере початок з 1991 р. і розгортається до сьогодення [1].

У перший період висвітлення проблеми зосередилося на загальноприйнятих питаннях, яке мало джерелом документи КПРС щодо реформи. У дослідженнях підкреслювалося стримування міністерською системою індустріального розвитку країни (Г. Александренко, О. Вікентьєв, М. Колбенков, Е. Локшин). Знаходили відбиток у науковій літературі й висловлені партійним керівництвом очікування на результати перетворення – поліпшення використання місцевих ресурсів, влаштування справи спеціалізації і кооперування виробництва (І. Вінюков, М. Карпов, М. Горбоватий, І. Дядик, О. Махрачов, А. Кочубей, А. Кузьмич)[2].

Слідом за М. Хрущовим у науковій проблематиці затвердилося усвідомлення загрози «місництва» – дотримання раднаргоспами вузькомісцевих інтересів на шкоду загальнодержавним. Особливістю першого періоду була наявність міркувань щодо потреби спрямування діяльності РНГ у напрямку розширення господарської самостійності підприємств, об'єднань і організацій, широке використання матеріального стимулювання (О. Ліберман) [3].

У другий період наукові знання про характер раднаргоспівського управління промисловістю нівелювалися сприйняттям перетворення як прояву волюнтаризму. Деякі аспекти проблематики РНГ все ж таки відобразилися у невеликих сюжетах у науковій літературі, що містила перелік позитивних рис реформи (сприяла кращому використанню місцевих ресурсів, розв'язанню деяких питань комплексного розвитку економічних районів, підвищенню рівня міжгалузевої спеціалізації і кооперування, організації матеріально-технічного постачання тощо) та її негативних ознак (послаблення централізованого планового керівництва економікою, місництво, підрив запровадження досягнень науки і техніки, зростання управлінського апарату). На думку авторів досліджень другого періоду, хиби перетворення переважали його позитивні риси (А. Рубін, «История социалистической экономики СССР». – Т. VI. – М., 1980) [4].

У третій історіографічний період було з'ясоване нове розуміння раднаргоспівської реформи. Науковці досягнули її адміністративний характер, що не торкався докорінних чинників виробничих відносин (Ю. Веденєєв, Б. Зембатова, Л. Опенкін) [5].

Протягом третього і четвертого періодів у розгляді перебудови системи управління промисловістю відчувається вплив міркувань західних дослідників, у тому числі емігрантів із СРСР та представників української діаспори (А. Ноув, Я. Білінський, Б. Винар, І. Майстренко, Дж. Боффа, А. Каценелінбойген, Н. Верт, Дж. Хоскінг), що побачили у ній, крім прагнення розв'язати економічні проблеми, ще й намагання М. Хрущова заручитися підтримкою на місцях для підриву впливовості міністерств [6].

Вукраїнській (О. Ворошилов, П. Гордієнко, В. Баран, В. Даниленко, З. Лихолобова, О. Данилін, А. Саржан, О. Гармаш, Л. Крутова, О. Решетняк, А. Буждежан) і російській (І. Благих, О. Лейбович, В. Шестаков) науковій літературі четвертого історіографічного періоду [7] та мемуарах (В. Молотов, Л. Каганович, М. Байбаков, В. Новиков, П. Шелест, О. Ляшко, Я. Погрібняк) [8] не склалася однозначна оцінка досвіду регіоналізації промисловості. Спостерігається досить таки широкий набір міркувань від цілковитого заперечення реформи до суцільної її апології.

Література

1. Коробка Ю. Періодизація історіографічного процесу навколо наукового освоєння перетворень в економіці України в 1953 – 1964 рр. / Ю. Коробка // Грані. Науково-

теоретичний і громадсько-політичний альманах / Гол. ред. С.А. Квітка. – Дніпропетровськ: Вид-во «Грані», 2012. – №5(85). – С. 3 – 7.

2. Коробка Ю. Територіальне управління промисловістю (1957 – 1965 рр.) в Україні: радянська історіографія (Частина перша – науковий доробок періоду «відлиги») / Ю. Коробка// Схід: Аналітично-інформаційний журнал. – 2013. – №5(125). – С. 131 – 136.

3. Там само. – С. 134.

4. Коробка Ю. Територіальне управління промисловістю (1957 – 1965 рр.) в Україні: радянська історіографія (Частина друга – наукове освоєння реформи в другій половині 1960-х – до початку 1990-х рр./ Ю. Коробка// Схід: Аналітично-інформаційний журнал. – 2013. – №6(126). – С. 202 – 203.

5. Там само. – С. 203 – 204.

6. Коробка Ю.В. Західна історіографія раднаргоспів (1957 – 1965 рр.) / Ю.В. Коробка// Україна і світ: проблеми історії. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 листопада 2014 р., м. Маріуполь). – 2014. – С. 85 – 87.

7. Коробка Ю.В. Територіальне управління промисловістю (1957 – 1965 рр.) в Україні: сучасна російська та українська історіографія / Ю.В. Коробка// Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія: Збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 9. – С. 31 – 41.

8. Коробка Ю.В. Територіальне управління промисловістю 1957 – 1965 рр. очима радянських номенклатурників/ Ю.В. Коробка// Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ: Зб. наук. праць / За редакцією К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2014. – С. 371 – 373.

УДК 94(477.62=131.1)''18''(043)

Новікова С.В., к.і.н., доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ІТАЛІЙСЬКА ГРОМАДА МАРІУПОЛЯ У ХІХ СТ.

Економічне партнерство нашого міста з Італією має давні традиції. Ще на межі XVIII – XIX ст. землі Півдня Російської імперії, а особливо - портові міста Азовського та Чорного морів почали приваблювати численних іноземних підприємців можливістю дешевої закупівлі сільськогосподарської продукції, перш за все – зернового хлібу. Активно сприяв залученню цих міст до міжнародної морської торгівлі і уряд: лише для чорноморських та азовських портів на 25% було знижено мито на експортні та імпорتنі товари, у ряді портів впроваджувалися принципи порто-франко. Найбільш повно це проявилось у період перебування на посаді новоросійського і бесарабського генерал-губернатора М.С. Воронцова. Небачена за масштабами та активністю діяльність цієї людини перетворила край, до якого в уряду ніяк не доходили руки, і який являв собою осереддя всіх можливих проблем: національних, економічних, культурних, військових, на процвітаючий. Особливо сприяв генерал-губернатор поселенню у портових містах Півдня іноземних підприємців [1].

Така політика здійснювалася через наступні причини: уряд хотів швидко зробити цей величезний, майже неосвоєний простір з рідкісними вкрапленнями цивілізації, прибутковим а не обтяжливим для казни. Місцеве ж купецтво не мало достатніх капіталів для здійснення значних торгових операцій, не мало воно і флоту для ведення міжнародної торгівлі. Тому ці напрями діяльності швидко сконцентрувалися в іноземних торгових фірмах, філії яких розповсюдилися по всіх південних портових містах.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. зацікавилися портовими містами азовського узбережжя та їх можливостями італійські торгові будинки. Особливо активно вони почали діяти у цьому регіоні з 1820-х рр. У цей час у Маріуполі з'являються представництва фірм де Россі та Чуллі, в окремі роки у місті діє і торговий дім АнтоніоАмореті, що мав головне представництво у Феодосії та філії у Керчі і Таганрозі. Інколи мав справи з Маріуполем крупний торговий дім Б. Понціо, обігові капітали якого у 1832 р. перевищували 3 млн. руб.

Власниками італійських фірм, представлених у Маріуполі, були Галеано, Джербуліні, Мембелі, де-Мартіно, Пініоні (або Пініоне), Сангвінетті.

Крім власне італійських фірм, у Маріуполі почали діяти контори італізованих слов'ян з Адріатики, підданих Австрійської монархії. У місті їх теж називали італійцями, рідше - далматинцями, хоча власники цих фірм мали чисто слов'янські прізвища Видович, Вучетич, Деспот, Ковачевич, Попович, Фіскович. Через слов'янське походження цих підприємців російський уряд та місцева адміністрація ставилися до них особливо прихильно [2].

Багато хто з них починав зі служби капітанами на торгових кораблях закордонного плавання великих іноземних фірм і таким чином заробив невеликий стартовий капітал. Але ці люди відрізнялися особливою заповзятістю та мали підприємницький хист і спромоглися швидко підняти свою справу на міжнародний рівень. У їх конторах в основному працювали родичі та співвітчизники, які згодом або змінювали своїх хазяїв, або засновували нові фірми.

На зерновому ринку Маріуполя провідні позиції у цей час посідали п'ять торгових домів – Деспота, Видовича, Галеано, братів Мембелі, братів Поповичів. Антоніо Деспот, уродженець Генуї, оселився у місті у 1837 р., занував торговий дім і разом з братами Лукою та Іваном Мембелі, а також іншим генуезьким домом Галеано, пізніше перейменований у фірму «ДжузепеПініоні і К^о», постачав зерно та іншу сільськогосподарську продукцію до середземноморських країн [3].

У Маріуполі жили та працювали кілька поколінь родини Деспотів. Син Антоніо Деспота – Іван Антонович, повернувся до Італії у 1900 р., його син Антон Іванович (1876 – 1931 рр.) після навчання у Бахмутській гімназії, поїхав до бабусі в Італію, де продовжив свою освіту в Туріні в Італійському королівському міжнародному інституті, отримав диплом і ліцензію на право займатися агрономічною комерцією. Потім повернувся в Маріуполь і працював у фірмі батька. Родина володіла великим будинком на вул. Костянтинівській, у адрес-календарі за 1910 р. вказано їх телефонний номер – 90 [4]. У той час всановити таку розкіш, як телефон, могли дозволити собі тільки дуже заможні маріупольці. Про заможність родини також свідчить і те, що на початку ХХ ст. вона придбала 10 тис. десятин землі.

Міцні зв'язки з місцевими дрібними зерноторговцями мав дім Видовича. Коли через економічну кризу середини 1830-х рр. цей дім занепадав, місцеве купецтво зазнало збитків, що сягали 400 тис. руб. Це змусило багатьох постраждалих кинути торгівлю зерном остаточно, а його вивіз надовго сконцентрувався в руках іноземних фірм. Через необачність іншого торгового дому братів Миколи та Драго Поповичів на серйозного конкурента Маріуполя у зовнішній хлібній торгівлі перетворився Бердянськ.

Керченський будинок братів Поповичів, що мав контору в місті, зробив великий запродаж зернових продуктів в середземноморських портах; значна частина зерна була закуплена в районі Бердянської коси, а оскільки вантаження хліба відбувалося на маріупольському рейді в час засорення гирла Кальміусу піском, підприємці ризикували не виконати своїх зобов'язань перед закордонними покупцями. Тому М. Попович звернувся з проханням до М.С. Воронцова відрядити на Бердянську косу митного начальника і дозволити йому вантаження купленого зерна на місці. Після цього він клопотав перед генерал-губернатором про заснування на цьому місці Бердянська, а Воронцов надав купецтву, що погодилося у ньому оселитися, значні пільги, яких Маріуполь не мав. У джерелах того часу постійно висловлювалося твердження, що таким чином Воронцов продемонстрував своє невдоволення маріупольськими греками, що відмовилися розводити овець-мериносів і взагалі не виправдовували тих сподівань, які покладав на них російський уряд при переселенні до Приазов'я [5].

З діяльністю італійців пов'язаний початок суднобудування у Маріуполі. Це були невеликі каботажні одно- або двощоголові вітрильники з вантажопідйомністю не більше 100 - 150 т та екіпажем у 5 – 6 чоловік. Перше таке судно з вантажопідйомністю близько 150 т було побудовано на маріупольській біржі у 1824 р. майстром Кавалотті.

Італійська громада у Маріуполі зростала впродовж 1830 – 1850-х рр., через її значне збільшення виникла необхідність у будівництві католицького храму. Хоча багато хто з

членів громади мав великі статки, проте жертвувати кошти на спорудження храму вони не поспішали. Тоді, за ініціативою декількох осіб, було вирішено зібрати необхідну суму поступово, для чого усі італійські фірми добровільно обклали себе податком з кожної чверті проданої ними пшениці. Найбільш активну участь у цій справі взяли тогочасний італійський консул у Маріуполі Джербулліні та один з братів Мембелі – Степан, якого, власне, і вважають засновником церкви. 10 тис. франків на спорудження храму пожертвував італійський уряд короля Віктора Еммануїла [6].

На початку 1850-х рр. було зібрано достатній капітал, придбано місце для будівництва, яке розпочалося у 1854 р. 18 жовтня 1860 р. «...цю церкву Римсько-католицьку Маріупольську в ім'я Славетнішої Диви Марії, узятій на небо (в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці) освятив світлий і високоповажніший пан Вінцентій Липський, Єпископ Янопольський». Храм вміщував 200 прочан, престол головного вітара та перегородка, що відділяла вітар від іншої частини церкви, були з мармуру, привезеного з Італії. Ця споруда довгий час вважалася однією з архітектурних прикрас Маріуполя. Головними благодійниками церкви були підприємці А. Сангвинетті (мав посаду церковного старшини) та А. Трипкович [7].

Торговий бум тривав близько трьох десятиліть, впродовж яких італійська община Маріуполя збільшувалася і багатіла. На початку 1850-х рр. у місті діяли торгові фірми Вучетича, Раделі, Трипковича та Фісковича. Але під час Кримської війни італійське купецтво зазнало значних втрат, уціліли лише фірми Галеано, Мембелі, Трипковича та Фісковича. Зерно за кордон вони відправляли виключно на своїх кораблях. Також посилювалася конкуренція у зерновій торгівлі з боку Бердянська і Таганрога. Це призвело до поступового зменшення італійської громади у Маріуполі. Багаті підприємці повернулися до батьківщини, лише деякі залишилися і потроху змішались з місцевим населенням [8].

Наприклад, залишився у Маріуполі австрійський консул Петро Боначич, чорногорець за походженням. Його син Антон став відомим оперним співаком, що виконував головні партії у Большому театрі. До подій 1917 р. інтереси Італії в Маріуполі представляв Еммануїл Спиридонович діПоллоне. Королівська Італійська консульська агенція розміщувалася у його власному будинку на вул. Харлампіївській. До Першої світової війни він представляв в Маріуполі інтереси Імператорського і королівського Австро-угорського консульства. Йосип Миколайович Видович очолював Іспанське віце-консульство. До числа великих підприємців міста в останні десятиліття XIX – на початку XX ст. належали А. Сангвинетті, Ф. Зворно та Е. діПоллоне. Останні два були власниками пароплавної компанії, якій належало 14 пароплавів, зробили значний внесок у розвиток маріупольського порту [9].

Таким чином, італійські підприємці зробили значний внесок у розвиток економіки Маріуполя, сприяли його залученню до міжнародної зовнішньої торгівлі, проявили себе у різних сферах життя міста: громадській, культурній, релігійній.

Література

1. Бацак Н. Грецьке та італійське купецтво у портах Північного Причорномор'я: комерційна діяльність, мореплавство (перша третина XIX ст.) / Н. Бацак // Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII – XIX ст. Збірник наукових статей. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – С. 11 – 12.

2. Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь, 1892. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old-mariupol.com.ua/mariupol-i-ego-okrestnosti-den-pervyj/>

3. Див.: Скальковский К. Русский торговый флот и срочное пароходство на Черном и Азовском морях / К. Скальковский. - СПб., 1887. – С. 61, 134 – 135; Баханов К. А., И. И. Лыман И. И. Бердянск в дневниках титулярного советника В. К. Крыжановского. В. К. Крыжановский. Дневники [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ri-urbanhistory.org.ua/library/liman/Berdyansk_v_dnevnikah_titylyarnogo_sovetnika.pdf

4. Весь Мариуполь и его уезд. – Мариуполь, 1910. – 166 с.

5. Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь, 1892. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old-mariupol.com.ua/mariupol-i-ego-okrestnosti-den-pervyj/>

6. Там само.

7. Там само.

8. Скальковский А.А. Ростов-на-Дону и торговля Азовского бассейна 1749-1863 г. /А.Скальковский. - СПб., 1865–1866. – С. 2, 49.

9. Див.: Весь Мариуполь и его уезд. – Мариуполь, 1910. – С. 135 – 136; Русский торговый флот. Список судов к 1 января 1915 г. – Петроград, 1915. - С. XXII.

УДК 271.5 "157/164"(043)

Папазова А.В., к.і.н, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ЄЗУЇТСЬКІ АПТЕКИ ТА ЛІКАРНІ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Проблема функціонування домів чернечого ордену єзуїтів є важливою частиною вивчення діяльності Товариства Ісуса, католицької церкви та дослідження процесу взаємовпливу та взаємозбагачення культур. Ефективна робота ордену в його місіях, резиденціях, а особливо в школах і колегіумах залежала від роботи їх допоміжних складових елементів. Одними з таких складових елементів були аптеки та лікарні при колегіумах та резиденціях, що певним чином допомагали ордену досягти значних успіхів в поширенні католицтва у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. У деяких містах такі заклади з'явилися вперше або були кращими серед подібних. Отже, робота ордену сприяла поширенню нових для регіону закладів, піднімала їх якісний рівень. Тому вивчення діяльності Товариства Ісуса сприятиме й дослідженню розвитку соціальної сфери східнослов'янського регіону зазначеного періоду.

Проблему діяльності ордену єзуїтів в українських та білоруських землях розглядало багато авторів, які вказували на складові елементи домів Товариства. Однак питання роботи аптек та лікарень ордену залишається, переважно, за межами зацікавлень дослідників східнослов'янського регіону. Сучасна українська дослідниця Т.Шевченко вказала на складові елементи єзуїтських колегіумів в українських землях, назвала дати заснування чи роботи аптек та інфірмерій [1]. Зазначена проблема цікавила та цікавить, передусім істориків – членів Товариства Ісуса. Серед них – роботи таких авторів як С. Залескі, Л. Гжебень та С. Обірек [2].

Джерела з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII століття, – це архівні та опубліковані документи. Передусім, нормативно-регламентаційні джерела – документи католицької церкви й документи Товариства: інвентарі, звіти, повідомлення й офіційні листи єзуїтів керівникам; майнові й фінансові документи. Відомості щодо аптекарів та інфірмарів надають каталоги орденських провінцій, а щодо обладнання аптек, лікарень та притулків – історії колегіумів і доповідні записки ректорів [3, с. 9-19; с. 8-9]. Зазначені джерела дозволяють розкрити частину фактів щодо складових елементів домів ордену у східнослов'янському регіоні в зазначений період.

Мета роботи – проаналізувати аптеки та лікарні ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст.

Доми ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. це: місії, резиденції, школи, колегіуми, семінарії, новіціати, доми третьої пробації, доми професів. Допоміжними складовими елементами єзуїтських домів були: храми, бурси, конвікти, аптеки, інфірмерії, лікарні, притулки, бібліотеки, театри, братства, друкарні тощо.

Таблиця А. Аптеки, лікарні, інфірмерії та притулки при домах ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст.

Населені пункти	Дати заснування (роботи, будови) домів та їх окремих складових елементів		
	Резиденції	Школи Колегіуми	Аптеки, лікарні, інфірмерії, притулки
Ярослав	1574, 1629	1575-1773	бл. 1582 – аптека
Полоцьк	1580-1581	1580-1820	1641 – аптека; поч. XVII ст. – притулок
Несвіж	1582-1584	1586-1773	1625 – лікарня; 1627 – аптека
Львів	1590-1607	1607-1773	бл. 1610 – аптека; монастирська лікарня
Луцьк	1604-1608	1608-1773	бл.1630- аптека
Орша	1610-1611	1618-1820	1620 - інфірмерія; 1636 – аптека
Острог	1623-1627	1626-1773	1628-1648 – аптека; 1640 – лікарня
Бар	1632-1646	1636-1648	1642 – аптека
Пінськ	1632-1638	1638-1773	1635– інфірмерія; 1645 – лікарня для бідних
Переяслав	1636-1648	1636-1648	1638 – аптека

Відомо про 6 аптек [4, с. 90] та 2 лікарні при домах ордену в українських землях та один притулок, 2 інфірмерії, 2 лікарні й 3 аптеки при колегіумах білоруських земель в останній третині XVI – першій половині XVII ст. [Таблиця А]. Однією з найбільших та забезпечених у зазначений період була аптека міста Ярослава. Закладена вже наприкінці XVI ст., вона відігравала значну роль не лише на території колегіуму, але й міста. Містилася у добротній будівлі біля колегіуму [5]. Аптеки також функціонували при колегіумах ордену в таких містах як Полоцьк, Несвіж, Львів, Луцьк, Орша, Острог, Бар, Переяслав. Лікарні, якими опікувалося Товариство, працювали в Несвіжі, Острозі, Львові та Пінську. Інфірмерії єзуїти організували в Орші та Пінську, а притулок – у Полоцьку [Таблиця А].

Зазначені заклади орден організовував за певними правилами, які були однаковими для всіх домів Товариства.

Аптеки орден засновував в своїх домах головним чином для мешканців цих закладів. Аптекарями були брати Товариства Ісуса. Багато з них завдяки талантам і тривалій практиці були відомі не лише в містах регіону, але й в околицях. Розвитку єзуїтських аптек посприяло поширення секретів лікування і виготовлення ліків в ордені. Наприклад, в 1591 році великою дієвістю славилися єзуїтські пігулки проти малярії, що виготовлялися в Кракові. В 1643 році аптеки ордену прославилися завдяки так званому «єзуїтському порошку», тобто порошку з хінної кори, як ефективного засобу проти малярії. З її властивостями познайомилися єзуїти з Південної Америки, а в Римі хінін поширив іспанський теолог, потім кардинал, Ян де Луго.

Інспектор ордену Помпіліус Ламбертенго (1628-1629 рр.) в меморіалі для ректорів колегіумів в Польщі від 11 вересня 1629 року констатував, що аптек при єзуїтських колегіумах забагато, заборонив аптекарям продаж ліків, звелів давати їх безкоштовно біднякам і благодійникам ордену, згідно рішень ректорів. Він вирішив також, що аптекою повинна займатися світська людина, наймана ордену. А орденський брат інфірмар повинен лише доглядати хворих. Розпорядження це не було у повній мірі виконане, бо світський найманець, навчившись мистецтву лікування і виготовлення ліків бажав відкрити власну аптеку. Отже, аптекарями були й надалі брати ордену.

Популярність єзуїтських аптек призводила до конфліктів з міськими аптекарями, які з приводу замалих доходів позивалися до єзуїтів, прагнучи до закриття або обмеження діяльності аптек ордену [6, с. 120-121]. Можливо певним чином і через те, що окрім власне нових та ефективних ліків, аптеки ордену торгували іншими якісними закордонними товарами. Міські аптекарі Львова зверталися зі скаргами на орденську аптеку навіть до єпископського суду [7, с. 87]. Під час перевірки інспектора Товариства Ісуса Фабріціо Банфі в 1644 році львівські аптекарі скаржилися на докучливу конкуренцію з боку єзуїтської аптеки [8]. Згідно розпорядженню інспектора від 1645 року єзуїти-аптекарі не мали права обстежувати хворих жінок, довільно приписувати ліки хворим, давати ліки особам не з колегіуму (лише за посередництва суперіора дому). Для утримання аптеки орден мав брати мінімальні кошти за ліки, які слід було використовувати на подальший розвиток аптеки, а надлишки слід було віддавати до каси провінції і аптекам з інших колегіумів [9, с. 120]. У результаті єзуїтам Львова було заборонено продавати ліки в місті і завдавати будь-які збитки членам цеху аптекарів. Єзуїтською аптекою було доручено займатися не брату-інфірмару, а світському фармацевтові. Проте невдовзі єзуїти повернулися до старої практики і ще з «більшими збитками для приватних аптек». Вони не платили податків і вигравали майже всі судові процеси. Єзуїти конкурували й з міськими лікарями, адже у монастирському шпиталі інфірмари ордену лікували ліпше й ефективніше [10].

Деякі аптеки володіли постійними фондами забезпечення або записами, достатніми на їх утримання, і аптекарі призначали доходи аптеки на костьольні цілі свого колегіуму [11]. Однак не всі аптеки мали фундації, певне забезпечувались коштами з інших джерел. Так аптека Острогу (закладено в 1628, а збудовано в 1641 році) не мала жодних фундаційних записів так само як і аптека Львова до кінця XVII ст. [12].

Найбільші послуги аптеки здійснювали під час епідемій. Мешканців колегіумів виводили, зазвичай, за місто до орденських маєтків, а в місті залишалося декілька єзуїтів з аптекарем, які присвячували себе виключно догляду за хворими та забезпеченню релігійних послуг вмираючим [13, с. 121]. Так було під час епідемії у Львові в 1621-1623 рр., коли переможені військові підрозділи проходили містом і рознесли хворобу. На порятунок мешканців залишилося два брати аптекарі, які померли обслуговуючи хворих [14].

Деякі колегіуми володіли окремими садами, часто при єзуїтських маєтках, в яких вирощували і обробляли лікарські рослини. При аптеках існували своєрідні лабораторії, в яких готували ліки. Некрологи аптекарів зазначають інколи, що аптекарі були також хірургами. Кожна аптека була забезпечена підручною фаховою літературою – мала невеличку бібліотеку трактатів з медичних тем. Деякі аптекарі шукали власних методів лікування [15, с. 121].

У XVII ст. у багатьох колегіумах аптекар часто виконував, хоч не завжди, обов'язки інфірмара. Інфірмерія – частина орденського дому, в якій перебували хворі єзуїти під опікою брата інфірмара. Інфірмари піклувалися про фізичний стан хворих, застосовували виписані лікарем або аптекарем ліки, несли духовну вітху пацієнтам. Правила ордену рекомендували підготовку на братів-інфірмарів чоловіків, які б відзначалися фізичними (рослі і сильні), а також духовними (привітні і доброзичливі) достоїнствами [16]. Поведінку інфірмарів визначали правила для цих братів [17]. Отже, орден дбав не лише про фізичне, а й психічне здоров'я своїх членів. В інфірмерії для хворих тримали кілька книжок. Серед них – аскетичні твори, які повинні були допомогти подолати хворобу [18, с. 85].

Єзуїти у своїй діяльності не передбачали ведення лікарень. Приймаючи однак з XVI до XVIII ст. деякі фундації (у тому числі у Пінську, Полоцьку, Несвіжі), були зобов'язані утримувати вже існуючі шпиталі. Орден однак підкреслював важливість пастирської роботи в лікарнях [19]. Стефан Баторій у фундаційному акті колегіуму Полоцька від 20 січня 1582 року зазначив, що єзуїти повинні утримувати школи або лікарню для бідних. Орден на початку XVII ст. заснував при колегіумі міста невеликий притулок (ксенодохій) для старих і хворих людей. Містився він в окремому домі, поділеному на дві частини. У одній частині були кімнати для бідних, у другій – квартира для лікаря. Пацієнти жили з милостинь і дарів

колегіуму. У Пінську лікарня ордену для бідних мала власне постійне утримання. Один з єзуїтів був завжди префектом лікарні (префект ксенодохія) [20]. Напевне, в лікарнях працював найнятий орденем обслуговуючий персонал. Учні єзуїтських колегіумів теж працювали в цих закладах. Наприклад, братчики Марійських Конгрегацій зобов'язані були займатися добродійністю: доглядати та відвідувати хворих, опікуватися немічними, допомагати готуватися до сповіді тощо [21, с. 82].

Медичним закладам ордену служили невеликі бібліотеки при аптеках та медичні видання в бібліотеках колегіумів. Наприклад, в бібліотеці Острозького колегіуму переважали трактати з формації (праці з приготування ліків, про протиотрути), важливе місце займали ботанічні праці, роботи з хірургії та анатомії. Це були роботи провідних європейських медиків [22, с. 87-90]. Тобто єзуїти лікували та обслуговували мешканців орденських домів та населення на високому рівні європейської медичної науки і практики. Окрім того, єзуїти застосовували новітні досягнення того часу, здобуті з інших континентів, де працювало Товариство Ісуса.

Таким чином, в останній третині XVI – першій половині XVII ст. у східнослов'янському регіоні було почато створення та організована робота медичних закладів Товариства, які обслуговували мешканців єзуїтських домів, а також населення краю. Перші аптеки, інфірмерії, лікарні та притулки в десяти містах східнослов'янському регіону були успішним досвідом ордену в медичному обслуговуванні єзуїтів та мешканців цих населених пунктів і навколишніх сіл. Ці заклади мали не лише внутрішньо орденське значення, виконували певні функції в системі домів, а й грали певну роль у суспільному розвитку регіону, поширювали благодійну справу та соціальні інститути. Це було однією з причин того, що колегіуми ордену створювалися швидкими темпами і відразу визнавалися у суспільстві.

Література

1. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. /Тетяна Шевченко. – Львів: Свічадо, 2005. – 340 с.
2. Załęski S. Jesuici w Polsce. – T. I. – Lwów, 1900. – 819 s.; Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564 – 1995 opracował L. Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów. – Kraków: WAM, 1996 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/bibl/encdb.htm>; Obirek S. Jesuici w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1564-1668: Działalność religijna społeczno-kulturalna i polityczna. – Kraków: Wydaw. WAM, 1996. – 416 s.
3. Шевченко Т. Вказ. праця; Папазова А.В. Релігійно-освітня діяльність ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.02 – «Всесвітня історія» /А.В. Папазова. – Донецьк, 2008. – 20 с.
4. Шевченко Т. Вказ. праця.
5. Jarosław // Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=JAROSLAW&f=1>.
6. Obirek S. Op. cit.; Apteki // Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=APTEKI&f=1>.
7. Załęski S. Op. cit.
8. Lwów // Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=LWOW&f=1>.
9. Apteki // Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=APTEKI&f=1>; Obirek S. Op. cit.
10. Смірнов Ю.З історії монастирських аптек у Львові [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://www.aptekagal.com.ua/show_article.php?year=2012&month=3&num=15.
11. Apteki // Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=APTEKI&f=1>.

12. Ostróg //Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=OSTROG&f=1>; Lwów // Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=LWOW&f=1>.
13. Apteki // Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=APTEKI&f=1>; Obirek S. Op. cit.
14. Lwów // Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=LWOW&f=1>.
15. Apteki // Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=APTEKI&f=1>; Obirek S. Op. cit.
16. Infirmieria //Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=INFIRMERIA&f=1>.
17. Institutum Societatis iesu II, 149-150 [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://books.google.com.ua/books?id=iaZFAAAcAAJ&pg=PA484&lpg=PA484&dq=Institutum+Societatis+iesu+III+639&source=bl&ots=yht-bxf07B&sig=Ptn9Hk6u7D4DzzVMfceAYo8Wtlo&hl=en&sa=X&ei=O0SaUrCBE6Ky0QW-moDQBQ&redir_esc=y#v=onepage&q=Institutum%20Societatis%20iesu%20III%20639&f=false.
18. Ціборовська-Римарович І.О. Місце і роль медичної літератури в структурі книгозбірні Острозького єзуїтському колегіуму / І. О. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2012. – Вип.15. – С. 81-91.
19. Szpital //Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=SZPITAL&f=1>; Nieśwież //Encyklopedia... [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=NIESWIEZ&f=1>.
20. Polock. Pinsk //Encyklopedia...[Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=POLOCK&f=1>; <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=PINSK&f=1>.].
21. Шевченко Т. Вказ. праця.
22. Ціборовська-Римарович І.О. Вказ. праця.

УДК 930.2(477.4)«17/18»(045)

Подгайко М.К., к.і.н., доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ САМОВРЯДУВАННЯ МАРІУПОЛЬСЬКОЇ ГРЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ (КІНЕЦЬ ХVІІІ-ХІХ ст.) В РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Найбільший обмеженням в історіографічному вимірі періодом вивчення історії Маріупольської грецької громади є радянський. Історія національних меншин радянської України мало цікавила керівництво республіки, тому ґрунтовних досліджень тих часів було обмаль. Тим ціннішими ці надбання є для української історичної науки. Радянською історичною наукою були висвітлені лише деякі окремі аспекти історичного минулого Маріупольської грецької громади. Поза увагою дослідників залишились важливі аспекти життєдіяльності Маріупольської грецької громади, у тому числі специфіка діяльності Маріупольського грецького суду як органу місцевого самоврядування.

Грецька спільнота є однією з найчисельніших на території України. Вивчення історії Маріупольської грецької громади розпочалась в середині ХІХ ст. У більшості досліджень ХІХ – початку ХХ ст. історія грецької спільноти становила лише окремий сюжет.

Наступний етап еліністичних досліджень в Україні тісно пов'язаний з політичним курсом радянської влади щодо етнічних меншин. У руслі політики коренізації, яка проводилася більшовицьким керівництвом країни у 1920 – 1930-х рр. були створені сприятливі умови не тільки для розвитку греків УСРР, але й для дослідження їх історії та

культури. Адже завдання радянського будівництва в середовищі національних меншин потребували з'ясування й розуміння етносоціальної та етнокультурної ситуації в республіці.

Переважає більшість праць цієї доби стосувалася питань етногенезу приазовських греків, їхніх лінгвістичних особливостей, специфіки матеріальної та духовної культури.

Досліджуючи історію Маріуполя та Північного Приазов'я, історії грецької громади торкаються маріупольські краєзнавці Р.Саєнко [9;10], Р. Божко [2], Л. Яруцький [12;13;14], С. Буров [3] та інші. Ще за радянських часів розпочала свою дослідницьку діяльність Р.Саєнко [10], на рахунок якої більше десятка публікацій. Основним питанням, яке студіювала авторка була дата заснування міста Маріуполя. Аналізуючи жалувану грамоту Катерини II від 21 травня 1779 р., вона також звертала увагу на 5 пункт документу, в якому між іншим йшлося про створення Маріупольського грецького суду.

Автором чи не єдиної за радянської доби узагальнюючої праці з історії грецької спільноти був С. Ялі [11], який проаналізував науковий доробок Г. Тимошевського з позицій класового підходу.

Загальні згадки про грецьку міграцію містилися праці О.Дружиніної[5]. Вона досить категорично обґрунтувала політичну доцільність та ефективність організованого в 1778 р. переселення греків з Криму, з огляду на геополітичні інтереси Російської імперії [5]. Також в числі дослідників радянської доби, які торкалися грецької проблематики Північного Приазов'я, можна назвати С. Калоєрова[7;8], І. Джуху[4], В. Кабузан[6], М. Араджионі[1] та інших.

Партійно-державний курс радянської держави у сфері національних відносин не сприяв появі комплексних досліджень проблем розвитку національних меншин, зокрема грецького етносу. Історія грецьких громад України представлялася у вигляді коротких нарисів, що мали характер вступних до основної теми дослідження. Загалом, можна зауважити, що Маріупольський грецький суд не був предметом окремого дослідження.

Зі змінами в державній національній політиці інтерес до історії національних громад поступово згасав. У період з кінця 1930-х і до початку 1990-х рр. не було видано жодної фундаментальної історичної праці, яка б проливала світло на білі плями історії грецьких громад, а тим більше на існування та діяльність такої інституції грецького самоврядування, якою був Маріупольський грецький суд.

Окремі аспекти з історії грецької спільноти на території Північного Приазов'я в другій половині XX ст. висвітлювалися в межах дослідження проблем загальноросійської історії XVIII – XIX ст.

Цілком природно, що в таких умовах краєзнавці та шкільні вчителі Маріуполя перебрали на себе функції дослідників. Саме краєзнавці привертали увагу мешканців міст та сіл до історії свого краю. Невеличкі статті на шпальтах газет мали публіцистичний характер, спрямований на пошук інтересу до історії окремих місцевостей.

Праці істориків-аматорів не можна недооцінювати, бо завдяки краєзнавчим надбанням історія грецьких громад України дістала хоча б фрагментарну презентацію на суспільному рівні. Розкриваючи сторінки давнини, дослідники вперше чітко зазначають про існування грецького самоврядування

Отже, огляд представленої літератури дозволяє : скласти уявлення про стан вивчення історико-правових умов виникнення грецького осередку Північного Приазов'я; дослідники радянської доби не лише намагалися простежити історію виникнення місцевого національного самоврядування на території українського Північного Приазов'я, а й визначити основні характерні риси цього явища, простежити його розвиток в історичному контексті; радянська історична наука визначила форму грецького самоврядування Маріупольської спільноти як сільську закриту модель; специфіка оформлення та функціонування Маріупольського грецького суду як органу грецького самоврядування була в тому, що його діяльність перебувала безпосередньо під впливом розвитку законодавчої системи Російської імперії.

Таким чином, партійно-державний курс радянської держави у сфері національних відносин не сприяв появі комплексних досліджень проблем розвитку національних меншин, зокрема грецького етносу. Історичний аналіз певною мірою виявив досить обмежений стан наукової розробки зазначеного питання. Це пов'язано зі складними політичними процесами, що відбувались в Радянському Союзі, і які напряду відбивались не лише на суспільстві, а й на радянській історичній науці. Попри висвітлення різних аспектів життєдіяльності Маріупольської грецької громади, поза увагою дослідників залишилися питання, пов'язані з процесами становлення і розвитку Маріупольського грецького суду, його компетенції та юридичного статусу, структурно-функціональні особливості. Окремого вивчення потребують питання, пов'язанні з фінансово-господарською діяльністю та специфікою ліквідації органу грецького самоврядування, стосунків греків з представниками інших національностей, що населяли Маріупольщину. Ці та інші аспекти можуть стати предметом майбутніх наукових студій.

Література.

1. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: История изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.) [Электронный ресурс]/М.А. Араджиони. – Режим доступа: <http://crimeanbook.com/product/aradzhioni-ma-greki-kryma-i-priazovya-istoriya-izucheniya-i-istoriografiya-etnicheskoy-istorii-i-kultruy-80-e-gg-xviii-v--90-e-gg-khkh-v/>
2. Божко Р. П., Були Т. Ю., Гашененко Н. Н. и др. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века./ Р.П. Божко — Мариуполь: Рената, 2006. — ISBN 966-7329-84-4.
3. Буров С. Мариуполь. Былое./ С. Буров — Мариуполь: Газета «Приазовский рабочий», 2003. — ISBN 966-8208-06-4.
4. Джуха И. Г. Одиссея мариупольских греков / И. Г. Джуха. – Вологда : ЛиС, 1993. – 160 с.
5. Дружинина Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 г. / Е.И. Дружинина – М., 1955. – С. 328
6. Кабузан В.М. Заселение Новороссии в XVIII - первой половине XIX века (1719 - 1858 гг.). – 1976 [Электронный ресурс] / В.М. Кабузан.. – Режим доступа: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=4815626>
7. Калоеров С. А. Когда и как возник г. Мариуполь / С. А. Калоеров // Мариуполь : История и перспективы : сб. тр. науч.-практич. конф., Мариуполь, 2002. – Мариуполь, 2002. – С. 15–18.
8. Калоеров С. А. От Крыма до Мариупольского греческого округа / С. А. Калоеров. – Донецк : Юго-Восток, 2008. – 640 с.
9. Саенко Р. И. Жданову – 200. Страницы истории. 1778 – 1978 г. / Р. Саенко. — Донецк: Донбас, 1978.
10. Саенко Р. Из истории основания города Мариуполя / Р. Саенко. – Мариуполь: Рената, 2002. – 22 с.
11. Ялі С. Греки в УСРР / С.Ялі. – Харків, 1931. – 208 с.
12. Яруцкий Л. Д. Кальміуська Паланка. Читанка для школярів Маріуполя/ Л.Д. Яруцкий. — Мариуполь, 1995.
13. Яруцкий Л. Д. Мариупольская старина/ Л.Д. Яруцкий. — Мариуполь, 1991.
14. Яруцкий Л. Д. Мариупольская старина : рассказы краеведа / Л.Д. Яруцкий. – М. : Сов. писатель, 1991. – 432 с.

ВІЙСЬКОВІ ДІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ МАХНОВЦІВ У ПРИАЗОВ'І НАВЕСНІ – ВЛІТКУ 1920 Р.

Навесні – влітку 1920 р. в Маріупольському повіті різко загострилася військово-політична ситуація. Більшовицька влада, яка прагнула утвердитися в цьому регіоні після вигнання денікінців, мала певну підтримку в Маріуполі, але в сільських населених пунктах повіту, особливо в північній частині краю переважав вплив махновських повстанських загонів. У селян зберігалася недовіра до більшовицької влади, і вони по можливості протидіяли більшовикам.

Питання щодо військових дій Револуційної повстанської армії махновців навесні – влітку 1920 р. висвітлене в історичній літературі недостатньо. Певною мірою його розглядали у своїх працях О.Білаша, В.Білаша, Р.Божко, Т.Були, Н.Гашененко, В.Верстюка, В.Чопа, Л.Якубової. Зазначена тема потребує спеціального дослідження.

На травень 1920 р. Револуційна повстанська армія махновців пододала кризу свого руху, яка мала місце на початку року і енергійними зусиллями Н.Махна відновила свій бойовий склад. У короткому огляді становища на Україні особливого відділу ВНК щодо військової діяльності Н.Махна наголошувалося, що «головний елемент його армії становить ... найбідніша селянська молодь, якій радовлада на Україні не змогла дати нічого, крім формального права на землю». Як зазначалося, забезпечуються махновці тим, що захоплюють або, коли роззброюють червоноармійські частини. За повідомленнями більшовицької спецслужби, махновці ухилялися від відкритих боїв, а використовували тактику раптових нападів. Коли їх оточували, то повстанці «розпилялися» і «просочувалися» по кілька осіб через кільце, а потім збиралися в іншому місці [5, с. 342].

Враховуючи реальну небезпеку, яку становила повстанська армія для більшовицької влади, особливий відділ Південно-Західного фронту з питань боротьби з отаманщиною та бандитизмом у квітні 1920 р. розробив заходи для «ліквідації отаманщини» (так характеризували більшовики селянський повстанський рух). Більшовицьке командування було дуже стурбоване тим, що махновські повстанці постійно чинили напади на залізничні станції, перешкоджали заготівлі хліба. На думку більшовицького керівництва, така ситуація склалася «через пануючу в українському селі фіктивну радянську владу, оскільки до волвиконкомів входили неблагонадійні куркульські елементи, і, таким чином, бандитські зграї створюються [під] прикриттям представників влади, озброюються зброєю, яка є у великій кількості в селах». Для «ліквідації отаманщини» пропонувалися «особливі заходи»: наявність спеціальної добре дисциплінованої військової сили з уродженців Півночі, систематичне роззброєння села, вилучення куркульсько-бандитського елемента з місцевих органів управління та заміна його елементом пролетарським [5, с. 343].

У зв'язку з цими загрозами було створено Маріупольську повітову надзвичайну комісію. Одним з її організаторів був помічник начальника Центрального управління надзвичайної комісії К.Карлсон [3, с.195 – 197]. Це була одна з небагатьох повітових комісій в Україні, оскільки здебільшого обмежувалися діяльністю губернських надзвичайних комісій [4, с. 62]. Одним із завдань Маріупольської повітової надзвичайної комісії була боротьба проти махновського руху. У травні 1920 р. головою Маріупольської надзвичайної комісії був призначений Д.Патрушев [3, с. 271]. Для боротьби з махновцями в Маріуполі були створені частини особливого призначення [5, с. 399]. Повітовий комісаріат з військових справ для охорони міста формував караульні роти, проводив серед населення збирання холодної та вогнепальної зброї, реєстрував офіцерів [2, с. 152].

На початок травня 1920 р. чисельність основного махновського загону становила близько 500 кіннотників та 700 піхотинців на тачанках з 50 кулеметами та 8 гарматами. Але протягом тижня військо повстанців швидко зростало [1, с. 399, 400]. В цей час махновські

війська зіткнулися з чисельними силами І Кінної армії, які просувалися на польський фронт землями Катеринославщини і використовувалися більшовицьким командуванням для боротьби з повстанцями. 14 травня 1920 р. у запеклому бою в с. Новоуспенівка махновці потерпіли поразку і втратили 2000 піхотинців, 500 кіннотників та майже все своє озброєння. Після цього бою у Н.Махна залишилося лише 150 кіннотників та 10 кулеметів. За словами В.Білаша, вони втратили «все, що було зібрано протягом 4-х місяців» [1, с. 406]. Один з боїв махновців з будьоннівцями в с. Комар описав у своїх спогадах І.Стріонов. Проте він дав плутану хронологію подій [6, с. 101, 102].

Незважаючи на важкі втрати, штаб повстанців вирішив продовжувати боротьбу. Було прийняте рішення здійснити рейд повітами Катеринославської та губернії. Цей перший махновський похід 1920 р. почався в с. Старий Керменчик. Вже у першому бою в с. Ново-Андріївка поблизу Волновахи махновці здобули перемогу. Там до повстанців приєднався батальйон ВОХР, який нараховував 500 бійців з 6-ма гарматами [1, с. 400].

Перший рейд махновського війська протяжністю 560 км. продовжувався три тижні до 8 червня 1920 р. і був успішний [1, с. 406]. Повстанське військо знову зростало, до нього вливалися нові загони. За період з 15 травня по 8 червня махновська армія виросла до 5000 бійців піхоти та 1000 кіннотників з 6-ма гарматами та 180 кулеметами [1, с. 406]. Таке швидке зростання повстанських загонів було обумовлене, на думку В.Білаша, жорстокістю більшовицької влади. Він писав, що «в кожному повіті селянські групи, невдоволені продрозверсткою, земельним законом, гоніннями, смутною перспективою, обсіявшись, почали створювати нові загони, які вливалися до нашої армії» [1, с. 405].

Військовий щоденник оперативного відділу Револуційної ради України (махновців) інформує про те, що ввечері 15 червня 1920 р. після запеклого бою біля с. Велико-Михайлівка махновське військо прибуло до с. Комар. Там махновці днювали до ранку 17 червня, а потім вирушили до с. Велико-Янисоль. З вечора 17 червня до полудня 20 червня повстанці перебували в с. Керменчик. Звідти вони вирушили за межі Маріупольського повіту [5, с. 379, 380]. Повстанці постійно маневрували, вели розвідку щодо розташування більшовицьких військ.

За інформацією заступника начальника особливого відділу Південно-Західного фронту Євдокимова щодо становища в Донецькій губернії, наприкінці червня 1920 р. більшовицькі війська вели бої з загонами Н.Махна в районі сіл Комар, Велико-Михайлівки, Олексіївки, Богатиря, Велико-Янисолі [5, 364 – 366]. Махновські повстанці змушені були відступити до с. Комар, де вони базувалися і мали значні резерви. 25 червня біля с. Велико-Янисоль махновці силами до 800 кіннотників та 300 піхотинців при 30 – 35 кулеметах та 8 гарматах оточили та полонили 52-й полк 174-ї бригади [5, 365]. За відомостями з військового щоденника оперативного відділу Револуційної ради України (махновців), чисельність полонених становила близько 1000 бійців [5, с. 381]. В с. Іванівка полонені були відпущені, а 300 їх приєдналися до повстанців [5, 365].

29 червня махновське військо на межі Маріупольського повіту було оточене значними більшовицькими силами за підтримки двох бронепоездів, артилерії та піхоти. В Маріупольському повіті наступ більшовицьких військ вівся з боку сіл Іванівки, Богатиря, німецької колонії Марієнталь [5, с. 381]. В ході запеклого бою махновці знищили І ударний батальйон Харківської внутрішньої охорони червоних військ (близько 200 бійців) та полонили два батальйони (близько 500 бійців) [5, с. 381, 382].

Більшовицька влада Маріупольського повіту була стурбована активними діями махновців. На повітовому надзвичайному з'їзді рад у зв'язку з цим було заслухано доповідь «про боротьбу з бандитизмом» і прийнято резолюцію з цього питання. Повстанців звинуватили в тому, що вони забрали продовольчі запаси, зібрані більшовицькою владою, вбивали радянських працівників, порушували телефонний та телеграфний зв'язок, залізничне сполучення. На думку більшовиків, махновці своїми діями сприяли «білогвардійцям та польським панам» [1, с. 407, 408].

1,2 липня махновці перебували в с. Комар, а звідти вирушили на Велико-Михайлівку [5, с. 382]. У цей час Н.Махно постійно перебував у русі то в Маріупольському, то в Олександрівському повітах. З 7 по 11 липня повстанці знаходилися у Врем'євці та Велико-Янисолі. Тут Н.Махно провів вибори Ради. 9 липня «батько» зустрівся з посланцем Врангеля, який передав листа від генерала з пропозицією про спільні дії проти червоних. Але на засіданні командного складу повстанців було вирішено розстріляти представника Врангеля, а його лист опублікувати з коментарями махновців щодо неприйнятності такого союзу [5, с. 383]. Після цього повстанські загони вирушили за межі Маріупольського повіту, з боями просуваючись на північ, в напрямку Харківської губернії [5, с. 383 – 386]. Потім рейд махновців продовжився на Полтавщину [5, с. 387, 388].

Таким чином, військово-політична ситуація в Маріупольському повіті протягом весняних – літніх місяців 1920 р. була надзвичайно напруженою. Не дивлячись на формальне утримання влади, більшовики в цей час не почували себе господарями краю. Це обумовлено було активною протидією селянських повстанських загонів, які об'єдналися під прапором Революційної повстанської армії махновців. Селянські маси значною мірою підтримували армію Н.Махна. Села північного регіону Маріупольщини фактично становили базу махновського руху. Тут махновці часто зупинялися на відпочинок, отримували поповнення та продовольство, мали своїх інформаторів. Це сприяло успішним діям повстанців і значно ослаблювало більшовицькі війська.

Література

1. Белаш А. Дороги Нестора Махно: исторические повествования / А. Белаш, В. Белаш. – К.: Знання, 1993. – 592 с.
2. Божко Р.П. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Р.П. Божко, Т.Ю. Були., Н.Н.Гашененко. – Мариуполь: Рената, 2006. – 355 с.
3. Золотарев В.А., Стьопкин В.П. ЧК-ГПУ-НКВД в Донбассе Люди и документы 1919 – 1941. Донецк, Апекс, 2010 – 512 с., ілл.
4. Маймескулов Л.Н. Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918 – 1922) / Л.Н.Маймескулов, А.И.Рогожин, В.В.Сташис. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков: Основа, 1990. – 345 с.
5. Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине 1918 – 1921. Документы и материалы / Под ред. В. Данилова, Т.Шанина. – М.:РОССЭН., 2006. – 1000 с.
6. Стрионов И. О некоторых событиях XX века / И.Стрионов // Історія повсякденності в її етнічному вимірі: спогади грека-комуніста. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – С. 28 – 286.
7. Якубова Л.Д. Маріупольські греки (етнічна історія). 1778 р. – початок 30-х років XX ст. Л.Д.Якубова. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 331 с.

УДК 930.(477)(043)

Романцова Н.І., к. і. н., доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

КИЇВСЬКА НАУКОВА ІСТОРИЧНА ШКОЛА М.ГРУШЕВСЬКОГО: ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ В РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Після повернення з еміграції в Україну М.Грушевський розгорнув активну науково-організаційну роботу і заснував Науково-дослідну кафедру історії України, на базі якої була створена київська історична школа. До неї, на відміну від її попередниці, львівської школи, входили фахівці з історії України, соціології, етнографії та фольклору. Питання становлення київської наукової історичної школи викликали значний інтерес з боку дослідників наукової діяльності М.Грушевського. Є необхідність проаналізувати праці українських грушевськознавців, присвячені зазначеним проблемам, з'ясувати значення науково-організаційної діяльності визначного історика для формування нової когорти учнів, які сприяли подальшому розвитку історичної науки в Україні.

Деякі аспекти щодо висвітлення історіографії київської історичної школи М.Грушевського знайшли відображення в історіографічних студіях. М.Коваль та О.Рубльов наводять довідку проф. Ф.Єневича, «де він давав ... розгорнуту критику основних положень Грушевського та його школи, протиставляючи їм відомі зауваження Сталіна, Жданова і Кірова ...» [5, с. 21].

І.Колесник в праці «Українська «совєтська» історіографія в рецепції О.Оглоблина» зазначила, що «зміст і досягнення історичної науки цієї доби дослідник розглядає під кутом зору різних наукових течій, які набували характеру наукових шкіл. Мова йшла про Київську «культурно-історичну» або соціологічну школу на чолі з М.Грушевським» [6, с. 11]. Л.Винар відзначив думку О.Оглоблина про те, що «поважним вкладом в українську історичну науку були праці його учнів» [1, с. 29].

Я.Калакура в праці, присвяченій проблемі теоретико-методологічних засад розвитку української історіографії за студіями Л.Винара, зазначив, що діаспорний історик схиляється до думки «про існування двох щільно пов'язаних між собою історичних шкіл М.Грушевського у Львові й Києві» [4, с. 47]. В.Заруба також вказав на внесок Л.Винара у дослідженні питань щодо київської школи М.Грушевського [3]. Але необхідно відзначити, що загалом науковці недостатньо звернули увагу на історіографічні оцінки щодо діяльності київської наукової школи видатного вченого.

Для радянських істориків питання про школу М.Грушевського було об'єктом постійних ідеологічних нападів на вченого. Вони не сприймали науково-організаційну діяльність Михайла Сергійовича і прагнули показати «єдино правильний, марксистсько-ленінський шлях історичної думки», на який повинні спиратися майбутні радянські науковці. Вони використовували цей аспект роботи вченого для того, щоб довести хибність його наукових поглядів та «шкоду», яку завдавала створена ним школа. В цьому контексті цікавими є деякі оцінки науковців щодо зазначеної проблеми.

Л.Окиншевич на початку 30-х рр., у радянський період своєї наукової діяльності характеризував школу М.Грушевського критично, з позицій комуністичної ідеології. Молодий ідейно заангажований історик зазначив, що М.Грушевський створив у ВУАН «чисельний – очевидно, чисельніший від його колишнього львівського гуртка учнів-істориків, – тісний, тісно поєднаний не тільки організаційною замкненістю, а й спільністю ідеології, цілком підпорядкованої ідеологічно-політичним концепціям свого керівника, войовничо-загострений проти марксо-ленінської історіографії, а чималою мірою і проти своїх буржуазних конкурентів, слухняно-підпорядкований найменшим і найдрібнішим вимогам та вказівкам свого керівника, гурт учнів». За словами Л.Окиншевича, учні М.Грушевського активно працювали, випускали «чисельну продукцію, щоправда якісно надзвичайно слабу навіть з погляду буржуазної історіографії» [8, с. 93 – 94].

Радянський історик підкреслив слабкість позицій М.Грушевського та його школи боротьбою залишків капіталістичних класів і нових сил «марксо-ленінської» історичної науки на Україні і вказував, що «у цьому процесі школа М.Грушевського дедалі втрачала свої позиції, звідки її вибивала марксо-ленінська історіографія. Цей процес підготував і ідеологічний розгром цієї школи, що стався навесні 1931 року під час дискусії про творчість акад. М.Грушевського, і капітуляцію в декларації, частини науковців з його оточення» [8, с. 94].

М.Липовченко ще більш різко висловлювався щодо школи М.Грушевського, вважав її «реакційною по суті» [7, с. 6]. Автор звинуватив цю школу в тому, що вона «скотилася до найпошлішого, вульгарного суб'єктивістського ідеалізму – до пропаганди «теорії» про те, нібито тільки вибрані особи, компетентна меншість, як пишномовно висловлюються деякі сучасні епігони, є творцями історії, а маси, народ є лише баластом в історичному процесі» [7, с. 22.].

Вкрай негативно висловлювалися щодо М.Грушевського та його школи І.Гуржій., В.Сарбей і М.Ткаченко в своїй статті, яка повинна була стати ідейним орієнтиром для українських радянських науковців. Автори статті зазначали, що «українські буржуазно-

націоналістичні історики, особливо М.Грушевський та його «школа», перекручували історію українського народу, щоб обґрунтувати зрадницьку програму, розраховану на відрив українського народу від російського» [2, с. 90]. В цій ідеологізованій оцінці акумульована логічна схема комуністичної методології. М.Грушевський та його школа розглядалися як представники українського буржуазного націоналізму, концепція яких була спрямована, щоб відірвати Україну від Росії.

Таким чином, дослідження показує, що проблема київської історичної школи М.Грушевського знайшла тенденційне відображення в радянській історіографії. Історіографічний аналіз праць істориків І.Гуржія, М.Липовченка, Л.Окиншевича, В.Сарбея, М.Ткаченка надав можливість з'ясувати їх наскрізь ідеологізовані оцінки щодо згаданого питання. Радянські науковці стверджували, що школа М.Грушевського була реакційною, дійшла до суб'єктивного ідеалізму, керувалася теоріями «безкласовості» і «єдиного потоку».

Література.

1. Винар Л. Михайло Грушевський – історик України / Л.Винар // Михайло Грушевський Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. – Львів: “НТШ”, 1994. – С. 13 – 32.

2. Гуржій І., Сарбей В., Ткаченко М. За дальний розвиток української радянської історіографії / І.Гуржій., В.Сарбей., М.Ткаченко // Комуніст України. – 1960. – №6. – С. 85 – 91.

3. Заруба В. Розгром і знищення київської школи істориків Михайла Грушевського [Електронний ресурс] / В.Заруба. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Zaruba_Viktor/Rozhrom_i_znyschennia_kyivskoi_shkoly_istorykiv_Mykhaila_Hrushevskoho.pdf

4. Калакура Я. Теоретико-методологічні засади української історіографії (За працями проф. Любомира Винара) / Я.Калакура // На службі Клію. Збірник наукових праць на пошану Любомира Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності. – Київ – Нью-Йорк – Париж – Львів, 2000. – С. 42 – 52.

5. Коваль М., Рубльов О. У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936 – 1956) / М.Коваль., О.Рубльов // Зб. док. і мат.: у двох частинах. Частина I (1936 – 1944 рр.). – К, 1996. – С.6 – 44.

6. Колесник І. Українська «советська» історіографія в рецепції О.Оглоблина / І.Колесник // Грані. – 2000. – Вип. 6 (14). – С. 9 – 13.

7. Липовченко М. На службі антинародної політики: (про історичну концепцію М.Грушевського та його „школи”) / М.Липовченко. – К.: Товариство „Знання” УРСР, 1973. – 62с.

8. Окиншевич Л. Національно-демократична концепція історії права України в працях акад. М.Грушевського / Л.Окиншевич // Україна. Журнал циклу наук історичних. – К. – 1932. – № 1 – 2. – С. 93 – 109.

УДК 354.073.515(477)

Сальнікова Н.В., к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін

СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Вирішення проблем організації діловодства в державних установах України у 20–30 рр. ХХ ст. було пов'язано з удосконаленням управління народним господарством на засадах впровадження методів наукової організації праці, що, по суті, виявилось новаторським напрямом у практиці роботи радянських установ.

Впродовж зазначеного періоду був накопичений значний фактичний матеріал, що став підґрунтям створення спеціальної літератури, вивчення якої актуалізувалося на сучасному етапі.

Якщо в першій половині 20-х рр. переважно вивчалася західноєвропейська література з наукової організації праці, то друга половина 20-х рр. позначилася розкриттям проблематики щодо змін у сфері НОП та діловодства. Значно збільшилася кількість книжкової та журнальної продукції відповідної проблематики.

Всеукраїнський інститут раціоналізації управління Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції, створений у Харкові в 1929 р. на базі колишнього Всеукраїнського інституту праці НК РСІ (далі - ІРУ) став науково – дослідною установою, що розробляв проблеми раціоналізації управління та здійснював допомогу НК РСІ у справі розроблення заходів щодо реконструкції управління відповідно до досягнень сучасної науки та техніки.

Для досягнення визначеної мети ІРУ проводив наукові дослідження щодо раціоналізації управління та пов'язаних з ними методологічних питань на основі узагальнення емпіричного раціоналізаторського досвіду, розробляв раціоналізаторські заходи для масового впровадження у практику роботи апарату управління.

Практичною базою для досліджень Інституту стали промислові підприємства, установи, для яких проектувалися нові моделі управління. Науково - дослідна робота ІРУ відбувалася у тісній співпраці із спорідненими інституціями СРСР, зокрема з Інститутом техніки управління (Москва). Спільними зусиллями вчених було видано значну кількість праць.

Одним з важливих напрямів діяльності Інституту стало поширення та популяризація раціоналізаторських знань, консультування установ та організацій з питань методології та методики раціоналізації, досягнень раціоналізаторського руху в СРСР та за кордоном.

ІРУ здійснював також активну видавничу діяльність, публікував результати власних науково-дослідних робіт, друкував переклади іноземної літератури, формував бібліотеку раціоналізаторського досвіду.

ІРУ видавав інформаційний бюлетень «За соціалістичну раціоналізацію», в рубриках якого вміщувалися матеріали щодо діяльності Інституту, зокрема інформація про заходи, участь у конференціях, звіти про виконану роботу. При Інституті функціонувала Центральна наукова бібліотека з питань організації праці та управління.

У 1930 р. на базі ІРУ було створене Всеукраїнське науково-технічне товариство раціоналізаторів управління яке на громадських засадах опрацьовувало «наукові питання раціональної побудови органів управління».

ІРУ здійснював підготовку раціоналізаторських кадрів шляхом організації курсів підвищення кваліфікації. У 1931 р. при Інституті було організовано Вищу школу раціоналізації управління з відривом від виробництва та дворічним терміном навчання.

У квітні 1934 р. Інститут припинив своє існування, але накопичений ним досвід у сфері раціоналізації техніки управління, проведення наукових досліджень та процесів діловодства у 20–30-х рр. заслуговує на позитивну оцінку.

Література.

1. ЦДАВО України, ф. 4508, оп. 1, спр. 160, арк. 1–3.

УДК 930(47+57)"1850/1917":929Мазепа(043)

Тарасов С.В., к.и.н., доцент кафедри исторических дисциплин

ГЕТМАН И.МАЗЕПА КАК ДЕЯТЕЛЬ ЭПОХИ РУИНЫ В РУССКОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

И. Мазепа не мог не привлечь внимание российских исследователей как человек, сыгравший очень заметную и любопытную роль, как в украинской, так и в российской истории Петровской эпохи. Относительно И. Мазепы в дореволюционной русской историографии не было единого мнения. Нет его и поныне[10, с. 173]. В русской дореволюционной историографии оценки личности и деятельности И. Мазепы колебались между категорическими неприятием (И. Голиков, Н.Устрялов) и почти сочувственным

отношением (А. Брикнер, А. Востоков). Где-то посредине между двумя этими точками зрения находился С. Соловьев [10, с. 173-174].

Безусловно, на отношение к гетману сильно повлияла его деятельность в последний период жизни, т. е. в 1708-1709 гг. Но нам следует обратить внимание на тот факт, что некоторые историки ретроспективно переносили политическую позицию гетмана в 1708-1709 гг. на всю его предшествующую деятельность [10, с. 174].

Между тем у нас нет каких-либо доказательств, которые подтвердили бы подобный взгляд. По-видимому, в 80-х и 90-х гг. XVII в. гетман был вполне лоялен московскому правительству и не помышлял о борьбе против России. В то время он считал своей главной внутривластной задачей укрепление собственной власти. Во внешнеполитическом плане гетман не отказывался, как и его предшественник от надежды присоединить Правобережье к Гетманщине и действовал в этом направлении.

Русская историография вкратце характеризовала главные ступени карьеры будущего гетмана. Отъезд И. Мазепы в казацкую Украину Н. Устрялов, С. Соловьев и Д. Иловайский традиционно объясняли скандальным любовным приключением молодого шляхтича с пани Фальбовской. Впрочем, Д. Иловайский не вполне ручался за достоверность эпизода, а С. Соловьев сообщал, что в 1663 г. И. Мазепа получил дипломатическое поручение к П. Тетере, после чего не вернулся в Польшу. Возвышение И. Мазепы при П. Дорошенко С. Соловьев и Д. Иловайский объясняли его способностями и образованием [11, с. 200-201; 9, с. 457; 2, с. 363-364].

Общеизвестно, что будущий гетман был отправлен П. Дорошенко в Константинополь с дипломатической миссией, но попал в плен к кошевому И. Серко. Так он оказался в Москве, где сумел произвести очень благоприятное для себя впечатление [11, с. 201-202; 9, с. 457; 2, с. 364-465]. Однако, авторы статьи о И. Мазепе в «Военной энциклопедии» почему-то не упоминали о несостоявшейся поездке будущего гетмана в Турцию. В статье говорилось, что гетман перешел от П. Дорошенко к И. Самойловичу, когда положение правобережного гетмана стало неустойчивым [4, с. 110].

Устрялов обратил внимание на покровительство И. Самойловича, оказанное И. Мазепе, во время его возвышения [11, с. 201-202]. Что касается С. Соловьева и Д. Иловайского, карьера И. Мазепы на Левобережье до 1-го Крымского похода, практически, выпала из их внимания. С. Соловьев упоминал будущего гетмана лишь трижды. Причем для характеристики И. Мазепы и характеристики эпохи интерес представляет лишь его разговор с думным дьяком Л. Лопухиным [9, с. 2080-209]. Но, учитывая, что И. Мазепа далеко не сразу стал крупной политической фигурой, нужно признать, что описание его жизни русскими историками является достаточно подробным.

С. Соловьев охарактеризовал в своем лекционном курсе гетмана И. Мазепу, как очень ловкого и хитрого человека, который умел «проводить свой корабль между отмелями» [7, с. 108]. Возвышение И. Мазепы «не всегда было безопасно, и вот тут то он и приучался проводить свое судно между отмелей» [7, с. 108]. С. Соловьев считал И. Мазепу человеком, знающим себе цену и уверенным в своей опытности и находчивости [7, с. 108]. Как человека хитрого, характеризовал И. Мазепу и Д. Иловайский [2, с. 524]. В. Нечаев, рассказывая о Чигиринских походах, называл будущего гетмана «опытным казацким офицером» [5, с. 169].

А. Востоков, считал, что гетман И. Мазепа был человек «опытный, бывалый, ловкий» [1, с. 220]. Правитель Украины был в курсе тогдашнего положения соседних государств и был осведомлен в вопросах международной политики гораздо лучше, чем правительство царевны Софьи. А потому в «международных вопросах всегда был дорогим и полезным советником Москвы» [1, с. 226]. Судя по общему тону и некоторым высказываниям, историк относился к гетману с немалой долей уважения. А. Востоков признавал за И. Мазепой и военные способности. Исследователь отмечал, что если бы план 2-го Крымского похода, предложенный гетманом был точно выполнен, то успех предприятия мог быть несомненен. Войска должны были выступить «по самому раннему зимнему пути», чтобы проникнуть в Крым «по льду» [1, с. 220]. По словам историка, предложенный план похода был вполне

принят. «Но в неисполнении этого плана на деле Мазепу обвинить было невозможно» [1, с. 220].

После прихода к власти И. Мазепе пришлось столкнуться с рядом трудностей, которые грозили его положению, как гетмана Украины. Вполне реальную опасность представляла для правителя Украины смена власти в Москве. После падения В. Голицына можно было ожидать, что не останется на своем посту и такая его креатура, как гетман И. Мазепа. Но этого не произошло. Н. Устрялов считал, что Петр I, победивший в борьбе за власть, некоторое время колебался, как поступить с гетманом, находившимся в тот момент в Москве. Главным источником для Н. Устрялова был дневник П. Гордона. На этом эпизоде заостряли внимание также С. Соловьев и М. Марченко. Они указывали, что именно в момент аудиенции у царя И. Мазепа подал челобитную с жалобой на вымогательства В. Голицына [12, с.99; 9, с. 470-472; 4, с. 225].

Смена власти в Москве была не единственной опасностью, угрожавшей гетману. Другую опасность представляли доносы в Москву, которые регулярно отсылали недоброжелатели И. Мазепы. С. Соловьев и Д. Иловайский обратили внимание на то, что первый донос на гетмана поступил еще в период между двумя Крымскими походами. И. Мазепа обвинялся, что вступил в сношения с поляками и покупал имения в Польше. С. Соловьев писал, что И. Мазепа догадывался, что удар последовал со стороны киевского митрополита Гедона Четвертинского, друга свергнутого И. Самойловича. По Д. Иловайскому гетман воспользовался этим эпизодом, чтобы набросить тень на отца и сына Четвертинских и завести себе дополнительную охрану [9, с. 394-395; 2, с. 526].

Вслед за первым доносом на И. Мазепу последовали новые, обвинявшие гетмана в намерении отдать Украину под власть польского короля. Некоторые историки склонны были верить этому. Так Н. Устрялов опубликовал некоторые документы из личного архива полковника Ф. Искрицкого, потомка агента короля Яна Собеского. По мнению исследователя, эти материалы изобличали И. Мазепу [12, с. 196, с. 369]. С. Соловьев полностью отвергал обвинения, шедшие, по его словам, от врагов гетмана, которые пытались использовать для своих целей Польшу. Письма же И. Мазепы королю и гетману Я. Яблоновскому были фальсификацией монаха Соломона [9, с. 472-477].

Готовился ли И. Мазепа уже в 1689-1690 гг. к разрыву с Россией? Вероятно, нет. Никаких реальных доказательств деятельности гетмана в этом направлении в тот период мы не имеем [6, с. 264; 8, с. 604]. Итак, И. Мазепе удалось не только стать гетманом Украины, но и избежать серьезной опасности, связанной со сменой правительства в Москве. Более того, опираясь на свое умение располагать к себе людей, он сумел добиться безусловной поддержки из Москвы. С. Соловьев отмечал, что ни один из украинских гетманов «не пользовался такой доверенностью московского правительства, как умный, любезный, образованный старик Иван Степанович Мазепа» [8, с. 604]. Историк отмечал, что царь Петр I вполне полагался на его верность, не верил доносам на него и, действительно, «по свидетельству самых близких к гетману людей он был верен царю» [8, с. 604].

Література

1. Востоков А. Посольство Шакловитого к Мазепе в 1688 г. / А. Востоков // Киевская старина. – 1887. – Т. XXIX. – Май. – С. 199-226.
2. Иловайский Д.И. История России. Отец Петра Великого: Алексей Михайлович и его ближайшие преемники. – М.: Чарли, 1996. – 624 с.
3. Мазепа // Военная энциклопедия. – Т. 15. – СПб.: Изд-во И.Д. Сытина, 1914. – С. 110-111.
4. Марченко М.К. Мазепа, его бумаги и письма // Военный сборник. – 1909. – № 1-2. – С. 217-234.
5. Нечаев В.В. Царствование Федора Алексеевича и правление царевны Софьи / В.В. Нечаев // Три века. – Т. II. – М.: ГИС, 1991. – С.140-200.
6. Павленко Н.И. Петр Великий / Н.И. Павленко. – М.: Мысль, 1994. – 591 с.

7. Соловьев С.М. Лекции по русской истории ор. пр. С. Соловьева 1867/8 года / С.М. Соловьев. – 292 с.
8. Соловьев С.М. Рассказы из русской истории XVIII века. // Чтения и рассказы по истории России. – М.: Правда, 1990. – С.584-737.
9. Соловьев С.М. Сочинения в 18 кн. – Кн. VII. – Т. 13-14. История России с древнейших времен. 1990. – М.: Мысль. – 701 с.
10. Тарасов С.В. Руїна Гетьманщини. – Донецьк: «Ноулідж», 2014. – 193 с.
11. Устрялов Н.Г. История царствования Петра Великого. – Т. I. – СПб., 1858. – 406 с.
12. Устрялов Н.Г. История царствования Петра Великого. – Т. II. – СПб., 1858. – 406 с.

СЕКЦІЯ РОЗВИТОК ПОЛІТОЛОГІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

УДК 316.28:316.723

Слюшинський Б.В., д. соціолог. н., проф., зав. кафедри політології, філософії та соціології
Маріупольського державного університету

КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ЧИ ПОШУК ЛЕГІТИМАЦІЇ ІСНУЮЧИХ КУЛЬТУРНИХ ФОРМ

Сьогодні у всьому світі відбувається пошук легітимації для існуючих культурних форм. В Україні теж відбуваються процеси, які залежать від легітимаційних процесів: глобалізації, акультурації, декультурації, міжкультурної і внутрішньо-культурної комунікації тощо. Крім цього в Україні, як поліетнічній державі, переплітаються різноманітні культурні форми – національні, етнічні, політичні, соціальні, культурно-освітні, релігійні, професійні, локальні, регіональні, групові, сімейно-побутові, особистісні та ін., які вже мають, отримали чи прагнуть отримати легітимність і продукуватися у відповідних соціокультурних практиках. Такі суспільні перетворення викликають різне ставлення до них з боку існуючих суспільних угруповань. Деякі розглядають суспільні зміни як загрозу для їхньої культурної форми, а деякі – вбачають в них можливості їх зміцнення. Саме тому культурна форма виступає як цінність для індивідів і спільностей, що дає змогу зрозуміти і пояснити їхню поведінку і дії. Щоб зрозуміти, що відбувається у сучасному суспільстві, потрібно з'ясувати характер і розмаїтість цих культурних форм в багатокультурному просторі суспільства. Такі проблеми сучасності розглядають багато вчених як у всьому світі, так і на теренах України. Сьогодні в Україні аспекти культурної діяльності досліджуються Інститутом соціології НАН України (Л. Скокова, Л. Аза, О. Вишняк, Н. Костенко, М. Наумова, А. Ручка, Л. Рязанова, Р. Шульга та ін.). У досліджуваному регіоні, а саме в українському Приазов'ї ця проблема теж існує і ми спробуємо її дослідити.

Як відомо, необхідною умовою існування культури є засвоєння її індивідом. Індивід, засвоюючи культуру, отримавши від попередніх поколінь, зберігає і розвиває інформаційно-знаковий зміст суспільного життя (культурні форми), дещо трансформуючи, використовує їх у повсякденній діяльності. Культуру він засвоює упродовж всього свого життя як стихійним шляхом (у процесі повсякденних життєвих практик), так і внаслідок спеціалізованої діяльності (освіти, виховання, самоосвіти тощо). Причому, культура засвоюється індивідом не в повному обсязі, що навряд чи було б можливим, а вибірково [1, с. 187]. По відношенню до культури індивід одночасно виступає в 4-х іпостасях: як продукт культури, споживач культури, творець культури і транслятор культури.

Для дослідження особливостей та результатів засвоєння культури індивідом, розповсюдження культурних форм і соціокультурних практик серед населення регіону можна використати низку теоретичних конструктів, таких як: культурна діяльність, культурний рівень, культурні орієнтації, особливості культурної диференціації, соціокультурні ідентифікації, культурні форми.

Під *культурною діяльністю* розуміють «соціальну діяльність людей, що спрямована на створення, засвоєння, розповсюдження культурних цінностей суспільства» [2, с. 119]. У широкому аспекті *культурна діяльність* виступає у якості «зрізу» будь-якої соціальної діяльності людей, у вузькому – це діяльність із споживання продуктів культури. Тут її зводять до культурно-дозвіллевої діяльності (читання книг, перегляд телепередач, відвідання театру, кінотеатру тощо).

Культурна діяльність для різної спільноти і різного періоду її розвитку – різна, і тут вчені намагаються розглянути культурний рівень її розвитку, під яким, зазвичай, розуміють «міру розвитку сутнісних сил соціального суб'єкта, досягнутого в результаті його культурної

діяльності» [2, с. 586]. *Культурний рівень* відображає міру залучення індивіда (групи) до духовних здобутків та досягнень (цінностей, ідей, знань, умінь, навичок), накопичених людством. Такий підхід теж досить широкий. Тут не дається пояснення, що розуміється під здобутками, до чого залучатись, або яким чином структурувати здобутки, щоб досліджувати процес та особливості їх засвоєння.

Як бачимо, наведені поняття та конструкти зосереджені здебільшого на кількісному, ніж якісному боці процесів засвоєння культури індивідом. Цілком очевидно, що кожна людина будь-яку інформацію може сприймати по-різному, і сприйнята інформація може викликати різну реакцію. Тому, на наш погляд, перш ніж перейти до дослідження легітимації культурних форм серед населення регіону, потрібно розглянути спрямованість індивіда на засвоєння культурного змісту – *культурні орієнтації*. У залежності від культурних орієнтацій і відбувається сприйняття, засвоєння та розповсюдження культурного змісту. Дане поняття розглядається як зарубіжними, так і сучасними українськими вченими. Напр., американський соціолог Т. Парсонс розглядає поняття «*культурні орієнтації*» в контексті концепції соціальної дії, тобто спрямованості «актора» на певні цінності, символи та поведінкові взірці, що мають місце в системі культури, під якою розуміє «*модель культури, окремі частини якої взаємопов'язані так, що вони формують системи цінностей, системи переконань і системи експресивних символів*» [3, с. 462]. Отже, Парсонс вважає, що *культурна орієнтація* є не тільки тим «фільтром», крізь який культура сприймається, але й регулятором людської діяльності та поведінки. Як бачимо, вчений послуговується інформаційним розумінням культури, однак у його версії найбільш значущим елементом культури виступають цінності. Саме вони, на його думку, забезпечують для діяча ті норми, стандарти та критерії, якими він послуговується, коли опиняється в ситуаціях вибору.

Виходячи із викладеного, можна сказати, що *культурні орієнтації* – це *спрямованість індивіда на певний культурний зміст (норми, цінності, смисли, символи), канали культури (кіно, театр, літературу тощо), види і форми культурної практики (діяльності із засвоєння культури)*. Змістовна компонента культурних орієнтацій є ключовою, функціональна ж і поведінкова – підпорядкованими їй. Індивід організовує свою взаємодію за допомогою культурних орієнтацій, котрі виступають у якості певної суб'єктивної системи координат, в просторі якої він оцінює й сприймає культуру. Культурні орієнтації формуються не випадково, вони є результатом взаємодії культури і особистості і тому формуються та видозмінюються протягом усього людського життя під час соціалізації та інкультурації. Саме вони відповідальні за те, в якому напрямі здійснюватиметься соціальна адекватність та культурна компетентність індивіда. *Культурні орієнтації* впливають на створення *культурних форм*, їх збереження та розповсюдження.

Культурні форми – це *система культурних орієнтацій різних сегментів населення (груп, включаючи етнонаціональні угруповання), їхні норми, правила, переконання, що закріплюються під час соціалізації і які наповнюють культурним змістом життя регіону*. На особливості *культурних форм* перш за все впливають: етнонаціональний склад населення, політика «політиків» щодо «рівності» всіх «членів» суспільства, тривалість перебування етнонаціональних груп на даній території та умови, за яких вони сюди потрапили, відчуття «безпеки», можливість спілкуватися рідною мовою, можливість використовувати надбання культури своїх предків тощо. Всі, перелічені, чинники і створюють певний конгломерат, який у свою чергу і лягає в основу культурних форм регіону.

Регіон українського Приазов'я має багату історію. Зокрема, тут наявне примусове поєднання різних культур, які, як показують соціологічні дослідження, не сприяли рівноправному формуванню домінуючої культури, а швидше, вона була нав'язана політичною системою. Це спричинило певні відносини між різними національностями та етнічними групами (поділ на «своїх» і «чужих»), тобто населення Приазов'я розрізняється наявністю в ньому багатьох «сегментарних розрізень» (різні: культура, релігія, мова, етнічний склад, ідеологія тощо) [4, с. 38].

Дані сегменти пов'язані певним чином з відповідними ідентифікаційними процесами, які спрямовані на усвідомлення і окреслення меж «своїх» та «інших» сегментів, проведення відмінностей між ними. На думку А. Ручки, ті сегменти, до яких люди відчувають свою належність чи реально належать, визначаються ними як «свої». У цьому випадку створюються солідарні *інгрупи*, які об'єднують «своїх» членів і репрезентують їх загалом як «ми». Сегменти, до яких люди не відчувають своєї належності чи реально не належать, визначаються як «інші», «не ми», «чужі». Вони складають так звані *аутгрупи*, з якими не ідентифікуються, не підтримують солідарних зв'язків. Коли такі суб'єктивні (позитивні чи негативні) ідентифікації поділяються багатьма людьми ще й тривалий час, то вони перетворюються на об'єктивні чинники суспільного життя, з якими потрібно рахуватися [5, с. 42]. Деколи в *інгрупах* «свої» вважають себе «основними», тоді «інші» вимушено стають «другорядними» членами суспільства. За таких умов виникають «закриті» або «відкриті» протиріччя, котрі суттєво впливають на соціальні відносини, а отже, створюють певні інваріанти культурних форм. Спробуємо проаналізувати як одні національності ставляться до інших на підставі соціологічного опитування, проведеного серед населення українського Приазов'я.

Отже, найбільший відсоток тих, хто поважає інші національності, складають німці (96,5 %), потім євреї – 93,8%, українці – 92,3%, греки – 79,9% і росіяни – 77,8%. Як бачимо, здебільшого в регіоні толерантне ставлення до представників інших національностей. Але людина пристосовується до обставин по-різному і тому створюється деяка розбіжність у поглядах. Така розбіжність складалася історично під впливом політики держави та історичних, соціальних, економічних тощо факторів, які і сьогодні надто сильно впливають на соціальні відносини і створюють відповідні культурні форми, розподіляючи людей на «своїх» і «чужих» чи «основні» національності та «другорядні». Через це, очевидно, в українському Приазов'ї немає об'єданого однією ідеєю і метою населення. Це досить строката різноманітність, де маленькі угруповання «своїх» і «чужих» змушено існують, не «підтримуючи» один одного. Дану думку підтверджують відповіді респондентів на запитання: «У якості кого Ви сприймаєте представників іншої культури?»

Дослідження показують, що більшість населення українського Приазов'я вважає представників інших національностей співвітчизниками, а саме: росіяни – 68,0%; українці – 52,1%; греки – 50,7%; євреї – 46,0% і німці – 44,5%. Багато представників етнонаціональних груп просто не задумувались над цією проблемою: німці – 39,7%; євреї – 36,7%; українці – 32,6%; росіяни – 27,7% і греки – 21,6%, але є й такі, хто сприймає представників інших національних культур у якості національних меншин, а саме: греки – 27,7%; українці – 14,5%; німці – 13,5%; євреї – 7,4% і росіяни – 1,3%. Представники трьох національностей (росіяни, німці і євреї) висловили іншу думку.

Отже, можна зробити висновок, що населення Приазовського регіону в основному сприймає представників інших етнонаціональних груп як співвітчизників. Але слід зазначити, що під час міжкультурної комунікації у реципієнта складається відповідне ставлення до іншої, «чужої» культури. За таких умов, сприйняття «чужої» культури визначається національно-специфічними відмінностями. При цьому зіткнення з «чужою» культурою завжди набуває подвійного характеру: з одного боку, воно викликає у людини відчуття дивного, незвичного стану, почуття недовіри, настороженості; з іншого – виникає почуття дивування, симпатії, цікавості до форм та проявів чужої культури. Але за тривалий час спільного існування, «стираються» деякі грані такого дивування, настороженості тощо і тоді людина адаптується і ніби «зростається» із запропонованими умовами життя (дифузія). Зміни відбуваються лише тоді, коли будь-хто штучно зіштовхує між собою етноси. Це означає, що все-таки етнонаціональні проблеми існують, але вони приховані і досить легко збуджуються, а тому й використовуються політиками (угрупованнями) для отримання певних дивідендів під час своїх виборчих «ігор», або щоб отримати підтримку, з тих чи інших, потрібних зацікавленій стороні, позицій.

Як показують соціологічні дослідження, сучасна спільнота українського Приазов'я, характеризується багатьма диференціаціями. Це не тільки етнонаціональні та етномовні диференціації, а й локально-регіональні, конфесійні, етнокультурні, політико-ідеологічні та ін. Усі вони є підставою для існування в населення українського Приазов'я різноманітних культурних форм. Якщо такою формою виступає якась конфесія, то це означає певне її відокремлення від інших конфесій, а також певну однаковість існування усіх її членів без жодної внутрішньої диференціації. Саме це створює межі, які відокремлюють «свою» конфесію, етнічну групу чи мову від інших, «чужих». Усвідомлені розмежування поміж «своїми» та «чужими» є тим підґрунтям, на якому індивідуальні члени соціуму, колективні його угруповання набувають відчуття «ми – вони», що дозволяє їм більш-менш впевнено орієнтуватися серед багатьох реальних чи уявних спільнот. Це впливає і на відповідні соціокультурні практики населення регіону, їх інтенсивність та динаміку.

Культурно-дозвілєві практики і матеріальна диференціація населення українського Приазов'я. Загальновідомо, що зміни економічного устрою суспільства, обумовлені прагненням побудувати ринкову економіку в країні, привели до прогресуючого зниження матеріального рівня переважної більшості українських сімей. За умов кризової економічної ситуації, до якої додалась ще й політична криза, якість життя і соціальне самопочуття багатьох людей катастрофічно погіршилися. Про це свідчить, зокрема не участь у діях, заняттях, пов'язаних із задоволенням потреб, які вважаються нормальними та звичайними у даному суспільстві чи певній соціальній групі. Змістовний відпочинок, підвищення інтелектуального і професійного рівня потребують відповідних ресурсів – вільного часу, коштів, які більшості населення України взагалі і українського Приазов'я, зокрема, на сьогодні не доступні. Більшість населення змушена працювати або на 1,5 ставки, або на декількох роботах, в результаті чого втрачаються попередні соціальні позиції, втрата яких означає, зокрема, і неможливість задоволення сформованих потреб, інтересів у сфері культури і рекреації, призводить до примітивізації стилю життя, постійних пошуків засобів виживання.

Отже, можна сказати, що зниження культурних форм населення прямо пропорційне погіршенню його матеріального становища. Невибagliвий відпочинок і розваги – подібний стиль життя штучно нав'язується представникам багатьох груп нашого суспільства об'єктивно важкими умовами матеріального становища. Крім цього потрібно зазначити (дані інтерв'ю), що на сьогодні не всі соціокультурні практики доступні незаможним групам населення у порівнянні із заможними (в опитуванні не приймали участі багаті групи населення через недоступність до них). Молодь в основному проводить свій час або вдома (домашні діти), або в кафе, барах, ігрових залах, нічних клубах тощо, частіше за пляшечкою «Coca Cola» чи недорогого коктейлю.

Підсумовуючи, можна сказати, що дані соціологічних досліджень свідчать про невинний процес зубожіння переважної більшості населення України взагалі і українського Приазов'я, зокрема. Ці процеси дуже негативно впливають на загальну якість життя, сприяють формуванню «культури бідності», коли повноцінне життя активне, насичене спілкуванням, участю у культурі, підвищенням професійного рівня тощо, – відступає на другий план, зводячи існування людини до пошуків можливостей вижити. Культура у будь-якій формі починається зі звичайного людського спілкування – міжособистісного чи опосередкованого (через канали мас-медіа, літературу, мистецтво і т. ін.). З такого спілкування і народжується соціальне. Деградація відповідних соціокультурних практик не може не руйнувати суспільне життя. Якщо до висловленого вище додати і те, що селища і села нашого регіону дуже погано забезпечені закладами культури, а існуючі знаходяться у занедбаному стані, погано фінансуються, а бібліотеки поповнюють свої фонди за рахунок «давальницької» літератури, то можна собі уявити з розповсюдженням яких соціокультурних практик має справу населення. Тому і процвітає наркоманія, злочинство, насилля, хуліганство, кримінальні порушення тощо [6, с. 277–278].

Отже, на кризу ідентифікації та пошук культурних форм серед населення регіону впливають багатонаціональний склад (хоча, як показали дослідження, етнонаціональна належність не впливає на відвідування закладів культури, концертів, перегляд телепередач та інше), загальна (домінуюча) культура населення, культурна орієнтація, система цінностей, культурна діяльність, можливість долучення до культурних надбань, можливість відвідувати концерти, театри, кінотеатри, що залежить від культурно-освітнього рівня, процесів маркетизації, демократизації та глобалізації, які відбуваються в Україні та світі, а також політичних, економічних та соціальних чинників. Саме останні чинники формують *«регіональну культуру бідності»*, адже в регіоні зниження культурних форм прямо пропорційне погіршенню матеріального становища населення. Все це сприяє кризі ідентичностей і постійному пошуку легітимації культурних форм населення регіону.

Література

1. Слюсаревський Н. М. Культурні орієнтації як об'єкт дослідження / Н. М. Слюсаревський // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : Видавничий центр ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2005. – С. 187–192.
2. Российская социологическая энциклопедия / [под общ. ред. акад. РАН Г. В. Осипова]. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 672 с.
3. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – 2-е изд. – М. : Академический Проект, 2002. – 880 с.
4. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное обследование / А. Лейпхарт. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 238 с.
5. Ручка А. О. «Свої» та «чужі» в багатоскладовому суспільстві / А. О. Ручка // Соціокультурні ідентичності та практики. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2002. – С. 142–156.
6. Шабельников В. И. Познание нашей истории – важнейший путь формирования национального самосознания у студенческой молодежи / В. И. Шабельников // Донбасс и Приазовье: Проблемы социального и духовного развития : тез. докл. Междунар. науч.-практ. конф., Мариуполь, 26–27 мая 1993 г. – С. 277–279.

УДК 008(477.7)(043)

Цибулько О.С., к.і.н., доцент кафедри політології, філософії та соціології Маріупольського державного університету

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГРЕЦЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПРИАЗОВ'Я

Сьогодні практично не існує держави, в якій би проживали представники тільки однієї національності. Тому проблемам, пов'язаним з етнокультурним, соціальним та економічним розвитком регіонів компактного проживання різних етносів, із створенням умов для повноцінного буття та співіснування національних меншин, приділено особливу увагу у внутрішній політиці багатьох країн світу. Національне питання є виключно актуальним для формування вираженого внутрішньополітичного курсу України, особливо для оптимального вирішення завдань адміністративно-територіальної реформи.

В останні роки наша держава значною мірою активізувала налагодження партнерських відносин з багатьма країнами світу. Через це актуальності набуває вивчення досвіду культурних зв'язків з народами Європи, їхнього впливу на розвиток української культури і мистецтва. Важливу інформацію по цих аспектах може дати дослідження та осмислення процесів, які відбувалися у Північному Приазов'ї. Однією з найбільш визначних його особливостей є поліетнічний склад, що сформувався під впливом багатьох чинників: економічних, політичних, культурних, релігійно-духовних, наслідком яких було розселення на території краю українців, росіян, греків, німців, болгар та ін. Приазовські греки оселилися на українських землях в кінці XVIII ст. Вони не належать до найбільш численних

національних меншин нашої держави. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001р. в Україні зареєстровано 91,5 тис. греків, з них 77,5 тис. осіб (84,5 %) проживає в Донецькій області. Втім, їх культурний досвід відіграє важливу роль в політичному, суспільно-економічному та мистецькому житті регіону.

В науковій літературі переважає тенденція розглядати традиційну культуру шляхом осмислення феномену етносу та його ознак (Ю. Бромлей, Р. Кузєєв, В. Бабенко, Т. Ільїніч, А. Даждаміров, Л. Гумільов та ін.).

Вчені по-різному визначають характерні типологічні ознаки етносу, вбачаючи в ньому „історично утворену та стійку соціальну спільноту, яка розуміється людьми і які зараховують себе до неї при народженні” (Ю.Бромлей); або як фіксацію традиційних правил і еталонів ставлення до природного середовища (В.Крисаченко); або як відтворення сігніфікативної (знаково-символічної) функції культури (М.Попович); як прояв національної самосвідомості (М.Левін та М.Чебоксаров).

Кожне етнічне утворення для своєї життєздатності повинно мати цілком сформовану систему культури, традиційних норм, звичаїв, що формують етнічні стереотипи, які є головними ознаками відтворення етносу.

Термін „традиційна культура” К.Хоруженко застосовує для позначення певної частини етнічно специфічної культури, що має анонімний характер, вважається існуючою й такою, що передається від покоління до покоління засобами вербальної й невербальної комунікації. Характерною ознакою традиційної культури є те, що зміни в ній відбуваються дуже повільно й не фіксуються етнічною колективною свідомістю.

Однією з основних ознак традиційної культури Н.Сподарєва вважає принцип породження. Оскільки індивід тут постає як частина природи, потрібно було вивести родовід від тваринного предка (у тотемізмі, пізніше в антропоморфній релігії від богів, героїв, відомих людей) як принцип шляхетного походження. На нашу думку, це точніше буде називати спадкоємністю.

Відповідно до адаптивної теорії і „теорії взаємодії” (елементи якої містять соціологія Г.Зиммеля, феноменологія Е.Гуссерля та М.Хайдеггера, теорія наслідування Дж.Боулдена, „соціальна екологія” Р.Парка), традиції розглядаються як спосіб пристосування людських спільнот, соціальних груп, а також окремих індивідів до мінливих природно-географічних, економічних та соціальних умов життя шляхом зміни стереотипів свідомості та поведінки, форм соціальної організації та регуляції, норм і цінностей, способу життя та картини світу, механізмів трансляції соціального досвіду і т. ін. Разом із зміною умов життя формуються і виявляють себе нові потреби, внаслідок чого певні традиції втрачають свою ауру і зникають, інші продовжують діяти, але в трансформованій формі. Еволюціоністи ХІХ ст. (Г.Спенсер, Л.Морган та ін.) постулювали адаптацію як домінуючий фактор, що визначає культурний розвиток. Неоеволюціоністи (А.Вайда, Р.Корнеро, Р.Рапопорт, М.Салінс, М.Харріс та ін.), не абсолютизуючи цього фактора, все ж вважали його одним з найважливіших механізмів культурної мінливості.

В традиційній культурі переважає нерефлексоване або мало рефлексоване засвоєння досвіду попередніх поколінь. Воно здійснюється, як правило, імітаційно. Головними умовами успадкування традицій є підтримка їх носіями та безперервність процесу успадкування. При порушенні послідовності процесів успадкування традиції можна відродити (відновити) шляхом повторення, якщо інформація про них ще зберігається в суспільстві. Руйнування традицій відбувається іноді несподівано, що призводить до їх втрати, іноді поступово, внаслідок їх трансформації в часі. Така трансформація призводить до появи нових традицій, що є закономірним наслідком процесу еволюції культури загалом.

Перші публікації, присвячені маріупольським грекам, з'явилися у 80-90-х роках ХVІІІ ст. Однак дослідження традиційної культури розпочалося тільки в 60-і роки ХХ століття. Тривалий час комплексне вивчення етнічної історії й культури не здійснювалося, а досліджувалися лише окремі спеціальні питання. Безпосередньо традиційній культурі маріупольських греків присвячено кілька історичних праць. Обряди і звичаї сімейного циклу

маріупольських греків досліджені різною мірою, здебільшого роботи присвячені весільному циклу, з'ясуванню його репертуару та мистецьких особливостей проведення. О.Н.Ксенофонт-Петренко і С.І.Марков досить докладно описали весільний обряд греків с.Сартана й м.Маріуполя. Переважно на їхні матеріали спиралися сучасні етнологи: О.Б.Моруженко, І.С.Пономарьова й Т.І.Сорока. Дисертація В.В.Дмитрієвої „Родильно-хрестильна обрядовість греків Приазов'я в другій половині XIX XX ст.” є першим в Україні комплексним дослідженням етнографічних особливостей родильно-хрестильної обрядовості греків Приазов'я. Поховальна обрядовість ще не стала предметом ґрунтовного дослідження. Серед праць, що містять найбільший обсяг інформації з цієї теми варто відзначити статтю О.Н.Ксенофонт-Петренко „Семейные обряды в селе Сартана” і статтю Л.І.Миронюк „Погребальный обряд греков Приазовья. Конец XX века”. Обряди і звичаї календарного циклу маріупольських греків також досліджені різною мірою. Найбільшою є історіографія храмового свята "панаїр", яке було описано ще в середині XIX ст. архієпископом Гаврилом, пізніше С.Серафимовим, Ф.Брауном, С.Марковим, В.Бабенко, В.Шевченком. Йому присвячено декілька газетних публікацій. Здебільшого етнографічні матеріали, викладені в перерахованих роботах, мають фрагментарний і описовий характер, потребують ґрунтовної критики й можуть бути використані лише як допоміжні.

Окремі аспекти теми знайшли відображення у сучасній зарубіжній історіографії. Природно, що культурою греків Приазов'я цікавилися саме грецькі дослідники. Найбільш докладно вони розглядають мовні та фольклорні питання. Серед них слід відзначити роботи Х.Хаджитакі-Капсомєну, Г.Мегас, Е.Стефану, С.Евстасіадіс.

Системні етнографічні дослідження традиційної культури маріупольських греків почалося тільки в 60-і рр. XX ст. і стосувалися лише деяких спеціальних питань. Матеріали мають здебільшого описовий характер, потребують ґрунтовного критичного аналізу.

В історії культури є три періоди, з якими пов'язане утворення грецької діаспори: античний, візантійський і сучасний.

Найдавніші грецькі поселення на території сучасної України з'явилися в античну добу. Йдеться про міста-поліси, створені в VII-V ст. до н.е. на чорноморському узбережжі. Від тих часів лишилися давні пам'ятки культури і назви античного походження. Цей початковий період формування грецького населення логічно називати античним. Наступний етап грецької колонізації пов'язаний з давньослов'янськими зв'язками, особливо після прийняття християнства в X ст. Він супроводжувався широкими торговельними, церковними, науковими й культурними відносинами між народами, які продовжували існувати і після падіння Візантійської імперії. Цей період (X-XV ст.) назвемо візантійським.

Формування сучасних грецьких товариств почалося в XVII ст. Грецька громада Приазов'я була заснована причорноморськими („понтійськими”) греками. Серед приазовських греків було багато дрібних торговців і селян, а їх національний і культурний розвиток довгий час відбувався на периферії елліністичного світу.

Культурна адаптація греків на українських теренах проходила в умовах розвитку освіти та мистецтва. Активно відкривалися навчальні заклади, бібліотеки, організовувалися театри тощо. Грецькі громади ініціювали відкриття в багатьох громадських організацій: просвітительських, благодійних і мистецьких товариств.

При формуванні й розвитку групи приазовської грецької спільноти включали різні, часом іноетнічні компоненти, що й зумовило певною мірою ступінь збереження ними етнічних традицій. Проте незаперечним є те, що їм властива грецька етнічна самосвідомість, що об'єднує субетнічні групи греків, починаючи з античності.

До останньої чверті XVIII ст. головними партнерами в культурному розвитку маріупольських греків були кримські татари. Татарський етнос був носієм домінуючої культури, що ставала зразком для наслідування й для глибокого засвоєння іншим населенням. Після переселення греків у Приазов'я елементи татарської культури досить швидко втратилися. Ті ж ознаки культури, які властиві грекам з давнини й ріднять приазовських румеїв з греками Балканського півострова, збереглися до наших днів.

Тенденції розвитку духовної спадщини грецького народу характеризуються стійкістю й водночас сприйнятливістю до інонаціональних впливів (інтерференція, акультурація, мультілінгвізм). Сімейні та календарні обряди греків Приазов'я є самобутніми явищами локальної культури не тільки з культурологічного, а й з мистецтвознавчого погляду. Вони утворюють своєрідну систему мистецько-емоційних координат, у якій комфортно почувається людина традиційної культури.

До самобутніх форм традиційної культури греків Приазов'я належать обряди, передусім родильний, весільний та поховальний. Багато релігійно-магічних обрядових елементів утратили свої початкові функції, отримавши іншу, як правило, символічну значимість. Етап демістифікації обряду втілено в весільних ритуалах, які за умов втрати сакрального значення, зберегли лише свою форму, відокремлену від магічного змісту.

Особливо виділяється похоронна та землеробська обрядовість, що мають спільний корінь віру в божество, яке помирає та воскресає. Однак численні елементи, відокремившись від християнського обрядового контексту, почали набувати виразно ігрових дій. Таким чином, традиційна культура греків Приазов'я набула характеру народного видовищно-ігрового мистецтва.

Література

1. Князева Т.М., Харабет В.В. Питання мовознавства та їхня роль в етнокультурних процесах у Приазов'ї // Сучасна етнокультурна та етнополітична ситуація на півдні України і актуальні проблеми державного управління: Матеріали регіональної науково-практичної конференції. Одеса, 1996. - С.164-165.

2. Пономарьова І.С. Етномовна ситуація серед греків українського Приазов'я // Етнічні історія народів Європи. – Вип. 13. – С. 59-62.

УДК 321.015(477)«312»(043)

Парлюк В.І., ст. викладач кафедри політології, філософії та соціології

СТАН ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Суспільно-політичний розвиток кінця ХХ - початку ХХІ століття наочно засвідчив важливість розуміння багатоманітності й особливостей прояву процесів політичної модернізації, їх місце і роль не лише у міжнародному контексті, а в історії кожної країни, зокрема України. Сутність політичної модернізації в пострадянській Україні проявилася, насамперед, у зміні державного ладу, характеру та якості державно-політичного управління суспільством, що включає, за думкою українського політолога Володимира Павловича Горбатенко, кілька одночасних сутнісних переходів: від соціалізму до капіталізму, від планової до ринкової економіки, від тоталітаризму до демократії, від масового до індивідуально-орієнтованого суспільства [2]. Але постійне поглиблення політичних та економічних проблем є свідченням наявності глибокої кризи в сучасній політичній системі України, яка характеризується багатозначністю й недостатнім опрацюванням у сучасних політологічних теоріях.

Порівняльний аналіз сучасного політичного розвитку України відповідно до теоретичних моделей демократичної модернізації дає можливість припустити, що трансформація політичної системи переважно відбувається відповідно до характеристик, передбачених для країн з авторитарно-тоталітарним минулим. Вона характеризується незавершеністю, нерівномірністю, нестійкістю багатьох процесів. Як показала практика соціально - політичних перетворень в Україні, ліберальна модель політичної модернізації, якої дотримувалися деякі українські реформатори на початку 90 років ХХ сторіччя, багато в чому себе вичерпала. Помилковість цієї моделі полягала в тому, що вона виходила з апріорного посилю: ринкові відносини визначають демократію. Насправді, ринок не повинен визначати політичну систему і такі інститути демократії, як багатопартійність, свобода слова, політична участь та інші. Навпаки, процеси економічної модернізації, як показує

досвід, багато в чому визначаються успіхами демократизації суспільства. Попри певні позитивні зміни демократичного характеру, які були здійснені в першій половині 1990-х років XX ст. політична система України виявилась неефективною стосовно розв'язання завдань політичного, економічного і соціального характеру [4, с.375].

Причинами такого стану можна виділити:

- а) неспрацювання визначеного Конституцією України механізму стримувань і противаг функціонування владних структур - звідси неефективність їхньої діяльності і втрата довіри з боку громадян;
- б) незабезпеченість принципу верховенства закону у всіх сферах суспільного життя;
- в) несформованість нової політичної еліти і її невідповідність до вирішення загальнодержавних завдань.

Також, серед основних причин труднощів політичної модернізації в Україні більшість дослідників виділяють негативні наслідки проведених соціально-економічних та, почасти, політичних реформ. Слід зазначити, що наука і практика засвідчують, що існує три основні способи втілення політичної реформи:

1. Реформування суспільства «зверху», коли політичні реформи реалізуються завдяки політичній волі правлячих сил внаслідок усвідомлення ними необхідності кардинальних змін.

2. Відмова правлячих сил від влади внаслідок розуміння ними безперспективності свого правління і позбавлення їх підтримки з боку народних мас.

3. Всебічне реформування держави та її інститутів об'єднаними зусиллями політичних сил, що перебувають при владі та опозиції.

На думку В.П.Горбатенко, найбільш прийнятий для України третій спосіб втілення політичної реформи, який передбачає поступове реформування владних відносин, виходячи з доцільності і нових запитів суспільства засобом взаємних поступок, переговорів і компромісів; послідовну демократизацію правлячого режиму через узгоджену діяльність політичних сил з урахуванням рівня їхньої легітимності; домінування елементів цілеспрямованого здійснення реформ над елементами спонтанного розвитку суспільства.

Однак корегування реформ вимагає всебічного та деідеологізованого аналізу реального стану політичної системи в Україні й причин тих невдач, які гальмують процес її розвитку. Вчені Костянтин Олександрович Ващенко та Валерій Олександрович Корнієнко виділяють такі найбільш поширені перешкоди і пастки, на які натрапляє політична модернізація в Україні:

- крайнощі технократизму, який ігнорує соціальні потреби суспільства;
- популізм, що приносить в жертву соціальній політиці ефективність економічного розвитку;
- нездатність або небажання політичної влади поширити імпульс модернізації з елітарного на масовий рівень;
- різна міра зацікавленості, прийняття та розуміння модернізаційної мети політичною елітою, а також наявним потенціалом для її втілення;
- неглибоке, механічне сприйняття сучасних політичних цінностей і норм при фактичному домінуванні традиційної політичної культури [1].

Ці тенденції простежуються і в характері сучасного політичного розвитку, який в Україні має амбівалентний характер - модернізаторський та антимодернізаторський водночас.

Перша тенденція проявляється у включенні в політичне життя соціальних груп та індивідів (в усіх сферах суспільного життя створено інститути громадянського суспільства), в послабленні традиційної політичної еліти. Друга тенденція виражається в специфічній формі здійснення модернізації. Ця специфіка полягає в авторитарних методах діяльності та менталітеті політичної еліти, які визнають тільки одностороннє - згори вниз - спрямування команд при закритому характері прийняття рішень.

Український соціолог Ірина Марковна Попова, аналізуючи характер перетворень, які відбуваються в українському суспільстві, відзначає, що основною причиною того, що модернізаційні перетворення не вдалося провести за цивілізаційним сценарієм, є «аморальність політиків, які прийшли до влади» [5, с.195]. Саме безвідповідальність правлячої еліти, її глухота до інтересів населення та країни зумовили незавершений характер політичної модернізації, те, що розпочаті реформи виявилися ареною боротьби різних політичних кланів за їх групові інтереси. В Україні не існує всезагальної згоди стосовно мети політичного розвитку, і це найсерйозніша перешкода на шляху демократичної модернізації. Щоб зупинити дезінтеграційні та деградаційні процеси і розпочати кардинальні перетворення, важливо стабілізувати політичну ситуацію і таким чином розширити модернізаційні можливості політичної системи.

Слід зазначити, що багато науковців розділяють погляди українського вченого Миколи Івановича Михальченко, якій відмічає, що політичні процеси в сучасній Україні нестійкі, так як країна знаходиться в перехідному періоді [4, с.56]. Перехідний період - це особливий і якісно самостійний стан соціальної системи, що супроводжується нестабільністю та кризовими явищами, що відрізняється слабкою керованістю, зниженням ефективності соціального регулювання. Чи буде перехідний період для України короточасним або довготривалим, багато в чому залежить від модернізаційних змін у країні, а саме від особливостей зміни політичної культури громадян України, рівнем легітимності нових політичних інститутів, поведінки національної політичної еліти та її здатністю реалізувати ефективні інноваційно-політичні стратегії суспільного розвитку.

Також у процесі політичної трансформації та модернізації політичної системи необхідно шукати оптимальні шляхи для переходу від командно-авторитарної системи до системи раціональної. Але це видається неможливим без нової системи управління, зорієнтованої на створення таких умов соціально-політичного життя, які відповідають запитам і внутрішнім потребам українського суспільства. Але, насамперед, потрібно знайти відповіді на ключові питання: яке суспільство створюється в Україні і в чітких інтересах проводиться політика, як повинні взаємодіяти «розділені» влади, як забезпечити пріоритет прав і свобод особистості перед інтересами держави, яким повинен бути діалог влади і громадянського суспільства. Одне з головних питань, пов'язаних з розумінням характеру соціально - політичних перетворень, що відбуваються, передбачає з'ясування того, від чого і до чого рухається українське суспільство. У самій загальній формі відповісти на це питання можна таким чином: «які рухомі сили, туди і рухаємося». Зрозуміло, політична еліта не є єдиною рушійною силою сучасних перетворень, а сучасне, не є реалізацією її особистих інтересів і цінностей, а наслідком глибоко укорінених її характерних особливостей, породжених, у свою чергу, певною ментальністю, пануючими соціальними зв'язками, практикою суспільних відносин.

Література

1. Ващенко К.О., Корнієнко В.О. Стан модернізаційних процесів в сучасній Україні. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/politolog/183.htm>
2. Горбатенко В.П. Характеристика сучасного етапу політичної модернізації України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/1/7.pdf>
3. Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Н.И. Михальченко. - К.: Институт социологии НАНУ, 2001. - 440 с.
4. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасної НАН України; Інститут історії України; ІПЕНД ім. І.Ф.Кураса/ В.М.Литвин - К.: Ніка-Центр, 2008. - 988 с.
5. Попова И.М. 1989-1991. Диагноз времени (Одесситы о себе и переменах в обществе): Историко-социологические очерки / И.М. Попова. - Одеса: Астропринт, 2006. - 232 с.

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ Н. ЛУМАНА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Суспільство як об'єкт системних досліджень має свої особливості. Його можна описувати через безмежну кількість систем різного рівня складності та організованості, яких не можна звести до моделі якогось одного типу (Н. Луман виділяє три основні типи цих систем – інтеракційні системи, організаційні системи, суспільні системи). Крім того, у моделюванні суспільних процесів важливими є символічні сутності (цінності, норми, ідеології і т. д.) та їх передача засобами комунікації, що не спостерігається в біологічних чи інших системах. Існування символічних сутностей та їх актуалізація в спілкуванні творить основу для диференціації дискурсивних та функціональних систем.

Основною метою роботи є на основі системного підходу виявити і проаналізувати принципи моделювання суспільства як комунікативної системи соціально-політичних відносин в ідеях Н. Лумана контексті їх використання для аналізу суспільних процесів.

Ключовим у моделюванні громадянського суспільства як сфери комунікації є розмежування між комунікацією, як процесом обміну інформації, та організаціями чи фізичними особами, як носіями чи суб'єктами обміну цієї інформації. Через комунікацію індивід стає соціальною особою. Через спілкування створюються функціональні системи і може відбуватися взаємодія як між системами, так і в середині них. Але спілкування саме собою ще не є організацією. Дискурси не створюють системи (організації).

Витворено три основні моделі цього типу: 1) соціальна сфера або система певних інституцій, для яких функція комунікації є головною; 2) суспільна система, в якій раціональна комунікація є невід'ємною частиною усієї (політичної) системи; 3) сфера дискурсів (власне комунікація), як необмежений інституційними рамками процес творення суспільних цінностей, громадської думки.

Із цього приводу ми звертаємось до праць Н. Лумана, який наголошує на тому, що не можна плутати носіїв (комп'ютер, дискету, документ, книгу, запис), які містять потенційну інформацію, і саму інформацію, яка ніде не зберігається, а являє собою актуалізуюче – моментально і лише «один раз» – відмінність у повідомленні, його диференціацією на те, що залишається індивідуальним, і те, що вимагає продовження (зміни) системи комунікації. Розуміння у комунікації, згідно Н. Лумана, є «усвідомлення» між повідомленнями (зовнішньою стороною форми) і тим, що із них відібрано (інформацією – внутрішньою стороною форми).

Свою системну теорію суспільства Луман протиставляє традиційній, істотно залежній, на його думку, від розрізнення між суб'єктом і об'єктом. Відмовляючись від такого розрізнення, Луман закладає в основу створюваної їм теорії суспільства диференцію між системою й навколишнім світом, або, як він пише, дотримується диференціалістського підходу, підходу теорії розходження (диференції) [1, с. 68]. Суспільство як відкрита система, за твердженням Лумана, ґрунтується на відносинах між системою й середовищем. Ці відносини не статичні, а динамічні, вони є каналами здійснення каузальності. Виходячи з такої позиції, він доходить висновку, що жодна система не може існувати без навколишнього світу, інакше вона досягла б стану ентропії або взагалі не реалізувалася, тому що в момент виникнення вона негайно ж розпалася б, досягши стану позбавленого розходжень рівноваги [1, с. 69].

Суспільство являє собою цілісну систему, що складається з безлічі соціальних систем, що виступають її функціональними частинами. Як своя базова операція суспільство породжує комунікацію, що є сполучною ланкою для всіх його функціональних підсистем. Комунікація в такому суспільстві синтез трьох селекцій: інформації, повідомлення, розуміння. За допомогою синтезу відбувається вибіркове приєднання наступних комунікацій, які система робить і відтворює в кожному своєму прояві. Тому, на думку

Лумана, в його теорії втрачається функція носія комунікації, тобто суб'єкта. Таким чином, суспільство в Лумана не існує без комунікації, а комунікація неможлива поза суспільством. «Усе, що не відбувалося б у суспільстві, це все – комунікація». [1, с.92]

Системна теорія Н.Лумана є видатним досягненням сучасної філософської та суспільної думки. Як і стосовно попередніх мислителів ми спробуємо розглянути лише ті її аспекти, які викладені в роботі «Влада», відволікаючись від викладу його системної теорії та обмежуючись лише мінімумом з його загальнотеоретичного спадку.

Якщо стисло подати формулу поглядів Лумана на владу, то вона полягає в наступному: «Влада як засіб комунікації». Але оскільки вся системна теорія Лумана побудована на тезі про те, що суспільство в цілому та всі його системи зокрема є продуктами комунікації (сам Луман говорив про те, що комунікація є «операцією з виробництва суспільства» [2, с.72]), то розглядаючи владу як тип комунікації, Луман повинен був знайти специфікуючи характеристики порівняно з іншими типами комунікації. Та він знаходить їх, відштовхуючись від таких типів комунікації як Істина, любов та Гроші.

Другий важливий момент, що підкреслює «комунікативну природу» влади, полягає, за Луманом, в безпосередній кореляції між винаходом писемності та виникненням владної вертикалі (владної еліти, царської влади, архаїчної чиновницької бюрократії). На емпіричному рівні цю тезу блискуче ілюстрував відомий американський дослідник Л.Мамворд у своїй книзі «Міф машини», оскільки, на його думку, саме писемність дозволяла здійснювати механізм владної дії згідно з простою схемою «наказ/виконання» на великій відстані: «Дія на відстані, при посередництві писців та скороходів, виявилася однією з характерних ознак нової мегамашини; і якщо писці складали стан привілейованих професіоналів, це пояснювалося тим, що машина не могла функціонувати без їхніх постійних послуг: для її успішного функціонування було необхідно зашифровувати та розшифровувати царські накази» [2, с.80]

Фактично базові визначення влади у Вебера та Лумана є ідентичними, хоча останній категорично не згодний з тим, щоб ототожнювати владу з примусом. Відмінність між комунікативним підходом Н. Лумана та підходом М.Вебера полягає в тому, що Луман фіксує певний клас проявів влади, який відрізняється від чиновницької бюрократії (хоча і має з нею певні спільні риси) – влади, яка має місце в організаціях. І тут Луман впритул підходить до специфічної проблематики управління, оскільки безпосередній примус та тим паче насильство в цих структурах не спрацьовує. Однак, як і Фуко, він не розрізняє суверенну владу (яка спирається на легітимацію з боку Держави) та «організаційну» владу, яка спирається на більш гнучкі технології управління. Інакше кажучи, він не виділяє категорію «управління» в особливий різновид влади, хоча і виявляє деякі його характеристики.

Таким чином, система в Лумана є операційно закритою й самодостатньою. Вона може конституювати власні операції, приєднуючи їх до інших власних операцій. Цим пояснюється здатність системи до само-і іно-референціям, тому що іно-референція співвіднесення операцій один з одним і їхня здатність до внутрішнього приєднання, а само-референція, тобто відтворення системою самої себе. При цьому актуалізація само-референції супроводжується іно-референцією і навпаки. Само-референція має на увазі також і те, що система, будучи оперативною замкнутою, постійно відтворює в собі розрізнення системи й навколишнього світу. Таке розрізнення, як уважає Луман, робить можливими процеси, що сприяють подальшому розвитку системи в ході процесування наступних операцій.

Виходячи з вище викладеного, можна коротко охарактеризувати системну теорію Лумана в цілому. Дифференція, система і навколишній світ, що лежить у її основі, уможливорює визначення суспільства як системи, що є аутопойетичною, тобто самодостатньою й здатною до самовідтворення власних елементів, операційно замкнутою, самореферентною й структурно-комплексною. Суспільство як система складається із численних функціональних систем, які сполучені один з одним і з оточенням і яким властиві усі вище позначені риси. Існування таких систем зводиться до редукції комплексності оточення, а також до побудови своєї власної комплексності, оперуючи

медіумом змісту. Отже, аналізуючи комунікацію, Луман визначає культуру, життєвий світ, як підсистему суспільства. Відповідно, життєвий світ лише фактор комунікації, тому що процеси інформатизації призводять до зміни як соціальної системи, так і підсистем суспільства. Луман розглядає в якості значущого фактора комунікації, і в цьому сенсі концепція комунікації - осмислити з позиції тих перетворень, які відбуваються в сучасному соціальному просторі: «Інформація ... не є стабільною, що їх переносите і зберігається сутністю. Вона являє собою, скоріше, подію, яка, актуалізуючись, втрачає характер інформації.»

Луман вважає, що розрізнення понять знання та інформації не є принциповим для дослідження комунікації. Будь-яка інформація розглядається через розрізнення події і подання, тому невизначеності. Нормативна схема опису комунікації не відображає реального стану справ у інформаційному суспільстві. В якості релевантного фактора виступають системи управління комунікацією «мас інформація «трапляється» в інформаційному суспільстві, її надмірність призводить до ще більшої -медіа».

Література

1. Луман Н. Введение в системную теорию / Н.Луман. – М.: Логос, 2007. – 123 с.
2. Луман Н. Дифференциация / Н.Луман. – М.: Логос, 2006. – С.88
3. Луман Н. Общество как социальная система / Н.Луман. - М.: Логос, 2004. – С.72.

УДК 321.011.5:929хаденіус(043)

Трима К.А., к. політ. н, асистент кафедри політології, філософії та соціології

РІВНІ ДЕМОКРАТІЇ ЗА А.ХАДЕНІУСОМ

Наукова праця шведського політолога Акселя Хаденіуса, співробітника Уппсальського університету, спрямована на критику вже існуючих теоретичних позицій стосовно демократичного устрою в сучасному світі та тих факторів, які впливають на встановлення демократії в державі. В науковому дослідженні під назвою «Демократія та модернізація» піддаються критиці дві усталені концепції демократії, концепція демократичної культури Р. Інглхарт і Х. Вельцеля та економічного розвитку А. Пшеворського та запропоновано авторський підхід до виявлення факторів, які сприяють встановленню демократії. А. Хаденіус намагається виокремити чіткі фактори впливу на демократію за допомогою статистичних методів та інформації.

Дослідник виокремлює важливі демократичні принципи: це й термін повноважень голови виконавчої гілки влади або наявність мінімально конкурентних виборів голови виконавчої влади, все це свідчить про те, що у відповідній що в країні витримуються важливі демократичні принципи. До них він відносить терміновість повноважень і відповідальність уряду формування та зміна уряду в результаті регулярно проведених виборів. При заповненні бази даних за відсутності або підризу конкуренції при формуванні виконавчої влади приймалися: відсутність мінімально конкурентних виборів голови виконавчої влади (так звані безальтернативні «вибори» або відсутність інституту виборів взагалі), проведення референдумів про продовження повноважень чинного голови виконавчої влади або його попередника, а також зміна конституції (або прийняття нової) з метою продовження повноважень. Даний параметр введений з метою «відсікання» тих держав, в яких принципи виборності і терміновості відсутні взагалі або був де-факто ліквідований чинним головою виконавчої влади або його попередником.

Зазначений параметр має серйозні обмеження, оскільки він не дозволяє виділити країни, де інститут політичної підірваний іншими способами, наприклад, відстороненням від участі у виборах найбільш небезпечних для інкубента конкурентів, нерівним доступом кандидатів до ЗМІ тощо. Проте ці обмеження не повинні вводити в оману щодо цінності самого параметра: той факт, що інкубент допускає сумнівні з точки зору виборчого законодавства дії, але не ліквідує принципи виборності і терміновості (хоча найчастіше це зробити технічно простіше), говорить про те, що в політичній системі інститут виборів як

такий має цінність, і чим довше він існує, тим вища ймовірність того, що в майбутньому він буде функціонувати належним чином.

Проблему, яка виникла з цього, пов'язана з тим, що трапляється й так, що інкубент зазнає поразки. Таким чином, хронологія обмежується певним головою виконавчої влади та його попередником. Саме цей індикатор (виборність виконавчої влади) пропонує викорчовувати дослідник. Знаходження на чолі виконавчої влади більше двох термінів поспіль свідчить про відхилення від принципу терміновості і відповідно може свідчити про падіння рівня демократії. Далеко не в всіх країнах світу існують формальні обмеження таких термінів. Вочевидь при наявності розвинених механізмів стримувань і противаг, а також добре налагодженої системи юридичної відповідальності перевищення двох термінів не підриває принципи конкуренції, відповідальності та змінюваності. Проте відсутність такої норми потенційно несе в собі загрозу монополізації влади однією групою. Даний компонент індексу фіксує фактичне виконання повноважень чинним головою виконавчої влади (або його попередником) більше двох термінів.

Порушення конституційного порядку — неконституційні зміни влади, перевороти або їх спроби, цивільні війни, окупації тощо). Про стабільність (або нестабільність) правових традицій, а опосередковано і про верховенство закону свідчать порушення конституційного ладу. Даний показник заснований на обліку неконституційних змін влади або їх спроб, в результаті переворотів, громадянських війн. В період «віддалення» від демократії в результаті перших двох «хвиль» демократизації сама є причиною цих неконституційних змін. Перевороти в основному здійснюються військовими, та як правило, призводять до встановлення диктатури. Громадянські війни та дії повстанців нерідко призводять до криз інституту державності та конституційного ладу.

Відхилення від демократії відбувалися ще і внаслідок окупації демократичних держав недемократичними. В контексті третьої «хвилі» демократизації ці причини придбали дещо інший характер. Змінилася «якість» військових переворотів: вони всі в меншій мірі користуються підтримкою населення, що позбавляло їх легітимності та соціальної бази. В результаті в період третьої «хвилі» кількість невдалих переворотів значно перевищує кількість вдалих.

Громадянські війни та повстання відбуваються переважно на ґрунті етнічних чи релігійних конфліктів, а не на ґрунті ідеології. Демократія та демократичні цінності, як правило, не є безпосереднім предметом сучасних конфліктів. Радикально зменшилася кількість інтервенцій недемократичних держав у демократичні, тому що подібні інтервенції прісикаються міжнародним співтовариством.

У той же час саме ці фактори продовжують залишатися найбільш значущими загрозами інститутам демократії. Навіть невдалі спроби неконституційної зміни влади в результаті перевороту, громадянської війни, внутрішнього конфлікту чи інтервенції можуть чинити істотний вплив як на самі інститути, так і на політичну культуру і традиції.

А.Хаденіус вивчає розвиток державних структур в Європі в, що порівняльному плані. Він зазначає, що створення добре функціонуючих державних структур — це вулиця з двостороннім рухом. З одного боку, це залежить від виникнення інститутів, які називаються «способами функціонування», та які збігаються з принципами адміністративного права та управлінськими методами. Але для того, щоб ефективно функціонувати, повинні бути вироблені і застосовуватися правила поведінки, включаючи санкції проти порушників. Правила повинні застосовуватися жорстко і ефективно. Однак з іншого боку, здатність держави функціонувати залежить так само від плідної співпраці з суспільством. Ця взаємодія збільшує легітимність держави і дає державі корисні ресурси. Держава, яка має коріння в суспільстві і підтримується громадянами краще впорається зі своїми завданнями. Водночас, на основі взаємодії суспільство може впливати на державу. Тиск знизу призводить до зростання підзвітності державного апарату і таким чином, спільні дії цих двох форм контролю стримувань і противаг, зверху і знизу, змушують державних службовців вести себе належним чином і забезпечують їх підзвітність суспільству.

На думку автора монографії відповідна держава в Західній Європі з'явилася лише в сучасну епоху. Вона сформувалася в поворотний момент історії не лише в Європі, але і у всьому світі. У відповідний історичний термін Європа посіла чільне місце у світі в галузі науки, культури, економіки і військових справ. Така держава сформувалося на ранніх етапах розвитку Європи, і в цьому секрет європейського «дива». Сам процес розпочався ще в Середньовіччя. В цей час відбулися унікальні події: зародилися основні елементи інтерактивної держави, правової держави. Але така держава мала певні обмеження.

З одного боку, такими обмеженнями стали закони, з іншого боку, обмеження забезпечується співпрацею з широкими верствами населення або суспільства. Протягом Середньовіччя в Європі склалися правові системи, що обмежують державну владу силою закону. Так само іншим обмежувачем була автономія певних груп громадян. Водночас виникли представницькі органи, парламенти, думи тощо. І склався шаблон упорядкованої взаємодії між державою та суспільством. За межами Європи такі конституціональні і правові системи фактично були відсутні. У Європі була ця спадщина, яка однак була зруйнована в результаті війн. Але все-таки в певних частинах Європи: Англії, Голландії, Швеції і в Північній Америці збереглися такого роду держави та інститути. В економічному і військовому плані сильні держави висунулися на передній план.

Застосування цієї формули, проте, не очевидно. Всі структури авторитаризму і просто хижацького поведінки найчастіше важко переборні. Органи внутрішнього контролю залежать від політиків і не мають достатніх ресурсів. З іншого боку, контроль з боку громадян теж недостатній, тому що участь має накладати обмеження брак соціального чи людського капіталу. В політичному житті домінують старі політичні еліти. Такий стереотип йде рука об руку зі зловживанням громадськими ресурсами, збагаченням в особистих цілях.

Цю проблему можна подолати, по перше, реформуванням політичного центру. Якщо має місце корупція, то такі явища поширюються по всій системі. Повинні бути групи підтримки знизу, які вимагають реформи, підштовхують країну до реформ. Історично в цю групу входили освічені середні міські класи. І спільний вплив цих факторів або сил реформування зверху і знизу може привести лише до бажаного результату.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що найбільшим функціональним досягненням А. Хаденіуса стає виокремлення «змінних» критеріїв демократії, наприклад: права людини, інститут виборів, право на страйк. Отже, дослідження принципів демократії завжди буде стикатися з необхідністю вивчення того, які критерії характеризують демократію в саме це певний історичний період. Запропоновані політологом рівні демократії, пов'язані безпосередньою з такими її критеріями як стан соціально-економічного розвитку, рівень суспільної свободи, який дозволяє громадянам брати участь в політичному процесі в державі, змінність еліти легальними шляхами (вибірковість органів державної влади). Останній елемент має велике значення в теорії Хаденіуса. Саме легітимна вибірковість органів державної влади є суттєвою рисою справжньої демократії. Він висуває спостереження, що чим довше існує інститут виборів в політичній системі, тим вища ймовірність того, що в майбутньому політична система як цілісна функціональна структура буде функціонувати належним чином.

Література

1. Политология: Энциклопедический словарь / Редкол.: Ю. Аверьянов и др. — М. : Издательство МГУ, 1993. — 431 с.
2. Hadenius Axel Democracy and development / Axel Hadenius. — Great Britain: Cambridge University Press, 1992. — 229 p.

СЕКЦІЯ
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА
КУЛЬТУРОЛОГІЇ

УДК 929.532 (043)

Кригіна О.В., к.і.н., доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ОБОВ'ЯЗКИ СВЯЩЕНИКА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ РЕЄСТРАЦІЇ АКТИВ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МЕТРИЧНИХ КНИГ)

Розвиток сучасної історичної науки характеризується вивченням масових джерел, серед яких важливе місце займають метричні книги – документи для реєстрації фактів народження, шлюбу та смерті. Справу метрикації постійно контролювали державні органи, адже від цього залежали збір податків, визначення рекрутської повинності тощо. У Російській імперії обов'язок вести метричні книги був покладений на духовних осіб різних віросповідань – священиків, настоятелів (у католиків), проповідників (у лютеран), імамів (у магометан), рабинів (в євреїв).

Аналіз ступеня вивченості метричних книг виявив, що дослідження церковних актів розпочалося безпосередньо від часу їх виникнення. Причому головну увагу було зосереджено на метриках православного населення Російської імперії. Більшість авторів праць, присвячених порядку реєстрації громадянського стану, правильності ведення метричних записів були священнослужителями – І. Чижевський [1], Т. Барсов [2] та ін. Своєрідним довідником для священнослужителів, які вели метричні книги була праця Л. Новікова [3].

Враховуючи достатньо великий масив робіт, які присвячені метричним книгам та інформації що міститься в них, вважаємо за необхідне дещо зупинитися на розгляді обов'язків священиків при здійсненні реєстрації актів громадянського стану. Введення системи метрикації вимагало від священиків бути досить уважними при внесенні відомостей до метричних книг, дотримуватися встановлених норм реєстрації народження, шлюбу та смерті, для отримання у подальшому точних даних щодо складу населення [4].

Огляд законодавчих актів із приводу системи метрикації у Російській імперії довів, що протягом свого існування метричні книги розвивалися та вдосконалювалися. Постійний контроль за цією справою свідчив про усвідомлення на законодавчому рівні необхідності правильного їх ведення з боку священників. За численними указами Сенату та Святішого Синоду відбулася інституціоналізація метричних книг як «головних актів усіх станів», було розроблено їх формуляри, проводилися ретельні роз'яснення щодо правильного ведення метрик священнослужителями. Першим світським узаконенням ведення метричних книг вважається указ Петра I від 14 квітня 1702 р., який засвідчував необхідність реєстрації народжень та смертей у Росії [5, с. 192]. За указом 1779 р. ведення метричних книг повинно було здійснюватися у двох екземплярах [6, с. 884].

Необхідність правильного ведення метричних книг та вдосконалення системи метрикації, яка підтверджувалася указами, була зумовлена наявністю неточностей та недосконалістю ведення метричних книг. Відомі були випадки, коли для здійснення треби священику необхідно було їхати у далекий кінець приходу, тому він чекав виконання декількох треб або священик міг бути затриманий у дорозі непогодою на декілька днів. Повертаючись священик знаходив термінові доручення від начальства, у зв'язку з чим записи до метрик могли відкладатися на довгий час. Ще складніше було вносити відомості, коли священик тимчасово замінював іншого. Іноді під час хрещення на дому, священик робив запис на паперовому клаптику, забуваючи потім перенести дані до метричних книг або загубивши їх. Бували й випадки, коли священики знаючи про майбутні хрещення, вносили відомості до метричної книги наперед, залишаючи місце для внесення імені немовля, а потім плутали їх під час вписування. Враховуючи це, священикам постійно наголошувалося на

ретельному веденні метричних книг, зокрема, зазначалося, що записи в метриках повинні робити самі священники з точністю та правильністю.

Крім того, уряд вимагав, щоби народжені, ті, які уклали шлюб та померлі у парафіях, записувалися до метричної книги за формою, не по пам'яті або на основі свідчення родини, а відразу після проведення кожної треби. Записи повинні робитися самими священниками або через дияконів та причетників вірно й правильно. Будь-які виправлення у метричних книгах заборонялися, якщо ж помилка трапилася, то її треба окреслити з усіх боків рисками, а далі писати те, що слід [7, с. 91]. Священнослужителі та причетники для запобігання помилок після треби записували належну інформацію до метричної книги, а потім запрошували присутніх переглянути правильність показань та засвідчити їх у метричній книзі. Перегляд метричних книг, наприклад, Соборно-Харлампіївської церкви м. Маріуполь показав, що наявність записів у колонці «рукоприкладство свидетелей записи по желанию», залежала від особи священника. Зазначена колонка містить записи про вірність внесеної інформації та підписи восприємників: Акт записан верно (підпис восприємника – *О.В.*)» та ін. [8, арк.120].

Законодавство Російської імперії не дозволяло, щоб батьки християнської віри залишали своїх дітей нехрещеними та без відповідного виховання. Суворому покаранню піддавався навіть священник, який дозволив, виявивши недбалість до своїх обов'язків, малюку померти без святого хрещення. Священник був відповідальним за те, щоб під час хрещення малюкам надавалися імена, які присутні у святцах. Наприклад, «Павел – в честь св. апостола Павла, празд. церковью 29 июня (рождение 3, крещение 6 июля 1913 г.)» [9, арк. 51] та ін.

Стосовно реєстрації шлюбів, слід зазначити, що це потребувало значних зусиль та пов'язано навіть з карною відповідальністю за вчинання незаконного шлюбу. Заборонялося вінчати шлюб осіб з іншого приходу, а також тих, хто не досяг встановленого віку. Священник відсторонявся від посади, якщо молодят не вистачало до повноліття менше року, в інших випадках він відправлявся до монастиря. При повторному випадку священника відстороняли з посади [10, с. 168]. Указом Катеринославської духовної консисторії заборонялося вінчати наречених без дозволу батьків. Крім того, заборонялося вінчати молодят у шановані церковні свята. Також, без судово-медичного огляду та дозволу місцевої поліцейської влади священникам суворо заборонялося поховання померлих вимушеною смертю, унаслідок зовнішніх пошкоджень, ударів, ран; раптово померлих із невідомої причини та ін.

Отже, метричні книги протягом свого існування мали велике значення для уряду, що на законодавчому рівні підтверджується значною увагою до розвитку та вдосконалення системи метрикації. Окрема увага приділялася особі священника, до обов'язків якого належало правильне ведення метричних книг та відповідальність за внесені до них відомості. Чисельними законодавчими актами підкреслювалася вимога щодо своєчасного та правильного внесення відомостей щодо народжених, тих, які уклали шлюб та померлих. Згодом, потреба зареєстрованих осіб у персональних відомостях метричних книг ставала очевидною та набула значного поширення у житті суспільства, а також зі зростанням правового аспекту всіх відомостей метричних книг, що підтверджувало необхідність ретельного ставлення до актів громадянського стану, що велися при церквах.

Література

1. Чижевский И. Л. Руководство к производству следствий к удостоверению действительности браков и рождений и по случаям упущений и неправильных записей в метрических книгах / И.Л. Чижевский – Харьков: тип. М. Зильберберга, 1877. – 30 с.
2. Барсов Т. Сборник действующих и руководственных церковных и церковно-гражданских постановлений по ведомству православного исповедания. / Т. Барсов – СПб., 1885. – Т.1. – 663 с.
3. Новиков Л.П. Метрики (общие акты состояний) у православных (по ведомствам епархиальному и военно-духовному), инославных, старобрядцев, сектантов, евреев, караимов и магометан: Акты гражданского состояния в Царстве Польском: Сб.

законоположений, церковных правил, распоряжений, разъяснений и указаний / Л.П. Новиков – Санкт-Петербург: тип. А.С. Суворина, 1907. – 292 с.

4. Антонов Д.Н., Антонова И.А. Метрические книги России XVIII - нач. XX в. / Д.Н. Антонов, И.А. Антонова. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2006. – 385 с.

5. Полное собрание законов Российской империи [ПСЗ - 1]. – Т.4. – № 1908. – С. 192.

6. Там само. – Т.20 – № 14948. – С. 883-884.

7. ПСЗ-2. – Т.13. – № 10956. – С. 91-92.

8. Держархів Донецької області. – Ф.214. – Оп.1. – Спр.7. – Арк. 120.

9. Там само. – Ф.209. – Оп.1. – Спр.29. – Арк.51.

10. Антонов Д.Н., Антонова И.А. Метрические книги России XVIII - нач. XX в. / Д.Н. Антонов, И.А. Антонова. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2006. – 385 с.

УДК 655.426:002.2(043)

Кудлай В.О., к. н. із соц. ком., ст. викладач кафедри культурології та інформаційної діяльності

КНИЖКОВА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Книга є невід'ємною складовою світової культури, повсякчас залишається авторитетним джерелом інформації. Закономірним є інтерес науковців до проблем сутності книжкової культури.

Метою публікації є з'ясування особливостей редакційно-видавничої діяльності як елементу книжкової культури.

В наукових студіюваннях можна знайти безліч визначень термінів «книжкова культура» та «книговидавнича культура» [3].

С. Пайчадзе визначає книжкову культуру як «рівень, досягнутий книжковою справою в поєднанні з історично сформованими традиціями і реаліями ставлення народу до книги ... в конкретній країні (чи регіоні) на певному щаблі розвитку суспільства» [2, с. 4].

Наведене визначення підтверджує доречність розгляду редакційно-видавничої діяльності в системі книжкової культури.

На нашу думку, книговидавнича культура – це сукупність накопичення, традиційно сформованих знань про організацію виробничих процесів, які пов'язані з редагуванням рукописів, виданням їх у формі книги та розповсюдженням книжкової продукції.

Якщо у якості прикладу видавничої діяльності розглядати процес підготовки та випуску наукової книги, то в такому випадку, спостерігаємо тісний зв'язок продукції з навчальними програмами ВНЗ. Учені є і головним джерелом рукописів, і основними покупцями. Головним ресурсом авторів-редакторів залишається їх знання. До числа ресурсів відносяться друзі і знайомі, на чий рекомендації редактор може спиратись. Через це редактори приречені на служіння своїй науковій дисципліні, а також суміжних дисциплін. Разом з тим, редактору немає необхідності бути експертом у своїй науковій галузі; більшість редакторів мають загальну підготовку в галузі гуманітарних наук [1, с. 96].

Редактор повинен вміти сформулювати коло рецензентів і консультантів, до яких він міг би звертатися за інформацією про нові напрями у розвитку певної наукової сфери. Це мають бути люди, достатньо кваліфіковані, здатні оцінити придатність представленої рукопису до видання. Ідеальний рецензент, крім аналізу, має дати рекомендації, що сприятимуть високому попиту публікації.

Рецензенти і консультанти часто є джерелом вдалих текстів для опублікування. Редактори беруть участь у професійних зустрічах, ретельно переглядають спеціалізовану пресу, бібліографічні списки нових книг, ведуть активне листування. В цьому робота редактора наукової літератури схожа з діяльністю редактора навчальних видань, і стає зрозумілим, чому багато редакторів книг починали кар'єру з продажу або підготовки

підручників. Отже, вироблені суспільством традиції організації видавничої діяльності автора, референта та редактора є важливою складовою сучасної книжкової культури.

На наш погляд, подальше дослідження особливостей видавничої діяльності в системі книжкової культури сприятиме розвитку вітчизняного книгознавства.

Література

1. Книгоиздательский бизнес: сб. статей / Под ред. Э. Гейзер, А. Долин, Г. Топкис. – М.: СП «Бук Чембер Интернешнл», 1993. – 464 с.

2. *Очерки истории книжной культуры Сибири и Дальнего Востока. Т. 1 : Конец XVIII – середина 90-х годов XIX века* / Гос. публич. науч.-техн. б-ка Сиб. отд-ния Рос. акад. наук. – Новосибирск, 2000. – 316 с.

3. Энциклопедия книжного дела / Ю. Ф. Майсурадзе и др. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2004. – 634 с.

УДК: 94(477.7) “178/191”:2(043)

Манякіна О.С., к.і.н., ст. викладач кафедри культурології та інформаційної діяльності

ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕТНІЧНИХ ГРОМАД ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я НАПРИКІНЦІ XVIII – І ЧВЕРТІ XX СТ.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Релігія як соціокультурний феномен є важливим чинником, що позначає ідентичність сучасного українця, його ставлення до цілого ряду історичних, культурних, політичних явищ, а релігійна спадщина минулого ще й досі відчутно впливає на політичні та суспільні процеси, що відбуваються в Україні.

Особливо виразно простежується зв'язок та переплетіння етнічної та релігійної ідентичності у національних меншин. Для відірваних від основного етнічного ядра спільнот церква завжди слугувала важливим чинником суспільної консолідації і збереження культурної самобутності, часто саме вона була наочним проявом етнокультурної відмінності. Це породжувало досить складну систему взаємовідносин у трикутнику “державна – етноконфесійна більшість – етноконфесійна меншість”, особливо у регіонах з поліетнічним складом населення. У цьому зв'язку актуальним є вивчення історичного досвіду функціонування різних етноконфесійних структур у локально-територіальному вимірі Північного Приазов'я наприкінці XVIII – І чверті XX ст., оскільки комплексно це не було ще предметом самостійного наукового дослідження.

Історіографічний огляд представленої проблеми розділено на декілька груп, виходячи із хронологічного та проблемного критерію. Конкретні історичні умови та суспільно-політичний контекст історіографічного процесу зумовлює виділення трьох етапів вивчення теми: 1) XIX – початок XX ст.; 2) 1920-ті рр. - 1980 – ті рр.; 3) 1990-ті рр. – сьогодення. Водночас, у межах кожного з етапів проведемо додаткову сегментацію наявної літератури і виокремимо в її масиві такі тематичні сюжети: а) іноземна колонізація Півдня України, зокрема Північного Приазов'я; б) історія відповідних етнічних спільнот (греків, німців, євреїв) на приазовських теренах; в) історія церкви та релігійних конфесій в краї.

На першому етапі відбулося зародження інтересу до проблематики. В рамках дослідження колонізації Новоросії питання облаштування іноземних колоній розглядали А. Скальковський та Д. Багалій [1], які здебільшого акцентували увагу на господарському освоєнні краю. Питання релігійного життя греків порушувалися у розвідках Г. Розанова, Феодосія Макар'євського, С. Серафімова [2], які у рамках церковної історіографії висвітлювали питання розбудови церковної інфраструктури у грецьких селах.

Більш широку презентованість в історіографії отримали німецькі колонії. А. Клаус [3], зосереджуючи увагу на великому обсязі статистичної інформації, здійснив спробу комплексного аналізу стану німецького колоністського населення, обґрунтовуючи своєрідність громад колоністів їх релігійною самовизначеністю. Церковно-релігійне життя

протестантських громад у контексті іноземної колонізації Південної України висвітлили Г. Писаревський, О. Веліцин, К. Ліндемманн [4]. А. Фрізен вважав головною причиною високого рівня добробуту менонітів саме правильний спосіб життя, відповідно до принципів своєї (менонітської) віри [5].

Ю. Гесен вперше систематично виклав історію єврейського народу в Росії, а С. Дубнов дав загальну картину розвитку єврейської культури другої половини XIX - початку XX ст. [6].

Історії православ'я на півдні України упродовж 1775-1885 рр. присвячені праці М. Нікольського та Ф. Міляновського [7]. Водночас, історія протестантських та римо-католицьких конфесій не розглядалася як окремий предмет дослідження.

У радянський період, з характерним для нього атеїстичним підходом, зумовленим політичною ідеологією та кон'юктурою, необхідністю доводити реакційну сутність церкви та духовенства, дослідження релігійного життя на півдні України були непопулярними. Тому із усіх сюжетів, дотичних до нашої проблематики, активно студіювалася лише проблема заселення регіону (О. Дружиніна, В. Кабузан) [8] й питання матеріальної та духовної культури його населення (В. Наулко, Ю. Іванова) [9].

Щодо етнічної історії, то після короткого сплеску активності подібних студій у 1920-1930-ті рр., викликаного політикою коренізації, настав час довгого забуття історії національних меншин. Але й ті автори, що спромоглися зробити певний внесок у дослідження етнічних груп краю, порушували сюжети їхнього церковно-релігійного буття порушували мимохідь, при чому з неодмінно критичною, оцінкою (С. Ялі, М. Кривохатський, І. Вейцблін) [10].

Історія окремих конфесій як предмет вивчення розглядалася виключно в контексті атеїстичної ідеології, що призводило до заангажованості оцінок православної церкви (Г. Носова), католицької церкви (М. Мчедлов), сектантського руху (Ф. Федоренко) [11], менонітських громад (О. Іпатов, В. Клібанов) [12].

В умовах незалежності України етнічні та церковно-релігійні студії набули самодостатності і вийшли з підпорядкованості "колонізаційним" та "етнографічним" сюжетам. Одна з перших спроб дослідити міжконфесійні відносини на Півдні України у XVIII–XIX ст. представлена в колективній монографії А. Бойка, О. Ігнатуші, І. Лимана, В. Мільчева [13]. У цей час відбувається становлення нової вітчизняної школи релігієзнавства та історії церкви. У 1994 р. вийшов навчальний посібник "Історія церкви та релігійної думки в Україні" О. Крижанівського та С. Плохія [14]. Перші підсумки нових підходів до вивчення історії християнських конфесій, а саме історії православ'я, католицизму та протестантизму в Україні знайшли відображення у 10-томній "Історії релігій в Україні" [15].

Новими фактами з історії РПЦ на Півдні України останньої чверті XVIII – першої половини XIX ст. збагатив історіографію І. Лиман, визначивши церковно-територіальний устрій, особливості єпархіальної системи управління, основні напрями церковної політики Російської імперії, охарактеризувавши державне регулювання і практику храмового будівництва [16].

У монографії В. Меші [17] досліджені організаційно-функціональні питання історії православної церкви в Україні наприкінці XIX ст., висвітлені проблеми міжконфесійної взаємодії.

На окрему увагу заслуговує робота В.М. Констатінової «Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861-1904 роки)», в якій авторка в контексті урбанізаційних студій розглядає релігійне життя представників різних конфесій південноукраїнських міст [18].

Грунтовні дослідження історії християнських конфесій Катеринославщини та Донбасу здійснено у дисертаціях Н. Буланової та Л. Моїсеєнко [19].

Питання церковно-релігійного життя греків Північного Приазов'я розглядаються побіжно в контексті господарських, культурно-освітніх процесів у їхньому середовищі. Втім,

у роботах А. Гедьо, Н. Терентьевої, Л. Якубової, Н. Бацак висвітлено деякі аспекти проблеми – зокрема, розбудова церков у грецьких селах, роль грецького духовенства у освітній справі [20].

За останні 20 років з'явилися численні публікації та дисертації, присвячені різноманітним аспектам життєдіяльності німецької спільноти у XVIII – XIX ст., включаючи церковно-релігійне життя (І. Кулініч, О. Безносова, Н. Осташева, М. Белікова, К. Лях, Л. Хрящевська, Т. Захарченко, О. Замуройцев) [21].

У окремий напрям вітчизняної історіографії оформилися і єврейські студії. Значною у методологічному плані роботою є стаття М. Феллера “До питання про опис регіональних груп євреїв” [22]. У ній вперше у вітчизняній історіографії було вказано на регіональні особливості єврейських громад України і виділено їх як окремий субетнос – “українські євреї”. У дисертації В. Гончарова звернуто увагу на зміни у вихованні та освіті євреїв Південно-Східної України, зумовлені впливом релігійних чинників та історичних традицій [23].

Отже, досліджуючи питання етноконфесійної історії Північного Приазов'я переважна більшість авторів керувалася пануючою ідеологією свого часу – офіційним православ'ям або державним атеїзмом. Серйозна наукова розробка проблеми розпочалася лише в останні роки, в умовах незалежної України, але питання церковно-релігійного життя етнічних громад Північного Приазов'я ще не дістали належного висвітлення.

Література

1. Скальковский А.А. Опыт статистического описания Новороссийского края / А.А. Скальковский. – Одесса, 1853. – Ч. 1. – 188 с.; Хронологическое обозрение Новороссийского края. 1730– 1823. / А.А. Скальковский: В 2-х ч. – Одесса, 1836.; Багалеи Д.И. Колонизация Новороссийского края. Исторический этюд / Д.И. Багалеи. – К., 1889. – 116 с.

2. Гавриил (Розанов). Очерк повествования о Новороссийском крае из оригинальных источников почерпнутый / Гавриил (Розанов). – Тверь, 1857 – 112 с.; Переселение греков из Крыма в Азовскую область и основание Готфийской и Кафайской епархии (Из истории Славянской и Херсонской епархии) / Гавриил (Розанов) // ЗООИД. – Т.1. – Одесса, 1840. – С.197-204.; Феодосий (Макаревский). Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII ст. / Феодосий (Макаревский). – Екатеринослав, 1880. – Вып.1. – 573 с.; Серафимов С.А. Крымские христиане (греки) на северных берегах Азовского моря / С.А. Серафимов. – Катеринослав, 1901. – 46 с.

3. Клаус А. Наши колонии (Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России) / А. Клаус. – Спб., 1869. – Вып.1. – 455 с.

4. Писаревский Г.Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII веке (по неизданным архивным документам) / Г.Г.Писаревский // Записки Московского археологического института. – Т.5. – М., 1909 – 340 с. + 84 с. прилож.; Велицын А.А. Немцы в России: Очерки истории развития и настоящего положения немецких колоний на юге и востоке России / А.А.Велицын. – СПб., 1893. – 282 с.

5. Friesen P.M. The Mennonite Brotherhood in Russia (1789–1910) / Trans from the German / P.M. Friesen. – Fresno, California, 1978. - 1187 p.

6. Гессен Ю. История еврейского народа в России / Ю. Гессен. : В 2-х т. - Москва-Иерусалим, 1993 - Т.1. – 241 с.; - Т.2. – 236 с.; Дубнов С.М. Новейшая история еврейского народа от французской революции до наших дней / С.М. Дубнов: В 3 т. - Иерусалим-Москва, 2002.

7. Миляновский Ф. Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии / Ф. Миляновский. - Одесса, 1902. – 278 с.

8. Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775-1800 гг. / Е.И. Дружинина. - М.: [Б.и.], 1959. - 279 с.; Южная Украина в 1800-1825 гг. / Е.И. Дружинина. - М.: Наука, 1970. - 383 с.; Южная Украина в период кризиса феодализма. 1825-1860 гг. / Е.И. Дружинина. - М.:

Наука, 1981. - 215 с.; Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII - первой половине XIX века (1719-1858 гг.) / В.М. Кабузан. - М.: Наука, 1976. - 307 с.

9. Иванова Ю.В. Греки / Ю.В. Иванова // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX – начало XX вв.). Зимние праздники. – М.: Наука, 1973. – С. 308-333.; Наулко В.І. Етнічний склад населення Української РСР: Статистико-картографічні дослідження / В.І. Наулко. - К.: Наук. думка, 1965. - 136 с.

10. Ялі С.Г. Греки в УРСР / С.Г. Ялі. - Харків, 1931.- 216 с.; Кривохатський М. Меноніти на Україні / М. Кривохатський.– Харків, 1930. – 48 с.; Вейцблінт І.І. Рух єврейської людності на Україні, період 1897-1926 років./ І.І. Вейцблінт. - К., 1930. - 176 с.

11. Мchedлов М.П. Католицизм / М.П. Мchedлов. – М., 1974. – 278 с.; Носова Г.А. Язычество в православии / Г.А. Носова – М., 1975. – 160 с.; Федоренко Ф.И. Секты, их вера и дела / Ф.И. Федоренко – М., 1965. – 360 с.

12. Ипатов А.Н. Меннониты. Вопросы формирования и эволюции этноконфессионального общества. / А.Н. Ипатов – М., 1978.- 212 с.; Клибанов А.И. История религиозного сектантства в России (60-е гг. XIX в. – 1917 г.) / А.И. Клибанов. – М., 1965. - 341 с.

13. Міжконфесійні взаємини на Півдні України XVII – XX століття /А.В. Бойко, О.М. Ігнатенко, І.І. Лиман. – Запоріжжя, 1999.– 92 с.

14. Крижанівський О.П. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3 кн. – Кн. 3: Кінець XVI – середина XIX ст. / О.П. Крижанівський, С.М. Плохій. – К., 1994. – 360 с.

15. Історія релігії в Україні: У 10 т. / А. Колодний, В. Кремень, П. Яворський та ін. – К., 1999 – 2002.

16. Лиман І.І. Державна церква і державна влада Півдня України (1775 – 1861 рр.) / І.І. Лиман. - Запоріжжя, 2004. – 400 с.; Російська православна церква на Півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX ст. – Запоріжжя, 2004. – 488 с.

17. Меша В. Конфесійний та суспільний аспекти розвитку православної церкви в Україні 1875 – 1900 років / В. Меша. – Донецьк, 2007.- 354 с.

18. Константинова В.М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861-1904 роки) / В.М.Константинова. – Запоріжжя: АА ТанDEM, 2010. – 596 с.

19. Буланова Н.М. Християнські конфесії Катеринославщини останньої чверті XVIII–початку XX ст.: Дис. ... канд. іст. наук. - Спец. 07.00.01 / Н.М. Буланова. – Дніпропетровськ, 2006.– 252 с.; Моїсеєнко Л.М. Християнські конфесії Донбасу (1880-1914 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. - Спец. 07.00.01 / Л.М. Моїсеєнко. – Донецьк, 2009.– 336 с.

20. Гедьо А.В. Церковна організація грецького населення Маріупольщини (кінець XVIII – XIX ст.) / А.В. Гедьо // Новые страницы Донбасса. – Донбас. – Кн. 6. – 1998. – С. 15 – 26; Бацак Н.І. Культурно-освітній розвиток грецької громади Північного Приазов'я (XVIII – XIX ст.) / Н Бацак / Історичні зошити. - К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – 58 с.; Терентьева Н. Греки в Украине: экономическая и культурно- просветительская деятельность (XVII – XX в.) / Н. Терентьева. – К.: Аквилон-пресс, 1999. - 351с.; Якубова Л.Д. Маріупольські греки (етнічна історія) / Л.Д. Якубова. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999 – 332 с.

21. Нариси з історії німецьких колоній в Україні / І.М. Кулинич, Н.В. Кривець. – К., 1995. – 272 с.; Безносова О.В. Позднее протестантское сектантство Юга Украины (1850-1905 гг.) / О.В.Безносова: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. - (07.00.01). – Днепропетровск, 1997. – 17 с.; Очерки истории немцев и меннонитов Юга Украины (конец XVIII–первая половина XIX в.) / Под ред. С.И. Бобылевой. – Днепропетровск, 1999. – 232 с.; Белікова М.В. Менонітські колонії Півдня України (1789 – 1917 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. - Спец. 07.00.01. / М.В. Белікова. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.; Лях К.С. Німецькомовні колоністи Півдня України в мультинаціональному оточенні: проблема взаємодії культур (XIX – початок XX ст.): Авт. дис. ... канд. іст. наук. - Спец. 07.00.01. / К.С. Лях. – Донецьк, 2005. – 19 с.; Хрящевська Л.М. Господарства німецьких колоністів півдня України (кінець

XVIII–початок XX ст.): Авт. дис. ... канд. іст. наук. - Спец. 07.00.01. /Л.М. Хрящевська – К., 2008. – 20 с.; Захарченко Т.К. Соціокультурний розвиток німецьких та менонітських колоній Північного Призов'я (XIX – початок XX століття): Авт. дис. ... канд. іст. наук. – Спец. 07.00.02 / Т.К. Захарченко. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.; Замуройцев О.В. Німецькі колонії півдня України у другій половині XIX – на початку XX ст. / О.В. Замуройцев. – К., 2008. – 22 с.

22. Феллер М. До питання про опис регіональних груп євреїв / М. Феллер // Запорожские еврейские чтения. - Запорожье, 1998. - С. 162-167.

23. Гончаров В.В. Єврейське населення Південно-Східної України. 1861-1917 рр.: Дис. ... канд. іст. наук. – Спец. 07.00.01 / В. Гончаров. - Донецьк, 2005. – 233с.

УДК 930(477)''1920/2010'':352.077.1(043)

Петрова І.О., к.і.н., доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЛОВОДСТВА В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Перші дослідження у сфері діловодства, зокрема його стану в місцевих органах влади, було проведено у 1920-х рр. Актуальними були питання вдосконалення маршруту руху документів в установі, ліквідування зайвих інстанцій при їх обробці, запропонування спрощеної форми реєстрації або відмова від цього етапу документообігу взагалі, здійснення операції «контроль виконання документів» як перевірки за сутністю, а не формально. У другій половині 1920-х рр. в УСРР були видані «Учебник делопроизводства райисполкомов и сельсоветов» (1926 р.) [17, с. 167] та «Підручник діловодства сільських рад та районних виконавчих комітетів» (1928 р.) [20], що підтверджує актуальність питань про створення документів, їх обробку та зберігання в місцевих радах та їх виконавчих органах. Зокрема, у «Підручнику діловодства сільських рад та районних виконавчих комітетів» його укладачі розкрили основні положення організації загального та спеціального діловодства у місцевих органах влади, визначили та охарактеризували етапи роботи з документами, запропонувавши варіанти спрощення виконання документів, надали рекомендації щодо використання прийнятих форм книг та бланків, призначених для документування діяльності рад.

У 1930-х рр. дослідження в галузі діловодства значно скоротились у зв'язку з ліквідацією установ із раціоналізації управління та діловодства.

Питання організації діловодства в місцевих радах та їх виконавчих органах стають знов актуальними у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр., коли на сторінках журналу «Архіви України» (до 1965 р. «Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР» [11, с. 348]) фахівцями обговорювались основні положення «Інструкції з діловодства у Сільських Радах депутатів трудящих Української РСР» (1949 р.) та «Інструкції з діловодства у виконкомах районних Рад депутатів трудящих Української РСР» (1950 р). Автори публікацій здебільшого аналізували питання систематизації документів у місцевих радах, зокрема, запропонований перелік справ в «Інструкції з діловодства у Сільських Радах депутатів трудящих Української РСР», на який орієнтувались сільські ради при складанні номенклатури справ. Майже в кожній статті було відзначено, що перелік був складений незадовільно і потребував ретельного доопрацювання. Варіанти номенклатури справ, на підставі яких можлива правильна організація діловодства у сільських радах, запропонували І. Скорик [23], М. Савченко [22], О. Новиков [18].

Проблемам систематизації документів, розробки схеми класифікації і номенклатури справ була присвячена стаття Я. Теплицького «Принципи складання номенклатури справ і класифікаторів та їх застосування в діловодстві сільських рад» [24]. Автор обґрунтував потребу в створенні типової номенклатури справ, розкрив принципи її складання, базуючись на варіанті номенклатури справ сільських рад Житомирської області, підготовленому архівним відділом Житомирського обласного виконавчого комітету.

Наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр. на сторінках журналу «Архіви України» друкувались матеріали про перевірку стану поточного діловодства у місцевих радах УРСР [14; 8].

Проблеми систематизації документів у місцевих радах та їх виконавчих органах у 1960-х рр. обговорювались українськими дослідниками на різноманітних наукових засіданнях, конференціях, де наголошувалося на необхідності розроблення переліку документів з термінами зберігання. Так, на II республіканській науково-теоретичній конференції, яка проходила у Києві у 1965 р. [25, арк. 1], учасники секції «Архівознавство та діловодство» зосередились на питанні створення нових нормативно-методичних документів, які повинні були б регулювати архівну справу в органах влади, зокрема в місцевих радах. Більшість учасників конференції висловлювали думку про необхідність скорішого розроблення та впровадження Єдиної державної системи діловодства (далі – ЄДСД).

Значний внесок у розвиток принципів організації діловодства в місцевих рад зробив радянський вчений З. Бондаренко [3–5]. У своїх статтях, значна частина яких опублікована у 1970-х рр., автор ретельно дослідив питання вдосконалення колегіальної діяльності місцевих рад. Також, було розглянуто основні правила документування діяльності місцевих рад, докладно висвітлено вимоги складання та оформлення розпорядчих документів, зокрема рішень та розпоряджень, обґрунтовано потребу проведення заходів з раціоналізації документообігу в обласних виконкомах. Вчений паралельно вивчав механізм впровадження ЄДСД у міністерствах і відомствах УРСР, визначивши значну роль цієї системи, яка забезпечить загальне упорядкування роботи з документами в установах на раціональній основі відповідно до можливостей і потреб управлінського апарату.

Упродовж наступного десятиріччя проблеми організації діловодства в місцевих рад знайшли відображення як у працях практиків, так і науковців. У 1980 р. була видана праця В. Кузнецової та Ю. Пришви «Делопроизводство в исполкомах местных Советов» [16]. Автори, посилаючись на чинні нормативні акти, висвітлили основні питання організації діловодства у місцевих радах та їх виконкомах: вимоги до складання та оформлення організаційно-розпорядчих документів, а також документів, на підставі яких повинні були проводитися сесії місцевої ради та засідання її виконкому; стадії руху документів в апараті виконкому місцевої ради від отримання або створювання до відправлення або передачі на зберігання; основні правила систематизації документів, підготовки та передачі їх до архіву; організація діловодства з пропозиціями, заявами та скаргами.

Практичні аспекти організації діловодства в місцевих радах висвітлювалися в статтях співробітників Архівного управління, архівних відділів обласних виконкомів, державних архівів [2; 6; 7; 9]. Автори наполягали на створенні більш детальної номенклатури справ, за якою мала здійснюватися організація діловодства в місцевих радах, на впровадженні нових методів відбору документів на державне зберігання, на посиленні контролю за створенням та опрацюванням службових документів у відповідних органах влади, на проведенні регулярних занять з підвищення кваліфікації співробітників служби діловодства виконкому місцевої ради.

Деякі аспекти організації діловодства в органах місцевого самоврядування в сучасній Україні знайшли відображення в дисертаційних дослідженнях з економічних наук, з державного управління [10; 15; 1].

Низька праць, в яких розглядаються питання організації діловодства в органах місцевого самоврядування належить Т. Івановій та Л. Піддубній [12; 13]. У 2006 році В. Савицьким була захищена дисертація на здобуття **наукового ступеня кандидата наук з державного управління** «Документаційне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування України» [21], а у 2008 році І. Петровою захищена дисертація на здобуття **наукового ступеня кандидата історичних наук** «Документаційне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку» [19].

Отже, науковий інтерес до основних та актуальних питань з організації діловодства в органах місцевого самоврядування майже протягом сторіччя можна охарактеризувати як стабільний.

Література

1. Бабінова О. О. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю: теоретико-методологічний аспект: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управ-ня : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / О. О. Бабінова / НАДУ. – К., 2006. – 20 с.
2. Бездетный И. С. Архивный отдел Николаевского облисполкома: Информация о семинаре по вопросам делопроизводства и организации работы ведомственного архива / И. С. Бездетный // Советские архивы. – 1982. – № 5. – С. 80.
3. Бондаренко З. В. Местные Советы депутатов трудящихся и некоторые вопросы документирования их деятельности / З. В. Бондаренко, М. В. Мурахина // Труды ВНИИДАД. – М., 1974. – Т. 5, Ч. 1. – С. 134–146.
4. Бондаренко З. В. Раціоналізація документообігу в облвиконкомі / З. В. Бондаренко // Архіви України. – 1972. – № 2. – С. 42–47.
5. Бондаренко З. В. Складання і оформлення рішень та розпоряджень місцевих рад депутатів трудящих / З. В. Бондаренко // Архіви України. – 1975. – № 3. – С. 57–62.
6. Васильєва Н. В. З досвіду роботи з документами у Первомайському міськвиконкомі Миколаївської області / Н. В. Васильєва // Архіви України. – 1985. – № 6. – С. 59.
7. Гринишин О. Г. З досвіду організації діловодства та відбору документів на державне зберігання у відділі цін Львівського облвиконкому / О. Г. Гринишин // Архіви України. – 1982. – № 3. – С. 68–72.
8. Дем'янченко І. Перевірка стану ведення поточного діловодства у сільських Радах Виноградського району, Закарпатської області / І. Дем'янченко // Науково-інформаційний бюлетень Архівного Управління УРСР. – 1961. – № 6. – С. 112.
9. Денисенко А. М. З досвіду роботи Херсонського облвиконкому щодо впровадження діловодства у виконкомах Рад народних депутатів / А. М. Денисенко, А. О. Луганська // Архіви України. – 1980. – № 6. – С. 21–25.
10. Древицька І. Ю. Інформаційне забезпечення органів регіонального управління в сучасних умовах: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управ-ня : спец. 25.00.04 «Регіональне управління» / І. Ю. Древицька // ДДАУ. – Донецьк, 2002. – 16 с.
11. Загорецька О. М. Висвітлення проблем організації загального діловодства в журналі «Архіви України» / О. М. Загорецька // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий наук. зб. – К., 2002. – Вип. 5: Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства. – С. 348–355.
12. Іванова Т. В. Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування: Підручник / Т. В. Іванова, Л. П. Піддубна. – К., 2007. – 350 с.
13. Іванова Т. В. Муніципальне діловодство / Т. В. Іванова. – К.: Либідь, 2004. – 312 с.
14. Івахненко І. До питання про постанову архівної частини в поточному діловодстві сільських Рад / І. Івахненко // Архіви України. – 1959. – № 2. – С. 31–36.
15. Колесніков Б. П. Реформування кадрових служб органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управ-ня : спец. 25.00.03 «Державна служба» / Б. П. Колесніков / ДРІДУ НАДУ. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.
16. Кузнецова В. Ф. Делопроизводство в исполкомах местных Советов / В. Ф. Кузнецова, Ю. В. Пришва. – К.: Вища школа, 1980. – 152 с.
17. Кулешов С. З історії організації наукових досліджень процесів діловодства в Україні у 1920–1930-х роках / С. Кулешов // Студії з арх. справи та документознавства. – 2004. – Т. 11. – С. 164–167.

18. Новиков О. Формування документальних матеріалів у справи в діловодстві виконкомів сільських Рад депутатів трудящих / О. Новиков // Науково-інформаційний бюлетень Архівного Управління УРСР. – 1964. – № 2. – С. 33–38.

19. Петрова І. О. Документаційне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.10 «Документознавство, архівознавство» / І. О. Петрова. – Київ, 2008. – 19 с.

20. Підручник діловодства сільських рад та районних виконавчих комітетів // НК РСІ УСРР Група радянського управління. – Харків: Укроргстрой, 1928. – 247 с.

21. Савицький В. Т. Документаційне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управ-ня : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / В. Т. Савицький. – Львів, 2006. – 20 с.

22. Савченко М. Організація контролю за станом архівів і поточного діловодства в міських районних установах і сільських установах в нових умовах / М. Савченко // Науково-інформаційний бюлетень Архівного Управління УРСР. – 1963. – № 5. – С. 8–20.

23. Скорик І. Районним установам, сільським Радам, колгоспам – типові номенклатури справ / І. Скорик // Науково-інформаційний бюлетень Архівного Управління УРСР. – 1962. – № 3. – С. 100.

24. Теплицький Я. Принципи складання номенклатури справ і класифікаторів та їх застосування в діловодстві сільських рад / Я. Теплицький // Науково-інформаційний бюлетень Архівного Управління. – 1965. – № 3. – С. 25–27.

25. ЦДАВО України. – Ф. 14, оп. 2. – Спр. 1839. – 176 арк.

УДК 130.2(043)

Рябуха Ю.В., к.і.н., доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

РАЗВИТИЕ ТРАДИЦИИ СЭППУКУ В ЯПОНИИ В ПЕРИОД ВОЙНЫ ГЭМПЭЙ (1180-1185гг.)

«Путь самурая ведет к смерти» - указывает Ямамото Цунэтомо¹, автор «Хагакурэ», классического сочинения по Бусидо[6]. Гибель на поле боя считалась высшей степень преданности любого самурая. Одним из достойных видов смерти считалось ритуальное самоубийство – сэппуку, более известное европейцам под названием харакири. Что же побуждало самурая уйти из жизни да еще таким страшным способом? Несмотря на кажущееся обилие литературы, посвященной самураям, этот вопрос остается малоизученным – как правило, исследователи, рассматривающие харакири, больше внимания уделяют процессу совершения акта, а не тому, почему он произошел.

Основными источниками являются «Хогэн моноготари»[5], «Хэйке моноготари»[2], а также хрестоматийная работа Сато Хироаки[3], в которой он приводит ряд фрагментов из японских исторических хроник.

Цель работы – выяснить, что толкало самураев на добровольный уход из жизни путем сэппуку или харакири.

В японском языке слово «харакири» обозначалось двумя иероглифами: хара – «низ живота» и кири – «резать, вспарывать». Самим японцам это слово кажется довольно вульгарным, и они предпочитают другой термин – сэппуку, что на их взгляд кажется более благозвучным. Сэппуку записывается теми же иероглифами, что и харакири, но в обратном порядке (при этом они читаются по-китайски)[4,с.268]. Поэтому в дальнейшем мы будем использовать преимущественно этот термин.

¹ В статье, согласно нормам японского языка первой указывается фамилия, а затем имя.

Происхождение ритуала вспарывания живота до сих пор неясно. Отдельные подобные случаи зафиксированы в соседнем Китае. Наиболее ранний дошедший до нашего времени документ, описывающий вспарывание живота, относится к началу VIII в. В «Географическом описании провинции Харима» описывается, как богиня Оми, преследуя своего мужа, добралась до Харимы, где пылая гневом и злостью разрезала себе мечом живот и бросилась в болото[3,с.17].

Впервые сэппуку согласно легенде совершил разбойник Хакамадарэ Ясусукэ в конце X в. Будучи окружен в своем жилище самураями и не имея возможности скрыться, Ясусукэ разрезал себе живот. Агония разбойника растянулась на целые сутки[4,с.268]. Что же касается реального исторического персонажа, то первым документально засвидетельствованным актом сэппуку было самоубийство Минамото Тамэтомо в 1170 г. Тамэтомо обладал необыкновенной физической силой, и считался непревзойденным лучником (тетиву его лука высотой почти в три метра не могли натянуть даже пять самураев). На остров, где он находился в изгнании, императором Госирокавой были направлены самураи дома Тайра. Увидев, приближающиеся корабли с вражескими самураями, Тамэтомо расстроился, что не может причинить им вреда, но когда корабль подошел на расстояние выстрела из лука, отважный самурай пустил в него стрелу, которая проломила борт судна ниже ватерлинии. Корабль с 300 самураями на борту тут же затонул. После этого Тамэтомо отправился в свой дом, где вспорол кинжалом свой живот, положив тем самым начало традиции сэппуку[7,с.73].

К этому моменту процесс сэппуку был уже широко распространен в Японии. В «Хоген моногатари», описывающей события 1156 г., упоминается самурай Уно-но Тикахиро, который был захвачен в плен так внезапно, что даже не успел выхватить меч, чтобы вспороть себе живот[5,с.35]. Следовательно, этот обычай уже обыденным для самураев.

Классическим стандартом для потомков стало сэппуку, совершенное Минамото Ёримасой во время битвы при Удзи 20 июня 1180 г. В битве, положившей начало войне Гэмпэй (война между кланами Тайра и Минамото), войска Минамото были разгромлены численно превосходящим противником. Когда результат битвы стал очевидным, военачальник клана Минамото Ёримаса отступил к храму Бёдоин, и пока его сыновья сдерживали наступающего врага, он сложил предсмертные стихи и записал их на боевом веере. После чего приставил кинжал к своему животу и вспорол его круговым движением[2].

В это же время впервые зафиксирован акт массового самоубийства. Во время морского сражения при Дан-но-Ура военачальники и самураи клана Тайра, видя поражение своих войск, стали бросаться с кораблей в воду. Любопытно, что начало этому акту положила бабушка малолетнего императора Антоку (Токука, вдова Тайра Киёмори). Когда флагманский корабль Тайра был окружен судами Минамото, Токука взяла в одну руку внука, в другую – священный императорский меч и бросилась за борт. Вслед за ними бросилась в воду и мать императора. После этого самоубийство со стороны Тайра стало всеобщим[1,с.85.].

Следует обратить внимание на любопытную особенность – в период войны Гэмпэй представители обеих сторон неоднократно совершают самоубийство, но при этом только самураи Минамото вспарывают себе живот. Возможно, что эта традиция была первоначально характерна для восточных регионов Японии, и только в XIII в. распространилась на остальные районы.

Что же побуждало самураев расстаться с жизнью подобным образом? Как правило, исследователи объясняют это боязнью самурая покрыть себя позором, не раскрывая при этом его смысла. В чем же мог заключаться позор? Во время многочисленных войн самураи всегда бежали с поля боя после проигранного сражения – нет ни одного источника, сообщающего, что разбитая армия была полностью уничтожена. Потерпев поражение, самураи готовились к новой битве. Они неоднократно попадали в плен, где, с точки зрения европейского средневекового рыцаря, вели себя просто недостойно. «Повесть о доме Тайра» пестрит примерами, когда пленные самураи, в ответ на благородное поведение взявшего их

в плен, при первой же возможности убивали его. И это не вызывает у автора «Повести» ни малейшего возмущения – для него очевидно, что счастье просто отвернулось от того или иного героя. Часты были и переходы на сторону противника, и предательство своего господина. Следовательно, все вышеперечисленное, хотя и не являлось славными поступками, тем не менее, позором не считалось.

На наш взгляд, главная причина сэппуку видна в словах Имаи Канэхиры, вассала и молочного брата Минамото Ёсинаки, с которыми он обратился к своему господину, когда зимой 1184 г. после проигранной битвы при Авадзу они оказались вдвоем в окружении вражеских самураев. «Какой бы славой ни покрыл себя воин в недавнем или в отдаленном прошлом, вечный позор станет ему уделом, если он умрет недостойной смертью! Господин, вы устали. Ваше войско разбито. Враги оттеснят нас друг от друга, и вы падете от руки ничтожного простого наемника!»[2]. После этого Канэхира отправил Ёсинаку в ближайшую рощу, а сам, чтобы дать времени господину совершить сэппуку, атаковал врагов². То есть самурай совершал сэппуку для того, чтобы никто впоследствии не мог похвастаться его убийством в бою.

Также, в период войны Гэмпэй зарождается такой вид сэппуку как *канси* – где поводом для самоубийства был протест самурая. Одно из первых упоминаний о нем относится к 1184 г., когда происходит внутренний конфликт клана Минамото между Минамото Ёсинакой по прозвищу Кисо и его двоюродным братом Минамото Ёритомо. Армия Ёритомо атаковала Киото, где в это время находился Кисо. В городе начались уличные бои, к Ёсинаке отправили гонцов с известиями о ходе сражения, но Кисо ничего не хотел слушать, предаваясь любовным утехам. Тогда один из его самураев совершил сэппуку прямо у дверей в покои своего господина. Только после этого Ёсинака принял участие в сражении, которое стало для него последним[2].

Таким образом, традиция сэппуку зарождается в VIII-X вв., а к концу XII в. она уже является неотъемлемой частью жизни самураев. Страшный добровольный уход из жизни позволял избежать позора в случае поражения в бою. Акт самоубийства постепенно принимает ритуальные формы, взяв примером для подражания сэппуку Минамото Ёримасы. Становится важным не просто умереть, а умереть так, чтобы оставить память о своей смерти. Дальнейшее развитие традиция сэппуку получила в ходе войны Онин, а во время периода Сэнгоку Дзидай приобрела классические формы.

Литература

1. Можейко И.В. 1185 год /И. Можейко. – М.: Наука, 1989. – 524с.
2. Повесть о доме Тайра [Электронный ресурс] lib.aldebaran.ru/author/.../yukinaga_monah_povest_o_dome_taira/
3. Сато Х. Самурай: история и легенды / Хироаки Сато. – СПб: Евразия, 2003. – 344с.
4. Сеницын А.Ю. Самурай – рыцари страны восходящего солнца. История, традиции, оружие. /А.Ю. Сеницын. – СПб.: Паритет, 2007. – 352с.
5. Хогэн моногатари – Сказание о годах Хогэн. – СПб: Гиперион, 1999. – 176 с.
6. Ямамото Цунэтомо - Хагакурэ (Сокрытое в листве) [Электронный ресурс] http://www.books.sh/blib_105776.html
7. Turnbull S. The Samurai Sourcebook /Stephen R. Turnbull. – London: Arms & Armour Press, 1998. – 320p.

² Ёсинаке не довелось совершить сэппуку. Скача через рисовое поле, он обернулся, чтобы посмотреть, как сражается Канэхира, и в этот момент был сражен стрелой в лицо. Имаи, видя, что его господин мертв, приставил меч к своему рту и прыгнул на него с лошади.

СТАН УПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ

Підготовку бакалаврів-документознавців у вітчизняних вищих навчальних закладах розпочато лише у другій половині 1990–х років. Відокремлення нового напрямку підготовки 6.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» було закономірним результатом поглиблення інформатизації суспільства, розширення сфери інформаційної діяльності в управлінні, диверсифікація документальних потоків. Як зазначає Ю. Палеха, основними чинниками, що зумовили необхідність підготовки фахівців з документознавства у вищих навчальних закладах України, стало підвищення рівня уніфікації і стандартизації документів, збільшення числа осіб, які працюють з документами в організації, якісні зміни в технології документування, впровадження безпаперових технологій управління, наявність проблем інформатизації документообігу, необхідність правового регулювання електронного документування, розвиток документознавства як науки [5]. За твердженням В. Терно, фахівець з документознавства повинен заповнити прогалину у сфері документно-інформаційних комунікацій в інфраструктурі української держави, сприяти розбудові інформаційно-розвиненого суспільства [7]. Н. Гайсинюк підкреслює, що підготовка документознавців належить до пріоритетних державних завдань, оскільки саме фахівці з документознавства повинні перетворити систему документних комунікацій на стратегічно орієнтовану цілісність, що підвищить ефективність соціально-інформаційних та документно-комунікативних процесів у забезпеченні життєдіяльності громадянського суспільства [1].

Становлення інформаційного суспільства в Україні обумовлюється збільшенням впливу інформаційно-комунікаційних технологій на різні сфери людської діяльності, підвищенням інтелектуалізації праці, зростанням ринку інформаційних ресурсів та послуг. У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015» стверджується, що темпи розбудови національної інформаційної інфраструктури та її інтеграції у світову є недостатніми порівняно зі світовими тенденціями [6]. Активізувати даний процес повинні передусім представники інформаційної індустрії, зокрема документознавці.

Серед українських та російських вчених, які першими працювали над питаннями побудови моделі підготовки фахівця з документознавства, були І. Антоненко, Е. Беклемешева, Г. Власова, Н. Гайсинюк, С. Зигмантович, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, І. Морозюк, Ю. Палеха, М. Слободяник, В. Терно, Г. Швецова-Водка.

У довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників виділено ключові аспекти діяльності документознавця: документування управлінської діяльності; організація роботи з документами та контроль за їх виконанням; оптимізація управління завдяки застосуванню інформаційних технологій; управління кадрами служби документаційного забезпечення управління [2]. А в освітньо-кваліфікаційній характеристиці бакалавра з документознавства та інформаційної діяльності вказано, що система типових виробничих функцій і завдань діяльності документознавця реалізується в чотирьох напрямках: предметному, який відображає зміст праці в рамках документально-інформаційної сфери; функціонально-процесуальному, який віддзеркалює розподіл праці в інформаційно-документальній сфері загалом і її окремих видах, пов'язаних із підтримкою життєвого циклу документа; управлінському, який асоціюється з функціями менеджменту; галузевому, який відбиває структуру наукового знання та структуру національної економіки [4].

Аналіз сучасного стану дослідження проблеми професійної підготовки документознавців та реального стану їхньої підготовки у вищих навчальних закладах дозволив стверджувати, що існують суперечності між соціальним замовленням на підготовку

документознавців та невідповідністю випускників до широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності.

Такі висновки стали орієнтирами у визначенні цілей і завдань подальшого напрямку нашого дослідження, а саме: виявлення ролі навчання інформатичних дисциплін у формуванні професійних компетентностей майбутніх документознавців, комплексу психолого-педагогічних умов та методичних вимог щодо проектування компетентісно орієнтованого змісту навчання інформатичних дисциплін студентів-документознавців, побудови моделі формування професійних компетентностей майбутніх документознавців у процесі навчання інформатичних дисциплін та проведення її експериментальної перевірки.

Литература

1. Гайсинюк Н.А. Педагогічні засади підготовки документознавців в умовах інформатизації суспільства: дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Н.А. Гайсинюк. – К., 2003. – 169 с.

2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. – [Випуск «Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності». Розд. 1 «Професії керівників, професіоналів, фахівців та технічних службовців»] ; [Електрон. ресурс]. – К., 2004. – Режим доступу : <http://www.jobs.ua/dkhp/vipusk-1/>.

3. Малик Г.Д. Педагогічні умови реалізації компетентісного підходу у професійній підготовці майбутнього документознавця : дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Г.Д. Малик. – Київ, 2011. – 193 с.

4. Освітньо-кваліфікаційна характеристика спеціаліста за спеціальністю 6.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» напряму підготовки 0201 «Культура» : Стандарт вищої освіти» (Видання офіційне). – К. : Міністерство освіти і науки України, 2004. – 24

5. Петухова Л.Є. Інформатична компетентність майбутнього фахівця як педагогічна проблема / Л.Є. Петухова // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2008. – № 1. – С. 3–5.

6. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 9.01.2007р. №537-V – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16>.

7. Терно В.В. «Документознавство та інформаційна діяльність» – нова спеціальність у системі вищої освіти / В.В. Терно // Проблеми освіти. – 1998. – Випуск 9. – С. 53–59.

УДК 316 (043)

Янковський С.В., к. філос. н., докторант кафедри філософії, Житомирського державного університету імені Івана Франка

МАРКЕРЫ СОЦИАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РУМЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Социокультурные миры этнической карты СССР следует рассматривать в контексте национальной политики. Термин национальная политика используется как обозначение социальной инженерии советской власти, которая была направлена на консолидацию символического капитала социальных групп и индивидов с целью реализации стратегических задач советского планирования в идеологической и культурной сфере. В соответствии с этапами политического господства: 1917 по 1922 гг. – период захвата власти; 1922-1937 гг. – период институализации политического господства в обществе и утверждения тоталитарного режима; 1937-1956 гг. – период экспансии советского господства и структурирования советской партийно-правительственной номенклатуры; 1956-1981 гг. – период удержания власти; 1981-1991 гг. – период дефрагментации символического пространства. Каждый из периодов характеризует трансформацию взаимоотношений власти и этнических групп, которая была артикулирована тезисом о формировании новой исторической общности – «советский народ». В символическом пространстве данный тезис

обозначает вариативность форм социального принуждения. В конечном итоге к началу 1990-х годов произошла деэтнизация отдельных социальных групп и ассимиляция миноритарных этносов.

Греческая этническая общность украинского Приазовья является анклавом, границы которого были картографированы и учтены демографически. Она претерпела изменения: от административно-территориальной единицы до ассимилированной в русскоязычную среду украинского Приазовья деволютивную социальную общность, официально санкционированным лозунгом которой стало «греческое возрождение».

Румейский язык относится к языку греческого населения украинского Приазовья, для которого он является обозначением этнической идентичности и наряду с номинативом «румей / roumēi'us» является одним из маркеров социо-культурной идентичности. Особый статус румейского языка обусловлен тем, что румейская культура относится к числу бесписьменных культур. В распоряжении исследователей имеется определенное количество текстов, изучение которых еще предстоит. Литературные памятники на румейском языке отображают значительное влияние официально санкционированной идеологии, ретрансляцию русской и украинской литературы.

Аутентичность записей литературного фольклора («румейские песни, стихотворения, сказки, басни / roumēsa tragoud'a, riimata, paramithia, pissel'a») верифицируется трудом. Еще одним определяющим фактором в изучении социальной идентичности является употребление кириллического алфавита, который не приспособлен к фонетическим нормам румейского языка / roumēsou glōssa. Румейская письменность, созданная в период политики коренизации (1920-1930-е гг.), является реликтовым феноменом социо-культурной идентичности румеев. Она была введена контекстуально в рамках реализации политической программы и при смене парадигм политической идеологии с революционной на государственническую, иначе говоря, в период сталинской индустриализации, она оказалась репрессированной.

В исторической перспективе маркеры социальной и культурной идентичности румеев восходят к формам Византийской традиции, которая была интегрирована в систему социальных взаимосвязей Крымского ханства, но оказалась изолированной в период аннексии Крыма Российской империей, клещированной и идеологизированной в конце 19-го и начале 20-го веков, а затем репрессированной в период 1930-1950 годов. Начиная с 1950-х годов, длится период ассимиляции, осуществляется непрерывный процесс свертывания речевого общения и коммуникации на румейском языке. При этом следует отметить, что активная научно исследовательская деятельность будет в значительной мере способствовать не только консервации элементов социальной и культурной истории, но и будет способствовать актуализации проблемы активного усвоения и понимания своеобразия и уникальности румейской идентичности украинского Приазовья. Утрата идентичности на румейском языке обозначается речевым оборотом «khatha s'ou'i'allan'doun'a».

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА
СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 327(4-6ЄС):355(043)

Агєєва О.Л., к. політ. н, ст. викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

РОЛЬ «ГЕНТСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ» У ПОГЛИБЛЕННІ ВНУТРІШНЬОЇ ОБОРОННОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЄС

В даний час однією з найбільш важливих проблем, що перешкоджають динамічному розвитку спільної політики безпеки і оборони ЄС є скорочення національних витрат країн - членів ЄС на оборонні потреби, яке викликане наслідками глобальної фінансово-економічної кризи. У зв'язку з цим Брюссель особливого значення надає здійсненню багатосторонніх проєктів, що передбачають об'єднання та спільне використання військового та військово-технічного потенціалів держав Євросоюзу.

Після прийняття Лісабонського договору вже був запущений процес створення двосторонніх та багатосторонніх ініціатив у сфері оборони серед країн ЄС, які по суті являли собою приклад постійного структурованого співробітництва, хоча офіційно це не визнавалося:

- франко-британський Договір про оборону (2010);
- співпраця Вишеградської четвірки (2011) - Вишеградська бойова група;
- Веймарський трикутник (Німеччина, Франція, Польща, 1991), Веймарська бойова група (2011)[1].

Вперше дана проблематика була детально розглянута на неформальній зустрічі міністрів оборони країн - членів ЄС, що відбулася у вересні 2010 року в м. Гент (Бельгія). В ході неї учасники прийшли до висновку про необхідність консолідації колективних зусиль у сфері військового та військово-технічного співробітництва в рамках Європейського союзу. За підсумками саміту Німеччина і Швеція розробили робочий документ, де структурно відобразили цілі, завдання, механізми, сфери та критерії такої взаємодії між державами організації. Німецько-шведські пропозиції були офіційно представлені в листопаді 2010 року і отримали назву «Гентська ініціатива».

Згідно з документом головною метою багатостороннього військового співробітництва в рамках ЄС заявлено збереження і нарощування боєздатності національних збройних сил в інтересах підвищення їх дієздатності, забезпечення сталого розвитку та взаємо сумісності ЗС країн-учасниць, а також досягнення економічної ефективності та оптимізації витрат на військове будівництво в умовах фінансово-економічної кризи.

В якості можливих пріоритетних сфер такого співробітництва «Гентська ініціатива» визначає наступні:

- гармонізація і стандартизація підходів держав Євросоюзу за визначенням необхідних військових потреб;
- спільне проведення наукових досліджень в оборонній сфері та розробка нових зразків озброєння і військової техніки (ОВТ);
- виробництво, придбання (закупівля) та експлуатація ОВТ;
- оперативна та бойова підготовка, навчання особового складу;
- вдосконалення системи органів військового управління і процедур прийняття рішень на регіональному та загальноєвропейському рівні;
- оптимізація системи оперативних витрат на оборонні потреби Європейського союзу [2].

На погляд аналітиків, реальним відчутним результатом «Гентської ініціативи» може бути запуск одного або декількох великих проєктів у цій сфері. З часу її прийняття найсуттєвішими проєктами стали:

- заправка літаків у повітрі;- «розумне» озброєння;
- підготовка екіпажів літаків та гелікоптерів;
- навчання та логістика на флоті;
- створення європейських транспортних сполучних центрів - «хабів»;
- розвідка, спостереження, оперативна розвідка, включно з Космічним ситуаційним аналізом;
- медичне забезпечення;
- військові комунікації з використанням космічних технологій.

Нині суттєвого прогресу досягла реалізація тільки двох із них - розпочалося виконання Програми підготовки екіпажів вертольотів та було створен орган забезпечення Європейського супутникового зв'язку. Крім того, було підписано договір про наміри між 15-ма країнами щодо польових шпиталів та між 10-ма - щодо дозаправки літаків у повітрі. На думку експертів, більшість проектів потребують розширення та поглиблення - більше країн-членів мають приєднатися до подальшого співробітництва у цій сфері. Це особливо важливо для таких ініціатив, як забезпечення дозаправки літаків у повітрі - на часі створення повноцінного європейського флоту заправників, що суттєво знизить залежність ЄС від потенціалу США.

Разом з тим, за інформацією Європейського оборонного агентства, сьогодні існують проблеми при реалізації таких проектів як «розумне» озброєння, розвиток військового супутникового зв'язку, а також розвідка і спостереження. Ці напрями потребують подальшої активізації з боку країн-членів. Крім того, європейське співробітництво необхідне і в інших важливих сферах поза тімі, що були визначені Радою ЄС пріоритетними, насамперед щодо розробки та виробництва безпілотних літальних апаратів [3].

По суті Гентская ініціатива заклала основу нового інтеграційного проекту, що отримав назву PollingandSharing (P&S) - «Об'єднуючи і розподіляючи», що є європейським аналогом SmartDefense і спрямованого на раціональне використання військових потенціалів країн ЄС на основі рольової спеціалізації. Концепція передбачала більш ефективне використання військового потенціалу при менших витратах, концентрацію військових ресурсів країн ЄС та їх загальне застосування:

- спільні закупівлі озброєнь і військової техніки, а також використання науково-дослідної бази (наприклад літак транспортної авіації A400M);
- спільне використання через часткову або повну інтеграцію структур ЗС (наприклад інфраструктури для проведення військових навчань) і створення об'єднаних частин і з'єднань;
- рольова спеціалізація (наприклад Німеччина здійснює військово-морське спостереження в Північному морі, звільняючи Нідерланди від цього завдання). Звичайно, реалізація P&S - тривалий процес, на шляху якого існує чимало перешкод - від економічних і організаційних до військово-технічних і оперативних. Зокрема, зазначалося, що проект вимагає високого ступеня довіри учасників один до одного, готовність жертвувати національним суверенітетом до самої делікатній області - національної безпеки. Зможе Європейське оборонне агентство, яке координує проекти P&S, ефективно виконувати цю роль чи потрібні нові структури? Економія коштів не скасовує інвестицій в P&S. Можна досягти цього шляхом створення спеціального пулу, використовує зекономлені кошти для розвитку військового потенціалу? Військові висловлювали побоювання щодо того, що рольова спеціалізація може зменшити в довгостроковому плані стратегічну гнучкість європейських країн у миротворчих операціях у форматах, що виходять за рамки ЄС і НАТО. Крім того, їм неясна рольова спеціалізація Німеччини, негативно відноситься до участі у військових операціях за типом лівійської кампанії. Багато вказували і на ризик дублювання «Розумної оборони» АЛЪЯНСУ.

Разом з тим, незважаючи на всі складності і невизначеності, Гентская ініціатива позначила стійку і фактично безальтернативну тенденцію розвитку європейського оборонного потенціалу і в кінцевому рахунку Європейського оборонного союзу. Практично

відразу ж після гентського саміту постало питання про створення постійної структури - Конференції щодо збільшення військового потенціалу ЄС. Слідом за цим з'явилися й інші пропозиції, які безпосередньо ставили питання про заснування в ЄС постійного Європейської ради у справах оборони або навіть Оборонного союзу. Зокрема, в документі «Майбутнє Європи» зазначалося: «Наша оборонна політика повинна мати більш амбітні цілі, які виходять за рамки об'єднання та спільного використання (Polling and Sharing)» [1].

Таким чином, рішення про необхідність активізувати в Євросоюзі співробітництво щодо зміцнення військового потенціалу, яке було оформлене у «Гентську ініціативу» передбачало систематичну оцінку військового потенціалу кожної з держав, визначення військових сфер, у яких може розвиватися співробітництво з іншими країнами-членами. Особливо підкреслювалась роль Європейського оборонного агентства у визначенні сфер військового співробітництва та створенні відповідних експертних груп. По суті, сама Гентська ініціатива спрямована на раціональне використання військових потенціалів країн ЄС на основі рольової спеціалізації.

Література

1. Арбатова Н. Системный кризи выступает катализатором строительства общей обороны Евросоюза / Н. Арбатова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://svukr.at.ua/blog/2013-04-02-711>.
2. Иванов В. «Гентская инициатива»: объединение и совместное использование военного потенциала стран Европейского Союза / В. Иванов // Зарубежное военное обозрение. — 2014. — № 2. — С. 37.
3. Александров О. С. Оборонная промышленность Европейского Союза: современный опыт трансформации / О.С. Александров // Стратегічні пріоритети. — 2013. — № 2. — С. 168-176.
4. Кризис ЕС и перспективы европейской интеграции (политические аспекты) / Отв. ред. — Н.К. Арбатова, А.М. Кокеев. — М.: ИМЭМО РАН, 2013. — 204 с.
5. Дегтерева Е.А. Формирование европейского оборонного потенциала: новые вызовы и возможности для России. Аналитический доклад эксперта Центра военно-политических исследований МГИМО (У) МИД России / Е.А. Дегтерева. — Москва, 2013. — 27 с.

УДК 327 (73) «312» (045

Гаврилова Н.В., к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

АРКТИЧЕСКИЙ ВЕКТОР ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ США

В последние годы обширный и отдаленный район земли, примыкающий к Северному полюсу – получивший название Арктики, превратился в один из актуальнейших объектов современной системы международных отношений. На рубеже веков Арктика стала регионом, где пересекаются геополитические интересы многих стран. Наряду с арктическими державами, к которым относятся США, Россия, Дания, Норвегия и Канада, арктический вектор стал приоритетом во внешней политике целого ряда государств находящихся от Арктики за тысячи километров. Такой повышенный интерес к этому региону обусловлен целым рядом факторов. Это наличие колоссальных сырьевых ресурсов, геополитическим положением, в связи с потеплением климата и таянием льда, открываются возможности создания новых тем коммуникаций. На ситуацию в регионе влияет то, что Арктика, до сих пор не имеет четко определенного международно-правового статуса. Это создает условия для борьбы за территорию Арктики не только полярных государств, но и третьих стран. Арктический вектор приобретает все большую значимость во внешней политике ряда государств, а также ЕС [6, 44]. Такие страны как Дания, Норвегия, Швеция, Исландия, Финляндия, Канада, Россия – резко активизировали свою деятельность в этом регионе в начале XXI века, на основе разработанных ими «Арктических стратегий» [5].

Повышенное внимание к этому региону уделяет и Вашингтон. Особенностью позиции США в данном регионе является то, что они ратифицировали Конвенцию ООН 1982 года по морскому праву, основной документ, регулирующий характер отношений в Арктике.

США определяют свой арктический сектор как территории, расположенные к северу и западу от границы, формируемой реками Поркьюпайн, Юкон и Кускокуим; в него же включаются цепь Алеутских островов, а также все смежные моря, включая акватории Северного Ледовитого океана, морей Бофорта, Берингова и Чукотского. Площадь полярного сектора США к северу от полярного круга – 0,7 млн. км² (8% площади Арктики). С 1867 года под суверенитет США по договору с Россией перешла Аляска. По своей территории арктический сектор США уступает арктическим секторам других стран [5]. В начале XXI века США активизировали свою деятельность в этом регионе. Концептуальную основу для теоретического обоснования новой стратегии в данном регионе дала, так называемая, Комиссия США по «Арктическим исследованиям», которая занимается разработкой политики в Арктике. В ее докладе «Цели и задачи арктических исследований за период 2005-2008 гг.» особо подчеркивалось, что США является арктической державой и у нее есть возможности и обязанности в регионе».

Констатируя в своем докладе, возрастающее геополитическое значение Арктики, комиссия указала на необходимость усилить для обеспечения национальной безопасности военную составляющую политики США в этом регионе [8].

Эти выводы легли в основу доклада президента Дж. Буша Конгрессу США в апреле 2008 года, где было заявлено об исключительной важности Арктического региона для США. В результате слушаний в Конгрессе для поддержки Комиссии по арктическим исследованиям была создана межведомственная «Группа анализа и оценки обстановки в Арктике», для обеспечения ее работы было выделено 8 млн. дол. [5].

Проблемам Арктики были посвящены слушания в сенатском комитете по экологии и общественной деятельности в 2008 году. В ходе обсуждения комитет отметил, что политика Канады и России в Арктике представляет угрозу национальной безопасности США. В связи с этим, комитет потребовал от правительства интенсификации политики США в Арктике. Все это заставило президента Дж. Буша принять в январе 2009 года Стратегию национальной безопасности Соединенных Штатов в Арктике. В контексте этого документа 10 ноября был принят «Арктический план действий ВМС», где указывалось на основные направления деятельности США по реализации военной составляющей арктической политики Вашингтона. В 2009 году Конгресс США констатировал что Россия в так называемой «Арктической гонке» обгоняет США в связи с чем администрация Обамы должна скорректировать свои подходы к Арктике [8].

Современная позиция США в Арктике раскрывается в таких документах как «Национальная стратегия США на 2011 год». Стратегия нацелена на усиление присутствия США в регионе. Арктическое направление было определено как приоритетное в обновленной военной стратегии, принятой при президенте Обама под названием «Поддержка глобального лидерства США: приоритеты для XXI века» [2].

Современные интересы США в регионе можно сгруппировать в несколько блоков это –

- *Военно-стратегические интересы* – ПРО и раннее предупреждение, развертывание наземных и морских средств для стратегической переброски сил в Арктику, стратегическое сдерживание, ведение морских операций, свобода навигации и перелетов. Именно для защиты этих интересов США при необходимости готовы действовать в одностороннем порядке.

- *Интересы внутренней безопасности* – предупреждение террористических атак или других преступных действий, усиливающих уязвимость США в арктической зоне.

- *Политико-экономические интересы* – расширение американского экономического присутствия при одновременной демонстрации морского могущества. США намерены не только защищать свои права в исключительной экономической зоне (200 миль от берега), но и осуществлять «надлежащий контроль» прилегающей акватории. Высшим национальным

приоритетом названа также свобода трансарктических полетов и свобода мореплавания применительно ко всей Арктике, включая Северный морской путь, который проходит вдоль территории России [2].

США в контексте реализации этих целей активно включались в процесс милитаризации Арктики. Начиная с 2007 года Вашингтон регулярно проводит военные учения своих вооруженных сил, и совместные учения со странами НАТО, усиливают патрулирование воздушного пространства Арктики. В США создается новая военная техника, приспособленная для действий в суровых арктических условиях. Так МО США провело конкурс на создание технологий обеспечения непрерывных операций в условиях полярного климата. На Аляске США создали одну из самых мощных в мире станций слежения, расширяются территории, где устанавливаются системы ПРО.

По мнению американских военных Арктика должна рассматриваться как отдельный район операций, который требует изменения границ ответственности Тихоокеанского и Европейского региональных командований в пользу Северного. В частности, Аляска с ее инфраструктурой НОРАД и часть прилегающей морской акватории должны быть переданы в ведение Северного командования.

Роль военной составляющей, по мнению американских военных, будет возрастать. Так, в одном из своих заявлений экс-министр обороны США Р. Гейт прямо указал, что «...соревнование за ресурсы Арктики будет усиливаться, потенциально вырастая в новую беспрецедентную экономическую и политическую проблему, и даже проблему безопасности, что в свою очередь приведет к росту роли военного фактора в этом регионе» [8].

Для реализации арктической стратегии предполагается ускорить ратификацию сенатом США Конвенции ООН по морскому праву 1982 года – это не только включит США в правовой механизм согласования политики с другими арктическими государствами, но и даст возможность расширить добычу минеральных ресурсов за пределы 200-мильной зоны. Присоединение США к этой Конвенции создаст также более благоприятные условия для разрешения территориальных споров между США – Канадой и США – Россией в арктическом регионе. Арктическая стратегия США, по мнению экспертов, неразрывно связана с их установкой на мировое лидерство и контроль над мировыми сырьевыми ресурсами.

Литература

1. Анализ внешней политики США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.inter-rel.ru/inter_rel.php/#b332
2. Арктический план действий ВМС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iraq-war.ru/article/214349>
3. Внешняя политика второго президентского срока Барака Обамы: понять пределы лидерства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.politcom.ru/15808.html>
4. Воронов К. Арктические горизонты стратегии России: современная динамика / К. Воронов // Международная экономика и международные отношения. – 2010. – № 9. – С. 54-65.
5. Конышев В. Н., Сергунин А. О. Арктические стратегии стран Северной Америки и России / В. Н. Конышев, А. О. Сергунин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusus.ru/?act=read&id=270>
6. Конышев В., Сергунин А. Арктика на перекрестке геополитических интересов / В. Конышев, А. Сергунин // Международная экономика и международные отношения. – 2011. – № 9. – С. 43-53.
7. Овлащенко А. Формирование арктической политики ЕС / А. Овлащенко // Сергунин // Международная экономика и международные отношения. – 2011. – № 7. – С. 28-36.
8. США будут блюсти свои интересы в Арктике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://globalconflict.ru/foreign-media/40544-rastushhie-arkticheskie-interesy-rossii-kitaya-ssha-i-es-isn-shvejcariya>

СПІВРОБІТНИЦТВО ГРЕЦІЇ ТА США НА БАЛКАНАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Зовнішньополітичний курс Греції визначається її членством в Європейському Союзі і НАТО. Проте Греція зберігає певну самостійність у своїх зовнішньополітичних оцінках, займаючи особливу позицію з низки проблем, а саме забезпечення миру, безпеки, співробітництва, розвитку демократії в Балканському регіоні.

Особливу увагу грецьке керівництво приділяє балканському напрямку своєї зовнішньої політики, претендуючи на роль політичного й економічного лідера в регіоні. Греція активно виступає за налагодження широкого і багатопланового міжбалканського співробітництва у Південно-Східній Європі.

Реалізуючи це завдання, Греція розробила довгострокову політику, засновану на трьох основних аспектах: інтеграція країн регіону до ЄС і НАТО, економічний розвиток та інвестиційна політика, регіональне співробітництво.

Досить важливим та цікавим у цьому аспекті є грецько-американське співробітництво на Балканах.

У результаті прямих переговорів в 1997 р. колишній президент Білл Клінтон і колишній Прем'єр-міністр Греції Костас Сімітіс спільно запропонували створення Організації Об'єднаних Держав – грецькі ініціативи з технічного співробітництва на Балканах (ІТСВ) [3].

ІТСВ була створена з метою:

- 1)сприяння економічній стабільності, відновлення миру і сприянні мирному переходу до вільної економіки підприємств в Балканському регіоні;
- 2)зміцненню дружби і взаєморозуміння у відносинах Америки та Греції в секторі державних структур та приватних фірм у Балканському регіоні;
- 3)забезпечення економічних вигод для Балканського регіону;
- 4)сприяння розвитку співробітництва між промисловими організаціями, технологіями, дослідниками й інженерами на користь Балканського регіону [2].

Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між урядами засновників та представниками міжурядової американо-грецької ради в складі 6 осіб був підписаний у січні 1998 р. [69].

Об'єднана рада складається з академічних і бізнес-членів. У Меморандумі були визначені як головні пріоритети двостороннього співробітництва на Балканах: поліпшення стану навколишнього середовища, харчової промисловості та сільськогосподарської інфраструктури, інформаційних технологій (ІКТ) в регіоні. Співробітництво в інших сферах має бути розроблено в міру необхідності. Метою американо-грецьких двосторонніх відносин є створення багатосторонніх партнерських відносин з країнами Балканського регіону за участю приватного та державного секторів, академічних та науково-дослідних установ.

На початковому етапі до співпраці в справі новітніх технологій в інтересах народів регіону були залучені Албанія, Болгарія, колишня Югославська Республіка Македонія (КЮРМ) і Румунія. У 2003 р. Рада одноголосно погодилася розширити діяльність ІТСВ в Сербії і Чорногорії, з весни 2006 р. були приєднані ще дві країни – Боснія і Герцеговина [3].

Діяльність Ради не обмежується контактами між американськими та грецькими установами та їх балканськими колегами. Вона також виступає в якості дискусійного форуму та передачі інформації в області передових технологій.

Співпраця державних і приватних підприємств на засіданнях, де розглядатимуться основні потреби населення регіону, допоможе стабілізувати і розвивати регіон.

Для оцінки технологічних потреб у всіх чотирьох областях співробітництва, що представляють інтерес (в тому числі навколишнього середовища) було проведено форум під керівництвом професора Якова Васалоса в Салоніках під керівництвом грецького Секретаріату ІТСВ [1].

Діяльність Ради не підпорядковується вертикалі «зверху - вниз», але вона повинна включати різні зацікавлені сторони: промисловість, вчених всіх рівнів державного управління і вчених неурядових та трудових організацій. Для того щоб ініціативи були успішними, сторони повинні бути зацікавлені в реалізації різних проектів. Акцент буде зроблений на створення потенціалу та опори на власні сили, що виходить за рамки конкретних проектів.

Американо-грецькі ініціативи покликані сприяти створенню і розвитку підприємств та ринків; охорони навколишнього середовища та покращення громадського здоров'я, а також створення і поліпшення ринку праці.

Крім цього, важливим елементом ініціативи ІТСВ є безперервна освіта від початкової школи і до професійних шкіл та університетів. Важливим завданням в цьому аспекті є створення інститутів в різних областях, використовуючи англійську мову в якості потенційного об'єднавчого чинника на Балканах.

Ініціатива ІТСВ в рамках подальшого розширення євроінтеграції повинна бути узгоджена із заходами ЄС та інших організацій, які вже знаходяться в стадії реалізації (з навколишнього середовища Організації Об'єднаних Націй, Ініціативи Південно-Східної Європи щодо співробітництва та Пакту стабільності для Південно-Східної Європи).

В області охорони навколишнього середовища ІТСВ займається дослідженнями екологічних технологій. Фокусування цього підходу полягає у виявленні ключових екологічних проблем навколишнього середовища, пов'язаних із сільськогосподарською та промисловою діяльністю на Балканах; оцінка технологічних недоліків, можливостей і потенціалу цих країн у вирішенні цих проблем; опис і оцінка нормативних потреб інфраструктури і потенціалу і визначення варіантів для передачі знань і технологій. У цьому ключі досліджуються технічні, управлінські та правові підходи поліпшення стану навколишнього середовища і виявляються відповідні розробки для екологічних технологій на Балканах через спільні американо-грецькі ініціативи, діяльність ЄС, приватну допомогу і широке балкано-грецьке інституційне співробітництво [3].

Для вирішення проблем навколишнього середовища ініціативою ІТСВ планується проведення низки заходів:

- Визначення ключових технічних екологічних проблем, пов'язаних із сільськогосподарською та промисловою діяльністю на Балканах.
- Визначення та оцінка технологічних можливостей і недоліків для вирішення цих проблеми в рамках балканських країн.
- Оцінка галузей, у яких буде застосовано технологічний потенціал Греції в якості постачальника технологічної допомоги, або за своєю ініціативою або у партнерстві з ООН.
- Опис й оцінка регулюючої інфраструктури в балканських країнах.
- Вироблення єдиного скоординованого плану для управління екологічним поліпшенням в галузі технологій та знань, а також регіональними та національними системами регулювання.
- Визначення можливостей для американо-грецького співробітництва в реалізації такого плану [64].

Отже, американо-грецькі ініціативи в рамках діяльності ІТСВ покликані сприяти створенню і розвитку підприємств та ринків; охорони навколишнього середовища та покращення громадського здоров'я, а також створення і поліпшення ринку праці.

Література

1. Балканский регион: на пути к стабилизации // Год планеты: политика, экономика, бизнес, банки, образование». — 2004. — № 6. — С. 75 – 87.
2. Греция «реконструирует» Балканы // Транспорт Черноморского региона. Международный информационно-аналитический журнал. — Режим доступа: <http://www.blackseatrans.com/bst/2005-01/08.php>

3. Ashford N. The Role of the United States–Greek Initiative for Technology Cooperation with the Balkans in Constructing a Unified Environmental Technology Plan / Nicholas A. Ashford and Christi Electris // Southeast European and Black Sea Studies. — Vol. 6. — No. 3. — September 2006, pp. 391–397. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/38471/ITCB_SEE%26BlackSeaStudies.pdf?sequence=1

УДК 329.055.2'3(52)(043)

Іванець Т.М., аспірантка кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

НОВА КОМЕЙТО НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2012 ТА 2013 РОКІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ ПРОГРАМИ

У листопаді 1998 року на основі Партії чистої політики (Комейто), яка була створена у 1961 році японською буддистською організацією Сока Гоккай, формується правоцентристська партія Нова Комейто. У жовтні 1999 року вона разом з Ліберально-демократичною партією Японії та Консервативною партією Японії створює парламентську коаліцію. Саме з цього часу у японській політиці формується міцний тандем ЛДПЯ – Нова Комейто, який знаходився при владі до 2009 року, а потім, після приходу до влади Демократичної партії Японії, у тому ж форматі пішов у опозицію [3].

Вибори 2012 та 2013 років (спочатку до Палати Представників, потім до Палати Радників) ознаменувати повернення до влади Ліберально-Демократичної партії Японії та Нової Комейто, саме тому важливим є проаналізувати особливості передвиборчої програми Нової Комейто, яка була запропонована виборцям.

18 листопада 2012 року голова Нової Комейто Нацуо Ямагучі презентував новий маніфест, з яким його партія йшла на вибори. У ньому визначалися сім основних політичних завдань для відновлення Японії. Серед них необхідно виділити наступні:

- відновлення територій, які постраждали внаслідок землетрусу у березні 2011 року, особливо тієї зони, яку безпосередньо торкнулася аварія на атомній електростанції Фукусіма; запровадження Нової ініціативи по підготовці до можливих у майбутньому землетрусів (100 млрд. ієн впродовж 10 років);
- децентралізація влади, передача більших повноважень, у тому числі і у сфері податків, місцевим органам самоврядування;
- поступовий перехід від ядерної енергетики до енергетики на основі відновлювальних носіїв (довести до 2030 року коефіцієнт їх використання до 30 %);
- відновлення економіки та її зростання, створення нових робочих місць, досягнення номінального росту економіки 3 - 4 % у рік, реального – 2%.

Також увага приділялася програмам охорони здоров'я, сільськогосподарським програмам, зростанню конкурентоспроможності невеликих японських компаній на світовому ринку [6].

Тобто, ми бачимо, що основний акцент робиться на тих нових викликах, які постали перед Японією на тому етапі (наслідки землетрусу та аварії на атомній електростанції), та з якими не змогли швидко та ефективно справитися демократи, що і стало однією з головних причин стрімкого падіння їх популярності. Більш традиційні лозунги, такі як децентралізація влади, та власні стратегії економічного зростання у передвиборчій програмі 2012 року відходять на другий план.

У маніфесті 2013 року, з яким Нова Комейто йшла на вибори до Палати Радників, як і у попередньому першим пунктом йде відновлення територій, які постраждали в наслідок землетрусу та аварії, пропонуються програми для відновлення, створення медичних центрів для консультації населення, говориться про необхідність сприяння з боку держави поверненню населення, що було евакуйовану з цих районів. Передбачається розробка

програм, для реагування на подібні ситуації в майбутньому, та заходи по остаточній ліквідації аварії на Фукусіма [4].

Однак, пункт про ліквідацію атомних електростанцій та відмову від ядерної енергетики і перехід на відновлювальні енергоносії в маніфесті 2013 року вже не фігурує. Це можна розглядати як певну поступку партнеру по коаліції, бо ліберал-демократи в своїй політиці ніколи не розглядали реальну можливість відмови Японії від ядерної енергетики.

Замість проблем з ядерною енергетикою на друге місце виходять традиційні для політичної лінії цієї партії проблеми пов'язані з економічним розвитком. Основні напрямки, за якими мають проводитися реформи на думку Нової Комейто, мають бути такими: енергетика та навколишнє середовище; сільське господарство, лісове та рибне господарство; малий та середній бізнес; омолодження сільськогосподарських общин та сприяння розвитку японської культури та туризму; жінки та молодь; наука та техніка. Також важливим є розвиток сфери охорони здоров'я, впровадження новітніх технологій в медицину, сприяння створенню умов для працевлаштування молоді [4].

Окремо виділяють соціальні питання. Пропонується ввести безкоштовну трьохрічну дошкільну освіту, гнучкі умови відпусток (вибір між довгостроковою відпусткою та укороченим днем, при необхідності догляду за хворими рідними), зробити медицину більш доступною, покращити ситуацію з соціальними виплатами незахищеним категоріям населення. Також наголошується на необхідності реформ в шкільній та вищій освіті, розширення стажувань, можливості отримувати освіту за кордоном, сприяти отриманню освіти дітям-інвалідам [4].

Децентралізація влади в Японії як і раніше один з основних пунктів передвиборчої програми. Окремий пункт присвячений дипломатії та відносинам з сусідніми державами. Нова Комейто виступає за налагодження конструктивного діалогу з Китаєм, Росією та Північною Кореєю, за створення єдиного економічного простору в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, економічне партнерство з ЄС. Також підіймаються питання пов'язані з проблемами урегулювання ядерної загрози. 20% з щорічної офіційної допомоги розвитку пропонується виділяти на подолання таких загроз як бідність, голод, інфекційні хвороби, руйнування навколишнього середовища, розширення прав та можливостей жінок, забезпечення питною водою та протидію природним катаклізмам [4].

Тобто, більшість передвиборчих пропозицій є досить традиційними для партійної стратегії Нової Комейто та є проекцією основних соціально-економічних проблем японського суспільства сучасності.

Вибори 2012 та 2013 років стали успішними для Нової Комейто. За їх результатами кількість місць у Палаті Представників збільшилася на 50%, та склала 31 мандат (для порівняння - у 2009 році у нижній палаті парламенту від Нової Комейто був 21 депутат) [2, 5]. За результатами виборів до Палати Радників Нова Комейто зберегла за собою таку ж кількість місць, яку мала за результатами виборів 2010 року (19 мандатів – 2010 рік, 20 мандатів – 2013 рік) [1, 5].

Аналіз передвиборчої програми Нової Комейто яскраво демонструє той факт, що в умовах, коли в світі все дуже швидко змінюється, ця партія уміє ефективно пристосовувати свою програму до виникаючих реалій. Про це свідчить і те, що першим пунктом маніфесту йде пункт про подолання наслідків катастрофи, а не один з тих пунктів, що висвітлюють фундаментальні позиції партії у політиці. І те, що за рік перебування при владі у складі коаліції з ЛДПЯ з маніфесту був виключений пункт про ліквідацію ядерної енергетики в Японії, який суперечить політиці ліберал-демократів.

Тобто, передвиборча програма Нової Комейто у 2012 та 2013 роках – це політичний продукт, який був спрямований на досягнення короткострокової мети: повернення до влади. Тому акцент робився на ті моменти, які турбували суспільство і з якими не змогли справитися демократи. По своїй суті Нова Комейто залишається вірним союзником ЛДПЯ, який не претендує на власне панування та заради блага коаліції може піти на певні, навіть

інколи серйозні, поступки. На основі чого можна зробити висновки, що існуючий тандем Нова Комейто – ЛДПЯ в японській політиці найближчим часом буде зберігатися.

Література

1. 参議院選挙 (参院選) 2013 [Електронний ресурс] // 読売新聞. – Режим доступу : <http://www.yomiuri.co.jp/election/sangiin/2013/>
2. 衆院選2012 [Електронний ресурс] // 読売新聞. – Режим доступу : <http://www.yomiuri.co.jp/election/shugiin/2012/>
3. 沿革 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.komei.or.jp/komei/history/>
4. New Komeito 2013 House of Councillors Election Manifesto (Special Abridged Version) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.komei.or.jp/en/policy/policies/manifesto2013.html>
5. Japan legislative election [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psephos.adam-carr.net/countries/j/japan/>
6. Yamaguchi unveils 7-point manifesto [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.komei.or.jp/en/policy/policies/manifesto2012.html>

УДК 327(1-69=134.3)(043)

Константинова Ю.В., к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

СПІВДРУЖНІСТЬ ПОРТУГАЛОМОВНИХ КРАЇН: ЦІЛІ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Співдружність португаломовних країн (Comunidade dos Países de Língua Portuguesa, CPLP) - міжнародна організація, заснована у 1996 р Вона об'єднує всі португаломовних країни Америки, Африки, Європи та Азії, загальна територія яких становить 10,7 млн км². Членами CPLP є Ангола, Бразилія, Кабо-Верде, Гвінея-Бісау, Мозамбік, Португалія, Сан-Томе і Принсіпі і Східний Тимор, у 2014 році до них приєдналась Екваторіальна Гвінея.

Першим кроком на шляху створення СПС була 1-а зустріч голів держав і урядів 7 португаломовних країн: Анголи, Бразилії, Гвінеї-Бісау, Кабо-Верде, Мозамбіку, Португалії та Сан-Томе і Принсіпі в Бразилії в Сан-Луїс-ду-Мараньян в листопаді 1989 року, скликана за ініціативою бразильського президента Жозе Сарнея. На цій зустрічі було прийнято рішення про створення Міжнародного Інституту Португальської Мови (Instituto Internacional da Língua Portuguesa - IILP) зі штаб-квартирою на Кабо-Верде, призначеного для розповсюдження єдиного засобу спілкування всіх португаломовних країн. Вже тоді висловлювалася ідея створення спільноти для об'єднання португаломовних країн, що мають спільну історичну спадщину, єдину мову і розділяють погляди на шляхи розвитку суспільства та демократії.

17 липня 1996 р. на 1-й Установчій Конференції голів держав і урядів португаломовних країн в Лісабоні було засновано Співдружність португаломовних країн (СПК) та обрано першого виконавчий секретар - прем'єр-міністра Анголи Маркуліну Моку.

Співдружність португаломовних країн має такі цілі:

- Політико-дипломатичну узгодженість дій країн-членів на світовій арені;
- Багатостороннє співробітництво своїх учасниць у всіх областях включаючи освіту, охорону здоров'я, науку і техніку, оборону, сільське господарство, управління, масові комунікації, юриспруденцію, безпеку, культуру, суспільні зв'язки і спорт;
- Реалізацію проектів з розповсюдження португальської мови та підвищенню престижності її вивчення.

У своїй діяльності Співдружність керується такими принципами:

- повага до суверенітету країн-учасниць;
- невтручання у внутрішні справи кожної держави;
- повага до національної цілісності;

- захист прав людини, миру, демократії та соціальної справедливості;
- дотримання територіальної цілісності;
- розвитк взаємовигідного співробітництва.

Установа СПК стало новим політичним проектом, об'єднуючим географічно віддалені країни, які мають загальним історичною спадщиною - португальську мову виступає як єдине засіб спілкування як для самої Португалії, так і для її колишніх колоній і використовується 250 млн. населення земної кулі.

Ступінь володіння португальською мовою в країнах співдружності коливається від майже 100% у Португалії до менш ніж 10% в Гвінеї-Бісау та Східному Тиморі, при тому що всього в Співдружності говорять ще на 339 мовах, у тому числі, в Бразилії на 215 мовах - що становить 5% від загального числа мов світу (6500).

У 2005 році в ході зустрічі в Луанді міністрів культури восьми країн, що входять у Співдружність, 5 травня було оголошено Днем португальської мови (Lusophone Culture Day Dia da Cultura Lusófona). Португалія, Бразилія та ЄС взаємодіють з створеною у 1996 році Асоціацією португаломовних африканських країн (Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa, PALOP), яка включає Анголу, Мозамбік, Гвінею-Бісау, Кабо-Верде, Сан-Томе і Принсіпі.

Пріоритетним напрямком діяльності Співдружності є зміцнення інтеграції португаломовних країн, розташованих на різних континентах: Азії, Америці, Африці та Європі, підвищення здатності кожного учасника в захисті своїх інтересів і демократії, створенню стабільності міжнародної обстановки, боротьба з голодом і бідністю. СПС виступає в ролі фактора що зміцнює політичний та економічний потенціал кожного свого учасника при проведенні міжнародних переговорів.

У політико-дипломатичній сфері зростає роль СПК як виразника спільних інтересів своїх членів у міжнародних організаціях: ООН, Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) (англ. Food and Agriculture Organization, FAO) і Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) при ООН.

Так, міністри з захисту навколишнього середовища сьогодні розробляють проект Мапутської декларації, ключовим питанням якої є стійкий розвиток. "Ця декларація дуже важлива, так як втілюючи її, ми плануємо посилити співпрацю між країнами - членами Співдружності португаломовних країн з приводу управління, захисту та збереження навколишнього середовища для реалізації сталого розвитку та підтримати їх у виконанні взятих зобов'язань у сфері захисту навколишнього середовища" - сказала міністр із захисту навколишнього середовища Мозамбіку Альсінда Аброу.

У галузі охорони здоров'я та освіти СПК спрямовує зусилля на пошуки коштів виділяються не тільки урядами країн-учасниць, але також знаходить ресурси, що надаються міжнародними, неурядовими та громадськими організаціями, зацікавленими в підтримці соціально-економічного розвитку португаломовних країн. Важливим фактором розглядається постійне використання можливостей міжнародного співробітництва в економічній сфері, зміцнення зв'язків учасниць Співдружності португаломовних країн в галузі промисловості.

Для підвищення престижу і поширення єдиного для країн-учасниць засоби спілкування зростає роль Міжнародного Інституту Португальської Мови (Instituto Internacional da Língua Portuguesa (IILP), розвиваючого взаємодія партнерів у пошуку нових ініціатив у даній сфері. Наявність кількох варіантів португальської мови (наприклад бразильського та португальського), спонукала до підписання угоди про реформу орфографії, яку у 1990 році було ратифіковано шістьма країнами - учасницями Співдружності. На даний час вона вже вступило в силу у Бразилії і Португалії (хоча в останньому випадку перехід від однієї орфографічної системи до іншої триватиме до 2015 г.).

Життєздатність і динамізм Співтовариства проявляються також у різних угодах, домовленостях та протоколах, які були підписані в останні роки. В даний час такий тісний зв'язок між СПК і багатьма громадськими і міжнародними організаціями надає організації

нових засобів для досягнення своїх цілей. Для успішного виконання своїх завдань СПС проводить систематичну координацію діяльності громадських інститутів і приватних організацій, які докладають зусилля для розвитку і зміцнення співробітництва між країнами Співдружності португаломовних країн.

УДК 329.055.2(480)(043)

Пахоменко С. П., к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ПАРТІЯ «СПРАВЖНІ ФІНІ» (PERUSSUOMALAISTEN): В ТРЕНДІ ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОПУЛІЗМУ

У квітні 2011 р. європейські медіа та експертна спільнота захоплено коментували вражаючий результат виборів у парламент (Ескупунти) Фінляндії. За їх підсумками третє місце посіла партія «Справжні фіні» (Perussuomalaisten, PS) яка характеризувалася як націоналістична, популістська, праворадикальна, антиєвропейська й антиімігрантська. У порівнянні з парламентськими виборами 2007 р «Справжні фіні» збільшили своє представництво у парламенті у 5 (!) разів і враховуючи 19 % отриманих голосів зайняли 39 місць із 200 (у 2007 р. у них було лише 4 місця).

Основною причиною зростання популярності «Справжніх фінів» став їх відвертий євроскептицизм, що як ніколи влучно співпав із загальноєвропейськими тенденціями і настроями у фінському суспільстві. Світова фінансово-економічна криза наочно поставила питання про ефективність як європейських інститутів, так і традиційних політичних партій Фінляндії, які йшли у руслі економічної політики ЄС і не змогли ефективно протистояти негативним соціальним наслідкам кризи. У конкретній політичній ситуації початку 2011 р. «Справжнім фінам» посприяло масове невдоволення виборців рішенням ЄС надати фінансову допомогу таким країнам, як Греція та Португалія, які опинилися на межі фінансового колапсу. Фінляндія поряд з іншими 27 державами є членом Європейського фонду фінансової стабільності (EFSF, European Financial Stability Facility), мета якого полягає у підтримці фінансової стійкості в Європі шляхом надання грошової допомоги державам Євросоюзу, що потрапили в умови економічної кризи. Частка Фінляндії в загальному капіталі фонду склала 7,9 млн євро (1,8% загального капіталу). Після того як Греція оголосила про кризу, їй був негайно наданий пакет допомоги, в якому брала участь і Фінляндія. Коли ж криза захопила Португалію і лідери фінських правлячих партій заговорили про участь у формуванні чергового пакету, це викликало хвилю обурення. Отже, PS, партія, яка рішуче заявила, що немає потреби фінансувати «марнотратів», стала головним виразником інтересів невдоволеної частини суспільства.

Друга проблема, завдяки якій зросла популярність партії – це імміграція. Держава витрачає на підтримку іммігрантів мільйони євро на рік, організовуючи заходи, націлені на інтеграцію (курси фінської мови, програми возз'єднання сімей і т.д.), і вибудовуючи політику якісного соціального забезпечення (допомоги по безробіттю, допомоги на дітей). Корінні фіні, сумлінні платники податків, не раз обурювалися тим, що за свій рахунок їм доводиться годувати непрацюючих іммігрантів, які зовсім не асимілюються і утворюють свою особливу культуру поза фінського культурного середовища. А співробітники служб безпеки вказували на ризики, пов'язані з бурхливим зростанням числа приїжджих з Сомалі, Іраку та Румунії (формування злочинних угруповань, порушення громадського порядку, загострення криміногенної обстановки).

Тому «Справжні фіні» та їхній лідер Тімо Сойні взяли на озброєння популярні ідеї про контроль над міграцією, скорочення числа іммігрантів і фінансування підтримки їхньої культури за рахунок платників податків (фін. Maassa maan tavalla - «Живи в країні за її законами»)

Тімо Сойні часто акцентував питання фінської ідентичності, кажучи про традиційні фінські цінності - консерватизм, працелюбність, релігійність тощо. На думку політика,

необхідно «розподілити державні гроші так, щоб вони пішли на збереження фінської ідентичності за допомогою культури», а «мистецтво має служити інструментом пробудження національної самосвідомості». Партія також виступала за скорочення ареалу офіційного поширення шведської мови та скасування її обов'язкового вивчення у школі.

Між тим, перебуваючи у захваті від політичної сенсації, яку справили «Справжні фіни», європейські оглядачі дещо емоційно і схематично оцінювали причини успіху PS, а головне - їхню ідеологію та політичну програму. «Справжніх фінів» одразу ж поставили в один ряд з відомими своїм правим радикалізмом європейськими силами, такими як французький Національний фронт, австрійська Партія Свободи, угорський Йоббік тощо. Багато хто з західних журналістів поспішив назвати партію націоналістичною та праворадикальною. В Україні політичній сцені скандинавських країн традиційно приділяється дуже мало уваги, а один з небагатьох коментаторів парламентських виборів у Фінляндії, політичний аналітик газети «Дзеркало тижня» В. Каспрук визначив головним сюжетом програми і діяльності PS – боротьбу з фінсько-шведською двомовністю. Це, натомість, є досить упередженим і спрощеним поглядом на ідеолого-політичну платформу партії [1].

Російський дослідник А. Рябиченко більш детально аналізуючи «Справжніх фінів» назвав її скандинавською партією «нового типу», яка поєднує у собі як риси етнократичної партії, як і партії «одного питання», тобто імміграційного. Це зближує PS із подібними політичними силами сусідніх країн - «Шведськими демократами» і Датською народною партією.

Водночас, фінські аналітики вважають, що іноземним журналістам, які не знають фінської мови, доступна лише мала частина інформації англійською мовою, яка далеко не повністю відповідає дійсності. Цікавий з цього погляду блог Юккі Куханена на сайті інтернет-видання «Уусі Суомі». «Саме протидія політиці Євросоюзу, - на думку Юккі Куханена, - стало об'єктивною причиною успіху «Справжніх фінів». А зовсім не антиіммігрантська лінія Сойні, яку підтримала лише невеликий прошарок населення - в основному малоосвічені фіни, які живуть у провінції, або радикальні противники імміграції».

Варто відзначити, що сам Тімо Сойні одразу ж після виборів відхрестився від будь якого радикалізму. І хоча партія після деяких вагань все ж таки відмовилася взяти участь в коаліційному уряді (через питання щодо фінансової допомоги Португалії) і є на разі опозицією, її лідери очолили ряд важливих парламентських комітетів, де проводять лінію, що з деякими корегуваннями, але все ж таки співвідноситься з урядовою політикою. Так, Тімо Сойні очолює парламентську комісію з іноземних справ, а його заступник по партії – комісію з питань оборони.

Чим далі партія входить до орбіти політичного істеблішменту, тим поміркованішими стають її політична практика і риторика. Партія прийняла програму протидії расизму, а Т. Сойні. у розлогіх інтерв'ю не втомлюється спростовувати свою антиіммігрантську позицію. Більш того, на муніципальних виборах кінця 2012 р. від «Справжніх фінів» йшло 30 кандидатів, що мали іммігрантське походження. Як і інші подібні нові партії Північної Європи «Справжні фіни» свідомо пішли на подолання традиційного іміджу націоналістів і, стримавши свої вимоги, тим самим, досягли тієї респектабельності, яка допомагає позбутися іміджу маргінала і увійти до числа парламентських партій.

Меншого пом'якшення зазнав євроскептицизм «Справжніх фінів». Т. Сойні та його партія послідовно намагається блокувати надання допомоги кризовим країнам і залишається за висловом того ж самого Т. Сойні «поганими хлопцями для ЄС». Він вважає, що ЄС має бути спільнотою незалежних національних держав, взаємодіючих в рамках ЄС, насамперед, у питаннях вільної торгівлі. У питанні санкцій проти Росії «Справжні фіни», хоча і не категорично, але все ж таки заперечують їх доцільність, а особливо наполягають на шкоді такої політики для фінської економіки «Росія завжди була і буде сусідом Фінляндії. Природно, демократична держава і мирна місія - важливі, але не треба бути «корисним ідіотом» і наступати на міну за інших» - це висловлення Т. Сойні стало мало не

девізом для противників європейських санкцій проти Росії і набула надзвичайного поширення у російському медіа-просторі [3] .

Поступовий дрейф «Справжніх фінів» в бік поміркованого консерватизму позначився і на рівні Європарламенту. Тут навесні 2014 р. «Справжні фіни» отримали 2 місця і спочатку увійшли до праворадикальної націоналістичної фракції «Європа за свободу і демократію». Але потім два депутати від PS перейшли до фракції «Європейські консерватори і реформісти», яку очолюють британські консерватори. І хоча зміна фракції аргументувалася прагматичними сподіваннями на отримання парламентських комітетів ,вочевидь, не останню роль зіграла і все більша ідеологічна віддаленість «Справжніх фінів» від європейських радикалів і націоналістів.

Література

1. Каспрук В. Справжні фіни переписали виборчу книгу історії Росії – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/spravzhni_fini_perepisali_viborchu_knigu_istoriyi.html
2. Рябиченко А. Успех партии «Истинные финны и его значение для России – [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://www.regnum.ru/news/polit/1515535.html>
3. Сойни о санкциях: Финляндии не стоит наступать на мину за других. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://yle.fi/uutiset/soini_o_sanktsiyakh_finlyandii_ne_nado_nastupat_na_minu_za_drugikh/7382331

УДК 323.173 (043)

Рябінін Є.В., к. політ. н, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ МІЖЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Сучасний світ характеризується перманентним процесом інтеграції та глобалізації, хоча одночасно відбувається й процес фрагментації на рівні держав і регіонів. Пострадянський і постюгославський простір досі не відзначається стабільністю через лінгвістичні, культурні, релігійні, ідеологічні протиріччя всередині самих держав, головною причиною яких є незбіг етнічних кордонів з державними. Ефект ліній розлому між цивілізаціями викликає ворожнечу, яка найбільше помітна у тих розколотих країнах, які були об'єднані під час холодної війни авторитарними комуністичними режимами. З колапсом комунізму культура витіснила ідеологію і Югославія та СРСР розпалися на нові геополітичні утворення. Там, де утворилися нові держави, які все ще складаються з поліцивілізаційних груп, виявляється друга фаза розколу [1, с.207]. На початку 1993 р. по всьому світу велося близько 48 етнічних воєн, а на території колишнього СРСР мали місце 164 конфлікти, пов'язаних з територіально-етнічними кордонами, з них 30 відбувалися із застосуванням зброї. Збройні конфлікти в колишній Югославії відрізнялися особливим ступенем жорстокості [1, с.36].

Міжцивілізаційний конфлікт (а отже, міжетнічний) приймає дві форми: 1) на локальному рівні виникають конфлікти по лінії розлому між сусідніми державами, які належать до різних цивілізацій та 2) всередині однієї держави між групами різних цивілізацій і між групами, які намагаються створити нові держави з домінуванням своєї етнічної групи [1, с.323]. У сучасному світі найбільш масштабні, важливі та небезпечні конфлікти відбуватимуться не між соціальними класами, бідними та багатими, а між народами різної культурної ідентичності, всередині цивілізацій будуть відбуватися міжплеменні війни та етнічні конфлікти [1, с.22].

Дослідник міжетнічних конфліктів Р.Ставенхаген вважає, що останнім часом, дійсно, кількість конфліктів, в основі яких лежить етнічна ворожнеча, зменшилася. Однак, ми не можемо говорити про те, що етнічна неприязнь остаточно зникла: її рівень досить високий серед населення Балканського півострова і пострадянського простору, на африканському континенті і на території південної Азії [2].

Існує величезна кількість визначень міжетнічного конфлікту. Чайм Кауфманн визначає його як розбіжності між спільнотами, які мають чітко виражену певну спадщину. М.Браун обмежує його до розбіжності з приводу політичних, соціальних, культурних, економічних і територіальних проблем між двома або більшою кількістю спільнот. Р.Ставенхаген додає, що етнічні конфлікти включають зіткнення інтересів або боротьбу за права: право на землю, освіту, використання мови, політичної участі, свободи релігії, збереження етнічних особливостей, автономності та самовизначення [3].

Термін „етнічний конфлікт” фактично покриває широкий спектр ситуацій. Р.Ставенхаген стверджує, що самого терміна „етнічний конфлікт” може і не бути. Те, що існує, – це соціальні, політичні і економічні конфлікти між групами людей, які ідентифікують один одного, використовуючи етнічні критерії: колір шкіри, раса, релігія, мова. Дуже часто такі етнічні характеристики можуть маскувати інші відмінні риси, такі як класові інтереси і політична влада. Але коли етнічні відмінності використовуються свідомо або підсвідомо для того, щоб розрізнити акторів серйозної конфліктної ситуації, особливо, коли вони стають могутніми мобілізаційними символами, етнічність стає вирішальним чинником у природі та динаміці конфлікту [2].

Г.Перепелиця також вважає, що поняття „етнічний конфлікт” є доволі умовним і використовується для позначення ситуації, коли етнічне походження стає найбільш ефективним засобом мобілізації груп населення, політичних інститутів за тих умов, що держава не здатна задовольнити вимоги, що висуваються [4, с.55].

Інший відомий дослідник міжетнічних конфліктів Т.Гарр вважає, що конфлікт, заснований на етнічності, є загальносвітовим феноменом і часто переходить у дуже жорстоку форму свого прояву. Насильство часто переходить кордони держави і стає регіональним. На нашу думку, міжетнічний конфлікт – це особливий тип соціального конфлікту, учасники якого мобілізуються за етнічним принципом, і який проявляється в запереченні прав ворожої етнічної групи займати рівне становище в суспільстві. Народи/люди мають великий набір ознак для колективної ідентичності (Т.Гарр називає етнічність колективізмом, а етнічні групи – колективними групами): спільна історія, міфи, релігійні вірування, мова, регіон проживання, колективні групи, які частіше називаються етнічними групами, меншинами, часто розрізняються за явно відмінними рисами. Ключ до ідентифікації групи – це не лише наявність якоїсь риси або комбінації рис, а частіше це загальне сприйняття, яке визначає риси. Тобто дослідник вважає, що етнічну групу ідентифікує не набір якихось рис, а те, як цю групу сприймають інші групи. Психологічна база для групової ідентифікації посилюється культурними, економічними, політичними відмінностями між групами: ставтеся до групи по-різному, шляхом дискримінації або позбавлення привілеїв, і її члени стануть більш сприйнятливими до своїх загальних інтересів. Зменшивши відмінності, колективна ідентифікація стає менш істотною в об'єднавчому принципі. Це означає, що народи, за одних умов розділяються, за інших не виділяються від усього суспільства в державі [5, с.3]. Так англійці не роблять особливих відмінностей між англо-саксами і норманцями. Інші лінії соціального розколу, які раніше поділяли протестантів і католиків у західних суспільствах, втратили свою значимість. Може статися і навпаки: сардинці в Італії і гурони в Квебеку, навпаки, почали робити наголос на етнічних характеристиках своїх груп у другій половині ХХ століття [5, с.4]. Існує три умови, які вносять свій внесок у невдоволення етнічної групи: 1) жорсткість у ставленні до групи з боку домінантної групи; 2) рівень культурних відмінностей між групами 3) інтенсивність конфлікту з групою або державою. О.Юрек також відзначає у своїй роботі умови для виникнення конфліктів. Вона вважає, що існує багато причин, чому етнічні конфлікти виникають: реакція групи на дискримінацію, незадоволеність своїм положенням у суспільстві, економічні інтереси. Інші вчені вважають, що спочатку це психологічна проблема, вирішення якої бачиться виключно у форматі врегулювання конфлікту [3].

М.Браун у своїй книзі „Міжнародні виміри внутрішніх конфліктів” виділяє структурні фактори міжетнічних конфліктів: політичні, економічні, культурні. Серед структурних

факторів виділяється три головних компонента: слабка держава, питання внутрішньої безпеки і етнічна географія. Таку саму думку поділяють дослідники міжетнічних конфліктів Д.Лейк і Д.Ротшильд у своїй роботі „Світове поширення міжетнічних конфліктів” [6, с.7]. Слабкій державі не вистачає політичної легітимності і політичних інститутів, які могли б здійснювати контроль над своєю територією. Ослаблення держави може призвести до посилення рівня насильства, оскільки в слабких державах етнічні меншини мають більшу схильність до захисту своїх прав. Що стосується системи держбезпеки, слід зазначити, що якщо держава не може забезпечити безпеку людей, то вони самі вирішують це питання. Як пояснює Б.Позен, у системі, де превалує анархія представники етнічної групи самі забезпечують безпеку, оскільки вони переймаються через те, чи є інші етнічні групи для них чинником загрози. Етнічна географія – це третя структурна передумова для етнічного конфлікту, що означає, що держави з етнічними меншинами більш схильні до конфліктів. Країни з різномірною етнічною географією більш схильні до того, що можуть зіткнутися із етнічними проблемами. Складовими політичних факторів, які зумовлюють етнічні конфлікти, є дискримінаційні політичні інститути, національна ідеологія, політика щодо меншин, політика еліти. Як зазначає Р.Ставенхаген, численні етнічні конфлікти відбуваються внаслідок гомогенізації населення держави, через несбалансовану національну політику уряду, яка входить в конфлікт між етнічною та соціальною ідентичністю. Коли ідеологія держави нездатна пристосувати культурні та етнічні різноманітності, можливість етнічних конфліктів збільшується. Культурний геноцид чи етноцид, який супроводжує подібні конфлікти, є частим явищем у багатьох частинах світу [2].

Етнічні конфлікти можуть знайти своє вираження в різних формах, починаючи від особистого ставлення до представника етнічного меншини, що супроводжується стереотипізацією, нетолерантністю та дискримінацією на рівні міжособових відносин, із застосуванням політичних акцій, сепаратистських рухів та до жорстоких конфронтацій, які можуть набути форм бунтів, повстань, геноциду, тероризму, громадянських воєн.

Можна виділити такі етапи чи фази розвитку міжетнічної ворожнечи:

1. відродження та підтримка рідної мови та елементів етнічної культури;
2. нарощування етнічної ідентичності та формування етнонаціоналістичних політичних і громадських організацій;
3. визнання інших мов і культур ворожими;
4. проведення радикальних дій проти пам'яток культури інших етносів, руйнування релігійних та інших споруд;
5. прихід до влади та законодавча боротьба з іншими культурами на державному рівні;
6. фізичне знищення представників інших етносів/релігій.

Всі ці етапи набувають тим більшого ступеня радикалізму, чим більше та чи інша етнічна група зазнавала пригнічення від панівної етнічної групи в минулому, тобто міжетнічному конфлікту сприяє історична пам'ять та, так би мовити, історична образа.

Література

1. Хангтингтон С. Столкновение цивилизаций / Семюэль Хантингтон – М.: АСТ Москва, 2006. – 571 с.
2. Stavenhagen R. Ethnic conflicts and their impact on international society / Rodolfo Stavenhagen [Електроний ресурс] – Режим доступу: http://homepage.univie.ac.at/herbert.preiss/files/Stavenhagen_Ethnic_conflicts_international_impact.pdf
3. Jourek Olga N. Ethno-political conflicts in post-communist societies: prospects for resolution and prevention in the context of international law / Olga N. Jourek [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nato.int/acad/fellow/95-97/jourek.pdf>
4. Перепелица Г. Этнополитические факторы межнациональных конфликтов / Г.Перепелица 54-58 // Етнополітичні конфлікти у посттоталітарному просторі. Авт.колектив. від.ред.Ю.Римаренко. І.Тимошенко. Є.Степанов. – К.: Вид-во Укр.- фін. Ін-ту менеджмент. і бізнесу, 1999. – 279 с.

5. Gurr Ted R. Minorities at risk. A global view of ethnopolitical conflicts / Ted R.Gurr. United States institute of peace press. 1993. 427 p.
6. Lake David A., Rothchild D. The international spread of ethnic conflict / David A. Lake, D.Rothchild. Princeton University Press. – 1998. – 392 p.

УДК 327.82-057.4(73)(043)

Трофименко Микола Валерійович, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ІНСТИТУТ ЗАСТУПНИКА ДЕРЖСЕКРЕТАРЯ З ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ США

Після Другої світової війни адміністрація Г.Трумена під тиском з боку сенату визнала необхідність контролю Держдепартаменту над програмами публічної дипломатії, і в результаті був створений особливий відділ – Управління з міжнародних інформаційних і освітніх програм. Створене в 1953 р. Інформаційне агентство (USIA) мало незалежний статус і до 1978 р. займалося в основному інформаційної пропагандою. Президент Дж. Картер значно спростив механізм реалізації академічних програм і вивів Управління з освіти та культури зі структури Держдепартаменту, проти чого виступав свого часу сенатор У. Фулбрайт. Співробітники управління фактично в повному складі були включені до складу Інформаційного агентства, перейменованого в 1978 р. у Агентство з міжнародних зв'язків (АМС). Свою колишню назву – USIA – агентство повернуло тільки при адміністрації Р.Рейгана. До жовтня 1999 Інформаційне агентство було основним адміністратором академічних обмінів, фінансованих урядом США. Під тиском республіканської більшості в Конгресі (1995-1999) адміністрація Б. Клінтона реорганізувала Інформаційне агентство, і воно знову було включено до складу Держдепартаменту. Всього з 1999 року з моменту установи посади заступника держсекретаря з публічної дипломатії її займали 9 осіб³ (табл. 1).

Посада заступника держсекретаря з публічної дипломатії також зазнала значних змін після 2001 р. До цього на посаду зазвичай призначалися кар'єрні дипломати чи представники елітних університетів Північно-Сходу (Гарварда, Єля, Принстона тощо). Адміністрація Дж. Буша-молодшого кардинально змінила підхід до якісних характеристик глави публічної дипломатії. Для реалізації політики з «продажу» позитивного іміджу США, який стрімко падав у мусульманських країнах, на цю посаду стали підбиратися фахівці, які займалися головним чином просуванням товарів на ринку, маркетингом, тобто фахівці з області бізнесу і ділового адміністрування.

Табл. 1. Заступники держсекретаря з публічної дипломатії

Ім'я	Дата вступу на посаду	Дата закінчення діяльності на посту	Президентська адміністрація
Евелін Ліберман (Evelyn Lieberman)	01.10.1999 р.	19.01.2001 р.	Біл Клінтон
Шарлот Бірс (Charlotte Beers)	02.10.2001 р.	28.03.2003 р.	Джордж Буш молодший
Маргарет Тутвілер (Margaret D. Tutwiler)	16.12.2003 р.	30.06.2004 р.	Джордж Буш молодший
Карен Хьюгс (Karen Hughes)	09.09.2005 р.	14.12.2007 р.	Джордж Буш молодший

³ List of Under Secretaries for Public Diplomacy and Public Affairs. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Under_Secretary_of_State_for_Public_Diplomacy_and_Public_Affairs

Джеймс Гласман (James K. Glassman)	10.06.2008 р.	15.01.2009 р.	Джордж Буш молодший
Джудіт МакХейл (Judith McHale)	26.05.2009 р.	01.07.2011 р.	Барак Обама
Кетлін Стефенс (Kathleen Stephens)	06.02.2012 р.	04.04.2012 р.	Барак Обама
Тара Соненшайн (Tara Sonenshine)	05.04.2012 р.	01.07.2013 р.	Барак Обама
Річард Стенгел (Richard Stengel)	11.02.2014 р.		Барак Обама

Заступник державного секретаря з публічної дипломатії та зв'язків з громадськістю Річард Стенгел ставить за мету розширення американської публічної дипломатії, що включає в себе зв'язок з міжнародною аудиторією, культурне програмування, академічні гранти, освітні обміни, міжнародні програми для відвідувачів, зусилля уряду США по боротьбі з ідеологічною підтримкою тероризму. За Річарда Стенгеля основною місією американської публічної дипломатії є підтримка досягнень цілей і завдань зовнішньої політики США, просування національних інтересів, зміцнення національної безпеки шляхом інформування і здійснення впливу на іноземну громадськість шляхом розширення і зміцнення відносин між народом і урядом Сполучених Штатів і громадянами решти світу⁴.

Заступник держсекретаря курує бюро у справах освіти та культури, зв'язків з громадськістю та міжнародних інформаційних програм, Центр стратегічних контртерористичних комунікацій, а також бере участь у розробці зовнішньої політики.

Створенням нових стратегій і оцінкою ефективності реалізованих програм публічної дипломатії займаються такі відомства Держдепартаменту, як Відділ планування (Office of Policy, Planning, Resources for Public Diplomacy), який визначає політичні пріоритети публічної дипломатії США, і Відділ оцінки програм публічної дипломатії (Mission Activity Tracker, MAT), створений для вимірювання ефективності програм публічної дипломатії для досягнення конкретних зовнішньополітичних завдань. Відділ планування був утворений в 2004 р. і є найбільш закритим відомством для широкої публіки. Він формує довгострокові стратегії, розробляє програми публічної дипломатії, а також оцінює необхідну кількість фінансових ресурсів для здійснення тієї чи іншої програми⁵.

З 2007 р. у відділі функціонує сектор (Mission Activity Tracker) з вивчення ставлення зарубіжної інтернет-аудиторії до США. Більш того, окремий сектор (Evaluation and Management Unit) в даному відділі займається оцінкою ефективності реалізованих програм публічної дипломатії в різних країнах. Час від часу він публікує короткі звіти про деякі реалізовані програми (як, наприклад, оцінка ефективності реалізації «програми Е. Маскі» в Росії), що представляє собою неоціненне джерело інформації не тільки про способи реалізації тієї чи іншої програми публічної дипломатії США, але і по методах оцінки ефективності цих програм, що використовуються американськими експертами.

Відділ моніторингу зарубіжної блогосфери – урядовий механізм, який здійснює програми публічної дипломатії WEB 2.0. У 2006 р. в Держдепартаменті з'явилася група фахівців для аналізу повідомлень і дискусій, що протікають у всіх можливих міжнародних і національних соціальних мережах. Група, що складається з десяти фахівців, основну увагу у своїй діяльності приділяла збору інформації з арабських соціальних ресурсів, в яких настрої антиамериканізму розвинені у найбільшій мірі. Крім цього, фахівці даної команди беруть участь у дискусіях, реєструючись в соціальних мережах як рядових учасників або модераторів дискусій. Команда намагається роз'яснити користувачам поведінку США на

⁴ Under Secretary for Public Diplomacy and Public Affairs. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.state.gov/r/>.

⁵ US Public Diplomacy structure. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.state.gov/r/>.

міжнародній арені і протидіяти дезінформації, що надходить в соціальні мережі з боку таких терористичних рухів, як «Талібан» і «Аль-Каїда».

Агентство з міжнародного розвитку – федеральне агентство, створене адміністрацією Д. Ф. Кеннеді в 1961 р., курує програми, покликані вплинути на політичне та економічне життя інших країн. Агентство з міжнародного розвитку (АМР) відіграє важливу роль у процесі демократизації зарубіжних держав в тому сенсі, як цей процес розуміє адміністрація США. Так, АМР сприяє проведенню виборів і переходу зарубіжних держав до ринкової економіки через фінансування діяльності політичних партій та громадських організацій; здійснює навчання політичних лідерів, реформаторів, бізнесменів і дисидентів; ініціює модернізацію навчальних програм в університетах; фінансує створення за кордоном особливих організацій – прес-служб, бізнес центрів і демократичних корпусів. АМР – основний виконавець програм публічної дипломатії США в політичній сфері. Підтримка зарубіжних демократичних рухів, проведення виборів, навчання спостерігачів, журналістів тощо – основні проекти агентства.

Рада керуючих мовленням відповідає за всі інформаційні програми США, що йдуть через радіо, телебачення та мережу Інтернет. Рада керуючих мовленням була створена в 1994 р. як відділ в Інформаційному агентстві США. Після реорганізації агентства рада отримала статус незалежного федерального агентства і очолила всі програми радіо-, теле- та інтернет-мовлення США, ставши одним з найбільш великих інформаційних об'єднань у світі.

Рада включає такі структури, як Бюро міжнародного мовлення, а також мережі радіостанцій і телеканалів - «Голос Америки», радіо «Вільна Європа», радіо «Свобода» (Radio FREE Europe / Radio Liberty, RFE / RL), радіо «Вільна Азія» (Radio Free Asia, RFA), «Офіс кубинського мовлення» (Office of Cuba Broadcasting, OCB), «Близькосхідну мережу мовлення» (Middle East Broadcasting Network), що складається з кількох радіостанцій і телеканалів: радіо «Сава» (Radio Sawa), радіо «Фарда» (Radio Farda), телеканал «Аль Хурра» (TV Al Hurra).

Рада керуючих мовленням визначає стратегічний напрям інформаційних програм США, розподіляє ресурси; оцінює ефективність роботи служб мовлення і співпрацює з Конгресом з питань фінансування.

Бюро міжнародного мовлення забезпечує технічне оснащення всіх складових державного міжнародного мовлення США. Воно керує світовою мережею коротко-і середньохвильових (АМ) передавачів і супутників, а також регулює відносини більш ніж з 1200 «станціями-компаньйонами», які співпрацюють з США. Крім того, бюро забезпечує управління «Голосом Америки» і «Офісом кубинського мовлення». У зв'язку з настільки численними функціями на частку бюро припадає близько половини всіх коштів, що виділяються на роботу міжнародного мовлення США.

Основна функція мереж міжнародного мовлення – виробництво і відтворення в прямому ефірі або в мережі Інтернет аналітичних, музичних і новинних програм.

Радіостанція «Голос Америки» – найстаріша і найбільша організація публічної дипломатії США. Створена в часи Другої світової війни для протидії нацистській пропаганди, радіостанція вперше вийшла в ефір в 1942 р. У 2008 р. щотижневє мовлення «Голосу Америки» становило 1506 годин, воно велося на 45 мовах і мало щотижневу аудиторію, що становила приблизно 134 млн. громадян зарубіжних країн.

Решта служби – радіо «Вільна Європа» / радіо «Свобода», радіо «Вільна Азія» і «Офіс кубинського мовлення», а також нові радіостанції «Фарда» і «Сага», що віщають на Іран, являють собою так звані сурогатні станції (surrogate media). Їх завданням є трансляція новин в країнах, де вільний доступ до інформації закритий ворожими стосовно США режимами. Характерна особливість подібних станцій – фокусування уваги не так на політиці Сполучених Штатів, а насамперед на висвітленні актуальних проблем місцевого товариства або регіону. Близькосхідна мережа мовлення, формування якої завершилося в 2004 р. з запуском супутникової мережі телебачення арабською мовою «Аль Хурра» (Al Hurra), по програмному змісту являє собою «гібридний» варіант місії «Голосу Америки» і сурогатних

станцій. Її головне завдання – забезпечувати висвітлення новин з Близькосхідного регіону та США.

Таким чином, інститут заступника державного секретаря США з публічної дипломатії та структура Держдепу, яку він очолює є досить ефективною відповіддю на зростаючу роль публічної дипломатії та впровадження нових інформаційних технологій у діяльності зовнішньополітичного відомства США.

Література

1. Балабанов К. В. Дипломатична та консульська служба : підручник для студентів ВНЗ / К. В. Балабанов, М. В Трофименко. — Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. — 432 с.
2. Бжезинский Зб. Еще один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы / Збигнев Бжезинский / пер. с англ. Ю. В. Фирсов. — М. : Междунар. отношения, 2010. — 192 с., ил.
3. Драч М. Як діє американська публічна дипломатія в Росії і Грузії? / Мар'яна Драч. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1114389.html>.
4. Кубышкин А. Публичная дипломатия США / А. И. Кубышкин, Н. А. Цветкова. — М. : Аспект Пресс, 2013. — 271 с.
5. Филимонов Г. «Мягкая сила» культурной дипломатии США : монография. — М. : РУДН, 2010. — 212с.
6. Шаклеина Т.А. Великие державы и региональные подсистемы / Татьяна Шаклеина // Международные процессы. — Том 9, № 2(26). Май–август 2011 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/004.htm>.].
7. Futures for Diplomacy. Integrative Diplomacy in the 21st Century / [Brian Hocking, Jan Melissen, Shaun Riordan, Paul Sharp] // Clingendael Netherlands Institute of International Relations Report. — October 2012. — № 1. — 78 p.
8. List of Under Secretaries for Public Diplomacy and Public Affairs. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Under_Secretary_of_State_for_Public_Diplomacy_and_Public_Affairs
9. U.S. EMBASSIES, CONSULATES, AND DIPLOMATIC MISSIONS. United States Department of State. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.usembassy.gov/>.
10. Under Secretary for Public Diplomacy and Public Affairs. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.state.gov/r/>.
11. United States Advisory Commission on Public Diplomacy (ACPD). Data-Driven Public Diplomacy: Progress Towards Measuring the Impact of Public Diplomacy and International Broadcasting Activities. — September 16, 2014. — 57 p.
12. United State of America Foreign Service Act. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://transition.usaid.gov/policy/ads/400/fsa.pdf>.].
13. US Department of State. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.state.gov/>.
14. US Public Diplomacy structure. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.state.gov/r/>.

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XVII ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, російською, англійською,
італійською, німецькою, новогрецькою мовами

Технічний редактор: Чередніченко І.В.
Комп'ютерна верстка: Голоцукова О.О.
Новікова А.В.